

જીવનનો વૈભવ

અનુવંશિકાર :

નાનના સાન્નિધ્યે, ગ્યવિગ્રહવિરૂપિત,
અ મ તો યી કિમનસાવજી મ આદેખના
પ્રિયગત પ્રિયવક્ત્રા

પં. શ્રી વિનયચંદ્ર મહારાજ

અંખાંક

અત્ર વિચાર :

શ્રી મનોહરમુનિજી મહારાજ

શાસ્ત્રી, 'સાક્ષિપરત્ન'

: પ્રકાશક :

શ્રી. સૌરાષ્ટ્ર સ્થા. જૈન સંઘ

અમદાવાદ

પ્રકાશક

શ્રી અમૃતલાલ મનનલાલ નાથી
માન મની
શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થા જૈન સંઘ
અમદાવાદ

પ્રવેશ પ્રથમ

પ્રતિ ૧૫
વીર સત્ત ૨૪૬
ઓક્ટોબર ૧૯૬૪

મુદ્રક ચાર કપિયા

પ્રાપ્તિસ્થાન

૧ શ્રી મોરબી સ્થા જૈન સંઘ,
૧૫ સિદ્ધો વડે લીકાંદા રોડ
અમદાવાદ	૨ જૈન યુવક મહાજી,
C/O પ્રભાત સ્ટોલ
ધર્મજી રોડ રાજકોટ (સોનાપુર)
૩ શ્રી સમતિ ન્યાયક સંઘ,
૧૧૭ બારગેટ રોડ
પલેન માગ
સુબર્ક ૮	૪ શ્રી સમતિ પ્રચારક સંઘ
શ્રી ચાંદમહાજી ગુલામચંદ જોડેવા
૨૮ હોટાસારા
કુન્દેશ સુરી (મ. પ્ર.)

મુદ્રક શ્રી અક્ષિલાલ બ સાવ
નવમ સાત પ્રિ પ્રેસ
લીકાંદા રોડ - અમદાવાદ

સમર્પણ

૫૮

શ્રદ્ધેય ગુરુદેવ તુલ્ય ગાલચંદ્રશર્મા, પ્રતિદ.
વક્તા શ્રી ચૌધાગ્યમલ્લ મહારાજ
નાહળ, શ્રદ્ધેય ગુરુદેવે આગિવિક
જીવન આપ્યું અને આપે જીવન
વૈભવના માર્ગ શીખો તે જ
જીવન વૈભવ આર્જ
આપને સમર્પિત કરતા
આનંદની - ભિમિંગો
ભેં છે.

આપનો
બધુચરભાતા,
મુનિ વિનયચંદ્ર

પતિરત્ન પ્રિયવત્સા
 શ્રી વિનયચક્ર મહારાજના
 વ્યાખ્યાનના પ્રાગ્ભમા ઘોષાતી
 સ્તુતિ

૧૪ અચલામન શાનિ સિદ્ધામન ।
 ૬૫ વિનાશન શાસન મ્યન્નન ।
 સ મનિ કારણ કુમનિ નિવારણ ।
 જાવ ભવ હા બુ ગીનલ ચકન ।
 જ્ય કન્ધાવરુણાલય જ્ય જ્ય ।
 છવ સખી કરતે અભિનદન ।
 જ્ય સુખ કદન દુરિત નિકદન ।
 જ્ય રંગવદન ત્રિશલા નદન ॥

પ્રસ્તાવના

જીવનનો શાશ્વત વૈભવ

સપત્તિ પણ એક વૈભવ છે બગલા અને ફર્નિચરમા પણ વૈભવની? એક દેખાય છે ચક્રમકની મોટરોમા વૈભવ હાસ્ય કરે છે તો સત્તાની હકૂ-મતમા પણ તે દૃશ્યમાન થાય છે કિન્તુ આ બધી ચમક એને દમક ઢળતા સૂરની જેમ એક દિવસ ઢળી જાય છે, કમકે એ ક્ષણિક છે વૈભવ વિલાસ પ્રતિ લઈ જાય છે અને વિલાસમા વિનાશનું છુપું નિમત્રણ રહેલું હોય છે.

જીવનનો વૈભવ વિલાસ પ્રતિ નહિ પરંતુ વિકાસ તરફ લઈ જાય છે; સપત્તિના વૈભવ સામે દુનિયા ખૂંકે છે, પરંતુ પછી નહિ સપત્તિ અને સત્તાધારીઓની સામે માણસ ખૂંકે છે, પણ તે સામેથી જ, પાછળથી નહિ. એના ચાલ્યા જવાથી સ્વાગત ને સન્માન પણ ચાલ્યા જાય છે કિન્તુ જીવનના વૈભવશાળીઓ સદૈવ પૂજાય છે તેની સામે જ નહિ, પાછળથી પણ એને યાદ કરાય છે

Men of genius stand to society in the relation of its intellect as men of character of its conscience which the former are admired, the latter are followed.

આ જ અર્થમા કહીએ તો જીવનના વૈભવશાળીઓના જીવનકાળમાં દુનિયા તરફથી એમને પથ્થરો જ મળે છે, સ્વાગતના સુમનો એમની સમાધિ ઉપર જ ચઢે છે

હવે આપણે એ વિચારીએ કે જીવનનો શાશ્વત વૈભવ શું છે? જીવનનો વૈભવ, એ બધા આત્મિક સહયુગ્મોમા ઓતપ્રોત થએલ છે જે આપણને જીવનમા આગળ વધવાની પ્રેરણા આપે છે, જેના પ્રકાશમાં આપણને ગરી-

ભોમાં જાગવાનનાં દર્શન થાય છે. પતિતોમાં પણ પાવન પ્રભુની હાયા રેખાવ છે. આપણાં દિલોને દોઢરે માનનાર સત્તુને ક્ષમા કરી આપણે એક વિલક્ષણ જ્ઞાનની અનુભૂતિ અનુભવીએ છીએ અને બીજાની સેવા કરવાનો જે સતોષ પામીએ છીએ—આ સર્વ આપણા જીવનનું ઝવેરાત છે એને આપણી પાસેથી કોઈ છીનવી શકતું નથી કાળની આંધી એની રેખાઓને ભૂંસી શકતી નથી.

જીવનનો આ સાચા વૈભવ પ્રિયવક્તા શ્રી. વિનયચંદ્ર મ. સ્વા. ની વાણી દ્વારા આપ પી રહ્યા છે. વાસ્તવમાં જીવનની અનુભૂતિઓ અભિવ્યક્ત થઈને સમાજનો નિધિ બની જાય છે. એ નિધિ પાઠશાળા લોકમાં આવી રહ્યો છે.

આવાં તે પ્રિયવક્તા શ્રીજીના પ્રવચનનાં ત્રણ પુસ્તકો મુ'મઈથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યાં છે. હિન્દુ એ શીશુ સમયમાં ખબાસ થઈ ગયાં અને જનતાની માંજ આડુ જ રહી થઈ એથી એ ત્રણે પુસ્તકોનું આ નવું સરકરણ છે. હિન્દુ ખણી પરિવર્તિત સીમામાં આ સરકરણ આપના લોકમાં આવી રહ્યું છે જે ત્રણ વિભાગોમાં છે x

સમાજકલ્પન, જીવનપ્રેરણા અને ધર્મદેશનના રૂપમાં એ ખૂબ સારી રીતે સંકલિત કરવામાં આવેલ છે અને જગદર મધ્ય રૂપમાં પાઠકો પાસે પહોંચી રહ્યું છે. આમાં ત્રણે પુસ્તકોના અધિકારી પ્રવચનોની સાથે સાથે અમદાવાદ આદુમીસનાં પણ જે પ્રવચનો આપવામાં આવ્યાં છે. સંધ્યા કાર્યકર્તાઓની ભાવના હતી કે અમદાવાદ આદુમીસનાં કોઈક વિશેષ જ્ઞાન યોગેના આગાં સમાવેશ થાય હિન્દુ આમ કરવા જતાં ત્રણે જગ વિશેષ વધી ન જાય અને એની સુદરતા સમાપ્ત ન થાય એ માટે અહીંનાં વંદારે પ્રવચનો આપવામાં આવી નથી.

પુનઃ પ્રકાશન બચાવમાં સંધ્યા ઉત્સાહી કાર્યકર્તાઓના સારા સંહાર મળ્યો તે અમુક છે. પ્રેસ બચાવમાં શ્રી અધિવાસભાઈ તથા શ્રી. રાતિલાલભાઈની કાવ્યકૃતિઓથી પ્રભુત્વ પુનઃક શીશુ પાઠશાળા લોકમાં આવી રહ્યું છે અને પુસ્તકની સફાઈ સ્વચ્છ અને સુધિ બને એમજે

x િ દી પુનઃક પણ અમાસ થઈ જતાથી સમિતિ પ્રચારક સંધ્યા ફિલી વિશ્વવંશ તરફથી િ દીમા પણ પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં છે જેની કિંમત પાંચ રૂપિયા મળવામાં આવી છે.

પુરોવચન

હરેક સંસ્કૃતિના વિકાસમાં સાહિત્યનું અનોખું સ્થાન છે. સાહિત્ય દ્વારા વિચારોનો પ્રવાહ જનતામાં ફેલાય છે અને ક્રાંતિની ચિંતનારી તેમાંથી પ્રગટે છે. આપણો જૈન ધર્મ વિશ્વધર્મ સ્પર્ધા કરે તેવી સક્ષિત ધરાવે છે તેમ જતાં સાહિત્યના ક્ષેત્રે જેથીકે જાણી સંપ્રદાયિકતા જોવામાં આવે છે તેમજ જૂની પ્રણયી સંપ્રદાય અને જાણી સાહિત્ય આજના વિજ્ઞાનયુગમાં આધર્મિક નિવડતું નથી પરંતુએ આપણું સાહિત્ય રિમિત ક્ષેત્રમાં વચાવ છે અને બહુ જનસમાજ તેનાથી વચિત રહે છે. આથી સોશાયલમાં સજા રીતે સંપ્રદાયેક અને સોશાયલિ જગતે તેવું રસપ્રદ વચિત સમાજને વધુ ઉપયોગી થશે એમ માનીને અમે આખ્યાન સમ્રક નાં દેહાક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. બા. જી. વિદ્યારી મહાસતિજી સીધાવતીબાઈ સ્વામીનાં જ્ઞાનેનાં સ. ૨૦૧૩ ની સાક્ષનાં આખ્યાનોની બે આવૃત્તિ જાણવવા જતાં એક પક્ષ પુસ્તક સીધીકમાં નથી ફક્ત વિદ્યારી વિદ્યારી મહાસતિજી સુમતિકુવરનાં આખ્યાનો જાણવેલાં જોતી નકલો પક્ષ અસાસ થઈ ગઈ છે. સ. ૨૧૬ નાં આતુમીસનાં બા. જી. વિદ્યારી મહાસતિજી સીધાવતીબાઈ સ્વામીનાં આખ્યાનો બે સાજમાં તાજેતરમાં જાણવેલાં જે પક્ષ સજસજ વેચાઈ જવા આવ્યાં છે. આ રીતે આ પ્રકારનાં આખ્યાનસમ્રકોને સમાજનો મલો મોટો આવકાર મળ્યો છે અને સો કાઈને તે ખૂબ ઉપયોગી નિવડેલ છે.

સાધુ-સતોનાં જીવનજીવમાં જાણ આખ્યાન-સમ્રકમાંથી રીતસરનાં આખ્યાનો સમુદાય પાસે વચાવ છે અને નાનાં ગ્રામમાંજોમાં પશુપક્ષપવમાં આ જાતનું ઉપકરણ નિવડે છે. આ રીતે જાણ આખ્યાનસમ્રકો સમાજમાં મલો લોકપ્રિય નિવડતાં હોવાથી આજ આતુમીસે જાણે નિરાજતા પ્રિય વકતવ ૫ મુનિથી વિનયસદ્ગત મહારાજ સાહેબનાં આખ્યાનોનો સમ્રક કરવાનો અમે વિચાર કર્યો પરંતુ પૂ. મહારાજ સાહેબનાં મુનિનાં આતુમીસનાં આખ્યાન સમ્રકનાં ત્રણ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થઈ ગયાં હોવાથી વધુ આખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કરવાને બદલે ઉપરનાં ત્રણ પુસ્તક ૭ હાસમાં અસાસ થઈ જવા આવેલ છે તેનો સંકલિત એક ગ્રંથ અને તે ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર જે પૂ. મહારાજ સાહેબનાં આખ્યાનોથી અપરિચિત છે તેનો ખાસ ઉપયોગી થશે તેવું તેમની

વાતચીત પરથી જાણાર્તા શ્રી સઘે આ પ્રકાશન કરેલ છે અમદાવાદનાં
ચાતુર્માસના ફેટલાક વ્યાખ્યાનો ઉમેરવાની અમારી ભાવના હોવા છતાં માત્ર
એ વ્યાખ્યાનો અમે ઉમેરી શક્યા છીએ અને બાકીનાં વ્યાખ્યાનો ઉપરોક્ત
પુસ્તકમાથી લીધા છે

પૂ. મહારાજ સાહેબના વ્યાખ્યાનો સાપ્રદાયિક ભાવનાથી પર છે તેમની
માતૃભાષા હિંદી હોવા છતાં મુબઈના તેમના ચાતુર્માસ દરમિયાન તેમણે
ગુજરાતી ભાષા ઉપર, એટલું બધું પ્રભુત્વ મેળવ્યું છે કે ભાગ્યે જ તેમને
કોઈ બિનગુજરાતી ધારા શકે ગુજરાતી ભાષાનો તેમનો શબ્દજાડોળ
અખૂટ છે, ભાષાભાસિત્ય અસૌકીક છે અને વ્યાખ્યાનરેલી પણ અનુપમ
છે, તેમના વ્યાખ્યાનોમા માનવજીવનના અનેકવિધ પ્રશ્નો ખૂબ ક્રીણવટથી
છતાં, રસપૂર્વક ચર્ચાયા હોય છે, તેમજ તેઓ આજના યુગપ્રવાહને પિછાની
તદ્દન નવીન દષ્ટીથી, મૌલિક વિચારોની, એવી અસરકારક રજૂઆત કરે છે
કે સૌ કોઈને અને ખાસ કરીને યુવકવર્ગને તેઓ મજમુખ કરી દે છે,
તેમના શબ્દકોશમા નિરાશા અને પામરતા જેવા શબ્દો નથી જીવનમાં
સાધના કરતા કરતા પણ જીવનમા આનંદ માણવાની તેમની અનુપમ કળા
છે, સમાજને પ્રગતિના માર્ગે લઈ જવાની તેમની ઝખના છે અને તેથી
સમાજના સગાઓ તથા વિકૃતિઓને દૂર કરવા પણ તેઓ સચોટ રીતે કહેતા
અચકાતા નથી એમની મધુર વાણીથી અપરિચિત વ્યક્તિ પણ તરત જ
પરિચિત થઈ જાય છે એમના વ્યાખ્યાનો હૃદયની વિશાળતા અને વિચારોના
વૈભવથી ભરપૂર છે જેથી આ સંગ્રહનું નામ 'જીવનનો વૈભવ' રાખવામા
આવેલ છે આવા સુદર પ્રેરણાત્મક પ્રકાશન સમાજના કરકમલોમા ધરતા
અમે હર્ષ અનુભવીએ છીએ અને અમારા ખીજાં પ્રકાશનોની જેમ આ
પ્રકાશન પણ સમાજમા આદર પામશે એવી આશા રાખીએ છીએ

આ પ્રકાશન કરવા માટે મુબઈના કાદાવાડી સઘના કાર્યવાહકો તથા
સન્મતિ પ્રચારક સઘના કાર્યવાહકો જેમણે મૂળ પ્રકાશનો કરેલ તેમની
અનુમતિ માટે અમે આભાર માનીએ છીએ

હી

કાન્તિલાલ જીવજીલાલ શાહ

• પ્રમુખ

અમૃતલાલ મગનલાલ ગાંધી

માનદન ત્રી

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકત્રાસી જૈન શાંદ,

અમદાવાદ.

તા ૧૧-૧૦-૧૯૬૪

ધીકારાગૃહ

નગરગૃહનો ૫૩

અમદાવાદ

શ્રી વિનયવદ્ર મહાશય સાહેબની

પરિચય રેખા

(કીસા-કહાની)

લેખક શ્રી. મનોહરમુનિજી મ. શાસ્ત્રી, "સાહિત્યરત્ન"

—૦૦૦—

પ્રિયવક્તા શ્રી વિનયવદ્ર મહાશય જો નામમાં એક સ્વલ્પ વ્યાખ્યાન છે મુંગઈવારી ઉપર તેમણે મોહિની દેસાની કીધી છે એમના પ્રવચનોએ જામને જીવનનો નવો રસ આપ્યો છે જીવનને તપાસવાને તમા પારખવાને એક નવી તક આપી છે કેમ જીવું શા માટે જીવું, એ જીવ નની કશા શીખવાનો મુખવત્તર મને જાણી મળ્યો છે

આ સન્દે મુંગઈ કોટસ ખના ઉપરમુખ શ્રી મનલાલભાઈ પી. દોશીએ પ્રિયવક્તા પ. શ્રી. વિનયવદ્ર માનું કોટ ઉપાધ્યયમાં સ્વાગત કરતાં કહ્યું હતું.

એ જ નિસે જોયો વિદ્યુષી વ્યાખ્યાતા બાલબ્રહ્મચારિણી ચારદાભાઈ સ્વામી આબ્યાં વદન કરી પછી એ પણ જોઈ કીધાં મુરુદેવ, જકુ દિસેયી ઈચ્છા હતી કે એક વાર આપતાં દેશન કરું આપના પ્રવચનનું પુસ્તક બનારથી વાંચ્યું તું ત્યારથી તો આ ઈચ્છા બસ ત પ્રમળ થઈ ગઈ. આપે એવું શું આપ્યું મુંગઈવારી ઉપર કરી નાખ્યું છે કે જ્યાં જાઉં છું ત્યાં મુંગઈનાં નાનગિયાં જાઈનિહેનો આવે છે વદન કરી કીધા પછી તેમનો પહેલો પ્રશ્ન એ દોષ છે કે પ. શ્રી. વિનયવદ્ર મા. ક્યાં છ ? જાને ક્યારે પધારશે ? આપે કણ જાણે આ મુંગઈવાસીઓ પર કયો નાદુ કરી કીધો છે "

આ ઉદ્દાગમાં રત્ન જાને મહા તો મોહતી હતી પણ સાથે વાસ્તવિકતા પણ જોઈ નહેતી. પ્રિયવક્તા પ. શ્રી. વિનયવદ્ર મા નાં પ્રવચનોમાં જેમ મધુરતા છે તેમ તેમના જીવનના સ્વરો પણ મોજ મધુર નથી ખરી રીતે માણુ ક્યાંથી ઉછીનું નથી થઈ શકતું જાને કરી થઈ પડે લીધું તો એનું બાજુ જ એટલું મોડું દોષ છે કે ચાર ઉપર પાંચમા

દિવસ સુધી એ રોકાઈ પણ શકતું નથી એટલે તો 'કહીવાય' છે કે કૃત્રિમતાનું આયુષ્ય બહુ જ નાનું હોય છે 'સ્વભાવની સરસતા, ઓળંગિવતા અને મધુરતા તેમના પ્રવચનોની ત્રિવેણી બની ગઈ છે એથી તો શ્રોતા એમની પાસે પોતાને પ્રકૃતિલક્ષિત અને તાજગીભર્યા અનુભવી શકે છે એમના પ્રવચનોની એ પણ એક વિશેષતા છે કે તેઓ આખા પ્રવચન દરમિયાન શ્રોતાઓ સાથેના સંપર્ક બરાબર એકસરખો જાળવી રાખે છે વચ્ચે વચ્ચે શ્રોતાઓને પ્રશ્ન પૂછતા જાય તે શ્રોતાઓ હસતા, પ્રસન્નતા અનુભવતા, રિમત કરતા પ્રવચનધારાનું પાન કરતા રહે છે મહારાજશ્રી પણ ક્યારેક ક્યારેક બોલી જાહે છે કે "હું મારા શ્રોતાઓને પણ કદી આરામથી ખેસવા દેતો નથી" આ સાંભળીને શ્રોતાઓ ખંડખંડ હસી જાહે છે.

એમના પ્રવચનની એક એ પણ વિશેષતા છે કે એક વાર સાંભળ્યા પછી સાંભળનાર વિવશ બની ફરી ફરી સાંભળવા ખેચાઈ આવે છે.

વ્યક્તિનું નામ તો ખ્યાલમાં નથી પણ એ ગામનું નામ જરૂર યાદ છે ઇગિતપુરીમાં એક ભાઈને મે સહજ પૂછ્યું "આપ પ્રવચનમાં કેમ નથી આવતા?" એમણે હસતા હસતા જવાબ આપ્યો "હું નહીં, હું એક વાર પણ આવ્યો નથી અને કદી ન આવવાનો વિચાર પણ છે" "કેમ?" મે પૂછ્યું આ "કેમ" નો તેમણે બહુ મજબૂત ઉત્તર આપ્યો. તેમણે કહ્યું "વાત એમ છે કે મારા પિતાજી તો રાજ પ્રવચનમાં આવતા જ હતા એક વાર નાનો ભાઈ પણ તેમની સાથે આવ્યો હવે નવ વાગે એટલે એ ઘેર રહી શકતો જ નથી લાખ કામ છોડીને અહીં દોડી આવે છે. એણે એક વાર વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું સારથી એને આવી ટેવ લાગી ગઈ છે. જો મને પણ આવી ટેવ લાગી જાય તો પછી દુકાન દેવું સલાજે?"

આવી જ વાત એક બદનાવરના છોકરાએ કહી હતી "મને ખૂબ તરસ લાગી હતી પણ હું વ્યાખ્યાનમાંથી જાડ્યો નહિ, જો જાડી જાત તો વ્યાખ્યાનની મઝા આવી જાત"

પ્રિયવક્તા શ્રીજી મહારાજના પ્રવચનની ધારા મધુર છે તો જીવનની ધારા એનાથી પણ અધિક મધુર છે એ કથા બીજી કોઈ વાર્તા કરતા બોધી રસપ્રદ નથી.

આળપણની વીતી વાતો

માલવાની સમ્યક્મામદા બૂમિને સમ્યક્, સજીવ અને ક્ષણક્રુપ બનાવતી

શિયા નદી પોતાની કણકણ ધાડમાં વહી રહી છે એને જ કિનારે વસેલી રાષ્ટ્રાટ વિક્રમની ચળવાળી ઉજ્જૈનનગરી પોતાની અતિદ્વાસિક સામગ્રીથી તે સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે જ પણ સાથે સાથે વૈશ્વવોની એ તીર્થભૂમિ ખસુ છે એમાં જ રમીકૂદીને વિનયચદ્રજ મોટા થયા છે

પિતાજીનું નામ બૃનગલાસજી (ચોરખિા) હતું. માતા મેતાબાઈ હતી પણ મા કાળી હતી કે જોગવણની એની ખસુ તેમને ખબર નથી કારણ કે જી મહિનાની જન્મરમાં જ તેમને જોડીને મા સ્વર્ગે સીધાવી. માત્રી નમત્યા-અમ યોદ્ધા ખાપરી કુરુતને પુષ્કદ નાંદિ હોય તે ખસુ જાહેન સુદરખાઈને જાહેન તથા માનાં જન્મે કામ એક સાથે નિશાવવા પડ્યાં. મોટી જાહેનની સ્નેહમયી યોદ્ધા ખસુ જોછી કામજા તથી હોતી. એમને બીજાએ જાહેનો હતી એક તીજખાઈ અને બીજા કાપુખાઈ તીજખાઈ તે સત્તુ પામી ખસુ બીજા જાહેન કાપુખાઈ દાલ મહિયુર (મ. મ.) માં છે એમનો પરિવાર ખસુ સારી રીતે મુખી અને સમૃદ્ધ છે. મોટાભાઈ નમીનચદ્રજ કતા અને પિતરાઈ ભાઈ શ્રી ચાંદમસજી પિતા જાઈ અને જાહેન જવાના સારકા કતા મા જામુ-લાસજી જાળખસુમાં એમનું લાગુ નામ હતું જામુ.

પિતાના સ્નેહપૂર્ણ હાથ નીચે જાળલાસજી મોટા થયા કાચતર પણ માસુ દેસ્તો મિત્રો ખસુ જોછા નહોતા. પૈસા પણ બધી તરફથી મળી જતા હતા ક્યારેક પિતાજી તરફથી તે ક્યારેક જાળજી (સેક રખમ-ચદ્રજ) દસેથી તે વળી ક્યારેક ભાઈ ચાંદમસજી પાસેથી મળી જતા. જાહેનો ખાર મેજનીને અસહ્ય જાળખસુ વેદાની ખસુ બની ચલુ હતું મેજન સોખ ખસુ જોછા ન હતા.

પણ મા તોફાની જાળખસુ પણ હવે કંઈક સમજદાર બની રહ્યું હતું. લાંજ અવાનક મોડે જોળે જાતી પડખો. વાન એમ હતી કે જામુ નક એક વાર સૂક્ષમાં માણસ જોલાવવા જાઓ ને કમું પિતાજી સખત બીમાર છે. ધેર પડોઆ તારે જામુ સમાપ્ત થઈ ચૂક્યું હતું પિતાજીનું સરસલુ ચારી ગયા પછી મોડા દિવસોમાં મોટી જાહેન સુદરખાઈએ ત્યાં વિનરનાં સની ગુલામકુવ, જી. મ. ની પાસે દક્ષિા બગીચાર કરી લીધી. એમને એમના કાકા કસુરચદ્રજએ જોળે લઈ લીધા. બધી મોટાભાઈ નમીન-ચદ્રજના મનમાં ખસુ જાળજી જાળ જોળજી રહ્યો અને મૂનક મુરજે પ્રસિદ્ધ થયા. ૫ માં સોમવાસજી મ. ની પાસે જઈ ચારિન સ્વીકારી.

નહિ જો બીજો અર્થ' એ પણ યર્થ થઈ કે દક્ષિત 'યર્થ' જણી. યર્થમાં મંદિ રહે. એર વાત બાવી અને યર્થ અને સમય જતાં એ યુગ થયા. મેટા થતાં અને ભાઈઓ મુનિઓના ધ્યાન ધ્યાન સંપર્કમાં આપ્યા. સંપર્ક' પ્રભુ એવો ખાસ ન હતો આખ્યાનમાં જન્મ અને મુનિઓને ચોચરી માટે બેસાવવા એટલે જ પણ એમાં એ એક વસ્તુ હતી કે મુનિઓને જોઈને અને ભાઈઓ રમતમાં ક્યારેક આખ્યાન આપવા મંદી જત્યા અને ક્યારેક હાથમાં ઓળખી યર્થ ચોચરીએ નીકળવાની રમતો રમતા. પરંતુ કુદ જના મુશ્કેલીને આ રમત જમતી નહિ.

પરંતુ આ રમત એક વાર સ્વપ્નમાં ફેરવાઈ યર્થ અને તે એ બધી વિચિત્ર રીતે. બાટલી બાટલીવળી વાતમાં ફરી બાવીને આપણે પાછા રસ્તા પર—ખુબ વાત પર—બાવી જઈએ છીએ મેટી બહેન અને મેટાભાઈની વાત અને સાંભળી ખરી પણ મનને કંઈ જમી નહિ. અને બાજુમાંથી ઉભાને બાવી ગયા. કાકા કસ્તુરચંદ્રને ત્યાં રહેતા હતા અને જાણવાનું ચાલુ હતું સાથે તોફાન પણ એજ ન હતું. કોઈ કોઈ વાર તેમના તોફાનથી બાજુ થઈ ગયાની જગ્યા હતી છુટી છાતીમાં નવા પોતના નાચનખરાંથી ફેરાન-પરેરાન થઈ જતી હતી. પણ એ ફેરાન આપણે કે અને તે થાન પોત પોતાના હાથમાં જરા એ વધુપ આપવા કે એમ ન હતો એ ક્ષિપ્રમાં ફૂંકાઈઓ મારવી, ઉત્તમ ભાગદાર કપા પહેરવા વાળમાં સારામાં સારું મુજબી તેલ નાખવું બધા કોઈ વાતની એટ ન હતી. કારણ પિતરાઈ મેટાભાઈ ચાંદનચંદ્ર ગાસ્તિનાથ તે જુદું લાડકા હતા. એમની પસંદ પેસા મળી જતા હતા આ જુદા છતાં જીવન આપણે જ કોઈ બીજા જ વિશ્વ તરફ ફરી જવાનું હતું એટલે એક નાનકડી ધડન તેનું નિમિત્ત બની યર્થ

વાત બામ જમી. એક વાર બાજુમાંથી બીમાર પડ્યા. ત્યારે તેમના ઉપર એવો ધેરા પાડ્યો કે એકવીસ દિવસ મુખી જરા પણ ઉતર્યો જ નહિ, સકળ છે કે ટાઈફોઇડ. ચિકિત્સા બધી કરાવી પણ બીમારી ખસવાનું નામ નહોતી મેતી. પરંતુ એક દિવસ રાત્રે સતી વખતે અચાનક બાજુ-લાડકાનું મન બોલી બાજુ કે 'જો હું બીમારીમાંથી સાજો થઈ બીજા તે દિશાનો માર મારવું કરી ભઈ- બાને વિચારો નાનું કદીએ કે અને તે કદીએ પણ બીજા સવારે જ્યારે બાજુમાંથી જાગ્યા ત્યારે ત્યજ ઉતરી ગયા હતા. શરીર સ્વચ્છ અને દસકુ યર્થ થયું હતું.

‘...થોડા દિવસો’ વીતતાં જાળવોઈ જતી રહી અને ‘શરીરમાં શક્તિ આવતી ગઈ તેમતેમ પ્રિયારો પણ સરકત સવાં લાગ્યા. સકલ્પ દબા હોતો, એમથી પાછા હકવાનો પ્રશ્ન જ નહોતો. પણ એક બ્રમ સામે લીધો હતો. દીક્ષા લેવી હતી પણ કુટુંબીઓ પાસેથી દીક્ષાની આજ્ઞા મેળવવી અશક્ય બની પણ અસંભવિત જ હતી. ‘કરિષુ દે, એ વખતે આખા કુટુંબમાં પુત્ર તરીકે તેઓ એકલા જ હતા કાકાને ત્યાં’ તો રહેતા જ હતા. બાબા રખવચ દળના પરિવારમાં પણ બધાથી નાના એ જ હતા એટલે બધા કરતા ચંધારે લાડકા પણ તેઓ જ હતા.’

દીક્ષાની આજ્ઞા કાઈ રીતે મળવાની મંથાં એટલે દીક્ષાની વાત મોઢે લાવવી એ પણ બહુ મોટી ભૂલ થઈ જશે એ સમજી જતા બાબુલાલજીનાં ચૌદ વર્ષના મગજે શુષ્કપુષ્પ આખી ક્રિયા પતાવવાનો નિશ્ચય કર્યો સાથે સાથે મોટાભાઈને મોઢે તે દિવસે દીક્ષા વિષે જે વાત કહી હતી તે પણ તેમને યાદ આવી હતી. ‘જો દીક્ષા લેવી હશે તો હું મારું ઘેરથી જ વસ્ત્ર તંથા ઉપકરણ લઈને આવી જઈશ’ એ જાતની તૈયારીમાં તેઓ મડી પડ્યા. પરંતુ પૈસાનો અશ્વ હતો પૈસા લાવવા કપાથી, એક તરફથી મૂઝી આવી. દીક્ષાજીની તિળેરીના આખા ઇતિહાસની તેમને ખબર હતી, કયા શુ મૂક્યું છે, એ બધું જ તેઓ જાણતા હતા કાકાએ પોતાના લતિગથી કશું જ છુપાવીને રાખ્યું ન હતું એટલે બાબુજીએ તિળેરીમાંથી એક સો રૂપિયા કાઢી લીધા અને ‘બીજે દિવસે અગરમાં ગયાં સરસ હરક અને પોપલીન વગેરે લઈ આવ્યા સાથે થોડું કેસર પણ લાવ્યા. ‘દરજી પાસે આદર, ચોલ-પદો વગેરે સીવરાવી લીધું’ બ્યારે તે સીવાઈને આવી ગયું ત્યારે ત્રીજે માણે ઉપર જઈ કેસર ઘૂટીને પોતાને હાથે જ કપડા પર ઝાટી લીધું હવે રજો આધાનો સવાલ. આ સવાલ પણ એમ જ ઉઠી ગયો ધરમાં લગભગ બધી જ વ્યક્તિઓ સામાયિક કરતી હતી અને એ બધાની પામે જુદી જુદી પૂજાર્થી હતી રાતનાં દસ વાગ્યે એ જિંદગા ફાનસ હાથમાં લીધું અને લાગ્યા શોધવા કાકાજીએ ‘પૂજ્યુ ‘શુ કરે છે?’ ત્યારે ચલાક બાબુજીએ જવાબ આપી દીધો, ‘થોડું લેસન કરી લઈ છું આજે માસ્તરે બહુ લેસન આપ્યું છે, કાકાજીના મનનું સમાધાન થઈ ગયું અને બાબુજી પોતાના આ બીજી જાતના અભ્યાસમાં લાગી ગયા પહેલા બધી પૂજાર્થીઓ છુટી કરી, પછી ‘ઉપર જઈને એ બધીને દોરીમાં પગેરી એક નાનકડો એથી પણ બનાવી શીધો

જાટકું મોટું પડતર રચાયા છતાં કાકાને જરા પણ સંસ્કાર નહોતો પડ્યો. દલે-ચુરહેવ પાસે કમ પડોગણ એ પ્રસિદ્ધિ હતો. એ વખતે પદ ચુરહેવ પ રત્નરાજ્ય કિશનજીવજી મ. પ્રસિદ્ધિવક્તા પ શ્રી સૌભાગ્ય મજી મ. વગેરે પોતાના સિખરુદ સાથે લીંગી (પગમદાલ)માં ચાતુમોલ માટે વિરાજેલા હતા. ઉમર ખાની અને અતર લાંબુ હતું એટલે એલા ત્યાં જવાની હિમત નહોતી થતી. એક સાથી શેખવાની જરૂર હતી જાણ છતે એક સ્નેહી મિત્ર હતો એમનું નામ જાણુલાલજી યમો હતું જાણુ-છતે એમને કશું ચુરહેવ કાલ લીંગી છે, અને મારા મોટાભાઈ પણ ત્યાં જ છે એટલે તું મને ત્યાં પહોંચાડી દે. એ દેશ જ કરવા હોય તો તું તારા કુકળ સાથે જઈ આવ. તે મિત્ર કશું

“માત્ર કઈન નથી કરવા, ત્યાં જવાનો મારો બીજો પણ દોષ છે.” જાણુછતે મિત્રને કહ્યું

“એ શું છે કે પણ જાણી લઉં” મિત્ર બોલ્યો.

“મારે તો ત્યાં જઈને દક્ષિણ લેવી છે જ્યાં તેવારી થઈ ગઈ છે કપાં અને એમણે અહીં તેવાર છે માત્ર એક સાથીની જરૂર છે એ જરૂર તમે પૂરી કરી દો. કે તમને ખ્યાલ રહિય જાણીય જાણુલાલજી પોતાના મિત્રને પોતાની વાત સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું.

“તો તે કે જોઈએ નહિ જ જાવી શકું જાણુછતે જવાતું હેત તો કાઈ પ્રસ નહોતો. પરંતુ જા દક્ષિણે મામલો છે અને જા ચેરીફીથી થઈ રહ્યું છે કાલે કદાચ વમાય કાઢાજીને ખજાર પાં જવ અને એમાં મારું નામ આવે કે જા હોડગને રક્ષાવીને લઈ ગયો તો, પણ મારે તો જોઈની જ હયા જાવી પડે તું મારો મિત્ર છે રહિયતો કાઈ પ્રસ નહીં પણ કે સાચર છું જાણુલાલ યમોએ કહ્યું

જાણુલાલજી મિત્રામાં પડી ગયા. પણ ચોક્કસારે કહ્યું તમે ચિતા ન કરો. કાઈ મારુ જાણુ પણ કાપી લે તો મેં મારી દેશ વમાડુ નામ જણાવડી નહિ કે જા અને લીંગી સુધી લઈ જાવ્યો હતો કમ ખૂન જ મહત્વતું છે અને વમાય વગર કાઈ શકે એમ નથી.” મિત્રને ગમે વાત લાગી ગઈ અને એણે સંમતિ આપી. નીકળવાનો કાલકમ નક્કી થયેલ મિત્ર જાણુલાલ વાળાની ચાકીમાં જતું અને જાણુક સ્થાન પર કે મળીશ તમે પણ ત્યાં તેવાર રહેજો.

ચાત પૂરી થઈ. પ્રેમપ્રત્ય જનાવીને આશુભ્યેર આવ્યા તૈયારી પહેલેથી થઈ ચુકી હતી. પણ ધૈર્યથી નીકળવું કેવી રીતે, એની યોજના મગજમાં ગોઠવાઈ ગઈ હતી બીજે દિવસે દસ વાગે નિશાળના કપડા પહેવી અને યુસ્તકોના દક્તરમાં નીકળી સર્વ સામગ્રી ભરી અને નીકળી પડ્યા થોડું આસ્થા પછી પગ ખીણ બાજુ વળી ગયા મિત્ર પણ થોડી લઈને તૈયાર બિન્ને હતો. 'ટાગો કર્યો' ને સ્ટેશને પહોંચ્યા, પણ કિસ્મત એવું હતું કે એમણે 'પ્લેટફોર્મ' પર પગ ચૂક્યો ને આ બાજુ ગાડીએ 'પ્લેટફોર્મ' છોડ્યું. બંને મિત્રો એક બીજાની સામે જોતા રહી ગયા હવે શું કરવું ? નિશ્ચય કર્યો કે હવે કાલે જરૂરી 'આવી જવું. પણ આજનું હવે શું કરવું ? બાણલાલજી મોટી વિમાસભૂમાં પડી ગયા મિત્રને કહ્યું 'ભારી પાસે પુસ્તક પણ નથી એટલે નિશાળમાં પણ કઈ રીતે જવું ? ભલે, પણ તમે તો હવે ઘેર જવું હું આખો દિવસ શહેરમાં ઘૂમ્યા કરીશ સાંજે પાંચ વાગે કે ઘેર આવ્યો જઈશ'

મિત્ર ઘેર ગયો અને એઓ શહેરમાં આટા મારવા લાગ્યા પણ કથા અહીં પૂરી થવાની નહોતી કિસ્મતને હજુ પોતાનો બીજો રંગ અતાવવાનો હતો એટલે, નિશાળના માસ્તરે એક વિદ્યાર્થીને બાણલાલજીને ઘેર તપાસ કરવા મોકલ્યો. અને કહ્યું કે કસ્તુરચંદ્રને પૂછી આવ કે આજે તમારે બાણ નિશાળે કેમ નથી આવ્યો ? છાકરો આવ્યો ને શેઠજીને પૂછ્યું 'તો કાકાજી વિચારમાં પડી ગયા અહીંથી દસ વાગે રવાના થઈ ગયો અને નિશાળમાં ન પહોંચ્યો તો ગયો કયા ? ભારી સાથે પણ આવું છું ? નિશાળનું બહાનું કોઢી કંઠાંકે દોરતો સાથે રખડવા નીકળી પડ્યો હશે, સાંજે આવવા દો, એને પછી જોઈ લઈશ સાંજે પાંચ વાગે બાણજી શહેરમાં રખડી રખડીને ઘેર આવ્યા કાકાજી બારણે જ બેઠા હતા, આવતાં જ પૂછ્યું, 'ભણી આવ્યો ?' બાણજીએ જવાબ આપ્યો, "હા, કાકાજી"

"સારું, આજે શું શું શીખ્યો, જતાવ તો"

"આજે આટલી ભૂગોળ ચાલી, ગણિતના દાખલા કર્યો, અને ઇતિહાસનો અમુક ચાઠ વાંચ્યો"

ભત્રિજે માનતો હતો. કે કાકાજીને દીક જનાવ્યા અને કાકાજી પોતાના સ્વનિબંધની કલા પર મનમાં ને મનમાં હસી રહ્યા હતા 'સારું, આજ જમી લે.'

કંઈ જાતે બંનેએ સારે જગ્યાં લીધું અને જ્યાર આ વા. ભત્રિજે બહાર જવાની તૈયારી કરતા હતા કે કાકાજીએ હાથ પકડ્યો માથે મારી સાથે.

ભત્રિજાને લઈને માસ્તર સાહેબને ઘેર આવ્યા અને બોલ્યા માસ્તર સાહેબ આ રજો બાજુ આ? આજો સ્વિસ રખડતો રજો અને સાંજે આવ્યો અને જાણવો તો એજુ કહીને તે ઘેર જતા ગાલી નીકળ્યા પણ બાજુજી ચમકી ગયા અને સમજી ગયા કે જરૂર હજારમાં કંઈ કંઈ છે મર્ધા છેકરો ઘેર ગયો હતો ને કંઈ હતો એમ વિચારવા લાગ્યા ત્યાં માસ્તર સાહેબે જોરથી કાત પકડ્યા અને ગાલ પર તમાચા પાડ્યા ત્યાર બાદ કાકાજી, તે પહેલાં જ ગાલી મળા હતા માસ્તર સાહેબે છતી લીધી અને એ નિર્દોષ લાકડીએ બાજુજીની પીઠને લીલીછમ કરી લીધી બાજુજી ગીસો પામતાં પડતાં કાકાજીને જુએ મારતા હતા પણ કાકાજી શું કામ આવે? એને તો બાજુજીને સુધારવા હતા.

ખૂબ માર ખાઈને બાજુજી આંસુની ગળા વહાવતાં ઘેર આવ્યા- હસવા પ્રધાર શરીર પર ભીડી આવ્યા હતા. પછી તે કાકાજીને પણ બહુ જ દુઃખ થયું હાલી પણ મોલી, શું બાજુજીને બહુ સેવેલો? ક્યાં સ્વ વીસ છે? જામ શું મરાતુ કરો? કાકાજી પણ બહુ જ પસ્તાવ્ય ભત્રિજાને મનાબો, મીઠાઈ પણ આપી પરંતુ ભત્રિજાએ મનમાં ને મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી હતી. હવે તે મારે લીકા સેવી જ છે સેવી જ છે જેટલું મારી સેવું હોય તેટલું મારી લો. તમે મારા શરીરને મારી રહ્યાં પણ મારાં નિશ્ચયને ક્યાંથી રોકો? નહિ, આ મારથી પ્રતિજ્ઞા વધારે કદ બર્ધ મર્ધ

બીજે દિવસે શાળાના કપડાં પહેર્યા જ્યાર કાકાજી લીધું કાકાજી માન્યું જ્યાર જરાબર નિસાચે જઈ રહ્યો છે ભત્રિજાને જાણે સ્વ મિનિટ વહેશે સ્વાન્ય મર્ધ ગયો હતો. સ્વાન્યમાં આમળ વધ્યો. મિત્ર પણ તૈયાર હતો અને રોસન પર આવ્યા માડી પણ તૈયાર હતી. ટિકિટ લઈ આડીમાં બેઠા. સાંજ સુધીમાં કાકાજી આવી પહોંચ્યા રાત્રે ખમ શાળામાં વિશ્રામ કર્યો. બીજી સવારે અને મિત્રો આમળ આવ્યા. કારણ લીમડી હવે સીદ મારલિ જ દૂર હતું આ જાતે જસ દારૂ પડુ કરવાનું હતું અને જસમાં બેઠા. જસ ચાલુ મર્ધ બાજુજીએ જાણ્યા કાકાજીને કંઈ : લીમડી માર ક્યાં જ દૂર રહે ત્યારે અને ઉતારી દેશે.

‘તુ આવડે નાનો છોકરો, જંગલમાં, ઊતરીને શુ કરીશ ?’, કડકટરે પૂછ્યું :

બાણુલાલજીએ વિચાર્યું, આણે સારો પ્રશ્ન પૂછી લીધો. પણ એની ચપલ-બુદ્ધિએ ટપ કરતોકરો ઉત્તર આપ્યો, ‘ત્યા અમારુ એક ખેતર છે અને પિતાજીએ કહ્યું છે એ જોતો આવજો’ પછી વાતચીતનો ક્રમ બદલાયો અને થોડી વારમાં લીબડી ગામ નજીક આવી ગયું. કડકટરે બાણુજીને કહ્યું ‘લ્યો લીબડી પાસે આવી ગયું છે,’ બસ અટકી અને બાણુજી દફતર લઈને નીચે ઊતરી ગયા. પોતાના સાથીને કહ્યું, ‘તમે જાવ, અને ગુરુદેવને કહેજો બાણુ આવે છે.’

બસ આગળ વધી ગઈ બાણુજી એક ખેતરમાં આવ્યા. પણ એને ખેતર નહિ ખીજુ જ કશું જોણું હતું. આખાના ઘટાદાર વૃક્ષની નીચે ગયા પૂર્વ દિશામાં મોઢું ફેરવ્યું, પણ ધાર્મિક જ્ઞાનમાં ‘નવકાર મંત્ર’ સિવાય કંઈ આવડતું નહોતું. બસ એ ગપ્પો ને કાંદ ખમીસ ઉતારી નાખ્યા અને પોતાને હાથે જ ચાદર ચોલખદો વગેરે પહેરી લીધું. મોઢા પર મુખપટ્ટિકા બાધી લીધી ઓઘો તૈયાર હતો જ તે જંગલમાં લઈ લીધો બધું થઈ ગયું. પણ હજામ તો ત્યાં હતો જ નહિ, કે હજામત કરી દે એટલે માથા પર એ ભોગા થયેલા વાળ તો રહ્યા જ.

બાણુલાલજી પોતાની મેળે જ ‘બાણુ મુનિ’ બનીને લીબડી શહેરમાં પહોંચ્યા, જ્યારે લોકોએ આ ‘નાના મુનિ’ને જોયા ત્યારે તેઓ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. આતુર્ભાસમાં નવા મુનિ કેવી રીતે આવી ગયા અને માથા પર તો આટલા બધા વાળ છે! બધાને આશ્ચર્યમાં નાખતા નાખતાં બાણુ મુનિ ‘ઉપાશ્રય’ની નજીક આવી પહોંચ્યા.

એ વખતે ૫ રત્નશ્રી કિશનલાલજી મહારાજ પ્રવચન કરી રહ્યા હતાં. ઉચ્ચ તપસ્વી શ્રી ભગવાનદાસજી મની બાવન દિવસની લાખી તપસ્યા ચાલુ હતી એટલે શહેરના તથા બહારગામના લોકોનો મોટો સમુદાય બેગો થયો હતો. વ્યાખ્યાનમંડપમાં લોકો માતા ન હતા એ વખતે નવા મુનિ જઈ પહોંચ્યા.

નવા મુનિને જોતાં ઉચ્ચ લોકો આ બાણુ જામટી આત્યા ને પેલી બાણુ વ્યાખ્યાન કરાવ એક બાણુ રહી ગયું બીડ એટલી ખેડાણ બની ગઈ કે લોકો નવા મુનિ ઉપજાવ પડવા લાગ્યા. આખરે સ્વયંમેવકો દોડ્યા અને

હંસુ અને બનેએ સાથે જાગી લીધું-અને જ્યાર આબા સત્રિને બહાર
જવાની તૈયારી કરતો હતો કે કાકાજીએ હાથ પકડ્યો, આશ્ચર્યથી સાથે.

સત્રિને સર્પને માસ્તર સાહેબને ધેર બાબા અને બેસ્યા. 'માસ્તર
સાહેબ, આ રત્નો બાજુ આજે બાજુ રિવસ રખડતો રત્નો અને સાંજે
આવીને મને જાણવોતો જોડુ કહીને, તે ધેર જવા આવી નીકળ્યા. પણ
બાજુજી ચમકી ગયા અને સમજી ગયા કે જરૂર ઘણાં કર્ષ કાણ છે કાર્ષ
છેકરે ધેર ગયો હતો ને કીધું હતું એમ વિચારતા હતા ત્યાં માસ્તર સાહેબે
જોરથી કાન પકડ્યા અને ગાલ પર તમાચા પાડ્યા શરૂ થયા. કાકાજી તો
પહેલાં જ આવી ગયા હતા. માસ્તર સાહેબે જી લીધી, અને એ નિર્દય
લાકડીએ બાજુજીની પીઠને લીલીકમ કરી દીધી. બાજુજી એવો પાડતાં
પાડતાં કાકાજીને જોયો મારવા હતા પણ કાકાજી શુ કામ આવે? એને તો
બાજુજીને સુધારવા હતા.

જૂન માર આઈને બાજુજી આસુની ગયા વધાવતાં ધેર બાબા
હાથે પ્રધાર કરી પર જી બાબા હતા. જાણી તો કાકાજીને પણ બહુ
જ દુઃખ થયું હતું પણ બેસી, શુ બાજુજીને માણુ સેવોતો? ક્યાં જસ
વીસ છે? જામ શુ મરતુ હતો? કાકાજી પણ બહુ જ પેતાના સત્રિને
મનાવો, મીઠાઈ પણ આવી. પરંતુ સત્રિને મનાઈ ને મનાઈ પ્રતિજ્ઞા
કરી લીધી હતી. હવે તો મારે દીકરા સેવી જ છે સેવી જ છે જેટલું
મારી સેવુ હેમ તેલુ મારી સેવુ તમે મારા સરોરને મારી સહસો પણ મારા
નિશ્ચયને મારી સહસો નહિ જ્યાં માત્ર પ્રતિજ્ઞા વધારે જ કર્ષ મર્ષ

બીજે રિવસે સાજાના કપડાં પહેરી જ્યાર હાથમાં લીધું કામએ માન્યું
બાજુ જયજર નિશાએ જઈ રત્નો છે સત્રિને બાજુ જસ મિનિટ વહેશે
રવાના થઈ ગયો હતો. રસ્તામાં આગળ વધ્યો. મિત્ર પણ તૈયાર હતો. બને
રોસન પર બાબા ગાદી પણ તૈયાર હતી. ટિફિટ થઈ ગાદીમાં બેઠા. સાંજ
સુધીમાં ફેલડ બાબી પહોંચ્યા રાત્રે ખર્ચાણામાં વિધાન કર્યો. બીજી સવારે
બને મિત્રો આગળ આસ્વાદ હારણ લીમડી હવે ચોક્કસ માર્ગે જ દુર હતું
આ જતર નસ દારા પૂર કરવાનું હતું બને જાણમાં બેઠા. નસ ચાલુ થઈ
બાજુજીએ જાણ્યા કે જરૂરને હંસુ લીજાગી મોર/કર્ષાજ દુર રહે ત્યારે
બને હાથે રહે.

આપુ કુટુંબ આવી પહોંચ્યું કાકાજી, લાઈ ચાદમલજી, બન્ને બનેલીઓ, વગેરે બધા જ આવ્યા હતા બધાની આખો લાલ થઈ ગઈ હતી બાજુ મુનિજીનું ધ્યાન બીજી બાજુ હતું. કાકાજીએ એને બોલ્યો ને જોરથી માથા પર એક ફટકો માર્યો, ચોકીને એમણે આ તરફ જોયું તો તેમની સામે આપુ કુટુંબ બિજુ હતું એઓ દોડીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ પ રત્ના શ્રી કિશનલાલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા પ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમલ મહારાજ વગેરે સામે મિટિંગ બેઠી થઈ. રોઠ કરતુરચદળએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને અમે નથી તો એને બોલાવ્યો કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી બિલકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આઓ ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ થઈ ગઈ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી કોઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો કોઈ પત્ર તમારી પાસે કદી આબો હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે કોઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આબો છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાણુલાલ-જીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ પુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે કોઈ પણ રીતે એને અહીંથી બહાર લઈ જઈશું’ શ્રી ચાદ મલજી ગાદિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને એલા બોધે છે તો મને પુત્ર બોધે! આપને તો આટલા બધા એલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારો બુદ્ધાપો છે” કાકા કરતુરચદળ બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કઈ જૂબ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

જાણુવાલણને ખસી ઉપર બેસાડી દીધા. તો પણ ભીખી બાતુરતા ન બતાડી
સારે સ્વપ્નસેવક એમને ઉપર લઈ જવા અને દસ્તાગળ બંધ કરી દીધા.

બધા જ મુનિવરોના મનમાં પણ જાણુવાની ઉત્સુકતા હતી, કે મૂળ શું
વાત છે એમના મોઢાભાઈ શ્રી. નમીનગદ્દણ મ. પણ પોતાની ઉત્સુકતા
રેખી ન શક્યા ઉપર બંધ જોરખમાં ગુરુદેવ વગેરે બધા મુનિઓ નવા મુનિ
ઓને ઘેરી બેસી ગયા હતા. ગુરુદેવે પૂછ્યું આખરે વાત શી છે ?

વાત એવું કંઈ નથી મારે દીક્ષા લેવી છે એટલે નું આવી પહોંચ્યો
હું બહી મને દીક્ષા આપી છે આખને યાદ' હશે જ કે તે દિવસે જ મે
હમ્મુ હતું કે મારે દીક્ષા લેવી હતી તો નું જાતે જ મારે યેસ્થી વેસ પહેરીને
આવી હતી મને આ ધામધૂમ પસંદ નથી. એમણે હું' આમ જ આવી
પહોંચ્યો છું " નવા મુનિએ દૂ કંઈ ગુરુદેવને પોતે કેમ ત્યાગમાં પ્રતિજ્ઞા લીધી
હતી અને પછી કેવી રીતે કપડાં ખરીદ્યા ગાંધી બૂધી જવાથી માસ્તર સાહેબ
પસંદથી કેવો પ્રસાદ મળ્યો વગેરે આખી વાત કહી સંભળાવી.

આ બધું સાંભળ્યા પછી ગુરુદેવે બોલ્યા તમે તમારા પરિવારની
રજા લઈને નથી આવ્યા એટલે એમની બાગા વિના દીક્ષા નહિ આપી
શકાય. બીજી વાત એ છે કે તમને સાં ન લેવાથી તેઓ કેટલી ચિંતામાં
પડી ગયા હશે. એટલે તેમને તારથી ખબર મોકલવાની છે એટલે એમને બોલે
શરતો ૧ પણ ઘઈ જાવ અને આવવા છોડે તો બહી એ આમન વાતચીત
પણ ઘઈ જાવ.

ના ના ગુરુદેવ, એવું નહીં કરતા. તેઓ આવશે તો મારે મુસ્લિમત
છેલી થશે. એમને જરા પણ સમજવા નહિ જામ્યા જાણુવાલણને
વિનંતિભરી રસે ગુરુદેવને કહ્યું પણ બાણુ આ વાત ક્યાં મુધી છૂપી
રહેશે ? જાણે નહિ તો કાંસે તેમને ખબર તો પડશે ન અને શું તેઓ
જાણ્યા વિના રહેશે ? એટલે પહેલેથી જ જાણું ૨૫૫ કહી હું જોઈએ
ગુરુદેવે એને સમ તવતાં કહ્યું.

આ વાત આજીવી તો સાં જ ઉઠાઈ નથી જવાળી તાર બાળ્યો એમાં
એમણે પલખ્યું હતું કે જાણુ એ દિવસથી મુમ થયો છે ત્યાં બાળ્યો
કેવો તો જણાવો. શ્રી જાણુવાલણને તે જાણે જવાબ જ દેવાની ના કહી
દીધી પણ ગુરુદેવે કહ્યું એવું ન ઘઈ સહે જવાબ દેવામાં બાળ્યો કે
જાણુવાલ મુનિનેસ પહેરીને બહી આવ્યા છે " બસ તાર પહેચતી જ

આપુ કુટુંબ આવી પહોંચ્યું. કાકાજી, લાઈ ચાંદમલજી, બન્ને બનેરીઓ, વગેરે બધા જ આવ્યા હતા બધાની આખો લાલ ચર્મ ગર્મ હતી બાપુ મુનિજીનું ધ્યાન બીજી બાબત હતું. કાકાજીએ એને જોયો ને બેરથી માથા પર એક ફટકો માર્યો, ચોકીને એમણે આ તરફ જોયું તો તેમની સામે આપુ કુટુંબ ઊભું હતું એઓ દોડીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ ૫ રત્ન શ્રી દિશનલાલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા ૫ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમત્ર મહારાજ વગેરે સામે મિટિંગ બેઠી ચર્ચ શેઠ કસ્તુરચંદ્રજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને અમે નથી તો એને બોલાવ્યો કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી બિલકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આન્યો ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ ચર્મ ગર્મ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી દ્રાઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો દ્રાઈપત્ર તમારી પામે કદી આવ્યો હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે દ્રાઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આવ્યો છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાબુલાલજીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ રાજપુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે દ્રાઈ પણ રીતે એને અહીંથી જરૂર લઈ જઈશું’ શ્રી ચાંદમલજી ગાંધિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને એલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ! આપને તો આટલા બધા એલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારે ભુલાવો છે” કાકા કસ્તુરચંદ્ર બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કઈ ભૂખ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

બાહુલાસજીને ખબર ઉપર બેસાડી દીધી. તો પણ બીડની ખાતુરતા ન ઝટકી
ત્યારે સ્વપ્નસેવકા એમને ઉપર લઈ ગયા અને દરવાજા બંધ કરી દીધા

બંધ જ મુનિવરોના મનમાં પણ બાહુલાની ઉત્સુકતા હતી, કે મૂળ શું
વાત છે એમના મોઢાભાઈ શ્રી. નગીનચંદ્ર મ., પણ પોતાની ઉત્સુકતા
શ્રી ન ચકાસી. ઉપર બંધ જોરખમાં ગુરુદેવ વગેરે બંધ મુનિઓ નવા મુનિ
છને પેરી બેસી ગયા હતા. ગુરુદેવે પૂછ્યું આખરે વાત શી છે ?

વાત જેવું કંઈ નથી મારે દીક્ષા લેવી છે એટલે કે આવી પહેાંચો
હું બહી મને દીક્ષા આપી છે આપને થાક હશે જ કે તે દિવસે જ મે
હજી હતું કે મારે દીક્ષા લેવી હતી તો હું જાતે જ મારે ચેરથી વેશ પહેરીને
આવી જઈશ મને આ ધામધૂમ પસંદ નથી એટલે હું આમ જ આવી
પહેાંચો છું નવા મુનિએ દે કંઈ ગુરુદેવને પોતે કેમ તાવમાં પ્રતિજ્ઞા લીધી
હતી અને પછી કેવી રીતે કપમાં ખરીઈા ગાંધી વૂંટી જવાથી માસ્તર સાહેબ
પાસેથી કેવો પ્રસાદ મળ્યો વગેરે આપી વાત કહી સંભળાવી.

આ બધું સાંભળ્યા પછી ગુરુદેવ જોભા તમે તમારો પરિવારની
ફળ લઈને નથી આવ્યા એટલે એમની આગ વિના દીક્ષા નહિ આપી
સકાય. બીજી વાત એ છે કે તમને ત્યાં ન જોયેથી તેઓ કેટલી ચિંતમાં
પડી ગયા હશે એટલે તેમને તારથી ખબર મોકલાવી છે એટલે એમને થોડા
સત્તાય પણ કંઈ જાણ અને આવવા છાંછે તો બહી એ બાબત વાંતવ્યત
પણ કંઈ જાણ.

ના ના ગુરુદેવ એવું નહીં કરવા તેઓ આવશે તો મારે મુસ્લીમત
લેવી થશે એમને જરા પણ સમાચાર નહિ આપવા બાહુલાસજીએ
વિનંતિભરી સ્વરે ગુરુદેવને કહ્યું પણ બાહુ આ વાત કંઈ સુધી છૂપી
રહેશે ? જાણે નહિ તો કાલે તેમને ખબર તો પડશે જ અને શું તેઓ
આવ્યા વિના રહેશે ? એટલે પહેાંચેથી જ બધું સ્પષ્ટ કહી દેવું જોઈએ.
ગુરુદેવે એને સમજાવતાં કહ્યું

આ વાત આસતી તો ત્યાં જ ઉઘાડેનથી જવાળી તાર આવ્યો એમાં
એમણે પવન્યુ હતું કે બાહુ એ દિવસથી ગુમ થયો છે ત્યાં આવ્યો
દેખ તે જણાવે. શ્રી બાહુલાસજીએ તો આનો જવાબ જ દેવાની ના કહી
દીધી, પણ ગુરુદેવે કહ્યું એવું ન કંઈ શકે જવાબ દેવામાં આવ્યો કે
બાહુલાસ મુનિવેશ પહેરીને બહી આવ્યા છે' બસ તાર પહેાંચતાં જ

આપુ કુટુંબ આવી પહોંચું' ઝાકાજી, લાઈ ચાલમલજી, બન્ને બનેલીઓ, વગેરે બધા જ આવ્યા હતા બધાની આખો લાલ ચર્મિયો હતી બાણુ મુનિજીનું બ્યાન બીજી બાણુ હતું. ઝાકાજીએ એને જોયો ને જોરથી માથા પર એક દટકો માર્યો, મોઝીને એમણે આ તપ્ક જોયું તો તેમની સામે આપુ કુટુંબ જિભુ હતું એઓ દોઝીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ ૫ રત્ન શ્રી ડિશનજીલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા ૫ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમજી મહારાજ વગેરે સામે નિટિંગ ભેગી થઈ. શેઠ કસ્તુરચંદ્રજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને આખે નથી તો એને મોલાઓ કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી ખિન્નકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આઓ ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ ચર્મિયો હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી કોઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો કોઈ પત્ર તમારી પામે કદી આવ્યો હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે કોઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આવ્યો છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાણુલાલજીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ પુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે કોઈ પણ રીતે એને અહીંથી જરૂર લઈ જઈશું’ શ્રી આદમજી ગાદિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને એલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ! આપને તો આટલા બધા એલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારો જીવનપો છે” ઝાકા કસ્તુરચંદ્રજી બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કઈ સૂખ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો.” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

“ એની ઇચ્છાવિચ્છલ તો હીક છે પણ મહારાજની વાત એમ છે કે એના મોટાભાઈને તો આપે દીક્ષા આપી છે એ કામ તો મરણરજ સુધી છે એમાં અમને કંઈ નારાજી પણ નહોતી. પણ આ બાણ દીક્ષા પાળશે એની અમને કંઈ આશા પણ નથી. કારણ કે જો રાજા જે વાર તો સ્નાન કરે છે સારમાં સારા કપડાં જ એને ભેઈએ. વાળમાં ઉત્તમ તેલ નાખવા ભેઈએ છે એનો ગુસ્સો પણ કંઈ ઓછો નથી. જરા ઓછું પાપુ તો બાળ્ય પ્રરમાં તોફાન મળી જાય છે આજે હોશમાં ને હોશમાં તે દીક્ષા કે કંઈ વેશે પણ કસથી કંઈ અસ્ખમ કંઈ અર્ધ તો અમને મોઢું ડેખાડવું ભરે કંઈ પાશે. કાકા કસ્તુરચંદ્ર શ્રી. ચંપાલાલજી વગેરે બધાએ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહ્યું.

ગુરુદેવે કહ્યું હા એ બધું તો વિચારી સમજાને જ કામ કરવું પડશે. અમે હજી એને દીક્ષા આપી નથી, અને હજી ઉતાવળ પણ નથી. થોડે વખત એની ઇચ્છા હશે અને આપની ઇચ્છા હશે તે રીતે કામ કરીશું.

શ્રી ચંદ્રમુલજી બોલ્યા : ‘ના ગુરુદેવ, અમે તો હમણાંજ એને કંઈ જાણ્યું. પણ એની ભાવના હશે તો તેઈ લેવાશે.’

‘મ સાથે આવે છે ને ?’ શ્રી કસ્તુરચંદ્રએ બાલુસાલજી સામે ફરતાં પૂછ્યું. બાલુસાલજીએ કહી દીધું ના ખાર નથી આવવું.

આમ ના કોંઈ ત્યાં જ તેમના કાકાએ તેમના ગાલ પર એક ભેરસી તમાચો ચોટી દીધો.

આપ મને કાંઈ ખારી દોષ છે પણ મારા નિશ્ચયને તો આપ ડગવી નહિ જ દોષ. બે આપ મને જનરજસ્તીથી ઘેરે કંઈ જશે તો હું ફરી વાર આ જ રીતે કામગીરે બાકી આવી પહોંચીશ હું કવે ધરમાં રહેનાર નથી.”
આવિ મુનિએ દહાણી કહ્યું.

સારે એમનું મોટા ભાઈ શ્રી નગીનચંદ્રજી મહારાજ મોલી બેઠા. આપ સદુ એને લેવા બાળ્યા હતા આપ કુકુળીજીના હો તો હું પણ એને કંઈ થાઉં છું. આપ આશા દેવા તૈયાર નહો તો હું, મારા નાનકા ભાઈ માટે દામ્નની આશા આપી છું છું.”

સારે લાંબા આવક સમય પ્રમુખ આવક શ્રી બોલ્યા. બુલો સાહેબ, કમ્પે કે એમણે હજી દીક્ષા લીધી નથી અને ગુરુદેવે એને કર્મનિમત્તેત્તે પાક

જાણ્યો નથી પરંતુ એમનો વેશ તો મુનિનો છે. એટલે આપ એને મારો' છો તે ખીજા જેવા લોકો શું સમજશે કે લોકોએ સાધુને માર્યા એટલે આપની ધમ્મિકા હોય તો એને સમજવી મનાવને લઈ જઈ શકો છો પરંતુ આ વેશ પર હાથ બિડાવશો એ અમે સહન નહિ કરી શકીએ ”

વાત હજુ આગળ વધી જતી પણ ગોમરીનો સમય થઈ જવાથી મિત્રિંગા ખીજા દિવસ ઉપર મુલતવી રહી

રાત્રે ગુરુદેવ બોલ્યા, ‘બાપુ અમે તો હોરાન થઈ ગયા, ઘણી દીક્ષાઓ થઈ છે પણ આવો બખેડો કોઈ દિવસ નથી થયો તારો’ જવાનો વિચાર હોય તો જઈ શકે છે’ સારે એમણે કહ્યું કે ‘કોઈ પણ રીતે હું ઘેર જવા તૈયાર નથી પણ હવે કાલે શું કરવું એનો રત્નો બતાવો.’ ગુરુદેવ આ સાલણીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રી. સૌભાગ્યમલ્લ મહારાજને કહ્યું, ‘ભુઓ, “સૌભાગ્ય આવો નાનકડો છોકરો છે પણ ટેટલુ ધૈર્ય છે એનામા’ પછી બાપુલાલજીને કહ્યું ‘તું ચિંતા નહિ કરતો કાલે એમને વધારે સમજાવીશું પણ તારા ઉપર આખા કુટુંબનો મોહ ખૂબ છે’

ખીજો દિવસે બ્યાખ્યાન અને આહાર પાણી પત્યા પછી બધા વિચાર કરવા બેઠા શ્રી કસ્તુરચંદ્ર શેઠે પૂછ્યું ‘શું નિર્ણય કર્યો પછી આપે ?’ બાપુજીને કહ્યું- ‘ચાલ તૈયાર થઈ જાવ’ બાપુજીનો તો એક જ ઉત્તર હતો ‘હું આવવા માટે હરગિઝ તૈયાર નથી’ એ સાલણીને શેઠજી ગુરુદેવને કહે- ‘અમે બધાએ રાત્રે ખૂબ વિચારચર્ચા કરીને પછી નિર્ણય એ કર્યો છે કે, બાપુની જાવના પ્રબળ છે અને એ કોઈ રીતે ઘેર રહેવાનો નથી એટલે દીક્ષા જો દેવાની જ છે તો ઉજ્જૈન આવીને દીક્ષા આપતી બોજામા બોજા એ લાલ તો અમે અમારે હાથે લઈએ.’

સારે બાપુલાલજી બોલ્યા, ‘ગુરુદેવ, આ બધું ઠીક છે. પણ હું એટલા દિવસ સુધી વાટ નહીં જોઈ શકું અત્યારે ચોમાસાનો સેદ જ મહિનો બાકી છે પછી ઉજ્જૈન પહોંચવામા કેટલો સમય લાગે એ કંઈ કહી શકાય નહિ એટલે નાની દીક્ષાને માટે વચનબદ્ધ થવું ન જોઈએ હા, જો આ બધાની ધમ્મિકા છે તો મોટી દીક્ષા ઉજ્જૈનમા લઈ શકાય છે’

શેઠ કસ્તુરચંદ્ર બોલ્યા, ‘લલે, મોટી કે નાની દીક્ષાનો પ્રશ્ન નથી. પરંતુ આપને ઉજ્જૈન ચોક્કસ પધારવું પડશે અને એટલું જ વચન દો કે, ત્યાં આવ્યા વગર મોટી દીક્ષાને વિધિ નહિ થાય.’ ગુરુદેવે એ માટે સ્વીકૃતિ

આપી. પણ આની પાછળ શું રહેલું હતું તેમાં સમજ ન થાય સ્વીકૃતિ મળતાં જ આપુ કહે ન હોયતે જવા રવાના થઈ ગયું.

શ્રી બાલુસાગર મુનિવેશમાં જ ગુરુદેવ પાસે રહી ગયા એક દિવસ એમણે કહ્યું ગુરુદેવ આ સોદેશ આપની પાસે આવું વચન થઈ ગયા છે એમાં કંઈ ચરખડ તો નહીં હોય ને? એક દિવસ પહેલાં તો એ સોદેશ બાટલા કહેર હતા અને એક રાતમાં જ બાટલા મરમ કેવી રીતે થઈ ગયા? એમ તો નહિ હોય ને? અહીં એમનું જોર ન આવ્યું એટલે આપણને હિન્નતા બોલાવ્યા હોય.” ગુરુદેવે કહ્યું “કાંઈના મનમાં શું હેમ એ તો કહી શકાય નહિ. પરંતુ સત્ય છે કે એમ પણ કોઈ શકે અથવા ધામધૂમથી દીક્ષા આપાવવાનો વિચાર પણ હોઈ શકે.”

બાલુજીએ કહ્યું “મને ધામધૂમ જરા પણ પસંદ નથી અને હું એવી ધામધૂમને મારે આ મુનિવેશ બિતારીશ પણ નહિ, બીજી વાત એ કે મને એટલે વિચન પણ પસંદ નથી એટલે દીક્ષાનું કામ જાણી જ કરી નાખવું જોઈએ સ્કો બાવાનો પ્રશ્ન એ પણ મારા મોટાભાઈની આગ્રહ હાજર છે જ એટલે આપને કાંઈ ભાતની પરિચાળી પણ નહિ થાય અને હિન્નવાણનો આગ્રહ છે તે દીક્ષા ત્યાં થશે.

એમના અવિ અમરને લીધે ગુરુદેવે પ્રખર શાસ્ત્રવેદના પદ્ધતિ શ્રી કિલનગાથા મ. સા. તથા પ્રસિદ્ધ વક્તા પદ્ધતિ શ્રી સૌભાગ્યનગર મ. સાહેબે મોટાભાઈની આગ્રહથી વિજ્ઞાનસભા (અમિન યુક્ત સભા, સપ્ત ૧૯૮૧)ના શુભ અવસર પર જામુસાગરને સમ્પત્તી દીક્ષા આપી, એમાં ન હાજી બાબા ન યોગ આગ્રહ અને ન વાળ પણ વાળાં. તે કે લીમટી સધે એમને કહ્યું હતું કે આજ આ વેલ બિતારી નાખો જ્યારે ધામધૂમથી આપની દીક્ષાને કાર્ણકમ બી ત્રીશ પણ એમનો એક જ ઉત્તર હતો, “મારે મારું સત્ય પ્રાપ્ત કરવું છે આ હાથી યોગ સાથે મારે કંઈ મવા દેરા નથી અને મારે પોતાને સાથે પડેશો આ વેલ વિજ્ઞાનસભા દેવે આ દે” પર રહેશે. એ પ્રતિજ્ઞા સાથે જ તે એને ધારણ કરી છે અમર.

જૂલ સ હાઈથી એમને દીક્ષાવિધિ સમાપ્ત થયો એએ બોલે પણ ગુરુદેવ મુનિશ્રી કિલનગાથા મ. સા. સિખ જન્મા એમનું નામ શ્રી વિનય મુનિશ્રી રામચામ આપ્યું મ. પ્રમોદ પૂરો મનો સિખરનની સાથે મુગીવેલો વિ. તર ઉ તીન તર થયેલ એ મહિના પ્રજા તેઓ હિન્નતા આગ્રહ ત્યાં

પહોંચ્યા પછી અનુભવ થયો કે વિનયમુનિજી મની શકા મથાથ હતી ત્યાં ?
 મોટી દીક્ષાની ન કોઈ તૈયારી હતી ન લાવના હતી તેઓ ખીખ જ ઈરાદાથી
 પ્રેરાઈને ગુરુદેવને ઉજ્જૈન લાવ્યા હતા પરંતુ એમનો ઈરાદો સફળ ન થઈ
 શક્યો ચાર દિવસ રહ્યા પછી ત્યાથી વિહાર કરી ગુરુદેવ દેવાસ પધાર્યા અને
 ત્યાં મોટી દીક્ષાનો વિધિ પૂર્ણ થયો.

આ છે પ્રિયવક્ત્રા પડિત શ્રી વિનયચંદ્રજી મની દીક્ષાગ્રંથાનુ રસપૂર્ણ
 ધાતો જ્યારે પણ કોઈ વ્યક્તિ પ્રશ્ન કરી જો છે, આપે કેવી રીતે દીક્ષા
 લીધી ? ત્યારે તેઓ કહી જો છે, મારી વાત બહુ અજળ છે, મારી દીક્ષામા
 ચાર આના પણ અર્થ નથી થયો અને, નથી જાણ, વાગ્યા, કે નથી વરાધોડા
 નીકળ્યો કેવી રીતે તેઓ પોતાને ઘેરથી જ, વેશ પહેરીને જ લીમડી, પહોંચ્યા,
 એને લીધે કેવી રીતે પૈસા ચોર્ચો, અને માસ્તરની સોટી કેમ ખાવી પડી એ
 આખી વાત બહુ જ રસભરી રૌલીથી સંભળાવે છે.

૧૫ મી ઓગસ્ટ, ૧૯૬૩

વિદ્યાપાલો,
 મુમર્ષી.

આપી પંચુ આની પાછળ શું રહેવા હતું તેમજ શમજી ન શક્ય સ્વીકૃતિ મળતાં જ આપુ કુદૃષ્ટ ઉત્તરે જાણવાના થઈ ગયું ।

શ્રી બાલુશાસજી મુનિવેશમાં જ ગુરુદેવ પાસે રહી ગયા એક દિવસ એમણે કહ્યું ગુરુદેવ, આ મોઢા આપની પાસે આવું વચન લઈ ગયા છે એમાં કંઈ ગરમી તો નહીં હોય ને? એક દિવસ પહેલાં તો એ મોઢા બાટલા કંઠેર હતા અને એક રાતમાં જ બાટલા મરમ જેવી રીતે થઈ ગયા? એમ તે નહિ હોય, તે કે બહી એમણે જોર ન આપ્યું એટલે આપણને ઉત્તરે મોઢાબા હોય.” ગુરુદેવે કહ્યું કોઈના મનમાં શું હોય એ તો કહી શકાય નહિ, પરંતુ સભ્ય છે કે એમ પણ હોઈ શકે આમવા ધામધૂમથી દીક્ષા અપાવવાનો વિચાર પણ હોઈ શકે

બાલુશાસજી કહ્યું “ મને ધામધૂમ જગ પશુ પસંદ નથી અને હું એવી ધામધૂમને માટે આ મુનિવેશ કિતારીશ પણ નહિ, જીજી વાત એ કે મને એટલો વિદ્વાન પણ પસંદ નથી એટલે દીક્ષાનું કામ જલ્દી જ કરી નાખવું જોઈએ સ્થો અગાધને પ્રજા એ પણ મારા મોટાભાઈની આજ્ઞા હાજર છે જ એટલે આપને કોઈ જાતની પરેશાની પણ નહિ થાય, મને ઉત્તરવાળાને આપ્યું છે તે ગણા ત્યાં થશે.

એમના અતિ આગ્રહને લીધે ગુરુદેવે પ્રખર શ્રાવણે પડિત શ્રી કિશનશાસજી મ. સા. તથા પ્રસિદ્ધ વક્તા પડિત શ્રી સૌભાગ્યમશજી મ. સાહેબે મોટાભાઈની આજ્ઞાથી વિજ્ઞાપકથી (અર્થિન શુકલ દસમી સવત ૧૯૮૮)ના શુભ અવસર પર બાલુશાસજીને કમવતી દીક્ષા આપી, એમાં ન હાથી બાળ્યા ન મોઢા બાળ્યા અને ન વા ન પણ વાગ્યાં. એ કે લીમડી સપે એમને કહ્યું હતું કે આપ આ વેશ કિતારી નાખો અને ધામધૂમથી આપની દક્ષિણે દર્શકમ કીર્તીશ પણ એમનો એક જ ઉત્તર હતો “મારે મારું શરૂઆત કરવું છે આ લાથી મોઢા સાથે મારે કંઈ સેવા દેવા નથી. અને મારે પોતાને લાથી પટેરશે આ વેશ જિજીવ્સીત હવે આ દેસ પર ગદેશ. એ પ્રતિજ્ઞા સાથે જ તે એને મારણ કરી છે અમર.

જૂન સદાઈથી એમને દીક્ષાવિધિ સમાપ્ત થયો એણે મહેવ સદ્ ગુરુદેવ મુનિશ્રી કિશનશાસજી મ.ના સિખ બ.ના. એમનું નામ શ્રી વિનય મુનિજી રામજીમાં આપ્યું. મ.તુમ્હાંસ પૂરો થતાં સિખર-દની સાથે મુ દેવો. વિનાર ઉત્તરે તરફ થયો. એ અદિત્ય પછી તેઓ ઉત્તરે બાળ્યા ત્યાં

જીવન ગિરજા

૨૧	વિચાર-શુદ્ધિ	૨૧૩
૨૨	વિચારોના પ્રભાવ	૨૩૦
૨૩	જીવનનો નૈતિક વિજય	૨૪૧
૨૪	સદ્ગુણ અને સૌ દર્શ	૨૫૬
૨૫	કર્તવ્ય-પાલન	૨૬૮
૨૬	સાધનાનું લક્ષ્ય	૨૮૦
૨૭	ચાર પુરુષાર્થ (૧)	૨૯૪
૨૮	ચાર પુરુષાર્થ (૨)	૩૦૪
૨૯	મોહ અને પ્રેમ	૩૧૪
૩૦	જીવનના બે રૂપ (૧)	૩૨૨
૩૧	જીવનના બે રૂપ (૨)	૩૩૬
૩૨	સાધકની દષ્ટિ	૩૪૪
૩૩	સદોષ દષ્ટિ	૩૬૦
૩૪	ગુણ દષ્ટિ	૩૬૭
૩૫	ઈન્દ્રિયાઓ પર બ્રેક મૂકો	૩૭૫
૩૬	અ તરુનો દીપ પ્રગટાવો	૩૮૬
૩૭	આત્માનો અગમગતો દીપમાન	૩૯૮
૩૮	વર્ષાવાસનો સ દેશ	૪૦૮
૩૯	કૃણવણી છે જીવનની એક ચમક	૪૧૯

ધર્મદર્શન

૪૦	ધર્મ અને સુવર્ણ	૪૨૫
૪૧	સત્ય-શ્રવણ	૪૩૩
૪૨	અસાતિના મૂળ	૪૪૪
૪૩	રાગ અને ત્યાગ	૪૫૧

૪૪	કારેભો ઘડે અવાજ કરેલો નથી	૪૬૪
૪૫	હર્ષ અને સર્પ	૪૭૪
૪૬	સક્તિનું માધુર્ય	૪૮૩
૪૭	સ્વાખ્યાય પશુ એક તપ છે	૪૮૫
૪૮	હવનમાં પ્રાર્થનનું સ્થાન	૪૮૬
૪૯	મન અને એનો નિયંત્રક	૫૧૮
૫૦	પ્રકૃતિની વિકૃતિ-રોધ	૫૩૫
૫૧	આવશ્યકની આવશ્યકતા	૫૩૮
૫૨	આત્મસક્તિનો સ્રોત	૫૬૪
૫૩	નિશ્ચિત અને પ્રવૃત્તિ હસન	૫૭૬
૫૪	હસન વિશુદ્ધિ	૫૮૩
૫૫	ધ્યેય સિદ્ધિ	૬૦૫

ଅମଳ ଶିଳ୍ପ - ୧୭୪

આજના પ્રવચનનો વિષય છે હૃદયનો વૈભવ સ પતિનો વૈભવ મેળવવા માટે તમે સૌ તૈયાર છો, તમારો સમગ્રો અત્તન તેને માટે જ છે તે મેળવવામાં અધા સફળતા મેળવે છે એવું નથી પરંતુ હું આપને એવો વૈભવ બતાવું જેને તમે ઇચ્છો તે જ વખતે મેળવી શકો જે વૈભવને કાંઈ છીનવી શકે નહિ તેમ જ તેના પર કાંઈ ઇન્કબેક્ષ કે સેલેક્ષ પણ ન લાગે તે વૈભવ છે હૃદયનો આનંદ અને મનની પ્રસન્નતા.

આ વૈભવ જીવનનો અસહી વૈભવ છે આ એવો વૈભવ છે કે જે મેળવવાથી બહુ મળી જાય છે અને જે ન હોવાથી, કરોડો અને અબજો રૂપિયાનો વૈભવ પણ વ્યર્થ છે.

દુનિયાનો એક પણ માણસ એવો નથી કે જે પ્રસન્નતાથી કાંઈ પણ ન મેળવી શકે. હોય જો તમે હસતા શીખ્યા તો ખીજને મિત્ર બતાવવાની કળા પણ તમે શીખી ચૂક્યા છો, કારણ કે મનુષ્ય હસતાહસતા વ્યક્તિની પાસે પહોંચવાનું પસંદ કરે છે પ્રસન્નચિત્ત વ્યક્તિ પોતે પણ ખુશ રહે છે અને તે જ્યાં જાય છે ત્યાં સારામ વાતાવરણમાં ખુશીના ગીત ભરી દે છે તેના સબધીઓ, સાથીઓ, કુટુંબીજનો પ્રસન્નતાથી આખા ઘરને ખુશનુમા કરી દે. આપણે હમીએ છીએ તો દુનિયા હસે છે અને આપણે ગાંધીએ છીએ તો દુનિયા પણ આપણને રાની દેખાતી.

મોહનની સાથે પ્રસન્નતા લાગે તો સૌંદર્ય સો ગણ વધી જાય છે. તે સૌંદર્ય એવું દેખાય છે કે, જેમ ગુલાબના પંખ પર કોઈ ઓગમિદુઓ ચમકી રહ્યા હોય હું તો કહીશ, કે પ્રસન્નતા કુરૂપતને પણ ઢાકી દે છે, ચહેરા અને ચામડીનું સૌંદર્ય સૌના નમીત્તમાં નથી હોતું તે કુદરતી ચીજ છે, પરંતુ મનની પ્રસન્નતા અને મધુર દાખ માનવીના પોતાનો લગાર છે, તેને તે જ્યાં ઇચ્છે ત્યારે મેળવી શકે છે.

ને તમે પ્રસન્ન રહેવાનું શીખ્યા તો તમે દુઃખ મુક્તિ મેળવો પર વિનય મેળવો. વિદ્યાર્થી કોઈ પણ કઠિનાઈ આવે તો દસનાવસનાં તેનું સ્વામત કરો તમારી પ્રસન્નતામાં તે નહીં છે કે મુક્તિ મેળવો તેની સામે ટકી ન શકો. ને તે હપ્તે તમારી પ્રસન્નતા બીડી જાય તો સમજી શકો કે તે તમારું બાળ મિત્રારી દેશે. કઠિનાઈઓ દરેક મનુષ્યના જીવનમાં આવે છે એમ નથી કે તેણે તમારું જ દારો ખખડાવ્યાં છે તે આવે તો તેને આવવા દો. તે તમારું જાણુ સર્વ જાણ તો પણ ચિંતા ન કરો. પણ હા એ જોતો કે તે તમારી પ્રસન્નતા ન સર્વ ન જો તમારી પ્રસન્નતા તમારી પાસે છે તે સર્વ જોઈને પણ તમે તે મેળવી શકો છો. અને ને મુક્તિ મેળવો તમારી પ્રસન્નતા સર્વ લીધી તો સમજી લેજો કે તમારું સર્વ જોઈ મનુષ્ય છે અને દરેક તમે તમારો વૈભવ મેળવી નહીં શકો.

કેમ્બ્રિજ મહાવિદ્યાલય પ્રુપોસિટ રામ પાસેથી તેમનો વૈભવ છીનવી લીધો. રામપ્રસન્નને બદલે તેમને વનવાસનો આદેશ મળ્યો તેઓ વન-વનમાં ધૂમ્પા-રામવૈભવ મહાવિદ્યાલય, સર્વ કોઈ મનુષ્ય પરનું તેમના પ્રાપ્તિ પ્રસન્નતા ન જઈ એથી જ તેઓ મહામાનવ બની ગયા. આ જ કલાણી સાન્નિધ્ય જમર દેવતા જમવાન મહાવીરની છે તેમણે મુક્તિ તપસ્યાઓ કરી અને જમવાન મનુષ્યોએ તેમને એક મૂર્તિ અને પાપનીના રૂપમાં દેખ્યા. તેમના પર કુખ્યોના પદ્મ વરસાવ્યા. કોઈએ એ મહામાનવના પવનો યુદ્ધે જન્યોને ખીર પાણી તે કોઈએ તેમના કાનમાં ખીણ દોહ્યા, કોઈએ તેમને કુખ્ય સમજીને જાંબી લીધા. પશુજાત પણ તેમનું કુખ્ય જન્યુ અને તેમના પદ્મમાં હાથ માર્યો. આ વિપત્તિઓની કામ કર કલાણીમાં પણ તેમના મહેરાની પ્રસન્નતા સમાપ્ત ન થઈ એથી જ તેઓ જીવનવિજેતા મહાવીર બન્યા.

મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ એવાર ઠીક કહ્યું હતું કે—ને હું હસવાનું ન શીખ્યો હોત તો ક્યારનીયે આત્મકલ્પા કરી લીધી હોત. મહાપુરુષોની જીવન-કલાણીઓ એ કરોની કલાણીઓ હોય છે તેઓ મુક્તિ મેળવો કરે છે પણ તેમની પ્રસન્નતા સમાપ્ત થતી નથી. તેથી જ તેઓ સપનાં કુખ્ય પર વિનય મેળવી શકે છે.

૭ હું નામના એક અમેરિકન ધનપતિને તેની સમજતાનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું—મારી સમજતાનું એક જ રહસ્ય છે તે છે મારી પ્રસન્નતા. હું દરેક સિંચાઈમાં પ્રસન્નચિત્ત રહું છું એવું નથી

કે મારા જીવનમા કદી મુશીબત ન આવી હોય સલા, એ તે કોઈ જિંદગી છે કે જેમા એકવાર પણ મુશીબત ન આવી હોય મુશીબત મારી પામે પણ આવી, તેણે મને ખાલી કરી દીધો મારી કરોડોની સપત્તિ ખલાસ થઈ ગઈ મારો વેપાર બંધ થઈ ગયો મુશીબતે મારું સર્વસ્વ છીનવી લીધું પણ મારા મનની અને મુખની પ્રસન્નતા છીનવી શકાઈ નહિ એટલા જ માટે તેને મારાથી પરાજિત થવું પડ્યું અને મારી સપત્તિ પણ પાછી ચાલી આવી

વાસ્તવમા, દિવસની પ્રસન્નતા અને ખુશાલી એ ચીજ છે કે જે તમારી પાસેથી કાઢી લેતી નથી પણ કાઢી આપે છે તેને માટે એક નવા પૈસાનું અર્થ કરવાની પણ જરૂર નથી, પણ તે ખૂબ પેદા કરે છે, તેને મેળવનાર ન્યાસ થઈ જાય છે અને તેને આપનાર કદી પણ દરિદ્રી બનતો નથી. તે એક લાજુમા જ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તેની સ્મૃતિ સદૈવ કાયમ રહી જાય છે આપને ઘેર કોઈ અતિથિ આવ્યો અને તમે મધુર પ્રસન્નતાથી તેનું સ્વાગત કર્યું, તો તે અર્ધો શ્રમ જૂસી જશે તેના મુખ પર પણ પ્રસન્નતા ફરી વળશે તે મીઠી પ્રસન્નતાથી બોલી જાશે કે તમારા માટે આ દિવસમા સ્થાન સુરક્ષિત છે.

પ્રસન્નતા આખાથે વાતાવરણમા નવી ચમક લાવે છે ચાર વ્યક્તિ ગુમગુમ બેઠી છે કોઈના મુખ પર પ્રસન્નતા નથી, શું રસ આવે તેમને મળવામા ! છતાં એક વ્યક્તિ આવે છે તે પ્રસન્નવદને એક એવી મધુર વાત શ્રેષ્ઠ છે કે સારુ થે વાતાવરણ બદલાઈ જાય છે સુખી અને ઉદાસીનતાની જગ્યાએ હાસ્ય અને વિનોદના કુવારા છૂટે છે હવે તમે જ કહો કે તમે કેને મળવાનું પસંદ કરશો ? આખી દુનિયાની ચિંતા અને ઉદાસીનતામા ઘેરાઈને, પડદાની માફક બેઠેલાને મળવાથી શું મળશે ? તેથી તો હૃદયની પ્રસન્નતા મંદી જશે, પરંતુ જે ખુશનિબળ છે, સદૈવ પ્રસન્નચિત્ત રહે છે તેને મળશે તો હૃદયમા પ્રસન્નતાની લહેર સાપડશે

એક વિચારકે ઠીક કહ્યું છે કે, પ્રસન્નતા આખાથે ધરને આનંદની લહેરથી ભરી દે છે, વ્યાપારમા લક્ષ્મીને માટે દ્વાર ખુલ્લા કરી દે છે, થાકેલી વ્યક્તિને માટે તે શીતળ, છાયાદાર વૃક્ષ સમાન છે ઉત્સાહથી ખાલી હૃદયમા ઉત્સાહ ભરી દે છે. ચરચરતા (હાથે) જનો માટે ચીસા ધૂપ (તાપ) સમાન છે.

પ્રસન્નતા એ જીવનનો અમૂલ્ય ભાગ્ય છે તે ખરીદી શકાતી નથી, તે ઉધાર પણ મળતી નથી તથા ચોરાતી પણ નથી કેમકે જ્યાં સુધી તે આપવામાં નથી આવતી, ત્યાં સુધી તે ઈર્ષના કામની પણ નથી જતાં પણ એ ન જાણતા કે તે આપવાથી જ સમાપ્ત થાય છે તે તમારા પોતાના અધિકારની વસ્તુ છે જ્યારે હમણે ત્યારે આપી શકે છે જ્યાં તે આપવામાં કનૂસ કેમ જાય છે? જો કુદરતે સૌન્દર્ય આપ્યું હોય તો મનનારા સાથે પ્રસન્ન મુખે વાત કરવાનું શીખી શકે. પ્રસન્નતા સૌન્દર્યની કમીની પ્રતિ નહિ કરે પણ નવું સૌન્દર્ય પેદા કરશે. એક વ્યક્તિ સુદર છે પરંતુ સૌન્દર્યથી પણ સૌન્દર્યનો નરો વધારે છે સીવે મેરિ વાત પણ કરતી નથી તે વ્યક્તિને મળવાથી શું તમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરી શકશો? નહિ જ

જો પ્રસન્નતાનો અભાવ જોવા દેવ તો એક કામ કરો તમે તમારા બે હાથોમાં તમારી પાસે રાખો. એક એ વખતનો કે જ્યારે તમે મુશ્કેલીને જોમ પ્રસન્ન હો જીને હાથો એ વખતનો કે જ્યારે તમે સુસ્ત અને ઉદવેશ વાતાવરણમાં હો. હવે તમે જ કહો કે તમારી આંખો ક્યાં હાથોને પસંદ કરશે? સાચી રીતે રાત્રી સુરતનો અહેસાસ કરીને પસંદ નથી એવી જ રીતે તમે ત્યારે હાથો પસંદવા જાઓ છો ત્યારે હસતો જ અહેસાસ રાખો છો, કે જોઈ હાથમાં કામમ માટે પ્રસન્નતા રહી જાય.

માઠ રાખો કે કુનિયા પણ એક ઈમેલ છે ત્યાં તમારા પ્રતિક્ષણે હોય જે ચર્ચ રહ્યા છે હસતો અહેસાસ રાખો તો હાથો સુદર પાડે.

દેશના માણસો એવા કસાબાર હોય છે કે ખરાબમાં ખરાબ સ્થિતિમાં પણ ખુશમિલક રહે છે ત્યારે એવા માણસોની પણ ખેદ નથી કે જેઓ સારામાં સારી દશામાં પણ શેષામુદ્ર જેવા દેખાય છે તેમને કદી ઈર્ષ હસતાં તો દેખતા જ નથી જ્યારે દેખો ત્યારે મોં અડેનું જ હોય છે

ઈર્ષ ઈર્ષ માણસો તો ઉદાસીનતાનું કારણ પણ જાણતા હોતા નથી. તેમને ખૂબીને કે તમારા પર એવી કઈ યુક્તિગત આવી પડી છે કે તમે મેડાના લેબરા જેવું મોં રાખો છો! તો કહે છે કે કુદરતે શું છે તેની મને પણ ખબર નથી. દેશના બોધા ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવામાં કહે છે તમારી પાસે ક્યાં નથી તે નથી જાણીશ નથી મોટર નથી કુદરતી સતેવ નથી, જ્વાળા સાથે જનતા નથી સત્તાનો વિવેક નથી વગેરે વગેરે, અને આ રીતે તેમની પ્રસન્નતાનું કારણ સમજી નેવું હોય છે

આવા મનુષ્યો 'જે નથી' તે જુઓ છે. 'જે તેમની પાસે છે તે તરફ આંખ ઊઠાડીને જોતા નથી તેને જાણે, મારી પાસે શું છે જે ખીજ પાસે નથી, તે તરફ દષ્ટિ જાય તો મુઝાયેલો ચહેરો ગુલાબની જેમ ખીલી ઊઠશે

જો પૈસાના અભાવે તમારી પ્રસન્નતા મરી ગઈ હોય તો જરા આંખ ઝોલીને જુઓ કે-જેમની પાસે વિશાળ વૈભવ છે, જગલા તથા મોટરો છે, છતાં તેમના હૃદયમાં પ્રસન્નતાની એક રેખા પણ નથી.

કેટલાક વર્ષો પહેલાંની વાત છે. હું એક જગલામાં ગયો વિશાળ જગલો હતો ખેત્યાર મોટરો હતી ઘરમાં જેવો જ હું શેઠની પાસે પહોંચ્યો કે તેમની આખોમાંથી અશ્રુધારા વરસી પડી તેમને કાંઈક આશ્વાસન આપ્યું, મનલિક સંભળાવી અને હું જ્યારે જગલાની બહાર આવ્યો ત્યારે વિચાર્યું કે-શું આ સુખ છે? અને જ લોકો સુખ કહે છે? એની પાછળ દુનિયા પાગલ છે! મેં મારી સાથેના ભાઈને કહ્યું આ શેઠ કરતાં તો તમે સુખી છો કેમકે તમે હસો છો, ચાલો છો, પરંતુ પેલા શેઠનું જીવન તો ભારરૂપ જ બની ગયેલું જણાય છે ભલે તમારી પાસે વધારે પૈસા ન હોય, પરંતુ પૈસાવાળાની અપેક્ષાએ તમે વધારે સુખી છો

જો પૈસાના અભાવે તમારી પ્રસન્નતા છીનવાઈ રહી હોય તો એનું ચિત્ર સામે લાવો જેમની પાસે અસીમ પૈસા હોવા છતાં જેમની આંખો હમેશાં બીની રહે છે પ્રસન્નતા માટે પૈસા એ આવશ્યક વસ્તુ હોય તો, તે કેવળ તમારા નસીબમાં જ હોત જો એમ હોત તો તમે હમેશા પ્રસન્ન રહેત અને અમે હમેશા ઊદાસીન રહેત પરંતુ શું તમે એમ માનો છો કે બધા દુખી છે? તો પછી દુખીયા પાસે આવીને તમે શું લેવાના છો ખરી રીતે સતજનો પાસે તો વગર પૈસે સુખ છે તમારા સુખમાં તો ક્યારેક ઉતાર અને ચઢાવ પણ આવે છે, પરંતુ જમારી પાસે તો સુખ-આનંદનો ખજાનો છે.

એક ભાઈએ મને પૂછ્યું 'મહારાજશ્રી, કેમ છો, આનંદમાં છો?' મેં કહ્યું 'ભાઈ, આનંદ તો એટલો બધો છે, કે તમે તેમાંથી ૧૦ ગાડા લરીને લઈ જાઓ તો પણ તે ખૂટે તેમ નથી'

ગરતવર્માં, મનની પ્રસન્નતાનો સળધ ભૌતિક પદાર્થો સાથે જોડવો તે મલત છે, કેમકે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની ક્ષણિક લહેર ભડે હોય પણ

પ્રસન્નતા એ જીવનનો અમૂલ્ય ભાગ્ય છે તે ખરીદી સકતી નથી તે કંધાર પણ મળતી નથી તથા ચોરાતી પણ નથી, કેમકે જ્યાં સુધી તે આપવામાં નથી આવતી ત્યાં સુધી તે કાઈના કામની પણ નથી જતાં પણ એ ન જૂસતા કે તે આપવાથી જ સમાપ્ત થાય છે તે તમારા પોતાના અધિકારની વસ્તુ છે જ્યારે કંઈક ત્યારે આપી શકા છે જતાં તે આપવામાં કનૂસ કેમ જાય છે? એ કુદરતે સૌન્દર્ય આપ્યું હોય તો મળનારા સાથે પ્રસન્ન સુખે વાત કરવાનું શીખી શ્યો. પ્રસન્નતા સૌંદર્યની કમીની પ્રતિ નહિ કરે, પણ નવું સૌંદર્ય પેદા કરશે. એક વ્યક્તિ સુદર છે પરંતુ સૌંદર્યથી પણ સૌંદર્યના નશ્વર વધારે છે સીધે મેષિ વાત પણ કરતી નથી તે વ્યક્તિને મળવાથી શું તમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરી શકશો? નહિ જ

તે પ્રસન્નતાનો અમૂલ્ય ભાગ્ય હોય તો એક કામ કરે. તમે તમારા બે ફોટાઓ તમારી પાસે રાખો. એક એ વખતનો કે જ્યારે તમે શુભાશીની જેમ પ્રસન્ન હો. બીજો ફોટો એ વખતનો કે ત્યારે તમે સ્વસ્થ અને ઉદાસ વાતાવરણમાં હો. હવે તમે જ કહે કે તમારી આંખો ક્યા ફોટાને પસંદ કરશે? સાચી રીતે રાત્રી સુરતનો અહેસા કાઢીને પસંદ નથી જોવી જ રીતે તમે જ્યારે ફોટો પસંદવા જાઓ છો ત્યારે હસતો જ અહેસા રાખો છો, કે જેથી ફોટામાં કામગીરી પ્રસન્નતા રહી જાય.

યાદ રાખો કે કુનિયા પણ એક ફોટો છે ત્યાં તમારા પ્રતિકલ્પે ફોટો જે સર્જી રહ્યા છે હસતો અહેસા રાખશો તો ફોટો સુદર પડશે.

ફેટલાક માણસો એવા કલાકાર હોય છે કે ખરાબમાં ખરાબ સ્થિતિમાં પણ ખુશમિજાજ રહે છે ત્યારે એવા માણસોની પણ ખોટ નથી કે જેઓ સ્વારામાં સ્વારી કાચતમાં પણ શેષામુદ્ર એવા દેખાય છે તેમને કદી કંઈ કંઈમાં તો દેખતા જ નથી જ્યારે જેઓ ત્યારે મોં ચહેકું જ હોય છે

કંઈ કંઈ માણસો તો ઉદાસીનતાનું કારણ પણ જાણતા હોતા નથી. તેમને પૂછીએ કે તમારા પર જોવી કંઈ ચુસીમળ આવી પડી છે કે તમે ધોડાના વેળા જોયું મોં રાખો છો? તો કહે છે કે કુળ શું છે તેની મને પણ ખબર નથી ફેટલાક મોડો ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવામાં કહે છે જ્યારે પાસે આ નથી તે નથી જાણીશ નથી ગેટર નથી કુદબંધી સતોષ નથી, પત્ની સાથે મનનું નથી સતાનો વિવેક નથી વજેરે વજેરે, અને એ રીતે તેમની પ્રસન્નતાનું અલગ સર્જક અમેશું હોય છે

૨. દુઃખમાંથી સુખ કાઢવાની કળા

એકવાર એક ભાઈ મને મળ્યા—મે સહજ પૂછ્યું કે, ‘કેમ છો ?’ બસ આ પ્રશ્નની સાથે જ તેના શેવાની વાત નીકળી પડી તે બોલી બાંધ્યો.— ‘બહુ દુઃખી છું, મહારાજ ! ભયું ભાઈયું ધર છે, ચાર ભાઈ છે બે બહેનો છે અને મામાપ જુદા છે મારા કુટુંબમા કોઈ નાનું નથી બે દીકરા અને ■ દીકરીઓ તથા તેમની માતા છે આવક મર્યાદિત છે અને મોઢવારી પારાવાર છે બહેનોના લગ્નની ચિંતા વિશેષ પરેશાન કરી રહી છે. આપ જ કોઈ શાન્તિનો માર્ગ બતાવો’

મે ‘કહ્યું. ભાઈ ! ખરેખર તમારી વાત દુઃખભરી છે પરંતુ બૂલો નહિ કે દુઃખમાંથી જ સુખ મળે છે કમળ કાદવમા પેદા થાય છે સુખનું કમળ દુઃખ રૂપી કાદવમા ઉત્પન્ન થાય છે. ગુલાબ કાટાની ડાળીઓ પર જ ખીલે છે મખમલની શૈયા પર ગુલાબ કદી મ્હેકી બીડે નહિ તે મારે તો કાટાની જ શૈયા જોઈએ’

જીવનમા જો દુઃખ છે તો પછી શેવાની કોઈ બાબત જ નથી જો માનવની પાસે દુઃખ નહોત્ય તો સુખની કોઈ કિંમત જ ન થાય દુઃખ છે, એટલા મારે જ દુનિયા સુખની પાછળ દોડે છે ચાદ રાખો કે, સીધી સડક રાઈવરને ગાંઠેલ બનાવે છે આડીઅવળી સડક જ રાઈવરની નશાવાળી આખોને સાવધાન કરે છે વળાકનો એક જ ઝટકો તેની આખોમા વધતા નશાને દૂર કરે છે

।

હા, તો હું કહું છું કે, સુખ કામનું છે તો દુઃખ પણ નકામું નથી, તે, જીવનમા નવો રસ જન્માવે છે પરાયા દુઃખની પિછાણ પણ દુઃખની ઘડીઓમા થાય છે સારા મિત્રની પરીક્ષા પણ વિપત્તિમા જ થાય છે સપ-

તેના આત્માનો સ્થિતિ જ્ઞાન નથી, કૌતિક સુખ સોઝા વોટર આઈસક્રીમ
 થા હી આ સમાન છે તરસ છુટાવવાનું કામ ને ઠંડું પાણી કરી શકે છે
 તે તે નથી કરી શકતા. એક ખગીર ખુલ મેળાતીને પણ છવનથી જાણ
 રહે છે આરે એક ગરીબ કંઈપણ ન હોવા છતાં પ્રસન્ન રહે છે
 વૈશ્વવશીને તેની પ્રસન્નતાની ઈર્ષ્યા આવે છે કે મારી પાસે પણ હોવા છતાં
 દરિદ્રીની આંધ્ર જાદર ને જાદર રોષ કરુ છુ અને આ વધુ જોઈનામવા
 છતાં પણ અસ્તીમાં મહાશી રહો છે ।

ભારતીય કથાસાહિત્ય એકે છે કે-ગોટા ગોટા યજ્ઞઓના નસીબમાં
 પણ છવનની એ અસ્તી પ્રાપ્ત ન થઈ શકે ને સૂઝા ચાંદા આપની છવન
 નિર્વાક કરનાર ગ્રંથિઓને પ્રાપ્ત થઈ શકી.

૧ મનમથ કરવાના જણનાથી ખસ જમાલનાર ને કીટાચુવાળી
 પાણી પત્ત, તે એ ખરાબ કહેવાય કે નહિ ? તેવી જ રીતે મણા
 પુસ્તકો એમાં કરીને પુસ્તકાલય ખોલનાર પણ ને છુદિને શ્વેત કરનારા
 પુસ્તકો વચાવે તે એ પણ એક પ્રકારની ઉલટપી મે જ મણા ।

૨ ખરાબ પુસ્તકો વાંચ્યાં એ કોર પીવા જરાબર છે ટોસ-મેન."

૩ પુત્રાક એખીશામાં રાખેતો જમીયો છે એક જગત્થી કહેવત"

૪ ઝેની ખાનાસરી જાંબ મઈ મઈ તેનું લેણું-લેણું પણ પૂરું
 મઈ મધુ અને ઝેનું સાદિય જમાપ્ત મઈ મધુ તેનો મન પણ
 મગામ, મઈ મરેત."

૫ કેટલાંક પુસ્તકો આખી જોવાય છે કેટલાંક પુસ્તકો ગળી
 જવાય છે અને કેટલાંક પુસ્તકો ખૂબ ચારી-ચારીને જમાવી જવાય છે

આગળ વધીને, હસતા હસતા તેનું મ્વાગત કરો. જીવનમાં ધૈર્ય અને સાહસ હોય, તો દુઃખમાંથી સુખ મેળવી શકાય છે. બીજાના ખિસ્સામાંથી પૈસા કઢાવવાની કળા તો તમે શીખ્યા છો પરંતુ દુઃખમાંથી સુખ મેળવવાની કળા તમે શીખ્યા છો કે નહિ ?

માનવ મહાન છે. તેની પાસે બુદ્ધિનો પૈલવ છે તે દ્રવ્યસાની ખાણ-માંથી હીરા કાઢી શકે છે માટી અને રાખનું સોનું બનાવી શકે છે તે, ગટરના ગદા પાર્શ્વમાંથી ગેસ અને વિજળી મેળવી શકે છે મે એક સાપ્તાહિક પેપરમાં વાંચ્યું હતું કે, મુબઈની ગટરો સોનું કાઢે છે હેડિંગ વાચીને આશ્ચર્ય થયું જ્યારે ઊંડો ઊતર્યો ત્યારે તેનું રહસ્ય જાણાયું લેખકે બતાવ્યું કે, ગટરોમાં ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે જે આખા મુબઈને પ્રકાશ આપે છે. ગટરોનું ગદું પાણી ખેતરોને આપવામાં આવે છે, તેના બદલામાં ખેડૂતો રૂપિયા આપે છે હવે તો તમે સમજી ચૂક્યા છો કે, માનવ કેટલો બુદ્ધિશાળી છે ? એટલા માટે જ તેને મહાન કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે કે, તે દુઃખમાંથી સુખ ગ્રાંધી શકે સુખના સાધનોથી સુખ મેળવવું એ નવાઈ નથી તલમાંથી તેલ કાઢવું એ કોઈ અમત્કાર નથી, પણ કોઈ ધઉના દાણા-માંથી તેલ કાઢી બતાવે તો તે અમત્કાર કહેવાશે.

માનવ જેવા મહાન પ્રાણી પાસે એ જ આશા રાખવામાં આવે છે. વૈદિક વિચારધારા સાથે સંબંધિત એક વાત મને યાદ આવે છે તે તમને કહી દઉં વિશ્વકર્માએ પુત્રોમાં સુગંધ લસી અને કહ્યું કે, વિશ્વને સુગંધિત રાખજો કોયલને મધુર સ્વરની લહેરે આપી અને કહ્યું કે વિશ્વને મધુર કંઠે મધુર સંદેશ આપજો વૃક્ષોને ફળોનો પૈલવ આપ્યો અને કહ્યું કે, વિશ્વના ચરણોના તે ફળોને સમર્પિત કરજો પરંતુ માનવોને માટે જુદો નિયમ છે તેમને અધાર આપ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે, તેમાંથી પ્રકાશના કિરણો પ્રાપ્ત કરજો તેમને મૃત્યુ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી અમરતાનું વરદાન પ્રાપ્ત કરજો અમગળ આપીને મગળ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા કરી અને તેને દુઃખ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરો.

શુ મનુષ્ય સાચેનો વિશ્વકર્માનો આ અન્યાય નથી ? ઉત્તર મળશે- નહિ, કેમકે તે મહાન છે અને તેનું કાર્ય પણ તેને અનુરૂપ જ હોવું જોઈએ એક વીરને દીવાસળી તોડવાનું કહેવું, શુ આથી તે તેનું અપમાન નથી કરતો ?

તેમાં તો સૌ ઘાત મિત્ર છે અને ઘાતી રક્ષાણાં ખવરાવે તો મિત્ર બનવાને યાચુ ઈન્કાર કરશે ?

ધર્મ અને સાધનાની વાતો પણ દુ ખર્માં જ યાદ આવે છે ઠીક હવે આપને પૂછું છું કે જ્યારે તમે નવેશા બનીને ઘાતી બનનાં ત્યારે છે અને આઈરિશની પ્લેટો કાઢી રહી હોય ત્યારે ધર્મ યાદ આવે છે ? કે જ્યારે તમને ૧૫ કીમી તાવ આવ્યો હોય ત્યારે ધર્મ યાદ આવે છે ? પહેલી વાત માટે સજ્જમાંથી ઈન્કાર આવી શો છે ત્યારે બીજી વાત સલા સ્વીકારે છે જ્યારે ભોરેશ્વર તાવ ચઢ્યા હોય ત્યારે તમ ઝડ પુત્રને કહે છે કે જા જરા ઉપાશ્રમે જઈને મહારાજને કહે કે મને માર્ગિક સંવર્ણવે, હાં તો અને પણ તમને દુ ખર્માં જ યાદ આવે એ જાણે.

હું તમને વિશેષ પૂછી શકું તમને વૈરાગ્યની લહેર જ્યારે આવે છે ? જ્યારે શ્રીમતી ગરમ ગરમ ફુલકા ચોપાને ધાળીમાં ધરે છે અને મીઠી મીઠી વાણી મોલીને તમને ખવડાવે છે ત્યારે તમને સંસ્કાર અસંસ્કાર લાગે છે કે તમે તેને ઘાત વાત કહો અને તે બીમતી તમારી વાતને માપી નાખે ત્યારે સંસ્કાર અસંસ્કાર લાગે છે ? આનો કો કિતર મળશે ? પહેલી ઘટના વખતે તો તમને સંસ્કાર મીઠા લાગે છે અને બીજી ઘટના વખતે સંસ્કાર કડવા લાગે છે.

જ્યારે તમારો પુત્ર તમારા પગ દબાવે છે અને કમ્પાર્ટમેન્ટની સ્ટે સેન્ડી નેડો લાવીને આવે છે ત્યારે તમને સંસ્કાર જૂઠા લાગે છે કે તમારા ગિરજામાંથી નેહા ઉઘડી દીધે ત્યારે ? ખરી રીતે પહેલાં તો સંસ્કાર તમને સ્વસ્થ લાગે છે અને બીજી ઘટનામાં જૂઠા લાગે છે વૈરાગ્યની લહેર પણ દુ ખર્માં જ આવે છે માટે એમ ન પારસી કે એકમું સુખ જ કામનું છે અને દુઃખ નકામું છે.

એક વિચારકે તો એટલે સુધી કહ્યું છે કે, જે મનુષ્યે એકવાર પણ દુ ખનો અનુભવ નથી કર્યો તે મિથ્યાશ્રી કમલાગી છે દુ ખને અનુભવ કર્યા હવે ટોળા બને છે અને બીજાનાં દુ ખોનો અનુભવ થાય છે એટલા માટે જ હું કહું છું કે મિથ્યાઈની સાથે મીઠાના સ્વાદવાળી વસ્તુ ન હોય તો ખાવામાં મજા નથી આવતી, એ જ રીતે સુખની સાથે થેડા દુ ખ ન હોય તો જીવનની મજા નથી આવતી.

જીવનમાં જ્યારે જ્યારે ઘટનાઓ આવે ત્યારે તમે રક્ષણો નહિ,

આગળ વધીને, હસતા હસતા તેનું આગત કરો જીવનમાં ધૈર્ય અને સાહસ હોય, તો દુઃખમાંથી સુખ મેળવી શકાય છે. બીજાના ખિસ્સામાંથી પૈસા કઢાવવાની કળા તો તમે શીખ્યા છો પરંતુ દુઃખમાંથી સુખ મેળવવાની કળા તમે શીખ્યા છો કે નહિ ?

માનવ મહાન છે. તેની પાસે બુદ્ધિનો દૈભ છે તે જાલસાની ખાણ-માંથી હીરા કાઢી શકે છે માટી અને રાખનું સોનું બનાવી શકે છે તે, ગટરના ગદા પાણીમાંથી ગેસ અને વિજળી મેળવી શકે છે મે એક સાપ્તાહિક પેપરમાં વાંચ્યું હતું કે, મુબઈની ગટરો સોનું કાઢે છે હેડિંગ વાંચીને આશ્ચર્ય થયું ન્યારે ઊંડો ઊતર્યો ત્યારે તેનું રહસ્ય જાણાયું લેખકે ખતાવ્યું કે, ગટરોમાં ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે જે આખા મુબઈને પ્રકાશ આપે છે. ગટરોનું ગંદું પાણી ખેતરોને આપવામાં આવે છે, તેના બદલામાં ખેડૂતો રૂપિયા આપે છે હવે તો તમે સમજી ચૂક્યા છો કે, માનવ કેટલો બુદ્ધિશાળી છે ? એટલા માટે જ તેને મહાન કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે કે, તે દુઃખમાંથી સુખ શોધી શકે સુખના સાધનોમાં સુખ મેળવવું એ નવાઈ નથી તલમાંથી તેલ કાઢવું એ કોઈ અમત્કાર નથી, પણ કોઈ ધઉ ના ઘણામાંથી તેલ કાઢી બતાવે તો તે અમત્કાર કહેવાશે.

માનવ જેવા મહાન પ્રાણી પાસે એ જ આશા રાખવામાં આવે છે. વૈદિક વિચારધારા સાથે સંબંધિત એક વાત મને યાદ આવે છે તે તમને કહી દઉં. વિશ્વકર્માએ પુષ્પોમાં સુગંધ ભરી અને કહ્યું કે, વિશ્વને સુગંધિત રાખજો કાયલને મધુર સ્વરની લહેર આપી અને કહ્યું કે વિશ્વને મધુર કંઠે મધુર સંદેશ આપજો વૃક્ષને ફળોનો દૈભ આપ્યો અને કહ્યું કે, વિશ્વના ચરણોમાં તે ફળોને સમર્પિત કરજો પરંતુ માનવોને માટે જુદો નિયમ છે. તેમને અધરાર આપ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે, તેમાંથી પ્રકાશના કિરણો પ્રાપ્ત કરજો તેમને મૃત્યુ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી અમરતાનું વરદાન પ્રાપ્ત કરજો અમગળ આપીને મગળ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા કરી અને તેને દુઃખ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરો.

શું મનુષ્ય સાથેનો વિશ્વકર્માનો આ અન્યાય નથી ? ઉત્તર મળશે- નહિ, કેમકે તે મહાન છે અને તેનું કાર્ય પણ તેને અનુરૂપ જ હોવું જોઈએ એક વીરને દીવાસળી તોડવાનું કહેવું, શું આથી તે તેનું અપમાન નથી કરતો ?

માનવ મદાન કલાકાર છે પરન્તુ તેની કલા મારીનાં ઘરે બતાવવા પૂરતી મર્યાદિત નથી. પણ આત્મમર્યાદી પરમાત્માની મૂર્તિ કાઢવાનું તેનું કામ છે તો ખરી કે આત્મમર્યાદી સુખ કાઢવું એ કર્મ મોટી વાત છે ?

તમે પણ એવા કલાકાર બનો કે કે આત્મમર્યાદી સુખ પ્રાપ્ત કરી શકો કે નેથી કે આત્મમર્યાદી કલાથી તમારા જીવનમાં ન આવે. શું તમે એકલા શીખવા ઈચ્છો છો ? તો ત શીખવા માટે તમારે સ્વૈચ્છિક બનીને લેવી પડશે તે માટે બે જાણતો જરૂરની છે

૧ મૂલી જાણો

૨ વિચારોને વળાંક આપો

જો હા મિત્રકૃષ્ણ ઠીક જ કહ્યું છે ત્યાં રાખવા માટે હોય તમને કહ્યું દરો, પરન્તુ કે તમને કહ્યું છે કે જૂસવાં શીખો. પણ જ્ઞાન રાખો કે મારી જા વાત પણ જૂસી ન જતા.

હા તો કે કહી રહ્યો હતો કે આત્મમર્યાદી સુખ મળવવા માટે જૂસી જવાનું પણ શીખો. પણ શું જૂસવાનું છે તે પણ જાણવું જો તમે જીવનના ઉપર ખૂબ જ ઉપકારો કરી શકો અને તમારા વડે તેના જીવનમાં નવો પ્રકાર આણો. હોય તમારા કુટુંબ કાંઈકે અલુપ્ત પચ્ચરની ભવ્ય મૂર્તિ બનાવી શકો અને તે મૂર્તિ સમાજના રત્નમય પર ચળકાવી દીધી હોય. આટલા ઉપકાર કરી ખરી પણ જો તમે જ્ઞાનમાં રહેવા ઈચ્છતા હો, તો કે તમને એ જ કહીશ કે જા ઉપકારની વાતોને જૂસી જાવ.

કે સમાજના એક સેવાકારી કામ કરને નહીં પણ જેણે પોતાનું જ્ઞાન જીવન સમાજસેવામાં નેહી દાખુ અને જેણે વિશાળ સિક્કાલુચસ્થાને જ ન આપ્યો. એક મરીન વિદ્યાર્થી દતો. તેની પસંદ અભ્યાસાર્થે અર પેસા પણ ન દતો અને માત્ર વિદ્યાર્થી તરીકે ઘણાં કરી, તેના પ્રશ્નની તેણે શિશુમુખમાં પ્રજ્વલિ કરી તે અલુપ્ત પચ્ચર ભવ્ય મૂર્તિ બનીને સમાજમાં ચમકવા લાગી. તણે અમકાને પદ અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી પરન્તુ તે ચમકાવના પાનાના નિર્માણને જૂસી મથો એટલું કરીને જ તે ન અટક્યો પરન્તુ તેણે તે નિર્માણને સમાજની પ્રાણીની દોર પાડ્યો અને સરકારમાંથી રાજનામું આપવાની ફર ન પડી.

કે કો રીની દમે તે સમાજનેવાળા હવે પર નેટલી બીડી ચોડ

લાગી હશે તે સમાજસેવકને ? એક નહિ પણ બે ઊંડા ધા તેના દિલ પર લાગ્યા હતા એક, સમાજ સમક્ષ અપમાનિત બન્યો અને ખીજો-તેને પોતાનું પદ અને પ્રતિષ્ઠા ગયાનો નહિ, પરંતુ પોતાના જ ઉપકાર તળે આગળ વધેલો તે શિષ્ય પોતાને જ લઈ બેઠો તેનો ધા તે લાઈ મને મળ્યા પણ ખરા અને મારી પાસે બધી આતરવ્યથા કહી સલજાવી મેં કહ્યું. 'તમારામાં નિઃચાર્ય સેવાની જ્યોતિ છે તો સમાજ આજે નહિ તો કાલે પણ તમારા ચરણ ચૂમશે ખીજી વાતને ભૂલી જાઓ 'મેં ક્રોધના પર ક્રોધ ઉપકાર કર્યો છે' એ જ વાત તમને દુઃખ ઉપજાવી રહી છે. તેને ભૂલી જાઓ અને એમજ વિચારો કે તેને ચમકવાનું હતું હું તો માત્ર નિમિત્ત. રૂપજ બની રહ્યો હતો તે ઉપકારોને જોટલા ચાદ કરશે તેટલી જ આતરવ્યથા વધતી જશે, માટે દુઃખમાંથી સુખ કાઢવું હોય તો ભૂલી જાઓ અને વિચારો કે મેં કાંઈ જ કર્યું નથી.

મહાભારતના યુદ્ધની જ્વાલાઓમાં બ્યારે ધૃતરાષ્ટ્રના દુર્યોધન જોવા સો પુત્ર લગ્ન થઈ ગયા, તેના દિલને દુઃખની જ્વાલાઓએ ઘેરી લીધું, આખો અતરવેદનાથી પીગળવા લાગી, ત્યારે મહર્ષિ બ્રાહ્મણ ધરમાળને એ જ કહ્યું હતું કે રાજન્ ! ભૂલી જાઓ તે દુઃખભરી વાતને, ભૂલી ગયા વગર તમે આનંદ નહિ મેળવી શકો અર્થાત્ દુઃખમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે ભૂલી જતા શીખો તમે ખીજાઓ પર આશીર્વાદ વરસાવ્યા હોય, તેને પણ ભૂલી જાઓ અને ખીજાઓએ તમારા પર ભુલ્મ કર્યો હોય તો તેને પણ ભૂલી જાવ જીવનમાં સુખ લેવા માટે ખીજી શરત છે એ કે વિચારોને વળાંક આપી દો, વિચારોનો વળાંક જીવનને વળાંક (ફેરવવું) આપી શકે છે.

જો શરીરમાં કાંઈ બોમ્બારી આવી હોય તો એમ ન વિચારશો કે, તે કદી જશે જ નહિ, ક્યારેક સળેખમ થયું હોય તો માણસ વિચારે છે કે તાવ (જ્વર) ન આવે તો ઠીક કદાચ તાવ આવ્યો હોય તો વિચારે છે કે કદાચ ટાઈફોઇડ ન થાય તો ઠીક ! જો પેટમાં દુઃખવા આવ્યું હોય તો વિચાર કરે છે કે, એપેન્ડીસિસ તો નહિ હોય ! હૃદય પર કાંઈ દુઃખાવો જણાય તો વિચાર કરવા લાગે છે કે, હાર્ટએટેક (હૃદયરોગ) તો નહિ થાયને ? આ બધા વિચારો દુઃખમાં ફૂળવાના છે જીવનમાં દુઃખ આવે તો દુઃખના સાગરમાં ન ડૂબો તેમાં તરવાની કળા આવવી જોઈએ. જો ખાસી થઈ હોય એમ ન વિચારવું કે, આ ક્ષયનું નિમત્રણ છે એમ વિચાર્યું તો દુઃખના સાગરમાં ડૂબી ગયા પરંતુ એવું વિચારો કે, ગમે વર્ષે પણ મને

ખાંસી થઈ ગઈ હતી તે પછી દિવસમાં મરી ગઈ હતી, તો આ પણ મરી જાય. આ જ વાત તાર અને અન્ય રોગો સંબંધમાં સાચું પડે છે.

તો ખાંસી સાથે જ ક્યારેય નિમજલ સંધિને ખાલી હોય તો મન પર ચિંતાને સ્વરૂપ કરવા થો. આ? તો ચિકિત્સા (સારવાર-નિધન)નું વિદ્યાન ક્ષય ઉપર પણ વિજ્ઞાન મેળવવા શુભ છે. જે સાથે જ મનુષ્ય જ આવી પહોંચ્યું હોય તો ભાગીને ક્યાં જાય? તેનું પણ હસતાં હસતાં સ્વાસ્થ્ય કરો. વીર અને બહાદુર માણસો મોતથી ગભરાતા નથી. તેઓ તે બેક્ટિરિયા-મિસ્ટરના બાંધીને હમેશાં વેધાર જ રહે છે. તે આવતા જ ક્રમને તેની ગ્રાહ્યતા એવી રીતે એવી જાય છે કે જાણે માતાની ગાંઠમાં એવી ગાંઠ હોય. વિચારોને ફેરવવા શીખો તો સુખ તમારી પાસે જ છે. કોઈ ધટનાને અસહવાની તાત્કાલ અમારામાં નથી. પરંતુ તેની પાછળના વિચારોના પ્રવાહને અમે અસહ્ય રીતે છીએ કલ્પના કરો—એક વ્યક્તિને એકને એક પુત્ર છે. તેણે સારી રીતે કલ્યાણ છે. દુનિયા રૂપિયા પાછીની જેમ વાપરી નાખ્યું છે. અમેરિકા સુધી તેને કિંમત અભ્યાસ પણ એકલો છે. હવે ફેરવણી સંધિને તે અપારે પાછો કરતો હતો ત્યારે માતાપિતાના મનમાં નવી કલ્પનાની કહેરો ઘેરવા આવી. સાચું મર જોઈને તેના સ્વર્ગમાં તમે પણ એમ જ વિચારો છો કે છોકરો. કોઈમિતર થઈ ગયો છે. હવે તેને અભ્યાસથી જોડી દેવા જોઈએ. પરંતુ એમ કોઈ વિચારવું નથી કે યુનિ પધારે તો જીવનનું કલ્યાણ કરવા માટે તેને અગવળી દીક્ષા અગવળી દેવી.

પુત્ર અમેરિકાથી આવ્યા પછી પિતાએ તે પુત્રનું સ્વર્ગ ક્યું તથા તેમાં કિંમત જોડીને અગ્ર ક્યું અને ત્યાં મનમાં બારે ઉપર પણ હોય છે કે એવ ધામધૂમથી વરણોડો કાઢીને કે પ્રમમલવાદના જાણ માણસો તે જોઈને કંઈક થઈ જાય. ત્યાં તો હસવાની બાબત હોય છે. શાવાની વાત તો સામાજિક રૂ. પણ ધાર્મિક કાર્યો માટે અપારે કાળો (ડીપ) કરવામાં આવે છે ત્યારે માફ રાજો છે. એ વખતે કે કમોડો અને સલ્ટેડ માફ આવે છે. અરુ, મારે વાતને જમારે લાંબી કરવી નથી.

પુત્રના સ્વર્ગ થયા અને જ મરિયા પણ ન થયા, ત્યાં તો પુત્ર અને પુત્રવધૂએ નવું મર વચાળું આ એક ધટના છે. આ ધટના પરથી તમે કુખ અને સુખ અને અનુભવી થો છો. દુ અને કલ્યાણ તો સી રૂપ જાણે છે. ઘેર ઘેર તે વાતને કહેવા કરે છે કે પણ અગ્રમ થયું એ

દીકરાને એટલો લાલ્લાવ્યો કે તેની પાછળ હજારો રૂપિયાનું ખર્ચ કર્યું. તેના લાલ્પતરમા પાણીની જેમ પૈસા ખરચ્યા અને આજે વધુ આવતાં જ તે, મારાથી જુદો થઈ ગયો તે ચડિકા જ એવી આવી છે.

આ તો દુઃખાનુભવની વાત કરી, હવે તમને એ પણ ખતાવું કે, આ ઘટનાથી તમે સુખ પણ મેળવી શકો છો. હવે જો તમે એવું વિચારો કે, સારું થયું, એટલી ઉપાધિ મારા માટેથી ઓછી થઈ અલગ થવાથી તેને પોતાની જવાબદારીનું ભાન થશે અને ઘર ચલાવવાની અડ્ડલ આવશે. મારી નજર સામે જ તે પોતાના પગ પર ઊભો રહેતો થઈ જશે ખીજી વાત એ કે, જો તેને પુત્ર-પુત્રીઓ થાય તો તેમને પણ મારે જ સલાખવા પડત તેમને લાલ્લાવવાગણાવવા, સગપણલગ્ન કરવા, વગેરે જવાબદારીઓ મારે શિરે જ આવત એટલે હવે હું એ બધી જવાબદારીઓથી મુક્ત થઈ ગયો છું.

વિચાર બદલ્યો તો દુઃખ ગયું અને સુખ આવ્યું. વાસ્તવમાં 'જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ' જેવી દૃષ્ટિથી તમે જોશો તેવી વસ્તુ તમને મળશે. ઘટના એક જ છે. પહેલા તમને દુઃખ ને દુઃખ જ મળતું અને બીજા વિચાર બદલાયો ત્યારે દુઃખની જગ્યાએ સુખ આવી ગયું.

એવી જ એક ઘટના મારા જીવનની પાસે આવી હતી. વાત મુબઈની છે. કોટમાં મારું ચાતુર્મીસ હતું ત્યાં એક બહેન આવો તેનું નામ કચનબેન હતું એકવાર તે, તેના મનની અતરંગ્યતા મારી સમક્ષ રજુ કરતા બોલી. 'શુરુદેવ, મારું સર્વસ્વ છૂટાઈ ગયું છે. પતિ દેવગોત્ર પામ્યા, એક દીકરો હતો, તે પણ કુદરતે છીનવી લીધો એક દીકરી છે, તે તો સમુદ્ર પાર મોખ્યાસા (આફ્રિકામાં) બેઠી છે. મારી જિંદગી સર્વ તરફથી સૂતી છે.'

મેં કહ્યું-બહેન, પ્રકૃતિના આ નિયમને બદલવાની કોનામાં તાકાત છે? તેને નથી તો તમે બદલી શકતા કે નથી. હું બદલી શકતો પરંતુ હા, થોડી દૃષ્ટિ બદલો તો આ દુઃખમાંથી તો તમે સુખ મેળવી શકો છો. પુત્રના અભાવનું તમને દુઃખ છે, પરંતુ જેટલા લોકો પુત્ર-પુત્રીઓવાળા છે તેઓ બધા શું સુખમાં છે? જરા સમજ તરફ જુઓ, તો તમને ખબર પડશે કે, દીકરા-દીકરીઓવાળા અદર ને અદર આમુઓ સાર્યા કરે છે ખીજી બાજુ, પુત્ર પ્રત્યેની તમારી જવાબદારીઓ પણ ઓછી ન હતી તેને લાલ્લાવવો, ગણાવવો, સગપણ-લગ્ન કરવા, એ બધું તમારે કરવું પડત તે બધું કરતોથી તમે મુક્ત થઈ ગયા છો. પહેલા, પુત્રનું સુખ હતું તો હવે

ખાસી થઈ ગઈ હતી તે પછી દિવસમાં બીજી ગઈ હતી, તો આ પણ મરી જાય. આ જ વાત ત્યાં અને અન્ય રોગો સંબંધમાં લાગુ પડે છે.

તે ખાસી સાથે જ સ્પર્શરોગનું નિમગ્ન સર્જિતે આવી હોય તો મનમાં મિતિ તો સવાર કરવા થોડી જાય? તો મિલિસા (સારવાર-નિષ્ણત)નું વિદ્યાન કૃપા ઉપર પણ વિશ્વ મેળવી ચૂક્યું છે અને સાથે જ મૃત્યુ જ આવી પહોંચ્યું હોય તો લાગીને ઠપાં જાય? તેનું પણ હસતાં હસતાં સ્વાગત કરે! વીર અને બહાદુર માણસો મૃત્યુથી ગભરાતા નથી. તેઓ તે બેદિશ-મિત્તન. માત્રીને હમેશાં તેમજ જ રહે છે તે આવતાં જ ફરીને તેની ગોદમાં એવી રીતે એસી જાય છે કે જાણે માતાની ગોદમાં એસી જ્યાં હોય! વિચારોને ફેરવતાં થીંગે તો સુખ લભારી પડે જ છે તેમ જાણીને જાણવાની વાત જાણવામાં નથી પરંતુ તેની પાછળના વિચારોના પ્રવાહને અને જાણવાની સહજી છોડી કાઢવા કરો—એક કારણે એકનો એક પુત્ર છે તેણે સારી રીતે જાણ્યો છે અને જાણી પાછીની જોવા વાપરી નાખ્યા છે અમેરિકા સુધી તેને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે ગોકળ્યો છે હવે ફેરવવી થઈને તે જાણે પાછો ફરતો હતો ત્યારે માતાપિતાના મનમાં નવી જન્મવાની સહેજો દેખા માગી. સારું થઈ જોઈને તેના સ્વપ્નમાં તમે પણ એમ જ વિચારો છો કે હોરો. હોરિયાર થઈ ગયો છે હવે તેનું જન્મન-પીથી જોડી દેશો જોઈએ પરંતુ એમ મોટું વિચાર્યું નથી કે મુનિ પંથારે તે જન્મનું કલ્યાણ કરવા માટે તેને જન્મવાની દીક્ષા આપવી દેવી

પુત્ર અમેરિકાથી આવ્યા પછી મિતિએ તે પુત્રનું સ્વપ્ન કર્યું તથા તેમને દિશા બોલોને ખબર કર્યું અને ત્યાં મનમાં વારે ઉત્તમ પડ્યું હોય છે કે એ વધુ મનમાં વરોડો કાઢીએ કે પ્રમદવાદના નામ માણસો તે જોઈને મદિત થઈ નહ. ત્યાં તે હસવાની માગત હોય છે શવાની વાત ત્યાં લાગી જાય પણ માનિક કાર્યો માટે જાણે જાણે (દીપ) કરવામાં આવે છે ત્યાં જાણે રાખે છે એ વખતે ઇન્કારો અને સહેજે જાણે જાણે, માટે વાળને વધારે લાંબી કરવી નથી.

પુત્રનું સ્વપ્ન થયા અને મદિતા પણ ન થયા ત્યાં તો પુત્ર અને પુત્રવધુએ નમુ થઈ વચ્ચે આ જોઈ થઈ છે આ માતા પાછી તમે કુખ અને સુખ અને જન્મવાની રીતે જોઈ કુખને કપવાનું તો સો કાઈ જાણે છે થોર થોર તે વાળને કહેવા ફરે છે કે પણ ખરું જાય મે

મે તેને મારેા પુત્ર માની લીધેા ન્યારે હું કોઈ સારી વસ્તુ ખનાવું છું ત્યારે તેને આપ્યા વિના હું ખાતી નથી.

મે કહ્યું ‘ જલેન, તમારી સમતાની સાધના સાચે જ ધન્ય છે શત્રુને પોતાનો પુત્ર માની લેવો એનાથી વધારે સફળ સાધના બીજી કઈ હોઈ શકે ?’

હા, તો કહેતો હતો તે જલેને વિચારેને વળાક આપી દીધો, ત્યારે જ તે દુઃખના દરિયામાંથી સુખ અને આનંદના મોતી મેળવ્યા પછી કદી પણ તે, પુત્રને માટે રડી નથી.

વાસ્તવમાં, સુખ બીજું શું છે એ તો આપણા મનનું જ પ્રતિબિંબ । આપણે જેને ચાહીએ છીએ તે સુખ છે અને જેની પ્રત્યે નફરત કરીએ છીએ તે દુઃખ છે એક માણસ પોતાને ઘેર જવા માટે ઉત્સુક હતો. તે બોલ્યો—‘ મને ૭ મહિના થઈ ગયા, છતાં ઘેર જ જવા પામ્યો નથી ’ રસ્તામાં ન્યારે તે તેના બીજા એક મિત્રને મળ્યો, તે મિત્ર બોલ્યો—‘ ચાર, હું તો બહુ જ દુઃખી છું. ૭ મહિનાથી ઘરની બહાર જ નીકળ્યો નથી ’ હવે તમે જ કહો, કે સુખ કયા છે ? ઘરની અંદર કે ઘરની બહાર ?

ખરેખર, સુખ એ આપણા મનની કલ્પનાઓ છે અને આનંદ એ આત્માનો સ્વલાવ છે મનને વળાક આપો, મનના વિચારોને ફેરવો, તો આનંદનો સાગર આપને પ્રસન્ન કરતો દેખાશે તે દૂર નથી, આપની અંદર જ છે અતરપટ જોલો અને ગુરુદર્શન પામો.

ૐ શાન્તિ:

સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈનવાડી,
નગરશેઠનો વડો,
અમદાવાદ

સ્વતંત્રતાનું સુખ ■ બીજી તરફ, તમે એકલાપણુ કેમ અનુભવો છો ? સમાજનાં સપનાં જાણ્યા તમારા જ છે સમાજની સપાળી મહેનોને પોતાની મહેનો મનાવી શ્યો. અને તેણે ક્યું પણ એમ જ

વસ્તુતે તે દિવસથી તેનાં જાંસુઓનું અણ પ્રસન્નતાએ લઈ લીધું હતું પોતાના કુખને સેવાએ જુલાવી દીધી હતી સેવાની સ્થિતિ તે મહેનની સમતાની વાત તો દિલને પિગળાવી દે તેવી છે જ્યારે વિચારોમાં નવું પરિવર્તન થયું છે ત્યારે વિષમતામાંથી સમતાનો સ્રોત વહે છે એ વાત પણ તેણીનાં મોંએ જ સ્પષ્ટ થઈ શકે તેણે એકવાર કહ્યું હતું -

ગુરુદેવ ! હું સુશાન્ત નિવાસનાં મોંએ આવે રહુ છું

એકવાર આજે તારો પુત્ર એસેરીમાં રમતો હતો. હું શેઠની બાળકની હતી તે એસેરીની જાણી પર ચડીને નીચે જોવા લાગ્યો. એટલામાં પોસ્ટમૅન એકથાએ રમતાં રમતાં પાછળથી તેના અને પપ્પા ઉપાડવા તે કાળુ ગુમાની ધમક કરતો નીચે પડ્યો. નીચે પડતાં જ એક ચોસનીકણી ચોસ સાંભળીને હું મહાર જાવી ત્યાં સુધીમાં તો ખેલ ખલાસ થઈ ગયો હતો. હું દેહીને તિને ગઈ ત્યાં દસતાં બેઠતાં રમકડાંની જગ્યાએ લોહીથી ભરેલી એક લાલ પાંડ હતી. એ દેખીને મારું હૃદય ધૂસકે ધૂસકે રહી પડ્યું મારું સ્વસ્ત દુઝાર્ક ગયું હતું પરિણે જ્યાં તો તેની બા એક જાણ હતી. જલ્દી તે પણ જાણે પોતાની રહી માતાને છોડીને, કોણ નાણે ક્યાં જાણે ગયો હતો ?

જેર કેટલાક દિવસો વીત્યા મારી બીજી પોસ્ટલે એક દિવસે મને કહ્યું કે બા છોકરાએ તારા ફૂલ જેવા જાળકનો માથું લીધો છે ત્યારે મેં પોસ્ટલ જાણીને કહ્યું કે મહેન મારા નસીબમાં જાળક હોત તો જામ કેમ જાત ? પરન્તુ જ્યારે તે જાળક, તેનાં કપડાં અને રમકડાં જ્યારે જ્યારે મારી જાંબ સામે આવે છે ત્યારે ત્યારે મારી જાંબો જાંસુથી બીનર્ક જાય છે અને વિચારુ છું કે હવે મને બા ફેસ પહેરાવું બા રમકડાંથી હવે કોણ રમી ?

એક દિવસ હું તે રમકડાં અને કપડાં લઈને પોસ્ટમાં ગઈ ત્યાં એક જાળક રમતુ હતું તેને વહાલથી મેં ખોળામાં ઊઠાવ્યું અને મારા જાળકનો પોસ્ટા તેને પહેરાવી દીધા. રમકડાં પણ તેને જાણી દીધાં. અને કહ્યું —
તે તો ગયો, પણ જાળકથી તું જ મારો પુત્ર છે અને તે દિવસથી

મે તેને મારો પુત્ર માની લીધો. જ્યારે હું કોઈ સારી વસ્તુ બનાવું છું ત્યારે તેને આપ્યા વિના હું ખાતી નથી.

મે કહ્યું ‘ બહેન, તમારી સમતાની સાધના સાચે જ ધન્ય છે. રાત્રીને પોતાનો પુત્ર માની લેવો એનાથી વધારે સફળ સાધના બીજી કઈ હોઈ શકે ?’

હા, તો કહેતો હતો તે બહેને વિચારીને વળાંક આપી દીધો, ત્યારે જ તે દુઃખના દરિયામાંથી સુખ અને આનંદના મોતી મેળવ્યા પછી કદી પણ તે, પુત્રને માટે રડી નથી.

વાસ્તવમાં, સુખ બીજી શું છે એ તો આપણા મનનું જ પ્રતિબિંબ ! આપણે જેને ચાહીએ છીએ તે સુખ ■ અને જેની પ્રત્યે નફરત કરીએ છીએ તે દુઃખ છે એક માણસ પોતાને ઘેર જવા માટે ઉત્સુક હતો. તે બોલ્યો-‘ મને હ મહિના થઈ ગયા, છતાં ઘેર જ જવા પામ્યો નથી ’ રસ્તામાં જ્યારે તે તેના બીજા એક મિત્રને મળ્યો, તે મિત્ર બોલ્યો-‘ યાર, હું તો બહુ જ દુઃખી છું ■ મહિનાથી ઘરની બહાર જ નીકળ્યો નથી ’ હવે તમે જ કહો, કે સુખ કયા છે ? ઘરની અંદર કે ઘરની બહાર ?

ખરેખર, સુખ એ આપણા મનની કલ્પનાઓ છે અને આનંદ એ આત્માનો સ્વભાવ છે મનને વળાંક આપો, મનના વિચારોને ફેરવો, તો આનંદનો સાગર આપને પ્રસન્ન કરતો દેખાશે તે દૂર નથી, આપની અંદર જ છે અતરપટ ખોલો અને ગુરુદર્શન પામો.

ૐ શાન્તિ

સીરાપ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈનવાડી,
નગરશેઠનો વડો,
અમદાવાદ

૩ પેટ ભરો પણ પેટી ના ભરો

(અપરિમલવાદ)

આજન્યા પ્રયત્નનો વિષય છે પેટ ભરો પણ પેટી ના ભરો " છવનની સાથે પેટની સમસ્યા જોવાપેલી છે એટલે જ્યાં સુધી પેટ છે એની સમસ્યાના ઈન્ક સાવવો જ પાડે. કિન્તુ પેટીની સમસ્યા બીજી છે પેટ ખાલી હશે તો એ માગશે પરંતુ પેટી ખાલી હશે તો એ માગવા નહીં ના.

એએક વિષય પહેલાં એક ભાઈ મારી પાસે આવ્યા હતા. સાચા મદારજ પેટ મોટું પેટી ભરતી છે પેટી ખાલી હશે તો પેટ પણ ખાલી જ રહેશે. પરંતુ એમની આ ક્ષીય અને ક્ષીય સામતી નથી. મેં કહ્યું પેટી ખાલી હોવાની સ્થિતિમાં પણ પેટ તો ભરી રહ્યો છે એ સુતો-અર્થિકતા પાસે જ્યાં પેટીએ ભરી હતી, જ્યાં પેટ ભરવાની સમસ્યા એમની સામે હતી આવી નહતી. પણ જાને પાંખોએ પાસે પેટીએ જ્યાં છે ? જ્યાં પેટ તો કોઈનું ખાલી રહેતું નથી. એ તો ફક્ત પેટ ભરે છે પેટી સરતા જોવામાં આવ્યા નથી. એક માનવી સાથે લોભાહમ થતો જાય તો પડ્યો છે એ તો એના પેટમાં સમાશે તેટલું જ ખાશે. પરંતુ માનવી જ ને આ ક્ષીય રહ્યો નહીં એ પેટ તો ભરે જ છે સાથે પેટી પણ ભરવા માગે છે. ખરો વાર એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે અમુક વ્યક્તિ એક પરિવારમાં વર્ષો સુધી રહ્યો સાથે ખાધુ-પીધુ પરંતુ એક દાંડા એ જ સમજાવે એની તિજોરી પર દાંડ મારી ચાલ્યો ગયો. પેટી ભરવાની બદ-માતે જાણવાને ક્યારે નાખ્યાં છે

તથાપિ પેટની સમસ્યા બધાની સાથે છે એટલે જ એક વિચારો

કહ્યું છે, કે પેટ ન હોત તો માનવ ઈશ્વર હોત. સૂર્ય પણ ગોળ છે, ચંદ્ર પણ ગોળ છે અને લોટની નાની રોટલી પણ ગોળ છે. પરંતુ સૂર્ય અને ચંદ્રની અપેક્ષાએ રોટલાને વધુ લોકપ્રિયતા સાપડી છે. ચંદ્રની શાત, સ્તિગ્ધ ચાદની કવિઓની કાવ્યભૂમિ રહી છે કિન્તુ એનો ઉદ્દય ચક્રવાક (એક જાતનું પક્ષી) માટે દુ અગ્રહ જ બને છે કમળ એને જોઈને પોતાની બંધી હામ્ય છતા ભૂલી જાય છે એટલે જ ચંદ્ર પણ સમસ્ત વિશ્વનું પ્રીતિપાત્ર બની શક્યો નથી ખીજા બાબુ સફર ટિરણધારી મૂર્ખ અધરની સામે બાથ બીડી સસારને નવપ્રકાશ આપે છે તથાપિ એનો ઉદય ઘૂરડ માટે સકટ-પૂર્ણ છે કારણ કે સૂર્યના ઉદયનો સાથે જ ઘૂરડ પોતાની આંખોની રોશની જોઈ બેસે છે પરંતુ પેવો નાનો-શો રોટલો સારી ય દુનિયા માટે પ્રિય બન્યો છે

એક સમ્રાટ છે, એના કાપાગારમાં જવાહીરોની ચપ્પીઓ જામી છે, પરંતુ એ પણ દસ વાગતા ધડિ ના રોટલાને જ યાદ કરે છે આજ સુધીના ઇતિહાસમાં કોઈ પણ સમ્રાટ તેમ ચક્રવર્તીએ મોતી અથવા હીંગનો રોટલો ખાધો સાલ્યો નથી. તમને જો કોઈ પૂછી બેસે કે તમારે મોતી જોઈએ છે કે જુવાર ? તો આ બન્નેમાંથી તમે શું પસંદ કરશો ? કલ્પના કરો, એક જાઈએ તમને કહ્યું ' મારી પામે એક મણ જુવાર છે અને પાચ અસલી મોતી છે તમે ચાહો તે લઈ શકો છો ' તમારા હાથ કઈ બાજુ લખાશે ? જાહે તમે ન બોલો પરંતુ આવો પ્રસંગ ખરેખર જ આવી પડે તો તમારે હાથ પેસા મોતી તરફ જ લખાશે પરંતુ માનવસમાજના પાપોથી એ અવૃત્તિ રૂઢ બની ગઈ અને માનવીના અશુભ વિપાકોદયને કારણે દેશના વ્યાપક દુષ્કાળ પડ્યો. અન્નના અભાવે માનવીનાં જીવન સૂકા રેગિસ્તાન (રણ) જેમ ખૂરવા લાગ્યા ચારે ય બાબુ અન્ન માટે પોકાર થવા લાગ્યા. દીકરી એક વાડકા મોતી ભરીને પોતાના પિતાને ઘેર પહોંચે છે અને અશ્રુ-ભરી આંખોએ બોલે છે ' પિતાજી, નાના બાળકો અન્નાભાવે તરફડી રહ્યાં છે હું પિતાને દારે આવી છું આ મોતી ભરેલો વાડકો તમે રાખો અને આને બદલે એટલા જ માપમાં મને જુવારના દાણા આપો પુત્રીની ઝડુણ કહાણી સાલળી પિતાનું હૃદય જીભરાઈ આવે છે અને કરુણ સ્વરે કહે છે ' બેટી, આવા મોતી ભરેલા એ વાડકા તું લઈ જ અને કયાયથી એક વાડકો જુવાર તું જ લાવી આપ '

આવા ચિકટ સમયે જો કોઈ આપને એમ કહે કે અમારી પાસે એક

એળી જુવારની છે અને બીજી છે એનીની તમે માહો તે લઈ શો. હા હવે તમે શું મેંશો જુવાર કે મોતી? જુવાર” (સભ્યમાથી જવાબ આવે છે) જાન્ય સમયે જુવાર જ લેવાતું પસંદ કરીશું અને તમે તો અહીં ને અહીં જ બાંધી ગયા. (સભ્યમાં દર્પની લહેર)

હા તો માનવીનું જીવન મોતીઓનું નદી પસું જનનના દાણાનું છે. હીરા અને મોતીના જાશને દુનિયાને એક પસું જાદુથી મરણ નહીં જિંદગી જનનના જાશને હ નરો માનવીએ પુત્રપુત્રી ધોષાઈ ગયા છે પેટમાં શેટકા (ધન) પડ્યો છે એટલે ધનની વાત પસું વાક આવશે. જ્યારેતિમ પ્રાણોન સતો કહેતા

મૂઠે ઝમઝમ ન હોય ગોવાલા
યદ્દ હો પંઠી ચૌર યદ્દ સો માલા ।

પેટમાં ઉંદરમાં ફૂટી રળા છે એવા સમયે ને સામાજિકને ઉપદેશ દેવામાં આવે તો કેટલી અસર થશે એની? જુઓને પહેલાં શેટકા આવે પછી જ બાંધપેટ કારણ કે બાંધમાં પાણી પૂરું બધું હશે તો જ તે સ્થિર રહી શકે હ અને એમાં જાપણ પ્રતિનિધિ પસું નેઈ શકાય છે પરંતુ તે ને અપૂર્ણ દેશ અને પાણી અરિયર દેશ તો જાપણે જાપણ પ્રતિનિધિ શીકે શીકે નેઈ શકીએ નહીં એજ પ્રમાણે જાપણે બીજાને ઉપદેશ આપીએ છીએ પરંતુ સાંભળનારનું મન ને ધિર ન દેવ તો એમાં જાપણુ રાતનું પ્રતિનિધિ નહીં પડી શકે અને જાપણુ વાત એવા મનમાં બેસી શકશે નહીં અને જ્યાં સુધી તન ધિર ન દાવ ત્યાં સુધી મન પસું ધિર રહી નહીં શકે તન અને મનનો સ્થિતિય યાદે પેટની સમસ્યાનો હોય પ્રથમ થયે જારી હ મુદની ઉપશાંતિ થતાં મનમાં સ્થિરતા આવી શકે છે અને ત્યારે જ મર્મ-સ્પર્શ એવામાં સાંભળી શકાય છે

પે જ્યારે મુદનીન દેશ હ ત્યારે જુદી પસું જાન્યાર તરફ દેશ થો છે સરોન્યે એક રિત કે હ —

શુશ્રુષિત્વં કિં ન કરોતિ પાપમ્ ।

નિષર્માં કિં ૩૫ ૫૫ હ તે જુજ (જુમ્મા) ન કારતની દેશ જુવતો તમે જુખા દેશ હ અને મન જનન કાંઈ જાણતાં જાતુ ન મન દે જુખપરિત ન માન્યતા શુરોષ ક્રિય જુલ્ય જુજ હ અને પેટમાં

અન્યાઓ પર આપટ મારે છે અને સર્પિશ્ચી જ્યારે પ્રસવપીડાથી પીડાય છે અને અન્ય કશે શિકાર એને ન મળતા એ ભૂખી બાપડી નવમત નાગ શિશુઓને જ ભરખી જાય છે

આ તો થઈ પશુજગતની વાત, જે અસભ્યતા અને અસસ્કારિતા માટે બદનામ છે પરંતુ સભ્યજગતનો માનવી પણ જ્યારે ભૂખ-પીડાથી પીડાતો હોય છે ત્યારે એ પણ સભ્યતા ને શિષ્ટતાની પોથીને એક બાજુ ફેંકી દે છે.

છપ્પનિયાનો દુકાળ, એ દુકાળની કૂર કહાણી છે જનતા અન્નના દાણા દાણા સારુ તડપાં રહી હતી અન્નાભાવે મનુષ્યોના શબો રમતાઓ પર ખડકાઈ રહ્યા હતા. મેવાડની આ વાત છે એક કૃશકાય મહિલા આગણે એસી ધાનના દાણા શોધી રહી હતી એના ચાર બેટા, જે અનાજના અભાવે સૂકાઈને ઢાઢા બની ગયા હતા, ‘રેટલો-રેટલો’ ની બૂમ પાડતા માની છાતીએ વગગી રહ્યા હતા. એમને પ્રુચકારતી મા કહેતી ‘બેટા, હમણું રેટલો આપુ છુ.’ પણ ધરમા લોટની એક ચપટી પણ નહોતી તથુ તથુ દિવસથી ચૂસો ઠંઠો પડ્યો હતો, વાસી રેટલા પણ ખલાસ થઈ ગયા હતા. મા બિડીને બહાર ગઈ. ધોડાની લાદમા મકાઈના દાણા દેખાતા હતા એના મને એ લેરા એકવાર તો ઈન્કાર કર્યો પરંતુ પેટમા જલતી જવાલાએ હાથને લખાયા અને એ એક એક દાણો વીણીવીણી પાણીમા ધોવા લાગી. અરાખર એ જ વખતે એક આદમી ત્યાંથી પસાર થયો. એની નજર એ માણ પર પડી એ બોલ્યો “આ શુ કરી રહ્યા છો માણ?” આખોમા રહેલા આંસુ ઘુછતી એ બોલી. “પેટમા લભૂકી રહેલા અગ્નિને શાત કરવા શુ નથી કરવું પડતું લાઈ? તમારા દિલમા કઈકે કરુણા-દયા હોય તો આ કરમાઈ જતા મારા બે બાળકોને ખરીદી લઈ જાઓ માની પાસે એ કાન નથી જે ભૂખ્યા બાળકોનું કરુણ રુદન સાભળી શકે” માણને એ ડોમળે હૃદયી વ્યક્તિએ બે રૂપિયા આપ્યા અને બાળકોને પોતાની સાથે લઈ ચાલ્યો.

બે રૂપિયા વડે પાંચ દિવસ નીકળ્યા પરંતુ આખરે દૂધમુખી એક શિશુએ રેટલાના લાળ ચિત્તર સાથે સમને માટે પોતાની આખો બીડી લીધી મા આખોય દાંડો રડતી રહી બીજે દિવસે એની પેટ-જવાળા ફરી લભૂકી બિડી એણે વિચાર્યું ‘હવે તો આ મરી ચૂક્યો છે, શા માટે એનાથી જ પેટની આગ શાત ન કરી લઉં?’ અને એણે અગ્નિ એતાવ્યો માના

એણી જીવારની છે અને બીજી છે એતીની તમે ચાહો તો લઈ લો છ. હવે તમે તું મેરી જીવાર કે એતીની જીવાર" (સંવાદમાંથી અવાજ આવે છે) આવા સમયે જીવાર જ મેરાતું પસંદ કરીશ અને તમે તો બહી ને બહી જ મદદી ગયા. (સંવાદમાં હાથની લહેર)

હા તો માનવીનું જીવન એવીએનું નહીં પણ જીવનના દાણા છે. હીરા અને એતીના અભાવે દુનિયાનો એક પણ જાણી મરણી નહીં મિટી જીવનના અભાવે હજારો માનવીઓ મૃત્યુમુખે ધોધાઈ ગયા છે પેટમાં પેટમાં (ધાન) પડ્યો છે એટલે ધનની ધાન પણ માદ આવશે. જાસ્તિ પ્રાચીન સતો કહેતા

મૂલે મલન ન હોય ગોવાલા
યજ્ઞ હો બંદી જીર યજ્ઞ હો ધાલા ।

પેટમાં ઉલ્કા ફરી રહ્યા છે એવા સમયે નો સામાયિકનો ઉપદેશ દેવામાં આવે તો કેવી જાણર વરી એની? બૂખ્યાને પહેલાં પેટમાં આવે પછી જ ધર્મપદેશ કારણ કે ધર્મામાં પાણી પડુ લઈ હશે તો જ તે સ્થિર રહી શકે છે અને એમાં જાપણ પ્રતિનિધ પણ નેઈ સમય છે. પરંતુ તે નો અધૂરો હેમ અને પાણી અસ્થિર હેમ તો આપણે આપણું પ્રતિનિધ દીક દીક નેઈ લઈએ નહીં એજ પ્રમાણે આપણે બીજાને ઉપદેશ આપીએ છીએ પરંતુ સાંભળનારનું મન નો સ્થિર ન હેતુ તો એમાં આપણું ચાતું પ્રતિનિધ નહીં પડી શકે અને આપણી ધાત એના મનમાં મેસી લઈએ નહીં અને ન્યાં સુધી તન સ્થિર ન હોમ ત્યાં સુધી મન પણ સ્થિર રહી નહીં શકે તન અને મનનો સ્થિરતા માટે પેટની સમસ્યાનો ઉકાર પ્રથમ કબો જરૂરી છે કુદરતી ઉપસાવિ ધર્મા મનમાં સ્થિરતા આવી શકે છે અને ત્યારે જ ધન-અન્ય એવામાં સાંભળી શકાય છે

પેટ અધાર કુદરતીય દોષ હ ત્યારે જીવિ પણ જીનાચર તરફ દેહ મો છે સમુદાનો એક કવિ કહે છે —

પુમુલ્લિજ્ઞં કિં ન કરોતિ વાપય્ ।

ત્રિપદાં એનું કયુ પાપ છે ૭૭ બૂખ (જીમ્યા) ન કરાવતી દોષ ફાટી ત્યારે બૂખી દોષ છે અને એને અન્યથ કઈ જાણની વસ્તુ ન મળે તો બૂખપીડિત એ માતાનો સ્વરોષ પ્રેમ બૂધી જાય છે અને પોતાની

અચ્ચાઓ પર આપટ મારે છે અને સર્પિશ્ચી ન્યારે પ્રસવપીડાથી પીડાય છે અને અન્ય કરો શિકાર એને ન મળતા એ લૂખી બાપડી નવમત નાગ શિશુઓને જ ભરખી નય છે

આ તો થઈ પશુજગતની વાત, જે અસમ્યતા અને અસરકારિતા માટે બદનામ છે પરંતુ સમ્યજગતનો માનવી પણ ન્યારે લૂખ-પીડાથી પીડાતો હોય છે ત્યારે એ પણ સમ્યતા ને શિષ્ટતાની પોથીને એક બાજુ ફેંકી દે છે.

હાપનિયાનો દુકાળ, એ દુકાળની કૂર કહાણી છે જનતા અન્નના દાણા દાણા સારુ તડપા રહી હતી અન્નાલાલે મનુષ્યોના શબો રસ્તાઓ પર ખડકાઈ રહ્યા હતા. મેવાડની આ વાત છે એક કૃષકાવ મહિલા આગણે એસી ધાનના દાણા શોધી રહી હતી એના ચાર બેટા, જે અનાજના અલાવે સુકાઈને કાટા બની ગયા હતા, 'રોટલો-રોટલો' ની બૂમ પાડતા માની છાતીએ વળગી રહ્યા હતા. એમને પુચકારતી મા કહેતી 'બેટા, હમણા રોટલો આપુ છુ.' પણ ઘરમા લોટની એક ચપટી પણ નહોતી તથુ તથુ દિવસથી ચૂસો ઠંડો પડ્યો હતો, વાસી રોટલા પણ ખલાસ થઈ ગયા હતા. મા બેટાને બહાર બઈ ઘોડાની લાદમા મકાઈના દાણા દેખાતા હતા એના મને એ લેવા એકવાર તો ઈન્કાર કર્યો પરંતુ પેટમા જલતી જવાલાએ હાથને લખાયા અને એ એક એક દાણો વીણીવીણી પાણીમા ધોવા લાગી. અરાખર એ જ વખતે એક આદમી ત્યાંથી પસાર થયો. એની નજર એ માણ પર પડી એ બોલ્યો "આ શુ કરી રહ્યા છો માણ?" આખોમા રહેલા આશુ લૂછની એ બોલી "પેટમા ભૂકી રહેલા અગ્નિને શાત કરવા શુ નથી કરવું પડતું ભાઈ? તમારા દિલમા કઈક કડુણા-દયા હોય તો આ કરમાઈ જતા મારા એ બાળકને ખરીદી લઈ જાઓ. માની પાસે એ કાન નથી જે લૂખ્યા બાળકનું કરણુ રુદન સાલાળી શકે" માણને એ કામળ હૃદયી વ્યક્તિએ એ રૂપિયા આપ્યા અને બાળકને પોતાનો સાથે લઈ ચાલ્યો.

એ રૂપિયા વડે પાંચ દિવસ નીડળ્યા પરંતુ આખરે દુધમુખી એક શિશુએ રોટલાના લાન-ચિકાન સાથે સવાને માટે પોતાની આખો બીડા લોધી મા આખોય ઘડો ગડતી ગહી બીન્દ દિવસે એની પેટ-જવાળા કરી ભૂકી બેડી એણે વિચાર્યું 'હવે તો આ મરી ચૂક્યો છે, શા માટે એનાથી જ પેટની આગ શાત ન કરી લઉં?' અને એણે અગ્નિ ચેતાવ્યો માના

હાલે બેગાનુ રાજ એમાં શેઠાવા લામ્બુ ઠીક તેજ વખતે પેસો સમગ્રન ત્યાંથી પસાર થયો ત્યાં દસ્ય બેઈ એ તો ખવાઈ જ બની ગયો. એણે કહ્યું મા આશુ ! એ બોલી શુ કડુ પે માગે છે એને કઈંક તો આપવું જ પડે. આ રીતે એ બે દિવસ વધુ છરી રહી ત્રીજો દિવસ બીચો પશુ ધાનનો ફાણો તો એક પશુ મળ્યો નહીં અને શૂખથી તરફડતી એ મૃત્યુ પામી એનો આઠ માસનો નાનો બાળક મૃત માતાનું સ્તનપાન કરી રહ્યો હતો. પશુ એ બિચારાને એની શી ખબર કે માનુ હવે તો શુ એનું લોહી પશુ છાગરુ ન સુકાઈ વૃક્ષુ હતું ?

હા તો જીવન સાથે પેગની સમમ્યા લાગેલી છે એનો ઉકેલ લાવવો જ પડે. તમે તમારુ પડ બરાં એમાં જૈન ધર્મ ઈન્કાર કરતો નથી કિન્તુ મનવને જે જાવા માત્રથી જ સતોપ થયો નથી એ તો પેરી પશુ બરવા આફે છે પેરી બરીને એ આનંદ માણે છે પશુ વિચારવાનુ એ છે કે શુ પેટ ભગવાણી આમુ શુખ પામી શકાય છે ? એક બક્ષિતને દસ રૂપિયા મળ્ય અને એણે એ પેરીમાં બપ કરી મૂક્યા એ અને એક કશુ મારે પોતાના મનમાં માન દેતો જનુબર કરી લે પરંતુ બી ને મનુષ્ય એ આનંદમાં ભાગીદાર બની શકે નહીં બીજા બાદ બન્ય બક્ષિતને દસ રૂપિયા મળ્યા એ એની મીઠાઈ લાવે છે પોતાના નાનાં નાનાં બૂલકાઓને મીઠાઈ આપે છે બધાં બાળકો ખુશ થઈને નાચવાડુવા મડિ છે બતાવો રૂપિયા પેરીમાં રાખવામાં આવે છે કે એના ઉપયોગમાં નહીંમાં મીઠું મધુરુ જળ છે કિન્તુ એ / નહીં સાગરને તઈ મળે છે પારે એનુ એ જ મીઠું પાણી ખાડુ બની જાય છે તે જ પ્રમાણે પૈસો પશુ બહાર રહે છે ત્યાં સુધી એ પોતાની મીઠાઈ પાવે છે ને તિમેરીમાં કેદ થઈ ત્યાં એ પોતાની મીઠાઈ ખાઈ બેસે છે એનામાં આનંદને આને તિરસ્કાર અને દેના કીટાણુ !

હવે હું પૂછુ છું કે વિખેરવામાં શુખ છે કે સમૃદ્ધ કરવામાં ? વિદેશી સેના રીતી પ એકઠી થય છે તો દેશવાસીઓના હિસોમાં બપ જવાઈ જાય છે અને મુદનાં વાળા પેરાવા લાગે છે પરંતુ સેના વિખેરાઈ જાય છે તો જનતાના બધાં બાર અને શેઠ સમાસ થઈ જાય છે એ જ પ્રમાણે જો ઈઈ શર્દગમાં વસ્ત્રક થાય છે ને બીક નમે છે તો સરકારને લાકીયાન્ કરવો પડે છે અને કહી કહી તો ગોળીબાર પશુ જનતાનો સમૃદ્ધ થયો કે બચાવિત થઈ અને જનતા વીખેરાઈ તો શાંતિ રચાય છે

અણુભોજ (એટમભોજ) વિજ્ઞાનની સહારક શક્તિનો ચરમ વિકાસ છે. માનવહેઠ્ઠની પશુતાનું નવન પ્રદર્શન છે આજે સમસ્ત વિશ્વમાં અસખ્ય માનવીઓ અણુભોજના નામથી ચોકી બેઠે છે એની સહારક કંપનાથી એમના પ્રાણ કપી જાય છે હવે તો એના પ્રતિકારક શસ્ત્રની પણ શોધ થઈ રહી છે તમને આશ્ચર્ય લાગશે પણ ભારતે એનો પ્રતિકાર શોધી લીધો છે અને હિ સાના પ્રતિકારમાં ભારત સદૈવ મોખરે જ રહ્યું છે. વધુ સમય સુધી હું તમને સૂલામણીમાં રાખવા ઈચ્છતો નથી એ શસ્ત્રનું નામ છે વિસર્જન-અસગ્રહ માનવસમાજ મોટા મોટા રહેરોમાં લાગેલી સખ્યામાં સગ્રહિત થયો છે, એ જો નાના-નાના ગામડા રૂપે વસ્તુત થઈ જાય તો અણુભોજનો કશો જ ભય રહેશે નહીં કારણ કે કરોડો ડોલરોના ખર્ચે તૈયાર થતો અણુભોજ દસ-પાંચ ઘણે ઉપર નાખવાની મૂર્ખતા કરવા કોઈ તૈયાર નહીં થાય માટે સગ્રહ જ ભયજનક છે એ ભયે પૈસાનો હોય, ધનનો હોય કે પછી જનનો હોય મળ-સગ્રહ પણ તેમ જ હુ ખજનક છે. એક દિવસ પણ જો મળ-શુદ્ધિ ન થઈ શકે તો શરીરમાં રોગ પગપેસારો કરી મૂકશે તમે એક દા'ડો રોટલો નહીં ખાવ તો રોગી નહીં બનો પરંતુ એક દા'ડો પણ મળ-વિસર્જન ન થયું તો તમે જરૂર બીમાર પડી જવાના એટલે સગ્રહ ન કર્યો તો ચાલશે પણ ત્યાગની તો પ્રથમ જરૂર છે પરંતુ આજનો માનવી ત્યાગને સકટ માને છે અને સગ્રહને આનંદ

જીવન છે તો આશિક રૂપે સગ્રહ કરતાનું પણ આવશ્યક બને છે કેમકે વ્યક્તિ પોતાની પારિવારિક જવાબદારી લઈને બેઠો છે એટલે એ દરિદ્રતાપૂર્ણ જીવન વીતાવી શકે નહીં પરંતુ એણે કોઈ સીમા-મર્યાદા બાધી લેવી જોઈએ મર્યાદામાં રહેલો સગ્રહ જીવનને મતિ આપે છે પરંતુ બ્યારે એ પેશી મર્યાદાનું અતિક્રમણ કરે છે-લાયે છે, તો એ વિનાશકાર બની જાય છે એ જિનની મતિ સ્ટીમપાવર (વરાળ) ઉપર આધારિત છે એના વિના એ એક ઈંચ પણ આગળ ચાલી શકશે નહીં જે વરાળ મેટ્રો ટન વજન ભારતના એક ખૂણેથી બીજા ખૂણે લઈ જવાની ક્ષમતા, શક્તિ ધરાવે છે, એ જ વગળાં જો લીમીટ (પ્રમાણ)થી વધુ સગ્રહિત થઈ જાય તો એ જ વિસ્ફોટ પણ પેદા કરી શકે છે

મર્યાદાનું અતિક્રમણ થતા બધી વસ્તુઓ માદી અસર ઉપજાવે છે જોજન સગી પ્રાણુદાયી વસ્તુ પણ જો મર્યાદા કરતા વધુ સગ્રહિત થઈ જાય છે તો પણ રોગ જન્માવે છે શીતક્રાંતિમાં ઠંડીથી જગવા સારું માનવાને

ધૂસા (કાંજો)ની જરૂર પડે છે પણ સ્વ ખાચવા વીસપચીસ ધૂસા એકી સાથે એને ઝોઢાડી ફેવામાં આવે તો રક્ષણ કાળે આવતા એ જ ધૂસા એને શાસ રૂઢી નાખશે.

હા તો મારુ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તમારા સમ્રાટ પર તમારે કાનૂ હોવો જોઈએ. રીમ (વચન) જેવી ચીજ પણ જો અતિ સમ્રાટિત થતાં વિરોધાત્મક કારણ અને છે તો તેવી જ રીતે સંપત્તિને પણ જો મર્યાદ કરતાં વધુ સમ્રાટ થઈ જાય તો શું તમારી તિજોરીઓમાં વિરોધ નથી થાય ? તિજોરીઓમાં કાંઈ કસમ વિરોધ ન થાય પરંતુ સમાજમાં જરૂર એ થવાનો એક જાણુ અતિ સમ્રાટ થાય છે ત્યારે ખીજા જાણુ ખાડે પણ જરૂર થવાનો જ.

સમ્રાટ જ જો કરવો છે તો માની જેમ કરો. એક માતા શટલા પડે છે શટલા-શટલીઓ તેનાર થતાં જાય છે તેમ તેમ એ કુખમાં (ગરબમાં) એકી કરતી જાય છે પરંતુ બ્યારે કુટુંબના માણસો જમવા આવે છે ત્યારે એને ખોલી નાખે છે અને એકી કરેલી શટલા-શટલીઓ એમને પીરસી દે છે એટલું જ નહીં આગ્રહ કરી કરીને જમાડે છે એ જ પ્રમાણે તમને આવો અવસર મળે છે કે તમે તમારી નૈતિકતા ને પ્રામાણિકતા સાથે ખનસાય કરી શકો છો. કરો તો એમાં જેન ખર્ચને મોટું ખાપતિ નથી. પરંતુ તમારા જ સમાજના કાર્ષિઓ આર્થિક મુશ્કેલી અનુભવી રહ્યા હોય અને ધાનને એક જાણુ રાખી પોતાની સમસ્ત તમારી સમ્રાટ ઉપરિષ્ઠત કરે છે અને તમારામાં એનો હોલ લાવવાની ક્ષમતા છે તો તમે પણ તિજોરીઓનાં બીજાં દાર ખુશ્માં મૂકી દો. પછી ભવિની ચિંતા ના કરો.

જમઃ યાદે સમ્રાટ ક્યાં દતો પણ ત્યારે ભારત પર કુશળનાં વાદળો ઘેરના સામાં તો એમણે તિજોરીઓનાં તાળાં ખુશ્માં કરી મૂક્યાં, વર્ષોની ઉપાર્જિત સંપત્તિ દેશનાંધવો મારે ભટાતી દીધી મારે સમ્રાટિત સંપત્તિ સમાજ સરુ દેશ સારુ કે રાષ્ટ્ર સારુ ઉપયોગી અને છે તો તે તમને જરૂર સાંતિદાયક ન જનશે. નવીનતર રૂપ પેટી ભરતા જ ગયા અને એમાંથી એક પેમો પત્ર સમાજેવાં કામમાં ન આવ્યો તો એ સંપત્તિ વિખતિપ નીવડશે. સમાટ મિત્ર દર પસે લીધા ત્યાગીશોને અખર (અસલ) રાવ દતો. જે અનુભવ વેપારીઓને ત્યાં અનુભવ કાળનાં ક્યાં રહે છે તેમ સિદ્ધ

પાસે મોતીઓના કાચળા ભરા હતા, તો પણ એ પોતાના જીવનમાં એક ક્ષણ પણ શાંતિ પામી શક્યો નહીં.

જીવનની સાચી જાતિ અપરિગ્રહમાં છે. લગવાન મહાવીરે અઢી દબાર વર્ષો પૂર્વે, ભારતની કોટા-કોટી જનતાને અપરિગ્રહનો માર્ગ બતાવ્યો હતો. આજે પણ વિશ્વને તે જ અપરિગ્રહવાદની જરૂર છે. અપરિગ્રહવાદ જ્યારે આવો જશે ત્યારે પેટી ભરવા કોઈ તત્ત્વર થશે નહીં. સચ્ચવૃત્તિ માનવના હિત ને દિમાગમાંથી નીકળશે ત્યારે જ પરિવારમાં, સમાજમાં, રાષ્ટ્રમાં અને વિશ્વમાં સર્વત્ર શાંતિનો સૂર સંભળાશે.

દિનાક

૨૦ જુલાઈ, ૧૯૫૮.

“જૈન ઉપાશ્રય”

કોટ, મુબઈ-૧

પુસ્તક શું છે ?

૧ પુસ્તક એ મહાપુરુષોના સ્થાયી બનેલા વિચારો છે. પુસ્તક કપી શિક્ષક ચાલુકે માર્યો વિના, ક્રોધના સખત શબ્દો કલા વિના, તેમ જ પૈસા અને વસ્ત્રો લીધા આપણને ઉપદેશ આપે છે.

૨ પુસ્તક એ સંસારસમુદ્રમાં તરતા યુવકને પણ સફેદવાળ વિનાનો અનુભવવૃદ્ધ બનાવી દે છે.

૩ મસ્તિક્કને તેજસ્વી બનાવવાનો ખીજો રસ્તો છે વિદ્યા. ભણવી તે મનુષ્યમાં પશુતા પણ છે, અને દેવતા પણ છે. પશુતામાંથી ધોમે ધીમે વિકાસ પામીને એ મનુષ્ય બને છે અને મનુષ્યથી ઉપર જઈને એ દેવપદ પ્રાપ્ત કરે છે. પશુતા પતન છે, અને મનુષ્યત્વ એ ઉત્થાન છે. મનુષ્યત્વના જેટલા સાધનો પશુત્વથી ઉપર ઊઠવામાં સહાયક માનવામાં આવ્યા છે, તેમાં મુખ્ય સાધન શિક્ષા એ મુખ્ય છે. એટલા માટે જેટલા સારા સારા પુસ્તકો વાચશો, તેટલો દિમાગ અધિક તેજસ્વી બનશે.

આલે તમે વાણી ને સંભળવા આવ્યા છો. વાણી એ માનવ-સૃષ્ટિનો સૌ કરતાં મોટો અમલકાર છે. માનવને પશુ-જગતથી જુદી પાંખાર સજ્જિત એ વાણી ન છે. જીવ તો પશુઓને પણ મળ્યા છે પણ એ બોલીને પોતાના વિચારો, બીજાની સામે વ્યક્ત કરી શકતા નથી. આપણે માનવ પોતાના આંતર-મનના વિચારોને વાણીના માધ્યમ વડે વ્યક્ત કરી શકે છે. જેમ અમૃત દેવોની સપતિ છે તેમ મધુર વાણી એ માનવની સપતિ છે.

વાહ-સજ્જિત આકાશ-કળાતુ એક મુખ્ય કેન્દ્રબિંદુ છે. એમ તો સૌન્દર્યમાં પણ આકર્ષણ છે ને મોં પર આલે તેલું. સૌન્દર્ય નીતરી રજી હોય પણ વાણીતુ સૌન્દર્ય આગર તમારી પાસે નહીં હોય તો બીજા બધાં સૌન્દર્ય શિક્ષાં ન રહેશે.

મધુર (મેર) ને પ્રાણિક અપૂર્વ સુદરતા જણી છે. એની એક એક પાંખે એવાં ચિત્રો પુરાવા છે કે જાણે કળાકારે પોતાની જાણે કળા એના પર ન અર્પણ કરી દીધી છે. એ કળાકારની પીછીએ મેર ને રંગ જરી સુદરતા દીધી પણ વાણીની મધુરતા દેવામાં એણે હોય ક્યો છે. આપણે ક્યારેય પણ (રંગ) કળા છે એટલે શારીરિક સૌન્દર્ય એને મળતું નથી પણ પ્રાણિકો જીવતા જાડુ-વાણીની સુદરતા-એ પામી શકે છે એટલા ને માટે કવિશાસ્ત્રો અર કવિઓની કાવ્યસૂત્રિકામાં અમર થઈ ગયો છે પણ મધુરની સુદરતા કવિશાસ્ત્રમાં અમર થઈ શકી નથી. સુદરતાની ઉપમા આપતા કાવ્યે મધુરને આ ૮ પદ વાદ ક્યો નથી. આપણે કુનિવાના કાવ્યે પણ ખૂબે સ્વરશબ્દોના કાનોમાં અધ્યાય છે કે કાવ્યનુ રમરણ થયા વિના રહેતું નથી. જાને આપણે બોલી બીજીને છીએ કે કાવ્ય કૂટી રહ્યું છે.

હા, એક વાત હજુ પણ છે અને તે એ કે રૂપનો જાદુ કાઈ આપણા હાથમાં નથી એ તો પ્રકૃતિએ દીધેલ છે એ નિશ્ચિત છે કે કાળી ચામડીને તમે ગેરી નહીં બનાવી શકો ભલેને તમે જોઈએ તેટલો લક્ષ્મી સાંધુ ધસી નાખો કે પછી રનો પાવડરના ઝળા ખાલો કરી દો, પણ અસુદરને સુદર બનાવવાની તાકાત એ રનો-પાવડરમાં નથી પરંતુ વાણી ઉપર તો તમારો અધિકાર છે તમે બોલતા-ચાલતા મધુરતા પ્રસારી શકો છો, સ્વરમાં કામળતા ન આવે તો એની કશી ચિંતા નહીં પણ કામળ શબ્દોમાં વાત કરશો તો તમે બીજાના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી શકશો.

સાથે જ વાણીથી માનવની પરીક્ષા થઈ જાય છે ચતુર ખેતો જેમ કુભારને 'ત્યાં કઈક ખરીદવા જાય છે ત્યારે પહેલાં હાથના ટકારા વડે ચકાસી જુએ છે કે આ (ધડો) ફૂટેલો છે કે અખડ તેમ આખી પોતાની વાતોથી એ પ્રગટ કરી દે છે કે એ બુદ્ધિમાન છે કે ખેવફૂ ? જીભ દ્વારા શરીરની આતરિક ગિચાતિનું અનુમાન કરી શકાય છે કાઈ ગાંઠી જ્યારે વૈદ અથવા ડૉક્ટર પાસે જાય છે ત્યારે એ (વૈદ અથવા ડૉક્ટર) એને સર્વ પ્રથમ જીભ ખતાવવા માટે જ કહે છે જીભ જો મદી હશે તો એ કહેશે કે તમારું પેટ સાફ નથી તેથી જ રીતે આપણી જીભ જો મદી છે, એનાથો કદુ શબ્દો નીચે છે તો સમજવું કે જરૂર અદર કઈક મદુ છુપાયેલું છે.

મનુષ્યે બોલવામાં પણ વિવેકનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ વાણી દ્વારા મિત્રોની સખ્યા વધારી શકાય છે તેમ વાણી શત્રુ પણ પેદા કરી શકે છે. મનુષ્યે એવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ કે જેથી એની વાણી દ્વારા મિત્રોની જ સખ્યા વધે એની વાણીમાં અમૃતધારા હોવી જોઈએ કે જેથી અશાત માનવીના મનનો અગ્નિ પણ શાત કરી દે એ તો સાપ પણ થૂંકે જ છેને ! તેથી જ રીતે લીછી અને છછુદર પણ વેરનું જ વખન કરે છે પરંતુ હે માનવ ! તું તો સસાગનો સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે તારી પાંખે કાઈ આવે અને એને એર જ મજા એ તારી શાનની વિરહ છે તારી પાંખે તો અમૃત છે, તો બોલતી વખતે તારી જીભથી અમૃત-ધાગ જ વહેવી જોઈએ કેઈ તારી પાસે શત્રુતા લઈને આવ્યું હોય તે પણ એ પાછો ફરે ત્યારે મિત્ર બનીને જાય, તમારી મધુર-વાણીની મુદ્ર છાપ લઈને જ જાય મીઠી વાણીની એમ તો કઈ જ કીમત નથી પણ એ છે તો મદાન જ જ્યારે કોરો-કદુ-ભાષા છે સગતી, પણ એનું રૂપ તો ખોટા ચિહ્ન જેવું છે જે જ્યાંપ આલતું નથી, તેમ કોરકદુ ભાષા પણ કાઈને પ્રિય લાગતી નથી.

બાળપણમાં આપણી માતાએ આપણી છાત્રને હાથ લેડે ધોઈ હતી તે હવે ધોવાયેલી છાત્રને અપરાધોથી અપવિત્ર કરશે નહીં આ છાત્રે સેક્ટ્રે મણુ સાકર આરોગી છે પણ વિચારવું તો એ છે કે આટલી સાકર ખાવા છતાં છાત્ર મીઠી થઈ છે કે નહીં ? વાણીમાં બે મીઠાસ બાવી નથી તો આધેથી સાકર નકામી સિદ્ધ થઈ છે એટલા માટે જ ધાવકાના એકવીસ ગુણેમાં બારમે ગુણ પ્રિય-આપણને છે

સખતી વેળાએ તમે હસ-દોષ અંગે ખૂબ સાવચેતી રાખો છે પણ પેરામાત્ર અમ્મ વિરામ પૂણું વિરામ એ બધા જરૂરી છે તેવી જ રીતે બોક્ષતી વખતે સખવા કરતાં પણ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે પૂણું-વિરામ અમ્મ વિરામની બૂલ મધર્મ નહીં કરાવે જ્યારે બોક્ષવામાં થયેલો ભોડો અવિવેક પણ બે દિશા વચ્ચે દિશાનુ કામ કરી જાય છે ત્યાં પહેલાં પ્રેમ-વજા પહેતી હતી ત્યાં તિરસ્કાર અને ઈર્ષ્યાનો અગ્નિ પેદા થઈ જશે અને એની જ્વાલામાં એક આક્રમી જ નહીં પરંતુ સમગ્ર પરિવાર સારથ સમાજ અને કહી-કહી તો સારુયે રાખૂ જયી છોડે છે માટે વ્યક્તિએ બોક્ષતી વેળાએ વિવેકના તાજાંવે તોળી-તોળીને બોક્ષવું જોઈએ

વિચારોની વાણીના આઠ ગુણ જાણ્યા છે વાણીના સૌન્દર્ય માટે ગુણોના સ્વભાવ ઢોલો જરૂરી છે આ અંગે હવે આપણે વિસ્તારથી વિચાર કરીશું

કાર્ય પતિત (કામ પતિત)

વાણીનો પ્રેમો ગુણ છે કામ પતિત અર્થાત્ જરૂર હોય ત્યારે જ બોક્ષવું, નહિતર મીન સેવવું મીન દ્વારા શક્તિને સમ્મન થાય છે સાથે જ અમર સાપણથી મનુષ્યની વાણીને જળ પણ સંપડે છે યોગ્ય ને સુકર વાતને પણ વારવાર કહેવામાં આવે તો એ પણ અપ્રિય મની જશે મનુષ્યના શરીર પર દાઢ લાગ્યા છે પણ પણ લાગ્યા છે ત્યારે છાત્ર નાની છે મૃતિની આ દેણીએ બતાવે છે કે માનવ તુ કામ વધુ કર, પણ બોક્ષ એ છું નેટલું કરવું એનાથી આણું / બોક્ષવું પણ આજે કોઈની વજા છે મનુષ્ય નેટલું કામ કરે છે એનાથી દસગણી એ નહેરખગર કરી શકે છે

એક અરમી કહેવત છે કે છાત્ર એની લાંબી નિદ્રાથી તેની નાની” જે વધુ બોક્ષવામાં વિશ્વાસ રાખે છે તે સમય પણ વધુ કરી બેસે છે એટલા માટે / તો મનુષ્યને કુદરતે કાન બે આપ્યા છે જ્યારે છાત્ર કહ્યા એક જ આપી છે

શરીરના સ્વાસ્થ્ય માટે નિદ્રા (ઊંઘ) જરૂરી છે એવી જ રીતે આત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે મૌન જરૂરી છે મૌન દ્વારા આત્માને શાંતિ મળે છે જેમ કે ઊંઘથી શરીરને આરામ

“બોલવું આદી છે તો મૌન સોનું.” વાચાળપણુ માનવોચિત છે તો મૌન દેવોચિત મૌનની સર્વશ્રેષ્ઠ સાધના શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કરી હતી. એમણે સાડા બાર વર્ષ મુઠ્ઠી મૌનસાધના કરી હતી એટલે એમની વાણી સાલજના દેવો પણ અગ્રીય સુખ તથા આવતા હતા આને ભારતમા બોલવાની પણ એક ખીમારી પ્રસરી છે મોટા-મોટા નેતાઓને આ રાગ લાગુ પડ્યો છે તેમ અન્ય વક્તાઓને પણ. એટલા માટે આને શ્રવણ કરનારાઓની નિરાસા એકઠી થવા લાગી છે, ન્યારે પેલી બાજુ વક્તાઓમા બોલવાનો ઉમંગ વધતો જ જાય છે એવું જણાય છે કે શ્રોતા પાછળ ખસતા જાય છે તો વક્તાઓ તત્ત્વજ્ઞાન સંભળાવવા માટે હાથ ધોઈને એમની પાછળ પડ્યા છે

એક ગામડે થોડાક મુનિઓ પંથાર્યાં બે દિવસ રહ્યા અને પછી ચાલી નીકળ્યા એમને પૂછ્યું તો જવાબ મળ્યો કે અમારું વ્યાખ્યાન સાંભળવા કોઈ આવ્યું જ નહીં તો પછી રહીને શું કરીએ ? એનો અર્થ એ થયો કે વ્યાખ્યાન સાંભળનાર આવે તો જ રહેવું નહીં તર ખીજા ગામે જઈ મુકામ કરવો, દુકાન લગાવવી, એ પણ એક દુકાનદારીનો ધંધો થઈ ગયો છે

વધુ બોલવાની આદત પડી ગઈ હોય તો મનુષ્યે પરમાત્મા પાસે વધુ વાતો કરવી જોઈએ અને ખીજા માણસો સાથે એકઠી આમ કરવાથી પણ એ કેટલાક સકટોથી બચી શકશે

વિવેકરહિત વ્યક્તિ વધુ પડતું બોલીને પોતાનું કામ કાઢી શકતો નથી; પણ એક વાક-ચતુર વ્યક્તિ થોડું બોલીને પણ પોતાનું કામ કઢાવી લે છે આ હડિયાળ તમારી સામે ચાલી રહ્યું છે એમા બે કાટા છે મોટો કાટો પૂરું ચક્કર મારીને એક કલાકનો સમય ખતાવે છે ત્યારે નાનો કાટો થોડુંક ચાલે છે, પણ એ થોડુંક ચાલીને પણ એક કલાકનો સમય ખતાવી દે છે

હા, તો એવી કોઈ વાત નથી કે વધુ બોલતી વ્યક્તિ સફળતા જ પામે છે લગભગ એ બેવાગા આવ્યું છે કે વધુ બોલનાર વાણી-વિલાસમાં જ પોતાની શક્તિ ખર્ચી નાખે છે કાર્ય-ક્ષેત્રે એ એક ધંપ પણ આગળ વધી શકતો નથી જેમ સમ્મન પાઠ્યાંવાળા વૃક્ષને વધુ ફળ આવતા નથી

જાળપણમાં આપણી માતાએ આપણી જીમને હાથ વડે ધોઈ હતી તે દુધે ધોવાયેલી જીમને અપરાધોથી અર્પવિત્ત કરેલા નહીં આ જીમે સેકેડ મધુ સાકર આરોગી છે પણ વિચારવું તો એ છે કે આટલી સાકર ખાવા છતાં જીમ મીઠી મઈ છે કે નહીં ? વાણીમાં એ મીઠાશ ખાવી નથી તો આધેલી સાકર નહામી સિદ્ધ મઈ છે એટલા માટે જ અપરાધના એકવીસ ગુણોમાં જારમો ગુણ પ્રિય-આપણનો છે

સખતી વેળાએ તમે હસ્ત-દીર્ઘ અને ખૂબ સાવચેતી રાખો છે પદ, પેરાગ્રાહ, અરુપ વિરામ, પૂણી વિરામ એ મધ્ય જરૂરી છે તેવી જ રીતે બોક્ષતી વખતે સખવા કરતાં પણ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે પૂણી-વિરામ અરુપ વિરામની શૂલ શબ્દ નહીં કરાવે જ્યારે બોક્ષવામાં મહેસો થોડોક અવિવેક પણ એ દિશો વચ્ચે દિવાલનું કામ કરી જાય છે જ્યાં પહેલાં પ્રિય-જા પહેલી હતી ત્યાં તિરમકાર અને ઈર્ષ્યાના અગ્નિ પેદા મઈ જશે અને એની જ્વાલામાં એક આદમી જ નહીં ૧૭૫ સમગ્ર પરિવાર, સારામ સમાજ અને કઠી-કઠી તો સારુ મે રાષ્ટ્ર જ્યાં બેઠે છે મારે અગ્નિએ બોક્ષતી વેળાએ વિવેકના વાજને તોળી-તોળીને બોક્ષવું એઈએ

વિચારોહાની વાણીના આઠ ગુણ જતાંયા છે વાણીના સૌન્દર્ય માટે ગુણોનો સ્વભાવ હોવો જરૂરી છે આ અગે હવે આપણે વિસ્તારથી વિચાર કરીશું

કાર્ય પરિણ (કાર્ય પ્રતિષ્ઠા)

વાણીનો પહેલો ગુણ છે કામ પ્રતિષ્ઠા અર્થાત્ જરૂર હોય ત્યારે જ બોક્ષવું, નહિતર મોન સંવર્ન મોન દ્વારા સક્રિયતા સચ્ચ થાય છે સાથે જ અરુપ સાપણથી મનુષ્યની વાણીને જળ પણ સાંપડે છે ગોચ ન સુદર વાનને પણ વાર વાર કહેવામાં આવે તો એ પણ અપ્રિય જાની જશે મનુષ્યના શરીર પર દાઘ લાગ્યા છે ત્ત પણ લાગ્યા છે પણ જીમ નાની છે પ્રતિષ્ઠા આ રેલુની એ જવાને છે કે માનવ તુ કામ વધુ કર પણ બોક્ષ એધું, જેમું કરવું એનાથી બાધુ જ બોક્ષવું પણ જ ને બીજરી જના છે મનુષ્ય જેટલું કામ કરે છે એનાથી દસગણી એ તહેરખમર કરી મૂકે છે

એક જરૂરી કહેવત છે કે “જીમ જેની લાખી જિંદગી તેની નાની” ૭ વધુ બોક્ષવામાં વિશ્વાસ રાખે છે તે સખત પણ વધુ કરી બેસે છે એ સા માટે જ તે મનુષ્યને કુદરતે કાન બે બાખ્યા છે જ્યારે જીમ રહ્યા એક જ આપી છે

શરીરના સ્વાસ્થ્ય માટે નિદ્રા (બિઘ) જરૂરી છે એવી જ રીતે આત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે મૌન જરૂરી છે મૌન દ્વારા આત્માને શાંતિ મળે છે જેમ કે બિઘથી શરીરને આરામ

“ બોલવું ચાહી છે તો મૌન સોનું ” વાચાળપણુ માનવોચિત છે તો મૌન દેવોચિત મૌનની સર્વશ્રેષ્ઠ સાધના શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે કરી હતી. એમણે સાડા બાર વર્ષ સુધી મૌનસાધના કરી હતી. એટલે એમની વાણી સાલળવા દેવો પણ સ્વર્ગીય સુખ તથા આવતા હતા. આજે ભારતમાં બોલવાની પણ એક ખીમારી પ્રસરી છે મોટા-મોટા નેતાઓને આ શાગ લાગુ પડ્યો છે તેમ અન્ય વક્તાઓને પણ એટલા માટે આજે શ્રવણુ કરનારાઓની જિજ્ઞાસા ઓછી થવા લાગી છે, ત્યારે પેલી બાજુ વક્તાઓમાં બોલવાનો ઉમંગ વધતો જ ન્ય છે એવું જણાય છે કે શ્રોતા પાછળ ખસતા ન્ય છે તો વક્તાઓ તરવચાન સંભળાવવા માટે હાથ ધોઈને એમની પાછળ પડ્યા છે

એક ગામડે થોડાક મુનિઓ પધાર્યા જે દિવસ રહ્યા અને પછી ચાલી નીકળ્યા એમને પૂછ્યું તો જવાબ મળ્યો કે અમારું બ્યાખ્યાન સાલળવા કેઈ બાબુ જ નહીં તો પછી રહીને શું કરીએ ? એનો અર્થ એ થયો કે બ્યાખ્યાન સાલળનાર આવે તો જ રહેવું નહીં તર ખીન્ન ગામે જઈ મુકામ કરવો, દુકાન લગાવવી, એ પણ એક દુકાનદારીના ધંધા અર્થ થયો છે

વધુ બોલવાની આદત પડી ગઈ હોય તો મનુષ્યે પરમાત્મા પાસે વધુ વાતો કરવી નેઈએ અને ખીન્ન માણસો સાથે ઓછી આમ કરવાથી પણ એ કેટલાક સકટોથી બચી શકશે

વિવેકરહિત વ્યક્તિ વધુ પડતું બોલીને પોતાનું કામ કાઢી શકતો નથી, પણ એક વાક-ચતુર વ્યક્તિ થોડું બોલીને પણ પોતાનું કામ કઢાવી લે છે આ ધડિયાળ તમારી સામે ચાલી રહ્યું છે એમાં બે કાટા છે મોટો કાટો પૂરું ચક્કર મારીને એક કલાકનો સમય બતાવે છે ત્યારે નાનો કાટો થોડુંક ચાલે છે, પણ એ થોડુંક ચાલીને પણ એક કલાકનો સમય બતાવી દે છે

હા, તો એવી કોઈ વાત નથી કે વધુ બોલતી વ્યક્તિ સફળતા જ પામે છે. લગભગ એ જોવામાં આવ્યું છે કે વધુ બોલનાર વાણી-વિલાસમાં જ પોતાની શક્તિ ખર્ચી નાખે છે કાલ-કેવે એ એક ધંધ પણ આગળ વધી શકતો નથી જેમ સધન પાદ્મજાણા જુક્તને વધુ કળા આવતા નથી

તેમ વધુ બેસનારના જીવનમાં ફક્ત શબ્દોરૂપી પાંદડાં જ બાકી રહેતા હોય છે. કાર્મ-શળ એમને સાપાટુ નથી.

એકવાર બાલ્યાલ હાથામુ બહેરામખાનની સાથે વાતચીત કરી સ્ત્રી હતો. વાતચીત દરમિયાન બહેરામખાન બાબો મીએલી રાખી હતી તેથી હાથામુએ પૂછ્યું કે શું તમે સ્વપ્ને સેવી ત્યાં છો? એણે જવાબ વાળ્યો. નહીં સાહેબ વગીસ-વૃદ્ધોના મુખે સંબાળ્યું છે કે ત્રણ સપ્તમે મનુએ ત્રણ ભાતનો સપ્તમ તજવો જોઈએ. સતની જોડે વાત કરતી વખતે મન પ સપ્તમ રાખવો જોઈએ બાલ્યાલની સાથે વાતચીત કરતી વખતે બાબો પર સપ્તમ રાખવો જોઈએ અને જનસમૂહ સાથે વાણી પર સપ્તમ રાખવો જોઈએ. કારણ કે શબ્દ એ પંખી છે કે જે એક વખત બીડી ગયા બાદ પાછું પાજરામાં આવતું નથી. જેમ વૃક્ષથી પડેલું પાંદડું સદા માટે એનાથી જુદું પડી જાય છે તેમ મુખેથી નીકળેલાં વેણું-શબ્દો સદાને માટે જુદા પડી જાય છે એમને પાછાં વાળી શકવા નથી.

गर्वरहितम् (गर्वरहित)

વાણીનો બીજો ગુણ છે ગર્વરહિત. અર્થાત્ ગર્વરહિત હોવી જોઈએ. બોલતી વેળાએ પોતાના મુખે પોતાની પ્રશંસાસ્તુતિનાં વેણું ન નીકળવા જોઈએ. કેટલાક લોકોની આદત હોય છે કે વાતચીત દરમિયાન પ્રશંસા પત્રો તેઓ સ્વ-સ્તુતિ વધુ ખાતા ફરતા હોય છે એમની વાતથી હજી જ જુદી ભાતની હોય છે તેઓ કહેતા હોય છે. અમે ત્યાં ગયાં, લોકોએ અમને જોતાં જ કમું. આજળ પધારે. ” ના પાડવા છતાં અમારું નામ મુખ્ય વક્તાઓમાં લખી લીધું. આખરે અને કીધાં ક્યાં ને શબ્દો ક્યાં ત્યાં તે લોકોએ તાજાંએના ગમગાટ શરૂ કર્યા અને કાપણું જોરદાર સ્વાગત ક્યું. મિત્રો વળી કહેવા લાગ્યા. કાપણ તો શું હતું જાણે વીજળીના ચમકારા જ જોઈ શ્યો! બાળ્યુ કાપણ હતું !!

પોતાના મોંએ પોતાનાં ગીન ખાવાં એમાં શોભા નથી. બક્ષિ તે પોતાના કામની શી સ્તુતિ કરશે એ તો એનું કામ જ એની સ્તુતિ ખાશે. કહી કહી તે આદમી એની ગર્વીક્રિત કરી બેસે છે કે એની વાતનું એના મોંએ જ ખડન થઈ જાય છે.

એક જગ્યાએ બે ગીજો બનાવી એક દની દાસ અને બીજી દુ વીર એ બેને કહેતા કે સચ્ચારની એની વસ્તુ નથી કે જે મારા વીરને

વેધી-મેદી શક અને એવું કોઈ શસ્ત્ર નથી જે મારી ઢાલને છેદી શકે. પણ એકે એને પૂછ્યું ‘ તમારું તીર જ તમારી ઢાલને છેદવા માગે તો ? ’ આનો એની પાસે કોઈ જવાબ નહોતો હા, તો આદમી મર્વોક્તિમા વિવેકને ભૂલી જાય છે અને એના પોતાના જ મોઝે એની વાતનું ખડન થઈ જાય છે.

સ્વ-સ્તુતિની ભૂખ વ્યક્તિના મસ્તિષ્કમા જ્યારે સવાર થઈ છે ત્યારે એ વિચારી શકતો જ નથી કે એની યુક્તિ એને કયા સુધી સગ્રાથ-સાથ આપણે એકતરફ હું એક ગામડે પહોંચ્યો, ત્યાં એ જ શેઠ મારી પાસે આવ્યા. વાતચીત દરમિયાન તેઓ બોલ્યા “ ઘરની તો મારે શી વાત કરવી, નોકર સવારે જ્યારે ઝાડૂ ઢાંઢે છે ત્યારે પાચ-દસ રૂપિયા તો કચરામા જ પડેલા મળે છે એ રોજ મારી પાસે આવે અને કહે ‘ શેઠજી, આજે આટલા રૂપિયા મળ્યા ’ હું તો એને કહી દઉં છું, ‘ ભાઈ તને જે મળ્યા તે તારા ઈરમતના છે ’ પણ જ્યારે હું એના વિગેપ પરિચયમા આવ્યો; અને જનતાના મોઝે એમનું અસહી રૂપ જાણવા મળ્યું ત્યારે હું સમજી શક્યો કે શેઠજી કેટલા ઊંડા પાણીમા છે ! ”

ત્યાની જ એક ખીજી વાત છે. પશુપણ પર્વના પ્રવચન દરમિયાન મેં ગુજરાતના નક્ષત્ર સમા, વિશાળકંઠથી ખેમા દેદરાણીની ઉદારદિલી વાતો સંભળવા કે એ દાનવીરે પૂર્વજોપાર્જિત સચિત સપતિને ગુજરાતની દુષ્કાળ-પાડિત જનતા માટે કંઈ રીતે અર્પા દીધી અને ગુજરાતની જનતાના પ્રાણ બચાવ્યા તેમજ વૈશ્ય નીતિને ઉત્તરવળ પ્રતિલાસ કાયમ કર્યો, ત્યારે એ જ શેઠજી મારી પાસે આવ્યા અને બોલ્યા ‘ જે કથા આપણે હંમણા અમને સંભળાવી, બસ, એ જ વાત મારે ત્યાં પણ છે અહીંના લોકો મને ખેમો દેદરાણી જ કહે છે ’ આસપાસ ઊભેલા લોકો મનમા જ હસી રહ્યા. હું પણ હાસ્યને ટાળી શક્યો નહીં મેં મનમા જ કહ્યું સ્વ-સ્તુતિની ભૂખ ન બોલાવે તેટલું થોડું જ છે !

તો વાત-વાતમા જ્યાં વારવાર ‘ હું ’ શબ્દ વિશેષ કરે છે ત્યારે એ વાતનો આનંદ ઊડી જાય છે બોલનાર વ્યક્તિ ભણે આ ન સમજે પણ સાક્ષીનાત્વના મન પર એની અસર એવી જ થાય છે જેવી કે વરસાદને લીધે પાટર-શ્લગના ચિત્રની

અતુચ્છમ્ [અતુચ્છતા]

વાણીનો ત્રીજો ગુણ છે ‘ અતુચ્છમ્ ’ વાણીમા પણ સમ્યક્તા હોવી એ સર્વ પ્રથમ જરૂર છે આજે તમે બેજાનમા જેમ સમ્યક્તા આણી છે-

સીધી છે અને એનો વિકાસ ઉચ્ચોઉચ્ચ કરી રહ્યા છે. પહેલાં પાટલા પર એસી જમતા હતા જ્યારે આજે ખુરશી-ટેબલ આવી ગયાં છે વસ્ત્રોની સભ્યતા પણ પ્રગતિપથે છે રેશમ અને નાઈલોનનાં વસ્ત્રો પહેરવા લાગ્યા છે. બસનેમાં પણ સભ્યતા આગળ વધી છે મહાગામાં બેસ-ક્રીસનર [વાતાનુકૂળિતા] પણ મૂક્યાં છે ખાવા-પીવામાં પહેરવા-ઝાઢવામાં અને રહેવા-કરવામાં આપણે સભ્યતા આણી છે પરંતુ બેલવાની સભ્યતામાં આપણે પાછળ રહી ગયા છીએ.

પ્રાચીન કારત વાણી-સભ્યતામાં પણ આગળ હતું પત્ની પતિ જોડે વાત કરતી તે આર્થપુત્ર ના નામે સંબોધતી હતી અને પતિપત્નીને 'કેપી' કહીને બોલાવતો હતો.

મનુષ્યે વાતચીતમાં કમેસાં ઉચ્ચ સંબંધ જ પ્રયોજતો આમજી રાખવો જોઈએ. તુચ્છ વાણી હાલની તુચ્છતા જ બતાવે છે. પહેલાં મોટાં ઘરોની એ જ ઓળખાણ હતી કે તેઓ વાતચીતમાં કમેસાં ઉચ્ચ શબ્દો જ વ્યવહારમાં લાવતા હતા. આવા પણ પુત્રને ઉચ્ચ સંબોધન કરતી હતી નેકર સાથેની વાતચીતમાં પણ એ જ રીત હતી કે જે ઘરના મેઈ પણ માણસ સાથે રખાતી હતી.

વાણી વડે માણસની પગલ માથ છે સરહતના એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે.

ન જ્ઞાત જાતસ્વ કહાટ શૃંગ

કુલે પ્રસુતસ્ય ન પાપિ વચમ્ ।

યદા યદા મુંસતિ વાક્ય વાણ

તદા તદા જાતિ કુલ પ્રમાણમ્ ॥

અસહ્યારી વ્યક્તિના માથે કઈ સીમા કિયતાં હોતાં નથી તેમ સહ્યારી વ્યક્તિના માથે કમળ ખીસતાં હોતાં નથી. વ્યક્તિની સારા અને નરસાપણનાં ચિહ્નો જો તમે જોવા જશો તો તમે જોશો / ખાઈ એસશો જમતા સો-દર્જને જ વ્યક્તિનું ઉચ્ચ-નીચપણ માની એસશો તો એ પણ કીક નથી મળ્યા. એમ તે આ ? કેટલાય ॥ । અને મગજી મોઝો પણ સહજરોવા વેગમાં ફરતા નજરે તેના માથે છે એટલે વ્યક્તિના સારા અને નરસાપણની ખોજખો તો એની વાણી પરથી જ તમે કરી શકશો. જ્યારે-

ન્યારે એ બોલે છે ત્યારે-ત્યારે એ પોતાની સરસતા અથવા શુરાધ્નિ પરિચય આપતો જ હોય છે

કારણ કે જેવું આતરિક જીવન જેવું હોય છે, લગભગ એની જીલ પણ એના અંતરનું એવું જ ચિત્ર રજૂ કરતી હોય છે, કારણ વાણી હૃદયનું ચિત્ર છે અને લેખની હૃદયની જીલ છે એક વ્યક્તિ મીઠાઈ લેવા ગયો પણ એ કાઈ મોચીની દુકાને જઈ ચડ્યો અને ત્યાં મીઠાઈની માગણી કરી મોચીની દુકાને મીઠાઈની માગણી કરવી એ સાવ પાગલપણ છે કેમકે મીઠાઈ તો કદોળને ત્યાં વેચાતો હોય છે તેમ ઉત્તમ જીવન વિસ્થાપન કરનાર પાસે જ ઉત્તમ વાણી પ્રજા સાપડે છે માટે જીવનની સુદરતા માટે વાણીમાં પણ સમ્યક્તા લાવવી ધટે છે

धर्मसयुक्तम् (ધર્મસયુક્તતા)

વાણીનો એ.થો ગુણ છે ધર્મ-સયુક્તપણું, વાણી ધર્મમય હોવી નેઈએ ધર્મથી વેગળા વાણી ફક્ત અશાંતિના જ ખી વાવશે, કારણ કે વાણી તેટલી જ પવિત્ર છે જેટલો કે પરમાત્મા આ જીલ વડે આપણે જો ખીજની નિદા કરીએ છીએ તો એ સમજી લેવું ધટે કે વાણીની પવિત્રતાને આપણે સમાપન કરી રહ્યા છીએ

આજે વ્યક્તિની એ રિથિતિ છે કે ખીજની આલોચના કરવા પાકળ એ કલાકો વીનાવી દે છે અને મજાની વાત તો એ છે કે આજે જે વ્યક્તિ અહીં ઉપાશ્રયમાં આવી સતોનો ચરણરુપર કરે છે અને સત-જીવન પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો વેરે છે તે જ વ્યક્તિ ઉપાશ્રયના પગથિયા ઉતરતાની સાથે સત-સાધુઓની આલોચના કરવી શરૂ કરી દે છે જીવનનું આ કેવું બહુ-રૂપીપણું છે ? યાદ રાખજો, આમ કરીને તમે તમારી વાણીની પવિત્રતાનું હનન કરો છો

મે પોતે એ અનુભવ્યું છે એક વાર એક ભાઈ મારી પાસે આવ્યા. તેઓ કઈક વાત કરી રહ્યા હતા એટલામાં એક ખીજ સંજ્જન ત્યાં આવી ચડ્યા એમને જોતા જ પેલા સંજ્જન મલકાતા મલકાતા બોલ્યા “ઓહ તમે છો !” અને મારી તરફ ફરી અને કહેવા લાગ્યા “આ ભાઈ તો અમારા સમાજનું નાક છે, એમનું દિલ એટલું ઉદાર છે કે એમના હારે ગયેલો માણસ આજ સુધી ખાલી હાથે પાછો વળ્યો નથી સ્વભાવ તો એટલો મધુર છે કે સાકર જ નેઈ લ્યો ! !” પણ પેલા સંજ્જન નવા

એમની આંખોથી દૂર થયા કે એ જ ભાઈ સાહેબ આજળ કહેવા લાગ્યા
 મમારાજ સહેબ, પથમ મેણીના એ કુશ્મુ છે અને પૂરો ચારસોને વીસ.”
 કુ વિચારવા લાગ્યો એક ક્ષણ પહેલાં આ જ ભાઈએ સમજાવતી સ્તુતિમાં
 ચર્ચ રજા હતા અને બીજા જ ક્ષણે તિરસ્કારનો વરસાદ ! આ છે વાણીનું
 બહુરૂપીપદ જે વાણીની પ્રતિજ્ઞાનો નાશ કરે છે તમે એનાથી સમેત
 રહો અને સાથે જ વાણીમાં કાઢના પ્રત્યે તિરસ્કાર પ્રકટ ન કરો. શિક્ષક,
 તિરસ્કાર અને અવિચાર એ વાણીના વિકારો છે આનાથી પણ તમારે
 સદા જાગતા રહેવાનું છે

વાણીનો ઉપયોગ સ્વતંત્ર છુપાવવા સારુ કદી ન થવો જોઈએ. અપિત્ર
 એવા વિદ્યાર્થી માટે પ્રયોગ થવો જોઈએ જેમ શરીરમાં જરમીની જરૂર છે
 તેમ વાણીમાં સ્વતંત્રી જરૂર છે શરીરની જરમી જ નો સમાપ્ત થઈ નામ
 નો બાકી શું રહી જશે વાણીની સુદૃઢતા સમજાવવામાં કે જનાવટમાં
 નથી એ વાણીનું શરીર છે વાણીનો આત્મા સ્વતંત્ર છે અને નો સ્વતંત્ર
 વિદ્યાર્થી પામે તો મારુ જ બાકી રહેશે ને ! મારાને આજે તેટલું શબ્દમારો,
 સમજવો પરંતુ એમાં સજીવ સમી અમક હમક કે તેજ આવી જ નહીં રહી.
 રામના જીવનની એક નાની એવી વાત મને યાદ આવે છે એમ તો રામનું
 જીવન સ્વયં એક પ્રકાશપૂર્ણ છે એમના જીવનની દરેક બીના નવો પ્રકાશ
 પાથરે છે અને એટલા જ માટે લાખો વર્ષો વીતવા છતાં પણ રામનું જીવન
 જત આજે પણ એટલું જ નવીન છે એટલું એ તે સમયે (લાખો વર્ષો
 પહેલાં) હતું

રામના જીવન-અવિદ્યાર્થીમાં સર્વ કરતાં એ કુશલ બીના હતી જ્યારે
 સમના કુદમાં એમનો પ્રિય ભાઈ લક્ષ્મણ સજાને માટે માર્યો ગયો. રામની
 સેનામાં સન્નાટો જગાઈ ગયો. પોતે રામ પણ ચોધાર આંસુ વહાવી રહ્યા.
 સમય પ્રેમ અને વત્સલતા એ આંસુઓમાં નીતરતાં હતાં. ભાઈનો વિશેષ
 અને તે પણ આવી ભયાનક ક્ષણેમાં ! એના વીરતાક્ષી બાહુબળના જોરે
 જ રામે રાવણ સાથે કુદ પોકાર્યું હતું ! વિજય આજે પરાજયમાં રથાત
 લઈ રહ્યો હતો. એમનું હૃદય પિખારી રહ્યું હતું શું મોઢું લઈને અયોધ્યા
 પાછો ફરીશ ? લક્ષ્મણ ને એની બાબીને ડોગી શું રામ એકલા અયોધ્યામાં
 પણ મૂકી શકશે ? અને અને મુનિવાની કામુ-કારી આંખો લક્ષ્મણ માટે
 તથાસી રહેશે તો એ શું જવાબ વાળશે એનો ? અને વિનિર્ણય ? શું એને
 લક્ષ્મણ મળશે ? વિચારતાં વિચારતાં રામની આંખો ફરી ભીંસાઈ આવ્યા ત્યાં

જ હતુમાન આવી પહોચ્યા અને બોલ્યા “પ્રભો, જોડો, વૈદ આવી ગયો છે લકાના સૌથી મોટા ચિકિત્સક-વૈદને સૂતેલો જ ઉપાડી લાવ્યો છું બે પડી આપજો અને . અને વીર લક્ષ્મણ ફરી આખો ખોલશે એમને ફક્ત મૂર્છા જ આવી છે જોડો, ભગવન!”

વૈદરાજ સુષેને આશ્ચર્યભરી આખોએ રામને જોયા એનું મન બોલી જાયું મર્યાદા-પાલક રામની સ્તુતિ તો આ કાનોએ શ્રવણ કરી છે પણ આજે જરા નજરે જ અનુભવ કરી લઉં અને એણે કહ્યું . “રામ, હું તૈયાર છું લક્ષ્મણની ચિકિત્સા હમણા જ કરી દઉં છું, પણ એક પ્રશ્ન મારા મનમાં ઘોળાઈ રહ્યો છે હું રાવણનો વૈદ છું, જેના ધાનનું લોહી મારી નસોમાં ભરી રહ્યું છે અને આપ રાવણના મિત્ર બનીને લ લાવ્યા નથી એટલે રાવણના જતુની ચિકિત્સા કરવાથી હું સ્વામી-દ્રોહી તો નહીં કહેવાઉં ને? ક્યાં આ સુષેનનું નામ કર્તવ્ય-પ્રષ્ટ વ્યક્તિઓની શ્રેણીમાં તો નહીં લખાઈ જાય ને?”

રામ એક ક્ષણ થોભ્યા ને જવાબ વાલ્યો “હા, વૈદરાજ, તમે ઠીક કહો છો હું અત્યારે રાવણનો મિત્ર નથી અને તમે રાવણના સેવક છો લક્ષ્મણની ચિકિત્સા તમને સ્વામી-દ્રોહી જરૂર બતાવશે જે રામે સત્યના રક્ષણ કાળે અયોધ્યાનું સિંહાસન તજ્યું, પિતાનો મેહ અને માતાની મમતા છોડી ચૌદ વરસનો જેણે વનવાસ સ્વીકાર્યો એ જ રામ સત્યને માટે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને તજી શકે છે લક્ષ્મણ મારો બાઈ છે, શું એટલા માટે હું તમને સ્વામી-દ્રોહનું પાપ કરાવું? એ કદી સંભવ નથી તમે સપ્રસન્ન લોકો પાછા ફરી શકો છો.” હતુમાન તરફ વળી કહેવા લાગ્યા . “હતુમાન, આમને સાદર વિદાય આપો”

રામની સત્યપ્રિયતાનું આ અસૌક્રિક ચિત્ર જોઈ સુષેન ગદ્ગદ બની ગયો બોલ્યો “આજે આ આખો ધન્ય બની છે આજ સુધી તો કાનો વડે તમારી સ્તુતિ જ સાલળી હતી પણ આજે તો એ સત્ય-પ્રિયતાને હું સર્ગી આખોએ પ્રત્યક્ષ નિહાળી રહ્યો છું રામ, તમે માનવ નથી, દેવ છો તમારા જીવનની સુગંધિ યુગ-યુગ સુધી અગર રહેશે સતોત્રી પાવન જામે તમારી કથા ગ્રહેશે અને માણના પાવન મણકા ઉપર લકાતો તમારું નામ જપશે હું વીર લક્ષ્મણનો ઉપચાર કરીને પણ કર્તવ્ય-પ્રષ્ટ બની શકતો નથી, કારણ કે વીર વિભીષણ અહીં જ છે પછી રામની સેવા દોષને પાતક બતાવે, એ આ દિલ માની શકતું નથી”

આ છે વાણીનો ધમ-સાથ, જે કતલનો રિતમ ફણોમાં પણ વાણીથી ધમનું વિશેષ સદન કરી શકતો નથી.

નિપુણમ્ (નિપુણતા)

વાણીનો પાંચમો ગુણ છે નિપુણતા. વાર્-આતુર્ વાણીને ખીસવે છે જે વક્તા સમક્ષે જોળખનાર છે તે સમાને પોતાની બનાવો સેશે એ સાડુ એને મોહવાની કળા પણ શીખવી પડશે. કઈ વાત ક્યાં કોટ બેસશે-ઉપસા પનશે એવું એને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. બોલવાના અવસરે મૌન રહેવું પણ ઠીક નથી તેમ મૌન સેવવાના અવસરે મોહવું એ પણ પ્રતિજ્ઞાને જોગ્ય સમાન છે. ભારતરત્ન પ મદનમોહન માલવિયાજીમાં વાણીની કળા એવી હતી કે તેઓ જ્યારે કાપણું કરતા ત્યારે જોતાજોતાને પોતાની વાતની વર્તુળમાં સર્પ સેતા. વાણીની આ પ્રતિજ્ઞા પણ જો જ એમણે બનારસ સિંધુ વિદ્યાલયનું નિર્માણ કર્યું હતું.

દેહલોક વખતે એવું બને છે કે વાત એક જ હોય છે પણ એને કહેવાની-રજૂ કરવાની નિપુણતાના અભાવે એક વ્યક્તિ અપખ્યસ પામે છે જ્યારે બીજી વ્યક્તિ યશ મેળવે છે. રાષ્ટ્રીય વિકાસ ઉપર એકવાર એક વક્તા ભારતનું આપણા ઊભા જ્યાં તે જોત્યા રાષ્ટ્રના અધ્યા આદમીઓ મૂખ છે એ સ અટકતું સંજ્ઞાનું કે જનતા બિચી થઈ ગઈ વક્તા મહાસયે સારાયે રાષ્ટ્રનું અભ્યાન કર્યું અને તેથી સભામાં હો-હા થઈ રહી. તે જ વખતે બીજે વક્તા રોજ ઉપર આબોને ભારતની પ્રગતિના આંકડા આપતાં જોત્યા. આ તની આબો જનતા સિક્ષિત છે એ સ જનતાએ તરત જ તાળીઓના ગમગાટ સાથે એને વધાવી લીધા.

વાત એક જ હતી પણ નિપુણતાના અભાવે પ્રથમ વક્તાએ મોહાની આબો જ્યારે બીજો વક્તા વાણીકૌસલ્યને લીધે સ્વાચ્છ પાટ્ટેલ મધુર ભાષામાં કહેવાતી વાત મિત્રોની સંખ્યામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે જ્યારે દ્વિતીય વાત પણ જો કદુ સપ્તેમાં કહેવામાં આવશે તો મિત્રો સત્તુ બની જશે. વર્દના એક વિચારકે કહ્યું છે કે

बनके बनील रहना प्यारी साहं बहल से

અમોત પ્યારી છલ, ડુનિયામાં મારો જોઈ મિત્ર હોય અથવા ન હોય એની મને પરવાક નથી અને મને એની જરૂર પણ નથી તું જ એક માત્ર

મારી મિત્ર બનીને રહીશ તો દુશ્મન પણ મારા મિત્ર બની જશે હા, તો તમે પણ મિત્ર બનાવવાની જ કળા શીખજો

મિત્ર બનાવવાની કળામાં ગાંધીજી અગ્રેડ હતા દુશ્મનાવટભર્યું દિલ લઈને અગર કેઈ એમની પાસે જતુ તો વળતી વખતે દુશ્મનાવટ ત્યાં જ છોડીને જતો ગાંધીજીની હસ્થલરી વાતો જ એવો થતી કે એને લીધે આવેલ વ્યક્તિ પૈમનચ્ચને ભૂલી જતી વાત કરવાની કળામાં પણ તેઓ એટલા જ નિપુણ હતા એક વખત થોડાક વિદ્યાર્થીઓ એમની પાસે આવ્યા. પોતાના વ્યગ્ર કાર્યક્રમમાં પણ તેઓએ એમને સારુ થોડાક સમય ફાળવ પાડ્યો વિદ્યાર્થીઓએ એમની જોડે થોડાક પ્રશ્નો કર્યા પણ કાર્યવ્યસ્ત ગાંધીજીએ ટૂંકમાં પણ સુદર જવાબો આપ્યા ત્યારે એક વિદ્યાર્થીએ ટીખળ કયું 'બાપુ, તમારા જવાબો ઘણા ટૂંકા છે જ્યારે કર્મ-યોગી શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનના પ્રશ્નના જવાબમાં આખી ગીતા રચી નાખી' હસતા-હસતા બાપુએ જવાબ વાળ્યો "કૃષ્ણ પાસે એક જ અર્જુન હતો જ્યારે મારી સામે તો ૭૦ અર્જુન બેઠા છે" આવેલા વિદ્યાર્થીઓ લાગલા જ ખીસી ઊઠ્યા.

ગાંધીજીની વાણી-કુશળતાએ વિદ્યાર્થીઓના મન જીતી લીધા તેઓ ઈચ્છત તો પ્રશ્નો જવાબ ખીજી રીતે આપી શકત તેઓ કહી શકતા હતા કે અર્જુન જેવી ગ્રહણ-શક્તિ તમારામાં ક્યા છે? જવાબ ખાતર એ જવાબ જરૂર ગણાઈ જત પણ એથી એ વિદ્યાર્થીઓના દિલમાં ધ્રા પડત અને તેઓ હિંમત મને ત્યાંથી પાછા ફરત, પણ વાણી-કુશળ ગાંધીજી એ કેમ થવા દે?

હા, તો વાણીની કુશળતા-નિપુણતા વ્યક્તિના દિલને જીતી લે છે અને એ હમેશા માટે ખીજને પોતાનો બનાવી લે છે

સત્તોક (ઓછું બોલવું-મિત્રભાષી)

એક અર્થાત ઓછું બોલવું એ પણ એક જરૂરી ગુણ છે વાતને થોડામાં જ પૂરી કરી દેવાની પણ એક કળા છે કેટલાક લોકોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ વાતને લગભગ જ કરતા હોય છે કેટલાક તો વળી પોતાની સમજદારી (આપવીતી) બહુ રસપૂર્વક સંભળાવતા હોય છે. એમને પછરો 'કહો, કેમ છો?' કે જમ, એમની ગમગણ ગરુ થઈ જ ગઈ સમજે અડધો કલાક કલાક વીતાવી નાખરો "પહેલા મારા પિતાશ્રી ત્યાં હતા, ફલાણો વેપાર ચાલતો હતો આવક પણ ઠીક હતી મારી બેનના એવા વિવાહ-લગ્ન કર્યા, આમ કયું, તેમ કયું, પત્રી મુકદમાખાજના ચડા-

વાર્તા રચાયા. ભાર્ગવની સુપત્તિ સમાપ્ત થઈ ગઈ. દેવે તો હું ગોરી
મડું છું મહીને સવાસો કમાઈ છું

સાંભળનાર થાકી જાય છે એ વિચાર છે જરા એવી વાતમાં તો
એણે મોટી પુરાણ-પોથી ખોલી નાખી. બાવા બાદશીએથી દૂર રહેવું સારું
એમનાથી જમવાના જ પ્રયત્નો થાય છે કાણુ કે જરા કર્મકાંડ બામે-સામે
પ્રભ થયો કે નસ, રોમડો ચાલ્યાં સડું થયો તે પૂરા દોઢ કલાક સુધી તે
જાય જ નહીં થાય છે એ મુકાવે બારે થઈ પડે છે એની પાસે બીજો
પાઈ બાદશી બેસવાનું પસંદ નહીં કરે કારણુ કે એ જાણે છે કે બાબોજ
થાડો એ માથું પાઈ જશે.

આમ વિસ્તારથી કહેવાની રીત કે આદત એ વાણીનું એક દૂપણ છે
જે કે વક્તાએ મારે આમ વિસ્તાર-સ્થિતા જરૂરી છે એ પોતાના વિષયને
જેટલા લેણુથી અને વિચારપૂર્વક રૂઢ કરશે, થયણુ કરનારાઓના દિલ
ને હિમામમાં એ વિષય સારી રીતે પ્રવેશ પામે છે આ પ્રવચનની એક
કળા છે પરંતુ તો પણ અમર વિસ્તાર-સીમા એળખાઈ જશે તો પ્રવચનની
રસ સમાપ્ત થઈ જશે અને શોવા મો કટાણી જશે.

કા તો પ્રવચનમાં પણ વિસ્તારને સ્થાન રહે છે પરંતુ વાતચીત
દરમિયાન વધુ વિસ્તારથી વાત કહેવી એ વાણીના પ્રભાવને નામદેવ મનાવે
છે દૂધી વાતમાં જે મધુરતા અને ટેજા રહે છે તે વિસ્તારથી કહેવામાં રહેતાં
નહીં એટલા મારે પ્રચીન મુખમાં સૂત રીલીંગ પ્રચાર હતો જે બ્રહ્મ
પ્રેમની વાતને જેટલા દૂધાણુમાં બ્રહ્મ કરી શકતો હતો તે એટલો જ વધુ
જ્ઞાનનીય ગણાતો હતો બાકરણુ તો એટલા અસ્થિરતાપ્રિય હતો કે સૂત
માંથી એક માત્રા પણ બાહી થઈ શકતી તો પુનઃ જ નેવી પ્રસન્નતા
અનુભવતાં.

એટલા મારે જ આપણી આજમ-શાનધારા સૂત-રીલીમાં જ ખાચેલી
છે સ્વતંત્ર વચ્ચાતિસયોમાં આ પણ એક અતિરેખ છે અર્થસંધિ જેટલી
વિચાર હોય છે એટલી જ એમની વાણી દૂધી હોય છે સ્વસ્થ સંસ્કૃતમાં
વિશાળ અર્થને માધી રવે એ જ લીધે કર દેવનો વચ્ચાતિસય કહેવાય છે
આને બિડુમાં સિધુ (રીપામાં સરોવર) બરવાની કળા કહેવાય. જે બ્રહ્મને
આ કળાને સિદ્ધકર્તા કરી છે એ પોતાની વ્યવસ્થા અચર બીજા ઉપર
જરૂર પહોંચાડે જ છે નહિતર બારણાં એક ઉકિત છે ને કે ચટોરી
પક ઘર ઢિંગાઢી છે ચટોરી થો ઘર ચાટનાર એક ધર મનાડે છે

તો વાતોડિયો એ ઘર બહુ વાતોડિયો માણસ મોઢેથી તો સિદ્ધ જેવો દેખાય પણ દિલથી એ શિયાળ જેવો હોય છે ક્રૂર વાતોના વડા એની પાસે હોય છે, પણ કર્તાવ્ય-મેદાન ન્યારે સામે આવે છે ત્યારે એ એ ડગલા પણ આગળ વધી નહી શકે એટલા માટે જ વિચારકો કહે છે.-“ એ કલાક વાતો કરવા કરતા એ ડગલા આગળ ચાલવું સારું છે ”

पूर्वसंकलितम् (પૂર્વે વિચારેલું)

વાણીનો આ ગુણ પણ જરૂરી છે વિચારને ત્રાજવે તોળીને જ બોલવું જોઈએ જે વાણીની પાછળ કોઈ વિચાર હોતો નથી, એ વાણી મૂરખની ગણાય છે એક વિદ્વાને મૂર્ખ અને બુદ્ધિમાનની સુદર પરિભાષા બતાવી છે. બુદ્ધિમાન બોલતા પહેલા વિચારે છે, ન્યારે મૂર્ખ બોલ્યા પછી વિચારવા બેમે છે પહેલો વિચારવાને બોલે છે ન્યારે બીજો બોલીને વિચારે છે કે, “ હુ શુ કહી ગયો ”

પશુ એટલા સારું કષ્ટ પામે છે કે એ બોલી શકતું નથી કુદરતે એની વાણીની શક્તિ ઝૂટવી લીધી છે એ પોતાની મનોવેદનાને બોલીને સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત કરી શકતું નથી એટલા માટે જ એ દુખી છે ન્યારે માણસ તો બોલીને કષ્ટ-દુખ પામે છે એ અવિચારી એક શબ્દ એવો બોલી નામે છે કે એથી સમગ્ર પરિવાર અને સમાજનો શાંતિભંગ થઈ જાય છે બોલનાર પોતે એ શબ્દની પાછળ વર્ષો સુધી આસુડા સારે છે અને એના શબ્દનો હૃદયમાં જે ધ્વા થાય છે તે વર્ષો વીતવા છતાંય રુઝાતો નથી.

એક શહેરની આ વાત છે એક મુનીમે (હિસાબનીશ) શેઠની દુકાનેથી ૭૫ રૂપિયા લીધા અને ચોપડામાં પોતાને નામે જમે કરી દીધા. શેઠજીએ ચોપડો તપાસ્યો અને આ વાતની ખબર પડી એટલે ગરમ થઈ ગયા અને એના પર સેડકે ગાળો વરસાવી મુનીમ એ વખતે અપમાનના કડવા છૂટકા ઉતારી ગયો. પાછળથી સીધો ઈન્કમટેક્સ ઓફિસે ગયો અને ગ્રાઈવેટ હિસાબ બુક આપી દીધી બસ, બીજો જ દિવસે દુકાન પર પોલીસ આવી પહોંચી. હાથે સાકળ નાખી શેઠને શહેરની બજારમાં ફેરવ્યા એ મુકદમા પાછળ શેઠજીને ચાલીસ હજારનો ખર્ચ થયો તો પણ કેસ પૂરો થયો નહિ હા, તો અવિચારીને બોલાયેલો શબ્દ પણ એક બોળ છે જે જીવનની શાંતિમાં વિરોધેટ પેદા કરી દે છે

જો કે વિવેકની એક રૂપરેખા બનાવી શકતી નથી તેમ બધા અવસરો પર એક સરખી વાણી ઉચ્ચારવાનો કાયદો બનાવી શકાય નહિ.

વસિતની જેમ આનો સિદ્ધાંત નિષ્પત્તિ (કામ) નથી જતાં પણ વાણીમાં
તોલ અને વિવેકની દરેક સમયે જરૂર રહે છે જ

મધુરમ્ (મધુરી મીઠી)

મધુરતા એ વાણીનો આકર્ષક ગુણ છે વાણીમાં મધુરતાનું એ જ સ્થાન
જેમ દૂધમાં સાકરનું દૂધનો આકર્ષક તમારી સામે આવે છે તમે એને હોલો
અગ્રેય છે અને એકાદ ઘૂટણે ગળે છીંકાશે છે। પણ એમાં જો સાકર નથી
ચેલી નહિ હોય તો તમને એ ભાવશે નહિ. તેમ વાણીમાં મધુર હોય પણ
જો મીઠાશ ન હોય તો એ પ્રભાવેકપાદક બની શકતી નથી.

સાચી વાતને પણ જો કંટાળામાં રજૂ કરવામાં આવે તો દુનિયા
એને (વાતને) રાજી થઈ ને તો ગ્રહણ નહીં જ કરે નરતે આશ્ચર્ય એક
ભાઈ તો દુભાસ પડી જાય અને બીજો એ જોઈએને એમ કહે કે “અરે એ
કોટ વા મોટું કીચુ રાખીને શું જાય છે। તારા દુભાસ પડી ગયો છે”
એ દુભાસ દેખાડીને જે સહજ કૃતજ્ઞતાનો એ માણસ અધિકારી બન્યો હતો
તે ખેઈ બેસશે કારણ કે એના સંબોધના રણકારથી એણે દિશ તો પહેલાં જ
દુભાઈ ચૂક્યું હતું તો મીઠાશ વિના તમે બીજાના રતેલ અને સદ્ભાવના
અધિકારી બની શક્યા નથી. મારે તમે સત્ય બોલો પણ એ હિતમત્ત દેવું
જોઈએ. એટલા માટે સરકૂતના એક કવિએ કહ્યું પણ છે

સત્ય મૂવાત્ ત્રિય મૂવાત્ ન મૂવાત્ સત્યમપ્રિયમ્

તમે સત્ય બોલો પણ એમાં વાણીની મીઠાશ હોતી જોઈએ. સાકર
જેમ દૂધમાં ભળી જઈને એનાં રીંપે રીંપાને મધુર-સ્વાદિષ્ઠ બનાવી દે છે
તેની / રીંપે દહીંની મધુરતા વાણીમાં કોતરે છે ત્યારે વાણી પ્રિયતર-વધુ
પ્રિય બની જાય છે એક પ્રસંગ એ થાય છે કે સત્ય અને પ્રિયતામાં એકબી
ચૂટણી કરવી હોય તો તમે કોને ચૂટશો? મારું અનુમાન છે કે તમે
સત્યને જ ચૂટશો. પણ સત્ય પ્રિયતા-માધુર્યથી હોય મીઠાશ વચ્ચે
જુગ્મ્યુ સત્ય આપણા મારે આશ નહીં બને. મારે ભગવાન મદાતીર કરમાવે
છે **કાર્ણ કાર્ણેજિ હો દયમ્મા**” કહ્યુંને કારણે કહેવામાં સત્ય છે
પણ એમાં મીઠાશ નથી. એટલા માટે ચીનરાજ-વાણી બાપ સત્ય મારે
રવન તમા આજની નથી.

અરે સત્ય મારે મીઠાશ-મધુરતા /ઠરી છે મીઠી વાણી પેતે એક
ત / ૩ આ તો તદુ છે જેના વડે માણસ માન તમારા ભણી બાક

ર્ષાય છે મુખેથી જો ગાળોનો વરસાદ વરસે છે, અપમાન ને ક્રોધના ચાળુક બિજાને છે તે લા દુસ્મનાવટને શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં.

મર્યાદા પુરોષોત્તમ શ્રીગમ વનવાસથી પાછા વળ્યા, રાજ્યાભિષેકની શુભ ઘડીએ દાનશાળા ખોલવામા આવી અને એના વ્યવસ્થાપક રૂપે હનુમાનની નિમણૂક કરવામા આવી. શ્રીગમે સૂચના આપી કે યાત્રક જે માગે તે તેમણે આપવું. દાનશાળાના દ્વારેથી કાંઈ યાત્રક ખાલી હાથે પાછો ન વળવે. જોઈએ કારણ કે પ્રાચીન યુગનો ઘટા યાત્રકને ભિખારી નહીં પણ અતિથિ માનતો હતો. ભારતીય સંસ્કૃતિ તે અતિથિને દેવરૂપ ગણે છે. એનો મત્ર છે “અતિથિ દેવો ભવ” આજે યુગ પદ્ધતિઓ છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ છે અને મત્ર પણ ફેર્યો છે. આજે અતિથિ દેવ ગણાય છે જરૂર, પણ એમાં એક શબ્દ જોડાયો છે અતિથિ દેવો નહીં પણ “અતિથિ ચમદેવો ભવ” બની ગયું છે. અતિથિ પ્રત્યેનો પ્રેમ આજે સૂકાઈ ગયો છે હા, તે શ્રીરામે પોતાના પ્રિય સેવકને સૂચના આપી છે કે આગતુક ખાલી હાથે પાછો ફરવો ન જોઈએ.

હનુમાને સૂચનાનું પૂરેપૂરું ચાલન કર્યું. રાજ્યના ખૂણેખૂણેથી યાત્રક-વૃદ્ધો આવતા અને હનુમાન પણ ફિલ ખોલીને હિદાર હાથે માગ્યું આપતા. પણ આ ક્રમ ઘણો લાંબો થઈ ગયો. યાત્રકોની બીડ દિનપ્રતિદિન બમણી થતી ગઈ, એ બધાંયની માગણીઓ સાલજના ને યથોચિત પૂરી કરતા પણ હવે આ બીડ, હૂંફેને જોઈ હનુમાનનું ઘેર્યું ડગ્યું હવે તે દાન આપતા આપના એમણે કંઈક મૂંઝવણ પણ અનુભવવા લાગી ચોડાક દિવસો પછી તે મૂંઝવણની સાથે-સાથે ગાળોનો દાન-પ્રવાહ હવે ચાલવા લાગ્યો. વસ્તુઓના ભંડારમા કદીડ ઓછા, કમી આવી શકતી હતી પણ ગાળોનો ભંડાર તે અક્ષય-અખડ હતો અને ગાળોના પર જોશ પ્રવાહમા યાત્રકોની-ગીડદી-બીડ ઓછી થતી ગઈ. મર્યાદા પુરોષોત્તમ શ્રીગમના કાને આ વાવડ-ખબર પહોંચ્યા. પોતાની દાનશાળાની આ દુર્નિશા જોઈ એમનું દિલ દ્રવી ગયું પણ સાથે જ પ્રિય સેવક હનુમાનને કંઈ કહેવું જણુ ગમતું નહોતું. એક દાંડે સખ્યા સમયે શ્રાવણ વનવિહાર માટે નીડળ્યા સાથે હનુમાન પણ હતા. રામે કંઈક જલ્દી-જલ્દી ડગલા ભગવા માડ્યા, તેથી હનુમાનજી પાછળ રહી ગયા. હનુમાન પાછળ-પાછળ આગ્યા ને સામે જુએ છે તે મૂંઝડીમા એક સત બિરજેલા છે એમનું વિચિત્ર દમ્ય જોઈ હનુમાન દગ રહી ગયા. મુનિને સમગત દેહ મોના જેમ ચળખી રહ્યો હતો, પણ બધા ઉપર જુએ છે તે

મોઢુ ભૂડ નેવુ દેખાય છે આદર્શ-વિગ્રહ બાવે તેઓ નિકટ આત્મા મુનિના દેહને એકાદશી નીરખી રજા હતા મુનિ બોલ્યા હનુમાન આ દેહને શું જુઓ છો, નેવુ હોય તો આત્માને જુઓ. હનુમાન બોલ્યા : “પણ મુનિજી આણુ વિચિત્ર રૂપ મે ક્યાંય જોયું નથી. આણુ પણ કોઈ કારણ હશે ?”

મુનિએ કહ્યું સાંભળવા ઇચ્છો છો તો સાંભળો હું પૂર્વ જ મર્મા એક ગુહપતિ હવો. સમ્રાટ તરફથી આલતી દાનશાળામાં હું કામ કરતો હતો.

હનુમાન ! એ દાનશાળામાં મે વર્ષો સુધી દાન દીધા હતા હજારો માથોડો આવતા અને હું એમને ઉદાર કાથે અપતિ. આ કાથેએ લાખોનું દાન દીધું છે પણ હનુમાન આ જીએ મધુર વાક્યો-વેણોનું દાન આપ્યું નહીં પણ દાનની સાથે તિરસ્કાર વરસાવ્યો. માથોડોને અપસન્દે વડે તિરસ્કાર વરસાવ્યો. માથોડોને અપસન્દે વડે તિરસ્કાર કર્યો અને આ ? એ દાન સાક્ષર બન્યું છે કાથેએ દાન દીધું એ સે દેહ સોના જેવો મળ્યો છે પણ જીએ તિરસ્કાર વરસાવ્યો એટલે મોઢુ ભૂડ નેવુ છે

માતા દાનં મયાલસં રત્નામિ વિવિધાનિ ચ ।

ન વર્ણં મધુર વાક્ય તદોહ શુરુમુખ : ॥

હનુમાનજી જણુ સમજી ગયા અને હવે તો તમે પણ સમજી જ ગયા છો. હવે તમે મીઠી બોલીનો જાડુ સમજી જ ગયા દર્શાવે ?

બોલો પણ પહેલાં બોલવાની કળા શીખો એમ તો જ આનાં મે વર્ષ પછીથી જ તમારી માતાએ તમને બોલનાં શીખવ્યું છે પણ આજે આ બોલવાની કળા શીખો. બોલો પણ બોલતા પહેલાં તેણે મપાવેલા ચન્દો તમારી વાણીમાં આકર્ષણ જ આવશે અને એવી વાણી સંપરીથી તમને ગચાવશે. તમારી વાણીમાં પણ શાંતિ પ્રચરવી શકશે

સ્ત્રીઃ

૭-૬ ૧૪૫૮

જેન ઉપાસન

કોટ મુમઈ

સ્વર્ગ વિષેની સોનેરી વાતોએ તમે સાલળી છે અને આપણા ધણા ભાઈએ સ્વર્ગના સુખ મેળવવાની તૈયારી રૂબેલા છે પણ હું એ લોકોને કહું છું કે, સ્વર્ગમાં તમારી મીટ રીઝર્વ કરાવવા માટે તમારો સમય નકામો ખર્ચાડો નહીં એને બદલે તમે જેમાં રહો છો એ તમારા ઘરને જે સ્વર્ગ બનાવવા પ્રયત્ન કરો.

‘ઘર’ શબ્દ સહુને સરખો પ્રિય છે એક બાળક રડતું હોય તેને કહેવામાં આવે, ‘ચાલ બેટા ઘેર જઈએ’ તો એ તરત જ રડતું ચૂપ થઈ જશે ‘ઘર’ શબ્દમાં જ એ માધુર્ય છે કે, જે સાલળતા બાળક પોતાનું રડતું ભૂલી જાય છે એક મકાન છે જેમાં ત્રણ ઝોરડા છે એમાં ત્રસોઈ કરવાની, રહેવાની, તથા સૂતાની વ્યવસ્થા બરાબર છે આ દરેક ઝોરડા યોગ્ય પ્રકારના ફર્નિચર વડે સુસજ્જિત કરવામાં આવ્યા છે સૂવા માટે સુદર પલંગ છે, એમાં, એ મકાનનું નામ છે ડાક બગલો બીબું પણ એક મકાન છે, ઇટ-ચૂનાનું બનેલું એમાં પણ ઊંપરની બધી જ સુખ સગવડો છે, પણ એ કહેવાય છે હોટેલ ત્રીજું એક મકાન છે, જેમાં રહેવા-સૂતાની પૂરી વ્યવસ્થા છે એમાં એક વિશાળ હોલ પણ છે, પણ એનું નામ છે ધર્મશાળા એથું એક મકાન છે, જેમાં માણસ રહી પણ શકે છે, બોજન બનાવી શકે છે, મૂર્તિ શકે શકે છે, આનું નામ છે ઘર આમ જુવો તો ઇટ, ચૂનો ઇત્યાદિ સામગ્રીનો ઉપયોગ તો બધામાં જ એક સરખી રીતે થયો છે, તેમ છતાં એ આ ચારે મકાનના નામ જુદા છે જીવનોપયોગી વસ્તુઓ, જીવનને, આવશ્યક સગવડો તો બધામાં છે, પણ પેલું ઘર છે. આ ઘર નથી ‘ઘર’ શબ્દમાં જે આકર્ષણ રહેલું છે તે પેલા બાકીના ત્રણમાંથી એકમાં નથી લાલે એ ઘર કરતા ડાક બગલો અત્યંત સુદર હોય, કે એ હોટેલમાં સુખસગવડો ધણી વધારે મળે એમ હોય, હુકમ કરતા જ

અમી મળી શકે બોજા મળી શકે એ બધું છતાં માણસ યાક નમ્રતામાં બે દિવસ રહે છે હોટેલમાં ચાર દિવસ રહે છે ધર્મશાળામાં થોડા દિવસ રહે છે અને પછી તેનું મન બોલી કોડે છે ચાલો ઘેર જઈએ.

સાંજે પાંચ વાગે નિશાળનો ઘટ વાગે છે ને વિદ્યાર્થીઓ ધર બંધી આવી નીકળે છે મનુદ મિશ્રમાથી જુદી ધર ત ક જાણ છે તમે ક્યુ પ્રવચન પૂરું મન ધેર જડો. એકદિસ બધે થતાં મેળો ન ધર મા આવે છે સાધુ પશુ સામ અભિષાર વાગે ધેર જ નમ છે (ગેયરી) કુકાને જતા નથી માધી વિચારવાનું એ છે કે આ ધરમાં એવું તે ક્યુ આકર્ષણ છે?

દરેક ધરમાં અવ્યકાટ કરતી ઘાડી જડેથી હેમ એવું પણ નથી તમે તેનું સાદુ ધર હેમ પણ પોતાનાં ધરનું માણસને આકર્ષણ છે જ એથી કરોડપતિનું ધેર વાસણ માનવાનું કામ કરનારી બાઈ શિક્ષણી વાસણ આપવામાં મેલુ કરશે તો તરત જ કહેમે બાઈ સાહેબ વાસણ જરા જાડી કશે મારે ધેર જલુ છે માર્કે તે બાઈને પૂછે ધેર જવાની તને આટલી સલાવળ યાની છે? શુ તારુ ધર આ મહેલથી મે મુદર છે? ક્યાં આ સુમેમરમરથી જડેથી ફરત ને ક્યાં એનું મારીએ લીધું આજલુ? બેસતાંની સાથે એ રૂપામાં કપડાં મેલાં થઈ નમ છે ને તે યે ! પણ એ બાઈનું મન તો તરત બોલી કીડી એ તમે તેવું પણ મારુ ધર છે અને તેથી મને એનું જે આકર્ષણ છે તે તમે જાણતાં નથી.

બીજી રીતે વાત કરીએ તો જુઓ તમે જમાઈના સમયે અનેક ચાર તમારે સાસરે ગયા હોયો. સાસરામાં તમારા સ્વમત સમમનની વાત જ શી કરવી? ત્રણ દિવસમાં છ રતલ વાતન વધી જાય તો નવાઈ નહીં સામુની કાળજી સાળાસાળીઓની મીઠી વાતો વીરેમાં દિવસ ક્યારે વીટી જાય તેની જાણે પાતી નથી અને છતાં યે ત્રણ દિવસ થાય છે ને તમને તમારુ ધર યાદ આવે છે જેમ બાળકને માની યાદ આવે છે તેમ જામે ને તમે ત્યાં હો તમે તમામ મરને મા કરો છો.

ત્યારે મારો પ્રશ્ન એ છે કે ધરમાં એવું તે શુ છે? ધરમાં બે ચીજો છે એક જાનુ કતન અને બીજી જ જુ અધિકાર. ધરમાં તમારો અધિકાર છે તમે બીમાર હો તો ધરનાં બીજા માણસોની સવા લેવાનો તમને અધિકાર છે તે રીતે ધરમાં અન્ય કઈ બીમાર હેમ તો તેમની સેવા કરવાની તમારી ફરત છે.

જેનામાં કર્તવ્યભાન નથી અને જે અધિકાર જાણતો નથી તે પશુ છે
જે અધિકાર જાણે છે, પણ કર્તવ્યની જવાબદારીમાંથી છટકી જવા
પ્રયત્ન કરે છે તે રાક્ષસ છે

જે અધિકાર જાણે છે અને સાથે કર્તવ્યને પણ પિછાને છે તે માનવ છે.

પશુને કોઈ જવાબદારી નથી દુનિયા યોગ્ય રીતે ચાલે કે, તેનો વિનાશ
થાય પશુને એની સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી તેમ તેનો કોઈ અધિકાર પણ
નથી તે કોઈ માટે નથી તેમ એનું કોઈ નથી ફક્ત એનું શરીર એનું
પોતાનું છે કેટલોયે વ્યક્તિઓ એમ કહેતો હોય છે, “મારું કોઈ નથી, ને
હું કોઈનો નથી” આત્મયોગી પણ આવા જ શબ્દો ઉચ્ચારે છે પણ
એવા શબ્દ શબ્દ સસારની અસ્થિરતા પ્રગટે છે જ્યારે બીજાઓ આવા
શબ્દો બોલે છે ત્યારે એમના એ શબ્દોમાં ક્ષુદ્ર સ્વાર્થની ઝાંખી ધાય છે.
પોતાને માટે તો તે બધું જ કરવા તત્પર હોય છે પરંતુ બીજાની સેવા
કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જ એ બોલી બેઠે છે કે, ‘હું કોઈ માટે
નથી, તેમ મારું કોઈ નથી’ આવો માણસ પશુ છે ભલે ને એને શી ગડ
કે પૂછકું ન હોય

બીજી જાતના માણસો અધિકારમાં માને છે, પણ કર્તવ્યમાં માનતા
નથી તેઓ રાક્ષસ સમાન છે આવા લોકોનો સિદ્ધાંત હોય છે કે, ‘બધા
મારે માટે જ છવે છે, પણ હું કોઈ માટે છવતો નથી’ તે હમેશા બીજા
પાસેથી સેવા માગે છે દેવા નહીં સેવા કરવાનો જ્યારે પણ પ્રસંગ આવે
છે ત્યારે એ સુક્તિપ્રસુક્તિથી પોતાનું કામ બીજા પર દોળીને ખસી જાય
પરંતુ જે લેવાની સાથે આપી પણ જાણે છે તે પોતાના અમની ભેટ
બીજાના ચરણોમાં અર્પણ પણ કરી જાણે છે

‘ઘર’ શબ્દ સાથે આ જ વાત સંકળાયેલી છે એમાં માણસ લે છે
તેમ દે પણ છે ઘર એવું ધ્યાન છે જેમાં તમે આત્મીયતા અનુભવો છો
તેમ જ બીજા માટે પોતાના સુખનો ઉત્સર્ગ કેવી રીતે કરાય તેનો પાઠ પણ
ત્યાં જ મળે છે ઘર કહે છે ‘બીજા માટે છવો, અને બીજાના બળે છવો’
શુ લેવું, કેટલું લેવું અને કેટલું આપવું એ પ્રશ્નનો જવાબ ઘર પોતે જ
આપે છે માનવી જો ‘આપવું અને લેવું’ એનો વિવેક જૂહી જાય અને
પોતાનો જ વિચાર કરતો રહે, પોતાની જ વાત કપી કરે અને પોતાનું જ
હિત વિચારી કરે તો તેના ઘરની સરસતા અને સ્નેહ ગુમાવી એસે છે

તમે ધરને સમજો છો ફર્નિચરની સમગ્રતા તમને પ્રિય છે એની પ્રાપ્તિ તમે રૂપિયા ખર્ચો છો પરંતુ ત્યાં સુધી તમે તમારા ધરને પ્રેમ, રિનય અને સદનરીક્ષવાના ફોજીથી સમગ્રતા ન હોય ત્યાં સુધી તમારી બીજી સર્વ સમગ્રતા આનંદપ્રદ બની શકશે નહીં એ સમગ્રતા બને શોધી હશે પણ ત્યાં સુધી મારા બતાવેલાં સર્વ સાધનો વડે તમે ધરને નહીં સમગ્રતા મો ત્યાં સુધી એ સમગ્રતા નિરર્થક જ બની રહેવાની છે કશું તે રીતે ધરને સતવચમાં એક નવા પેશાને ખર્ચ નહીં થય અને એ સમગ્રતા એવી હશે કે બીજા કોઈ બદલાવી સમગ્રતા નહીં હોય તે પણ મને કશું ખટકશે નહીં

સાથે જ એ પણ માટે ડાહ્યા કે બદરની સમગ્રતા સાથે અને બદરની સતવટ માટે દાગરો રૂપિયાનું ફર્નિચર લેશો તોય તે આનંદ નહીં આપી શકે જો કુટુંબમાં ખર્ચપર પ્રેમ નહોતો તો રિખવાળા પક્ષ જ અને અખમસની ગાદીમાં પણ તમને કાંટાની માફક ખુચસે પરંતુ ધરમાં જો પ્રેમની વાત વહેતી હોય તે બામી-વૂઠી ખાટલીમાં પણ તમને એણે આરામ મળશે કે જેટલો સુદર માદલા પર સૂતરને પણ નહીં મળતો હોય.

તમારે ધરની સમગ્રતા કરવી છે તો રામય ધરની તરફ જુઓ ત્યાંની સમગ્રતા જોઈને તમે મુગ્ધ બની જશો ત્યાં તમને પ્રેમનો અનંદો જોવા મળશે તેઓ આર બાઈઓ હતા આરે વ હોં જુદા હતા પણ જાણે કે આરેયના પ્રાણ એક હતા એવા બાવુપ્રેમની જોડે તે શોધી જશો નહીં પ્રેમના સૂત્રે આરેને એવા તે બાઈની દીધ હતા કે જાણે પ્રાણ એક પણ આરે દેહ ન હોય !

પ્રેમ સાથે જ જોડાયું—સંજીવનું જ કામ કરે છે તથાવાર તોડવાડું જીવ કરવાનું કામ કરે છે તો પ્રેમ સધિ છે તથાવાર એકતા બે કરે છે જ્યારે પ્રેમ બેને એક કરે છે તથાવાર સરીર પર કીડા કરે છે જ્યારે પ્રેમ આત્મા પર કીડા કરે છે તથાવારને બોચાક લોહી છે ત્યારે પ્રેમનો બોચાક અતરના કોપની આવવા છે ત્યાં પ્રેમ છે ત્યાં કોષ રહી રાખે તથા.

સનકાઈદ સજી કપડાંને ધોઈ ઉત્તરવાળા બનાવે છે તે પ્રેમ અતરના વે નિ ૧૫૭ ધોઈ હાથને સળ ચરસ અને ખરિજ બનાવે છે સાચું પૂઠો તે પ્રેમના પ્રયજ્ઞમાં અપરોધ મને જ નથી ત્યાં બે દિગોમાં પ્રેમની પાવન સરિયા વડે છે ત્યાં એકથી કશાચિત કાઈ બન થઈ નય તે બીજાને એને બની રહી ન પ્રેમ ની દામ તે દાની માં અપરોધ જોઈ વેરની આવવા

જન્મ લેશે પણ પ્રેમ આ આખી લગાઈનું મૂળ-બદલાની ભાવનાને જ ઉઠેદી નાખે છે. ઈર્ષ્યાની લતા ઉપર દેખના ફળ આવે છે પ્રેમની લતા પર સેવાના સુમધુર ફળ આવે છે

પ્રેમ એટલો હલકો છે કે, એનો ભાર લાગતો નથી કામ ગમે તેટલું મોટું હોય પણ એમા જે પ્રેમનું તત્ત્વ લાળી ગયું તો તમારા મગજ ઉપર ભાર ખર્નને રહેશે નહીં જે કામમા પ્રેમ છે એમા તમને આનંદ આવશે-એવો આનંદ કે, જેવો બાળકોને રમતમા આવે છે જે કે, રમતમા પણ શરીર થાકે છે, શ્વાસ વધી જાય છે પણ શું બાળકોને એનો ભાર લાગે છે ખરો? બિલકુલ નહીં, કારણ કે, એમા એમનો પ્રેમ છે તમે પૈસા માટે રોટલો છોડી દો છો, બાળક રમતના આનંદમા રોટલાને વીસરી જાય છે.

પ્રેમમા કામનો ભાર લાગતો નથી એક કામ એક માથુસ એક કલાકમા કરે છે તો બે આઠગીઓ એને કેટલી વારમા પૂરું કરશે? તે કામ અડધા કલાકમા પણ પૂરું થઈ શકે છે અને એ કામ એટલું લાંબુ પણ ખતી જાય છે કે, બે કલાકમા પણ પૂરું ન થઈ શકે તમે પૂછશો, એમ કેમ? એટલા માટે કે, જે એમા રસ-પ્રેમ હશે તો તે કામ એક અડધા કલાકમા જ પૂરું થઈ શકશે પણ કામ કરનારાઓગા એ કામ પ્રત્યે રસ-નુયિત-કે, પ્રેમ નહીં હોય તો એ એટલું બધું મૂંઝવણી શકે છે કે, બે કલાકમા તો શું બે વર્ષમાયે પૂરું થઈ શકતું નથી

પ્રેમ કામને નાનું અને હલકું બનાવી દે છે તમે કામ કરશો અને એનો તમને ખ્યાલેય નહીં રહે આ માતાઓ અહીં બેઠેલી છે એમને પૂછો કે, જ્યારે એમને ઘેર દીકરીના લગ્ન હોય છે ત્યારે અડધી-અડધી રાત સુધી તેઓ કામ કરે છે તો એ કેમ તેઓ થાકતા નથી? ચાર-ચાર કલાક સુધી ગીતો ગાય છે એમને તમે કહેશો કે, 'હવે થાકી ગયા હશે, આરામ કરી લો.' તો તેઓ શું જવાબ આપશે? એ જ કે, 'એમા મેં કયું મહા-સ્વારતનું કામ કર્યું છે'

એ માતાનું બાળક બીમાર છે તે એને બોળે બેસાડી આખી રાત વિતાવી દેશે એનું મોટું બાળક કહેશે, 'બા, બાબાને મને આપો, હું રાખુ છું-તું સૂઈ જા' તો માતા કહેશે, 'મને કોઈ આવડતી નથી તું સૂઈ જા બેટા' અને જે તમે એ જ માતાને કહેશો કે, 'તમારી સાસુ બીમાર છે, એની સેવા કરવાની છે' તે વિના મને સેવા કરવા લાગશે અને અડધો કલાક પણ નહીં થાય કે તે કહેશે, 'કયા સુધી મેં કરતી રહીશ

મને તો જિંદગી આવી રહી છે' જાણક મારે આખી રાત જાગનારી માતા તેના પતિની માતા પાસે જ કેમ ચાલી ગઈ? કારણ કે ત્યાં પ્રેમનું એ ઝરણું નથી જે કામના ચાકનો બૂલાવી દે.

મશીન ચાલે છે અને મત્રો ધસાવે છે પરંતુ એમાં થોડું તેજ પૂરે. ધસાવાનું જણાશે નહીં તેમ મત્રો પણ ખોઈ જ ધસાશે. તેવી જ રીતે સેવાના કામમાં સરીતનું મશીન ધસાવે છે પણ એમાં જો પ્રેમનું તેજ હશે તો એના ધસાવાની ખબર પણ નહીં પડે.

એક વૃદ્ધ સત હતા. જેમનો દેહ જાળીરિત થઈ ગયો હતો. તેઓ સિત્તર વર્ષ વટાવી ચૂક્યા હતા. સરીંગ થાક્યું હતું પણ મનમાં હજી તાઝમી સ્ફુરતી હતી. એસી રહેલું એમને જમતું નહોતું એટલે લાકડીને ખોલેખોલે થોડે-થોડે વિકાર ચાલુ રાખવાનો તેમને પસંદ હતું. એક વખત એક નાની પહાડી ઉતરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એમનો બધો સામાન એમના સિંખોના ખસા પર હતો તન્નો કામમાં કેવળ લાકડીને સ્થાને ધીરે-ધીરે સરીરને સંભાળતા બિતરી રહ્યા હતા. અહીં કદિન છે તેમ બિતરવું પણ કદિન છે એ પણ પડી જવામાં કાર્ડ મુરોઢી નથી. પડી જવામાં પણ સડીસડામતી નથી. એટલે તે વૃદ્ધ સત સરીર સંભાળતા બિતરી રહ્યા હતા. તો પણ થણી મુરોઢી પડતી હતી પેલી બાજુ એક કન્યા પહાડી પર ચઢી રહી હતી એની પાંડે એનો કાર્ડ બેઠેલો હતો પણ ખૂબ જાનવશી તે ચઢી રહી હતી. જ્યારે એ વૃદ્ધ સત પાસેથી પસાર થઈ તો સ્થવર મુનિએ પૂછ્યું 'તને અહવામાં મુરોઢી પડતી નથી? કન્યાએ કહ્યું 'શેની મુરોઢી?' મુનિએ આગળ કહ્યું 'હું તો ખાલી કામ ચાલી રહ્યો છું તારી પાસે છે જો કાર છે હું બિતરી રહ્યો છું તું ચઢી રહી છે તો તું તને આ કાર લાગતો નથી? કન્યાએ હસતા-હસતા જવાનું આપ્યું 'આ તો મારો કાર્ડ છે મહારાજ! તું લાકડીના પણ કાર કામને ખરેખર!

કાર તો જવામાં હોય છે પછી કાર્ડનો કાર એ કાર કેમ નહોતો થયો? પણ તે એટલા મારે જણાતો નથી કે કાર્ડ પ્રત્યે એનો પ્રેમ છે અને એ પ્રેમમાં કામના ચાકનો અનુભવ મતો નથી કાર્ડ પ્રત્યેના પ્રેમનું કિત્ત રામના પરમાં જોવા મળે છે કાર્ડ પ્રત્યે કાલ્પના એટલો પ્રેમ હતો પણ દૂર બેઠા-બેઠા એની કામના થઈ જાયતી નથી એટલે આજે તે જ્યારે રામ-પિતાનો આદેશ સ્વીકારી કાર્ડને મારે ખોલ્યાનું સિદ્ધાસન તથા વન વરદ

ચાલી નીકળે છે ત્યાં જ આવે છે કોશલનું સામ્રાજ્ય તથા રામ એવી રીતે ચાલી નીકળે છે જેમ એક પથિક કાઈ એક વૃક્ષ તળે મધ્યાહ્ને વિશ્રામ લે છે અને થોડી વાર પછી એને છોડી ચાલી નીકળે છે, ત્યાં નથી કાઈ પ્રકારનું મમત્વ કે નથી એ છોડવાનો સકાય પાછું વળીને તે જોતા પણ નથી. પિતાના વિશાળ સામ્રાજ્યને રામ એવી રીતે છોડી ચાલી નીકળ્યા જાણે એ સામ્રાજ્યમાં તે એ ઘડી વિશ્રામ લેવા જ કેમ થોડા હોય.

રામ ગયા સાથે અયોધ્યાની સુપમા પણ સમાપ્ત થઈ ગઈ ભરત મોક્ષાગથી પાછા ફરે છે અયોધ્યામાં પ્રવેશ કર્યો તો જણાયું જાણે કે, કશું લાગ્યો હોય કાઈ જાતની ચહેલ-પહેલ દેખાતી નથી એક જાતની મૃત્યુવત્ શાંતિ છવાયેલી છે અયોધ્યાવાસીઓના મોઢા પડી ગયા હોય એવું દેખાઈ રહ્યું છે એમના દિલમાં જોડા આઘાત લાગેલો દેખાય છે કાઈને કાઈ પૂછે તો તે જવાબ દેવાને બદલે તરત આસુ સારવા લાગે છે ભરતે શત્રુધનની સામે જોયું એવું પણ ચિત્ર એવું જ હતું તરત રથને થોભાવ્યો અને સાંઠસ કરીને એ નાગરિકને પૂછ્યું, “આ અયોધ્યા આજે વેરાન કેમ બની ગયું છે?” તો જવાબમાં આખે આવી રહેલા આસુના દીપાને મહામહેનતે રોકતા તેણે ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે, ‘મહેલમાં જશે ત્યાં જ બધી વાતની ખબર પડી જશે’

થોડી વારે ભરતનો રથ રાજમહેલ નજીક પહોંચ્યો ભરતના આગ મનનો સદેશ પહેલા જ ગણીવાસે પહોંચી ગયો હતો કેટલી પોતાની પ્રિય ઘસી મધરાત્રી સાથે હાથમાં આરતીનો થાળ લઈ લાડીલા બેટાની રાંઠ જોઈ રહી હતી રથ પરથી નીચે ઉતરતાની સાથે જ માતાએ પોતાના લાડીલા પુત્રના લગ્નાટે કુકુમનો આઢલો કર્યો અને કપૂરની આરતી ઉતારતા-ઉતારતા તે બોલી “બેટા, જેવી આ તને મળી છે તેવી કાઈનેય નહીં મળી હોય” ભરતે માતાનો અરણ્યપથ કર્યો અને પહેલો જ પ્રશ્ન કર્યો, “મા, પૂ. પિનાશ્રમિ કેમ છે? વડીલ બધું સમ કયા છે? લાઈ લક્ષ્મણ પણ દેખાતા નથી, દેવી સીતાના દર્શન થતા નથી અને અયોધ્યા આમ સૂમસામ કેમ જણાય છે?”

કેટલીએ પ્રેમભર્યા શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો, “બેટા, તારી પાછળ તારા તાતે રામને રાજ્ય સોંપવાનું કાવતરું ક્યું હતું, પરંતુ આ માતાનું મન એ કઈ રીતે સ્વીકાર કરી શકે કે, યજ્ઞસ્થાનો પુત્ર રામ રાજ્ય કરે અને મારો પુત્ર એની સેવામાં જીવો રહે એટલે બેટા, મેં રામને વનમાં મોકલીને

મારા પુત્ર માટે અપોખ્યાનુ સિદ્ધસા સુરક્ષિત રાખ્યું છે મારા વલ્લભા પુત્ર અપોખ્યાનો તાજ પહેરી લે તો મારી બાંખો એ નોંધને ટાકા બનુભવશે

ભરતને માટે તો આ પ્રમેદ જાહેર વીછીના હાથ સમાન હતો એનું દિલ વધી રહ્યું હતું અને તેનું મન રહી રહ્યું હતું જો મારી મા છે જો ભરતની માતા આટલી કઠોર હશે એ મેં સ્વપ્નમાં કદાચ નહોતું તે કહેવા લાગ્યો મારા જે માટે ઇતિહાસ જમામી નાખ્યો કાંઈનો ઇતિહાસ જમાવવાથી વધારે એના જીવનની બીજી કોઈ મોટી કુશલિત થઈ શકે? કુશિલ એ જ કહેશે કે ભરતે પૃથ્વીના દુકામ લીધા અને બાઈને વનમાં ધસી દીધા મારા તે આ શું કહ્યું? રથુકુળનો ગૌરવભર્યો ઇતિહાસ આને ધૂળમાં મળી ગયો!

આંસુ સારતાં ભરતે બધું

પેટ કાઢ પસંદ થયે સીંચા મન જિયન હિલ જારિ ડહીલા ।
 ધોરજ ઘરિ ઘર હેલુ હસાસા હા પાવિનુ જુ મહ કુલમાસા ॥
 મો બસ કુમલિ રહી ઘર લોહિ જમમલ કાહે જ મારહુ મોહિ ।
 જર માંગન મન માર્ મહી પીલા જરી જ જામ પરેહુ વહી કીલા ॥

અહાલિ ગુલસીદાસજીએ ભરતના દિલના આદરેખતે નાલે વાચા આપી છે । આ કવિતામાં ભરતનું હૃદય આકાર થઈ જાયું છે તેઓ મોખ્યા :
 મો માતા તે જાણે કાંઈને જ એના પાંદડાને સિંચન કરવા જેવું માર્ કહ્યું છે કદાચ એ નાલે માજીને જીવાળવા સારુ આખા સરેવરનું પાણી સૂકવી દીધું હોય તેવું વનની એક બીસડી ખજુ એવું કામ ન કરે તેવું કામ તે કહ્યું છે ધીર / જરી તે લખિ આસ લીધા ખજુ હે પાર્શ્વતી, સાચે જ તે રથુકુળમાં વિનાશના બી વાળ્યા છે જોતારા દિલમાં આવી કુશલિ સમા મેલી હતી તો સારુ તો એ જ હતું કે તે જ મતાની સાથે જ મારુ વળુ જાળી દીધું હોત જેથી મારે આ અભાગિયો દિવસ જોવા પડત નહીં અને નવાઈ લાગે છે કે તાતની સામે આવા કઠોર વચન મારવાનું સાદસ કેમ તારાથી થઈ શક્યું ? આદ કહેલું સારુ જાન જો વર મારતી વખતે તારી જીભ જ જાળી ગઈ હોત અથવા એમાં હોમ પડી મથા હોત તો ! આજ તે આજનો આ ફર દિવસ જોવા પડત નહીં

ભરતની ન ત્ર સામે કોશલનું થાજ છે અને માતાએ એને પથ તિ

બકટક બનાવ્યો છે પરંતુ ભરત એની કઠોરતમ શબ્દોમા નિદા કરી રહ્યા છે જેનાર કહેશે, જન્મ આપનાર જનનીતુ આવુ અપમાન અને તે પણ ભરત જેવાને મોઢે પરંતુ અહીં ઉપરથી તમને માતાનો તિરસ્કાર દેખાય છે પરંતુ ઉપરના કઠોર આવરણને દૂર કરી જોશો તો ત્યાં તમને લાઈ પ્રત્યે ઊભરાતો અનુરાગ દેખાશે

એક લાઈ કહે છે, ‘હું જો સિદ્ધાસને ન બેઠો તો તેથી શા પ્રલય આવી જવાતો છે ? ભરત પણ મારો જ લાઈ છે ને’ ન્યારે ખીન્ને લાઈ કહે છે, ‘મારો લાઈ વન-વગડામા ભટકતો ફરે અને હું અયોધ્યાના સિદ્ધાસન પર બેસી મોજ-મઝા માણુ ! મારો આત્મા એ કદી સ્વીકાર કરી શકે નહીં.’ તમે પણ એવું જ બોલો છો ને કે ‘મારા લાગની મિશ્કત લાઈ પાસે રહી ગઈ તો શું બગડી જશે ? આખરે છે તો એક જ લોહી ને !’ (સલામા હસાહસ)

ન્યારે તમારો લાઈ એવું બોલે કે, ‘મારો લાઈ ખૂપડીમા રહે અને હું મરીન ડ્રાઈવિના બગલામા રહું, એ વાતનો મારો આત્મા સ્વીકાર કરી શકતો નથી’ ત્યારે તે દિવસે ધરમા આવુ વાતાવરણ સર્જાશે, તે દિવસે શ્રરમા સ્વર્ગની શરણાઈઓ વાગી ઊઠશે પરંતુ આજે તો મને મળવો જ જોઈએ જો નહીં આપે તો કોર્ટના બારણા ખખડાવીશું.’

તમારે જો, તમારા ધરને સ્વર્ગ બનાવવુ હોય તો લક્ષ્મણ જેવો વિનય સ્વીખજો, લક્ષ્મણ વાસુદેવ હતા, તો પણ ન્યારે રામ ચાલતા હતા ત્યારે લક્ષ્મણ એમની આગળ ચાલતા અને કાકરા-પથ્થરને હટાવી લાઈ માટે રસ્તો સાફ કરતા જતા હતા તમારા ધરમા પણ શું આવો વિનય છે ? ધરમા વિનય હોય તો લગાઈ-ઝઘડા જ સમાપ્ત થઈ જાય પુત્ર એ પિતાનો વિનય રાખે અને વહુ જો સાસુનો વિનય રાખે તો કદી સધર્મ પેદા થાય નહીં, કારણ સમસ્ત દોષોનું મૂળ લોભ છે ન્યાલોભનું પાણી પડે છે, ત્યાં પાપનો કીચડ થયા વિના રહેતો નથી મિલાડી ઉદગને ખાવામા પાપ માનતી નથી. તેવી જ રીતે જેના હૃદયમા લોભની જ્વાળા છે, તે દુનિયામા કોઈ પણ જાતનું પાપ કરતા અચકાશે નહીં આગમવાણી કહે છે

“હોદ્દો સવ્વ વિખાસણો !”

લોભ સર્વ પાપોનું મૂળ છે તો વિનય જ્યાં સદૃશ્યોનું મૂળ છે. એટલા માટે જ વીરજીઓ પોતાની છેલ્લી દેશનાના આરભમા વિનય વ્રતને સ્થાપ આપ્યું છે વિનય આત્માને જ્ઞાન, દર્શન અને આદિત તરફ

મારા પુત્ર મારે જીવોખાનું સિદ્ધાંત સુરક્ષિત રાખ્યું છે મારા વચ્ચે
પુત્ર જીવોખાનું તાજાં વૃક્ષ પહેરીને તો મારી આંખોએ જોઈને ટકા
જીવનભરશે

ભરતને મારે તો આ પ્રત્યેક સુખ વીછીનાં ૪૫ સમાન સ્વ. જે
દિવ વધી રહ્યું હતું અને તેનું મન પી રહ્યું હતું. 'મારી મા છે
સાતની માતા બાઈલી કોરેર હશે એ મેં અવગણ્યું હતું નહોતું' તે
કહેવા લાગ્યો. 'મા તે' મારા ઇતિહાસ બચાવી નાખ્યો કેઈનો ઇતિહાસ
બચાવવાથી નધારે એના જીવનની બીજા કેઈ મોટી કુર્ચિતિ થઈ ઠોકો દુનિયા
એ જ કહેશે કે ભરતે પૃથ્વીના દુઃખ લીધા અને ભાઈને વનમાં પીસી
દીધા. મા તે આ શું કહ્યું? રઘુજીનને ચોરવલણે ઇતિહાસ આજે પૂજ્ય
મળે શો?

આંસુ સ્વરતાં સરવે બહુ

વેદ કહિ વસ્તવ તબ સીંચા મન જિયન દિવ શાંતિ વહીલા.
ચોરજ શરિ કર છેડુ કલાસા હા પાપિન્ તુ મહ કુલમાસા ॥
જો મલ કુમલિ રહી કર લોહિ લનમલ કાહે ન માલ્ય મોહિ.
વર માંગન મન મહે નહી પીકા શરી જ લામ પરેડુ નહી કીકા ॥

મહાકવિ તુલસીદાસજીએ ભરતના દિવના બાળપ્રેમને જાણે વાચા આપી
છે. આ કવિતામાં ભરતનું હૃદય સ્પષ્ટ મર્મ લેખ્યું છે તેમાં એના
જો માતા તે વૃક્ષને કાપીને જ એના પાંદડાને સિંચન કરવા જેવું મર્મ
કહ્યું છે કેઈએ જાણે ગાંધીને જીવાણા આરુ આખા સરોવરનું પ્રણી
સૂકવી દીધું હોય તેવું વનની એક બીલડી પણ જેવું ધમ ન કરે તેવું ધમ
વેં કહ્યું છે ખીજા બચે તે લગિ આસ બીધા પણ હે પાપિણી સાચે જ
તે રઘુજીનમાં વિનાશનાં બી વાળ્યાં છે એવારા દિવમાં આવી કુટુંબિ સમા
મેલી હતી તો આરુ તો એ જ હતું કે તે જન્મતાની સાથે જ મારુ મળુ
કાળી દીધું હોત, જેથી મારે આ અભાગિયો દિવસ જોવો પડત નહીં અને
નવર્ષ ધાને છે કે તાતની સાથે આવાં કોરેર જમન માનવાનું સાદસ કેમ
તારામાં મર્મ રાખ્યું? બાઈ કેટલું આરુ શાંત જો વર માનતી વખતે તારી
જીમ જ જ્યો મર્મ દોત અથવા એમાં કોય પડે તથા દોત તો? બાઈ હે
આ તો આ મર દિવસ તેવા પડત નહીં

ભરતની નજર સામે કીલકનું ચળ છે અને માતાએ એનો પગ નિ

ષ્ટ ટક ખનાવ્યો છે પરંતુ ભરત એની કઠોરતમ શબ્દોમા નિદા કરી રહ્યા છે જેનાર કહેશે, જન્મ આપનાર જનનીતુ આવું અપમાન અને તે પણ ભરત જેવાને મોઢે પરંતુ અહીં ઉપરથી તમને માતાનો તિરસ્કાર દેખાય છે પરંતુ ઉપરના કઠોર આવરણને દૂર કરી જોશો તો ત્યાં તમને બાઈ પ્રત્યે જીભરાતો અનુરાગ દેખાશે

એક બાઈ કહે છે, 'હું જો સિદ્ધાસને ન બેઠો તો તેથી શો પ્રલય આવી જવાનો છે ? ભરત પણ મારે જ બાઈ છે ને' ન્યારે પીળે બાઈ કહે છે, 'મારે બાઈ વન-વગડામા બટકતો કરે અને હું અયોધ્યાના સિદ્ધાસન પર બેસી મોજ-મઝા માણું ! મારે આત્મા એ કદી સ્વીકાર કરી શકે નહીં.' તમે પણ એવું જ બોલો છો ને કે 'મારા ભાગની મિશ્કત બાઈ પાસે રહી ગઈ તો શું બગડી જશે ! આખરે છે તો એક જ લોહી ને !' (સભામા હસાહસ)

ન્યારે તમારે બાઈ એવું બોલે કે, 'મારે બાઈ ખૂપડીમા રહે અને હું મરીન ડ્રાઈવિંગ બગલામા રહું, એ વાતનો મારે આત્મા સ્વીકાર કરી શકતો નથી' ત્યારે તે દિવસે ધરમા આવું વાતાવરણ સર્જાશે, તે દિવસે ધરમા સ્વર્ગની શરણાર્થિઓ વાગી જીશે પરંતુ આજે તો મને મળવો જ જોઈએ જો નહીં આપે તો કોર્ટના બારણા ખખડાવીશું'

તમારે જો, તમારા ધરને સ્વર્ગ ખનાવવું હોય તો લક્ષ્મણ જેવો વિનય શીખજો, લક્ષ્મણ વાસુદેવ હતા, તો પણ ન્યારે રામ ચાલતા હતા ત્યારે લક્ષ્મણ એમની આગળ ચાલતા અને કાકરા-પથ્થરને હટાવી બાઈ માટે રસ્તો સાફ કરતા જતા હતા તમારા ધરમા પણ શું આવો વિનય છે ? ધરમા વિનય હોય તો લગ્ન-ઝગડા જ સમાપ્ત થઈ જાય પુત્ર એ પિતાનો વિનય રાખે અને વહુ જો સાસુનો વિનય રાખે તો કદી સંઘર્ષ પેદા થાય નહીં, કારણ સમસ્ત દોષોનું મૂળ લોભ છે ન્યાલોભનું પાણી પડે છે, ત્યાં પાપનો કીચડ થયા વિના રહેતો નથી બિલાડી ઉદરને ખાવામા પાપ માનતી નથી. તેવી જ રીતે જેના હૃદયમા લોભની જ્વાળા છે, તે દુનિયામા કોઈ પણ જાતનું પાપ કરતા અચકારો નહીં આગમવાણી કહે છે

“હોહો સન્ન વિનાસણો !”

લોભ સર્વ પાપોનું મૂળ છે તો વિનય બધા સહગુણોનું મૂળ છે. એટલા માટે જ વીરબ્રહ્મા પોતાની છેલ્લી દેશનાના પ્રારભમા વિનય વ્રતને સ્થાપ આપ્યું છે વિનય આત્માને શાન, દર્શન અને ચારિત્ર તરફ

જ્યા પ્રેરણા આપે છે હૃદયનો વિનય લોભીને ઉદ્ધર બનાવે છે જ્યારે
અવિનય હૃદયનાં ક્ષિપ્રતાં દારોને બધ કરી દે છે

એક દિવસ પેતાની કાળી પાસે પાણી માગ્યું કાળી પેતાની એક
આંખ ઉપર ચાંચી ભેરી હતી. દિવસે એને જ મરકરીનું ઘટન બનાવતાં મળ્યું

પાણી કાળી પાણી પા.” કાળીનું હૃદય ચીરાઈ ગયું તેણે જવાબ આપ્યો.

હું મરના દૃશ્યને પાણી પાઈ છું હું મરું દિવસીયા મારા, તને પાણી
નહી પાઈ ” તે જ વખતે નાના દિવસે આવ્યો અને કહ્યું પાણી કાળી
પાણી પાઓને. નાના દિવસની વાણીમાં સાકર હતી. કાળીના દિવસની કળી
ખીલી જોઈ એણે મળ્યું. મારા લાડીયા દિવસ, તને પાણી તે શું બલમ્બ
કરમત પાઈલ

મોટા દિવસની અવિનયમચરી વાને એ કાળીના હૃદયનાં ખૂસતાં દારો બધ
કરી દીધાં જ્યારે નાના દિવસની વિનયમચરી વાણીએ કાળીના હૃદયનાં બધ
દાર ઉપાદી દીધાં

એકલા માટે જ વિનયી પુત્ર પિતાના પ્રેમનો વધુ લાગીદાર બને છે
પૈસાના તે સરખા હિસ્સા કરવા પડે છે કારણ જાળના મુઝમાં એકું
વિશ્વાનન કોઈથી સફળ થતું નથી. આર પુત્રા હોય તે આર જ પિતાની
સમ્પત્તિ પર પેતાનો અધિકાર નહેર કરે છે સૌને અધિકાર છે પરંતુ જેણે
લેખીને પરસેવે પાડી સ પત્તિ ભેળી કરી છે તે બરડા બાપનો પશુ કોઈ
અધિકાર ખસે દે નહીં ! પણ એના માટે કોઈ એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારતું
નથી. ક્રેટ પિતાને જાણ કરી શકે છે કે તે પાતાની સપત્તિ પેતાના આર જ
પુત્રા વચ્ચે વહેતી દે પરંતુ એના પ્રેમનું વિશ્વાનન કરવાનું ક્રેટના અધિકાર
ક્ષેત્રની નક્કારની વસ્તુ છે જે વિનયથી જ હશે તે જ એના પ્રેમનો વધુ
લાગીદાર બનશે.

પૈસા અથવા પ્રેમ જે કોઈ પણ હોય, તે સેવા માટે તમ્બરે નમવું.
પારો પુત્રને સેવા માટે માતાને નીચા વળતુ પડે છે વચર નામે માતા
પુત્રને મેળવી શકતી નથી તેમ વચર નામે તમે પણ સહુએ મેળવી શકતા
નથી. પાણી હમેશાં એ તરફ વહે છે કે જ્યાં ઢળાવ હોય તેવી જ રીતે
સહુએ પણ તે જાણુ જ જાણ છે ? તરફ હૃદયને ઢળાવ હોય અને
હૃદયમાં નમના અને ક્રેમળના હોય તમે જમવા મેડા જમવાની મો ત્યાં
એકાદ માટે કોળાઓ જાણી મયો અને તમે મુજાવા તે પાણીને એક
સૂદો પીનાની સાથે જ પેતા કોળીઓ પણ પાણીની સાથે જ મમે કિતરી

જશે તેવી જ રીતે જ્ઞાનનું 'બોજન કયું' છે પણ વિનયનો ઘૂટડો પીધો નથી તો તમે મૂઝાઈ જશો.

ગૌશાલક અને જમાલી આવી જ રીતે ગૂચ્છાયા હતા એમણે જ્ઞાન તો મેળવ્યું હતું પરંતુ જ્ઞાનની સાથે વિનયના ઘૂટડા ઉતારી નહોતા તેથી તેઓ ગૂચ્છાઈ ગયા અને એવા કસ્યા કે, જીવનની શાંતિ ખોઈ એકા આટલું જ્ઞાન મેળવ્યા છતાં પણ બધી તરફથી તેમને તિરસ્કાર મળ્યો. એવું એ જ કારણ છે કે, તેમણે વિનય સેવ્યો નહીં વિનયી શિષ્ય સર્વત્ર સૌનો આદર પામે છે, જ્યારે અવિનયશીલ શિષ્ય સર્વત્ર અનાદર અને અપમાન પ્રાપ્ત કરે છે આગમમા ભગવાન મહાવીર ફરમાવે છે

જહા સુક પુદ્ગોલો, નિક્ક સિગ્ગહ સવ્વસો ।

પવ્વ દુસ્સોપ પહિનીલે, મુદ્ધરી નિક્કસિગ્ગહ ॥

ઉત્તરાધ્મન અ ૧ ગા.

જેમ સડેલા કાનવળી ફૂતરીને ક્યાંય પણ પ્રવેશ મળતો નથી, ત્યારે તરફથી અનાદર અને તિરસ્કાર જ મળે છે તેવી જ રીતે જેણે વિનયને પોતાના હૃદયમાંથી દૂર કર્યો છે તેને પણ સૌ કોઈ દૂર જ હાસેમે છે તેને ક્યાંય સન્માન મળતું નથી

મહાપુરુષો સર્વત્ર માન પામે છે કારણ કે, તેઓ પોતાના શુરુજનેને હંમેશા, માન આપે છે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ હંમેશા પોતાની માતાને પ્રણામ કરતા હતા તેઓ માતાના ખગમા ખડતા પડતા મોટા થયા તમે પણ તમારી માતાના ખગમા ખડતા પડતા મોટા થયા હશે લક્ષ્મણ પણ વાસુદેવ હતા. એમનું પદ મોટું હતું. ત્રિખંડના તે નાયક હતા એમની પાસે સત્તા હતી પરંતુ સત્તાનો નશો નહોતો. સત્તા ખૂરી હોતી નથી, પરંતુ ખૂરો છે સત્તાનો નશો ધન ખરાબ નથી પણ ધનનો નશો ખરાબ છે રાવણ, કસ અને દુર્યોધન એના નશામાં જ હોવા હતા. તેથી જ તેઓ દુનિયાની ઠોકરો પામ્યા. સત્તાના મદમાં એમણે કંઈ દુનિયાના માનવીઓ કીડ-મ કીડ છે! એટલે દુનિયાએ એમને ઠોકર મારી

જે ધરમાં મોટા-નાનાની મર્યાદા છે, જ્યાં લક્ષ્મણ જેવો વિનય છે અને હરત જેવો પ્રેમ છે તે ધર જ નહીં સ્વર્ગ જ છે

હમણા હુ ધરના પુરુષપાત્રો અંગે બોલ્યો છું. પરંતુ ધરમાં નારી પાત્રોનું ધ્યાન પણ આજી નથી અને જો સાચું જોવામાં આવે, તો ધરનું સજ નારીઓના હાથમાં છે તમે (પુરુષો) દુઃખનના રાજા છો તો ધરની

રાણેઓ આ નારીઓ છે એટલે એમને પણ બે સબ્બ કહેવા જોઈએ
કારણ કે નરકને સ્વર્ગમાં ફેરવી દેવું એ નારીના હાથમાં છે વાડુ ત્યારે જ્યાં
મેઢેથી ખાતાઓ અને બહેનોને કુ પૂછુ છું કે તમે ધરને સ્વર્ગ બનાવવા
આહો હો કે નરક ? તમારામાં બન્ને જાતની કળા છે પરંતુ એને ઉપયોગ
કઈ રીતે કરી રહો છો ? આજે તમારા ધરમાં સ્વર્ગ છે કે નરક ?

તમે કદાચ વિચાર કરતા હશો કે મહારાજે આ ક્વે પ્રશ્ન કર્યો તમે
કહેશો તમારુ ધર સ્વર્ગ છે વિશાળ બગીચો છે બે બે ગાડીઓ છે
બગીચો છે નોકરો છે બધી સામગ્રી છે હા દેખીતુ તો તે સ્વર્ગ છે પણ
જ્યારે કિતરીને જુઓ તો કદાચ બીજુ જ દસ્ય દેખાશે.

ધરમાં સાસુ પત્તુ છે અને વડુ પત્તુ. એ ધરનાં મુખ્ય પાત્રો છે બે
એકબી વચ્ચે પ્રેમની ત્રાજા વહી રહી હોય તો સમજવું કે ધરમાં સ્વર્ગ છે
પત્તુ આજે તો સાસુ અને વડુ વચ્ચે વૈમત્યની કિડી ખાઈ ખોદાઈ ગઈ
હોય છે સાસુને વડુ બાપે શ્રિષ્ઠ છે તો વડુને સાસુ બાપે. વડુ કહે છે
“એક મીનીટ પત્તુ આ સાસુ ચેન પાયા દેતી નથી એની કલક હમેશાં
આક્રમી ન રહે છે એને મારો એક ન વાત ચમતી નથી સારી સાચી વાત
પત્તુ એને જૂઠી વાત છે કદી પ્રેમનાં બે વચ્ચે ન સાંભળવા મળતાં નથી.
સ્વારથી સાંજ સુધી કું કમ કરતી રહુ છું સોહીતો પરસેવો પાડુ છું તો
પત્તુ બે મીટા સન્દો મળના નથી કે બધાં બમ વીસ] શરૂ

તો સાસુની વાત પત્તુ સાંભળીશો તે કહે છે કુ ધરની ધન્યતા
આખરુ સાચુ છે તમે શુ નાલો ધરને કેમ ચલાવવું તે નિત્ર નવા
શોખો અને નિત્ર નવી ફેશનોને લીધે ધર બરમાદ થઈ શુ છે કમાણી
છે નહીં બિચારો હાકરો સગાઈથી સાંજ સુધી કુશને બેસે છે ત્યારે બે પૈસા
કમાય છે પત્તુ બાપે શુ ? હાથમાં આલ્ચુ કે સાથ પૈસાને તો એના
હાથમાં ન્તાં જ જાણે પાંખો બાવી નય છે તેથી ધરમાં પૈસો દેખાતો નથી.
કુ એને સારી-સાચી વાત કરુ છું તો એને કબી લાગે છે કુ જ બરતણ
છું દુનિયા મન ન કહે છે તો શુ મન કાંઈ લક્ષ્યને શોખ છે ? શુ
ભાઈથી મારુ પેટ ભરાતુ હશે !

સાંભળીને બેની વાતો બહેની વાતોમાં સાચુપણ રહેતુ પત્તુ
વડુને સાસુનુ બાપણ દેખાતુ નથી અને સાસુને નવા મુજબી નૂતનતા દેખાતી
નથી. એટલે બે ને એકબીબને નિંદે છે પરંતુ આજ વડુ આજે પોતાની
સગી મા પાસે જાય ત્યારે એને એનુ બાપણ બાપુ આવતુ નથી તેમ એની

જલ પણ લાખી લાખતી નથી માતાને ઘેર તો એ સવારથી સાજ સુધી કામ કરે છે ચૂલો પેટાવે છે, વાસણ પણ માળે છે અને કપડા પણ ધૂએ છે, લોહીનો પરસેવો પણ થાય છે, તેમ છતાં લોહી સુકાતું નથી

ખીજ બાજુ સાસુની દીકરી જ્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે શું તે પોતાની જૂની ઢાંચે જ ચાલે છે? શું કોઈ નવી ફેશન લાવતી નથી? એના માટે તો મા નવી નવી ફેશનેબલ ચીજો ખરીદી લાવે છે, અને એ પ્રેમથી આપે છે. ત્યાં કમાણી અને ખર્ચાના મેળની ચિંતા સત્તાવતી નથી ત્યાં એ બધી સીધી સાદી અને સાચી વાતો બૂઝી જાય છે કે જેના વડે એ રોજ-રોજ વહુને નિહતી હતી.

ધરનુ આ નરક એક દિવસમા સ્વર્ગમા ફેરવી શકાય છે જો વહુ સાસુને માની લે અને સાસુ વહુને દીકરી સમજી લે, તો દષ્ટિ બદલાતાં જ સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જશે જ્યાં સુધી દષ્ટિ નહીં બદલાય ત્યાં સુધી આ ક્રમ ચાલતો જ રહેશે

હા, તો માતાઓ તમે માહું લગાડજો મા ધરને સ્વર્ગ પણ તમે જ બનાવી શકો છો અને નરક બનાવનાર પણ તમે જ છો બનાવ એક જ બને છે, પરંતુ જો દષ્ટિ જ બદલાઈ હોય તો એ જ બનાવ ધરને સ્વર્ગ બનાવી શકે છે અને તે જ નરક પણ

એકવાર એક વહુથી કાચનો ગ્લાસ ફૂટી ગયો કાચના ફૂટવાનો અવાજ સાલજતા જ તેની સાસુ દોડતી આવી અને જોતાની સાથે જ આખો ચઢાવતા ખેલી "શું હાથ લાગી ગયા છે તારા? રોજ-રોજ માલ ખાય છે તો બધી શક્તિ જાય છે ક્યાં? જો બાપુને ઘેર આવો ગ્લાસ ફૂટત તો ખબર પડત અહીં મારો દીકરો કમાય છે આખો દિવસ ખેડી-ખેડી ખાય છે, એટલે જ હાથની શક્તિ જીમે આવી ગઈ છે રોજ જીલ લગાવ્યા કરે છે આજે ગ્લાસ ફોડ્યો, કાંચે પ્યાલો ફોડ્યો તો વળી ક્યારે ગ્લાખી ફોડે છે"

વહુ પણ તાકુંકની કહેવા લાગી "હા, હા, હું ખેડી-ખેડી ખાઉ છું અને તમે ઊભા-ઊભા ખાતા હશે જાણે કે, કમાઈ-કમાઈને ટગલા કરી દીધા. એકેય દિન ખાલી જનો નથી જ્યારથી આવી છું ત્યારથી રોજ રોજ ખેત્યાર સલગાવી ન દો ત્યાં સુધી જેન પડતુ નથી કદી મારી માને વગેવગે, તો કદી મારા બાપને અને કોઈવાર તો વળી મારી સાત પેઢીઓને સપાટામાં લેજો એ બધા ખરાબ છે. ટોંગલાનો અવતાર તો તમે જ લઈને આવ્યા છો"

જને બાળુએ તીર વરસા અને એકબીજાના હૃદયને વીધવા લાગ્યાં. આણુ જ ને ધર હોય તે પછી નરક બાધી વિશેષ ખરાબ જેવું હતું. નરકનું ચિત્ર તમે જોઈ લીધું હવે સ્વર્ગનું ચિત્ર પણ જોઈ લો.

વડુ દુધનો આસ બરી સસરાને બાપવા જઈ રહી હતી દુધ ગરમ હતું આસ એકદમ હાથમાંથી છૂટી ગયો. જમીન પર પડ્યાં જ આસના દુકાદેદુકામ થઈ ગયા બાળુના ઓરડામાંથી સાસુ દોડતી બાવી કહેવા લાગી દીકરી ચિતા ન કરીશ ખાલી આસ જ ફૂટ્યો છે ને! આસના દુકામ બંધ થયા પણ મારી બેઠીના દિલના દુકામ થવા ન જોઈએ. જોએ બેઠા ક્યાં તારા પગમાં કાઈ દુકાદે પેસી ન જાય, મારી સોના જેવું વઢૂથી શુ કાચનો આસ મેંધા છે!

આ સમયે જાણે અમૃતના શૂદ્ધ હતા. જ સંવિજ્ઞાતાં જ વઢૂની આંખો બિહારાઈ બાવી તે સામુના પગમાં પડી ગઈ કહેવા લાગી મેં પિયરમાં મારી માને છેડી પણ જલ્દી મને નથી મા મળે મઈ છે એ સ્ત્રી મા કરતાં પણ મારા પ્રત્યે વધારે પ્રેમ ધરાવે છે ઘેર પણ ને આસ ફૂટી જાય તે સ્ત્રી મા પણ મે સમજે કશા વગર રહેતી નથી.

આસ પડે છે અને ફૂટતાં કાઈ રોડી શકતું નથી. પરંતુ પ્રેમને વૃદ્ધાથી તમે રોડી શકો છો. કાચના કામ થયા એની ચિતા નથી પરંતુ ધરના દુકામ થવા દેશો નહીં.

ધરમાં પ્રેમનું વાતાવરણ હવાપેશુ રાખ્યું હોય એકબીજાનું સન્માન જાળવ્યું હોય એક બીજાને આદર કપી હોય તે ધર સ્વર્ગ જની શકે છે.

કુટુંબનાં મે મહત્વપૂર્ણ સભ્યો છે પતિ અને પત્ની. એમની જવાબદારીઓ અમે પણ મારે કહેવું છે. પરંતુ આ બધીબાળ કહે છે કે હવે બસ કરો. વાડુ ત્યારે પતિ-પત્નીની જવાબદારીઓ અમે બીજા વાર વિચાર કરીશું એ શાંતિ.

જેન સપ્તમ કાંદવાડી મુખર્જી

આજના પ્રવચનનું મથાળું છે “ચાહના દળી તો ચિંતા દળી” ચિંતા એ માનસિક શક્તિને ફેરી ખાનાર કોડો છે તમે ચિંતાથી મુક્ત થવા ઇચ્છો છો તમે એકલા જ શા માટે, કાંઈ પણ શિક્ષિત વ્યક્તિ ચિંતાથી અચવા જ માગશે

તો શું ચિંતા એ જરૂરી છે ?

વિચારવાનું તો એ છે કે ચિંતા જીવન માટે જરૂરી પણ છે ? ચાલો, થોડીકવાર આપણે ચિંતાની જગરિયાત અંગે પણ વિચારી લઈએ એમ તો તમે સામળના આવ્યા છો કે ચિંતા એ ચિંતા સમાન છે પરંતુ ક્યારેક ચિંતા પણ જરૂરી બની બધ છે

એક વિદ્યાર્થી છે એને રમવાનો ખૂબ જ શોખ છે દિવસમાં આઠ કલાક ધરની બહાર રહે છે પિક્નિક પાર્ટીઓમાં સૌથી પહેલો એ હોય છે શહેરના સિનેમાઘરોના નામો એને યાદ છે ક્યા સિનેમા-ઘરમાં ક્યું સિનેમા ચાલી રહ્યું છે એની એને પૂરેપૂરી માહિતી છે પરંતુ અભ્યાસના પુસ્તકોમાંનું એક પણ પાનું એ કદી ખોલતો નથી, તો તમે કહી જાઓ કે તને જાણવાની ચિંતા નથી દરકાર નથી, તો શું પાસ થઈશ ? હવે કહો, અહીં ચિંતા જરૂરી છે કે નહીં ?

બેનોનું કામ ધરમાં સુવ્યવસ્થા બળવવાનું છે તેને પ્રમાદ કરે છે, ધરમાંનો સામન વેરવિખેર પડ્યો હોય છે, કચરો પણ સાફ થતો નથી, સાત વાગ્યે પથારી તળે તો ચાહનો કપ ક્યારે મળશે, ઓફિસે જવાનો સમય થઈ ગયો છે ને ધરમાં જમવાનું તૈયાર નથી, બાળકોને અગિયાર વાગ્યે શાળાએ જવાનું છે અને સાડા દસ વાગ્યા છતાં એમના બાણાનું

કાંઈ થયું નથી તો બાવી સ્થિતિમાં તમે થીમતીછત્રે કહેશો કે તને ધરતી કાંઈ મિલ્યા છે કે નહીં ?

ધરતી મિલ્યા રાખવી જરૂરી છે ગૃહિણીને બે ધરતી કાળજી (મિલ્યા) નહીં હોય તો તમારું દરેક કામ ઝંઝવણિયત બની જશે તમને તમારી બોલિસતી મિલ્યા રચા કરતી હોય છે પોણાઠણ ઉપર મહિમાળને કમિ બાવો છે તમારા મનમાં ખલખલો મળી જાય છે પુરુષવર્ગ દુકાનના કામમાં બે બાળક કરે અગિયાર વાગ્યે દુકાને જવાનો સમય હોય ત્યારે જમીને દોઢ કલાકની નિદ્રા એવે બને સાજ બારે બહીને દુકાને જાય તો તેવા વખતે દેવોજી (થીમતીછત્ર) જ હાન બહેરશે કે તમને દુકાનની મિલ્યા છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે મિલ્યા-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

પ્રવચનનો સમય સારા બાઠ વાગ્યોનો છે મેલ્યાબો બાવી પહેામ્યા છે બને કુ બે નવ વાગ્યા સુધી ઉપર ૮ બેડો સુ તો તમે જ મેલવી છોશો કે મહારાજશ્રીને અમારા સમયની કિમત જ નથી બા મારી વાત છે તમારી નથી તમે સામા બાહને બાને નવ વાગ્યે બાવો તો શુ ગેરલાજ નથી ? તો બુનિજ પોતાના સમયે પાટ ઉપર બાવી જતા નથી તો કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીને મિલ્યા જ નથી અમારો સમય જવડે છે તો મારે પણ તમારી મિલ્યા રાખવી રહી

તમારો ડોકરો બીમાર છે ડોક્ટરને તમે દેખાવ્યું એવું મેલ્યું થયો પશુ બાપો બે ડોક સમયસર દવા જ લેતો ન હોય ચરી પડતો ન હોય લે તમે જ કહેશો કે તનેવાગ સરીતી કાંઈ કાળજી જ નથી તો બીજો એવું શુ કરે ? હવે બે ડોક્ટર જ ડોક સમય ઉપર છળેકશન દેવા બાવતો નથી તો તમે ડોક્ટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ? બને બે ટપુશન-ચિકાક સમય પર બાવે નહીં બને બાળક બબ્બાસર્તી નજરો હોય તો તમે બે મારનરને કહેશો કે તમને પૈસાથી જ મનસબ છે અમારા બાળકની કાંઈ મિલ્યા જ નથી

ડોક્ટરે મિલ્યા ૮ ન રાખી તો રોગીના પ્રાણ કીરી મના, માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ ગયેલ કાંઈ કલાક બે સમયસર બોલિસે પહેાવતો નથી તો તમે બેને નોકરી પરથી કાઢી મૂકીશો, મારોપ મૂકીશો કે તમને તો સમયની કાંઈ પડી ૮ નથી

મહારાણી વિક્ટોરીયાનો સેક્રેટરી એકવાર એના સચિવાલયમા ત્રણ મિનિટ મોડા પહોંચ્યો મહારાણી બહુ વ્યગ્ર હતી સેક્રેટરી આવ્યો તો બોલી 'તમારી ઘડિયાળ ભુલ્યો' એણે કહ્યું 'ક્ષમા કરજો, મારું ઘડિયાળ જરા સુસ્ત છે' વિક્ટોરીયાએ કહ્યું 'કા તો તમે તમારું ઘડિયાળ બદલો અથવા તો મારે મારા સેક્રેટરીને બદલવા પાસે કારણ કે તમને સમય પર આવવાની ચિતા નથી' મત્રી જે પોતાના કામની ચિતા ન સેવે તો સારાચે દેશની મુરખા ભયમા મૂકાઈ જાય મત્રી જ સા માટે, પત્રોત્તર રૂપિયા મેળવતો સિગ્નલમેન જે પોતાના સમયની ચિતા ન રાખે તો કેટલું નુકસાન થાય ? જે ટૂંકો અચકાઈ જાય, સેક્રેટરીના પ્રાણ જાય, હજારોનું શરીર અને સૌ દુઃખ નષ્ટબ્રહ્મ થઈ જાય

હા, તો જીવનના દરેક ક્ષેત્રમા ચિતા સેવવી જરૂરી છે ધોખી તમારા કપડા આપી ગયો તમે એની કાળજી રાખી નહીં આડા-અવળા મૂકી દીધા રાત્રે ઉદરોને લાગ મળ્યો અને બધા કપડા રાત્રે કાતરો ખાધા એમા શ્રીમતીજીની રેશમી સાડી પણ હતી સવારે તમે જોયું તો તમો ઉદરો પર બળો લીક્યા શ્રીમતીજી પોતાની દોઢસો રૂપિયાની રેશમી સાડાંની દુર્દશા જોગે તો એમનું મગજ પણ ગરમ થયા વિના રહેશે નહીં લગભગ સારાચે ધરતું વાતાવરણ ગરમ થઈ જશે પછી લાલેને એ ગરમ વાતાવરણમાં ચૂલો પણ ફગી જાય એટલે કપડાની ચિતા ન કરી, તેથી સારુ થે લર ગરમી અનુભવી શકે છે અને ધરતું મોટેરુ ધરતી સુરક્ષાની ખેવના જ ન રાખે તો કહેવાશે મોટા તો થઈ ગયા પણ ધરતી ચિતા જ નથી હા, તો તમે હવે સમજી ગયા હશે કે ચિતા એકદમ છોડવાની વસ્તુ નથી તેમ ચિતાને વળગી રહેવું પણ ઠીક નથી, કામની ચિતા તો જરૂરી છે પણ વગર કામની ચિતા બિનજરૂરી છે, કારણ કે એ માણસનું લોહી બાળવાનું કામ કરે છે

ચિંતાનું બિનજરૂરી રૂપ :

કીડા જે પ્રકારના હોય છે એક તો પદાર્થને ઉપરથી ટોચી ખાય છે તો બીજું અદરથી ચિતા એ બીજા પ્રકારનો કીડો છે ઉપરથી જે વૃક્ષને લાગી જાય છે તે વૃક્ષને તે ખાઈ જાય છે ઉપરથી તો વૃક્ષની સ્થૂળ કાપા બરાબર દેખાશે પણ અદરથી તે પોણ બની જાય છે ચિતા પણ એક પ્રકારની ઉપર છે જે જૂપી રીતે માણસની શકિતને ફોલી ખાય છે એ

કાંઈ થયું નથી તો આવી રિયતિમાં તમે ચીમતી છો કહેશે કે તને ધરતી કાંઈ મિત્ર છે કે નહીં ?

ધરતી મિત્ર રાખતી જતી છે મૃદિલીને જે ધરતી કાળજી (મિત્ર) નહીં હોય તે તમારું ફરેક કામ અત્યવરિયત જતી જશે. તમને તમારી ઓરિસની મિત્ર રચા કરતી હોય છે પોખીલ છપર ખજિયાળને કાંઈ આવ્યો કે તમારા મનમાં ખસખસી મચી ત્યારે પુનઃવર્તન દુકાનના કામમાં જો આવડત કરે અગિયાર વાગ્યે દુકાને જતો સમય હોય ત્યારે જમીને ઘેર ક્યાકની નિદર ખેંચે અને સાડા બારે બીંદીને દુકાને જાય તે તો વખતે દેવીજી (ચીમતીજી) જ કાન સભરે છે કે તમને દુકાનની મિત્ર છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે મિત્ર-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

અવચનનો સમય સાડા બાર વાગ્યો છે મોતાઓ આવી પહોંચ્યા છે અને હું જો નવ વાગ્યા સુધી છપર જ બેઠો રહ્યો તો તમે જ બોલી જાઓ કે મહારાજશ્રીને જમારા સમયની કિંમત જ નથી. આ મારી વાત છે તમારી નથી તમે સાડા બારને બદલે ત્રણ વાગ્યે આવો તો શું ચેરલાજી નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે પાટ છપર આવી જતા નથી તો કહેવલ છે કે મહારાજશ્રીને મિત્ર જ નથી જમારો સમય બચડે છે હો મારે ખજી તમારી મિત્ર રાખવી રહી.

તમારો દોકરો જીમાર છે ડોકટરને તમે દેખાવ્યું એવું રોગ દવાઓ ખજી આપી જો કોઈ સમયસર દવા જ લેતો ન હોય મરી પાળતો ન હોય તે તમે જ કહેશો કે તને તારા ઘરની કાંઈ કાળજી જ નથી તો મૃતિ એવું શું કરે ? હવે જો ડોકટર જ કોઈ સમય છપર છળેકલન દેવા આવતો નથી તો તમે ડોકટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરદાર છે કે નહીં ? અને જો ટપુચન-સિંચક સમય પર આવે નહીં અને બાળક બુબાસમાં નખે હોય તો તમે જો માસ્તરને કહેશો કે તમને પેસાઈ જ મતલબ છે જમારા બાળકની કાંઈ મિત્ર જ નથી.

ડોકટરે મિત્ર જ ન રાખી તો રોગીના પ્રાણ બિટી મર્યા માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ રહેલ કાંઈ ક્યાક જે સમયસર ઓરિસે પહોંચતો નથી તો તમે જોને નોકરી પરથી કાઢી મૂકીશો મારોપ મુશ્કેલી કે તમને તો સમયની કાંઈ પદી જ નથી.

વખતે અભયકુમાર ત્યાં આવી લાગ્યો નાની વયમાં જ પોતાની માતા સાથે એ ત્યાં આગ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું પણ સરપચે કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના દારૂ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ હાંકલવી રહી” તેમ છતાં અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને ?” સરપચે કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર બુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની શુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમાં લખો જ છો ને ? એ તો તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમાં લખો છો ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ હોજો, અભયકુમારની શુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો, અને કેવળનાથનું સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમાં બાકી જ શું રાખ્યું ? આમાં તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસંદગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી. ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમાં અગૂઠો મૂકતાની સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિલોરીમાં અગૂઠો મૂકતાની સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની શુદ્ધિ તમે માગી છો. કેઈ વાધો નથી તમે બુદ્ધિશાળી બનો તમારામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ અગમ્યે પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની શુદ્ધિ બે મળી જાય તો એનો ઉપયોગ ફક્ત એલાઓને ઉન્નુક્ત કરવામાં કરશે કે મુક્તને ફક્ત એલાઓમાં ? કારણ કે શુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કેઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો છો તો કેઈ એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગો છો એમાં કાઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની પ્રામાણિકતા જાળવી, બીજાનું શોષણ ન કરતા કેઈ મર્યાદામાં કંઈક સંપત્તિ મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના અકારણી રણકાં જોઈ તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશે કે પોતાના અહકારને પોષવામાં કરશે ? સંપત્તિ મેળવી તમારી દષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો સ્વ-વિલાસ તરફ ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ શુદ્ધિ હતી એમની શુદ્ધિએ

સારીરિક જ નહીં પરંતુ માનસિક શક્તિને પણ દુષ્ટિ છે તમે માહે તેલુ ટોનિક પદાર્થ છો. માહે તેલુ પૌષ્ટિક પદાર્થ ખાઓ. પણ સારી શક્તિને મિત્તા દારી ખાશે તમે જન્મવા બેઠા તમારી સામે મિદાઈ જોતો થજ ખાઓ. તમે હજુ એક માસ પણ લીધો નહીં કે પાછળથી મિદાઈ અપડે મારી નથી મિદાઈ સાફ કરી મર્ધ ખાવા બવસરે તમે હેરા. મર્ધ જશે. તમે નથી ઈચ્છવા કે તમારુ જન્મજુ એક મિદાઈ ખારોમી જન્મ દા, તે તે મિદાઈ છે ચિત્તા જે તમારામાંના જ્યા જ વિદામિનોને ખાઈ જાય છે ખાઓ. હા તમે પણ ખાધેયુ જાય છે એના પેટમાં.

એક વખતની વાત છે સમ્રાટ એલિઝે એક જાકરુ નદીમાં મોઝમુ એની જોડે એક સ દેસો પણ હતો. આ સમ્રાટનુ પાલેયુ જાકરુ છે એને દરેક જ લીધુ માસ ખવડાવવામાં આવે અને સારી બવસ્થા કરાય. પરંતુ એની સાથે એક બીજી પણ ખારા છે એનુ વજન વધુ જોઈએ નહીં નદીમાંની મામ પચાવત એકડી મર્ધ મામ પચાવત એ તે હારતની જૂની પરંપરા છે આ મર્ધુ સુદર પરંપરા કહેવાય. જામના નાના મોટા જન્મ પ્રજો મામ પચાવત દારા જ હિંદુમાં આવે છે બ્યારથી મામ પચાવતની અધિકાર અને વિશ્વાસ જોજા થવા ત્યારથી જામના કસદો સહેરની કોટીમાં જવા લાગ્યા છે ત્યાં મરિદાનો સમય જાને થમનો પલ્લે દુરુમોજ થાય છે વડીમેનુ માલવા સામે છે મિદાઈ લોચા એકલ વડીમની મીડી વાતમાં ફસાઈ ચોતાની અગેપાજિત કમાણી નકામી વેચી નાખે છે.

તેન દેશન કહે છે પહેલાં તો કપાલની પ્રવૃત્તિથી દૂર રહે. જન્મજુ ભગવાન મહારીર દરખાવે છે. હિંદુલેસકર ઠાણ દુરમો વરિચકર ૫ કમાવના વાતાવરણથી જાહેલ કરાય પ્રજાવ મર્ધ મર્ધ હોય તે એ ખામી તરત દારી નાખે. જામના કોઈ પચની સામે તમારી સમસ્થા રજૂ કરી દો તે હિંદુતાપૂર્વક બ્યાવનુ રક્ષણ કરતાં જે હેસમો આવે એનો પ્રેમ સાથે સ્વીકાર કરી બે. તેથી સમય જાને સ પત્તિ જાનેતો બચાવ થશે.

પેલા નદીમાંમાં મામ-પચાવત બેડી છે વિકટ સમસ્થા તેની સામે ખાવી દતી જાકરને ખવડાવવા-પીવડાવવાની જવાબદારી તો સો કોઈ લેવા તેમાર દનુ પરંતુ ખવડાવ્યા પછી વ લ વધે જ નહીં એની જવાબદારી ટાળુ દા. આ સમસ્થાનો હિંદુ જો આવશે નહીં તે સમ્રાટ એલિઝા કાખ્ય મોજ જાવુ પછી સમસ્ત પચાવન વિચારમાં ફોલેલી દતી તે જ

વખતે અભયકુમાર ત્યાં આવી લાગ્યો નાની વયમા જ પોતાની માતા સાથે -
એ ત્યાં આગ્યો હતો એણે આગ-પચાવતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું.
પણ સરપએ કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના -
દા'ગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ હાંકલવી રહી” તેમ છતાં
અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપએ એને બધી વાત સમજાવી
એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપએ
કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાવતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર શુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની
શુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપાઓમા લખો જ છો ને? એ તો
તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપાઓમા લખો છો ગૌતમ સ્વામીની
લખ્ધિ હોજો, અભયકુમારની શુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાસ્ત્રિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો,
અને કેવળાજીનું સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમા બાકી જ શું રાખ્યું ?
આમા તો તમે બહુ કુશળ છો વિધ્વીની પક્ષ ઢગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી.
ગૌતમ સ્વામીની લખ્ધિ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમા અગૂઠો મૂકતાની
સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિજોરીમા અગૂઠો મૂકતાની
સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની શુદ્ધિ તમે માગી છે.
કોઈ વાધો નથી તમે શુદ્ધિશાળી બનો તમારામા જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઝગમગે
પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની શુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો
ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામા કરશો કે મુક્તને ફસાવવામા ? કારણ
કે શુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો
છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમા કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની
પ્રામાણિકતા બળવી, બીજાનું શોષણ ન કરતા કોઈ મર્મોદ્ધમા ક'ઈકે સપત્તિ
મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના
ઝંકારેથી રચુકી ઊઠે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત
એવી કુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશો કે પોતાના અહંકારને પોષવામા
કરશો ? સપત્તિ મેળવી તમારી દ્રષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો
અવ-વિલાસ તરફ ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ શુદ્ધિ હતી એમની શુદ્ધિએ

પચામનની સમસ્યાનો ઉકેલ શોધી આપ્યો. પચામનને એમણે કહ્યું સમાજ તરફથી આવેલા અટ્ટહાસને સદર્શ વિદાય કરો અને કહેણે કે સમ્રાટની આજ્ઞાનું પચાવત્ પાલન થશે આવના ૭ મહિનામાં સ્વયં સમ્રાટ જાણીને નેર્ક થકે છે બધા અકિત થઈ ગયા. કુમાર આ શું કદી સ્વા છે એમણે એક પાંજરુ મમાવ્યું જેમાં બે ખાનાં કપો પાંજરામાં એક બાજુ મકરાને બાકી રીંધો અને બીજામાં એક સિંહને પૂધો

મકરાને ધણુ ખવડાવવામાં આવતું લીધું ધાસ પર્વત બરપૂર દેવાઈ પણ સામે સિંહને જોતાં જ જાણે એને મોત જ દેખાતું એ જાતો પણ એનું લોહી જ બનતું નહીં સિંહથી ભાગતા ભયની ચિંતા એનું લોહી જ બાળી નાખતી ૭ મહિના બાદ સમ્રાટ એવિંકતે અત્યુચર પાડો બાબેલ તોળીને નેથું તો મકરાનું તેટલું વજન હતું કે નેટલું ૭ મહિના પહેલાં મકરાનું લોહી પેલી ચિંતા ખાઈ જતી તેથી જ રીંધે તથારાં બધાં મિત્રો નેત્રે પણ ચિંતા ચરી જમ ૭ મારે તમે એનાથી સારવાન રહેજો

સદી વખતે ચિંતા રાખવી સારી નથી કોઈની જેમ ચિંતાને પણ ખાવીએ દાંડીને પચાવીમા જળે, નહીં તર ચિંતાને સાર તમારી પીઠ ઉપર પચાર-સમ સાર બની જશે જે એક પણ મારે પણ તમને નાપા નહીં દે

સહેરાનાં જેતરમાં જેમ ઓળા પડે છે તારે જીવો પાક કરમાઈ જાય છે જેતરની હસતી હરિયાળી સમાપ્ત થઈ જાય છે એટલેનાં હસતાં પ્રેમી પણ કરમાઈ જાય છે પણ તેથી જ રીંધે ચિંતાના ઓળા પ્રસન્નતાને કરી લે છે એ છુપા ઓળા ૭ ચિંતાના ઓળામાં વજન તો કાંઈ જ નથી પરંતુ પેલા બી ન ઓળા કરતાં ખાનામાં પ્રખર સહારક સક્તિ છે પેલા ઓળાથી તો હતા એક જ વર્ષ જમડે છે પણ ચિંતાના ઓળા જેના છવન ઉપર પડી જાય છે એનું સિમ્ત સદાને મારે સમાપ્ત થઈ જાય છે સિમ્ત જ નહીં હમોશ બનવી નિહાળીઓ પણ બચી જાય છે એ જુવાનની ધડપણમાં ફેરવી નાખે છે

ચિંતા અને ચિંતા શુ હોવાના બા બે સમુદાયમાં જાય છે ચિંતા ઉપર મીઠી અપાયા છે અને ચિંતા ઉપર નહીં કાનસુ કે ચિંતા તો પોતાના સ્થાને રહી જળજ્યુની સહાયતા વડે મહાને માગ છે પણ બા ૧ ચિંતાની સક્તિ સવિશેષ છે એના ઉપર સ્થાનનો પ્રતિબંધ નથી. જળજ્યુની

એને જરૂર નથી અને એ મદદને નહીં પણ જીવતાને જ બાળે છે. એની આ શક્તિને કારણે જ એના માથે તિલક બિંદુ લગાડાય છે

એક વિચારકના શબ્દોમાં કહ્યું તો ચિંતા કરતી ખુરશી છે, જે તમને ઉપરનીએ ફેરવશે પણ કચાપ પહોંચ્યાડશે નહીં એનું કામ ફેરવવાનું છે, કોઈ લક્ષ્ય તરફ પહોંચાડવાનું નહીં એટલા માટે જ એ વિપત્તિઓનું વ્યાજ છે મૂળ અદા કરતી વખતે તો તે પોતે જ અદા થઈ જાય છે, અથવા તો માણસને જ સમાપ્ત કરી દે છે

ભારતીય વિચારકાએ તો ચિંતાને અમર વેલ કહી છે કહેવાય છે કે જે વૃક્ષ ઉપર અમર વેલ ચઢે છે, એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ વૃક્ષનો બધો જ રસ ચૂસી લે છે તેવી જ રીતે જે માણસના મન ઉપર ચિંતાની અમર વેલ છવાઈ જાય છે એનું જીવન-માધુર્ય સુકાઈ જાય છે. કામ કરવાથી શરીર થાકે જ આ સિદ્ધાન્ત ખોટો છે જમ તો શરીરને સ્વસ્થ રાખે છે શરીર કામથી નહીં પણ કામના ભારથી થાકે છે, કામથી તો એ હલકું રહે છે પરંતુ કામનો ભાર જ્યારે મન ઉપર લાગે છે તે જ વસ્તુ શરીરને થકવી નાખે છે મશીનને ચલાવવાથી જેમ મશીન ખરાબ થતું નથી પણ સ્ક્રૂ અટકી જવાથી જ મશીન કામ દેતું બંધ થઈ જાય છે તેવી રીતે મનમાં જ્યારે ચિંતાનો સ્ક્રૂ અટકી જાય છે, ત્યારે જ એ માણસનું મશીન બગડે છે

ઢેલલાક માણસોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ નકામી ચિંતાઓનો પોટલો બાધી ફર્યાં કરે છે એકે લાઈ જરા લોભી હતા એક પૈસો ખર્ચ કરતા દસ વાર વિચારતા

પ્રશનસીબી કહો કે એમના ઘેર પુત્રજન્મ થયો, પરંતુ શેઠે પુત્ર જન્મને પ્રશનસીબી માની નહીં એમના મન ઉપર ચિંતાનો ભાર વધ્યો. ચિંતાએ એમના મો પરની લાલાશ બૂરી નાખી, પ્રતિદિન ચિંતામાં જ ચકરાવા લાગ્યા એમનો ફૂકો પડતો ચહેરો જોઈ શ્રીમતીજીએ પૂછ્યું; “તમારા મો પરની રોનક કયા ચાવી ગઈ? તમે તો રોજ રોજ સુકાતા જ જાઓ છો!”

એમણે કહ્યું “મારું દુખ મારું હૃદય જ જાણે છે તમને સ્ત્રીઓને એનો શો અનુભવ? આ જુઓ, પુત્ર જન્મ્યો છે, કાલે એ મોટો થશે, એના સારું વપડાં જોઈશો કદી એ બીચકીટ માગશે તો કદી ચોકલેટ. એ એને દેવું પડશે કદી રમકડાં પણ લાવી આપવા પડશે એના દિવસો પિતરો

કે ખરી એને કસાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડશે. હી જાને પુસ્તકોનો કાર ખસુ
મારા પર જ આવશે. કાચુતર પૂરુ થતાં એના સખનો ખચીં તિનેરીનાથી
કરવો પડશે. તમે તો ચાર રોટલા થઈ જાળમા થઈ જાઓ છો. પણ જમીં
જવરજાની જવાબદારી મારા પર જ રહેશે. જ્યાં હું ખને કાચુ સમજશે ?”
રોડના મનનુ દઈં રોડાણી સમજી જ્યાં એણે કળી લીધું કે નકામી ચિતા
જોએ જામને ધેરી લીધા છે. જાની જવા પણ શું હોઈ રહે ? જાખરે
એણે એક ઉપાસ શોધી કાઢ્યો સાંગે રસોઈ જનાવી નહીં રોડ છે વાગે
ધેર જાન્ય જાને જોમુ તો ચૂસો કંડો પડ્યો છે. ધરમાં જઈં શ્રીમતીજીનો
પૂજ્યુ. જાને ચૂસાએ એકાદસો કેમ પાળી છે ? પોતાના જવાબને જરા
કારે કરતાં એણે કહ્યું. તમે મારાં મનની ચિતા શું જાણો ? રોડો
ખાધો ને દુકાને જાઓ. રોડ તાલુકવા. તો શું ખાધા વચર જ દુકાને
જઈં ? જો જાવી જ ઈચ્છા હોય તો પણ ઠીક છે.

શ્રીમતીજીએ કહ્યું. હું એમ નથી કહેની. વાત એ છે કે જાને
જપેરે જ્યોતિરિ જાળ્યા હતા. મારી કન્ટરેખા જોઈને કહ્યું કે તમારી ઉમર
પૂરા સાઠ વનની છે.

રોડજી બેઠ્યા. તો એમાં જોડું શું છે ? શું તારી સાઠથી વધુ જીવ
વાની ઈચ્છા છે ?” શ્રીમતીજીએ કહ્યું. ના, તમે સમજ્યા નહીં હજી મારી
ઉમર ત્રીસ વધની છે. ત્રણ રોડ થઈ મારે રોજ જીવા પડે છે. જમર
વાસલુ રો / સાફ કરવા પડે છે તો મહિનાના દેડલા થશે. જાને ત્રીસ વર્ષમાં
દેડલાં વાસલો મારે સાફ કરવાં પડશે. સાત બેઠાં પાણી ભરવું પડે છે તો
ત્રીસ વર્ષમાં દેડલાં બેઠાં પાણી જોમવું પડશે. જસ, હું તો જા જ ચિતામાં
મરી રહી છું.

જાહન્યા અને ચિતા

હા તો ચિતા એ જીવનજીનો કોઈ છે જે જાદરથી પેસુ જનાવે
જી મારે ચિતાથી દૂર રહે. પરંતુ જ્યાં સુધી જાહન્યા ટળની નથી ચિતા
પણ નહીં ટળે. જાને જોડું છે મનની એક જાહન્યા હજારો ચિતાઓ
સઈને જાવે છે. જાહન્યાની જામજીમ છે મન પણ એ પડે છે ચિતાના
જોડે. મહાસારતના પાનાં ઉઘસાવો હ નરો માનવીઓના લોહીની શોષિત
નદીઓ કેમ વહી ? શા સારુ હ નરો સ્ત્રીઓનાં સૌભાગ્ય જુસાર્યા ? શા સારુ
હ નરો પુત્રો પિતાવિહીન જાન્યા. જે મહાયુદ્ધની જવાબમાં એક મિનિટારી
કામ કરી રહી હતી. તે છે એક જાહન્યા મનની જાહન્યા-જાહન્યા. કોણિકની

ધ્મિજ-વાહનાઓ એક કરેડ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી. એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણુપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-સ્પર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા ઊભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપતિઓને ઓઢારી લીધી

પેલા પદ્મોત્તરને પૂછા કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીતુ રૂપ લેણુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીતુ અપહરણુ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ એ રાજ્ય ઊનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણુ બચાવવા પડ્યા

ક્રીચકને પૂછા, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ઈચ્છાએ જ એના પ્રાણુ લીધા. સ્થૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે ક્રીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછા તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલખલી ઉઠશે સુખ અને દુઃખ અંગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“ અપ્પા કત્તા વિકત્તાય, સુદાણય દુદાણય । ”

પોતાના સુખ અને દુઃખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે બીજો એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકતો નથી તેમ દુઃખના તાપમા એને ઊભો કરી શકતો નથી હા, તો ક્રીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

પણી એને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે. હી જાને પુસ્તકોનો માર ખે
મારા પર જ બાવશે. બચુતર પૂરુ થતાં એના ઘડનો ખર્ચો વિભેરીમાંથી
કરવો પડે. તમે તો ચાર રાત્રીમાંથી બધું જાઓ હા, પણ નહીં
બવરમાંની જાણ તરી મારા પર જ રહેશે. જ્યાં હુ ખતે કાલ સમજશે ?
શોના મનનું હું સદાથી સમજી ચર્ચા, એણે કળી લીધું કે તમારો ચિત્ત
એકે આખરે ધેરી લીધા છે જાની હવા પણ શું હોઈ છે ? જાખર
એણે એક ઉપાસ શોધી કાઢ્યો સર્જે ગ્યેઈ જાખરી નહીં શું હ વાર
ધેર જાખર જાને જોયું તો જુઓ હું પગો છે ધરમાં નહીં મીમતીએ
પૂજ્યુ જાને ચૂસાએ એકાદસી કેમ પાળી છે ? પોતાના જવાબને જા
માર કરતાં એણે કળી તમે મારા મનની ચિત્તા શું જાણે ? શોનો
જાણે ને કુદાને જાણ્યા. શું તાકુજાલ તો શું જાણા વગર જ કુદાને
જાણે ? તો જાણી જ હિમ્મત હોય તો પણ નીક છે ।”

શ્રીમતીજીએ કહ્યું હું એમ નથી કહેતી. વાત એ છે કે જ્યારે
વયોરે જ્યોતિષિ જાણ્યા હતા. મારી દસ્તરેખા તોફાનને કહ્યું કે તમારી ઉંમર
પૂરા ચાલ વરંની છે

શ્રીમદ્ ભગવાન તો જોયા ખોદે શુ હું શુ તારી સાધથી વધુ જીવ
વાની ધિજા છે ? શ્રીમતીજીએ કહ્યું તારા તમે સમજ્યા નહીં હજી મારી
જીભર ત્રીસ વડની છ ગણ મર થઈ મારે શેજ દળવા પડે છે જ્યાર
વાસકુ શેજ સાદ કરવા પડે છે તો મરિનાના દેહમાં થઈ જને ત્રીસ વડમાં
દેહમાં વાસકુને મારે સાદ કરવા પડે ! સાત બેઠાં પાણી ભરવું પડે છે તો
ત્રીસ વડમાં દેહમાં બેઠાં પાણી બેઠવું પડે ! જસ કુ તો જા જા જિતામાં
મરી રહી છું

આદ્ય અને ચિત્તા

દા તો ચિતા એ જીવનજીવે હોય છે જે જાગૃતી પેશુ બન્યે
છે તો ચિતાથી દૂર રહે. પરંતુ બધાં સુધી જાણના દળની નથી ચિતા
પર નહીં દબે. જાનેનું જો, છે મનની એક આ ના દ નરે ચિતાએ
જાણે આવે છે જાણનાની જાનમુખિ છે મન પશુ એ પો છે ચિતાના
જો જો મનાજાનના પાનાં ઉચવાવે દ નરે માનવીએનાં જોડાની મામિન
નરીએ જેમ વધી છે જા જાનુ દ નરે સ્ત્રીએનાં જોજાએ જુસામાં દ જા જા
દાનના પુએ જિનાવિદીન જન્યા છે એમ મુકની જાનામાં એક જિનમારી
જામ કરી રવા દના તે છે એક જાજિનન મનની જાના-જાજિન, જોજિનની

ધ્વિજ-વાહનાઓ એક કરેલ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવંશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની જૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમાં તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માતુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-અપર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા જીતી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યુ હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપત્તિઓને નહોરી લીધી

પેલા પદ્મગોગરને પૂછા કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીનુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીનુ અપહરણ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાંથી એનુ સારુ ચે રાજ્ય છીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમાં પોતાના પ્રાણ બચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછા, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ધ્વિજએ જ એના પ્રાણ લીધા. સ્થૂળ રૂપે જોવામાં આવે તો ભીમે કીચકને માથો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછા તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માથો છે ? તો પછી કર્મવાદનો ખાચો જ હલબલી ઉઠશે સુખ અને દુઃખ અગે જૈન દર્શનનો એક જ અવર રહ્યો છે અહી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“અપ્પા કપ્પા વિકપ્પાય, સુદ્ધાણય હુદ્ધાણય।”

પોતાના સુખ અને દુઃખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે બીજો એને સુખની છાયામાં લઈ જઈ શકતો નથી વેમ દુઃખના તાપમાં એને જીવો કરી શકતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

વ્યવહાર દષ્ટિની ભાષા છે નિશ્ચય દષ્ટિએ તો કીચકે જ પોતાને માર્યો છે કીચકની વાંછનાએ જ એના મોતને નિમગ્ન્ય બાપ્તુ હતું નહીં તર એક બીમ જ શુ-કગર જીમો ખ્યુ એને મારવામાં સમર્થ નહોતા. હા તો નાની ઇચ્છા એની સાદના એના હૃદયમાં પેદા થઈ એની સાથે તે જ કાલે ચિતા ખ્યુ પેદા થઈ મઈ

આરે હૃદયમાં કાઈ વસ્તુ માટે સાહના પેદા થાય છે તો એની પ્રાપ્તિ સારુ ચિતા ખ્યુ બાવે છે હૃદયના કરે કે એક ધર્મિયાણ સેવા માટે તમને ઇચ્છા થઈ તો એની સાથે જ એ માટે પૈસા જુટાવવાની ચિતા ખ્યુ થઈ જ પૈસાના અભાવે તમારી સાહના પૂરી નહીં થઈ સજે હવે તમે પૈસા જુટા વવાની ચિતામાં પડ્યા. પૈસા જુટાવવાની મુશ્કેલીઓ તો મારા કરતાં તમે અનુભવીઓ વધુ જાણો છો. બ નરના બાવોની ઉચ્ચ-પ્રચ્છની સાથે તમારા મનમાં ખ્યુ ઉચ્ચ-પ્રચ્છ મચી જાય છે કેટલાકને કીક રીતે લેખ ખ્યુ આવતી નહીં સ્વપ્નમાં ખ્યુ બ નરના હાલ-હવાલ સાચતા હોય છે

દિવસ રાતની દોઢ-અઢ પછી થોડાક પૈસા કમાયા. એમાં જ નાન-જાનની સાર-સલાજના ખર્ચમાં કરકસર કરી ધર્મિયાણ ખરીદી. મનની મુરાર જર બાવી ધર્મિયાણને હાથમાં બાવેલી જોઈ તમારી હૃદય-હળી ખીલી જીડી પરતુ એની સાથે એક વધુ ચિતા બાવી. તે એ કે કાઈ એને ચોરી ન જાય પહેલાં ધર્મિયાણ સેવાની ચિતા હતી અને હવે એના સરકાણની ચિતા છે ઘેર બાવ્યા. કાંડે ધર્મિયાણ બાપી છે નાના બાપાએ એ જોઈ તો સેવા માટે રજવા લાગ્યો. હવે આ નવી બાપત બાવી. બન્ને રીતે મુશ્કેલી છે નહીં દેતા તો બાવો સારોજ કરે છે બાપરે તમારુ હૃદય ખીચતે છે વત્સલ્ય જીભરાય છે અને જાળ-રૂઢ વિજય પામે છે ધર્મિયાણ બાપાને બાપય છે એ જોઈએ એનાથી રમવા લાગે છે

આ તરફ તમે શ્રીમતીજીને ધર્મિયાણનો ઇતિહાસ સમજાવવા જોડ પેલી બાપુ બાપાએ ધર્મિયાણને રમકડુ સમજી એની મજાજૂતીની પરીક્ષા મારે જમીન ઉપર ખજાડ્યુ કામ ફૂટવાના અવાજથી તમે ચોક્યા. બાપે તો ધર્મિયાણ લીધું અને આ ૭૦૦ એની બાવી કુદૃષ્ટા નેઈ તમે ચીડ્યા. અને એ આ બાપાના આજ ઉપર જીતરી. એ તો રાડે પાગને રજવા લાગ્યો. બાપરે શ્રીમતીજી વચ્ચે પડ્યા અને એને બચાવ્યો. તમે ધર્મિયાણ લઈને રીપેર કરનારને બાપી બાવ્યા. બે દિવસમાં એ તૈયાર થઈને પાછી બાવી

ફિયા દસ થયા પણ તમે પ્રસન્નતા અનુભવી હતી એક અકવાડિયું પણ વીત્યું નહીં હોય તમે બાથગમ્યા ગયા ઘડિયાળ ટેબલ ઉપર મૂકી જેવા તમે અદર ગયા કે આ બાજુ તમારા નોકરે તક જોઈ ઘડિયાળ પર હાથ માથો. બહાર નીકળ્યા અને જોયું તો ઘડિયાળ ગૂમ થયો, ચિંતા પાંજી ઘર કરી ગઈ

હવે તમેજ નિર્ણય કરો, આ ઘડિયાળનો ઇતિહાસ છે કે ચાહનાનો? હું તો કહીશ આ ચિંતાનો ઇતિહાસ છે, ચિંતા તો વાહના-ચાહનાની સાથે હાયાની જેમ વળગેલી છે

૧ અન્ધો વિનાનું ઘર એ આત્મા વિનાના શરીર જેવું છે

૨ જ્ઞાનરાશિના સચિત્ત બોધનું નામ સાહિત્ય છે

૩ વિચારોના સુદ્ધમા પુસ્તક એક અજ્ઞ સમાન છે

૪ વપરા લાલે જૂના પહેરો, પરંતુ પુસ્તકો નવા તવા ખરીદો

“આરટીન કીલીસ”

૫ મને કદાઈ મોટો રાજા થવાનું વચન આપે પરંતુ સાથે સાથે એ શક્તિ રાખે, કે પુસ્તકો વાચવા છોડી દેવા તો હું રાજ્યને તિલાંજલિ આપીને એવો ગરીબ બનવાનું પસંદ કરીશ, કે જેની પાસે પુસ્તકોનો ભંડાર હોય

“લોડ મેકાલે”

મિત્ર સન્નિવેશ,

પશુની પ્રીતિ બહારથી થાય છે જ્યારે માનવીની અંતરથી તમારે એક માત્ર ખરીદવી હોય છે ત્યારે તમે એનો વર્ણુ જોશો, શીઝા જોશો હવે જોશો અને પછી જ ખરીદશો. થોડો ખરીદવો હોય છે ત્યારે એની તોલ કે મદ અંતિને જોશો પરંતુ ઠાઈ વ્યક્તિને તમારે નેહાશીમાં રાખવી હશે તો તે કુવાન છે કે નહીં તે જોશો. સૌન્દર્ય એના મુખ પર દીપ્ત કરી રહ્યું હશે તો પણ જો એ હાથચાલાકી કરનાર ને અપમાનિત કરી તો તમે એને કદી નોકર તરીકે નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરીરસૌન્દર્ય વડે નહોતો અપિતુ હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરખાય છે.

ધર્મની ભૂમિકા હૃદય છે ધર્મનું બી એ જ ભૂમિકામાં પ્રસ્થાવિત થાય છે ક્રિયા-સમાનતા હોવા છતાં પણ જો બાવના ત્યાં જુદી જુદી દિશાએ કાર્ય કરી રહી હશે તો એનું પ્રવિરૂપ પણ જુદું જ હશે. ડૉક્ટર આપેલન કરે છે ત્યારે રાજા વડે સરોગને ચીરે છે તેમ ચોર પણ કરી બેઠે છે જ્યાં ક્રિયા જાતેની એક સમાન છે પણ બાવનાઓના વિભેદન હોયે કાલમાં પણ વિભેદ છે. ડૉક્ટરના વિચાર કુરુણાની ભાવના વધી રહી છે ત્યારે ચોર કરતાને માટે કરી રહ્યો છે પરિણામે એકની સફળતા પર બીજા માગ્યા એના મળાને સુશોભિત કરે છે. ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે ત્યારે પેસા ચોરને હાથકડીઆ (સાકળ) ગણે છે અને પ્રાણાન્તનો ઉપકાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સજ્જન વ્યક્તિ નેા દિશા કુરુણાનો વિષય વધી રહ્યો છે. દયાની સરિવાનો નેા દિશા પ્રવાહ ખસી રહ્યો છે તે પાંખીઓ સાડુ ધાન નખારે છે નાખે છે જ્યારે બીજી બાજુ સિંહારી પણ પાંખીઓને દેશાવધા સાડે

ધ્યાન નાખે છે ક્રિયામાં સામ્ય છે કિન્તુ હૃદયનું વૈપર્ય પશ્ચિમગમ્મા એક મોટો ફેર (રિબેંદ) લાવે છે આવો, આપણે માનવવલ્લભના ધડકતા હૃદયને જોઈએ અને પરખીએ

હૃદયના ચાર પ્રકાર છે

(૧) સક્રિય હૃદય	(૨) અનુદાર હૃદય
(૩) ઉદાર હૃદય	(૪) વિગળ હૃદય

પ્રત્યેકને આપણે જિજ્ઞાસુથી અર્પાવું પહેલો છે સક્રિય હૃદય જે પોતે પણ ખાતો નથી અને ધીમને પણ ખાતો દેતો નથી સપત્તિનો ન તો પોતે ઉપભોગ કરે છે તેમ ધીમને પણ કરવા દેતો નથી જેનું અપર નામ છે કૃપાળુ દિલ સાદૃશ્યમાં કૃપાળું પોતાનું ધ્યાન છે કવિઓ અને કળાકારોએ કૃપાળુથી જ કહેવતો લીધી છે વ્યગના તીખા બાણ કસાયા છે પરંતુ પ્રાચીન સતોએ પોતાની સીધી લાપામાં કૃપાળુની તુલના 'અડવા'થી કરી છે રાજધ્યાન અને મધ્ય ભાગના 'અડવા' એને કહે છે, જે ખેડૂતો ધાન્યની ગ્લા કાળે ખેતરમાં એક પૂતળું બિલુ કરે છે ગોક લાખા વાસ ઉપર એક કાળી લાડલી, અને વચ્ચે વાસની જ નાની ખપાટો આડી મૂકે છે, જે લાચનું કામ સારું છે સફેદ ખડીથી એને પોતી દે છે, એને 'અડવો' કહેવાય છે. એને જોઈને પક્ષીઓ વિચારતા હોય છે કે આ કાઈ આદમી જોતો છે તે બિયારા ડરીને દૂર ભાગી જાય છે એક કણ એમના પેટમાં પડી શકતું નથી તેમ ન પોતે પણ ધાનનો એક કણ પણ ખાઈ શકે છે જુઓ, કેવું માર્મિક લોકકણ છે આ !

માટલામાં પાણી ભર્યું છે તરસથી હેઠ મુકાઈ ગયા છે તો પણ જે પાણી પીતો નથી, એને તમે શું કહેશો ? મૂરખ તો જેને આવશ્યકતા પણ છે અને સપત્તિ પણ પાસે છે, તેમ છતાં એનો ઉપભોગ ન કરે એને આપ શું કહેશો ?

શરીર પર પ્રેમ કરનાર પ્રતિ મૃત્યુ હસે છે એ કહે છે આખરે આ સૌથી રાખ બની જશે ધન પર પ્રેમ કરનાર પ્રત્યે પૃથ્વી હસે છે કારણ કે એ જાણે છે કે આ મારા ખોળામાં સમાવાનું છે કજુરા કરે પણ શું છે એ (પૃથ્વી) કહે છે, એટલું કરતાં જાણો, આખરે તારે પણ મારા પેટમાં જ આવવાનું છે ને એક ગામડે અમે એક લોબી (કૃપાળુ) માણસને જોયો ત્રણ ત્રણ દિવસની વામી દાળ એ ખાતો અને ઘેર એક શાક કરતા

પ્રિય સહભાગી,

પૃથ્વી પરથી મહારાજી થાય છે ત્યારે માનવીની જ તરફથી તમારે એક માત્ર અરીક્ષી હોય છે ત્યારે તમે એના વચ્ચે જોઈશો શોચાં ભરીને હૃદય ભરીને અને પછી જ અરીક્ષી થોડો અતલ્લે હોય છે ત્યારે એની વીચે કે મદ મલિને તેથી પરતુ થઈ જાયિતને તમારે તોફારમાં રાખવી હશે તે તે સુવાન છે કે નહીં તે એથી. સોન્દર એના મુખ પર ક્રિયા કરી શકે હશે તો પશુ જો એ કમચાલકી કરનારો ને અપમાયિક હશે તો તમે એને કદી મોઢર વરીકે નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરોરસોન્દર વડે તદા અપિતુ હૃદય-સૌન્દર વડે પરમાય છે.

ધમની જુગિયા હૃદય છે ધમતુ જી એ જ જુગિયાં પ્રસવિત જાય છે ક્રિયા-સમ્પાનતા હોવા છતાં પશુ જો ભાવના ત્યાં જુદી જુદી દિશાએ કાળ કરી શકે હશે તો એનું પ્રતિક્ષણ પશુ જુદું જ હશે. મોઢર અપ્રતીક્ષણ કરે છે ત્યારે સત્ત્વ વડે સરીરને ચીરે છે લેમ ચોર પશુ છરી બોલે છે જાત ક્રિયા અનેની એક સમ્પાન છે પશુ ભાવનાઓના વિભક્તિ લીરે કાળમાં પશુ વિભેદ છે મોઢરના દિશમાં કુજુતો ભાવના વધી રહી છે ત્યારે ચોર કરવાને માટે કલ રજો છે પરિણામે એકની સમ્પત્તિ પર ખુબ માગ્ય એના વળાને સુશોભિત કરે છે ધન અને ઉજ્જાર સાંપડે છે ત્યારે પેશા ચોરને દામકીઓ (સાંકળ) મળે છે અને પ્રાણુ-તત્ત્વ ઉજ્જાર પશુ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સ્વદેવ નિર્મિત એા દિશમાં કુજુતો પામ વધી રજો છે જ્વાની સરિપાનો એના દિશમાં પ્રવાહ પરી રજો છે તે પાળીઓ સારુ ધન નજીને છે નામે છે ત્યારે નીચ જાડુ સિકારી પશુ પાળીઓને કમવચા સારુ

દશની ઝોળી ખાલી છે, તમારી તિબેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુદા કરી છે ? હવે દસ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉઠાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો દેટલા દિવસો છનીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ “ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ ફુગાડશે” ખીજા માટે કરવામા આવેલો ખર્ચ ફિરમ્તા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસુફની આ વાણીમા દેટલું છવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ત્ર-સ્થામલા ભૂમિના ખોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ ભોજ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યગ્રેમે એના રાજ્યમા સરન્વતી અને લક્ષ્મીના લોક પ્રસિદ્ધ વૈમન્ય (કાદકૃષ્ટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અધારૂઠ ખની રાજા ભોજ ઉદ્યાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી જ્યારે એનો અથ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જુએ છે કે એક લિસ્ટ ધૂળમા પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિદ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાજા ભોજ વિચારે છે મારી રાજધાનીમા આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને ગાંધતા શોધતા જન સખ્યામા થતા રહેલા ઉમેશ (શદ્ધિ) તરફ ગઈ એ બોલ્યો

“જનની પેલો મત જાણો, મૌન્ય પદયા કળ સ્વાય”

(જનની એવો ના જણ્યુ, ભોય પડયા કણ ખાય)

માળવાની મીઠી કાપામા એણે માતૃ-મૃતિને સખેધી કહ્યું -માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સારુ ભાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારુ થઈને મો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ લિસ્ટકના કાને અચગ્ય છે એક કાણુ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, ઐશ્વર્યના મદમા ઉન્નત ખતેસો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈભવમા પડેલો એ શું જાણે કે પેટની પીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વર્તે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો લેળા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતુ નથી પોતે દ્રાક્ષ, પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા ફાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમા એક ખીજા કડી ઉમેરી

મીઠુ શાક જનાબુ તો હાહાકાર મચી જતો. તે સ્વયં એની ખાતે નહીં તેમ પરિવારને પણ ખાવા દેતો નહીં કુટુંબના લોકો એને જમાડીને દુકાને રવાના કરી દેતા પછી જ જે ખાવાની ઇચ્છા હોય તે જનાવી જઈ લેતા. કદી એ બહાર જતો ત્યારે તો ઘેર દેશી-દિવાળી જ જાણે જાવી જતાં. (હસાહસ)

એક તત્ત્વવેદાએ તો બહી સુખી બધું છે કે લોભી આત્મિકતા કલ્પ જતો ત્યારે ઝેર પણ બીજા પસેથી લાવી ખાશે. સકુચિત દિલવાળો તો મધમાખી સમ્મન છે મધમાખી પુરુષ પરાજનો સમ્મન કરતી રહે છે પરંતુ એની મધુરતાનો ન તો તે પોતે જાનક હાથે રાંધે છે અને બીજને કાઈ પસે ખાવડી તો એને હસતો, લોભી (સકુચિત) હસ્ય પણ સમ્મનમાં જ મુગ્ધ માનતો હોય છે.

૨ અનુદાર હૃદય

આ પહેલાં કરતા કંઈક જુદું છે પહેલાં (ફક્ત) ન તો પોતે ખાતે છે તેમ ન બીજને ખાવા દે છે પરંતુ આ પોતે ખાતે જાણ જાને બીજને અવગણતો નથી પોતાનું જ પેટ ભરતું એ જ એનું લક્ષ્ય છે એને પોતાના પેટની ચિંતા છે દૂરનો પાડોશી તો દૂર રહો-પણ પરિવારના લોકો પણ જો ભૂખે મરતા હોય તો એની એને ચિંતા નહીં હોય. સાંજવેળાએ બહાર નીકળ્યા હોય વજ્રાણની દુકાન નેઈ તો બેચાર આનાનાં હોય વર્ષ ખર્ચ લીધાં રસગુસ્તાવાળાને જોયો તો આઠ આનાનાં એ લીધાં જાને એ પણ નાખ્યા રીફીન-બોક્સમાં (પેટમાં) પછી હસેને બાળકો ઘેર જૂખાં ટળવડી રજા હોય. પોતાનું પેટ ભરાયું કે બર્ધનું ભરાઈ ગયું.

આ પશુચરિત્ત છે કૂતરાની આજ્ઞા છે કે એની સામે રાહસો જાણી તે એ ખાઈ લેશે જાતબાઈને જોશે તે એ કુરકશે. દસ ગાયો સાથે જાય લેલી છે એની સામે ચારો ખાવડી તો એ મોં ધાલી મરવા લાયકો પણ એ જોવાની ચેષ્ટા નહીં કરે કે ચારી બહેનોની સામે એ આલ્યો છે કે નહીં ! તમે મહેમાન બનીને ગયા તમારી સામે જમણુનો ચાળ આમ્બો સાથે બેસેલાએને દણુ આલ્યો નથી તો તમારો લાચ કાળીઓ લેતાં અમકસે. તમે બી નવી પ્રતિક્ષા કરશો. જો કાઈ અન્ય નવની ચિંતા ન કરે જાને પેટે એકમો જ આરોગ્ય લાભે તો એને શું કહેશે સમ્મન કે અસમ્મન ? જાણી તો તમે નિષ્ણદ આપી ન દેશો કે એ તદ્દન અસમ્મન છે કિન્તુ સમ્મનમાં

દશની ઝોળી ખાલી છે, તમારી તિબ્બેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુદ્ધા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉડાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ "ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ કુબાડશે" બીજા માટે કરવામાં આવેલો ખર્ચ ફિરમતા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસૂફની આ વાણીમાં કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માળવાની રસ્ય-સ્વામલા ભૂમિના બોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ બોળ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમાં સરસ્વતા અને લક્ષ્મીના લોક પ્રસિદ્ધ વૈમનઝ્ય (ફાટફૂટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અશ્વાઝ્ઢ બની રાજા બોળ ઉદ્યાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી ન્યારે એનો અથ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જીએ છે કે એક લિપ્તુક ધૂળમાં પડેલા ધાન્યકણેને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિ-દ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાજા બોળ વિચારે છે મારી રાજધાનીમાં આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામાં થતા રહેલા ઉમેરા (શિક્ક) તરફ ગઈ એ બોલ્યો

"જનની વેસો મત જણો, મોંય પડયા ફળ જાય"

(જનની એવો ના જણ્યુ, બોય પડયા કણ ખાય)

માળવાની મીઠી બાષામાં એણે માતૃ-જાતિને સંબોધી કહ્યું - માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સાડુ બાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારુ થઈને ભો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ લિપ્તુકના કાને અચગમ છે એક લણ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, અર્થર્થના મદમાં ઉન્મત બનેલો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈલવના પડેલો એ શું જાણે કે પેટની પીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વતે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો ભેગા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતું નથી પોતે દ્રાક્ષ પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા ફાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ. દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમાં એક બીજી કડી ઉમેરી -

“ જોયે યોગદુષ્ટ ના હરે વેણો ના માનિયો માય ”

(જતાં જોયે દુષ્ટ ના હરે જોયો ના નાવ્યો માય)

માતા જોયા પુત્રને પણ પેદા કરવાની જુલમ ન કરતી કે એ સપતિ હોવા છતાં પણ જન્મતાના દુષ્ટને હરવાની-હરે કરવાની-અસિદ્ધ ન કરે. સપતિ સમાન્યા કામચાં ન બાવી તેા જોતી ધૂળથી વધુ ડાઘ કિંતવ નહીં હોય. ધૂળ તેા મરીજ-જાલીર થોતે માટે છે. સકિત હોવા છતાંમ બકિને મદદ ન કરી તેા સપતિ શા કામની? નાનુ બાળક નહીંમ પરી શકુ છે. ડાઘ યુવક એ જોયો જોયો. જુએ છે. જોતે તરવાં આવડે છે. ધૂળ તેા જોઈ જસામિયાં ૮ પેલા દૂગતાં બાળકને જમાવી શકે તેમ છે પરંતુ તેમ ન કરતાં પેલો જોયો જોયો જોતો જ રહે તેા તમે જોતે શુ કહેશો? કંઈ ને? જામી પાસે છે. જિરવો વૈજ્ઞાન છે કે જ્ઞાના પેદા કરી શકાય. બીજા તરફ પાંચેશોનાં જાળો જાળથી જાળુ છે અને તમે નૂપરમાપ જોતા જિજ્ઞાસુ તમને શુ કહેવા જોઈએ વાનુ? અહીં તમે નહીં જાણો. જુદુ તેા જરૂર કહાવે કે એ જાનુશર હલ્ય છે.

ઉદાર હલ્ય

ઉદાર હલ્ય આ જન કરતાં મોટું છે એ પાતે જાણ છે તેા જીમ્ને ખવડવવાનું પણ નહીં છે એ પોતાના પેત્રી સાથે સાથે બીજાના પેત્રી પણ મિતા કરે છે. માય માય ચરે છે પણ એ ઉપર ઉપરથી જાણ છે અને બાકીનો જાણ જીળાં માટે રહેતા કે છે અને સપિદા એ તેા જોતે જાળુથી જાળેડી ખાઈ જશે. જોતે જીળાં માટે થોડું પણ જોવાની આકાંક્ષા ન નથી તમારે શુ જાનવું છે આ જોમણી એકની પકડથી કરી દેશે. સિદ્ધ પણ આવી સિદ્ધાર આજે છે. જાણી પાતે મુકે છે દાથી પેતાની સદા નો જોડક બાલ જાત છે અને થોડુંક સદા વડે જ. ચારે બાજુ પસારતો વિખેરતો હોય છે એ જાણે સકેત જારે છે કે નથા ખાસે. આ છે જી સમા ૮ ને જાવાનાં સાથે ખવડાવવાનું પણ ખવડા કરે છે અને માનવ. દુકા પોતાનું જ પેદા કરવાનું જાણે છે.

દનીશના સર થોડું દુઃખીયદાને એક પૂજ્ય આખી સંજોગો છે? (બારો) મળતો નથી આપ જરૂરીયુ છે. જાતાં અનુમાન પર અનુમાન ન કરે છે. ડાઘ કહે છે. જસ કરોડ કરી તેા ડાઘ કહે છે વીર કરોડ. થોડા સિમત સાથે જોતા. ખારી પાસે જાકુ થોડો સપતિ છે.

તમને આશ્ચર્ય નહીં લાગે પણ ફક્ત રજા લાખ ” પ્રશ્નકર્તાને વિશ્વાસ ન મેળો મેલ્યો “શા માટે ફેસલાવો છે તમે ! આપનો એકલો શીશમહેલ જ પ૦ લાખનો હશે બીજા મકાનો મીલ વગેરે તો જુદા જ હશે ”

ગેહલ મેલ્યા “ તમે સમજ્યા નહીં, હજુ સુધી આ લાથોમાથી રજા લાખ નીકળી ચૂક્યા છે અને જનતાના કામમા લાગ્યા છે એ જ ફક્ત મારા છે કેટલી નાની મૂડી છે મારી ? ” આ છે ઉદાર હૃદયનું નાનું-શુ ચિત્ર. જીવનની વિશાળતા સમાજ સુવ્યવસ્થાની અનિવાર્ય ગરજ છે જે સમાજની વ્યક્તિઓના દિલ ઉદાર નથી જ્યાં ફક્ત પોતાના જ પેટની ચિંતા છે, ત્યાં તે સમાજમા ગરીબી-દરિદ્રતાની જ બોલબાલા છે

સરોવર જ્યારે સૂકાવા લાગે છે ત્યારે હસો જીડીને અન્ય સરોવર પર ચાલ્યા જશે પખીઓ બીજે આવાસ શોધી લેશે પરંતુ સરોવરની જળ-રાશિમા વસતી ને દીડા કરતી બિયારી માછલીઓ ક્યા જશે ? એ તો ત્યાં જ તરફડીને પ્રાણાન્ત પામશે સત હસ સમાન છે સહ સરોવરનું રનેહ-જળ સૂકાતું લાગશે તો અન્ય ધ્યાન લાણી ચાલ્યા જશે, આ ક્ષેત્ર નહો તો બીજું ખરું કિન્તુ સમાજની વિષવાઓ ને અનાથ વિદ્યાર્થીઓ ક્યા જશે ? એ સરોવરની માછલીઓ ઉદારતાથી જળ-રાશિના અલાવે તરફડી રહી છે. એમની તરફ જુઓ એમના દુ ખ-હર્ષની કહાણી સાલળો અને એમનાં અશ્રુ-ખિંદુ લૂછો

‘વિશાળ હૃદય’

વ્યાખ્યાન લાખુ ચતુ બન્ય છે, ધડિવાળ કહે છે હવે બસ કરો. તમને પણ ખૂબ સતતની રહી હશે જલ્દી જ મારા વિષયને સંકેતુ છું વિશાળ હૃદયની વાત કહેવી છે પોતે ન આરોગતા બીજને ખવડાવી દેવું એ વિશાળ હૃદયની નાનોશી પરિભાષા છે. આ વનસ્પતિ-સસાર એની તરફ ઈશારો કરે છે આ જુસો રવય ફળ ખાતો નથી, તમને ખવડાવે છે નદીઓ પોતાની જળરાશિમાથી એક ટીપુ પણ પીતો નથી પણ બીજને સારુ જુટાવે છે.

મર્યાદા પુરષોત્તમ શ્રીરામના જીવનનું નાનું એવું એક વિતક યાદ આવે છે રાજા દશરથના સચિવાલયમા મહાક્રિશ્નલ-સામ્રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી માટે શ્રીરામનું નામ નિર્વાચિત થઈ ચૂક્યું છે રામના મિત્રોને ખબર પડતા, એને વધામણી દેવા ચાલી નીકળ્યા. એમના મોં પરની પ્રત્યેક રેખા પર પ્રસન્નતા ઊવાયેલા છે. રામના નિવાસગ્રામને જઈ મધુર-મીઠા હારથ સાથે વધામણીનો

સદેશ આપે છે કહે છે અમને મીઠાઈ વહેવો. રામ એક કાચુ માટે વિચાર-સાધરમાં ફૂળી જાય છે ઉદ્ધાસને સ્થાને વિચારવસ્થા ભેઈ મિત્રો મોટા-અધારથી જ આટલા બોલી જતી જ્યાં તે શુ મીઠાઈ અવગવવાનું મન નથી ? એટલે જ તો તમે સ્મિત મુઠ્ઠા કરતા નથી. રામ મોટા : મને એક વસ્તુ ચમી નથી. ” પૂછ્યું એ કઈ છે ?

કિમલ લેણ ચાહ અનુચિત પક્ષ,
અણુ વિદાય વહેડ અમિવેહુ ॥

રમુદળની ઉજ્જવળ કોર્તિમાં એક જ મૂરાઈ છે એના તમામ રીત વિચારો, નીતિ-નિયમો અને પક્ષક છે પરંતુ એક ચીજ અને ખટકે છે કે બીજા જવા નાના બાઈઓને છેડી આ રાજ્યનો તાજ અને જ શા માટે પહેરાવવામાં આવે છે ?

વિચારેલી ઉદારતા હૃદયની વિરાટતા ક્યા દેખા દે છે એ તમે જ વિચારી લો બીજી બાદ શાનિયા અવતાર અમવાત મહાવીર પોતાના રાજવી વૈભવને પક્ષ ઠોકર મારી એ ત્યાજ એમના વિશાળ હૃદયનું પ્રતીક છે

આરેય હ યોનાં મિત્ર તમારી સમક્ષ છે ક્યા મિત્રે બેસવું છે ? હુ તે મોવું સ્થળ જ જણાવીશ એ પક્ષ આશા રાખીશ કે હૃદય વિશાળ જતે, એ જ હૃદય હોવું ભેઈએ નહિતર મોઝામાં મોણું ઉદારહૃદયી તો મનો એ જ શુભ કામના સાથે હુ વિત્યું છું

દિનાંક

૧૩ જુલાઈ ૧૯૫૮

જીન ઉમાશવ

૩૮ મુંબઈ ૧

૮.

પ્રેમની પ્રતિભા:

પ્રેમ શું છે ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે એ જીવનપુષ્પ છે પ્રેમ એનું મધુ-શહદ છે સાચું છે કે 'પ્રેમ' એ રાખે તો બહુ નાનો છે પણ એમાં અજબ આકર્ષણ છે તે શરીર અને હૃદયને એક સાથે બાધી લે છે. પોતાના સુખને બીજાના સુખમાં ભેળવી દેવું એ જ પ્રેમ છે ધૃણા-તિરસ્કાર એ તો રાક્ષસોની સપત્તિ છે કારણ ધૃણા એ ગ્વયમેવ રાક્ષસી વૃત્તિ છે એ માણસને રાક્ષસ બનાવે છે જ્યારે ક્ષમા એ માનવતાનું લક્ષણ છે કારણ કે અપરાધીને ક્ષમા આપીને માણસ ખરકાને પોતાનો બનાવી શકે છે અને અપરાધોની ક્ષમા ચાચીને તમે એના બની શકો છો આ બંને માનવતાના મારગ, એ માનવતાનો પ્રકાશ આપણને ક્ષમામાં મળે છે. એટલે પ્રેમ એ તો દેવોની સપત્તિ છે

ઉપર કહ્યું તેમ પ્રેમમાં અજબ આકર્ષણ છે એ અધકારમય હૃદયને પ્રકાશનું કિરણ આપે છે એમાં હૃદય-પરિવર્તનની શક્તિ છે એ પ્રેમની જ તો શક્તિ હતી કે મહામુનિ કેશીકુમાર પ્રદેશી સમા દ્વં સમ્રાટના જીવનને બદલી શક્યા જ્યાં દક્ષ દ્રૌપ અને ધૃણાનું જ રાજ હતું, જેના હૃદયમાં પ્રેમ માટે એ ઇચ્છા જેટલી પણ જગ્યા નહોતી, એના શુદ્ધ રેગીસ્તાન સમા હૃદયમાં ક્યાય લીલાશના નવા અકુર પણ દેખાતા નહોતા, પણ મહામુનિ-કેશીકુમાર અગાધ પ્રેમ-સાગર લઈને એની પાસે પહોંચ્યા પ્રદેશીની ધૃણા ઉપર એના પ્રેમે વિજય મેળવ્યો એના હૃદયની પાસવતાને મહામુનિની ક્ષમાએ દેવતામાં બદલી નાખી જેના હાથ ગતદિવસ લોહીમાં બીજાયેલા રહેતા, એ જ પ્રદેશીને જ્યારે ધાતક વિષ આપતાં ઉપર પણ ક્ષમાનું અમૃત વરસાવાતા જુએ છે તો સહેજે વિશ્વાસ બેસતો નથી કે શું એ ખરેખર એ જ પ્રદેશી છે ? હોઈ શકે છે ? જે સાકલાઈની જેમ માણસોને

કાપીને પણ એના હૃદયના ઝીંચા બાજુમાં તિરસ્કાર વધતો નહોતો. એને પોતાની કરતા ઊપર મહા થતી નથી પણ જાણે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિકાતા ૭ એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુદાં જોખવર કરવા તૈયાર હતી તે જ જ્યારે પ્રાણ લેવા તાપર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોડું કપટ રમી ભય છે ! સારીય જિંદગી જેની એકે પચ્ચર કરી જેના હૃદય અને બાંસુ પોતાના હૃદય-અથા બન્યાં ને જ જીવનની આખર થીઓમાં ફોડેલા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણપાતક પ્રકાર ! આ બધું ભાવુવા જાણે પણ પ્રેમથીના મનમાંના એક બાજુમાં પણ એના પ્રેમે કોઈની એક ચિનગરી સુદાં પ્રગટી નહીં પ્રેમની આ નાની-સી ત્યોતિ કેરીકુમારે જાણી હતી. આજે એ મથાથ ફેરે બની અને એ જ પ્રકારપથ પર આગળ વધી રહ્યો હતો. એના પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ આશિર્વાદ કર્યો અને મૃત્યુના આજુબાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ દાખવ્યો.

હા તે મહામુનિ કેરીકુમારે પ્રેમથીના પ્રેમની જ્યોત જગતી ત્યારે અમરવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના મૃત્યુએ તરફ પણ પ્રેમભરત જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૃતિ એ વળી એક કમલ આત્મ વધ્યો અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ આનંદસચ્ચાર પૂરેલા ન રાખતાં પણ સચ્ચાર સુધી પણ પ્રગટિત થયો અને એટલા જ કારણસર તે અકોટિય સમ્રા વિનધરને પણ એ બધી શક્યા જેની કરતા મર્મદાતિત બની ચૂકી હતી. તેણે હળશેને ડરવા હળશે માણસા પશુ-પખીના પ્રાણ લીધાં એમને તરફથી અને એમની તરફથી એણે આશીર્વાદ આપ્યો. એણે દુનિયા પ્રેમે મહા દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રેમે મહા દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળાકાર વીતરણ રચાઈએ પોતાનું લોકો વધાવીને પણ અકોટિયની મૃત્યુને પ્રેમમાં ફેરવત કરી ચૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીછાની હતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે મૃત્યુને પ્રેમમાં બદલી શકાય છે. પણ કેટલું જ રક્ષાસીપણ સમજીને આવે એની પાસની સનવીશક્તિ પણ પ્રય છે પણ પ્રેમની શક્તિ-સાક્ષાત એના કરતાં પણ મજબૂત છે અને આ શિદ્ધાંતને બનુમરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આથી શક્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના રિપુઓ વચ્ચે નિર બની ઇશી કરી શક્યા. હરણ કે તેઓ જાણતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ હતી વચિવર વ? મુસલમાન કેમ ન દેવ પણ કામાનુ અસ્ત્ર એને પણ પગાલિત કરી સહે છે દાખવન દેવતા સાથે સદા નમ્ર પડ્યું છે કાપ

દુમાની સામે હમેશા પરાજિત થયો છે આજ વિશ્વાસના પરિણમે તેઓ ફરતાને કેમળનામા ફેરવી નાખવા ચાલી નીકળ્યા, કારણ તેઓ હૃદય-પરિવર્તનના સિદ્ધાંતમાં અખૂટ વિશ્વાસ ધરાવતા હતા

આજ આપણે ત્રેમનાં ગીતો ગાઈએ છીએ એની મુતિ અર્થે કલાકો સુધી લાપણો આપી શકીએ છીએ એવું ઉપર હજારો-લાખોની મેદની સામે વિશ્વ-ત્રેમના ગીત ગાઈ શકાય છે એના ઉપર મોટું કાવ્ય રચી શકીએ છીએ, તેમ છતાંય ત્રેમ ઉપર આપણને લગેઓ નથી આપણને ત્રેમની અપેક્ષા બહુક પ્રત્યે વધુ વિશ્વાસ છે ત્રેમની અપેક્ષા મિલીટરી ઉપર વધુ લગેઓ છે આપણે ત્રેમ કરતા પૈસાના બળને વધુ માન આપ્યું છે એટલા જ માટે તો આપણે ત્રેમને શુભાવી પોલિસરાજ બનાવ્યું છે.

શસ્ત્રની શેતાનિયત આપણે જાણીએ છીએ એ આપણા દુશ્મનોની સાથે આપણને પણ મારી શકે છે દૂર ન જતા, આપણું, પાડોશી રાજ્ય પાકિસ્તાનની બીનાઓ તમારી નજર સામે જ છે ભારતની સાથે લડવા સારું એણે અમેરિકા કનેદી સૈનિક સામ્રાજી ખરીદી છે અને તે પણ એટલા મોટા જથ્થામાં કે દેશની આવકનો ૬૦ કે ૭૦ મો ભાગ એણે શસ્ત્રોની આ દોડધામ પાછળ વેડફી નાખ્યો છે : પણ એ વધતી જતી શસ્ત્ર-સહાયતા ખુદ પાકિસ્તાની રાજનીતિજ્ઞો માટે લશ્કરમાસુરનું વરદાન બની છે સૈનિક તાકાતને લઈને બળવાન સેનાએ એક જ રાતમાં રાજનીતિજ્ઞોને ઉઠાવી મૂક્યા અને સેનાપતિ શાસક બની બેઠો

શસ્ત્ર આમ શેતાન છે, જે વિપરીત ચાલતા આપણને પોતાને જ હરામ કરી શકે છે પણ આપણે એના પર એવો અને એટલો વિશ્વાસ બાધી લીધો છે કે એના કાટાળા પળથી માર ખાવા છતાં પણ એના માટે દેશનો પૈસો ખર્ચવાદ કરતા જઈએ છીએ કારણ કે આપણને લગેઓ છે કે ગત્ત જ આપણને જમાવી શકે તેમ છે, શસ્ત્ર-બળે આપણે દુશ્મનો પર વિજય મેળવી શકીએ છીએ પણ તમારા રાષ્ટ્રનેતાને એ શસ્ત્રો ઉપર વિશ્વાસ નહોતો, એટલા જ માટે તો એ એક લગેટી ધારણ કરી હાથમાં ટેકા સારું લાકડી લઈ દુશ્મનોની વચ્ચે નોચાખલી જઈ પહોંચ્યા હા, એક લાકડી જલ્દતને સહારારૂપ હતી, એ ભારતનું શસ્ત્ર નહોતું. તમે એને બૂલશો મા, તેઓ એવા આદમીઓ વચ્ચે જઈ પહોંચ્યા જ્યાં માનવ-માનવ પ્રત્યે પણ નફરત હતી હિંદુ નામને તો ધાસતી જેમ વાદી ઉખેડી ફેંકવા ચાલતા હતા પણ એ રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી ખુલ્લા હાથે દુશ્મનોના

ઠાપીને પણ એના હાથના એક જ આંગુળ તિરસ્કાર વણતો નહોતો જેને પોતાની કૃત્ય ઉપર પણ મતી નથી પણ આજે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિમતા એ એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુધા ત્રોણવર રસવા ત્રેષાર હતી તે જ જ્યારે પ્રાણ લેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોટું કષ્ટ રમી જાય છે ! સારીય જિંદગી જેની જોડે પસાર કરી જેના હૃદયે અને આંસુ પોતાના હૃદય-આંધુ બન્યાં તે જ જીવનની આખર ધડતિઓ હોય છે ત્રેષાર થાય છે અને એ પ્રાણપાતક પ્રકાર ! આ જુલુ જાણવા ખર્ચા પણ પ્રદેશીય મનમાંના એક આંધુમાં પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિનચારી સુધા પ્રજ્ઞા નહીં પ્રેમની આ નાની-શી ભોળાઈ કેશીકુમારે આપી હતી. આજે એ મશ્વરે રૂપે હતી અને એ જ નિઃશય પર આમળ વધી રહી હતો. એના પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ અપસિમન હતું અને મૃત્યુના આજુનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ લાખબો.

હા તો મહામુનિ કેશીકુમારે પ્રદેશીમાં પ્રેમની ભોળાઈ જાણી ત્યારે જીવવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-રેવ હતો. એમણે પોતાના શત્રુઓ તરફ પણ પ્રેમાત્મ જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક સમુદ્ર આમળ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસ સાર પૂરેના ન રાખતાં પણ સદ્યાર સુધી પણ પ્રવાહિત કર્યો અને એટલા જ કારણસર તો મહોત્સવ સભા વિવરતે પણ એ વહલી રાખ્યા જેની કૃત્ય મર્મકાતીન બની ચૂકી હતી. જેણે હ નરોત્તમ ડસ્તા હ નરોત્તમ આજેના પશુ-પંખીના પ્રાણ લીધાં, એમને તરફાળ્યા અને એમની ત કાટમાં એણે અહ કાર માંડ્યો. એણે દુનિયા પ્રત્યે કશું લાખતો તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે કશું લાખતો પરંતુ પ્રેમના કળકાર વીતરમ સ્વામીએ પોતાનું બાહી વહાવતે પણ મહોત્સવની કળાને પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીછાની હતી. એમને વિશ્વાસ દેવો કે કલ્પને પ્રેમના નહીં સકાય છે પણ કેટલુંક રાક્ષસીપણુ લઈને બાને એની પ્રાસની ઘનવીશક્તિ પણ પ્રગટ છે પણ પ્રેમની શક્તિ-સાકાય એના કરતાં પણ મહાન છે અને આ સિદ્ધાંતને જનસરોને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ નેએ આથી રાખ્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના શિષ્યો વચ્ચે નિઃશ બની ધમી ફરી રાખ્યા. કારણ કે તેઓ જાણતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ ઘનવી સપિષાર વડે મુસજ્જ કેમ ન હોય પણ કામાનુ અન્ન અને પણ પરાંતિત કરી શકે છે ઘનવને દરવ સામે સદા નમણુ પણ છે કોઈ

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ભુરાઈને લઘાઈમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાત્કાલ પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-ગિક્ષામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડું પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમાં સબ્યતા અને સરકૃતિને ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શકિત પ્રત્યેની આસ્થા-બ્રહ્મ પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને ફેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઝોછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેડમાં ઝોગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીટર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેડને મળ્યો એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધીનાં મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કારણ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે ઘરેલુ અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી ફેટલાય અપરાધોની પાછળ સયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફાસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનેલું પડે છે બીજી બાબુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી. એના ધાવો ઉપર થોડાક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રત્નો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિગ્રહિત-અપીલ ઉપર બ્રિટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને ફેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ દૂર વ્યક્તિને કામળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

ધરમાં જઈ ચક્રવા દતા બારે જ્યારે સ્વયંસેવીઓએ સોડા સત્તો સાથે લઈ ચાલવાનો આગ્રહ કર્યો તો બાપુએ કહ્યું સંપ્રદેશમાં એમની ઝાટકણી દબી

શું તમને મારા પ્રેમની શક્તિ કે તારા પક્ષ બા રિવોલ્વરો અને મુકુબી શક્તિ ઉપર વધુ ભરોસો છે ? મિલિટરીની વાત દૂર રહી નિઃશસ્ત્ર સ્વયં સેવકોને પક્ષ એમણે આત્મરક્ષા કાળે સાથે ન લીધા

બને એ પ્રેમના દેવસ્વરૂપ ભગવાન મહાવીરે તે તથામહું સુકની ત્યાજ કર્યો હતો સત્તબળ પર એમણે વિશ્વાસ જ કરાવે કર્યો । બે એમ હોત તો પિતાનું રાજ છોડવાની એમને શી જરૂર હતી ? એમણે તે સત્તબળ કરતાં પ્રેમ-બળને વધુ સ્થાન-માન આપ્યું અને તેથી સત્તોને ત્થ પ્રેમ-બળ ધારણ કરી જનાર દેશી બણી ચાલી ગીજ્યા

પક્ષ બાળે મહાવીર અને આંધીના પ્રેમને ભારત વિસરી ગયું છે તેથી જ તે ઇતિહાસમાં કાંપ મૂકવાની વાત સીને ખૂંચે છે પ્રભા પોદ્ધરના જન્મજન્માં સત્ત-રાજ્યનો પ્રયોગ થાય છે બાપુએ ચીત આઈએ હીએ પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખીએ હીએ સત્ત ઉપર, કારણ કે બાપુણી નિઃશસ્ત્ર પર તે પ્રેમ સત્ત છે પણ હાથમાં સત્તનો ધર રહેતા છે તે એટલા મારે કે બાપુએ પોતે સત્તથી દરીએ હીએ અને જલ-ડર જ તે બાપુને સત્ત-દાદી મારે પ્રેરણા આપેતા રહે છે બાપુએ માનીએ હીએ કે જેમ બાપુએ સત્તથી દરીએ હીએ, તેમ બાપુણી સત્તથી કુદમનો પક્ષ કરી જશે. જેટલો વિશ્વાસ બાપુને પોસ્ટ-ટપાલ ઉપર છે તેટલો પક્ષ બાપુને પ્રેમ ઉપર નથી. ટપાલના કાગળમાં ટપાલ નાખતી વખતે બાપુને એ ખાતરી રહે છે કે પત્ર નિકલ સ્થાને જરૂર પહોંચી જશે. બા વિશ્વાસને મેળવવા મારે બાપુએ પોસ્ટ વિશ્વાસની અવગણના પણ કરતાં નથી તેમ જ બાપુએ પોસ્ટમેનને અને પોસ્ટમાસ્ટરને માફ કરતાં દરીએ હીએ બામ હોવા છતાં જ બાપુની ચિંતા હાથમાં પત્ર તે શું હજારો હિંમત પણ બાપુએ હીએ અને એમની જ પાસેથી મેળવીએ પણ હીએ પણ બાલો પણ વિશ્વાસ બાપુને પ્રેમ પ્રત્યે ધારવના નથી. પ્રેમ વડે બાપુએ કાઈ ચેર-ગ્રાફને સત્ત જતાવી શકીએ હીએ. પણ એની શક્તિ પ્રત્યે બાપુને સાચા મનથી વિશ્વાસ કર્યો નથી.

એનું એક કારણ છે સત્તનો પ્રયોગ અને એનાં પરિબલો પણ બાપુને ન રે નિઃશસ્ત્ર છે જ્યારે પ્રેમના પ્રયોગ અને એનાં પરિબલોની તો રહત વાતોએ જ સંજોગ છે તેમ જ બાપુણીએ એટલો આત્મવિશ્વાસ જ જણાવ મારો છે કે જીવનમાં એનો પ્રયોગ કરી નોઈએ. શેષ બાદમવિશ્વાસ સાથે

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે જુરાઈને લક્ષ્યાર્થમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-શિક્ષામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડુંક પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સંસારમાં સખ્યતા અને સસ્કૃતિનો દેશાવે થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શકિત પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને ફેટલાક પ્રખતત્ર દેશોમાં ફાંસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઝોળી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેંડમાં ઝોગણીસમી સદીની અધવય સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાંસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીક્સર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેંડને મળ્યો. એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોના મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાંસીની સજા આપી શકાય નહીં. ફાંસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી ફેટલાય અપરાધોની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની ન્તય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાંસીના દોરડાની જરૂર નથી એના ધાવો ઉપર થોડોઝ પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રસ્તો જુલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિજ્ઞાપિત-અપીલ ઉપર અંગ્રીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને ફેટલાક અપરાધો માટે તો ફાંસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ ફૂર વ્યક્તિને દામળ બતાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

જાનવતા ઉપર ભરોસો છે મનોવિજ્ઞાનના આધારે કહી શકાય છે કે દરેક આત્મામાં થોડીક કઠોર અને થોડીક કામળ વૃત્તિઓ રહેલી છે. આપે કઠોર વૃત્તિઓ ઉભારી આપે ત્યારે એમ ન સમજવું જોઈએ કે કામળ વૃત્તિઓ બિલકુલ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે જેમ સૂર્યાના અખર પ્રકાશમાં તારલાનો હલકો પ્રકાશ, કિરણો વિસુપ્ત બની જાય છે તેવી જ રીતે કઠોરતાના પ્રચંડ તોફાનમાં અનુષ્ઠની કામળ વૃત્તિઓ દબાઈ જાય છે પણ નષ્ટ થતી નથી અને ત્યારે જ અપરાધ સંસ્કૃતિ બને છે અપરાધને સમાપ્ત કરવા માટે કઠોરતા વડે દબાવેલી પેલી કામળ વૃત્તિઓને જગાડવાની જરૂર છે આ કામ કામળ હાથે વડે જ બની શકે છે કઠોરતા ઉપર એક વખત પ્રેમનો હાથ ફરી જાય પછી તો વડે ચક્રિત થઈ જશે અને જોશે કે આ બીજા તોફાન હતું ત્યાં સારી થીતળ વાયુ લહેરાતો ઘઈ જશે. આમ દેખાયું પણ છે એક યુગ પૈતાના જીવનની સમ્યા વેળાએ એવો તો બદલાઈ જાય છે કે એનામાં કુણા અને દુશ્માન ઝરણા ફરી પડે છે એની એ વખતની ઉત્તજવળતા સત કરતાં પણ આજળ વધી જાય છે આજનો યુગ કાલે સત બની જાય છે એ એવું જ રહ્યું છે.

ઉદ્દેગની વાત છે હોમરને નામનો એક વિચારક પુઠન થઈ ગયો. એને પ્રેમ-શક્તિ ઉપર આધાર મૂક્યો હતો. એ માનતો હતો કે પ્રેમ કઠોરતાને કામળતામાં બદલી શકે. આપે પણ એ કોઈ દુષ્ટ સ્વભાવના બાળકને જોતો તો એના પર થણા લાવવા કરતાં એને દયા બાવતો. એને વિશ્વાસ હતો કે આ દુષ્ટ સ્વભાવને પ્રેમ વડે છુટી શકાય તેમ છે અને એ કામળ હોવાને થણું જઈ મેળવી શકે છે તેથી એણે રિપબ્લીકન નામનો એક આશ્રમ ચાલુ કર્યો હતો. એમાં એ ખરાબ બાઈન ધરાવતાં બુર્જોઆ રાખતો અને મનોવિજ્ઞાનિક હોય એમની અપરાધવૃત્તિની તપાસ કરતો. એનાં મૂળ તત્ત્વોને થોડી એમાં સુધારો લાવવામાં આવતો હતો. એમની કામળ અન્તઃવૃત્તિઓને જાગૃત કરી એમનામાં સદાચરણના સરકાર સી મર્યામાં આવતા હતા.

એ નિશ્ચિત છે કે દરેક માણસમાં કોઈ ને કોઈ રૂપે-આ રી કામળતા વિષમત છે. / ફૂરમાં ફૂર સિદ્ધાંતમાં પણ છૂપા રૂપે કામળતા મોટું છે. માથેથી લઈને પગ સુધી એ કર જ હોત તો એ પોતે જ પેદા / થઈ શકત નથી અથવા તો જ મ પછી જીવતી. / ન રહી શકી હોત તેમ ન પૈતાનાં જન્માને દેહ આપી શકત સિદ્ધાંત તમારા અને અમારા માટે ફર શાનિત દોષ શકે છે પણ શું પૈતાનાં જન્માઓ માટે પણ તેની જ ફર દોષ

શકે ? નહિ પોતાના બચ્ચાઓ માટે તો એના હૃદયમા એટલી કામળતા ભરી પડી છે કે જેટલી કે એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય પોતાના બચ્ચાને એ એવો પ્રેમ કરે છે કે એમના રક્ષણ કાળે પોતે પ્રાણોત્સર્ગ કરવા તત્પર બની જાય છે આ બાબતમા મારા કરતા શિકારીઓ પાસેથી તમને વધુ માહિતી મળી શકે છે કે કોઈ શિકારીએ જ્યારે એના બચ્ચાને પકડી લીધું ત્યારે એ એના તરફ કેવી રીતે ઝપટી હતી ! એ બાબતી હોય છે કે શિકારીના હાથમા રહેલી તે લાળી-થી ચીજ (બદુક) એના પ્રાણ હરી શકે છે તો પણ બદુકની પરવાહ ક્યાં વગર જ એ ઝપાટો મારશે, પછી ભલેને એ ઝપાટામા એ શિકારીની ગોળીનો ભોગ બની જાય

હા, તો દરેક કઠોરતા તળે કામળતા દબેલી પડી છે કઠોર પાપાણુ પર્યટર તળે કામળ સરિતા છે તેથી જ તો ઉપરથી કઠોર રક્ષતમ દેખાતા હુગરાઓની અંદરથી જ ઝરણાનો જન્મ થતો હોય છે જરૂર છે એ કઠોરતાના આવરણને ભેદીને એમા કામળતા ભરી દેવાની

હોમરલેન આમ જ કરતો હતો એ કઠોરતમ બાળકને લાવી આશ્રમમા રાખતો અને ધીરે ધીરે પ્રેમના સુવાળા હાથે એમનામા કામળ સરકારોત્તુ સિચન કરતો ધીરે ધીરે કઠોરતાતુ વૃક્ષ સુકાઈ જતુ અને કામળતાના નવા અકુરે એતુ સ્થાન લઈ લેતા હતા એવામા ક્રાઈમા પોલાસે એવો છોકરો રજૂ કર્યો જે ત્રણ વખત ચોરી કરી ચૂક્યો હતો, જળે એને ત્રણ વર્ષની જેલની સજા કરી હોમરે આ વાત જાણી તો એ ક્રાઈમા જઈ ચઢ્યો અને બાળકને આશ્રમમા ભરતી કરવા માટે પ્રાર્થના કરી જળે એ સ્વીકૃતિ પણ આપી દીધી હોમર એને પોતાના આશ્રમમા લઈ આવ્યો પણ એના સ્વભાવની રક્ષતાને કારણે થોડાક જ દિવસોમા આશ્રમના બીજા છોકરાઓ હેરાન-પરેશાન થઈ ગયા હોમર પાસે દરરોજ એની સેકડા ફરિયાદ આવવા લાગી તે જ્યારે બહારથી આશ્રમમા આવતો કે લાગલાજ ફરિયાદોતુ રજિસ્ટર લઈ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર બિલા રહેતા બીજા બાળુ આશ્રમની કામતી વસ્તુઓ પણ તે તોડી-ફોડી નાખતો તેથી અધ્યાપક પણ એનાથી કટાણી ગયા હતા તેઓએ પણ આખરે એક દિવસ હોમરને કહી દીધું “ રિસ્ટર હોમર આ આકેત ક્યાથી લઈ આવ્યા ? એના દુષ્ટ સ્વભાવથી તો સમસ્ત આશ્રમ તગ આવી ગયો અને એના સહવાસને લઈને આશ્રમવાસી બાળકો પણ ખગડી જશે, માટે આશ્રમને ચાલુ રાખવો હોય તો એને હવે વિદાય આપો ”

હામરસેને આને જવાબ વાળ્યો. બાઈ જોડાજ માટે તે મને સૌ કરતાં વધુ ક્યા ક્યા જાકગ તરફ આવે છે. આજપણનાં જ આટલો મેતાન છે તે મોટા થતાં તે એ કાકુ જ બની જશે. એનું જીવન કમ્પિત બની જશે એવો વિશ્વાસ છે. મારા પ્રેમમાં સંક્રિત છે. જે એક દિવસે એના આ કુટ સ્વભાવ ઉપર જરૂર વિજય મેળવશે. આ જ વિશ્વાસના આધારે હું એને સુધારવા તૈયાર બન્યો છું. એ તમે સૌ એને આશમમાં રાખવા તૈયાર ન હો. તે હું એને મારે પેર લઈ જઈ રાખીશ ત્યાં એના કુષ્ઠ સ્વભાવનું કાલકથી નિરીક્ષણ કરવાની તક પસંદ મને મળશે. અને મિ. હોમર એને પેતાને ઘેર લઈ આવ્યા. એ શૈવાન હોમરાનું નામ હતું. એના જોજન બખતે હોમરે જોનાને કહ્યું. તમારા ભાણીની આ પોટ જરા પેલા ટમ્બ ઉપર લઈને જાઓ. તે જોના મોં સજોડતાં મળ્યું. હું મેઈ ગુલામનો બેટો છું. જે નમારી ગુલામી કરતો છું. હોમરે એ જ કામ સ્વરમાં કહ્યું. અમ્મ ત્યારે આને આપણે છાતી લઈ જઈશું કલકથી તે તમે છાતી લઈ જશોને? મેને મળ્યું. એ તે નોકરેણુ કામ છે. આજથી તમે અમારા નોકર છો. પોટ ઉપાડી લઈ જવાના તમને જાને પ રૂમિયા આપેશું. ” આવા અનિવેશ્ય જવાબો મળવા છતાં પણ હોમર કોમિ ભરપો નહિ. એણે શાંતિથી જવાબ આપ્યો. તમે તે સારા કુળમાં જ આવો છો. કામે કુળને ઉગળથી પછી તો તમારે ત્યાં કસ નોકરો પસંદ કરી શકશો. પણ આ માટે સૌધે રહે આશુ પાસે. ”

હોમરે જોનાનો જો? આજુ લીધું એ છાતીને નક્કાર કર્યો. આ જાણુ જોના મોટો પથ્થર લઈ બધી પોટો ફોડવા લાગ્યો. હોમર પાછો આવ્યો અને જોણુ તે એણે પેતાની ધડિયાળ પસંદ જોનાની સામે ધરી રાખી અને કહ્યું.

એક વા આના પર પસંદ કરી કે આ સંજોગ જોના લલિતન બની ગયો. જસ બહી જ જોનામાં પરિવતન થવું જરૂર થયું. હોમરસેનની પ્રેમસંક્રિએત કુષ્ઠ સ્વભાવ ઉપર વિજય મેળવે. એ જોનાનું જીવન એ મુ માર અને સૌમ્ય બન્યું. કે એને રિપબ્લિકન આશમમાં અપનાવવાનો પ્રોફેસર નીતવામાં આવ્યો. આને પસંદ આ આશમ છોડતાં આજુ છે. આ પ્રેમસંક્રિતનો પ્રભાવ જોના વડે ફરક જાણુથી તિરસ્કૃત જોના જેવા કુષ્ઠ વિદ્યાર્થી સમાજમાં આદરણીય સ્થાન મેળવી શક્યા. હા તે આ છે પ્રેમ-સંક્રિત જે પશુને માણસ બનાવી શકે છે. જાનવને ફેવ બનાવવાની કળા પણ પ્રેમ પાસે છે.

નર્મ પ્રેમ-મયા વહે છે. જે હૃદયોમાં પ્રેમ-શ્વર વહે છે. ત્યાં શાંતિ

સુમન ખીને છે આગમેના પાના ખોલો કે જ્યાં બે ચિલિન્ન પરપરાના
મહામુનિ એકત્ર થય છે જ પરનો મોહ તજી અનેકની ધારા વહાવતા
શ્રાવતીના ઉદ્ધાનના મહામુનિ ગૌતમ અને મહાશ્રમણ કેશીકુમાર મળે છે.
વિચારોની ધારા સાથે હૃદયમાથી પ્રેમ ધારા વહે છે ત્યારે એ રનેક મુરલિત
દમ્યને બેસા માટે ફક્ત શ્રાવતીના નાગરિક જ દોડ્યા નહીં પણ એની
સુગંધ દેવ અને મધર્વ ભૂમિ સુધી પહોંચી અને એઓ પાતુ દિવ્ય ભૂમિના
મધુર મુખો બે ગોતે છોડી એ પ્રેમ ગગાના ફળાંજી મારવા ચાલી નીકળ્યા.
આગમકાર એ મધુર દમ્યને ગાથામાં અંજિત કરે છે

કેસીકુમાર સમણે ગોયમે ય મહાયસે,
લભઓ નિહળળા સોહંતિ ચન્દસુર સઽવ્વન્તા ॥
દેવ દાણવ ગણઘ્વા જસ્સ રક્ષસ્સ કિન્નરા ।
અદિસ્સાણં ય મૂયાણં આસીતત્થ સમાગમો ॥

ઉત્તરા અ ૨૩ આ ૧૮-૨૦

મહાશ્રમણ કેશીકુમાર અને યગસ્વી મહામુનિ ગૌતમ બન્ને ત્યાં એક
સાથે બેસા છે, એમના શાત-ઘાત મુખારવિદ પર દિવ્ય તેજ છવાઈ રહ્યું
છે બન્ને મહાપુરુષો ચદ્ર અને સૂર્ય સમી પ્રભા ફેલાવી રહ્યા છે એ દિવ્ય
આનંદને નીહળવા માટે દેવ-દાનવ અને મધર્વનું શુભાગમન થાય છે,
સાચું છે કે જ્યાં પ્રેમની મધુરતા વસે છે ત્યાં દેવતા સ્વયમેવ ચાલ્યા આવે
તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે પ્રેમ પોતે જ એક દૈવી ગુણ છે
શીશીમા ધ્રિત હોય તો એમાંથી મુગંધ આવશે જ ફૂલમાં બે સૌરભા-
મુગંધ હશે તો એને શ્રમરને આમત્રવાની જરૂર નહીં રહે શ્રમર પોતે જ
દોડ્યા આવશે પણ શીશીમા ફક્ત પાણીજ ભર્યું હોય તો એમાં મુગંધ
આવશે ક્યાથી ? બેના છવનમાં પ્રેમ-સૌરભ છે ત્યાં દેવોનું આદર્પણ પણ
હશે જ એક વ્યક્તિ કાનસ લઈને ચાલે છે તો એનો પ્રકાશ એને અને
માર્ગ પરથી પસાર થતા અન્યને પણ મળે છે, તેવા જ રીતે હૃદયમાં
પ્રેમનો પ્રદીપ લઈને ચાલશે તો એનો પ્રકાશ એ વ્યક્તિને મળે છે
અને એનો પ્રકાશ, કિરણો અન્ય વ્યક્તિના હૃદય સુધી પણ પહોંચે છે
બેના હૃદયમાં પ્રેમધારા વહે છે એનામાં એવો પ્રભાવ હાય છે કે
વિશેષી શ્વભાવનુ ગ્રાણી પોતાનો વિશેષ ભૂલી જાય છે કારણ કે હૃદયમાં
પ્રવેશલા વેરને પ્રેમ જ ધોઈ શકે છે ભગવાન મહાવીરની પામે સિંહ અને

જકરી બન્ને સાથે બેસતા હતા. પણ સિદ્ધ પોતાની કરતા બૂલી જતો હતો. સિદ્ધના મનમાં એ ભાવ નથી આવતો કે જકરીને ખાઈ નહીં અને જકરીને એ ભવ નથી રહેતો કે સિદ્ધ અને ખાઈ જશે. આ છે વીતરાજનો ક્ષમા સ્તોત્રનો પ્રવાહ જે આણીઓના જન્મજત ધૈરને પણ ધીધ નાખે છે.

પ્રેમનુ આકર્ષણ કહત માનવ હૃદયને જ આકર્ષિત કરે છે એમાં પૂર્ણ સત્ય નથી. એક દૃતશૈ પણ પ્રેમને પોછાને છે.

તમે જો પ્રેમમયી હાથ એની પોઠ પર ફેલવશો તો એ પણ પૂછી પૂછાવશે. રૂપેનતી એક વાત છે એક ઝોવાળીયો દૂધ દોતી વખતે મધુર વાણ વગાડી રહ્યો હતો. કોઈએ એનું કારણ પૂછ્યું તો બોલ્યો કે ગાય પ્રેમની તરસી છે એ પણ પ્રેમના મોલ જાહેર છે. એની સામે ન્યારે કું વાણ વગાડુ છું તો એ પોતાની પાસેનું સધળું દૂધ બાપી દે છે. માટે એને પ્રેમમાં ત મમ બનાવવા માટે જ કું વાણ વગાડુ છું. સત્યી વાત તો એ છે કે ગાય પ્રેમથી જ દૂધ દે છે અને પ્રેમ વડે જ એના દેહના એક ભાગમાં દૂધનું નિર્મીલ સાથ છે. પોતાના વત્સ પ્રત્યે ઉત્કારાતો એનો પ્રેમ જ દૂધ પેદા કરે છે અને એ દૂધ બાપે છે. પણ પોતાના વત્સ માટે મરુખ તો એનો માન, ન માન કું તારો મહેમાન” બની દૂધનો હકદાર બની જાય છે. આસ તરફ જિજ્ઞાસા પિપાસુ માણસો દૂધ લેવા પહોંચી કહી-કહી પોતાની અનવધાને બૂધી નય છે. માણસના હૃદયમાં ન્યારે એક મન પેસે. બેસી જાય છે ત્યારે એ પ્રેમને ખોઈ નાખે છે. ત્યારે પેસે પિશાચ બનીને માનવ ને ઘનવ બનાવી દે છે. પછી એના હૃદયમાંથી કેમળજાના અક્ષરો બૂધાઈ જાય છે.

હા તો કું તમને એક બીના જાજી કહી રહ્યો હતો. મદાસ તરફ ઝોવાળીયો ગાય પાસેથી વધુમાં વધુ દૂધ લેવા ચાહે છે. ગાયનું જમ્યું દૂધ પી જાય છે. એટલું નુકસાન પણ તેઓ જરૂરસર કરવા ઇચ્છતા નથી. તેથી એમણે પેલા નાનકડા જમ્યાને મારી નાખ્યું. પણ સાંજ લેળાએ દૂધ ટોડવા બેઠો ત્યારે એક ટીપુલ દૂધ બાપ્યું નહીં. કારણ કે ગાયનું ખાતું જાળક બાળે એની બાપિયા સામે નહોતું. એણે વિચાર્યું. આ તો બહુ ખોટું થયું. આ તો તે જ હૃદયન ધર્ષ કે બાપી છોડ બાપી કો ઘાવે સો પુર્તી બાપિ દુ નહિ પાવે. પૂરો લા નો લેવા ગયા તો અપમાની પણ હાથ ધિતો પડ્યો. પણ આખરે માણસ પાસે જીવિનું ધણુ મોટું જળ છે એના

થકી તો એ સૃષ્ટિ સમન્વિતના પ્રાણીઓનો રાજ્ય બન્યો છે પણ બુદ્ધિ એ તો દુધારી તલવાર છે એનો ઉપયોગ કદી કદી તો ખીખના વિનાશ માટે કરી લેવામાં આવે છે હા, તો એણે પણ એમ જ કર્યું એ વત્સના શબ્દને ચીરી એમાં ઘાસ ભરી દીધું સાંજે ગાય સામે ઘાસ ભરેલું મૃત બચ્ચુ ઊભું કરી દીધું એ માતાની મમતા તો બુચો એ પોતાની જીભ વડે એને ચાટતી જતી અને દૂધ આપતી જતી હતી આ છે પશુસંસારની વાત, જે પ્રેમના ભૂખ્યા છે ગાય પોતાના મૃત વત્સ ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવે છે અને એને જોઈને જ દૂધ આપે છે આ છે પશુજગતની પ્રેમકહાણી

સત્ય એ છે કે જ્યાં પ્રેમનું નાનું શું પણ કિરણ છે અને એમાં જો સજીવતા છે તો એમાં આકર્ષણ રહેશે પતંગિયાની સામે અગર લાખ શિયાનો ઢગ પડ્યો હોય, હોરા-મોતી પડ્યા હોય પણ એમાં જો નાની-થી દીપ-થી ખા નહીં હોય તો પતંગિયા માટે એનું કાઈ આકર્ષણ નહીં રહે. બીજી બાજુ પેંડુ માટીનું ટાડિયું છે-એ પૈસાની કીમતનું છે પણ એમાં તેમ નથી અને દીપશિખા જને છે તો પતંગિયું ત્યાં તરત દોડી આવશે એને નિમિત્તરૂ આપવાની જરૂર નહીં બાજુ વાત મહેલોમાં વસનારાઓની છે. કરોડોનો વૈભવ છે, અને સંજેમરમરના ફર્શ ઉપર લક્ષ્મી ક્રીડા-કલાપ કરી રહી છે પણ એ વૈભવના ઢગ પર પ્રેમની જ્યોત જગતી નથી તો એ કરોડોનો વૈભવ પણ હૃદયને આકર્ષિત નહીં કરી શકે આવા સ્થાને તમે પહોંચી પહોંચી ગયા તો ત્યાંથી પ્રસન્નતા લઈને તમે પાછા નહીં વળો તમારું મન ગ્લાનિથી ભરાઈ જશે બીજી બાજુ એક મૂપકું છે, લૂખા રોટલા ઉપર દિવસ પસાર કરતું એક પરિવાર એમાં વમે છે, ત્યાં નથી અરસ પથર તેમ નથી ફરનીયર કે રોડિયાનું મધુર સંગીત તેમ જતાય એના હૃદયમાં પ્રેમનો દીવડો જગમગે છે. પરિવારમાં પ્રેમના જાટલા જટાય છે, તમે ત્યાં પહોંચી જશો તો એ જ લૂખા રોટલા અને જાસ વડે તમારું ભાવભર્યું સ્વાગત થશે રોટલો ભલે લખો તો પણ એમાં જોઈની એવી ચિકાસ હશે જે તમારા હૃદયને છતી લેશે તમે મૂપગામથી વિદાય લેશો સાંજે તમારું હૃદય જોઈથી ભર્યું-ભર્યું દશે પ્રેમમાં એવો જાદુ છે કે તમે ખીખને કંઈ ન આપોને પણ એને પોતાનો કરી શકો છો

અને આ બાજુ તમે સર્વ કાઈ આપી ઘો, પણ એમાં સ્નેહની બેટ નહીં હોય તો સર્વ કાઈ દેવા જતા તમે એને પોતાનો બનાવી શકતા નહીં.

માટે સત્તા દ્વારા કાઢીની પામેથી વધુ કામ થઈ શકાય નથી. પરંતુ પ્રેમ વડે એની પાસેથી પૂરેપૂરો જામ લેવાની લો તો પણ એ દસતો જ મળશે. સાસુ વડુ ઉપર સત્તા જમાવશે તો વધુને પોતાની નહીં બનાવી શકે અને બ્યારે હાથમાં સ્થાન નહીં હોય તો પછી નાનું સરખું કામ પણ બાર જાતે જાતે સાસુ વડુમાં પોતાપણ જમાવી દે, એને સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ આપે તો કુમારુ છુ કે વડુ એને પોતાની માતા જ સમજશે અને એ જ પ્રેમથી એ એની સેવા કરશે જેટલી કે જમણની માતાની કરે છે. બાદરતા પરિવારમાં જે સાસુ-વડુની ટક્કર આસે છે અને સંબંધની બહીમાં સારો જ પરિવાર જુલસતો રહે છે અને ક્યારેક એ સંબંધો આવો કડવો બનત આવે છે કે સાસુ જ કુળ કલકિત થઈ જાય છે પરિવારમાં જો પ્રેમજન્યા વહી જાય તે બધાં જ સંબંધોનાં યુગ જ સમાપ્ત થઈ જશે.

બ્યારે કન્યા પિતાના ઘેરથી સાસરે જાય છે ત્યારે બહેનો ચીતમાં ચાલી એ કહી નય છે કે “તું જે ધરમાં જઈ રહી છે એ ધરની રાણી થઈને રહેજે” આ રીતે માતાએ પુત્રીને ઘર ઉપર શાસન કરવાની કેળવણી આપે છે પરંતુ શાસન કરવા માટે તે સરકારને સિપાહીઓ રાખવા પડે છે જે પણ જોડેએ પણ માતાએ બેઠીને આ સાધનો બ્યારે આપ્યાં? જ્યાં પણ એણે રાણી બનવું છે કન્યા જાણે શાસન કરશે? એ તો પ્રેમમળ વડે જ શાસન કરી શકે છે વડુ બનીને જાતી બહેનને કુલ કલકિત કે એ જે ધરમાં જાય ત્યાં એની નહીં વધાવે. એને એક કરવાનું કામ કરે જુદાં ઘરેલાં જે હાથને મેળવે તોયે હાથને પ્રેમસૂત્રમાં બાંધે તોવાનું દુનિયા જાણે છે પણ જોડવાનું જાણે. દુનિયા સાંધવાગ્ને-જોડવાગ્ને ૮ પ્રથમ સ્થાન આપે છે તમે કાતર અને સોમ બન્નેને જાણે છે અને સોદામાંથી બનેલી છે કાતર એકત્ર બે કરવાનું નવું છે તેથી ૮ તો એ દુનિયાની ઢેકરો ખાતે છે આ તારક તમે સોમને પણ જાણે છે એમાં કાતર કરતાં લોડુ એક લાગુ છે અને વજન પણ ઓછું છે તેમ એની કોમલ પણ ઓછી છે પરંતુ એનું કામ તોમને સાંધવાનું-જોડવાનું છે તેથી એને સમાન મને છે ત્યારે સોમનું કામ સમાપ્ત થઈ નય છે ત્યારે કાઈ એને જાતીન ઉપર ઘુસના નથી જતું એને યેથી જામવા પાપડીમાં ખેંચવી દે છે પણ તું તમે કાતરને કદી યેધીમાં રખાતી નથી છે.

હા તો ત્યારે દુનિયાની ન તોમાં સમાન મેળવવું છે તો તોમને જોડવાનું કામ કરે. હાથમાં સ્નેહ-ધારા બાંધે આસે તમે પરિવારમાં રહે

અથવા સમાજમાં, પણ સર્વત્ર જોવાનું કામ કરતા રહેજો પરિવારના સભ્યો વચ્ચે દીવાલ જતીને રહેશે નહીં સમાજના ભાઈઓમાં અગર વૈમનસ્ય ઈર્ષ્યા-દ્વેષ છે, હૃદયમાં ઘૂણાની દુર્ગન્ધ છે તો તમે 'તમારા હૃદયની રોહ-સુગંધને ફેલાવજો પ્રેમના પાણી વડે ઘૂણાને ધોઈ નાખજો

પ્રેમ તો પાણી છે એને વહેવા દે એને કાંઈ ખાડામાં કેદ ન કરશો એ ખાડો પરિવારનો હોય કે સમાજનો, સપ્રદાયનો પણ કેમ ન હોય, પણ તમે પ્રેમને એમાં કેદ કરી ચૂકશો નહીં પાણી બધાઈ જાય છે ત્યારે એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થઈ જાય છે, એરી કીટાણુ પેદા થાય છે પ્રેમના કટકા ન કરશો. આજે તો પ્રેમને પણ કટકામાં વહેચી નાખ્યો છે જાતિ-પ્રેમ, ભાષા પ્રેમ, સપ્રદાય-પ્રેમ પ્રેમના કટકા થાય તો એનો આત્મા જીડી જશે આ શરીર ફેટલું સુદર છે પણ એના જો દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો શું એની આવી સુદરતા કાયમ રહેશે ખરી ? શું દુકડાઓમાં આત્મા કાયમ રહેશે ? આત્મા દુકડામાં રહી શકતો નથી અને આત્માના વિદ્વંસ થયા બાદ એમાં એરી કીટાણુ પેદા થઈ જશે, એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થશે તેવી જ રીતે પ્રેમના જો દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો એમાં પ્રેમનો આત્મા સમાપ્ત થઈ જશે, અને દ્વેષના કીટાણુ પેદા થઈ જશે ઘૂણા આવવા લાગશે અને પછી મરડુ પ્રેમને ગળે લગાવી પ્રેમના નામે ઘૂણા જ ફેલાવશે જે પ્રેમ જે હૃદયો વચ્ચે આગતું કામ કરે છે, તે જીવિત નહીં પણ મૃત છે તે અખડ નહીં પણ ખંડિત પ્રેમ છે અને એ માનવતાના દુકડા-કટકા કરવાનું કામ કરે છે તેથી જ પ્રેમના ગીત ગાવા છતાં પણ ભારતવાસી ભાષાવાદ, માત-વાદ અને સપ્રદાયના નામે લડે છે ભાઈ ભાઈના લોહાનો તરખો ખમ્યો છે. શું એને પ્રેમ કહેવાશે ?

દુકડાઓમાં રહેલો પ્રેમ એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ છે, જે માનવતાને દેવત્વ તરફ નહીં પણ પશુતા ભણી દોરી લઈ જાય છે વિગટ પ્રેમ અખડ માનવતાના વિશ્વાસ ધગવે છે, એ વિશ્વના કાંઈ પણ પ્રાણથી વૃણા કરવાનું શીખવતો નથી જે પોતાના ભાઈઓથી ઘૂણા કરવાનું શીખવે છે તે દુનિયાની ખીંછ કાંઈ ચીજ હોઈ શકે છે પણ એ પ્રેમ હોઈ શકે નહિ વિરાટ પ્રેમમાં ઘૂણા, દ્વેષ, કલહ અને હિંસાને બિલકુલ મ્યાન નથી ચીની સત માઓત્સેએ કહ્યું છે કે ચોર પોતાના ઘર પ્રત્યે તો પ્રેમ ધગવે છે પરંતુ ખીખતા ઘેર ચોરી કરે છે એણે તો ફક્ત પોતાના જ ઘર પ્રત્યે પ્રેમ ક'વાનું શીખવ્યું છે. એનો એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ ખીખતા માલને ઉપાડી લેવા માટે દાંત ફેલાવવાની

ગ્રેસલા બાપે છે એક દલારો છે એને પોતાના પ્રાણ બંધાયા છે પણ એ બીજાના પ્રાણો કરી લે છે રાજા પોતાના દેશથી પ્રેમ કરે છે પણ બીજા દેશ સાથે યુદ્ધ કરી એનું શાસ્ત્ર કરે છે ચોર જેમ પોતાના ધર ધર પ્રેમ રાખે છે એમ બધા જ ધરો પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો થાય દલારો પોતાના પ્રાણની જેમ બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરતો થાય રાજા પોતાના રાષ્ટ્રની જેમ જન-રક્ષાની જનતા પ્રત્યે સ્નેહ અને સદાનુભૂતિ રાખતો થાય તે જાન્યત્ર સ્વર્ગ શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં આ સંસાર જ સ્વર્ગ બની જશે.

અકુચિત પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુખ ઈચ્છે છે ત્યારે વિરાટ પ્રેમ સૌને સુખી બનાવવા ઈચ્છે છે સૌના સુખમાં એ પોતાનું સુખ જુએ છે એક વખતની વાત છે એક રાજા સિકાર રમવા જંગલમાં નીકળી પામે. થોડે પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રાજાનું મન સિકારની કલ્પનાઓમાં ફેરેક હતું સિકાર પણ એક જાતનું વ્યસન છે મનુષ્યમાં જ્યારે રનેક અને અહિંસાનું તત્ત્વ ઓછું થાય છે ત્યારે એ બીજાને પીડાર્થ અને તપડાર્થ ભેઈ એનું મન પ્રસન્નતા અનુભવે છે આ છુદ્દ હૃદયની યત્તિ છે જે વડે મનુષ્ય બીજાને શેવડાવી પોતે હસે છે

પ્રકૃતિ (કુદરત) પણ બાપા પાપને વધુ સમય સુધી સાંખી રાખી નથી એ પણ મનુષ્યને હડ દેતા માટે તકર બને છે અને બાવી જ બીના એ રાજાની સાથે બને છે જ્યારે એ બાણ બાવી એક મૂંઝવણી પાડી દેતો રહ્યો હતો ત્યારે જ અચાનક બાકાસમાં કાળુ વાદળ ડાહ્યું ચમું અને થોડી જ વારમાં સમગ્ર બાકાસ કાળુ બની ચમું વીજળીનો કલકમટ ઘર થયો વાવડોળ કુદરતે. મચક તોફાન વરસાદ ખેતી બાવડું વરસાદમાં મોટા મોટા ઝેળા પણ પડ્યા લાગ્યા રાજાએ હક્કનો અભય લઈ ડાહ્યું રહી પોતાનું રક્ષણ મનુ પરતુ વરસાદના શીતના કારણે અને ઝેળાના પ્રકારે મોડાના પ્રાણ લઈ લીધા. એકાદ કલાક બાદ તોફાન કાંઈક સમુ સંતોષના થઈ ચઈ હતી. રાજા પ્રણે થાકી ગયો હતો સુદર મોડાના આવી જવાથી એને કુખ તો થતું હતું ત્યાં વતી-બીની દડી હવા એના સરીરને વળી વીધી રહી હતી આ બાજુ જુખ સતાવી રહી હતી બાજરે જમ તેમ કરી રાજા એક નાનકડા આમડે પહોંચ્યો. અચારુ થઈ ચમું હતું આમમાં જઈ એણે ખેડતો પાસે રાત પસાર કરવા માટે સ્થાનની માગણી કરી પણ ડાહ્યું જ તપમાને રાત માટે પોતાને ત્યાં ઉતારી દેવા તેમાર ન થયું કારણ કે બાળે મનુષ્યને મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હો નથી.

મનુષ્ય એક અન્યથા-અન્યથા પશુને પોતાને ત્યાં રાખી શકે છે. જગલમાં ગોથા ખાતી રસ્તો ભૂલેલી ગાય દોષને બે મળી જશે તો એ એને લાવી પોતાને ઘેર બાંધી દેશે એ અન્યથા-અન્યથા પશુ ઉપર ભરોસો કરશે પણ અન્યથા મનુષ્ય પર નહીં કરે કારણ કે માનવીએ પોતાનો વિશ્વાસ ખોયો છે પશુ ઉપર તમે વિશ્વાસ કરી શકો છો એને થોડું ધાસ નીરી છુટકારો મેળવી લેશે પણ મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જેને ભરપેટ રોટલો ખવડાવી પાણી પાઈ દો અને એને ખાટલા ઉપર સુવડાવી દો સૂવા માટે શેતરજી, ગાદી અને શાલ પણ આપી દો પણ જ્યારે સવારે ઊઠીને તમે જુઓ છો તો ખાટલો તો પડ્યો છે પણ પેસો માથુસ ગૂમ છે એટલું જ નહીં સાથે પેસા ગાદી-શાલ પણ ગૂમ છે અને તક મળશે તો તમારા કોટનું ખિરમું પણ સાફ કરી દેશે તેથી મનુષ્યને માનવ નામના પ્રાણીથી બહુ મોટો લાભ લાગે છે

હા, તો એકનું પાપ સૌને ભોગવવું પડે છે આખરે એ છે તો આપણે જ ભાઈ એટલે એના કામોના છાટા આપણુ પર પણુ જોડે છે. તેથી બીજાનાં શેતાનિયત અને અન્યાયનો દડ આપણુને પણુ ભોગવવો પડે છે રાજા પણુ આ નિયમમાં અપવાદ ન બની શક્યો ઘેર-ઘેર ફળી વળ્યો. પણુ કોઈએ હડી રાત્રે હુરતા માથુસના રક્ષણ કાળે દૂર ન ખોલ્યા તે ન જ ખોલ્યા ભોજનની તો વાત જ જુદી હતી. છેવટે ગામનું બીજું નાકું પણુ આવી ગયું રાજા હતાશ બની કોઈ વૃક્ષનું શરણુ લેવા માગતો હતો ત્યાંજ કોઈ ટમટમતા દીપકે એને આકર્ષિત કર્યો રાજા ત્યાં પહોંચ્યો તો એને એક ધરડો ખેડૂત ત્યાં મળ્યો એણે ઊઠીને એનું સ્વાગત કર્યું રાજાએ પૂછ્યું ‘ગામમાં કયાંય મુસાફરખાતું કે ધર્મશાળા છે ? એક રાત પસાર કરવી છે.’

ખેડૂત બોલ્યો “આ ધરજ ધર્મશાળા છે, ભાઈ આપણે સૌ મુસાફરો જ છીએ કોઈ સાથે બાંધીને લાવ્યું છે ? અને જતી વેળા છાતીએ બાંધીને શું લઈ જવાના છે ?” અને એણે તો રાજા માટે એક ખાટલો પાથરી દીધો રાજા ખાટલા પર ખેડો તો ખરો પણુ હલુકા એના દાંત હડીને લીધે કચકચ થતા હતા ખેડૂતે આ જોઈ એની પાસે જલતી સગડી મૂકી. એના વડે એને કોઈ ગરમી આવી ખેડૂતે પૂછ્યું “ક્યાંથી આવો છો, ભાઈ, અને આટલી રાતે ક્યાં જાઓ છો ?” રાજાએ કહ્યું “હું મુસાફર છું મારે ગામ જઈ રહ્યો હતો પણુ વરસાદ અને તોફાનમાં ઘેરાઈ ગયો.”

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે” ખેડૂતે-કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત બાઈઓનો લાગ લેવો મુલતવી રાખો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે” રાજાએ કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો” ખેડૂતે કહ્યું. “હીક ત્યારે જે જે ખેડૂતોના ખેતરોમાં ફૂવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો ભોગ પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરોમાં રાજ્ય વતી એક-એક ફૂવો ખોદાવી આપો” રાજાએ કહ્યું “આ પણ મને મજૂર છે રાજાનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે. એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો” ખેડૂત બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ બાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ બિલી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારો વાશે પણ એમાં આવશે જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે. તમે તમારા પ્રેમને શુદ્ધ ધરમાથી કાઢી વિરાટ બણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગ્નપ્રદ બની શકે છે.

ખેડૂતે કહ્યું ત્યારે બૂખ લાગી હતી !” એણે જાનવીનો શેઠભો અને બસ એની બાજુના ધર્મી રાજાએ એ લુખા શેઠલાને એટલા જાનની સાથે આશરો કે રાજામહેલના રસાયણમાં પણ એને ફિર્કા લાગવા મળ્યા. કાલે એ સવારથી બૂખ્યો હતો. શાક અને ઠંડીને લીધે એણે પેટ પણ કંઈક મારવું હતું.

પેટ મારે ત્યારે તમે એને લુખો શેઠભો આપો. ટોચ એમાં એને સ્વાદ આવશે. પણ પેટ ભરેલું હોય તો પકવાન ધરણી વેળા એ ફિસ્સ લાગશે. આ ? તો પેટ ક્યારપહોંતો અગર-ગેમ્મલન બની મનુષ્ય ને જાણે તે એમાં બધું ન અડ્યનો વિવેક છે કે ન અડ્યનો ન સમજનો ખ્યાલ છે ન અસમજનો પેટ મારવું નથી છતાં તમે એમાં પૂરે જાઓ છો. એટલા જ માટે સ્વાસ્થ્ય બગડવું હોય છે જામ ખાવાનો કશો જાણેમ પણ નથી નિયત સમયે મયોદામાં રહી ખાશો તો એ સ્વાસ્થ્યપ્રદ બનશે અને કાચી બૂખ હતી તો નિશ્ચયન પણ યાદ આવશે નહીં. જાનો તો જામને લોકોને અનુભવ છે. જ્યારે હસ માર્કિસનો વિચાર કરી લઈએ છીએ, શાક લાગે છે અને પેટ પણ કંઈક માડું મારે છે તે દાણે ખેડૂતના શેઠલામાં એ જાનક જાણે છે ને તમારા મોહનલાલમાં પણ જામને આવતો નથી.

હા તો રાજાએ શેઠભો અને બસ આધા એણે હસ ખેડૂતને સો-સો આશીર્વાદ દેવા લાગ્યું. જન્મા પછી થાકેલું શરીર ખાટસો-વિશ્રામ માટે છે અને ખેડૂતે રાજાને ખાટસો અને ધાનજો આપી દીધા. રાજાએ આરામથી એના ઉપર લગાવ્યું અને મોટીક જ વારમાં એ સ્વપ્નલોકમાં ભગતે લઈ ગયો.

સવારે જાણી ખૂંચી તો રાજા શાક વગર પોતાને સ્વસ્થ અનુભવ કરી રહ્યો હતો. ખેડૂતની આંખ ખૂંચી અને દિવસના પ્રકાશમાં જ્યારે આગળનો ખેડૂતો ભેગો તો એ પોતાના અતિથિને પિંજની ગયો કે જારે જા તો આપણા રાજા છે એણે નમસ્કાર કરતાં કહ્યું. માથું કરતો તમારું પૂરું સ્વામત કું કરી શક્યો નથી.” રાજાએ કહ્યું. ના ના ખેડૂતદેવ, તમારું જાનરત્ન શેઠલા જાન જાણે તો કું કહી બૂચી શકોશ નહીં અને તમે માલુસ સમજીને જ મારો ખાટસો આદર કરી લેશી કું માનું છું કે તમે ઈશ્વરની કદર કરવાનું જાણો છો. તમારા સ્વામતના બદલામાં માનું મન

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે” જેડતે. કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે ખસ છે અને કાઈક દેવા જ માગવા હો તો આ વર્ષ માટે બધા જેડત લાઈઓનો લાગ લેવો ચુકાવી ગયો, કારણ કે અતિવૃત્તિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે.” ગમ્મએ કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આના આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો” જેડતે કહ્યું. “હીક ત્યારે જો જેડતોના ખેતરમાં દેવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ ગ્રેમનો હાલો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરમાં રાજ્ય વતી એક-એક દૂવો ખોદાવી આપો” રાજનએ કહ્યું “આ પણ મને મનુર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ જેડતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો.” જેડતે બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો, અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ લાઈઓ વચ્ચે બેઠી દીવાલ બિંબી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો માગે વારે પણ એમાં અડચણ જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની દૃષ્ટિના જ વિરાટ બનીને વિશ્વગ્રેમનું રૂપ લે છે તમે તમાગ ગ્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાંથી કાઢી વિરાટ બણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (ગ્રેમ) મગળપ્રદ બની શકે છે.

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર ચોળાયું છે સુગંધમાં એક પ્રકારનું આકર્ષણ છે. માનવ-મનમાં સુગંધ-સુગંધ તરફ જીકે આકર્ષણ છે ગુલાબમાં કાંટા છે છતાં પણ એની લોકપ્રિયતા જલ-જાહેર છે કારણ કે એમાં મધુર સુગંધ છે એટલા માટે જ તે દુનિયા કાંટામાં ફસાઈને પણ ગુલાબને સેવા દોરી જાય છે દુનિયા સુગંધ પ્રિય છે એટલા માટે તે તમે ફૂલમાં પણ સેટ જાય છે સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ ખાધાઈ જાય છે તેથી તમે એનું નામ પણ ખાધી નાખ્યું છે તમે એને ફૂલ નહીં પણ ફૂલ-દોસ્તરીકે કહો છો. સુગંધ જ તે આ નામ ને કિંમત બને ખાધી નાખ્યા આ સુગંધ બધારે મિશ્રણમાં પણ નખાય છે ત્યારે એનો સ્વાદ વધી જાય છે.

સ્વામત-સમારોહમાં પણ સુગંધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એક મૂલ્ય પોતાને ત્યાંથી મજા પ્રસંગમાં સમાજના સ્પર્શોને પોતાને ધેર નિમત્ર છે અને ઈત્ર-પાન કરે છે જ્યાંની તે મને ખબર નથી જનુભર પણ નથી પણ મધ્ય-ભારતમાં આ પરપરા ધણી વખતથી પ્રચલિત હતી અતિથિઓનું સ્વામત ઈત્ર અને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તો મુજ પશ્ચાતો છે પોષાક પણ ખાધાપો છે તેમ સમજતા અને રીત રિવાજો પણ પરિવર્તન પામ્યા છે આજે તો સ્વામતમાં સર્વ પ્રથમ ચઢના પાસા આવે છે મહેમાનોને બીજા સ્થાને ખવડાવવામાં આવે પણ સ્વામતમાં ચઢા ન આવી તે એ સ્વામત બધું જ લેખારી તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા જનુભવશે. તેઓ તમને મોટે કંઈ નહીં કહે પણ બીજાને તો જાહેર કહેવાના જ ફસાણને ત્યાં ચલા પણ એણે તો ચઢાતો એક પાસો ય પાસો નહીં પરંતુ પ્રચીન ભારતની પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામ બોધા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્ત્વપૂર્ણ મ્યાન હતું હાલુ-
કે ખૂનખૂન-મુગધનો લીધે દૃષ્ટમાં એક પ્રકારનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમા શુ આશ્ચર્ય? આજે તો માનવ
જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમા ઘણો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા
અને સમૃદ્ધિથી દુઃખસતો પેવો એરીસો ભય કર-દાણ સાપ પણ મુવાસ પ્રિય
હોય છે એટલે જ તો એ ચદનથી લપેટાયેલો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી
પણ ન્યાયે મુગધને આટલો પ્યાલું કંઈ છે ત્યારે માનવ કંઈ તો એમાં
આશ્ચર્ય જેવું શુ છે?

કટપના કરો, એક આદમી એ શીશીઓ લઈ તમારી પામે આવ્યો.
એકમા અત્તર લધુ છે અને ધીન્નમા ગટનું ગદુ પાણી આગતુક
વ્યક્તિ એ બન્ને શીશીમાંથી એક તમને દેવા ચાહે છે તમે કઈ શીશી
લેસો? કહેવાની જરૂર નથી કારણ કે તમારો હાથ તો પેથી અત્તરની
ચીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ
મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધગવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય
છે તો જીવન-ક્ષેત્રમા પણ તમને મુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેનું જીવન
મુગધમય છે, એને હજારો, લાખો વર્ષો વીતી ગયા પછી પણ લોકો ભૂલી
શકતા નથી થીરામનું જીવન મુવાસિત-જીવન હતું એનામા સદાચાર અને
મર્્યાદાની મુગધ ભરી પોલી હતી ન્યાયે રાવણનું જીવન ગદ્ગદથી ભરાયેલું
હતું અસદાચારની દુર્ગંધે એના જીવનને ઇતિહાસમા કલકિત બનાવ્યું છે
એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દરેકા ઉપર મરે છે.
એટલે એ ઓછામા ઓછો મોર્ચાગી લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના
જીવનની સુરાર્ધ-ગદ્ગદ છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ
શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે રાવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના
મૃત્યુ દેહનો અન્ત હતો એનો આત્મા તો કચારનોથ મરી ચૂક્યો હતો.
સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહીં પણ કામે (કામ-વાસનાએ) માર્યો
હતો એની દુર્વાસના અને મનમાની ગદ્ગદએ જ એને મૃત્યુને બેટાવ્યો હતો
રાવણનો આત્મા જો મર્યો ન હોત અને એનામા સદાચારની ન્યેતિ
ઓલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શુ પણ હજાર રામ પણ એ રાવણને
મારી શકત નહીં ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ
અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની બદ્ધ લોહના મગજમાંથી ભૂરી શકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદ્ગદી છાદીને દુર્યોધન પણ સચ્ચરણી વિદ્યમ પામ્યો હતો. મહાભારતના મુદ્દમાં એના નવાણુ વાઈઓ અનતકાળ માટે સર્પિત્રયા હત. દુર્યોધનનો સાથળ બીમની ગદ્ગદી વાઈથી ચૂક્યો હતો. જીવનની ઉંચી પળમાં દુર્યોધનને જોઈ કૌરવ જમા નિરવ-સાંતિ જવાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર જીદી નિરાશા આપી ગઈ હતી. દુર્યોધન પોતાના જીવનથી મોટામાં મોટો પરાજય લઈને દુનિયાથી વિદાય લઈ રહ્યો હતો. તે જ વખતે એના ઘેઘઠ સાથીઓએ અમુભરી આંખોએ કહ્યું - આ જીવન-દીવલ હવે વિરામ પામી રહ્યો છે અને તમારા જતની સાથે જ કૌરવકુળનો દીપક સદા માટે અસ્ત થઈ જશે. પણ આ શોકની કળી રાત્રિએ તમારી કાઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સમ્રાટની ઉંચી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અમે અમારા મનને સતોષ આપી શકીશું.

દુર્યોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માદીમાં મળી ગઈ મારા નવાણુ વાઈઓ મુદ્દમાં ખપી ગયા અને મારું વિશાળ સૈનિકાલ પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌરવ-ફળ વિનાશમય બની ગયું. હવે શું ઈચ્છા રોષ બાદી રહી ગઈ હશે! પણ હા મનમાં એક કામના જરૂર લિજી રહી છે. જે દુઃખનોએ સારાપ કૌરવ-કુળને ધાસની જેમ વાદી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રોના કપાયેલાં માથાં આ આંખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આંખો શીતળતા અનુભવત અને હું સાંનિધી ઉંચો આસ લેત. પણ આ તો હવે કોરુ સ્વપ્ન જ છે. જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ કલ્પેમાં શું પૂરું કરી શકીશ! અને ત્યારે જ અથ ત્યામ આજળ આંખો. દુર્યોધનને કહ્યું. હું તમારું છું. હમણાં જ પાંડવ-પગવમાં હું જઈ છું અને મારી આ તલવાર વડે હાલ જ પાંડવોના માથાં કાઢી તમારી સામે રડ કરીશ. મુકના મેલનેથી પ્રાણ લઈને નાકેમે બાએક વીર અપત્યામા હવે કાલરની જેમ પાંડવના નિરાસમાં પ્રવેશે છે.

મોટી રાત સુધી ચિન્તોક્ત્ય મનાવી પાંડવ-ફળ ગદ્ગદ નિદ્રામાં ચલેલું છે. દેવી દીપદી પણ પોતાના પાયેલ લાલોને જાતીએ આંખી નિદ્રાધીન છે. કાલર અપત્યામા ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ પ્રકારમાં એલે દીપદીના પાયેલ બેલોની ઈલેલીલા સમાપ્ત કરી નાખી. એ નાનકડા પ્રાણે બીજી કોડે ત્યાર પહેલાં તો અપત્યામા પચિપ મસતોલ લઈ બાગી દૂરથી અને કાલર-ફળના પાવમાં, આ દુર્યોધન ઉંચી ધડીએ ગળી રહ્યો હતો. ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અપત્યામા વિન્નોહાસમાં બોલી શાંતો. એ સમાપ્ત

આ અશ્વત્થામા આપના દુઃખનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-
સારતના મેદાનમાં મોટા-મોટા ચોદા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક
કરીને આવ્યો છે”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિગ્રચેલી આંખો ખૂલી પાંડવોની
જેવી આકૃતિના પાંચ માથા જોઈ એની આંખોમાં ચમક આવી ગઈ, જે
એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મેં મારા દુઃખ-
નોતે મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાંનું એનું
અગ્નિતત્વ સમાપ્ત થવામાં છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભયું પડ્યું
છે ! એ અનાથ જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ કેટલું ગંધુ પણ મૃત્યુ સમીપ પહોં-
ચ્યા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે
વિદાય થયો ! આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ
રહી છે

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ
જુઓ ! જ્યારે એના પાંચમે બેટાના ગળે છરી મોઢાણી, ત્યારે એમની કરુણ
ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દૃષ્ટિ એમની
તરફ જતા જ એનું હૃદય પી ખાઈ મધુ પોતાના વહાલસોથા પુત્રના શરીર-
માંથી લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કઈ માતાનું દિલ નહીં શઈ જોડે ? કોઈ
માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ શઈ-શઈ સતાપ કરી-
કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાંચ-પાંચ બેટા-સતાનો એકી
સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા ધા વાગ્યા
હશે ? કેટ-કેટલું વીસું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાંડવ-દળમાં તોફાન-હાહાકાર મચી ગયો.
અર્જુન અને બીમનો ક્રોધ જલારાઈ આવ્યો. કયા કયારે માસૂમ નાના
બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ દોડ્યા, ઝાડી-ઝાખરા ઓથે છુપાયેલા અશ્વ
ત્થામાને પગડી પાડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું
“મહાસારતના મેદાનથી પ્રાણને ગચ્ચાવવા સારું થો છુપાવી નાંસી જનાર
અશ્વત્થામાએ કામરની જેમ તારા બાળકોની હત્યા કરી છે” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું.
“દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામાં શતાપનાર આ કાયરને એની જ પાસે
લઈ જાઓ, એ જ એને દડ દેશે”

દ્રૌપદી પાસે જ્યારે એને લઈ જવામાં આવ્યો તો એને જોતા જ
પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આંખોથી અગારા વરસવા લાગ્યા. એણે કહ્યું “ન્યા

સુધી આ કુખનુ માયુ વિખૂડ પાદી એની રક્તધારા વડે કુ મારા વળેલું સિમન નહીં કરી લઈ ત્યાં સુધી મારો આત્મા મુખ નહીં પામી શકે. જીમની ગદા અશ્વત્થામા છપર પાવાની જ હતી કે એટલામાં દ્રૌપદીની વિચારધારાએ પધરો આધા અને જીમની છપડેલી ગદાને વચ્ચે જ રોકતાં એ બોલી આ અશ્વત્થામાને હોદી મૂકવામાં આવે. એટલું મૃત્યુ માને કેટલું પીડે છે એ આ પુત્ર-વિશેષિની દ્રૌપદીનું હૃદય સહી ચૂક્યું છે આ પલ્લુ ક્ષણ માતાનો બેટો છે અને એના મોતના સમાચાર એના કાને પહોંચશે ત્યારે કેટલું રડશે એનું દિલ ! મહાભારતની રણબ્લાવામાં પતિ-વિશેષ તો એ પહેલાં જ સહી ચૂકી છે હવે દૃઢાવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં એનું દિલ કેટલું રડશે ! માતા દિલનું કુખ એક મા જ ભણે છે મારે એને હોદી મૂકવામાં આવે.

આ છે દ્રૌપદીના જીવનની સૌરભ-સુગન્ધ, જે કુ ખની અસીમ-જ્વાલામાં પલ્લુ જીએલા દુઃખનને કામા કરી રહ્યા. જીવનની આ મુગધે મહાવિ વ્યક્તની હૃદયે મહાભારતના પાને એને અમર કરી દીધી.

સત્જ્ઞાન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીપલ્ય ક્ષણેમાં પલ્લુ પોતાની સત્જ્ઞાનતાને પરિભ્રમ કરતો નથી જરૂરને તમે ભણ્યો છો. સીતનું એ પિંડ ભ્રમ કરતરમીનું આક્રમણ થતાં એ પોતે પીગળી ભ્રમ છે અને પાણીમાં રૂપારિત થઈ જશે પણ પોતામાં ગરમીને અવેશવા દેશે નહીં જલ, સત્જ્ઞાન પ્રવૃત્તિનાં પુરુષોનો આવે જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીપલ્ય પ્રસંગમાં સામાન્ય માનવી કોષમાં બ્લાધામુખીની જેમ હાડી પડે છે પણ સત્જ્ઞાન મહાપુરુષ પોતે દલી જશે પણ ગરમી એમના દિલમાં અવેશી રહશે નહીં.

પલ્લુ દુઃખ ન વ્યક્તિની વાત બીજી છે સાધુ-મુક્તિવાદો માણસ પોતાના પ્રાણધાતી પર પલ્લુ કામાનો સીતળ હટકાવ કરશે ત્યારે દુઃખ ન વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણ-રક્ત પર પલ્લુ વખત આવે આજિ જ પરસાવવાની ક્ષતિય કરશે પ્રાણના એક પ્રાણીન કવિએ કુટ પ્રવૃત્તિનું ચિત્ર ભાષણ કર્યું છે કે-

રંકંતિ જાણ કરજી કય કરજા પુરજણસ્ય કુર્મંતિ
એ લે કારિમ મેહા હા હા મિથિયા પુરિસા ॥

માનસી કુખ પ્રવૃત્તિનું ચિત્રણ છપરની બાજમાં અપવામાં આવ્યું છે દુઃખ ન વ્યક્તિનો જ્યાં સુધી રથ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારો

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બધું થઈ કે તમે એના કશા જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તબે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલાં જેટલી ગુતિના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિદામા ફેરવાઈ જશે તમે પહેલાં એના માટે ભગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નહારા હશે!

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ ખોરા જેવો હોય છે જે ઉપરથી કોમળ હોય છે પણ અદરથી કઠોર કોઈએ વ્યગ્રમા બતાવ્યું છે કે ‘અક્ષ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? ‘અ’નો પ્રથમ અક્ષર ‘અ’ અને વ્યાકરણ છેલ્લો અક્ષર ‘ક્ષ’ મળીને ‘અક્ષ’ શબ્દ બન્યો છે માટે ‘અક્ષ’માં ગંધેડાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂસળતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ નિશ્ચયો હોય છે

જેમ વાવાઝોડુ ઘણેની જડે મૂળીયાઓને જ ઉખેડવાનું બાંધે છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાંધતું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કષ્ટકે આવી જ બળનો હોય છે કોઈ જામેલાને ઉખેડી નાખવો એ એના ઘાયા હાથની રમત છે પણ કોઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વચની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ બેઠને જે હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, હલ્લુ ફુટતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની ફજેતીથી થતો રાજીપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામાં આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના નુકસાનમાં આનંદ અનુભવે છે

અપાડી આકાશમાં કાળા-કાળા મેઘોને જવાયેલા જોઈ મોરના મનમાં ઉદાસ આનંદ પ્રગટે છે એ શ્યામવર્ણી મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકુલિત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો માણસ પરકિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કોઈ ગરીબ વ્યક્તિની કોઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ધણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કંટો દઈને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કોઈ યોજના ઘડે છે અને

એમાં એ પાર છીતરે છે એના દામે પીળાનું અદિત ચર્મ ત્રણ ત્રારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંખાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કેમય બર્ષ કરતી નથી ત્યુ દોઢે મદનભર્ષો ગદ્ય પાણીના એ રીપા પી લેશે તો ટર્ ટર્ના ખનિર્માં ગગન બેઠી હૃદયોપ કરવા લાગે છે નભે કે એ પેતાના અમૃત-પ્રાનની વાત સ્વાસ્થ વિશ્વને સમજાવતો ન હોય ! છુત્તબંધી વ્યક્તિ એ શબ્દ પણ નો સર્ણી લેમે તો એ પેતાને અધ્યપક્ષિ ગણવા લાગશે સત્સ્વતી સ્થાને પણ ગચ્છા કરવા દોડી જશે. એની પાસે ને દસ પૈસા પણ એકઠા થઈ જશે તો એ ધનકુત્રેરને પણ પરાનિત કરવાની કાસિય કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સપત્તિના મોઢક દુકામ મળી નય છે તો એ સમજવા લાગે છે કે સ્વાસ્થ વિશ્વની સપત્તિ એની જ તિનોરીઓમાં સમેદાઈ મઈ છે. આવી વ્યક્તિનું સમાન કરવું એટલે વાવના ફરદીને તેજ શરાખ (નરો) પાન કરાવવા જેવું છે છુત્તબંધી વ્યક્તિને સપત્તિ તેમ જ સમાન મળે છે તો એના અત્યાચારો મટવાને બદલે વધતા જ નય છે

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સપત્તિ પામીને પણ નમે છે તો ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કઈ ભય કિપન કરનારી હોય છે કારણ કે અકુલ પણ નમીને જ ખૂચે છે ધનુષ નમીને-વળીને-જ આણુનો પ્રકાર કરે છે સર્પ ત્યારે દશે છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે તેવી જ રીતે નિષાદી પણ અધરે અપટ મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ સિઠારને પકડે છે દુર્ગન્તની નમ્રતા પણ દુખલચક્ર હોય છે આવી વ્યક્તિને હજીવી એટલે કાલવર્માં પચ્ચર દેહવેળા અને પેતાનાં જ વચ્ચે ગદ્ય-અરાગ-કરવા જેવું લેખાશે. જેમ જીવનમાં ગદી-એલ ભયો છે એની પાસેથી શુ રેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય !

તમે એના દિલની જ કાઈ વાત કરશો તો એને પણ એ પેતાનું અપમાન સમ દશે અને એનો બદલો વાળવા એ કઈ શૂણે અને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી મેસશે એ કઈ નિશિત હોતુ નથી. આવી વ્યક્તિઓની વાણી વગન-પર તમને વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ એમની ઇમ છે તે જ એમના હૃદયમાં પણ છે એમ માની શકાય નહી અને જે અન્ય હૃદયમાં છે એવું ૮ એનું વતન પણ દરી એ પણ કદી શકાય નહી સરફતના એક કવિએ દુષ્ટ પ્રકૃતિ સ્વભાવના આણુસનું શબ્દચિત્ર દર્શાવતાં ક્યુ છે

મુખ પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુળિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની બે લીટીમાં જ દુર્જન વ્યક્તિના અભાવનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે એવું મુખ સદા કમળદળની જેમ ખીલેલું મળશે. મંદુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મલકાતું હશે જ્યારે એ મોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે જાણે ફૂલ જ વરસી રહ્યા હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શીતળતા અદન અને ચંદ્રની શીતળતા કરતા પણ સો ગણી વધુ દેખાશે સામળનારને એવું જ લાગશે કે જાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુર્જા અને દહીંને જેઈ એવું હૃદય પીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જોશે તો ત્યાંની હાલત તમને આ બધા કરતા કંઈ જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધિકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃષ્ણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગહ છે ક્રૂર ક્રોધ પખીને પંજમાં સપડાવવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કંઈ આવ્યું કે બસ, એકે કાણુમાં જ એ એના બે ટુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર આગ રહેવું એ તેમની નજરે હઠધર્મ હોય છે. ધડિયાળનો કાંટા પ્રતિક્ષણ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપણ આવી જશે ને ? એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે બ્રહ્માની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો શેખનાગને હજાર જીભો છે વૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દગ્ધિયાન દેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને હણે છે આ અંગે હું ઘણું લાણુ ખોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલાં એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલાં અવલમ્બની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરી પડો

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સન્નિવૃત્તિને સ્થાન દેવું રહ્યું એ માટે આપણે સુવાસિત — વન વીતાવતી વ્યક્તિઓની સાથે હરિશ્ચંદ્ર પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધાંતી ઉપસ્યી હથાક મારી નીકળી જવું એ મહાદુરીનું કામ ગણાશે. પણ ગણિત પર સચારી કરીને નીકળવું એ કસક લેખાશે. જસ, તેવી જ રીતે સન્નિવૃત્તિને સાથે હરિશ્ચંદ્ર કરવામાં પણ એવંત રહેલી છે જ્યારે મૂખો સાથેની મિત્રતા અનુચિત—અશ્વરકર છે

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૃદુ-કોમળ બનવાને કોઈએ સંભળવા આવ્યા છે પણ હું કહું છું કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામગીરી વસતુ છે જેટલી કે કોમળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા રીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા જની જાય છે તેમ ક્યારેક નમ્રતા અને કોમળતા પણ કુશળ જની જાય છે

તમે કુશળ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કોમળ વસતવ્ય આચરન સાથે મૃતિ જ્યારે વન ઉપસનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રાપ્ત છે ત્યારે દરેક વક્ષ નવા પાંખથી નવપલ્લવિત બની જાય છે પરંતુ એ નથી સંપત્તિને પ્રાપ્તિ વક્ષ કેટલું કોમળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કોમળતા—મૃદુતા છવાઈ જાય છે પણ વસતવ્ય પૂર્ણાકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીજા બીજા કાળની જોડે જુદાવું પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વક્ષ કઠોરતા આવી જાય છે

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની મહેલમાં કોમળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુશળતા આ કહી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન નય વિપત્તિના અને તેવા સંયોગમાં પણ તમે હસી શકો એ પણ જાણો તો કશું જ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની મહેલમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંથી હસ-લીસ હજાર મળી જાય તો હસ એટલું કઠોર બની જરૂર કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના જીવનની કુશળતા તમારી સમક્ષ રૂઢ કરશે તો પણ એ હાલનો એક આણું પણ પીગળશે નહીં અને કુશળતાની આંધી આવતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણની જેમ હૂઠા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નબળતા આવી જશે કે બધાવતા ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાહીના દુકડાઓ પાછળ ભષ્ટમા બ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો, એને મેં ખોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર ભણી જોયું સુદ્ધા નહીં' પણ આ જ સમજનને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કોમળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા શુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સઘનો એક સંઘ એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે શુરુદેવ કિશનલાલજી મંઉપાશ્રમા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા 'નો ટાઈમ' અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો ખેલી રહ્યો હતો

જ્યારે ■ પતિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમા લક્ષ્મીનો રણકાર હતો અને બહાર સમાજ તરફથી મળતું મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'નો ટાઈમ' શબ્દો સરી પાયા હતા સમાચાર પહેલાનાર બાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિખ્ત શા સાડુ પેદા કરશે ? અન્તુ-જવા દો આ વાતોને બાઈ !

ચાતુર્માસ ચીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-ફરતા અમે તે જ નગરમા પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગ્રહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના ગ્રહેણ સાથે એમનામા પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ ત્રિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નગો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમ" વાળા સન્નત પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાયિક પશુ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની શાન આથી મઈ છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવી ગયાં ॥

પશુ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં ઠોર જનતા શીખજો. એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આભિ-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાગિયેર ? જુઓ તો આ આભિ-પાકી કેરીને જરા જાણવશો કે એનો રસ બહાર નીકળી પડે છે જ્યારે નાગિયેરને એમ જાણવશો એનો રસ બહાર નહીં નીકળે. હું તો ઈચ્છીશ કે તમે આભિ નહીં પણ નારિયેળ જ ખાજો. જીવનમાં કમરતા હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પશુ માનવજાતથી ધેરવિ રસ ટાકી પડે છે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો મને તેવો આશોત કેમ ન લાગે પણ ધેરવું કદી ખૂટશે નહીં

હાને તમે નીચે પછડો એ ટકર આઈને પગમઈને પણ ઉપર ઉછળશે ત્યારે આડીનું હેતુ જમીન ઉપર નાખશે તો એ ત્યાં જ પડી રહેશે. તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટકર આઈને પણ આજળ વધે છે અને કાચર વ્યક્તિ ત્યાં જ હમશે થઈને પડે છે. વિપત્તિઓ સામે ઝડપવાની એવામાં તાકાત નથી હોવાની બાદને તમે કાપી શ્યો તોય કપાચ છતાં તે પ્રકાર આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકારે જમીને પણ સત પુરો પોતાના વિચારોની જ્યોતને જુલવા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સદા વિગેષ કરતી રહી છે. જ્યાં સુધી તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કાળા ધૂટા પીવા પડે છે. જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકા ઠીંકુ માર્ગ પર તેઓ તરે જૂનો પર આવી રહ્યા હોય તેમ આત્મા પગમાં કાંટા વાળ્યા પશુ મનમાં એક કસોય વાળ્યો નહિ. તેથી જ સુઝાની વચ્ચે પણ એમને મહાકાળ શૂન્ય જન્મે નથી. કાંટા વાળ્યાનું કદ દો પણ કાંટા વચામ્બાર પ્રત્યે ડુભીવ નહોતો. સરૂતના એક કવિએ સતતા સ્વભાવનું મિત્ર આપનાં કહ્યું છે કે

घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनर्दुर्घटं कारुण्यम्
 छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनरुपायु सद्योऽपि इहम् ।
 दुग्धं दुग्धं पुनरपि पुनः पांथनं कांतं वणम्
 ॥ प्राणाग्नेर्वापि प्रह्लातं विहृतिं क्षापितं समज्जनानाम् ॥

અનને તમે પચાર શયે પડો. પણ ડેટથી વાર એ મચ્છરી એટલીવાર એ પોતાની મધુર સુમધોડાવે જ ર દમી પોતાને મચ્છનારને પણ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચ દનને કાપે પણ કપાતો ચ દન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો મથો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામા આવી, પણ જોટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કોલુમા પીલવામા આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો

સુવર્ણ-સોનાને જોટલી વાર અગ્નિમા તપાવશે એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભલે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જોવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમા શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દ્રવ્ય તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં અને એના શરીરમાથી ભલે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અંતરના આશીર્વાદ જ વરસશે

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી છલોછલ અને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ દાનવતા છે અને એમાય સુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમા જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આ જ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાચે છે સર્પ તો વિષ છાડે છે પણ એના વિષના બદલામા આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ

એક સમયની વાત છે અલ્લદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ અલ્લદત્તકુમાર હતું તક્ષશિલાના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુરુકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તક્ષશિલા એ દિવસોમા પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હમરો વિદ્યાર્થીઓ એકી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ અલ્લદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર અલ્લદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગજ એવું કુશળતાપૂર્વક ચત્રાચ્ચુ કે રાત્ર્યમા કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટે કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી

સાચે જ ગભ્ય-વ્યવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈ એ પ્રખરે યથાઓગ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાવે પણ એથી જો એ આદર્શ તો એ છે કે રાત્ર્યમા અપરાધ, યુનો જ ન થાય કોઈને એકાગ્રી-મનથી

ફરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર અલગથી આમ જા ક્યું એવું બાપ-રાધના મૂળને જ નાબૂદ કરી તેથી એના ન્યાયાલયના દારો સુધી જ રહેતાં સાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયના ઝોર ઝો સુધી પહોંચી રહે છે કે બહારથી મીલી જામેલી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં જતાં તેમ-તેમ બાપ-રાધા પણ જામ્યા જ વેચાથી વધતાં ગયા છે વહીસો વધ્યા પણ બહાર-કાસો એમ ન થયા એક્ટરે વધ્યા ગઈ-ગઈમાં ડોક્ટરો હિન્દો-મુસ્લિમો સર્જીને બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેરો પ્રમાણે છે કે વધ્યા? જનુ સાર તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોક્ટરો જેમ વધ્યા તેમ શેરો પણ વધ્યા જ છે તે વધારાં ચિન્તિત્વા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેરોને ઝોર કરે ન્યાયાલયનો આદર્શ ત્યારે જ સરળ કહેવાય કે આરો સમાજમાં કમ્યા-કમ્યાં કાસો ઝોર આમ કુમાર અલગથી આપ જ આદર્શનું બાલકરણ હતું.

એક વાર કુમાર અલગથી રજમાં બેસી ક્યાંક જઈ રહ્યો હતો. એ જ રસ્તેથી ડોક્ટર-નરેશનો રજ પણ આવ્યા રહ્યો હતો. એ રજમાં પોતે નરેશ મસ્તિક બેઠો હતો રસ્તો સાંકડો હતો. બંને બાલુએ કોનેસા વિચારી પર્વે તેને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો મામ જઈ રહ્યો હતો રસ્તે એકઠો સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રજ પસાર થઈ શકતો હતો. બંને રજ આ જ રસ્તે અડકાઈ પડ્યા. બંનેને પોતપોતાની દિશામાં આવળ વધુ હતું એટલે પ્રથમ એ હતો કે બંનેમાંથી કોણ આવળ વધે? જનુ જનુર કહી હતી. આવ્યા અવસરોમાં બે હોવાના બનેલા ક્ષત્રિયો આમ બંની નમ્ય તે ફક્ત તલવાર જ એકે આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બંને રજના સારથીએ કુશળ કર્યા એમને તલવારનો ફેસલો મ દર નહોતો વાતોલાપ વાટાઘાટ દ્વારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના માટે તલવારને માફ કરવી એમાં એમને અકારણું ફિટિશન જવાનો ભય હતો.

હા તે કાસના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું તમે તમારો રજ પાછો વાળો કેમકે મારા રજમાં ડોક્ટર-નરેશ મસ્તિક બેઠેલા છે તે જ વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું 'રજ તમારે પાછો વાળવો નેત્રેએ કાસુ કે મારા રજમાં કાસીને જ કુમાર અલગથી મિરાજેલા છે. કુમારના સાર થીએ વિચાર્યું ઠીક જનિ જ નરેશ છે તે પછી આપ-સમર વડે એને

કેમલો કન્વે નોઈએ ને વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ
જમે એવું પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કેસલના સારથીએ જવાબ વાલ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાચુ કે એનો નરેશ પણ આ
જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો કેમલો કન્વામા મદદરૂપ બની શકી
નહી પછી એણે રાજ્ય-વિસ્તારના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો.
પણ ભાગ્યવશાત્ બનેલો ગભ્યવિસ્તાર એક જોવો સમાન જ હતો. પછી
સેના ધન, યશ, કુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી
કરી જોવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ
હતું પછી કુમારના સારથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે
તમારા રાજાની સજ્જનતા કેવી છે?” જવાબમા કેસલનરેશના સારથીએ
પોતાના ગમ્મની સજ્જનતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

વલ્લહં વલ્લહસ્સ સ્થિપતિ, મલ્લિકો મૃદુના મૃદું ।

સાર્ધંપિ સાધુના જેતિ અસાધું પિ અસાધુના ॥૧॥

પેતાદિસો અય રાજા ભગ્ન રૂપાદિ સારથિ ।।

કેસલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુજ્જનતા સજ્જનતા બતાવે છે
“નરેશ મલ્લિક કઠોર માથુસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને ક્રોમળ
વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા ક્રોમળ મૃદુ રહ્યા છે” **વજ્રાદપિ
કઠોરાણિ મૃદુનિ કુસુમાદપિ ।**” આસ સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર
કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ ક્રોમળ બની
જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે
છતા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને છતા છે અર્થાત્ એમણે
સલાઈની સામે સલાઈ વાપરી છે અને છે અને સુરાઈને સુરાઈથી દગાવી
છે અમારા સમ્રાટ એટલા સજ્જન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજાનાં
સર્વજ્ઞ શાન્તિની શરણાઈઓ બહુ-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે
અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની
નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રગતો નહી મળી શકે, કારણ કે
તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે” તો કેસલ નરેશનાસારથીએ પૂછ્યું :
“વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સજ્જનતા અંગે કંઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું

અવકોષેમ જિને કોયં અસાધુ સાધુનામિમે ।

જિમે કદરિય હામેન સપ્થેનાલિક વાદિનમ્ ॥

પ્તાવિસો અથ રાઘા ઇમગા ઇચ્ચાદિ સારથિ ।

કુમાર અઘડતો સારથિ પોતાના સમ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ કોધને અક્રોધ વડે જીતે છે અને અસાધુ પર આક્રમણ વડે વિજય મેળવે છે. કોધને ક્રોધ કહી જીતી શકતો નથી, અગ્નિને ત્યાં અગ્નિ જ વડે યમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરો! વેરથી વેર કહી શાન્ત થઈ શકતું નથી એવું સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને જીતવા શું આપણે પણ અસાધુ બનવું જોઈએ? જીરાઈને જીતવા માટે શું અસાઈને પણ જીરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? જો અસાઈ અસાઈ રૂપે જ જીરાઈને જીતી ન શકે તો પછી જીરાઈ પોતે જ શું અરાજ છે? પણ આખું જ જો અને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી અસાઈ નાથી જરૂર-નાબૂદ થઈ જશે. કૂતરો ગાયસને કરડે તો શું મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરડવા જવું? માટે સાચું તો એ છે કે આપણે જીરાઈને પણ અસાઈથી જીતવી જોઈએ.

હા તો કુમારની સારથિ કહી રહ્યો છે. ‘અમારા કુમાર નરેશની સંજ્ઞાનતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની કુપ્રતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સમુચિત દિલના માનવીઓ છે એમને પોતાની હાનવૃત્તિ વડે જીત્યા છે. અશીવ એમની ઉદારતાએ હાનતાને જીતી લીધા છે અને એમના સ્વને મિથ્યા-આધીઓને જીત્યા છે. ચાર કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યા છે. અસત્યથી સંઘર્ષ કરવા માટે આપણે ક્રમ અને તારે જ અગર આપણે સત્યને તજી અસત્યનો આશ્રય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને! અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું સ્વરૂપ દેખી લઈએ તો નિશ્ચય સમજાવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે તારે સત્ય જીવનની શુદ્ધિ છે. ક્રોધ જીવનની ગંધ છે તો કામા જીવનની ખુશી છે તમારું જીવન પણ સવા સિવ ગુલાબ બને અને જીવનના અસૂઈદાર કડિયામાં પડ્યા છતાં તમે ફોરમવા રહો એજ કામના છે.

દિનાં

૨૧-૬-૫૮

જોન ઉપાધ્યય

કોટ ગુજા

આજતું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાંભળી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે શ્રુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી બીજું જ્ઞાન કોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન વિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, બીજું સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે બીજું સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુને તોલ કરવા બેસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલના વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દ્રષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતાં પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની કશીં પર બેઠા છો આ ચીકણવાળી કશીં તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણકે એથી તમારા કપડા મોઢા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ખેતરની માટીના ધાન વધાય તો આર મહીનામાં એકે દાણાના હપ્પર દાણા ઊમેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની કશીં ઉપર ધાન વાવજો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમાં છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી બ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કાળી માટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના મી વાવરીયા તો તેવી પેદાશ થશે અને સારુ—નરસુ મી પણ તેને આ માટીમાં નાખી શકશે. મનુષ્ય જો વિશુદ્ધિ બાણી આગળ વધે છે અને પરપરિણતિથી અગ્રીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર કીટી થશે છે કે અગ્રની ઉંચાઈ પણ એ પર કરી લે છે. કારણ કે ધર્મની ઉન્નત આરાધના માનવજીવનમાં જ સમાવિત છે. નારકી વેદના—સાગરમાં ડૂબેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થંકરમાં અધિકાર છે ખરું જીવનની કઈક પરાધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવતોને અપનાવવાથી રોકે છે. પણ પાપ—કળને પ્રતિક્ષણ બેગવી રહ્યાં છે. બાળપણમાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી શૂન્ય અને તરફને લીધે તેઓ સ્વયં કુળન રહે છે.

સક્રિય—સામર્થ્યથી વધુ બાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ ખાવો પડે છે એમનાં ક્રમગત નસીબમાં નાથી દેવામાં આવે છે. આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો મોઢા લગભગ સ્વસ્ત્ર બનતો નથી. કેવલ પ્રતિ પ્રુક્ષ્યા બેગેમમાં રાખે છે. વિશ્વાસ અને વૈશ્વવામાં દેવાને આધ્યાત્મિક જીવન તરફ લેવાનાં કુરસદ જ છે ? એક ખૂબ માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે.

આગમની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિયાનના ધારક હોવાં છતાં ચોથા ગુણસ્થાનથી આગળ જઈ શકતા નથી. તિર્થંકર એમનાથી આગળ આવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આગળ જવાની ક્ષમતા તે એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય તરીકે જ એટલું આશ્ચર્યજનક છે કે ચોથા ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે.

સ્તીર્થસિદ્ધિને અનુત્તર વિમાનવ સી દેવ તેવીસ સાગરને વિસ્તાર આગ્રુષ્ઠ પામે છે મધુર સ્વરની સંગીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ સક્રિય છે કે પોતાના મનના પ્રભોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વયં સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વશા દ્વારા અગ્રેસા માનસિક જન્માગને પણ એ સંગ્રહ શકે છે. પરંતુ આ રાખવું જોઈએ કે આટલી વિશિષ્ટ સક્રિય ધરાવતો દેવ તેવીસ સાગર સુધી પણ તે દેવજ્ઞાન મેળવવા સારુ પ્રવૃત્ત કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રવૃત્તમાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ : સપ્તેમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી એ પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુહર્તમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકરી શક્યા હશે પોતાની સ્થિતિ બોધ તમે પોતાને હીણા સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે સ્વર્ગીય સુખમાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈ” દેવા પેહેઝા

માણુમ્સ ધવે આરિય સેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

સ્વર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્પણેત્ર અને બ્રેજ સદાચારી માતાની રૂએ જન્મ પણ એ દેવી મહાનાં વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારુ ચત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આચરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચગવે છે, પણ પ્રથમ એ થાય છે કે દેવોની પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું ધ્યેય શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આજ્ઞાત : છે અને દેવ ૭ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જગમા એટલી જ મહત્ત્વતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને બીજા આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે ! સાગરાપમાની સાધના હોવા છતાં એ યોથા સુધુસ્થાનની ભૂમિકાથી એક દિવિ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ સાલળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક ભાઈઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સહિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધા છે ને ! હા, આ તર્ક કદાચ હદ સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાસ દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના સુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય

નહી પોતાના છ ખડ્ડુ વિશાળ સામાન્ય જન યૌદ રહેા બાપીને પણ આશ્ચર્યો હતુ એક મણિ પણ ખરીદી શકવામાં નાસમર્થ છે

આ તક પરથી તમે એ માની લો છા કે પુણ્યનો પ્રમળ પ્રભાવ જે સુખિમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કઈક ઘાપ ખાવ છા તમારા આ તક કઈક બાધરો છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ જે નથી પણ એ તો દેવાધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનુ જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્પણ છે કે દેવો અને દેવરાજ છા પણ એમની વાણી સાંભળવા સ્વયંથી મૂલ્યો-કર્તા આત્મા બાવે છે

દેવોની સજ્જામાં સિદ્ધી જેમ મળના કરનાર ઈન્દ્ર તીર્થંકરની સામે જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છા કે એક કારણી કરતાં પણ વધુ નહ બની એક આસન ઉપર એ વીતરણની સામે બેસે છે આ છે તીર્થંકર દેવનો પ્રમળ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રમા છે કે દેવસંપિદને મૂકાવી દેવાની સક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-સક્તિના ચરમ વિકાસમાં છે એમના જનત જ્ઞાન અને જનત દશનમાં જ એ સક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચરણોમાં નથી પડે છે તો પછી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શી કહી શકાય ?

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ સક્તિના આત્મસંપૂર્ણ કારણ તીર્થંકર દેવની જનત આત્મ-સક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનુ પ્રમળ પુણ્ય મળ પણ છે કારણ કે આત્મ-સક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક સામાન્ય જગત્સીમાં પણ વેટસે જ છે જ્યાં ય એ જરૂરી નથી કે દેવે જેવળી પાસે દેવો બાવે જ જ્યારે તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને બાવડું જ પડે. આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય મૂલ્યનુ સર્વોચ્ચ પદ તે તીર્થંકરપણુ જ છે માટે એ નિશ્ચિત છે કે પુણ્યનો પ્રમળ પ્રભાવ મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહી

આખ્યાયિક ક્ષેત્રમાં તો ગાનવ જ્યાં કરતાં આવળ છે જ તીર્થંકરો અને જીવનારોની ઈતિહાસ એ જાનવે છ કે જોટલા પણ તીર્થંકર, પપ્રમજર અને જીવનારો અથા છે તે જાણ મનુષ્યધર્મમાં / પેદા થવા છે કે પ્રિ દેવો પૈકી એકપણુ દેવ તીર્થંકર થયો નથી. વનમાન અવસર્પિણી કાળમાં હસ બહેગા અથા છે સેકડો અવસર્પિણી અને હિત્સર્પિણીની વચ્ચે આધારણુ ગાન ન ચનાર બાનાઆ જ્યારે જાને છ તો ખેલી માર્ક / અને

કદાચિત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બોનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળચક્રમાં આવી દસ બોનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંકર થઈ શકતી નથી પરંતુ મલ્લિનાથ નારોના જ રૂપે તીર્થંકર બન્યા પણ આવી બોનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સંભવિત બની છે પરંતુ શુ અનત-અનત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી બોના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંકર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વદના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક રિત્યારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાયમાં એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દુષ્પ્રાપ્તિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન્, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન્, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ થોડામાં કયાં હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જો કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અલ્પ ભવ મનુષ્ય જીવનમાં કર્યા છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રભાણમાં અલ્પ છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અલ્પ પરિભ્રાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રસાપના સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અલ્પજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજ્ય ધનાઢાર છે એમાં ફક્ત પિત્તાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યજૂનિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં એ વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અલ્પ અને સીમિત પરિભ્રાણમાં ! આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય, ત્રે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસરી પાંચેન્દ્રિય અને સરી પાંચેન્દ્રિયના દૃષ્ટાન્ત લાવો પચાર ક્ષી પછી
માનવજીવન મળે છે

॥

જાતમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે જાનુભવ કહે છે
માનવધી સસ્તુ બીજુ કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત ઊભી થતાં એક
હજાર હજાર થઈ જાય છે એક બોહિસમાં જસો આઠમીઓની જરૂર હતી
એને સારુ એ હજાર બ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ મારે
ને તમારે સાધકસ જોઈતી હતી તો તાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને
મનુષ્ય જોઈએ તો ત્યાર જાનામાં પૂરા દિવસનો મનુર તમને મળી જશે
એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આઠમીની અપેક્ષાએ સાધકસની કીમત
વધુ છે

જાપના કહે એક આઠમી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા હસોની અને ને એ જાજ કને
એ વરસ સુધી અવિરામ કામ કરતો રહે તો એ સાદા હજાર રૂપિયા કમાઈ
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિયોગ છે જામ એક આઠમીના જીવનની
કિમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. જ્યારે બીજા જાણુ એક હીરાની કિમત એક
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ કહે વિચાર કરો કે માનવજીવ
નની કિમત થઈ કે એક જડ હીરાની પરંતુ આ પ્રજાના બી ન પાસાને
પણ ચકાસો માની સો કે હીરાની કીમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્
હસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ જાણ ક તમે હીરા ખરીદનાર
મણુ માનવ જ છે અને એની કિમત ચુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે
તમારે એ બૂધવુ ન જોઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ
છે અને ને માનવમાં માનવતાની સજ્જ-સુજ્જ જાવી જાય તો એ હીરાની
અમાકને પણ દિગ્દશી કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે આલો આપણે માનવતા
અંગે પણ પણ કંઈક વિચાર કરી લઈએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે સો જ ફેર છે કે જોટલો મારી અને
મારીના પાશમાં. માટી જ્યાં સુધી પાશાનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ
સોપાપવાથી પણ જાનતી નથી. તમારે ચકા પીવી છે તો મારીમાં નહીં પી શો.
પરંતુ માટી જ્યારે પાશાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી
શો. હો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમા કહ્યું છે કે —

“દેવાવિ તં નમસંતિ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શું દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદૃઢતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કંને સહસ્ર ગણી વધુ છે સપત્તિમા પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમા સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાસાનુ તત્વ કાઢી લેવામા આવે અને મીઠામાંથી ક્ષારત્વ (ખારાપણુ) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમા બાકી શું રહેશે ? માટીના બાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમા જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામા માણસો દૃઢતા જોવામા આવે છે, શક્તિ સૂરત (મોં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈન્સાનિયતને જોળશો તો તેવા ઈન્સાન (મનુષ્ય) મળશે કે સલાવ છે હજારમા એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમા દર વર્ષે હજારો મુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકીલ, બેરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામા પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકીલ, બેરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું જુલો જાય છે તો દાળનો રવાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીરતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ કિકકું જ રહેવાનું તેમ શરબતમા બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમા થોડા બરફ નખાય કે એનો રવાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ વ્વાદિંટ લાગતું નથી અને બરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સહજુલોથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાધિપતિ થયા છતાં પણ જો એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ દેશે. બધું પામવા છતાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે-અનુભવ કરશે.

વિખ્યાત્યની તળેટીમાં મદપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો. યોગી વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા. એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દેવમાં ફેળવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુશ્બો પ્રકાશ મળતો હતો. પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ફેળવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેલો વિદ્યાર્થી આશ્રમની સિક્ષા-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વપુણ્યને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો. એના અસ્તિત્વમાં ભૌતિક દુઃખાળો કરતાં આત્માના સૌન્દર્ય બહુ મહત્ત્વ રાખતા હતા.

તે જાણિયા આશ્રમમાં યોગીક જમીન હતી અને યોગીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની એક કરતા આમ જમી પાસે એમના શ્રમ અને રચવશજનના પાઠ લખતા. શ્રદ્ધાની સમયામાં એમનું શિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુથી પસાર થયો. આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રથ થોભેલ થોડો સમય વન-વિહાર કર્યા પછી બધા ામવા ચારુ મેડા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ લાંથી પસાર થયા. એક વાદીય ગીદ્યાર્થી જમીને રાજાએ સ્પર્શિ પુત્રને આપવા દાથ લ આલ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે જમાતા આચાર્યને આપજો, એનો ઈન્કાર કર્યો. આમ સેવુ એ જમારા નિયમ વિરૂદ્ધ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોષપણથી ખુબ પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાણે જ્યારે રાણી અને રાજા જલ-વિહાર બાદ રાજવાની તરફ પાછાં વળ્યાં ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. યોગીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આળ્યા. સંખ્યાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર લઈ લીધે અને આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. આચાર્યજીને કહ્યું. ગુરુદેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે. ક્યાં રાખીએ એને? જાણીએ ધીમા પણ ત્યાં સ્વરમાં જવાનું વાળ્યો. જ્યાં જાય જમી છે ત્યાં એના ખાંધે ટાંચી થી જોતો હતો તે એ લઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો ૨૪ જ્યારે નગરની સીમમાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાથ યાદ આવ્યો હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ ગભરાટમાં જ એણે રામને કહ્યું ‘હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે’ રામએ રથને પાછો વાળ્યો નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ચૂમ હતો હાર ન મળતા એમની ચિંતા વધી પડી શોધતા-શોધતા રાજા આશ્રમે પહોંચ્યો ઋષિએ કહ્યું - “સંખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈદ ચીજ મળી તો છે એ જુઓ ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈલો”

રામએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો હાગને પામી એનું મન પ્રકુલ્લ બન્યું તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યા-ભર્યા છે મારા એક નોકર કરતાં પણ ઓછા ખર્ચે આ આશ્રમ ચાલી રહ્યો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે નિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નમીએ નથી કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ લોકો તૃપ્ત છે.

તો જેણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમાં પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનુંશુ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના લઘ્ય દર્શન કર્યા છે તેણે જીવનનો લઘ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે

મધ્યસારતમા સાકરેટીનું પનીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમાં સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પનીર કહેવાય છે તેમ માનવમાં પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર લગે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચર્મકે છે

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયો છે પણ એમાં જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમાં દયા, પ્રેમ, ઋણાના સદ્ગુણ જોતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે પાશ્ચાત્ય વિચારકે બોર્ન કહે છે કે “મારી નજરમાં માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે”

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમાં માનવતાની પ્રતિકા મૂકી શકે એમ તો આજે વિશ્વમાં સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજવાદ, સામાન્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જેવાનું એ છે કે આ

વાદોએ માનવતાના વિકાસમાં ફેરફાર ફાળો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદની જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દોરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જન્મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રૂપે જન્મે છે થોડાક નર-પિશાચ જન્મે છે તો થોડાક નર-પશુ પણ. આનો અર્થ એ થયો કે રહે તો સૌ માનવ છે પણ વિશ્વના કોરોડો માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વત્સલ્ય અને પ્રેમ વહેવડાવે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સ્વદ્યાર ભણી વાળે છે છુદ્ધિ અને શક્તિનો ઉપયોગ બીજાનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે ચક્ષુસી-શ્રવણ જન્મે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જીવ તમને હજારો મળશે એમનામાં પશુતા બેસી રહી હોય છે તેમનાં કાષીની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કહેને તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય. એમની અવિચારી કાર્યશૈલી પશુતાને જન્મે છે બધામાં એટલા માટે જ આવા ભોક્ષ માટે ગમે તે મળે-ખૂટ જેવા સંદોનો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પણ કહેવાશે તો એ બીજાથી મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને શરમાવનારી વાત જન્મે છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પણ માટે પણ શરમાવનારી વાત જન્મે છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં જ્યારે નૈતિકતાની જ્યોત જન્મે છે એનું મન જો સ્વાર્થરહિત છે બીજાના દુઃખદરદ નિહાળી એના મનમાં જ્યારે એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકે. પરંતુ સત્તા અને સ્વાર્થજૂએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે બીજાને કચરી પછી જેનું મોં મહાકાય છે બીજાને દુઃખદરદથી હટપટાતા જોઈ એના હૃદયમાં આનંદ અનુભવ્ય છે એવા માનવને કે પણ પણ કહી શકે નહીં કદરૂક કે એમાં પશુ-જગતનું અપમાન છે.

માની લઈએ કે પણ અસભ્ય-જગતમાં પળે છે એને વિજ્ઞાન-જ્યોત મળી નથી. એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતામ્. પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સજાતીય પશુનો શિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા અને સંસ્કારોનો ઉચ્ચ સ્તરે જળથોષ કરનાર માનવ પોતાના જ સજાતીય માન-

વેળા એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સમ્યક્તાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અંગ્રેજ લોકો અજાણ્ય-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વઝીની ગર્જના સાંભળી તેઓ બોલ્યા 'શતાબ્દોથી વીતી ગઈ પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા' અજાણ્ય-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિસ્સામાં હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિસ્સું કપાઈ ચૂક્યું હતું ખજર પડી કે કોઈ લાલા આદમીએ એમના ખિસ્સા પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂમ થયું હતું. તે જ અંગ્રેજોને કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિસ્સા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળખી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાને ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મજલ્લ કે નથી મદિર ન એમની કળવણી સારુ શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમાં એમની વાસના-પૂર્તિમાં પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી લાગેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવસરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિલક સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે કૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાત ગાય જો કે રીંછ અને સરળ પશુ છે છતાં એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શી ગડા છે સિંહની પાંખ તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે કૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટલે જોખ સમા લય કર સહારક ચરોતુ આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ લય કર ગ્રાણી છે એની ઘડમાં લય કર વિષ છે અને એ મનુષ્યના ગ્રાણી પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા ઋશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

દતિદાસ સાથે પૂરે છે કે માનવીએ જોઈશા મનુષ્યોનો સદાર ક્યો છે તેટલો સદાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સાચે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જો માનવતા હોત તો ભગવાન મદાવીરના કાનોમાં ખીણ શા માટે ઢોકાત ? ચમને શા માટે વનવનગમાં ભટકવું પડત ? ઈશુને કોસ પર અણવનાર માણસ જ હતો અને સોફેરીસને વિનો ખાસો પાનાર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તો એ જતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શુ જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ ધનવ-મારીથી મૂર્ધ હતી મારીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કરી વિશેષતા નથી એમ તો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતા છતાં બંને વચ્ચે ઈશ્યો ફેર હતો ? એક શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તે જીજ્ઞાસુ જીવન મુખે દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ગોણ (વચ્ચ)માં ધનવતણુ રૂપ હાથેસું હતું તે જીજ્ઞાસુ વિષ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમર્શ રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ જોણવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અપકર જ જાડી રહી જાય છે અને ત્યાં અપકર છે ત્યાં અધ્યાત્મ છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શુરુઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની. તેમ છતાં સમ્રાટ પેશીવાદ, નતિવાદનાં ભૂત ભારતમાં જવાયેલાં પાયાં છે આ જ જીવતાનગતા ધનવોએ ભાઈના દામે ભાઈ મરાવ્યો છે અને એ રૂઝીઓ વચ્ચે આડે ખેલો છે નતિવાદ આપણામાં લગઈ જમી છે પામવાના નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદારાષ્ટ્ર અને સુ ન્યારે બોલીની કોળા રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ પારસી છીએ ખ્રિસ્તી છીએ પણ શુ મનુષ્ય નથી ? બીજા બાજુ અમે મદારાષ્ટ્રી છીએ, મુજરાતી છીએ દક્ષિણી છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પંજાબી છીએ સિંધી છીએ, પણ શુ ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કઠાઓમાં વહેવાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે વિચારવાને ટેવાઈ ગયા છીએ. આખડ માનવતા આપણા મગજમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી ચક્રો નથી કે કોઈ બાળક અંજે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગણે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે દુકડાઓમાં વહેંચી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના દુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ પંજાબ ને સિંધના દુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના દુકડા, બંગાળ ને બિહારના દુકડા કરી દેશે અને એને એની પણ ક્યા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સંભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને જોતું ગરૂ કરીશું ત્યારે જ બધા સંવર્ગો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે દુકડાઓમાં વહેંચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સંવર્ગ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ રૂપાંતર બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કુટુંબો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીતું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાંતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાચની દિશાએ એક પછી એક તૂટતી જોવા મળે એ સપ્રદાયવાદ અને પ્રાંતવાદને લઈને થતા દુલ્લોક પાણી સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાચના વલગુ કાળે થતું મદાસુદ બધ વગેરે અને માનવ માનવતાની હયા તથા જાતિનો ત્રાસ લઈ શકે.

દિનાં

તા ૩૨-૮-૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યય

કોટ, મુબઈ-૨

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જો સારી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાતી જમે તેટલી લાંબી દોષ એ કાઠી જોતું નથી. પણ સાક્ષિનો રસિક તો એ જ જોતો દોષ છે કે વાતીમાં શરસતા અને સજીવપણું દેટલું છે. તેવી જ રીતે જીવનની વાતી દેટલી લાંબી છે એ પ્રમત્ત મહત્ત્વ નથી પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી એ જ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચી કલા વર્ણવી મળતી નથી, પણ એટલે એના પ્રયોધી જ મળાય છે.

ગજસુકુમાર કરતાં સોમિશે લાંબી જિંદગી ગાળી અને અભિમન્યુ કરતાં જન્મદશે લાંબુ જીવન ગાળ્યું. પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપ્તિ હતી મહત્ત્વ છે! પેમો સુદર સુકુમાર ગજસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે સ્વદેશનું પ્રેમ અને કુમારની સુવાસ દેવાની ચાહ્યો. મર્યો એણે કોઈના વિષને મર્યો કુમારનું અમૃત પાનું. અમર સારે પ્રાણ પ્રકટાવ્યો. અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિશનું જીવન અધકારમય હતું. એની પાસે માત્ર વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી ચારે બાજુ વિષ / પ્રસારતો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અધકાર પૂણું નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હાલત અભિમન્યુની છે. અનૂનનો એ લાલ જોના દોહની લાલીમાં હતું જરા મેં એકી ચર્મ ન હતી કશું મેદની લાલાશ પણ પાવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યો જનનાથ સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચાળ્યુને બેઠ્યા. એકલો અટ્ટલો તે તરુણ કુમાર ફૂટી પડ્યો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કંપાની મુઠા પરંતુ એ જનનાથી શુદ્ધમાં જન્મદેવના બાલુનો એ સિંહાર જતી ગયો. આમ જમે એ અભિમન્યુ જીવ્યો થોડા જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર વેપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી લોકે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથેલી વડે એ પથ્થરને એક સવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે—બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બજારમા રખડતા લોહાના દુકડાની બે પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તે જ લોહાનો દુકડો જ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનુ અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જો સજોગવશાત્ તે જ દુકડો વળી સ્ટીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ અડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળનાં નાના નાના સચા—મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એ જ લોખંડના દુકડાના દામ કેટલા મોઘાં થઈ જશે? સોના કરતાં યે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ મારીતુ સોનુ બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મહાદેવ, પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા છુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા! આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિડસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું ” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુંદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ બીજી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કંઈ કંઈ આછી છાંટ પણ ન હતી’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘મારો પુત્ર ખરેખરો કૃષ્ણદીપક છે તેણે માત્ર કૃષ્ણને જ નહિ પણ સારાંયે સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રજાશથી અલોકિત કર્યું છે’

શધીજી સચા પુત્ર મેળવી માતા પુનઃપ્રાપ્તિને અને સિવાજીને મેળવી માતા જીજ્ઞાસાને દૈયુ મળ મળ ફેરવતું હતું. આવી જ સ્થિતિ સાચુ અને વહુ વચ્ચે હોઈ રહે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે જીવન લઈ રહે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે મારુ કેટલું મોટું વાળ્યું કે મને બારી સુશીલ અને શિક્ષિત વહુ મળ્યાં. આવી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે જીવન લઈ રહે ત્યારે તે બંધાએ જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગણાય.

જેણે જીવનની કલા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો શિક્ષક-ગુરુ કોણે પછી તેની પાસે તેણે એક જ વાત અભ્યાસ કરી હોય-અભિમાન લે છે જ્યારે જ્યારે એવું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જોડે છે “એક, એ તો મારો વિદ્યાર્થી ! એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણ્યારાજાના જ મને. વિદ્યાર્થી જીવનમાં પણ એની સુશીલતાએ મારા મનને ફરી લીધું હતું વગેરે.”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાય ત્યારે સરમથી તેમને માથું નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું અરાગ કહેવાય ! એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોવી જોઈએ કે તમારું નામ જીવન પર આવતાં જ શુભ્વનોત્તુ હાથ લેવાય નાચી જોડે. જિંદગી જીવે તો એવી જીવે કે જ્યારે તમે આ સંસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાંધો તમને થાક કરી રહે જોડે. જ્યારે કોઈનું હાલનાર તન કાકવા માટે કંઈને કુકરે આપે ત્યારે તેની બાંધમાંથી બાંધુના બે ટીપાં પણ તમારે માટે વરસે અચાનક જ્યારે સવચાત્ર પહેલે અને લાકડાં આપનાર લાકડાં બારે ત્યારે એની બાંધો પણ તમને વિદાય દેતાં બીની થઈ જાય, અને એના મોંમાંથી શરૂ થઈ પડે કે આરે ગામને એક કામે બાદગી જતો રહો.

એક ઉદુનિય રાપર કહે છે

કિંદગી વસિ થમા કિમ્વા રહે દિલ સાવ દુ

જાન મ હો યુનિયા મેં સો યુનિયા કો વાદ આવે દુ ।

આપણું જીવન પેલા મદનના કમલાના જીવન જેવું બનવું જોઈએ. મદન જ્યારે લીલાગમ જ્યારે પડે ત્યારે પણ એણે દુનિયાને સુખ જ આપો અને કોઈએ એને ત્યારે કાપી નાખ્યું ત્યારે કાપનારને પણ એણે સુખ આપી અને શુ કહુ કે પોતાને કાપતી કુશલીના મેનિ પણ એણે તે સુખથી જ કરી દીધું જ્યારે એ કહે છે સુકાઈ ગયો ત્યારે પણ પોતાની સૌરજને એણે ઊઘી નાંધે. અને ધસ્યતાં ધસ્યતાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરખ જ પ્રસારી. આવી જ વાત આપણા જીવન માટે બનવી જોઈએ

ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંલયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીજને સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ડાળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાંદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્ગતિની જાલ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીજઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હંજરો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને ફરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-રૈલવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી. એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અડકૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અષ્ટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દૃષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ લય્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા. એક દિવસ તેઓ નિઠોળાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કબૂતરોનાં ટોળા ધાનજીણા ચણી રહ્યા હતા. ભૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ જોડી ગયા. આ દૃશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાક્ષસી તરવે! હજુ મારામાં ક્યાય ને ક્યાય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી જોડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધથી ડગીએ કે ન આપણાથી એક અઢલું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ છીએ. સાહુ ઇચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે જાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે ન્યા ત્યા ત્યા તેના આગત માટે હજારોની સખ્યામાં લોકોની મેદની બિભગય પોતે

ને કાંઈ કહે તે બધું જ હજારો સોઠા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. પોતે બાપડ બાપડો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીએથી સમાખડ માંડ લે. અને બીજો જ દિવસે એ બાપડ બાપડ દરેક દૈનિક બપોરમાં પહેલે પતે ઇશ્વર અને એ સાથે ઘાંટા એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ હોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં બાપડો લોકપ્રિય મનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં બાપડો એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે બાપડો બાપડો પોતાના ઘરમાં પ્રિય બન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેલું થતા આત્માએ નેટલી શ્રેષ્ઠ પ્રિયતા મેળવી છે એટલી લોકપ્રિયતા બાપડો છે કે કેમ ? એના નેત્રું માધુર્ય બાપડો મેળવ્યું છે ? પેલું આત્માનું ફળ તે મીઠીને બોલે પડ્યું છે બપોરે તો તે સોનાને પાસેથી છુટી પડે છે અને તે પેલાં આવરણ પોપણ મહત્ત્વ, પણ તે તે મીઠાં મધુરો સરજતો પોષા તે બેધકારમાં રહ્યું અને તું વીજળીના પ્રકાશમાં ત્યો પેલું સૂતા જગમગમાં રહ્યું, અને તું ચમકદમકમાં સહેર માં ત્યો. પરંતુ કે માનવ તું એકાંતની શૂંચતા બેસી વિચારે કે તે પેલા ફળ નેત્રી મધુરતા મેળવી છે ખરી ?

એક આત્માનું ફળ બપોરે ઘેર આવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા હવાઈ જાય છે જાણીતું ફૂલવા લાગે છે પરંતુ બપોરે તમે ઘેર પહેલો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા હવાઈ જાય ખરી ? અથવા હવાયેલી પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં લીધી નય એવું બને છે ? તમને નેઈને માણીત દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો સજ્જ સાંભળી ખૂણમાં કરાઈ નય છે ઘરમાં પણ મુક્તવાની સાથે જ ને પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજવું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરંતુ એને જાહેસે જો ઘરમાં તમારો પણ પડે કે ઘરનાં માણસોને એમ લાગે કે ઘરમાં અમારા પણ ત્યાં છે તે સમજવું નેઈએ કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી કે નરો ગાંઠ દૂર છે.

પહેલાંના ચોરસે પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ? આત્માનાં સુદર કસાકાર વૈરાગ્યવાન જ જુકુમારના ઘરની વાત છે સુદર સુકુમાર જ જુકુમારે જુવાનીના દારે પગલાં પાડ્યાં હતાં બપોરે એલે આમાર્ સુધમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન અદ્યાર્થ મધુ એમેમાં રોમની અનુભૂતિ જવા લાગો ફોમાં કળા કેળવા જ જુકુમારે

એક પ્રવચન સાંભળ્યું હતું. તમે કેટલા સાંભળ્યા છે ? સાંભળતા-સાંભળતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાંભળવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-ખિન્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-ક્રિયા આવી ખગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દરા પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભરમ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાંભળવું પણ એનો અત્કારિક લાભ દેખાવો જોઈએ ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જીવનને એક પ્રવચન સાંભળ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના રોહાણાં આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું બ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાળુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે ક્યા ચોરીનો ધા નાખી શકાય ? ચોરીનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કરતા કૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો કૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારા સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણુમા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારુ તો, મમ્મન શોધને ત્યા જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનગ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ લગાય તો પણ કોઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરગ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપતિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યા ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ જેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો ગ્રેષ્ઠકુમાર જીવકુમારને ત્યા જવું જોઈએ તેને ત્યા સપતિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે.

આઠ કરાળી બેટ સર્પને આપ્યો હ એટલે ત્યાંથી લાગી તે ન ત્યાં ખાધે પાશે નહિ. પેલા ચોરમાં પણ કેટલો વિવેક હતો હુ માનુ છુ આજના શાહુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહી હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછે સહિ તમારી કુકાને ઘેર માલક આવે છે ત્યારે તમારુ સ્વપ્ન શુ હોય છે ? એ કે એ બુઝીરીય છે મારે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ ? છ નહી ત્યારે તો તમારુ એક જ સ્વપ્ન રહે છે કે મારી કુકાને આવેલા માલકનુ ખિસ્સુ કેમ ખાધી કરી ભેગા ?

તમે જો જીવનના કલાકાર જનના આવતા હો તો તમારે જાણવું પડે. પોતાની ભાવનાઓ અને વૃત્તિઓમાં પરિવર્તન લાવવું પડે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં થયુ ખરુ પરિવર્તન થયુ છે પહેલાં તમે દીવડાને લીધોજ કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની ઝઝટ હતી, તે પછી શાનસ આબુ પછી ગેસ-મટી (પેટ્રોલ) આવી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુબમાઇટ આવી નાનકડુ એવું બટન દબાવુ કે ચારેય આબુ પ્રકાર સર્પ નમ

પહેલાં બહેનો કલાકાર સુધી ચૂલા ફૂટી હતી. તેમાંય વળી ધૂમાડાને સર્પને આપે. મળતી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા આવી ગયા છે એને સર્પને ચૂલાની આથાફટ મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ મર્ષ કેટલક કેમલે તો ફરર પણ આવી ગયાં છે જે એક કલાકાર જ તમને ઘણ, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સાડુ હાથ પગ સલાવવાની હવે જરૂર નથી હા પણ શેટલી આવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેટલી મેકામાં મૂકી કે અને લાક્-ઓ પણ ધિર્ધ આપે. (સબમાં હસાહસ)

શેટલી ખચકાવવાનુ તો નહી પણ મોં ધિવાનુ મશીન આવી ગયુ છે હમણાં જ મે આપમાં આવી ખબર વાંચી હતી. સરળી સાથે બેટરી સમયી દેવાથી જલ પોતે હાંત સાફ કરી દે છે મશીનનુમે તમારામાં કેવું પરિવર્તન લાવી દીધુ છે. તમારી ભોજનવિધિમાં પણ કેટલું પરિવર્તન આવી ગયુ છે પહેલાં પાટલે માળી રાખી ભોજન કરવામાં સખતતા ચલાવી હતી. તમારે હવે તો ટેબલ ચુરસી પર બેસી કંટા અને ચમચ વડે ભોજન કરવામાં સખતતા ચલાવ છે રહેણી-કરણી જીવન - નિમીલુ ધી સર્વમાં પરિવર્તન આપ્યાં છે પણ આપણે એ જોવું છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આપ્યુ છે કે નહી જવા કાશ જીવરીતે જોશો તો ત્યારથી કે ત્યાર પરિવર્તન થયુ છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની વૃત્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્બળોને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામાં જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તમ્બુ પણ આપણે આજળ વખતે નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, કોઈ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાર નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે કોઈથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો એ આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેમાં જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને દબાવી અથવા ખાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદૈવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમજ રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ ખાડોશીઓ અને સાધન-હીન સંકલ્પશીલોને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જીવ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહયુક્તસંપન્ન મહાયુગ્યોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના કુળો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ એને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગ જોડે મૂકવાનું લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન વ્હાવવા ગયા એક પ્રમુખ શાહિત્યકાર પણ તેમની સાથે ગયા હતા ત્યાં તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યાં એક આશ્રમવાસી હરિજન એવકે સાહિત્યકારને કહ્યું “લાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીનો દાન ડૉક્ટર કાઢશે, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેજો તો જલ્દી મોટા ઉપકાર થશે બાપુની યૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાઉં ”

ગાંધીજી દશમને પહેલાં એક્ટરે લેલા ચર્ચ ગાંધીજીના અભિનયન

હ્યું" અને બાપુને પૂછ્યું "અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હતી? હસતાં હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. "આ દાંત પીડા દે છે તે કાવવો છે" મોકલે કહ્યું, જે બીજાને પીડા દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. અમેને ભારત-વાસીઓને પીડા રહ્યાં છે તેથી તમે એમને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું શરીર છે એક પક્ષ ભારતવાસી દુષ્કર્મમાં ઢોળ તો આ જુદું શરીર એને ચઢન કરી રહ્યું નથી" મોકલે હવે એમને ઈન્કેસન સચાલ્યું મેંના પેદાનિ જન્મ ક્યાં અને જહી એમની હસતી હાલ એથી કહી દાંત કાઢવી લીધા બાદ અંધીજી તો આશ્રમમાં પાછા ફર્યા.

પેલા સાહિત્યકાર હનુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા અંધીજીના જ્યાં જહી એમણે મોકલરને કહ્યું અંધીજીને પેલા કાઢેલા દાંત અને સોંપી દો ત્યારે મોકલે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છતાં આ દાંત તો અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે કોલેજા કંપાઉન્ડરના દિકરાં પણ ખળભળાટ થયો કે બાપુને દાંત હું જ લઈ લઈ અમારે પેલા સાહિત્યકાર ભાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુને દાંત લેવા માટે ત્રણે જણ મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પણ પડતા જ હશે ત્યારે શું એ દાંત લેવા ઇર્ષા બીજું મથામણ કરે છે ખરું? મથામણની વાત તો દૂર રહી પણ ખાતાં ખાતાં કહાલિત તમારા દાંત પાછાં તમારી ધરવાળીને કહે કે આ દાંત પેલા ધરેણીની ડાબીમાં મૂકી રાખો ત્યારે એ ધરવાળી કહેશે કે જાન પેલી કચરપેટીમાં ફેંકી આવે. જસ આ જ કિમત છે એને તમારી!"

પરંતુ અંધીજી તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિતારે સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે મોકલર, કંપાઉન્ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જોયું કે દાંત કમણાં મળે તેમ નથી તેથી તે પાછા ફર્યા અને સાંજેનાએ ફરી મોકલર પાસે ગયો અને કહ્યું, મોકલર સાહેબ, દાંત આપી દો અંધીજી પોતે મથામણ રહ્યા છે આથી મોકલરે તે તેમને સુખત કરી દીધી. રાત્રે તેમણે પોતાના હોસ્તાને આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો. હું એના બદલામાં એક હજાર રૂપિયા આપું બીજાએ બે હજારની આશર મૂકી ત્યારે વળી ત્રીજાએ હસ હજાર દેવાની તત્પરતા દાખવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, છતાં એ બની શકે તેમ નથી અંધીજી સાથે બંધ

કપટ કરવું એ ખગમ છે તો તેમના દાત ત્યાં પશુ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન એ રહે મગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજો દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન એવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, એના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે તે વીતગમ દેવો કે તીર્થંકર દેવો જ્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સગ્કાર માટે રચ્ય ઇન્દ્રિયાલાને આવે છે વીતગમી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવધ્યા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવારી, મુબઈ

“ એક વાર ગાંધીજી ‘ જોનિસમર્ગ ’ થી કાઢી અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલવેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસિકતવું “ અ હુ ધિસ લાસ્ટ ” નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

“ આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જાઓ ”

— મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ‘ સર્વોદય ’ એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે આધીજીને બેરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાર્થ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા

અધ્યાત્મવ્રતનું મધુરુ સંગીત લઈને પરાધિન બાવી ખેંચે છે આ ની ઉવાની લહેરો સામનો સદેશ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે ભોગેને તજી સામ બધી પમણા મારીએ બધારથી અજન્મ તરફ જઈએ સરીશી બધાર નીકળી આત્માના દશન કરીએ, તમે પુણ્ય પર્વ બિજવી રહ્યા છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ શું છે તે તમે વિચાર્યો કે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પત્ર દરમ્યાન આપણે વિચારીએ કે કું કેવું શું, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ અનન્ય મનુષ્યો છે એ સૌને જો પૂજ્યામાં આવે કે તમે સૌ જીવી તે રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યવાસની કિંમત બતાવે છે કે તમારામાં જીવન ધરી છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારું જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પ્રથમ કોઈ જાણી-પહેચા નથી, કોઈ બચવડી સૂત્રનો મહત્ત્વ પ્રથમ નથી કે તમારે મીઠા સામે જોવું પડે, તેમ આ પ્રથમ કોઈ સ્વયં અથવા પાતળાની સાથે કોઈ સમય ધરાવતો નથી સ્વયં ને નરકના પ્રભો જે તમે બધા નજીક છો અને એનું સમાધાન પશુ કરી શકો છો પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે બિડવાનો પ્રથમ પૂછતો નથી, તેમ નરકની બિડાઈ આપવાનું પશુ કે કહેતો નથી, મારો તો નાનો એવો પ્રથમ છે તમારું જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ આ નાનકડે પ્રથમ સાંભળીને મૂંઝા કેમ થઈ બધા ? લાગે છે કે એનું સમાધાન તમારી પાસે નથી, તમે કહી આ બાબત વિચાર્યો જ નથી કુદાન કઈ રીતે ચારી આમે, પહેલી કરતાં મારી કુદાને વધુ ઓછી કેવી રીતે સ્થા કરે એ બાબત તમે જરૂર વિચારી છે દ્રોહરને મોઢર વધાર, મોરિસ્ટર કે એ જીનિસર બતાવવો છે પણ તમે વિચારો છો અને ખો

એને માટે ફેટલા દુનિયાની ઘેરી લાવે એવી વહુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. આમપચાયતમા સંપત્તિ બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કદાચ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ એકદમ ગયા ગાડી આવી અને તે હાથમાં બેગી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લખ્યો, 'ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે।' આવી વ્યક્તિને તમે શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલાં નબરનો બુધ્ધુ છે એને જાન નથી કે એને ક્યા રોશને ઊતરવું છે । તે તો બુધ્ધુ જ થયો ને । તો આ વાત એના જેવી ધર્મ સભા છે કે રંગે રોશન ઉપર આવો ને એ પછી આક્રમી તમને નહીં મળે પરંતુ જીવન રૂપી રોશન પર તો હમ્મરો લોકો મળો જશે, જેઓ જીવન-રક્ષા બેમી ચૂંટ્યા છે અને ફેટફેટલા પચીસ-પચાસ રોશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી ફેટલાકાએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર રોશનો બેઠી લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા રોશને ઊતરવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું ।

તમે સ્વહી બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમામમાં ફેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરી ગતી લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે એડિક્શન લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકઠી કરવી હશે તો એણે કૌમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાના ફેટલાકાએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાંચ માળનું મકાન બાંધવું ■ અથવા મરીન ક્લાર્ક ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી એ ચાર મોટરો પણ ચાલવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મજિલ સુધી પહોંચાડી

રહે છે એ તમને તમારા જીવનની સગી મનિષ્ય સુધી તે નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા છતાં તમને અતુલ્ય યશ કે તમે સાચા લક્ષ્ય લાગી તે જાણી જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના ઘડી કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં ધણી મોટો ભૂલ થઈ ગઈ છે એ વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં બેઠો હતો. તેને પૂજ્યામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શું લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને રોજ ૬૦ નરના પગાર મળશે. આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તે મને બે હજાર મળતા થશે.

આ વ્યક્તિ જીવન-ધ્યેય બે હજાર માસિક પગાર મેળવવાનું પક્ષ હતું તમને પૂછું છું કે બે હજાર રૂપિયા માસિક મેળવવા છતાં શું એના જીવનમાં ખૂબ સાતિ હતો ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ દુઃખ નહીં રહે? શું બે હજાર મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? જારે બે હજાર તે શું દસ દસ હજાર મેળવનારા પક્ષ કાળા જ નર કરતાં પકડાઈ ગયા છે એના બધા એ યશ કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિહુને આપણે વિચરી રહ્યા છીએ.

જે માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની જાય છે વિશ્વાસ બ્યારે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે અતિવિશ્વાસ બે માણસમાં રહેલી માનવતાને પશુ તારા ફેરવી નાખે છે અને એવે એવું અધર્મન થાય છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જાણી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અવગ્રાહ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અખ્યાતના આનંદથી વચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અખ્યાતનો નહીં બન્યો વચ્ચેની ખાઈ ભરી ને ભરી બની જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તો આ જાતે ખૂબ વેગ-પૂરક વધતું જ ગયું છે આને માનવીના હાથમાં જેટલાં ધાતક રત્નો આવ્યાં છે તેટલાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની ખાતરીથી કહી શકાય તેટલી વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આને વચર સીરનાખવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કારણ સુદર છે તેમ બતાવવાના આટલે પેપર લીધો છે અક્ષર પશુ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં ખણા રમેલપૂરક એણે મિત્રીકાથી પત્ર લખ્યો છે એના સમ્બંધે

શબ્દ મેલ વરસી રહ્યો છે કે, વાચનારના દિલમાં ગ્રેમનો ઉમળકા જાગે. આપણે લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બાંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે જેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમગ્રતામાં કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કાટ અને પેટ વડે સજ્જત છે હાથ ઉપર દોઢસોનું ધડિયાળ બાધ્યું છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ધડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સજ્જત છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટલાટલી સમગ્રતા કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ ચેલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ભિતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુલાર ન્યારે પણ કળશ ઇત્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના માટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પાળી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિબંધરૂપમાં સપૂર્ણપણે આવી જઈએ, નિભાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનત-અનત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉ-મુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તથા આપણે વિનય તરફ જઈએ, માયા અને હળકપટ તથા સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તથા નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભલે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માણા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવે નાની નાની વાતમાં કોંપી જવાની ને તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને સાંતિના વાતાવરણમાં જડવી નાંખો. તમે ને તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળ્ય ફેરવવા માત્રથી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનત-અનત કાળથી આપણા જીવનમાં શીત ત્રિવેરે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવે તમે તમારા જીવનમાં કાંઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ ગરીબાઈમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો દીકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાસા દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સાથે સાથે જ પ્રસન્ન જાતીને ઊભો રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કાંઈ નેતું નથી હોઈ જુઓ છે કે તે જડથી વજનદાર થેલી લઈને આવશે. આજના ધનસ્થ અને લગભગ ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ બચાવ છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે ડોકરો તો દંડુ ભરે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કાંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાન્યા-આજ પાછળ એક રહેલો છુપાવેલો છે કે ૭૦ લાખને તે કહી નાખે કે તે જોડું નાહુ આપવા ઈચ્છે છે જાણવા આપી શકશે? ને તે એમ કહી કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે લાઈસાહેબ દંડુ હમણાં એક આડવાડીમાં પહેલાં જ અમુક આમેથી હાથણા સાહેબ આપ્યા હતા તેઓ પણ અમલ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શા આજ હજાર શકમાં જસ્ટી આપીશ વળી એણે ઊઠતાં ઊઠતાં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી કાઢી શકાશે પહેલાં મનુષ્યો મારે જાતી બોલીઓ જાતી પણ આજે તો હવે કન્યાઓ મારે પણ જાતી બોલીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ નેડે સમજવું નહીં મળે. પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ થેલુ થેલુ તો તમારી ઈચ્છા પ્રમણે છે આપનું ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે નવરત્નાં કરશો. આ પણ એક કળા છે એને ઊંચે ચઢાવી એનું બિસ્મૂ ખાતી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવરમાં છો (લક્ષ્મીમાં દસદસ)

તમે વળી પેલા પાસે સ્પષ્ટતા કરી શ્વો છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ધર પણ મોટું છે જાનમાં વધુ નવવા લાવવાનો અમારો ઈરાદો

તથી તો પા, પા, એ તમા એકઠી પગાને દિલિત તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિજ્જત નથી, પા ના, તમને આ માટે બાકી સાચી રાખતે કમ પોનામગાને દા, અને ચલાવવામાને ગદા, તેની સાથે થોડા નામતો આપમેળે જથોડે બાગ પોનામગાને બાગ અને દાઈ વગેરેની બાકી તો તમે કમો જ પગ થોડા દુટ પા મગાની જેને, કામગી કે ગમી દેટલી થડે છે દાનમ-પેળીનો હનેતમ તો નેને જ. તો એકાદ જુટ થોડીનારાખાને પગ થોવાથી ના, પાન

દા, તમે તો એવું જ હિજ્જા છે કે કન્યાવાળા પોતાનું મકાન વીધાગ કરી તમને બાપ આપા દે. આ દાવાવરની પ્રધાને તમને છેક કયા નાનીને પડકારા છે ! એક દરિ કો છે.

મારત સે અવ તો દેવ હો

અમે રવાના હો ગયા !

કિમ્વતો જુનાકું, માદ્યોં ઘટરા નમાના હો ગયા !

લલ્લકે જા પાપ પૂરના કાયા કે માથ કોમે વયા !

મેં ટર વિના તો વ્યાજ મુરિકલ રવાના હો ગયા !

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ગાળે શ્રામ જની રહી છે તેમ જતા તમે એમને ગાળાનો દાર માની અને ગળાનીને એકા છે. દા, તો હું કરી રજો દનો કે તે બાઈની દીકરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ થેડી જનની જતી હતી ને દાઈ એને મળતું, તે જો મોં દાડીને જ વાન કમુ આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જોયો એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અરે, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ જની બાગ છે પણ અમીરની તો વાન જ કરી નધા !

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમિતિ આપી તો પણ લગન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક કાલુના પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે ગુ કરી અને બારગો ઉપિયા માગ્યા રોઠે એક ચિદ્દો લખાવી એના ઉપર દરતખત કરાવી વીધા અને ઉપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગનસમારસ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર બાળનો ભાર વધતો જતો હતો એટલે તો ગરીબ હે.ય અને આવી રીતે કરજ કરી લગમા નાણાનો ફગાવો કરવો તે કેટલું અહિતકર છે ! સાચી અને સળધીએ લાગવા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કોઈ નહીં આવે.

સૌની તકાલે જાણી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પણ શિષ્યા એકઠા કર્યાં. પરંતુ યાજ્ઞ યજ્ઞાન્તુ અને પછી સો-સોની જાર નોટ સર્પિય પાસે ગયો. એને જોઈ શંક રાજ રાજ થઈ ગયો. તમારો પણ કરનાર નમારે શિષ્યા સર્પને આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. હા પણ દ્વાર્ધ સ્વધર્મને ધેર આવતો જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો! મારાં એણે શંકના દાશમાં શિષ્યા ધર્મ અને કષ્ટ ગણી સો શંક અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપા! સૌ શિષ્યા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા જ દર ગયો.

માનવીનું મન માખી જેવું છે કદી તો એ સુદર રૂપે પર જઈ બેસે છે તો બીજી જ ક્ષણે ગદ્ગદી પર પડી જઈ મરે છે. કદી નતિજ્ઞા અને સ્વાચારથી સુરાસ છે છે તો કદી અનીતિ તરફ જતાં પણ વાર લાગવી નથી. શંક જ દર ગયા. આ બાળુ પેલા બાઈનું મન બદલાયું અને એનામાં નીતિની સુરાસ બિટી ગઈ અને અનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટો ઉપરથી ગળવામાં સેરવી દીધી શંક આખા ચિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ જ ક ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેની મજા મેટા વિન્ય થયો છે કેની ધૂળ દેહી શંકની આંખોમાં એમણે હાલેની આંખોમાં ધૂળ નાખી કરી પણ આજે તો એ પણ હસાઈ ગયો. એનું દિલ ખૂબ બેઠળી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ ચોલી એ ઈન્સાન, હા ખુદ થઈ રહ્યો છે ત્યારે વિન્ય થયો છે પરંતુ હું મારું છું કે આજે ત્યારે મજા મેટા પરાજય થયો છે તે એની આંખોમાં ધૂળ દેહી નથી પણ ત્યારે જ આંખોમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સ્વ અને અસત્યના ભેદને જોઈ શકી નથી.

તે આજળ નથી રલો હતો અને છતીએ જગપેલી નોટમાંની એક નોટ કદી રહી હતી. જો સદા ત્યારે પાસે રહેવાના નથી હા માને છે કે હા જસો શિષ્યા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે આજે ત્યારે ઈન્સાન નિવન વેચી મારી છે. હાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે છતીએ જગપેલી નોટનો અવજન છતી તમે રહેલા દિવે સાંભળ્યો અને એ માણસ પાછા ફર્યા તે શંકની પાસે આવ્યો અને સો-સોની બે નોટ આપ્યાં કરેલા સાંભળે હું પરંતુ આવ્યો ત્યારે સીતાન જનીને આવ્યો હતો અને દરે રાખ્યો ઈન્સાન જનીને જહો ફર્યો છું આ બે નોટ સંભળો મારી માન-વન મારા પર ફેલી રહી છે આ નોટ મને પોષ થઈ રહી છે સૌ આ દરમ નમુ તે એનું દિલ પણ ગદ્ગદ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારું હૃદય જે અનીતિ તરફ જઈ રહ્યું હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અસાનના અધારથી જાનના અજવાળા લાણી આવો! મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ લાણી વળો! ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં રેરમાબ્ધુ હતું કે

“અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઇવલપવજ્જામિ ।”

ન્યારે તમે એકાતમા ખેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધવાની આખો બનો, અને દુઃખ અને શોકમા આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામા અમારી જીભનો ઉપયોગ થાઓ. ગરીબો અને ગણીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે કોઈનો દેહ દુર્બળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જો મ્હાની જરૂર હોય તો તે વખતે મારું રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવું જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, ચર્મભય શરીરનો આધી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલેષિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે શાગ સામે ઝમ્મવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, નિદ્રા થકી મુદ્દુ બાંધણુ થાય, અને જીભીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદ્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતું રહે, વળી, તે દેહની લાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલું સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઇર્ષ્યા, દ્વેષ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફેટે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય લાણી દોરી લઈ જાય, જુરાઈ અને બલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવે શકે, એવી રીતે આવું શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય લાણી આગળ વધવું જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તત્ત્વ બની જાઓ કે જેમ જાળક પોતાની રમતમા અને લોખી ધનમા તત્ત્વ બની જાય છે પતંગનો દોર લૂટતી વખતે જાળકને જોશો તો તમે જોઈ ...

કે તેમને નથી શરીરનું જ્ઞાન રહેતું કે નથી રહેતું વસ્તુનું જ્ઞાન. તેમને નથી સાગતી શૂન્ય, કે નથી સાગતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મય જાતી માઓ.

શુ કહો છો ત મમતા આવતી નથી ? શા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે ક્ષિપ્ત મણુવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવી જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પશુ તમારામાં એવી જ તનુભવતા આવી જવી જોઈએ જીવનનાં સમરત કામી કરતાં રહેવા છતાં પશુ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુટુંબની સેવાને તમે જાણો છો ? આકાશમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ જમાનાં અધિકાધિક પ્રજાલ દેશ છે પરંતુ કુટુંબની સેવા કેવળ ધુવના તારાને જ જુઓ છો. સાત સીતળો ડિરછો વડે રજનીનો અધિકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હાનશે સદસ્ય કિ છે વડે વિખેને આમેશિત કરનાર સૂર્ય પશુ મનમાં હરે છે પશુ કુટુંબની સેવા એમનું જાણી જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રમેજનો આવે પશુ તમે એમાં દૂરવાઓ નહિ. કિંતુ તમારી જીવિશી કુટુંબની સેવા સદૈવ લક્ષ્ય જાણી રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકો.

શાંતિ — શાંતિ — શાંતિ —

આદરવા વડ
તેરસ

લૈન ઉપાસ્ય
કાંઠાવામી મુખર્ષ-

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની વ્યાખ્યામાં કોઈના જે મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” શુભાખની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃદ્ધને પૂછશે તો એને પણ શુભાખની સુવાસ પ્રિય લાગશે યુવક અને યુવિકા પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો રકૂ ઢીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનત-અનત પ્રાણીઓ અનત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારુ માનવીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો ઊભા કર્યા સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા દેટલી મળી ? આના જવાબ માટે એક કથેડપતિ પાસે પહોંચો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના જગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી ઊંજળા છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે જગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થશે કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ જુલો ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કેઈને મુખર્જી નામ શબ્દ રહી જાય અને રસ્તો પકડે આમને તે એ મુંઝવે પડેવિશે ક્યારે ?

એક બહેન સચારમાં વતોવવાનું કામ કરે છે ગ્રામીન મુખર્જી ધરમાં બીઓ પોતાના દાંધે જ વતોવવાનું કામ કરવી હતી. એ સે શુદ્ધ થી મળતું વેજીટેબલ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કહી બગડતું નહોતું.

ભ્રમરથી મુલસીના ઘેટી ઝેર-ખાદન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ દાંધે મમ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેજીટેબલ ધરમાં પત્ર-પેશાશો કર્યા છે અને એની સાથે એની સે કડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ છે રોગો અને ડોક્ટરોને અપાવી શી.

હા તે એ બહેન સચારે વતોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને બે કલાક થઈ ગયા એનાં વઘો પરસેવાથી બીજાઈ ગયા. એના પ્રતિ પાસે જ બેઠો હતો પરસેવાથી નીનરતી પાંખેને નોઈ એનું મન પણ ફરી ભાંગ્યું એને પૂછ્યું આટલી મહેનત કર્યાં માખણ ન નીકળ્યું ? એ કહીને ત્રણે અને દાંધમાં બેસું તે એમાં દલો નહોતું પણ પાણી બહુ હતું એને કહ્યું "દેવી આ શુ કરો છો ?" પાંખે બે થી માખણ કાઢું છું " ખતિએ કહ્યું તું અનત મુખે સુધી આમ વસેવતી રહીશ તેજ માખણ આપાથી નહી નીકળે.

તે આમ આપણે પણ વસેવતી રહ્યાં છીએ. અનત મુખે થયા પણ દલું સુધી મુખનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે રિચારણુ નોઈ એ કે આપણે કે વસેવું કે કદા પળી જ ? છતાં વસેવું હોત તે સુખ ક્યારેનું ? મળ્યું હોત પરંતુ સુખ મળ્યું નથી એટલે એ રિચારણુ પાસે કે ક્યાંક જુલ થઈ રહી છે કદી કદી જીવનમાં નાની થી જૂઠા પણ મનિર પરિણામ ત્યારો થો છે એટલે એક ક્ષિએ કહ્યું છે

જૂત જરા રી જખરુ ડુખ કે છે
અનુભવીઓ જાન મિમ કરે છે
એક અનિનનો તીફન તજખો
બુરન ઘણાને બરમ કરે છે
એક વચન અવગુ વાવાધી
જો પડી બહુ કાગ ઝે છે

કિએ કે તે માનિક જાન કની છે જુન કદી નાની દાતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લાગે નાની માતો, પરંતુ એ નાની-ટી ચિનગારી હમરો મનુ રૂને લસમ કરી નાખે

હા, તો આખરે કયાય આવી જલ તો કરી રહ્યા નથી ને? મને લાગે છે સુખની ખામતમા પણ આવી જ જલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી જ્યારે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર પસંદી વિદ્યાય હઈ સૃષ્ટિમા આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને બે કળા દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી—એક એને એના ડાબા હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજો અને સુખને વહેંચતો રહેજો” જ્યારે માનવીએ પહેલો મુકામ ક્યો અને આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામા આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમા પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના કાનોમા ગૂંછ રહી હતી એણે સત્યને વહેંચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા કરવા લાગ્યો આ જ વાત આજે ઐરિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેંચી રહ્યો છે. આદીના થોડાક દુકડાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે એણે ભૌતિક પદાર્થોમા સુખની શોધ કરી છે આદીના દુકડાઓમા એણે સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે. જ્યાં સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય, બીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનતુ પહેલું સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમા સપત્તિની જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અભિશાપ છે પોતાની પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનતુ ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-સનુ લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો જોગો સ્ત્રો લાગે અને માનવી આ ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

જી જશે કે એ પોતાને ભૂલી જશે અને ભગવાનને પણ ભૂલી જશે. કિન્તુ પુરોહિતે ચારેય મુખ એક ખેંચતને મળી જાય તો તુ એ મુખ હશે નહીં એ ખેંચત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે મુખ છે જ્યારે ભાદરી જમીન રત્ની નજર જાગીરદાર બચી હશે કે મુખ તો એની પાસે છે પણ એક જાગીરદારને પૂછો તો એ કહેશે કાઈ મુખ જમાણ નથીને ક્યાં ? એ રાજાએના સિંહાસને વસે છે રાજાને પૂછો તો એ જોયા જવાળો કહેશે મુખ તો સમાજ પાસે છે સમાજ કહેશે કુ ક્યાં મુખી કુ ? સાચું મુખ તો ચાલતાના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચાલતી કહેશે નહિ મુખ ક્યાં છે ? હજી તો હ ખરો જ સાબા છે સાતમા પર વિશ્વ ન મહે ત્યાં મુખી શાન્તિ ક્યાં !

મુખની જાણી મનિષ આપણે પસાર કરી જાણ એ ખેંચતથી મંદિરે ચાલતી મુખી કરી જાણા પણ કાઈ મુખી નથી તો પછી કુ વખતે મુખ ક્યાં જતાય ? જો પદાર્થોમાં આપણે મુખને યોગી રજા છીએ અને આ ભૌતિક દુકલ જેને આપણે મુખ માની બેઠા છીએ જરા એનું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં મુખનો જગ પલુ છે કે નહીં ?

એક ભરવા હોય એની એક માથ એને ત્યાર જ દૂધ દેવી જ્યારે એ એની પાસે લીધું થાસ થરે વરસાદની ઝડપમાં લીધું થાસ મળતુ રજી, રજી મુખી પણ મળતુ પણ જ્યારે લીધાનો જાણો ત્યારે જગલ પણ મુખી થતુ પેલા ભરવા સામે એક સમસ્ત લીધી થઈ લીધું થાસ ન મહે તે માથ દૂધ ન જાયે જ્યારે એની છુલિએ એક લીધા જતાવે. એણે ચાલી જાણે પર લીધા કાચવાળા આથા લીધાવી લીધા, હવે, માથ જગલમાં પહેંચી તો એને જાણુ જગલ લીધું-લીધું જ દેખાવા લાગુ થાસ પણ લીધું જગ દેખાવુ હવે એ સુઝા થાસને જાણલથી જાલી અને સખાથાએ જગલ દૂધ જાણવી.

હા તે થાસ લીધું નથી પણ આથા લીધા કાચવાળા છે તેમ મુખ પદાર્થોમાં નહીં અપિત માનવીના મનમાં છે મુખ કિન્તુ સંજીતમાં છે કાનોમાં ? જો રેઠીમાં મુખ હોય તો એક જઠરાને બેસારી દો એની સામે, જો એથી એને જાણલ મળશે ? મુખ જાણેમાં છે કે સિનેમાં ? જો સિનેમાં મુખ હોય તો એક જગલ જાણતને પણ એથી જાણલ જગલ જગલ જોએ જોએ પણ તેમ જગ નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે જો જાણેમાં મુખ છે તે જાણને કાલી થઈને એને કિન્તુ જાણલથી તો જ એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર ખોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્ગશ અન્ય સ્થળે ખોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ જામમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની ગેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂનો ખોળો લરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝંકારોમાં આપ્રુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારુ પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાજાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવક-બીલ લેટા-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીજા-બીજાને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સાર શીશ-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યા લાઇનમાં બેસાડી સૌની સામે શીશ પીરસવામાં આવ્યો.

અમોઘ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક બીજાએ એક બીજા સામે જોયું અને બધા જ બાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને હુંગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચી ધમા વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જે આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોક્કી જાય અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, રેડીયો, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃખિત સ્વર્ગીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખેળામાં પણ એકસવાળાપણું અનુભવે છે એટલે એ પોતાની રમનાં જાળીની ટેળીને મનમોહી રાગ બની જાય છે. મોઈ-હાકિયાની રમતમાં જીજ્ઞાસા-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ કાચુતી વખતે પુસ્તકો એવું જીવનસર્વસ્વ બની જાય છે.

હોસેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રખપરનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. મુનિવર્સિટીની ક્લિબો એના માનસ-સોદગર પ્રચિત્ત પુરુષ બને છે. સ્વપ્નેનાં ફૂલ સજતા કુવળા માનસને મધુરી આરામની મુલાખી મુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં ભરાતી પદ્મીમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તોળે છે. પછી દસતા-રમવા, ફૂલના ફરતા જાળકોમાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત બની જાય છે.

જીવનના પરિભ્રમ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ બારા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ ચેતના માટે પણ એને સમય દૂરકદ નથી. પણ એ જોતું પાછું કે મોઢો પર ઘૂમતા-ફરતા આ સુખનું કેન્દ્રમિત્ર ક્યાં છે? યાજ્ઞ-પાંડ્યા પાછળ દોડતાં આપણે મૂળિયાને બૂલી શકીએ નહીં પ્રભવસિત જાળની મકાસોખને ઘડી એના પ્રમુખ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-ખર) ને શોધવું જ પાછું.

આજે આપણું મન અમોઘ જાળક જેવું થઈ ગયું છે. જે ફૂલતા-ફૂલતા જડ-પુતળાઓમાં રમી ગયું છે ચેતનાના આકર્ષક દોર. કાચી લકર જેવું એ આજની દુનિયામાં ગાંડપણની ખરિયાવામાં સમાવિષ્ટ થઈ ગયું છે. સ્વપ્નનાં વિવિધ કિરણોએ આપણા માનસને મોહાવી દીધું છે. પણ સ્વપ્નમાંથી કિરણોના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું તો આપણે વિસરી જ ગયાં છીએ —

मैं दिम को छूट रही हूँ हगनू की जमियाली में ।

मम मांग रहा है मेरा सिका हीरक प्याली में ॥

ભૌતિક સુખોની મકાસોખમાં ખરા સુખની કપળા દીક તેરનું / અનિપૂર્ણ બનીને જોરનું કે ચળકતા જૂનનુઓના ક્ષણિક પ્રકાશમાં દિવસના મદ્યપ્રકાશને ખોળવો બને આ કન્દ્રધનુના સપ્તરંગી રંગો વડે આપણા મનમોહને રમવાની એટલા કરવી. આ હાસ્યારસ જ લેખાવ, માટે આત્મની દિવ્ય-વેગ દ્વારા શારીરિક સુખોની આજ્ઞા કરવી એ (અ) મુદિમત્તાનું પ્રયત્ન / છે ને! દીરાજનિ જાળીમાં પેલી બરનારને ખૂબ કહી શકાય તો આખામિક સાધનો વડે ભૌતિક લાસસા આદવી એને મુ કહી શકાયે થાયું !

કામળ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યાં નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીંદરમાં સૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નસોકનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી હાથા, જેનો સામે આજે સરકાર અને વિશેષજ્ઞો બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨ પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયં-કર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે કે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ ખોળો, સમ્યક્તાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની ઓથે રક્તના ડાઘા પડ્યા હશે કૌશલ મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ટગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'ક્ષેત્રકેમ' પરથી ઉડાડી દેવા સારું વિચારણ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વહજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાથનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈ-ડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કારો પણ મનુષ્ય જ છે ને !

શમની વિચારણ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેના-પતિને પૂછ્યું " શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? " હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો " ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી " તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - " દેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હજારો માણસોનું નિહાન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્યક્તા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્યક્તાવાળી સંસ્કૃતિનું અદ્દહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમગ્ન આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમાં લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો ઘવાનળ જાળવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર ખનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રકાર કરે છે અને

પ્રસંગો તમારી નજર સામે આવી બિણા થઈ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ
નેડે મુલાકાત કરી રહ્યા છો. જેના પ્રખર તાપમાં વાતાનુકૂલિત
(એર-કન્ડીશનર) તમારા મહેસને મલ્લાગિરિ બનાવી દેશે. આરોગ્ય માટે
તીખા ઈન્જકશનો લઈ જહી-જહીમાં ડ્રાઈટરો ગિરાજમાન છે ત્યાં મારે
શાન્તિ-પ્રસારક (૧) વધારોની ડ્રાઈ કમી નથી. શુ હવે પશુ સુખમાં
કમી-બામી છે ?

■ ફોની તમે કહ્યા છે હવે તમે બાધાડુ છે સહાયકવસ્તી
નેતો કો નીચે સ્વર્ગ કિતરી આવ્યું છે પણ સત્ત્વ મહેસોમાં રહેવા જાને
કારોમાં હરતા-હરતા શેઠ શાહુકારોના હાથને પૂછો હશે તો તમારી કે
ત્યાં પણ કુખની હોળા જ બચ્ચી રહી છે વેદનાના જન ત હાથકારે જન
મહેવ કરી મૂક્યા છે પ્રમ એ થાય છે કે સુખની પાછળ બાદમાં પ્રવેશો
જ્યા હતાં પણ સુખ મળતું કેમ નથી ?

માટે બાપ્તે સુખનું કારણ શોધવું પડે. સુખમેળવતા સાડુ કુખને
બોળવું પડે. સ્વાસ્થ્ય માટે રોજનું મૂળ શોધવું ચતુર વૈદ્ય પ્રથમ કહે
છે સુખ માટે કુખનું કારણ જોવું જોઈએ જાને જે મળી જ્યા બાક
જાને (કુખને) પગમાં વાગેલા કાંટાની જેમ ઉખાડી ફેંકી દેવું સત્ત્વ જાણે
મહર્ષિઓએ કુખના ત્રણ પ્રકારો બતાવ્યા છે -

૧ પ્રકૃતિક કુખ

૨ પર-પ્રાપ્તિક કુખ

૩ સ્વકૃત કુખ

૧ પ્રકૃતિક કુખ

આ ન સ્મિતવા હતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતું કુખ છે વિચિત્ર સદુઓમાં
મતો પ્રકૃતિનો કાપ આમાં જ આવે છે ગોળ મહિનાની કચ્છતી હાડી, જે
મહિનાનો પ્રખર તાપ, બીપણ આંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોડ રખાં
રખાવિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજબી દે છે મદો-મત્ત બનેલી સરિતાનો
નીર-પ્રવાહ જ્યારે પ્રથમકારી હાથ રજૂ કરે છે કૃતારતી સર્પિષ્ણીની જેમ
જનતી હહેરો જ્યારે માનવ-પ્રાણીને હાથ દોડે છે તે સમયે પ્રકૃતિ
જણી પાર-કારી ન ત્રે જોતું માનવી-હાથ કમી જાય છે

અમ્યમટના મંદીર બંધાજ સાથે મતો બીજું પરતીકપ જ્યારે
હાથુખી બળક સાથેના મોઢિયાને જુલોના પેટમાં ઉતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “હુ જે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસતવહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નથી તું. હુ જોના આધકારમાં શા માટે ભમે છે ? સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં...”, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“**हुयं ह्यं जस्स न होइ मोहो**”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ હુ જોની વિશાળ પરપરા બિમ્બી કરી મૂકે છે.

જીવનમાં જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સધર્મો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજાને પાડીને પોતે બાંધવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોડમાં આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ બાઈઓનો દુસ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામાં લાગ્યા છે. પરંતુ ત્યાં સુધી મનુષ્યના મગજમાંથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અહંકાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે નિશ્ચયધૃત, એક અને સદ્ભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘**जीवो ओर जीने दो**’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થ લાગવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમાં શાંતિ સ્થપાશે

દિનાંક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાધ્યય,

કોટ, સુબર્ષ-૧.

એના કુતરિલખેને ભોજવવા માટે તત્તર બની તમ છે નાની જાળીમાં બોંધા ઉંદરનું ભક્ષણ કરવા બિચારી ખૂનમહેનત કરી પોતાનું મોં જાળીમાં નાખી તે દે છે પણ જ છુદ્ધા મિલામ વિલાહે સતમ જેમ ઉંદર એક ખૂણામાં લપાઈ જાય છે તે દાસ આવતો નથી અને બિચારીનું મોં એમાં ફસાઈ તમ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ બતાવો એની જવાબદારી શેના સિરે છે ?

એક જલ્દન સામુ છે વડુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાળોઆ ઘભળાવે છે ત્રણ ત્રણ દિવસ મુઠી એને ખાવા દેતી નથી અને પેતે પણ ખાતી નથી શેના કલક-કલકાસે એના ધરતું સુખ છીનવી લીધું છે કોપની જ્વાળામાં એનું રક્ત જળી જુ છે દસવલુ તે એને મોં પર કદી જોવા મળતું જ નથી પણ વિચારવાનું એ છે કે આ કુખ માટે જવાબાર કોણ છે ? જામ કરતું તે પોતાના હાથે જ બીજા પર તણખે નાખવા જેવું છે તણખે બીજાને પછી દગ્ગરી પણ પદલાં તે એને જ દાસમાં ફોંસો પડે. આ કુખને કહેવું નિમજ્યુ છે !

અમે વિદાર કરતાં એક નાનકડા ગામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જમા શરૂથી ખૂબ જ હાંકી રવા હતા ખો-ખોની આદતે એની નીંદરમી હથમ કરી મૂકી હતી જાંતિ મજમ એના દાસોમાં હમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું- આ શેમ મનાથી થયો ? એ બોલ્યો : મદાર / આ તબાકુધી આ ઘાંજુ આ ટરીંગ ખાઈ ગઈ છે અમે કહ્યું ભાઈ તો આ મજમ દેમી કેમ દેવા નથી ? શા માટે પીઓ છો ? એ બોલ્યો મરવા માટે ! જાણ પસંથી આદત છે એના વિના એક કલાક પણ સેન પડતું નથી. હવે કદો આ શેમને કુખ કોણે મોકલ્યું ? કહેવું જ પડ્યું કે એ એના જ સ્વભાવે.

તેમ જીવન લગભગ બધા કુખો માટે સ્વયં મનુષ્યને / જવાબદાર રાખે છે ૧૫૭ -

મળ્યા કલ્પા વિદ્યતાય હુદાણ ચ હુદાણ ચ ॥

ઉત્તરાખ્યન સુત

કુખનો જન્મવ મુખ તો કુખનું કારણ સમ તઈ જાય મૂકી જાર રહે ૮ એનું ના મળ્યું ઉજેજાની શાંતિના અમર દેવ કમવાન મનુષ્યને મનુષ્યન સમોદી કરે છે — દે જનોપ માનવ, કુખથી કારણ મનુ એ

પણ બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રવા એથી જ પ્રેમની ધારા સુક્ષ્મરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂતના સાતમાં શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને કૌણિકના ભવાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય છાંવ્યું હતું જો કે ચેટકે વ્રતધારી આવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી જઈતો પણ એ જ ચેટકે, એક બાણમાં કૌણિકના ભાઈ એને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એ શી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા ચવા છતાં ચેટકના વ્રતોમાં કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો.

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૌણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વે ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપ્ત હતા ત્યારે કૌણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું ખીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિનય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે લાઈ કરતા લાઈગિધ વધે તે ખોળે લીધેલા લાઈ જેવો છે ઘણી જગ્યાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દતક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વાગસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રાપ્તો કરે છે પણ કાનું

સ સારની યાત્રામાં આપણે એટલા આવીએ છીએ પણ સાથી રિત્ય યાત્રા સુતી બની રહે છે એ યાત્રામાં હમસા એક સાથીની જરૂર રહે છે. જેની બાજળ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના અભાવે આપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને દલકો કરી શકતા નથી. આપણે હવે પણ અપૂર્ણ રહે છે અને આંધુઓ પણ અપૂર્ણ રહે છે આપણા હવે અને યોગમાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સહારના સવ સબંધોમાં સૌથી મોટો સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશન છે જેનાથી કોઈ વાત છુપવાય નહિ. જાત કરણનો પાલો રખાય નહિ. તેની સામે હૃદય ખુલ્લું કરી રાખી શકાય એવો મિત્ર એ એક જ સ્વભાવ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કોઈ પણ બેઠ રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને જોડનારો પ્રસ છે શરીરનું મિશન તે કોઈ મિશન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આત્માને બેસવા જતાં પણ આપ એકબીજાની નજરે આવ્યાં શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, કાંઈ આપ હમણે માઈલ દૂર હો. તે પણ અતર જણાયો નહિ. કારણ કે સ્વભાવે અતર આત્માના અવ્યક્ત સદૃશને પણ શોધી શક્ય નથી.

દેહ મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તે દેહાતીતની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા છતાં પણ મિત્રતા તે રહેશે જ. બીજાવતીજ સૂતનાં પાનાં ઉપાડીને જોશો. તે તેમાં આત્મે દેહાતીત મૈત્રીનું અવસર ઉઘાડેલું મળશે. વીતરાગ મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર ચતુર્થની મહાગુણો જોતમને કહે છે- જોતમ! તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરવો જ અશકિત નથી તે પાછલા કલસાય જ એથી અવરૂં રીતે અમો આપણે છે જીવન આત્મા અને ગમા જીવનનાટકના કોઈક

પણ બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની માત્રા ન બદલાઈ દસ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદમરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સ્મૃતમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશમાં ચોથા અને કાણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દસ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ એટલે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે એટલે પ્રત્યધારી આવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધૂળ બિડતો પણ એ જ એટલે, એક બાણમાં કાણિકના ભાઈ જોને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એ શી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે લા સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં એટલના પ્રતોમાં કાઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ભૂતિને માર્ગે ગયો.

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉઘાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં હેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કાણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ?” સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વે ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કાણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાત્રકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિન્ય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે બાઈ કરતા ભાઈનું વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગ્યાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપતિનો વારસ બનાવે છે આ એક નાગનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કેવું

નામ જામર ગઈ છે ? આ જાધા જોડો મોઢું છે કાઠને દત્તક લેવામાં સુખ
 દેતું છે એ તો તમે જોણે દત્તક લીધેલા લીધા હોય તેને પૂછ. તેના અંતરમાં
 તો ખ્યાલ બહુલી હોય છે અને દેટલીક વખત તે બહાર પડી આવે છે
 તેમના સંજાધા દેટલીક વખત કાઢવા પડે અને છે પરંતુ દત્તક લાઈ જેવા
 મિત્રના સંજાધમાં જામ બનતું નથી કે સંજાધમાં કાઢવા પડે આવતી નથી.
 સરત એટલી કે તેમાં જામવડ સળવડ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સામાન્ય
 રીતે જીવનમાં સેકડે સાચીજી આવે છે ને જામ છે ને તમારી પડે
 પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પરંતુ પણ એવાજોડો
 મિત્રતા દેટલી દેખવાની ? સપ્તિ હોય તે વખતે તમારી આજુબાજુ એ જ
 સરનાર હશે કે જાડનાં પાંદડાં બનીને હાથે કરશે એવા પ્રજા મળી રહેશે.
 પરંતુ બીજી જાનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંજનીના વેડે
 બહામ એટલા પણ જાગ્યે જ મળશે.

દેટલાક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવ-
 નમાં સપ્તિનું સરોવર જાગતાં હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને ઊંડો નહિ
 પરંતુ જ્યારે સપ્તિનું સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પક્ષ પક્ષી
 દેખાશે નહિ. એવા સરોવરનાં પાખીજોડો મિત્રતા ન જામી. ને મિત્રતા
 બાંધવી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો જામવો જોઈએ જીવવું અને મરવું
 જાને સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાછી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પાછી
 સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રાણ તજી દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહિ. કદાચ
 તેની સામે દૂધ ધરવામાં આવશે તો પણ તેને ફેંકે મારશે. માછલીને કદે
 વાળ આવે કે-અરે માછલા ! પાછીમાં તું આટલી લીન કેમ છે ? આજ
 તને દૂધના તમારનાં લઈ જાઉં તો તે શું કહેશે ? તે કહેશે કે કાંઈ કિંમત
 ની દૃષ્ટિએ દૂધ પાછી કરતાં વધારે કિંમતી હોય પણ મારા માટે તો પાછી
 એ જ જીવત છે.

સરોવરનાં પાખી સરોવર સુકાતાં ઊંડો જશે પણ અસ્થિ માછલી જ્યાં
 પણ નહિ જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાછળ તમે જાઓ રહિશ
 ખર્ચો તો પણ તેમની કિંમતી ગણતરીએ તે જાગ પડશે. તેઓ તમારા
 પતનનાં નહિ પણ ઉત્થાનનાં અર્પણ જોશે તેમની આંખો તમારા વિદ્યુત
 જેવા માંડશે વિનાશ નહિ. વિનાશના માર્ગે તમારો પગ મૂકતો નેત્રો તો
 તે દુરત તમને શોધશે એવા સાચીજી કહેણાં મીઠી મીઠી વાતો નહિ કરે.
 જ્યારે જ્યારે કડવાં વેણ પણ સંજાગ્યશે. ને તમે એમ માનતા હો ?

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે જૂલ કરો છો. હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લા તલવારની માનસ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી. સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવસ્કુર, દલિયુના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુ ખના સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે સુશીળત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુ ખ થાય છે. વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં જૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લા ધડી સુધી પણ જુલાતો નથી. જેને કૂવનો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય? હુ માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે.

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો. અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધિકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે.

જે ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય એમણો સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કેણું? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે. પહેલાંએ કહ્યું કે, “મારી દૃષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે. દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો મુદ્દા લાવે છે. ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા જીવનમાં ધાન્ય પકાવે છે.”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરતા સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠા માસના પુન તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કથાગ્રેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ ચાદની જ મધુર લાગે છે અને બતા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રગટે છે, અને રાતના

આપણને ઘેર આધારમાં છોડી જતો રહે છે. જ્યારે એ તો આપણે સાચો સાથી છે કે જે આપણને ઘેર આધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. આધારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાથીની મિત્રતા સંબંધી સંસ્કૃતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી ક્રમેણ સચ્ચી પુરા સુચિમતી ચ પચ્ચાત્
વિમલ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિષ્ણા હાયેવ મેષી અહસસજ્જનામ્ ।

ફક્ત જનોની દેસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથ જેવી હોય છે. સરખાતમાં તે ખૂબ લાંબી હોય છે અને ખીમે ખીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સચ્ચીનોની દેસ્તી એથી ઊંચડી હોય છે તે અપોરત તમકાની આકર્ષક સરખાતમાં એકી જણાય છે. પણ ખીમે ખીમે વધતી જાય છે. બીજા સ્થાનમાં તે કહે છે -

ઈચ્છાદેઽમાત્ત કમચા પર્યજિ ઘણા દસવિશેષ
તદ્વત્ સચ્ચન મેષી વિપરીતાનાં તુ વિપરીતા ।

સૌરડીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ એકી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે જાય તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે. એવી જ વાત સચ્ચીના મિત્રની છે. > સરખાતમાં કંઈક ફક્ત દેખાય છે. પણ જેમ જેમ કિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે કે જે પછી છેલ્લાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિષિતિય ભવાનક આધારમાં પણ છોડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો જિવામાં કોયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરોરત્ય રક્ષણને માટે જન્ને દાઘ દમોર્યાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઠ થતી હોય તો તરત ૮ દાઘ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જો નગરની સમી કંઈ ભય દેખાયો તો આખોની રક્ષા માટે જન્ને દાઘ આગળ આવી જાય. રામે સુખેર સાથે મિત્રતા આપી, સવ પ્રથમ તેમણે વાલીનો વધ કપો અને મિત્રનું દુઃખ દૂર કર્યું. તે માટે તમને કપડીનું નિશાણ્ય ખર્ચુ. પરંતુ મિત્રને માટે તે બધું સદન કરવા તમાર દના. બીજી બાજુ સુખીવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસેનાને શુદ્ધના મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સવ દુઃખ દસ્તાં દસતાં સદન કરવાનું કળા જણવી નેઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાંતવની છે. મિત્ર પર કપટ આણ્યુ પાણી મુકાઈ જાય તો કાંતવ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખળનામાથો મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ જીને નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે. પુરતકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે. પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા. દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે. આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે. જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે. દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે. આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બહુ તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા ટોશિશ કરી ત્યારે ધનનો આહાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અતુલન કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે. જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુખેર કાર્નેગીની છે. તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધીર અધારમાં ઊઠી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તે આપણે સાચો સાધી છે કે જે આપણને ધીર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુખેય સાધીની મિત્રતા સમધી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

માર્ગમ શુભો હયિષી કમેષ્ય કલ્પી પુરા કૃષિમતી ચ પચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિથા હાયેષ મેત્રી સહસ્રજનાનામ્ ।

કુટ જતોની દોસ્તી પૂવ દિશાના સુખની છાયા જેવી હોય છે. શરૂઆતમાં તે ખૂબ લાભી હોય છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સહજજતોની દોસ્તી એથી ભિન્ન હોય છે તે અપોરુષ તડકાની તથા શરૂઆતમાં એકી જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. બીજા સ્થેયમાં તે કહે છે -

ફંચારેડપ્રાતઃ ક્રમણ પર્યજિ યથા રસવિશેષ
તદ્વત્ સગ્ગજન મેત્રી વિપરીતાતાં શુ વિપરીતા ।

દોસ્તીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ બોલી હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે એવી જ વાત સહજજન મિત્રની છે. જે શરૂઆતમાં કાંઈક શીઠ દેખાય છે પણ જેમ ક્રમ કિતરતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માલુમ એવું જણાય છે કે ૭ પછી ઊંડવણ મન થતુ નથી અને એવા મિત્ર વિપતિના વસાતક અધારમાં પણ ઊઠી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહસ્રજની ભાવનાનો જિજ્ઞાસુઓ વિશાલ મિત્રતામાં દેખાય છે. શરીરના રક્ષણને માટે જ ને કાચ કમેશાં તૈયાર રહે છે. કાંઈ પણ જગાએ પીડા થતી હોય તો વરત જ કાચ સાં પહોંચી જાય છે. જો અંદરની સામે કાંઈ ભય દેખાશે તો આંખોની રક્ષા માટે જ ને કાચ આગળ આવી જશે. શમે સુમીર સાથે મિત્રતા બાંધી, સર્વ પ્રકાર તેમણે વાસીને વધ કર્યો અને મિત્રનું કુખ દર કુ તે માટે તેમને કપડીનું શિશુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે પણ સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજા બાળુ સુમીરે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંવાને શુદ્ધતા મેઘાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સ્વ કુ ખો દસતા દસતા સહન કરવાનો કળા જણવો જોઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાલવતી છે. મિત્ર પર કષ્ટ બાળુ કણી સુકાઈ ગયું તો કાલ

પણ પોતાનું અગ્નિતત્ત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ જીજ્ઞે નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની ઠલા જાણે છે. પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સપત્તિ પણ છે જડ સપત્તિની સાથે, સજીવ સપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સપત્તિ અને સુખશ બહુ તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ ઘર્ષી શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા દ્રાશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો ઘર્ષી ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીને અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારે આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આપણુ માને છે કરુણાની વર્ણનાં બે બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાડીની સૌરજ લાવે છે આવકનો સ્ત્રોત મુલ્ય દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણું છે આરે નિર્દય હૃદય એ સૂડી રેતી છે ત્યાં નેહ, સલામત્વ, સરળતા અને તરફનાનો અભાવ છે જીવનનું આધુર્વ સદાશતામાં હેમું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદયમાંથી દયા અને રોલની સરિતા મુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નાકસો બની જશે જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ ખલાસ થઈ જશે તે દિવસે તેનાં નાનાં બળદની શી દાઢત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે કૃતાથી ? એ તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગણુ પેતાના ઘ્યાનો અને કૃતી પેતાનાં મહુમિનિ કરે છે

કરતા જીવનનું કષક છે કરુણા જીવનનું આધુર્વ છે ખેલમાં વિદ્યેની આગ છે બી નાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ રહે અનુકરણને આત્મિક મુશ્કેલીમાં મળી છે સમજવનાં પંચ ચિકિત્સા અનુકરણ પણ એ છે કેટલાક ભેદો અનુકરણના પણ સાવચળને નિર્વચ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દર્શનની પ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકરણના ભેદ સમગ્રી જ સંકળ નથી કારણ કે અનુકરણમાં દીન, દુબળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણું વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેશે છે અને દયા તથા અદિષ્ટા એ આત્માના મુલ્ય છે શુ આત્માના નિશ્ચયનું પણ ક્યારેય સાવચ દોઈ હો છે ? આ અનુકરણ એ જ આદિત્વની જ્ઞાની છે જનત જનત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં આરે કરુણા નહત ધાવ છે ત્યારે તો આત્મા અવિરનિષ્ણામાંથી વિરલીખ્યા તરફ ખલાઈ મારે છે

ત્યારે માનસના તલમાંથી કરુણાનો પ્રવા મુકાઈ જાય છે ત્યારે તે જ્યોત વિનાના રીપક ને છે ? રીવામાંથી પોત છુટાઈ જાય છે તે રીવા રીપે ન રેનાં મારીનું મોટું મળાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવ માણસ પિડા સરખો છે પીડિતને બેઠે તેનું હૃદય કરુણાથી બી નું નથી

૫૧ આનંદેશના આત્મામાં મામતી એક વાત છે એક દરિદ્ર મુખરને પાણી ? ? દેનાં એ પણ એક અમાનુષિ કાવ છે નિમગ્ન પાણીને સ્પર્શના પાણીના આવે છે તમના કરુણ ચિકિત્સા નામરોતે વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્ય કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિગ્રહ કૃત્તી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામાં આવે છે. પ્લેટફોર્મ ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સારાંચે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભાગ્યમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો હોયે એક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે.

સાલગવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમાં ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે.

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે બાકુળતાથી ભાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે સુરેલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને ફટકો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા બ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુ ખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુ ખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી.

ગંધેડો કોઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કોઈને દુ ખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુ ખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણે પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે. બીજાના સુખે સુખી થવું એ ઈચ્છી છે અને બીજાના દુખે દુખી થવું તે કરુણા છે.

જેક પ્રકાર પૂછી લઈ તમે બીજાના દુખે દુખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે દુખી થાઓ છો? બીજાના દુખને લીધે જો આપને પીડાતો અનુભવ થતો હોય તો સમજાવો કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો દીવડો અમતી રહ્યો છે પરંતુ આને કોઈકી ગતિ પદ્ધતિ રહી છે. આજનો માનવી બીજાના સુખથી દુખી થઈ રહ્યો છે. બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્ક્રાંતિ નોંધીને હૃદયમાં આનંદ ન થતો હોય તો સમજાવો કે હૃદયમાં સંતાપનિવૃત્તિ થઈ છે. આ ૭ બધી ત્રાસો આજ જીવિત કામ કરી રહી છે. માનવો કસ્ટર્ડ બે હૃદયધિપતિ બન્યો. તે વેના ચરણ ચૂમવામાં આવે છે પણ જો માનવો કસ્ટર્ડ સ્વપ્નમાં સારી સ્થિતિમાં પડ્યો તો ક્યારે એનું દેવાણું તીજી તેને માટે પ્રાર્થના કરાય છે. કારણ કે કસ્ટર્ડને સારી સ્થિતિમાં જોવા માટે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે. કસ્ટર્ડ નવા જુદામાન મુનિ આવે અને નવી ૮ વાણીમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજ નૂતન બસરીનો સ્વર વધુ પસંદ કરે છે. એટલે જની સ્થાપિત ગાદીઓ ધરતીકંપથી ધરા મૂટે તેમ પ્રજા જોડે છે. તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે લાંબિત અને અપમાનિત કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે. નવીન સૈનિકીના નવા અક્ષરો ઉપર બધાં મોહા કડકડી જોડે છે અને પછી તે અદા અને આચારની કુદર્ષિ દર્શન સમાજમાં તરી શેષની પ્રત્યે વિરોધનો વટોળ જગાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ આ બધું શું છે? જરા જોઈ જોઈને જુઓ કે અદા અને આચારની રક્ષા કર્યા અને કેવી ૧૦ થઈ રહી છે. ૧ મેં કહ્યાં અને અદાની જગ્યા

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વય માનવતાનું પ્રતિક છે

જ્યારે બીજાને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનો અનુભવ થવા માડે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામા માનવતા આવી છે કેમકે બીજાનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ જાણે છે કે જ્યારે આપણામા હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા દેટલી ઉદાત્ત હોય છે તે માટે એક પક્ષિમા કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહણું કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે જોડે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, બીજાનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામા ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જીએ માનવા લાગ્યો છે એરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામા ઊડવું એમા કોઈ મોટો અમલકાર નથી, કારણ કે ગદી માળી પણ હવામા ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નહીં પાર કરવી એ પણ કોઈ મોટી અમલકારની વાત નથી કુતરાઓ કોઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કોઈ અમલકાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ બીજાના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી ઊભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમા ઊતરી દુઃખી પ્રાણે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમા ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમા આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમા બીજા કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના દનજ ધી ઉપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હજારો માનવીઓની વચમા, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો બે મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમા સ્વર્પણનો કોઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનું એ બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાડીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમેા ખુલ્લુ દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે ન્યારે નિર્લેપ હૃદય એ સુખી રેતી છે ન્યાં રનેકે, સહાનુભૂતિ સગળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય માંથી દયા અને રનેકની સરિતા સુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નહંસમેા બની જશે જે દિવસે માનના હૃદયમાંથી દયા પણ અદાસ ધઈ જશે તે દિવસે તેના નાનાં બળિની શી હાથત થશે ! માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે કૂતાથી ! જે તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગણ પોતાના ઇમાનો અને કૂતરી પોતાનાં ચકુચ્છિના કરે છે

કૂતા જીવનનું કસક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં વિદેશની આજ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તે બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ કેવે બનુકે અને આત્મિક યુદ્ધમાં મણી છે સમ્પત્તિનાં પાંચ મિલ્કોમાં બનુકે પણ એક છે કેટલાક મોઢા બનુકે પાના પણ સાવલ અને નિર્લેપ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દશ નની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે બનુકે પાના ભેદ સભવી ન શકતા નથી કારણ કે બનુકે પામાં દીન, દુલ્લભ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અહિંસા એ આત્માના યુદ્ધ છે શુ આત્માના નિઃશુદ્ધ પણ ક્યારેય સાવલ હોઈ શકે છે ! આ બનુકે પા એ જ ચારિત્રની જનની છે અનંત અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં ન્યારે કરુણા જન્યુત લાવ છે ત્યારે તે આત્મા અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણ તરફ ખસી શકે છે

ન્યારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે ન્યોત વિનાના દીપક જેવો છે જે દીપમાંથી ન્યોત છુટાઈ જાય છે તે દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનું કાચિયું ચણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માટીના પિંડ સરખો છે પીડિતાને ભોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બીજાનું નથી

પૂવ આનંદેશના આમોદ્ય ગામની એક વાત છે એક દરિદ્ર સૂવરને પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાર્ણ છે મિચારાં પશુઓને નર્દનનાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારે નાગરિકોને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ભુગ્ધતા જવાઈ જાય છે ભારતની સગદાર પણ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ઘોષણાઓ કરવામાં આવે છે 'એટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોષ્ટરવામાં આવે છે અને સાગરે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો હોયેકે થઈ ગયા છે સગદાર તો તેને ત્રોત્પાલન આપે છે મલ્ગોલોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાક્ષણવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સગદાર કંગોડો કપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સળગતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવસ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોષ્ટરો પહેલાં કરતાં કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચક, હરિજનની રમીતા બધતથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે સુરેકલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દશ્ય જોયું તેઓ સૂચવરને હૃદયેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધતથી જઠકાયેલું સૂચવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા ન્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શીતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કોઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કોઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના બે શબ્દો પણ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમજાય કે માનવતાની નોંધિથી આપણુ હવે ઝગમગતુ નથી હયા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે બે હયા છે તો માનવતા છે જે હલકામાં હયા છે તે જ જીવિત હલકા છે હલકા આમ તો એક માંસનો ટુકડો છે પણ આપણને જીવતા રાખવા માટે પ્રયેક કુણે તે રક્તને પરિશ્રમણ કરાવે છે તે રક્ત જ નહિ, પણ આખા શરીરનુ કેન્દ્ર છે તે બોલીને તતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં બે હરણાના બે મિન્દુઓ ભાજે તો તે સજીવ બની જાય છે કુણા વિના એ માંસના ટુકડાની કાંઈ કિમત નથી.

એક કવિ કહે છે

દયા હીમ વાયરિયા હોરા જનમ ગર્વાંધ,
ક્ષિ પરથરસે વિલક્ષો કર્યો ન કુલ જનાર,
કોમલછાકા માવ ન મનમે,
ફિર કયા સુંવરતા તનમે લીવન વિપ વરસાવ ।

હયા વિના જીવન એ ઉજાડ આમ છે ફૂલ છે પણ તે એવુ કે જેમાંથી સુગંધ મરી પરવારી હોય. હયાના અભાવમાં જીવન સૂકુ રેતીના રણ જેવુ છે હવેમાં બે નાનુ સરખુ હયાનુ ઝરણુ ફૂટે છે તો આખુ જીવન ખીંટી કોડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી કુબે જવાઈ જાય છે.

વૈદિક દશનમાં એક નાનુ રૂપ છે આરે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનુ નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બનાવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી જમા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિને ઉપભોગ કરનાર તો હાઈ છે નહિ, પછી તેનો અનંદ કોણ માણશે ? ત્યારે વિશ્વના સર્વ સક્રિયમાન માનવીનુ નિર્માણ કરવાનો સહન કર્યો.

આ શુભ સંજ્ઞાપત્રી જાણુ આરે સ્વપ્ને ભઈ ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે આવ્યુ અને બોલ્યુ ભગવન ! બાવી મૂલ ન કરશે. એ પ્રાણી દલ અને મેઢમાંની ફેલાલીને અસહ્યને જન્મ આપશે અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. આમને પણ ખબર પડી તેણે કહ્યું- ભગવન ! માનવ નામનુ પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. આરે તેનો સ્વાર્થ જેમમતો જાણુશે ત્યારે તે પોતાના માતા પિતા બાઈ સુદનિ મારી નાખશે. સૃષ્ટિએ આરે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું- હે નાથ ! માનવી સત્ય અને આય એ બન્નેની

પાછળ તો લઠ્ઠ લઈને પડવાનો એ બે ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું " પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો. જે આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ " પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કોમળ બને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્ર પાને સ્થાન છે. એ અનુક્ર પા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

જ્ઞાતા સૂત્રમા જુઓ. પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સંભળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહેલોત્સવની શરણાર્થિઓના સૂર હજી કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉપ ન આવી કયા ફૂલોની સુકોમળ સૈયા અને કયા જગીન પર એક વસ્ત્રનું બિંજાનું । આ સૈયા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બંનેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો । રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો । કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાજી માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર આત્મા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કોમળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા । જૂમિની સૈયાએ તમને મહેલોની સુકોમળ સૈયાની યાદ દેવરાવી । અને તમે મનમા સવારે મારી આડા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકામ દ્વારીનો જેઠા ખાસ જ્યો દતો તમે એક દ્વારીના યોગના આગેવાન દતો તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મડપ બનાવો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંદ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે જો મડપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના આબુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આગ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપાટો જતો હતો. પ્રચંદ પવનને લીધે આગ વધતી જતી હતી. ત્યારે વનમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મરક્ષા માટે તમારા તે મડપમાં આશ્રય અને તમે પ્રેમથી સર્વને જગા આપી. આ આગને લીધે જ મજત વેર પણ ભૂધાઈ ગયાં સિદ્ધ અને બકરી પણ તમારા મડપમાં એકબીજાની નજીક થઈ હતી. ખરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને મા' બનાવે છે. જેવી રીતે અધારમાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો બેદશ્યવ બૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે કુખના અધકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર બૂલી જાય છે.

તમારા મડપમાં વનમાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસલું ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોય મડપ બધાં પશુઓથી ચિકાર કરાઈ ગયેનો હતો. આ નાના સરખા સસલા માટે પણ તેમાં જગા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ કીચો કર્યો. તે વખતે સસલાએ ત્યાં જગા ખાસી જોઈ અને ત્યાં આવી બેસી ગયું. તમે જોયું કે પગ નીચે મૂકવાની જગા નહોતી. અને મેથકુમાર! એ વખતે મજેન્દ્રકેપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા શરણમાં આવ્યું છે. જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક ક્ષણ માત્રમાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન કડુણથી કરાઈ ગયું. તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બદલ રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કડુણાને કારણે તમે મનુષ્ય માત્ર બાંધ્યું.

આગમ આ વાતની સાક્ષી આપે છે.

સપ્ત જુમ મેઘા સાપ વાળાણુકપિયાપ, મૂયાણુ કપિયાપ.
સીવાણુકપિયાપ સત્તાણુ કપિયાપ. સસાર પરીસિકપ માણુસ્તા કપિયાપ.

—ગાંધી ધર્મ કથાંત સુત ગ. ૧

મદાદમરણુ ભગવાન મદાવીર બોલ્યા—પ્રાણુ જૂત જીવ મારે સત્ત્વી આ અનુકાપથી જ તમે સસારને સીનિત કર્યો અને મનુષ્યનું આનુષ્ય બાંધ્યું. ત્યજ વિશ્વ વીત્યા દાવાનળ શાંત થયો. પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળે-દ્રડપ તમે જગ્યા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માગ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી એથે દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આપુ શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજા શ્રેણિકના મહે-જમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાલળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સચમમા સ્થિત થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૨૫ શુ જુઓ છો ? ગુણ જુઓ કુળમા શુ જોવાનું છે ? શીલને જુઓ અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો ચત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શુ જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જુઓ ધર્મના દયા જુઓ કેમકે, ૨૫ અને કુળ તો બાહ્ય આપોને માટે છે, જ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈકે વખત જૂલ થવાનો સભવ છે વિશાળ અધ્યયન કરનાર અને લાખ લાપણો કરનારના અંતર જુઓ તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની સકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેક-વાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહન-શીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોતાની વીદીમા જગઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રિયાથી ન કરો તમે એ જુઓ કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને મિનગતતા અપી ગકે છે

ત્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સદ્ધેષમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મંત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હિરના સર્વે પહેલાં ગદે અને જન્મજામનના તાપને ધોતી રહે એ જ કલ્યાણની વાતના છે

મનની કામજતા જીવનની મિદ્ધા છે. મનની મિદ્ધા જ્યારે વાણીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કુસોની કામજતા જ્યારે હૃદયમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્ષિપ્તિઓમાં તે સ્વાકાર થાય છે. આકાર દેવતાને શેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે. જે જીવનને બીએ સર્વ જાય છે.

જીવનનો કાર્ષ્ક એવો મિશ્ર છે કે માનવી નમીને જ જાગળ વધી શકે છે. જે થડો પાણીમાં નમે છે તેજ કારણ છે. કૂવામાં થડો નાખીએ અને નોંધીએ તો જળાશય કે થડો પોતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તેજ ખાલી જ હોય છે. તેમાં એક રીધું પશુ પાણી કારણ નથી. જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી કારણ છે. તેવી રીતે જો જીવનના થડને જળાશય કારણ હોય તો નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પશુ કામે જાપ કાર્ષ્ક પશુ સતની પાસે જાએ. કાર્ષ્ક વિદ્યાની પાસે કામે જાએ. કાર્ષ્ક દસનરાજન્યા પ્રોફિસર કે ઈતિહાસ ભૂગોળ કે સાયન્સના નિષ્ણાત હોય તેની પાસે જર્ષ જાપ જાપની જાતને વિદ્યાન્યા અથવા સાગરમાં જોઈ શકશો. પરંતુ હૃદયમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી શાંતી પૂર્ણ પ્રજ્ઞા પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના જાણવમાં વિશેષતા પશુ વગારી સામે પોતાનું દિલ નથી જોઈ શકતા. કારણ કે સિખની ગેરસિસ્ત અને સિદ્ધ ક્ષતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને જા ખિન્નતા હૃદયના ખુશતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

આજના વિદ્યાર્થીયર્ષમાં શાંતનુ બીડણુ જોવામાં આવતું નથી. તેમજ

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કોલેજો વિશાળ છે, બ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે. જ્યારે કોઈ મહત્ત્વ પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આંખો કરી બેસી જાય છે. તેનામાં સત્યને સ્પર્શવાનું સાહેસ પણ જણાતું નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશે તો જાણશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમાં એવી કાંઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના ઊડાણમાં પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અહીં પ્રવેશ કરી જીવનને બીજાવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી -જીવનમાં વિનમ્રતાની માટીની કમી છે. માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે. પથ્થરમાં ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમાં પલ્લવવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમાં જ છે કે જે એક એક કણને બીજાવી, નરમ બનાવી તેમાંથી અકુરો ફોડી શકે છે. આ માટીમાં જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ જાગી શકે છે. પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે. પથ્થર અને માટી બંને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાંઈ નવું સર્જન થતું નથી, જ્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક અણુમાં નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે. આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, જ્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે.

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કોમળ બનાવો. તો જ તેમાં જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશો તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશો. જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહ કાર, મઠ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમાં જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાંથી ભરાશે ? જો ક્ષમ્ય પરાણે તેમાં અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશો તો, અમૃત ઉપરથી દોળાઈ આસુ જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહ કાર ખીલી જશે. અહ કાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયર નીવડશે પણ એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છવકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે.

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાંથી અહ તા વિપને કાઢી નાખવું જોઈએ. તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિપમ્ય બનાવી દેશે. ઝેરનું એક દીપ્ત વાસણમાં ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તો પણ ઝેર જ બની જાય.

જ્યા સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યા સુધી તેના ઘાટ ધડી શકાતા

નથી. તેની રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડા મારે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા ધમવાન મહાવીર પાવાપુરોમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વપ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કુરુક્ષાવતાર મહાત્મા યુધિષ્ઠિરે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પત્નીના સિંધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કચી છે. પણ હવાએ નાનો છે. મારે આપણે નમ્ર પડી ધમવાનના સમવસરણમાં દેખાતાં આમશે પણ આપણને એ જ સદેશ આપે છે કે જો નીચે ઝૂકીને ઊંચે ચઢીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાડકાનો માથો તો ધક્કીયે વાર ઝૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત્ત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો કોઈ અથ નથી. એમ તો કસરત કરી વખતે આપણે શરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વહન નહિ કહેવાય. કેમકે શો જ દોઢ હાથ કસરત કરી પસીના ઉતારનાર ધ્રુવ પિતાને સમાન આપણે પુરસ્કીર્તિથી એકે પણ ચવાની તરફી લેતા નથી. ગુરુના ચરણે પડામાં તો શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળે શકે છે.

મનને નમાવવાની પદેલી શરત છે અહ કાનુ ગળી જવું. જ્યાં સુધી મનનું અહ ગળતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની જાતના ચતી નથી. મનના અહ કારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણો જાતને નાની માનીએ. મનની લઘુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લઘુતા છે ત્યાં ભેદભિન્નતા પણ છે.

આખાતમેઓ કવિશ્રી જ્ઞાન દમનજી એક પદમાં લઘુતાના મહુર્જનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન આની લઈ ગુરુજમ જ્ઞાન નિશાની
સિદ્ધારાજ ધામને જાવે સખિયાં દિલમિલ લાડ લાવે.
બોલે હોય તો નન ન પાવે જો જાવે તો સિંધ કટાવે.

આખ્યાત્મિક ચોગીસત લઘુતાનું આધિક વિન પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા દેલી મોલક છે. નાનું જાળક દરકને પ્રિય હોય છે. સત્તનું જાળક હોય

તો પણ તેને ખોળામાં લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો ઠીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફેરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમાં ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઈ રોકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને ખોળામાં બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી બેઠે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમાં પોતાની બધીયે ચિંતાઓ ઘોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસ્યા પછી બાળકમાંથી કિશોર અને કિશોરમાંથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમાં જવા માગે તો તેને કાણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમાં આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમાં, જેટલે અંશે હકીકત હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂંજે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસમાં ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે બિલા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામાં જ છે

ભગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, ભક્ત પ્રહલાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાંથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા બિલા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ગુપ્ત રહેવું
- ૩ અપંગધીને દડા ફેલી વખતે પણ ચિત્તને કામળ રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો કદાચ તમે આવેશમાં આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઉચ્ચ સ્થાને છે પશુઓ નીચું મોં રાખી

નથી. તેરી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ખડવા માટે હૃદયરૂપી મુવલ્લુને નરમ બનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો ઘરેલો કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય મર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કુસુમાવતાર મહાત્મા યુધિષ્ઠિ આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના સિમ્બોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમવું પડે. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે જીમી છે. પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમવું પડે. ભગવાનના સમવસરણમાં દેખણતાં ચામરો પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે મૂકીને ઊંચે ચઢીએ છીએ.

નમવું એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમવું તે વિનય નથી. હાડકાંનો માથો તો ધણીયે વાર ઝૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત દિવસ મૂકીએ છીએ. આવા મૂકવાનો ઠાઈ અર્થ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે. નમે છે. પણ કસરતનું નમન વલ્લ નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર મુવલ્લ પિતાનું સ્થાન આપવા ખુરશીમાંથી બેઠો. પણ ઘરાની તસદી સેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડવામાં તે શરમ જનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયના મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્યાવચાની પહેલી શરત છે અદઃકાગ્નુ મળી જવું. ત્યાં સુધી મનનું અદઃ મળતું નથી ત્યાં સુધી મુશીજન્યોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અદઃકારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનીએ. મનની લપુટા જીવનની શરણાગતી નિશાની છે. ત્યાં લપુટા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મનોમી કવિથી જ્ઞાનદેવનાજી એક પદમાં લપુટાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

મનુષ્ય મરે મન આની લઈ મુરખમ જ્ઞાન નિશાની
નિરુજા નિરુજા મને સખિયાં દિલમિમ ભાલ લાયવે
જોડે દેવ તો નન ન આવે ને જાવે તો યિત કરાવે.

આખ્યામિક મોખીસત લપુટાનું આર્થિક વિન અપ્તન કરે છે. લપુટા પેટની માંક છે નહીં જાળક દરેકને દિવ દેવ છે. લપુટા મળકે ટુંપ.

મુરુ આવ્યા છતાં જિભો પણ ચતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જોટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને સ્ત્રીજન જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણુગે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકપ્રિયાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ ગીતે શિક્ષકને સતોધીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેદીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી સ્ત્રીજન-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિષાળી છે મટે તેમને નમનું જરૂરી છે, એમ માની બૂંધે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળાવળીને સજામાં કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રજ્ઞામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે ? કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

આમે છે આમે તુ કોમે મોઢે, છતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર
 ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી
 આપ. વાણ, પૃથ્વી ઉપરના આર્ત પાણીમાંથી પાણી ખેંચે છે પણ મીઠા
 પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્ષાવે છે તો તમે સ્વામર નહિ વાણ બને.
 સ્વામર પાસે આસીમ બળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે છતાં તે પૃથ્વીથી
 કોમે ચઢી ચઢે નથી. તેનો મોઢામાં મોઢા હોય એ છે કે મીઠા પાણીને
 આડુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર, પેટ બસ્યાનારા મીઠા
 નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર કુવામાં આસ લેનાર વાણ બને અને
 કુવામાં મિઠાઈમાં પસંદાવવાની કળા શીખે.

વિનમન બીજું લક્ષણ છે કોપના કાઠા વખતે સાંત રહેવું કોપની
 સ્થાવરી સ્વભાવોમાં પેટ્રોલ છાંટવાનું કાનું કાનું શુદ્ધિમાનનું કાનું નથી.
 બે આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે
 તમારી નતને અમાવી અલગ થઈ બને.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડ ફેલી વખતે પણ ચિત્તક્રમણ રહેવું જોઈએ.
 કોઈ સાધુના જીવનમાં હોય લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રમુખિત આપે છે
 તેમ છતાં આચાર્યના મનમાં સિખ પ્રત્યે દેટલી ક્રમણ ભાવના હોય છે
 માતા કહ્યું વખત જાળકને શિક્ષા કરતી હોય છે કઢોર શિક્ષા કરતી વખતે
 તેમાં કુરવા દેખાતી હોય છે જેનારને દેટલીક વખત એમ પણ લાગે કે
 તુ જાળક પર આસીમ મનના રાજનાર આ જ માતા છે ! કે જેની
 વાત્સલ્યની ધાર બીજકુલ સુધાર્થી ગઈ છે અને આજ રેતી જ બાકી રહી
 હોય એમ લાગે છે પણ અહારથી જેનારને શી ખજાર પડે કે આ કઠોર
 દેખાવા અવરણ નીચે વાત્સલ્યનું ક્રમણ ઝરણુ વહી જાય છે ! તેથી રીતે
 શિક્ષા કરતી વખતે હાથ બંધે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે ભે
 જે એટલે જ સિખની બૂલ વખતે કઠોર શિક્ષા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમની
 પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજમાં તેમની વિનમતાની સાધ્યો
 ચવાઈ છે આ લોકમાં માનવે વિનમી રહેવાનું છે પણ વિનમની પાછળ
 કમ અગર સ્વામ પણ કામ કરે છે

વત્સવેણાઓએ વિનમનાં પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ હોઝેપચાર વિનમ આ જાતના વિનમમાં અતરની પ્રેરણા
 વિના માત્ર અહારનો દેખાવ હોય છે મોઢાઓ આત્મા અને સ્વાસ્થ્ય નહિ
 કરીએ તો મોઢામાં ખરાબ દેખાશે. લોહા કહેશે કે દેટલો અડકારી છે !

ગુરુ આવ્યા છતાં ભોગે પણ ચતો નથી આવી લાવના હોય, અથવા મોટાનુ જેટલુ વધારે સન્માન કરીશુ તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જેનાગ પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બન્ને લાવનાઓથી કરવામા આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનુ સન્માન નહિ કરુ અને તે નાગજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનુ ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમા આવે ત્યારે આચાર્યનુ વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનુ સન્માન એ મારે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પર પરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘન નાયક છે અથવા તો તે સચમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચલાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષીત ને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા મારે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનુ પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનુ સન્માન કરે છે. મેનેજર પેદીતા માલિકનુ સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનુ સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનુ સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ મારે આમા વિનય રાખવામા આવતો નથી પણ પોતાના કરતા વધુ સપત્તિશાળી છે મારે તેમને નમનુ જરૂરી છે, એમ માની બૂકે છે જો વિનયનુ સાચુ સ્વરૂપ હૃદયમા વસ્યુ હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનુ કારણુ એ છે કે આ વિનયમા તેનુ અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના ત્રાગમા પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામા આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમા વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમા પોતાનુ મ્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનુ પાપ પહોંચ પર ચઢી પોકારવા માડનુ

હોય છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુઓ કે તે કોની સામે ચૂંટી રહેલ છે એવે વખતે કાંઈ જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી લેશે. જાહી પણ વિનયનો માત્ર ઢેહ છે બાળ્યા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક કારમસહરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ બાવો! માણસ, જેના અંદર કોપર સંબંધનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવા ક્ષેત્ર સત મંત્રી જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ બાળ્ય વિનય—આ જાતનો વિનય મુખ્ય બાળ્યાઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો કમ કે પ્રમોજને સામે પુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સ્વચ્છતાની સામે કે જ્યાં કોઈ ગુણગુણ બંધિત હોય છે.

પછી તેને વેશનો મોહ કે પંથનો પ્રેમ રહેતો નહિ તેને એવો બાળ્ય નથી હોતો કે અનુક્રમ પ્રકારનો વેશ હોયે તો જ હું નમીશ બનર અનુક્રમ જાતના કિનારાં કે અનુક્રમ પંથમાં વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. બાવો! કોઈ બાળ્ય તેના મનમાં નહિ હોય તે પંથ બનર વેશને નહિ પણ સ્વ ગુણગુણ સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દશન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સ્થાપના હોય ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મન નમી પડશે.

બાળ્યી પરંપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ક્રોધ ત્યાં જ વિનયનો બાળ્યા હોય. જાહી જી ન ચારમાં તો વિનયનો ઢેહ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો બાળ્યા નથી.

વિનયના બાળ્યાને પારખનાર ખાસતીએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવેલું છે એટલા ૮ માટે મહાન વિનયવત ચીતમસ્વામી જેવા સત્ગુ નામ જાણનારી જગા ઉપર વસે છે.

જૈનના ધરમાં જાએય એવી જાએ જ કોઈ બંધિત મળી આવશે કે જેને ચીતમસ્વામી શાશ્વત કે અલગપ્રમાણ નામની બનર ન દોષ. તમને તો જરૂર ત્યાં દસે જ કેમ ન હોય? દિલ્લીમાં દિલ્લે સારકા મૂળ વખતે મતળ મૂહતમાં બાળ્ય મહાપુરોના નામ તમારા મોપકામાં સર્વપ્રથમ લખે છે. ચીતમસ્વામીને માટે તો એક દોદરા લોકોની જીએ વાદ દેવ છે ૭ને વાદ દેવરાવવાની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વસે, લગ્નિધ તણા લડાર,
નય સુરુ ગૌતમ સમરીએ, મનવહિત દાતાર

આ દોહરે માગલિકને અ તે જોડવામાં આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ઘણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ બે હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે જ્યાં અગુઠો ગયો છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમાં અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમે પણ વિચાર કરતા હશો કે તમારી પાસે પણ કાઈ એવી લગ્નિધ આવી નય કે તમે જ્યાં અગુઠો ગયો તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લગ્નિધ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ કયા કરશો ? મુહુરત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા મોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો જવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ નય

ગૌતમશ્રામીના સ્મરણનો ખીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમાં આવે તે છે

બેમાંથી તમને કયો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે ખીજો ? તમે જો પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસ્ત્ર તો ખીજા હેતુને લક્ષમાં લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમાં કેટલી સરળતા અને કેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દૃષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરું છું વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર, ગૌતમશ્રામીને કેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગોચમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમાં અધ્યયનમાં એક વાર નહિ, બે વાર નહિ, પણ ત્રીગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિષ્યામણુ આપવામાં આવે તો તે સાલગળે લેશે ખીજી વખત કહેતા તે મનમાં સમસ્યા રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-બસ, હજ તમારી નજરમાં આવું છું દુનિયાભરની શિષ્યામણુ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામાં જ લયો છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના અવતાર ગૌતમપ્રજ્ઞ, ભગવાન મહાવીરના એક સજ્જને કેટલા આદરસંહિત સંભળતા હતા ! તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર મરતે કેટલું વાત્સલ્ય હોય છે ! પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને પ્રેરણા આપે છે તિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રજ્ઞુ મારા જીર અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારંવાર પ્રજ્ઞ અને જ સંયોધન કરે છે

તો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે હરેક વખતે મને જ કશા કરે છે આખો વખત મારું જ નામ બીધા કરે છે શું કે આખો વખત સૂઈ જ રહું છું ? રાત દિવસ આ સિખામણ કેવી ? શું કે હજી પણ અભોધ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે યાન છે માર યાન અને ધૌંડ પૂર્વોના મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સમુદાયને કે અધિભ્રાતા છું

પણ આ સજ્જને નીકળે શું ના ! અકાર તો તેમને જાણી પણ નહોતો પદ અને સત્તાને મોઢ તો તેમનાથી દૂર ભાગી ચલેલો તેમના પ્રવિત્ર આદર્શમાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિખા જાલતી હતી એથી જ આજે અદી હજાર વર્ષ વીત્યા છતાં જાળતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને શુદ્ધી સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૯

આરુ ગા (મુબઈ)

ભારતનો ખજીરો મીઠી લાકડી પર લહેગાય છે વાકીચૂકી લાકડી ખજીરો ફરકાવવા માટે કોઈ ખસદ કરતું નથી તેના લાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સદૃશ્યો રૂપી ખજીરો ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને આપાથી દૂર થઈ સરળ બનો

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિનય ઉપર પ્રવચનો સાલળી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે મામા, આત્માની સરળતાનો નાશ કરે છે જ્યાં હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યાં ધર્મનું બીજ રહી જ કેમ શકે ? ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિથ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોદી ઉજ્જય મૂયસ્સ, ઘમ્મો સુધ્ધસ્સ ચિદ્ધઈ ।

નિઘ્વાણ પરમ જાઈ, ઘયસિલ્લિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરતું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની દ્વાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવો જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમજે, કારણ કે ધર્મ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વાણરૂપી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની મુવિધા સર્વત્ર દેશારી. જેવી રીતે ધી રેઝાથી ખમિ ધૂમાદા વિનાનો લાકડાખંડ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ દલ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોષિન આત્મા, દોષના મોગથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુષ્ટીને ઠાઈ સ્થાવરી મળે તેના ઉપર કામળતાથી ક્રુષ્ણ દેરવે અને રતેકપૂર્વક બે મીઠા વચનો કહી તેની કડુણ ક્ષણી પૂછે તો કડુણતાનો સ્પર્શ થતાં જ જેમ લાળ વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા મારે છે દુષ્ટી બક્ષિ હમદર્દીની આચળ પોતાનું દુષ્ટ બેક્ષ કરી હળવાશનું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધના મોગથી મનને હળવું બનાવે છે સાથે જ પ્રાયશ્ચિત વડે શુદ્ધ પશુ બને છે

આચમમાં દરમાન્ય છે કે ? સાધક નિષ્કપટ અને સ્વચ્છ અરિસા જેવું હલમ રાખી આસોચના કરે છે તેને અસ્પ પ્રાયશ્ચિત આવે છે નો તે કપ રાખી આસોચના કરે તો તેને જમણ પ્રાયશ્ચિત સાથે બચ્ચાર સતત પહેલું પાતું ઉમાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્વાસ થશે. આચમ કહે છે કે -

લે મિશ્નુ માસિય પરિહાર ઠાળે પશ્ચિસેવિષા

આહોપના અપશ્ચિ ર્શ્ચિય આહોપ માણસ

માસિય, પશ્ચિરશ્ચિય આહોપમાણસ સો માસિય ।

બચ્ચાર સૂત્ર છ. ૧ સુ. ૧

જે સિમ્હ એક માસના પ્રાયશ્ચિતને યોગ્ય દોષનું સેવન કરે છે પછી આચમ સમક્ષ આસોચના ભે છે તે આસોચના નો નિ કપટ ભાવે કરે તો એક માસનું પ્રાયશ્ચિત આવે પશુ નો તે સકપ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાયશ્ચિત આવે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ? આતોચનારૂપી અમૃતને ઝેર બનાવે છે આસોચનાના આટથી લાળી પહેળી વિમતમાં જીનરવાનો આ વિરલ નથી પણ ગારે તેની વિજતેનાં ઝેરલા ગારે દિતગુ રાગુ ? તમે માપના કરને આજખી શકો બે સાધુઓનો દોષ એક સરખો છે બન્ને આસોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દબાવતિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનું પ્રાયશ્ચિત બમણું થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદ્યની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદ્યને તો કાંઈ નુકસાન થવાનું નથી, તેને તો લાલ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ્ય એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની છળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વર્તીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ પૂખ્ત જ મોટી વિગળણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દબાવતિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને આવક કે સમ્યક્ત્વ તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં આવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયી મિચ્છા દિહી, અમાયી સમ્મ દિહો ”

જળ અને દબાવી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્ત્વથી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષ્પ્રાણ છે, બન્ને તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવચર પરતો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રણ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ વિય જ્ઞાણો ફિલ્લે ચરે, જહ વિય મુંજિય માસ મંતલો ।
લે હહ માયાહ મિજ્જર્જ, જાગચ્છન્તિ ગચ્છાત્તણત્ત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સુ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક પંચમાત્રનો પગલાગ કરી અગ્રેણક-

તવનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધ્ધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની મંચીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર અર્ધમાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની અને તેની કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી છોડાવી શકતી નથી.

પરંતુ જ્યારે તો સાધનામાં પણ દલ ચાલી રહ્યો છે જ્યારે એક બંને બંદર બીજો જ રજ જણાય છે એળા એકા મેલા કપડામાં સાધુના માની બંસે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હાલનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે આચાર્યજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જન્મેલું બસલપણ જન્મ રહે છે. દરેક પ્રવ્રત્તોમાં જો જ જીવનના કામ કરતી હોય છે કે તેની બસલ વાત જ્યારે ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પ્રદા પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુહર્રમવન પણ માયાના કોરમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની જાણે એ હાસલ છે કે ઉપાધ્યયના આવર્તા તથા વખત તિક્ષ્ણતો આચાર્યજી કરશે. પરંતુ ઉપાધ્યયની સીમી કોતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શક કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માસ જો મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો. તે, તે જ મુનિની પાસે પહેલેથી લગીયળીને વક્તવ્ય કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાશ્વરીઓના આદર્શ તો ગયા તેને કેહાણે યોષી આવી અર્ધ પણ હાલના આદર્શ જમણા વધી ગયા !

શાક રાખે કે જા વક્તવ્ય અશુભ નષ નાષિ છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના અર્થના હેતુઓમાં વક્તવ્યને ગણાવેલ છે. કાયાની વક્તવ્ય કાયાની વક્તવ્ય કાયાની વક્તવ્ય અને વિવરવાદ. આ આરે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો નષ કરે છે તેનો વિપ્રકાશ અશુભ વણ-ગપ-રસ રમણ આદિમાં થાય છે.

એવી અક્ષિત કથા પ્રેમપૂર્વક કાંઈ એવે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સરી રહી હોય. તેની કિતલોરથી વાત પણ કાંઈને પ્રેમ લાગતી નથી તેનો સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, મનિ છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્વીચ નષ કરે.

તમારે મધુર કદ તેઈએ છે મોઢાનાં દિશ દરી સે તેની વાણી

જોઈએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણુ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વફ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણુ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વફ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણુ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વફ બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી લવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્વચ્ચોનસ્ય

તત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટખાળ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપંચ રચી, કાઈકિનું ખિન્નુ ખાલી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આપી વાત કહી સલાજાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાખડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જેયુ ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” આને જ તમે હોશિયારી માનો છો શું જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે છળ અને ધોકાખાણથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નારી જાડે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના જયી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલતી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શું કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઢી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે બોલે છે નાઈ, ને ચાલે છે નાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ધણો પ્રિય

તમે સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસ્યાધના કરીને જોયું છેકમાંથી રક્ત અને માંસ ધુત્તી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રધીને હોય ન હોય તે એક વાર નહિ, બીજા વાર જલમાં બાવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની પ્રમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી હોવાની શક્તિ નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ યાત્રી રજો છે બહાર એક અને આ ર બીજો જ રજ જણાય છે. જોણ લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની એસે છે તેને થી ખચર પડે કે મેલા કપડામાં હલ્લો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે આવકજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં બંનેનું અસરપણ જતું રહે છે. દરેક પ્રજાનોમાં જો જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસર વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પ્રદા પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુદ્ધસ્થવજ પણ માયાના એકમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની આજે એ હાથન છે કે ઉપાશ્રમમાં આવતાં જલુ વખત નિષ્ક્રમ્ણો આપાદિલુ ” કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રમની સીધી કિતરતાં એ જ મુનિઓની દીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય છે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક કાલે જ મુનિની દોઢ કલાક સુધી દીકા કરતો હતો. તે તે જ મુનિની પાસે પહેલેથી જણીજણીને વક્તા કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાશ્વરીઓના ખર્ચા તો ગયા તેને ઠેકાણે યેથી આવી ગઈ પણ હલના ખર્ચા જમણા વધી ગયા !

માદ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નથી બધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના અર્થના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે. કલાની વક્તા ભાવાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષયવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓને નથી કરે છે તેને વિષાકાદય અશુભ વણુ-ગમ-રસ રપસ આદિમાં આવે છે.

એવી બહિષ્કાર કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે લડી રહી હોય. તેની દિલસરેથી વાત પણ કોઈને પ્રિય લાગતી નથી. તેને સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બંધ કરે.

તમારે મધુર કદ જોઈએ છે. લોકોનાં દિલ હરી લે તેવી વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદલામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બધાચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બને તેટલો મજ્જી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદલામ કરનાર પૂરતાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાજુ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓનો માટે પણ એ જ સારું છે કે તે સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કાંઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને બધા એવા મળી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક ચાલચ અને ઉપા અપમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિઠબણા છે આવાઓ જ્યારે ઉપા અપમા સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે ખગભગત બેઠા છે.

દલાવત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

માફ ગા,

તા. ૧૪-૮-૧૫૮

લાગે છે. પણ ચાલ રાખો કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મેર સર્પ જેવા સખર વિપર આણીને પણ મારી નાખે છે એવી રીતે કપડી મલસની મધ જેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાશ ખરેખર ફેટલી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અથવા તે તેના જેને પરિચય થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે મત્ર ઉપરનો ચગદાટ જોઈ આજાઈ જાય છે. પણ તેને અદરની વાતનો ક્યાંથી ખતો લાગે? એથી તે ફેટલીક વખત અમલવે. માણસ એવાએની પ્રતિજ્ઞા પણ કરે છે તેની આંખો ભીતરનો બેઠ પામવા મટે અસમર્થ હોય છે.

એક વાર મધોદય પુરુષોત્તમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માર્ગમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં કિરેલી કમળો અને તેના ઉપર બમરોએને યુજતાં જોઈ તેમની આંખો સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક બમરો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનથાઈ સાથુમાં ધોમેલી હોય તેવી સોફ દલી જુલ જ મદ અતિએ તે આવી રહી હતી. જાણે કે કાઈ સત ઈર્ષ્યાસંમિતિનું પાલન કરતા આવી રહ્યા હોય. આખા મોખીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું.

પદ્ય છદમણ પપાયાં ચક્ર પરમ ચાર્મિક

કાનૈ કાનૈ પદં ઘસે નીવેપુ વચ શંકયા ।

બાઈ! જો તે કેવો મોખી બને છે. જાણે કે પ્રમુખદર્શનામાં લીન કાઈ બતાવે. અને આમે છે ત્યારે કેવી સ્વપ્નનીથી પણ ઉદકે છે. નિરો તે આક્ષય દેખાઈ રહી છે. તેને જાય છે કે કદાચ પણ નીચે કાઈ જીવ અથવાઈ જાય સામેસામે કાઈ મોડું સતતકલ્પ પછી લાગે છે આમે તેની ક્ષતિ કરી તેજ પવિત્ર કરાવે.

રામ આ પ્રમાણે જગદાની, પોતાના બાઈ પાસે પ્રવેશ કરતાં મોઢી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક અવાજ આવ્યો. રાખુ ખ્યાન તે તરફ મધુ અવાજ માળીનેા હતો. તે કહી રહી હતી કે—

ચક્ષુર્કિ વર્જિતે રામ તેવાઈ નિષ્કુસી છતા ।

મદબાસી વિચારાતિ પરિવં સદયાસિતમામ્ ॥

૧ સગા જાણે રામ! તમારો દુષ્ટ જેવો સોફ છે તેથી તમે જગદામાં, દુષ્ટની સોટી જાઓ છો. પણ તમે આ જુન કરો છો. આ ઉપજાવ માત્ર ઉપજાવી નહીં જાણે. રાખુ તમે ક્યાંથી નજીક નહીં તે ૧ સ્વયં રહે તે જ જાણી શકો છો. આ તમારો મોખીએ તે સોફ વેલ પડે છે આસ્તે

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદલામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો મદ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદલામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાજુ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કાંઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણી એવા મળી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણ છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચાર કે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સંદેહ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? મળીને સમી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

માડુ ગા,

તા ૧૪-૮-૧૫૮

કથાય વિનય ઉપર તમે રાજ્ય પ્રવચન સંભળી રહ્યા છે. જેનાથી સર્વપર પરાને પાવણ મળે છે તે આત્માની અશુદ્ધ દશાઓને કથમ કહેવાય છે તમે જાણી ચૂક્યા છો કે કથાવના ચાર વિભાગ છે તેમાં બે રાજન્ય અને બે દેવન્ય છે જરા આપણે કોણસુધી જોઈએ તો આપણામાં રહેલી રાજવૃત્તિ જ દેવને જ આવે છે જ્યારે મોઈ ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા જણા મનને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ધૃમ્મિષ્ઠ વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જ અતરસામૂત બને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુદોચે આવે છે અને આ વિશેષ ટાળવા માટે કામે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાંકાત કામે લાગી, અતરસાને દૂર કરી ધૃમ્મિષ્ઠ વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પછી તે અતરસાને પ્રાપ્તિ ન્હાં હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં શય જામીત થાય છે આજ દેવની જન્મશ્રુતિ છે

હવ તમે જોઈ ચોકા છો કે હલ્લમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ ખેંચ થાય છે પછી તેની પ્રાપ્તિ અને સરજામાં બાંધારપ વિરોધી શક્તિઓ પ્રત્યે દેવ થાય છે. અર્થાત્ આત્માને વિભાવદશા તરફ ધોધનાર મૂળ વૃત્તિ રાજાત્મક છે

રાજાત્મક વૃત્તિનુ કાર્ય છે લેવાનું ? મનને અમુક તે જમે તેમ કરીને પણ લેવું પડી એ નથી જોવાનું કે તે લેવા માટે કેટલું ખર્ચ પડી આ લેવાની વૃત્તિ તે જ લોકની માતા છે જેના મનમાં આ લેવાની વૃત્તિ જન્મ વચ્ચે છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનુ કંઈ ચક્રવૃત્ત નથી હોતું તે માત્ર સમજ કરવા જ કંઈ છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હયાંભયાં ધરો ઉઝળડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉઝળડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી ■ સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કોઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરઆતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેરાણી જ કરી બસે છે

એક પ્રાચીન અર્હંતાપિ સંગ્રહશીલ હૃદયનું ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષતી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાનતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી જલુ અયં પુરિસે ॥

અપિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત બાજુતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જો કદાચ તેની બાજુમા આવે કે અમુક માણસની ઝોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ઝોપરી પણ કાઢી લેશે

સ પતિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, જૂખ, તરસની પરવા ક્યાં વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને જૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રથ-કારમા તેની જૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જામી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી આલો, જમવાનું ફક્ત અર્ધ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાબ આપશો ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો બહિયાળનો કટિડા સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન સુખઈ દોડી જશે મનમા થશે કે કદાચ દસનો ગાડી જતી રહેશે

પર તુ કુદાન ઉપર ધડિયાળમાં જનિયારને જલ્દી જાર પણ વાગી
ગયા હોય, છતાં છાકરાને કહેશે કે- જા તુ જાને તારી મા જાને જાની
લો અને હમણાં વખત નથી. પછી કસોને પેટમાં ઉદરમાં કુદાકુદ કરવા
હોય ! આકોતની જીડ આજળ, પેટમાં ઉદરમાં મુ મુ કરવા હોય તેનો
જવાબ સંજગાતો નથી. કેટલું દમન છે આ !

જૂન-તરસ માત્ર નહિ, ધણીને વાર કોધને પણ હાવવો પડે છે.
માથ જતાવતાં આકોતને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે વાતન્ય.
તાક હાવી કમો કરી દે છે છતાં ન લે તે તમારી આંખો જરા તેજ
ધર્મ જાય છે પણ એ આકોત તમારે ત્યાંથી મોટા જલ્દીમાં માથ પરીક્ષાર
છે અને એ બેચાર કડી મીઠી સંજગાતે પણ છે છતાં તેની વાતો તમે
પ્રેમથી સાંભળી લો છો. એક સબ્બ પણ બેસવા નથી તમે કેટલા ક્ષમાથી
જાની જાઓ છો ! જલ્દી કે જલ્દી મહાવીરની આંખો ક્ષમા તમારા
હૃદયમાં કિતરી ગઈ હોય ! ખરી વાત તે એ છે કે તમે એ જલ્દી છો કે
એ જલ્દીમાં તે હમેશનો ધરાક વધી જશે.

સમગ્રજીવિ માનવીમાં લોકની ભાવના પેદા કરે છે જે સમગ્રની
પ્રકાશ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કેઈ સીમા જરૂર હોય
છે કેમકે માનવીની જરૂરિયાતોની હદ હોય છે પણ ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત
છે તે તો દ્રોષીનાં ચીરની ગારક જનત હોય છે દુરાસનના હાથ ઘાટી
મથા પણ દ્રોષીની સાડીને છેડે ન આવ્યો જાય તે એક વાર્તા છે પણ
વાર્તાને આજુએ રાખી તેનો સાર કાઢો તો જલ્દીથી કે દુરાસન એ ગેરસ્તે
ચહેરું મના છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ શાસન શુભ છે મનુ
શાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું કારણ કે તેની જરૂરિયાતો વિધારી છે એ જ
દુરાસન આંતર જીવિય દ્રોષીનાં ચીર જેએ છે જનત વાંચાની સાદી-
આ દુરાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી જેએ જાય પણ તેનો છેડે આવવાનો
નથી એ માટે જ આજમ કહે છે-

દુષ્ટાનુ આગાસ સમા અર્થસિયા

ઈચ્છા આગાસની ગારક જનત છે

આગાસમાં અસંખ્ય ખાંઓ કોડે છે તે કોઈ કોઈને પડતાં આવે
છે પણ આગાસનો છેડે કોઈ કોઈ ચક્રુ નથી. ઈચ્છાનુ આગાસ પણ
એવું જ છે મનુષ્ય પગી રાજ તેમાં કોઈકા કરે છે તેની પાંખો ઘાટી
જાય છે અને તે પાંખુ આવે છે પણ તેનો જનત સાધી ચક્રુ નથી.

તૃષ્ણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જ ગલના ખૂણામાં બિલા રહીને બુઝો કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગા થતા જાણશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કાઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બિડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ ? કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કાઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને બરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કાઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કાઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કહાય પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની ભાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માંડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેના પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમાં ચોથે ઘણું કહ્યું છે કે ચાર યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુઝન ઉપર ધણિયાળમાં જાણીવારને બદલે ત્યાર પછી વાગી ગયા હોય છતાં હોકરાને કહેશો કે— જા તું જાને તારી મા જાને જાની લો. મને હમણાં વખત નથી. પછી જાણેને પેટમાં ઉંદરમાં કુદાકુદ કરતા હોય. આદમની જીભ જાણળ, પેટમાં ઉંદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેને જાણળ સમજાતો નથી. કેટલું દુઝન છે આ ?

જૂજ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ ત્યાર કોધને પછી જાણવો પડે છે. માલ જતાવતાં આદમને તે પસંદ જાણવો નથી તમે તેની સામે તાકાત. તાકાત લાવી હજમો કરી દો છો છતાં ન હો તો તમારી જાણી જરા તેજ મર્દ જાણ છે પછી એ આદમ તમારે ત્યાંથી મોટા જાણમાં માલ ખરીદવાર છે જાને એ જાણાર કરી મીઠી સમજાવે પછી છે છતાં તેની વાલે તમે પ્રેમથી સાંભળી હો છો. એક સપ્તક પછી જાણતા નથી તમે કેટલા હજમથી જાની જાણો છો. જાણે કે જાણવાન મહાવીરની જાણાર હજમ તમારે હજમમાં બિતરી મર્દ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જાણીશું તો હમેશનો ધરાક વહી જશે.

સમજવતિ માનવીમાં હોજની જાણના પેદા કરે છે જે સમજની પાછળ જાણિયો સતોપવાનો દેવ હોય તેની તો કોઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવની જાણિયોની હદ હોય છે પછી હિંમતો હમેશાં જાણત છે તે તો ક્રોધની આંતરની આદમ જાણત હોય છે કે સાસનના હાથ જાણી ગયા પછી ક્રોધની સામીનો છેડે ન જાણો જા તો એક વાર્તા છે પછી વાર્તાને જાણુએ રાખી તેજો સાર કાઢે તો જાણીશું કે કે સાસન એ રેરસતે મરેલું મન છે જેની સવા કુપ છે ત્યારે જાણમાનુ સાસન શુભ છે મનુ સાસન હમેશાં કુપ જ રહેવાનુ કારણ કે તેની જાણિયો વિધારી છે એ જા સાસન, જાંતર જાણાર ક્રોધની આંતર જેએ છે જાણત વસ્તુની સામી જા સાસન સામી જાણ ત્યાં મુખી જેએ જાણ પછી તેજો છેડે જાણવાનો નથી એ મારે જ જાણમ કહે છે—

જાણાર જાણાર સમા જાણિયો

જાણાર જાણારની આદમ જાણત છે

જાણારમાં જાણાર પસંદો કાઢે છે તે કાઢી જાણિયો જાણાર જાણે છે પછી જાણારનો છેડે કોઈ કાઢી રાખ્યું નથી. જાણાર જાણાર જાણાર ૮ છે મનરથી પાણી રા ૮ તેમાં કાઢ્યા કરે છે તેની પાણી માણે જાણ છે જાણે તે પાણુ જાણે છે પછી તેજો જાણાર શાંથી રાખ્યું નથી.

તૃણાની પૃર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જ ગલતા ખૂણામાં બિલા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બડવા માડે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું અત્યંત બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાહું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાહું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગતું એસવું અને તાડતું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજ અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેના પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમાં ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગંગા-યમુના જેવી મધ્ય નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં લાખો ટન પાણી રહે છે હ નેરો વર્ષ થીતી વર્ષા, તેમનો વલુચ્છટકનો પ્રવાહ સાગરમાં મળે ત્યારે છે પણ હળવો વર્ષમાં એક પણ ટિલ્લે એવો નથી આવ્યો કે જ્યારે સાગર એમ કશું હોય કે હવે મારે જા પછી નથી ભેળવે

૨. બીજું રમસાન. રમસાનનો ખાડો ક્યારે પણ પૂરાવાનો નથી. હળવો ભાગ કુલક પ્રોક દહ, સી પુરુદ, જળવાન કે નિમળ, સત્તાપિત કે સાસિત, ચક્રવર્તી કે વામુદેવ બધા જીવો અને રમસાનમાં જઈ પહેલે છે હળવો-સામે વર્ષોથી જા કમ આવે છે કઈ કરાયે ને જાનને માણ્યો ત્યાં પહોંચ્યા અને બે ચાર કલાકમાં રાખ મઈ ગયા પણ રમસાનની જલ્મ જાન સુધી વખત મઈ નથી

૩ ત્રીજું પેટ. આવી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સવાર પૂરો ને બપોરે ખાલી. પથારીમાંથી કીર્તી જ જ્ઞાની માગણી થાય છે ચક્રવર્તી સાથે નાસ્તો પણ ભેળવે છે. બે પણ પેટમાં જાય છે અગિયારેક વાસ્તી છુધીમાં ફરી આવે છે રોટલી દળ, કદાત, સાક કે મિષ્ટાન્ન ભરી પણ બે વાનતાં વે પાકુ ખાલી. વળી પાછી ચક્ર-પાસ્તાની, માગણી. સાંજમાં જ વાચ્યા કે પાછી ખીચડી ને ફરી ભેળવે. રાતના દૂધનો આસ પણ ખાય જ જાણે જા પેટનો ખાડો ક્યારેય ભરાતો નથી. અને પેટથી વાર કરો, બે કલાક મધ્ય કે પાછો ખાલી.

૪ ચોથો વચ્ચા પણ વચ્ચાનો ખાડો વે બર્ધ કરતાં કીડો છે.

પેટનો ખાડો જ્યાં સેર જના ત્યાં કરાર્થ જાય. બે કલાક માટે વે પેટ ભરાવર કરાય પેટ ભરાયા પછી ભમેને મને તેની જલ્મતી વસ્તુ મને વે પણ મન એક વખત તો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે. પણ મનનો ખાડો એવો જીડો છે કે તેને મેડુ પતત પણ પૂરી રોકે નહિ. જેટલો ખાવ ભરવા જશો તેટલો જ તે વધુ ખાલી થતો જશે.

એક વાર સિંકદર, કાઈ પદેચિસ થોમી પાસે ગયો. જાગળા જાનમાં પદેચિસનો અર્થ એવો થાય છે કે જે કાઈ ચક્રકાર જાળતો દોષ. જાણ મન કારોના ચક્રમાં લાખો લોકો થઈ ગયા છે અને જેટલાક તેમાં દ્રાવ્ય છે પણ સેમજાઓની વચ્ચે ચક્રકારવળા પોતાય છે સત્તેની ખસે મધ્ય વે પણ મન કારોનું ચક્રર મળુ જ દોષ છે

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારને નહિ એની બે બદામની વિદ્યા તો આછગર પણ બાણ છે બે તમે લેવાનું બાણતા હો કે લેવાનું ચાદતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જાનનો પ્રગલ લો, સરળતાની શ્રવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા ગ્વાર્ધ ભરેલો હોય તો તેને તપ કે સ્થાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં આદીના દુઃકડાની લાલસા જાગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુઃકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી બે કદાચ બીજે સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશે

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું - “ તારી સેવા પણ ગજબની છે. મારું લક્ષ્ય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ? ”

સિક્કદરને આ જ બોધતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું - “ યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે ”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોબીહૃદયને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ એાણ પડે છે સતે બોલે કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાનાં મોં જેવું છે જેમ જેમ તમે અંદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોઢું થતું જશે

આ સામ્રાજ્ય હાથની કાયા માટે કેટલી જગા બોધે ? દેહ તો માત્ર સામ્રાજ્ય હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોષ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભરનું સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ બ્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સામ્રાજ્ય હાથ અને તે પણ ઈલામ સસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ બીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું બાણતા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સંપ્રહની પાછળ પામલ છે ?

માનવસરીરની સમગ્રતા તો ચાર રોટલીથી ખતી જશે રહેવાની સમગ્રતા સામ્રાજ્ય હાથ જમીનથી ઉકેલી જશે પણ મનની સમગ્રતા કે ઈંકે મુરકેલ છે.

હજારો મન જનનાજ અને મહુબાધી સેતુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઉઠતી ચકતી નથી

યોગીએ જોયું કે સિકંદરનો કોષ્ટકો તનનો નહિ પણ મનનો છે એટલે તેનો ઈશ્વર પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. યોગી જાણે ચલા પોતાની એળીમાંથી એક મનુષ્યની યોપરી કાઢી સિકંદરને બાપી અને કહ્યું કે જાને જનનાજથી ભરી દે એ કહેવું તે જનનાજથી ભરાઈ જશે તે જ કહેવું બાપી પૃથ્વી ઉપર તારુ સામાન્ય થઈ જશે.

જાણ્યા સિકંદરના જ્ઞાનહીન હૃદય નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જીવંતના દાણાથી ભરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિકંદર સામાન્ય થઈ જશે. સિકંદર મહેલમાં ગયો. તેણે એક દોર-પૂરી એક દોર જીવંત યોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો યોપરી ખાલી! મુશ્કેલીની મુશ્કેલી લાવી તેમાં નાખી પણ યોપરી ખાલી જ રહી. સિકંદરના જ્ઞાનની હા ન રહી. તે સમજી ગયો કે આ કોઈ ચમત્કારિક યોપરી છે.

પાછા પોતે તે યોગી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સહજાવી હસતાં હસતાં યોગીએ કહ્યું— સિકંદર! જાણ્યો નથી કે આ માનવીની યોપરી છે! જાણ્યું મોટું રહ્યું પણ તેને ન ભરી શક્યું તો જીવંતના દાણાથી તે કેમ ભરાશે! સિકંદર સમજી ગયો. તમે બધા પણ સમજી ગયા હોશો કે મનુષ્યની આ યોપરી ભરવી એ કેટલું કઠણ કામ છે!

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટનાં શાંતિને શોધવી એ જ મોટી ભૂલ છે. એ એમ માને છે કે પૈસા આપવાથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભ્રમણામાં છે તેઓ ધનને સમજ્યા છે પણ મનને નહિ. મનની મતિને સમજનાર જોયો ભૂલ કહી ન શકે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિશ્વાસ અને વૈભવનાં જો સંબંધો મધ્ય મુખના સંપાદક જાણે પાસે નહોતાં તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય. પરંતુ મધ્યમુખના સાધારણ માનવીને જેટલી શાંતિ હતી તે જાણે મોટા મનનાનવા નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સંબંધો કે સંપત્તિનાં સંબંધો નથી પણ મનના સંતોષમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જ્યઘોષ પણ નોરથી કર્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છો, ઝઘડ્યા પણ છો પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકના છે, અને આતુખાતુખા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! બંને તો આને આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમાં જીવે છે, સમાજ પાસેથી ઠાઠક લે છે, તો સમાજને ઠાઠક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે જ્ઞાન છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીન્ન વિના જીવી શકતા નથી એકલું કોઈ રહી શકતું નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-ક દરાઓમાં જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સલવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાંધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામાં જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામાં બળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ લે છે અને વખત આવે આવે પસુ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? દરેક પોતપોતાના પેટની ફિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિકર નથી પિતા પુત્ર એવો સબંધ રહે છે જ ક્યાંક પુત્ર માતાની પણ કાંઈ સેવા કર્યા કરે છે?

આ દેશ સ્નેહથી પોતાનાં બચ્ચનિ પૂળે છે વાંદરી પોતાનાં બચ્ચનિ કંમેણાં જાતીએ વળાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— ઓ વાંદરી! તું મને કૃષ્ણ પીવાયે છે અને જાતીયે વળાડી રાખે છે તે મોટો કષ્ટને તારું પેટ ભંરવાયે છે? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની જગ્યા નથી પણ ના એક કણ જગ્યા બિડા ઉતરીને વિચાર કરે તો તમને પરુ-જગતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે તે એમ ને એમ નહિ જણાવ.

કાંઈ વાંદરીની પાસેથી તમે તેનું બચ્ચુ ચૂટવી લો અને પછી છુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ? થોડી જ વારમાં વનરોત્તુ મેકે યોગુ તમારી પાછળ પડ્યો અને તમને તમારા ગ્રાણ્ય બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો તમને એવી રીતે ઘેરી લેશે કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દીધે જ તમે તમારો જીવ બચાવી શકશો.

વાંદરાઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની ભાવના છે ભવિષ્યે અનુભવ થતાં જ તે યોગમાં ભેગી થઈ જાય છે અને સતુને સામનો કરે છે હરણાં જેનાં ધ્રમણ સ્વભાવનાં ગ્રાણ્યોથી મંડીને જંગલી બેસો અને જેડ્યો જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં ગ્રાણ્યોએનાં પણ યોગાં ભેગાં આવે છે યોગાળથી એ સહયોગ ભાવનાનું પ્રતિક છે અશ્વદામે લખ્યું છે કે—વાંદરાઓનું એક યોગુ કાંઈ કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિશુમે તેમના સરીરમાં કાંટા પેસી ગયા પસાર થયા પછી દરેક વાનરે વક્ષની ઢળી પર ક્ષય માંડ્યું એક સ્પર્શજન્ય અને બી ન તેના કાંટા કાઢતા નાથ કેપન સ્ટેન્સનરીએ અમેરિકાની એક ખારી ઝીલ (બે પરંતિ વચ્ચેની જગા) માં એક શૂક અને આંધળી કવાઈ સીધને જોઈ હતી જેને તેના સાથીઓ ભેગાન કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુષ્ટરુષ્ટ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવિત છે તો પછી પોતાને પરુ કરતાં એક માનવાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેડ મનુરોની સેવા થઈએ છીએ એક ઢળીએ અન્ય ૮ જગામાં ઉતારતાં આપણે જેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા લઈએ છીએ. કેમકે આપણને સેવા લેવાનો અધિકાર છે ત્યારે સાચે

સાથે એ પણ ન બૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જાગૃત હોય અને પોતાની ફરજો અદા કરવાનો ઇન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી

જો તમારામાં સક્રિય હોય તો ખીજને સહયોગ આપવાની ફરજ છે— આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં ક્યે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના ઝાંચડામાં ફેરવાઈ જશો એ કહી શકાય તેમ નથી. માનો કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોંધી રાખે.

એક નાતુ ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતાં તેના ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપયોગ શો ?

આવા કટલામ પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની માતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઈન ચર્ચ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મશ્કરી માડી છે ? શું કોઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખભે ઉપાડી લઈ દેખાવું જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની બૂલવું સાન થયું. તેણે કહ્યું —“ સમાજના બધા...

ભાઈઓની કુ માફી માગ્યું છું અને હવે પછી કોઈ પણ ક્ષિય, ક્ષમી પણ ત્યાં થોડે ચરીને નહિ જઈ.

સાતિના અગ્નિવાનોએ વિચાર કર્યો કે જમે તેમ પણ ઉવટે તો તે પણ આપણે જ ભાઈ છે તેના આપને આગુતી માગ્યું છે ઉપરની ભઈ જમ એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. છેવટે બધા થોડા ઉપરથી ઉતરી અને સદ્કાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સદ્કાર ધર્મને ભૂલેલો જમ છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

આજે મીઠામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગે ચાલી, વનવાસ જ્યાં તેનાર ક્યાં તે વખતે સાસુ કૌસલ્યાની આગા મળતી તે હો છે.

સેવા સમય થેલ જાન લીના મોર મનોરથ પૂરા ન લીના.

હે મારી રનેશ્વર સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેને અને વનનો મજા આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન બની જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છડું આ વાત અને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં શરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે અને કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ભાર વડુને મારે આવી પડ્યો, તો વડુ એકલા તો પેતાનાં કપાંનું આન રાખશે. વખત છે ને કપાં ખરાબ ન થઈ જાય ! જેટલી કપાંની ફિકર હશે તેટલી માણસની નહિ.

મનુષ્યના શરીરમાં ચેતનની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવતો બાહે આવનાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં હવે કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વચ્ચે છે પણ વચ્ચેને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વચ્ચે પડેલાં અને સદયોગ પડી.

ધેર અને જાર બધે જ આ / વાત છે જાનરમાં કરતાં કોઈ ભૂલથી જોવાની જાણ પડે નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે ખાજખાજ દસી પડો છે આ ખાજખાજ દાખ નખરા તદ્દતમાં અગ્નિવાનને બરમે સ્વાપ્નવનુ સામ્રાજ્ય છે એ જાણી આવે છે બી અને પાન્ય જોઈ ને જો

તમને મજા આવી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાખા થતા નથી તે પથ્થરહદયી છે તેવા માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કાર્કની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ્વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાર્ક ઉડાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાર્ક કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાર્ક સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી કે ડોક્ટરો, એક તદુરૂપ માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી આથી બ્યારે કાર્કને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી બેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરવો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંધર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જે દરેક વ્યક્તિને બે કોળીયા બેટલે જ ખોરાક માત્ર

ભાઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ કિસ્સા મને પસંદ નથી થોડે સદીને નહિ જાઉં”

સાતિના આગેવાનોએ વિચાર કર્યો કે મને તેમ પણ છેવટે તો તે પણ આપણે જ વાઈ છે તેના આપણે આકુની માણસો ઉપડીને કાઈ જમને સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય છેવટે નધા થો ! ઉપરથી ઉતરી જીને સ્વકાર આપ્યો.

આજે માત્રી દુનિયાના નધા કરીને જાને છે પણ સ્વકાર કમને જુલો જમ છે પહેલાના વખતમાં સાસુ માંદા પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદા પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

ત્યારે ધીરમને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગથે ચાલી વનવાસ જવા તૈયાર થઈ. તે વખતે સાસુ કોઈકાની આગળ માગતાં તે કહે છે

સેવા સમય જેવ જમ લીના મોર મનારણ પૂરા જ લીના ।

હે મારી રત્નકમ્પ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે મને વનને મળે આપ્યો. તમારા આશીર્વાદથી વન જીવન જાની જાતે પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં શરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો જાર વડુને ખાસે આવવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પોતાનાં કપાંતુ ખાન ચાખશે. વખત છે ને કપાંતુ ખાન ન કર્ષ જમ ! જોઈથી કપાંતુ ફિકર કરી તેટલી માણસની નહિ ।

મનુષ્યના શરીરમાં મૈત્ર્યની જ્યોત અમમી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવો આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને મૈત્ર્ય કરતાં જડની કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વડો છે પણ વડોને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વડો પહેલાં જાને સ્વયંજ પડી.

ધેર જાને જાર જાને જ આ જ વાત છે જાનરમાં કરતાં કોઈ જુલો જાની જાલ જ નીમે આવવાથી લપસી પડે તો તે જોઈને તમે મદખાદ થસી પડો છો આ ખડખડ દાસ્ય તમારા જીવનમાં જીવેજમાવતે જાસે સ્વામીજી સામાન્ય છે એ જાતાવી આપે છે બીજાને પડતા જોઈ ને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છે, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યાં આનંદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીખની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. દ્રોષની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના મૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાં ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉગ્રવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુગ્મત માણસની આખો કાઢીખીખ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્વ બાકી રહ્યું હોય જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાં જીવનતત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી. આથી જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને ખોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીખ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંધર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીખને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીખઓની આંખોને પ્રકાશ આપે જેથી વધારે મારું સહકાર્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ મણુમ હોય જો દરેક બકિન એ દ્રોણીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

આજે જે તો તેથી ઘણું મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમને જીવોત્તરી તપનો લાભ થશે. સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે આજીવ્ય અને બીજા રોગો થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ જો ઇર્ષ્યા ભોજન આહુ કરવાથી દસ આંધળાં કે કુસનિ ભોજન કરવી સકારો. તે રીતે તેમના પેટનો પ્રભુ ઉઠશે જશે. એ જ રીતે જેક બહેનની બહેનમાં સહયોગની લાવના જાએ, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેલમાં રહેતાં બાળકોને લણાને અને ધાત્રિક સિદ્ધાન્ત આપે, તો ઇશ્વર આજીવ્ય સામાજિક પ્રતિભલુ સોખી સહે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રેશમ ?

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મન્યોરી કરમ છે. લાનસમારભોમાં જાનેલા બની જવાસ છે. વરધાસ અને જાનેલા લઈ જવાનો રિવાજ એટલા મારે હોય કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનેલાઓને સહયોગ આપવો પડે છે. જાનેલાઓ મારે આહ, નાસ્તો સરખા આદરિયમ ઉપરાંત પૂન બીડી, સીંગરેટ વિના બ્લરસા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારમાં જાનેલામાં જાનેલાઓને મારે પીળી, લંગમ અને છુટપેટીક વાળાની પણ સમવા રાખવી પડે છે. આ બધું કરવા ક્ષતાં પણ જો જાનેલામાં કદાચ ઘણું વખત જરાક મેડુ થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું આહુ વધુ પડે તો તેણે કરેલી બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે. જાનેલામાં તમે, આંધાર બનીને જાઓ છો કે ભાર બનીને ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે.

જેક પ્રભુ છે કે સહયોગના કામની સરખાત ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષ સમાજમાં કરવો. જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? ઇશ્વર કોઈ સમાજની તેની સરખાત કરવા ઈચ્છે છે. તેજો સમાજની સેવા કરે છે. સામાજિક કાર્યને મારે આંધળી રાતે ઉપમાંથી બીડીને દોડવા જશે. પણ પેર જો બાળક મિત્રાર હોય અને તેની દવા લાવવાની હશે તો તેમના પગ દુખવા માંડશે. બીજાઓને મારે દોડાતોડી કરીને દવા લાવનાર, પોતાના બાળકને મારે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાનાં બાળકોની સેવા તો બધાંય કરે છે. બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે / સાચી સેવા છે. આવો વિચાર જો ખરેખર હોય તો તે આદરણીય છે. પણ આવી તો ઘણી જ લાવના પ્રમ કરી રહી

હોય છે ખીજજેની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, બ્યારે ધરના બાળકની સેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાનું છે !

દેશમાં બ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાંડુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશભેલા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ધરમાં સાફસાફ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફોટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૂછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ જનની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિઃકંટા ઉપકારી છે એટલા માટે હું ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાલાવનાનો મહત્વનો માર્ગ છે કારણ કે તેનો સાથે તમારો ધણો ગાઢ સંબંધ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બંને સંબંધ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારે પુત્રાના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સંબંધ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સંબંધ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સંબંધ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રજાના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રજાનો સંબંધ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, ચીતરાજદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવવો જોઈએ તેના પ્રત્યે રોષ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછું છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદનને જોઈને ? જો કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યવસાય સાલળવા આવે છે તો હાથના ઇશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસે છે પણ ને કાઈ જરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાગ્રે તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આગળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મારે શું હાથના ઇશારા થશે ? તેને મારે પણ "આગળ પધારો" ના જવાબ થશે ? ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ જણ તેના જાગ્રમમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એવ ! આગળ ક્યાં જાય છે ? ખરો બેસી જાવ આગળ બેસવાનો શોખ દેતો તો વહેલા આવું હતું ને !

આટલું જ તર શા મારે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મારે આગળ પધારો ના જવાબે થાય છે બીજા ભાઈને મારે એ જવાબે કેમ બદલાઈ ગયા ? પહેલા મારેના જવાબે શું સ્વધર્મીને મારે દેતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સ્વમાન હતું તો એ વાત તમારો પેતાને જ આત્મા કમૂલ નહીં કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધાર્મિક થઈ જાને યાનર્થ પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદાચ એ ક્યાં આગળ દર્શી પણ જવાબમાં પછેલા જાવનાર સક્તિ કાંઈક ભુલી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું ભેર છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન, એ સ્વધર્મીનું સન્માન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંનું જ માન છે

તેના હૃદયમાં સમજાવવાનો દીવડો કમચમતો હોય તે કદી પણ માંદીના દુઃખઝોની આગર કાઢીનું પણ સ્વમાન ન કરે. તે તો સ્વનિષ્ઠ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે ક્યાં ક્યાં સન્માનધર્મી બાંધીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા જણાશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા જણાય છે ? તમે રેલ્વેમાં મુલાકાતી કરતા હો. માદી મોઈ રોડને જાતી કીમી રહીને કાઈ તમારા કમળામાં ચઢવા મારે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો ? ને તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રાખી રાખીશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેના તમારામાં જણાય છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા મારે જામણવાદ જતા હો અને સ્તામાં કાઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જમુક ભાઈને મળવા મારે જોરીનદર જાઓ છો એમ કહેશો ? પણ ભાઈઓ આ પ્રમાણે કરે છે કાણ જાણે તમને શા કર લાગે છે ? કદાચ

એમ પણ થતું હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમાં પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમાં આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કરે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મી બહુઓને વહેંચ્યા વિના રહેશે નહિ તમારે ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતર્યા હોય, તેમાં કદાચ કોઈ નાનો જમાઈ કોઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકે છે ખરી ?

ધરમાં મિષ્ટાન્ન ખનાવ્યું હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળીયો ગણામાં જીવરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમાં શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ જો તો અમેરિકા છે અને આપણે અહીં દૂધપાક ઉઠાવીએ છીએ ! ત્યાં એને કયાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે, પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય, જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમાં સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમાં જ ખની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે તેમને ત્યાં એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી લરાઈ મઈ હતી આરે બાળુ મગળ ગીતો ગાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમાં રોજ મિષ્ટાન્ન જોડે છે એ તો મિહાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ધરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક બીસમા દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે દોષની આગળ મો લધાઈ શકતા નથી ઉપરથી પોતાના દંપત્ત જીવળા રાખે છે, પણ ધરમાં ગહિનાઓ સુધી ગળપણના કર્મન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક એ ઘર કદાચ બુવાઈ

આપાપાજી ખસો છે પણ ને કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાએ તે ઝોણું સંભળતો હોય અને બાજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને માટે શું હાથના ઇશારા થશે ? તેને માટે પણ “આજળ પધારો” ના જવાબ થશે ! ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ જુલુ તેના શાસ્ત્રમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! આજળ ક્યાં જાય છે ! જ્યાં બેસી જા. આજળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલા આપું હતું ને !

આટલું અંતર શા માટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) શાઈને માટે આજળ પધારો ના જવાબે શાબ છે બીજા શાઈને માટે એ જવાબે કેમ લક્ષ્યાઈ ગયા ? પહેલા માટેના જવાબે શું સ્વધર્મીને માટે હતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સંમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મી તો જ ને છે ધાર્મિક શક્તિ અને ચાતુર્ય પહેલાની સરખામણીમાં બીજાને કદાચ બે ગણાં આજળ હશે પણ જવાબમાં પધારો લાવનાર શક્તિ કોઈકે જુદી જ છે પહેલા શાઈની પાસે નાણાંનું ભેર છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સંમાન એ સ્વધર્મીનું સંમાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંથી સંમાન છે

જેના હૃદયમાં સમજાવવાનો દીવલો અમરતો હોય તે કદી જાણ્યાં દુઃખઝોની આગર કોઈનું પણ સંમાન ન કરે તે તો સ્વર્ગીય અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે ભૂત ભૂત સંમાનધર્મી બાઈને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા છલકાશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિભરણ છે ! તમે રેલ્વેમાં મુસાફરી કરવા હો. ચાલી કોઈ રેલવેને બાવી બેઠી રહીને કોઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા માટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? ને તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્ય જોઈએ તેના તમારામાં બહાવ છે કદાચ તમે કાપા ખરીદ કરવા માટે અમલવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી અને અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પડી અમુક કોઈને મળવા માટે બોરીબર નાઓ છો એમ કહેશો ! પણ ! બાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કેવળ તમે તમને જોડા દો બાંધે છે ! કદાચ

આવી શકે. તે ચિવાય, કદાચ તિજેરીમાં બધું કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજેરીના બદાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થર પણ રાખી મદાય છે તમને ચેક્કીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લઠગીને ટેટલી સફળ બનાવે છે !

થેનીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લો મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં ગહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયા કનારાઓની સ્તબજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાળો છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ધરતી બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે બુખી રહેવાનું પસંદ કરતો પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખો નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈલેગે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નવી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાધિમાન હોવાય છે, તેમ જ આપનાગનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખપ્પર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખપ્પર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે દોઢ ફૂટમાં નાણાં આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે સિન્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેના દીકરા લાણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક ઠંકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો ઠંકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કોઈકે કહ્યું વચ્ચે તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? આ સમજી ગઈ કે આ પોણું શું”

જામ તો મને મહુ ચિતા નથી પણ, હીકરા ! જે કાઈ ગરીબનું એક પણ ધર ભુલઈ ગયું તો મને એ સાકા મીઠા નહિ લાગે અને જરા નો, કમ્પાટ માંથી એ સિરક પણ કાઢીને તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ

મામમાં કેટલી વિધવાઓ છે કેટલાં સાધનસંપન્ન ઘરો છે કેટલાં દુખી છે કેટલાં ઘરોમાં ધનના દમલા છે અને કેટલાં ઘરોમાં રાતનાં તે શું પણ દિવસનાં પણ શોષવા છતાં કાંઈ પણ મળે તેમ નથી છતાં પણ જે અભાવનાં વ્યાસુઓ લુછી નાખી મેંતો મલકાટ જાળવી રાખે છે જે છુખી સૂઈ શેટલી ખાઈને પણ જે સ્વપ્ન અને સીસને નિભાવે છે તેમણે સમાજ અને રાષ્ટ્રનાં ઔરવને જાળવી રાખ્યું છે તે પોતે પાપા અને વહીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં જાળવેલું પોષણ કરે છે પણ કેટલી સામે લાચ લગી કરતાં નથી એવાંઓને ખાવ તમે કાંઈ સિલ્ક ક્યો છે ?

શામળશેઠનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની યાદી કમ્પાટમાંથી લઈ આવ્યો. તે શેઠ આવી યાદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ આવવી માઠી લાગે ! મામમાં કેટલા અક્ષાધિપતિ છે તેનું સિલ્ક તો તમારી પાસે જરૂર હશે પણ ગરીબ વિધવાઓનું સિલ્ક કેવું રાખે છે ? વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માછલીઓ છે તેને તમે કદી પણ ચૂસશે નહિ. સતી તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાય તો પક્ષીને મારે બીજા પક્ષી સરોવર છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે નિચ્છારી માછલીઓ ક્યાં જશે ? તેમનું તો જીવવું અને મરવું બંધન છે જ સરોવરમાં છે

અપ સરોવર છે તેમાં ઉતારવાનું જાળ હમેશાં રહેવું જોઈએ. તે જ તેનું ઔરવ જાળવાઈ રહે છે શામળશેઠની પાસે સંપત્તિનું સરોવર ભરેલું છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સહયોગનો સાગર પણ જમકાય છે

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિલ્ક લે છે તેઓ સિલ્ક પ્રમાણે દરેક ધર મારે માર સાધના લઈને બહારનાં આશ્રમમાં જાય છે તિ તેરી ઉપાડી બહારથી મેલી જાર કાઢે છે મેલીને મારે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તમે જાણ મેલીવળાઓ ન હો ! (સમાર્પાં દસાવસ)

એ જ ધૈર્યની કિમત છે જે ગરીબોના દુખમાં કાંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજોરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજોરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અંદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્ળે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર દતા તેવા કરી દે છે.

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સારા ઘરની બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લગાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નથી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ દેશમાં નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને ક્યો આદર્શ છે? તેના ઉત્તર અત્યારે દીકરા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્લિન્ટ મુન્ડળ બંધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેના દીકરો લણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો આવવા જતા, કાંઈકે કંઈક વગ્નું તેના છાતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? આ સમજી ગઈ કે આ પીણું શું”

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ઘેઈને એક જાલુ મૂકી દે. બાપ એક એક કરતાં ચારે મહેરો જાદાર બાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- 'બાઈ! તે સામળદાસ મૈદનું ખર તો નોંધુ છે ને? દીકરાએ કહ્યું- કા, મા! પેલી મોરી હવેલી છે તે જ ને?' માએ કહ્યું- કા બેટા, ત્યાં ના અને બા ચારે મહેરો શેરને બાપી બાપ, જા બાવ છે કે જાડા વાળતી વખતે તેમના ખાંસાખાંધી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તેજાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહેરો કાચળમાં પડીકુ વાળીને બાપી દીકરો ગયે અને જઈને સામળદાસશ્રેણના દાસમાં બાપમાં મોલ્યો- મારી માએ બા મોકલ્યું છે શેરે પડીકુ ખોલ્યું અને નોંધુ તો ચક્રિન થઈ ગયા. ગરીબ પણ કેટલી પ્રામાણિક છે! નેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ પણ બા પીળીપીળી મહેરો નોંધીને ડાલી નાવ છે તેમનું પણ મન લોભાવ છે પણ બા તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કમ્પાવે છે બાં તેનું લંકા કેટલું પ્રામાણિક છે! બા પ્રામાણિકતાએ શેરના હંકને બાપન દિન કહ્યું તેનાળકને ખેળામાં લીધા અને કહ્યું- તુ એવી માતો પુત્ર છે કે નેની પાસે પેચાનો બાકાવ હોવા છતાં નેને પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પેતાની ખસેલી જીજી ચાર મહેર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'એ અને કહેને કે બા જામી તમારી જ છે શેર તે પાછી નહિ છે. જાળકને કમ્પાવામાં સમગ્ર રહેશે.

બા એક સકપોત કમનુ જીવન ઉઘડરણ છે પેતાના મોજશોખ ગારે જીવરોતે કુમાર કરનારા બા હાખલા ઉપરથી કપકે ચીખે. બાને પણ ઠાઈ સ્વધર્મીની સેવાનો પ્રસન્ન ઉપસ્થિત થાય ચારે તમે કુનિચકારની મુસીબતો યાદ કરો છો વેપાર થી ગયો છે પરમાં જાડા રક્ત દીકરીએ છે તેને પરજાવવાની છે પાંચ પાંચ જીવરોતે કાચાવર કરવો પડે. માન્ય નાર બે ખાંસ પાડશે તો બાપનાર જીવર ખાંસ પાડતો જશે પણ બાને મિર દીકરાના લગ્નનો પ્રસન્ન કરો અને ઠાઈ કહેશે કે જોને ન્યાય વધારે ખસ ન કરશે. ધોડામાં જ પતાવળો, ત્યારે જવાબ બાપે કે પેલા તો હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનુ શુ છે? એ વખતે, પાંચ ફાળા બાપના પાંચ જીવર યુમીબનોને યાદ કરી શે છાં શનાર, એકસો ઉઘર કેમ જાની નમ છે? કા જુ કે તે દીકરાને પેતાનો સમગ્ર છે અને સ્વધર્મને પરામે.

દિવાળી દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસકારનો દિવાળ કરો છો-

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામાં જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાંથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચો અને સ્વધર્મીની સહાયતામાં કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લાવવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને લાવવાના પ્રશ્ન ઉપર ચુપકીટી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે.

“મિત્તિમે સર્વ મૂપસુ”નો પાઠ મોક્ષનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઓળંગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમાં એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ જિઓ રાખ્યો તો સસલા કરતાં તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી ! તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જે હાથી એક પ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે જિઓ રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાં પાંજા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો. ફેટોગ્રાફરની પાસે તો તમે ઘણી વખત ગયા હશો. ફેટો લેતી વખતે તે શું કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સંભાળી લઈશ.

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીસે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી જોડે છે કે ખીસેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે. ઓઝામાં ઓછું તમે ફેટોગ્રાફરની વાત જોઈશ તો સીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહે કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માંડીને તેના ધધારોજગાર અને છાકરાનાં લઘુ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો જિતરેલું ન રાખશો.

સહયોગ ધર્મને ઓળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જે તમારામાં શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મેં એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામાં આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમાં આ સપ્રભાવની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક પ્રાણીમાં તમે તમારું પોતાનું અતિબિંબ જુઓ તેમનામાં આત્મીયતા અસારે હું પ્રાણી માત્રનો છું અને પ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજભય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે.

તે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને પાઈને એક માણુ મૂકી દે
જામ, એક એક કરતા ચારે મહોરો બહાર આવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
'બાઈ! તે શામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા. ત્યાં જા. જાને જા
ચારે મહોરો શેઠને આપી આવ. સંભવ છે કે લાડુના વાળતી વખતે તેમજ
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને
આપી. દીકરો ગયે અને જઈને શામળદાસશેઠના હાથમાં આપતાં બોલ્યો-
'મારી માએ આ મોકલ્યું છે. શેઠે પડીકું જોયું અને જોયું તો અતિ ઈ
ચ્છા. જરીય ખસુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાગેલી મૂકી છે એ
ખસુ આ પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડાહી નામ છે તેમજ ખસુ મન
સોભાય છે ખસુ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને બાળકને કાચુરો
છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
આનંદિત કર્યું તેનાજીને જોનામાં લીધા અને કહ્યું- તું એની માને પુત્ર
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા ખેંચી
નથી. પોતાની પાસેથી જીજી ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું-એ
અને કહેજે કે આ મધી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ લે. બાળકને
બચુવામાં સ્વચ્છ રહેશે.

આ એક સંકલ્પના ધનનું જીવન ઉદાહરણ છે. પોતાના મોજાશાન
માટે દુનિયાને કુમારો કરનારા આ હાખના ઉપરથી કંઈક થીએ. જ્યારે
ખસુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાને પ્રસન્ન ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયામાંથી
મુસીબતો યાદ કરો. જો વેપાર પટ્ટી ગયો છે ધરમાં અડધી રૂબા દીકરીઓ
છે તેને પરણાવવાની છે પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવા પડે. માન
ન્યાર એ આસુ પાડે તો આખર હ નર આંસુ પાડે નહીં. ત્યાર બાદ
પેર દીકરાના લગ્નનો પ્રસન્ન કરો અને કોઈ કહેશે કે જેને નકામું વધારે
ખચ ન કરે. ધોડામાં જ પતાવળે. ત્યારે જ્યાં આપો કે પૈસા તો
હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ
રૂપિયા આપતા પાંચ હ નર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠનાં શનાર, એટલે
જ્યાર કેમ જતી ના છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને
સ્વધર્મને પાડે.

રિચર્જાને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસવાનો દિશાન કરો છો.

સદ્અસદનો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરું પૂછે તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી-છતાં પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશે ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? ખીજાને ભળામાં ફસાવવા માટે કરવાના છે કે કોઈને ફસામણુમાંથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુઃશાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નાગો ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હંતુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘૂણાની દૃષ્ટિએ ભુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણુ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો મુદર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સદ્અયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું ખારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સરકાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અશોકનું જીવનજીતાત તમે જાણતા હશે રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખડું કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોહપ્રતાને લીધે હમરો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ટુકડાની ખાતર ઘાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિ ગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉંમરે એટલે ક્રોમળ હૃદયની બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવ્યા. અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જિલ્લા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રજાને પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સ દેશો આપ્યો. એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા

સુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમત્કર્તી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હતુ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લખ્યપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

જેનું જીવન બદલવાની ઇચ્છા છે તે દરેક બદલાયેલી જાનત શક્તિને માને છે ક્રીડાના આત્મામાં પણ એટલી જ શક્તિ છે જેટલી હાથી અને સિંહના આત્મામાં છે. આવશ્યકતા હતા તેને એળખવાની છે તમારો શક્તિ મેળવે છે તમારી વાત તો સૌ પણ નાની જગ્યા સરખી કાઢી પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથીને પણ હેરાન કરી શકે છે. નાજ જેવી પ્રાણીના છેલ્લે પણ તે કારી નાખે છે પરંતુ વાત અહીં બદલાતી નથી. શક્તિ મળી જવાથી કંઈ સમસ્યા હલ થતી નથી. શક્તિ પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરો છો એ મમ છે.

એમ તો પૈસા પેદા કરવામાં પણ જીવિની જરૂર રહે છે પરંતુ પેદા કરવા કે એકઠા કરવા કરતાં તેને ખર્ચવામાં વધારે જીવિકોત્તમ નોંધાયે છે. તમે બાકસ પામતા હોશ કે ખર્ચ કરવામાં તે કંઈ જીવિક નોંધતી હશે? પણ હા જરૂર ને ખર્ચ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હળવે રૂપિયા ખર્ચ કરવા છતાં એટલા જાનત નહિ પામી શકો એટલે તે કળાનો જ સુતાર માત્ર શોધ ખર્ચમાં જ મેળવી શકે છે. બધું મળુસો હળવે રૂપિયા ખર્ચવા છતાં પણ લોકપ્રિય બની શકતા નથી. કેમકે તે રૂપિયા તો ખર્ચે છે પણ તે આપવાની કળા નથી નથી. જ્યારે કેટલાક જુદા જ જોઈ ખર્ચે પણ લોકપ્રિય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ ખર્ચ કરે તે જાણે છે.

આ જ વાત શક્તિ માટે છે. શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ જાણે કરવામાં આવે છે. શક્તિને માટે કેટલાક સુનિવારે હનુમાનને તેમ મધ્યે છે, કેટલાક વીરામીનની જોળીઓ આવે છે તો કેટલાક જાણી શક્તિ માટે ઈર્ષ અને મચ્છીના તેલ (Kodliver Oil)નું સેવન કરે છે. શક્તિ પાછળ પાચક અંગનાઓને કે પાકુ છુ કે જે શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે વરે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, ગિદ્દાશમાં પગથિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાટું હોય છે પણ માળી લીજીના વૃક્ષને નારગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે. પણ તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારગીના સદ્વાસથી લીજીમાં ગિદ્દાશ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની ગિદ્દાશ આવે છે લઘાર્થ અને યુરાર્થ, એ બન્ને સર્વજન્ય શુભો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેતો નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ ગ્રાસગ્રીક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં ફરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પણ સાથીની મળક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં ખેંચી જશે

એક કહેવત છે કે-“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનતો જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોસ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જે ક જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચું ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે ? એથી ઉતરું, જે

ચેર્ચ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આ જ પશુ તેમના નામે ખ્રીસ્તી ઈસાઈ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે તેમનું જીવન ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે યુરોપના ખૂબ જ મોટા શહેરો-માંથી હતો.

ભારતમાં કશું વાસ્તીકારી પશુ સે ટપોશના જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જેનું ઇતિહાસમાં અનૂન મળે રાજ્ય પ્રદેશી જેવી અક્રિયો પશુ આવી જ જોઈતી છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળાં કુટુંબોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અપકાર દર વર્ષે પ્રકાશ દેવાયો.

સતપુરુષાનો સજ જીવનવૃત્તિ પ્રત્યે વહેલી સંકિતનો પ્રવાહ મનવત્તા તરફ વળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર જરૂર પડે છે હવા જે ઉચ્ચાનમાંથી આવતી હોય મુશામનાં ફોર્મો રક્ષક કરીને આવતી હોય તો તે મુશામનાં ફોર્મોની મધુર સુવત્સ લઈને જ આવશે, જાને જે તે જાડી ચટરનો રક્ષક કરીને આવતી હશે તો જાડો ફેલાવશે- જરાબર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સંસ્કૃતિના મહાપુરુષોની પામે વીત્યું હશે તો તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપ્તી અને ત્યાગની સુવાસ આવશે, જે દુર્ગમ પ્રકૃતિવાળી યક્ષિતઓની સમીપમાં તમે વસ્યા હોશો તો જીવનમાં કોષની અસત્યની અને દુરાચારની જાડો પ્રવેશ કરશે.

કુટુંબ વૈભવના કાષે ચરેશુ વિષ પશુ અમૃત બની જાય છે નીકાતે આશર પામીને પથ્થર પશુ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે જે કે વિષને સ્વભાવ માસ્વાતો અને પથ્થરનો સ્વભાવ કુળાદવાતો છે ખત્તાં પશુ-સંસ્કૃતિવાળાં રક્ષકને કારણે તેમ ર ભાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પશુ એમ જ છે અશુભ ઇતિહાસનું વિષ કુટુંબ વૈભવથી સતપુરુષના કાષમાં આવે તો તેના સ્વભાવોએ ચાય છે તે અશુભ નરક વહેલી જારાને વાળીને શુભ તરફ અતિશય જનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાસામાં વરસાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રવાહ સ્વામરમાં મળીને પોતાની ગિહાસ ખેઈ નામે છે કુટુંબ ઈન્જિનેર (Engineer) નદીમાં જાય ત્યાંથી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્પન્ન મટે ઉપયોગ કરે છે સત્ય પશુ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ધારા જે વાસનામાં વિનષ્ટ થઈ રહી છે તેને સજમાં પસટાવી રહે છે સત્યાકાર

જે શક્તિ પતનાલિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે માર્ગના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે- કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાસમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજુ ખાદ્ય હોય છે. પણ માણે લીજુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ બેસી દે છે, ત્યારે લીજુ પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સદવાસથી લીજુમા મિદાસ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહ-વાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાસ આવે છે લકાર્થ અને છુરાર્થ, એ બંને સસર્ગજન્ય શુદ્ધો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પણ વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ ગ્રાસગ્રિહ સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે મામાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા દૂર છે, કોલેજમા અને કોલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા દૂર છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મળક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમા બેસી જશે

એક કહેવત છે કે-“શાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોસ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારે જોડીદાર જે ક જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે-કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્ક્રંત, જે

મુલાકાતીમાં તમારો સહઅવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે થોડું પણ
તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી બાકી તે તમે ઇચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પછી કચવાઈને કોઈ કે સહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડશે જ

હા તો આટલું માફ રાખો કે આપ જેની સાથે આસતા હો તેના
જેવા સર્કિને જ આસવું પડશે. એક મુલક પોતાના સસરાની સાથે ગામે છે
તે જ મુલક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના ભિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે આસતા તે
કાંઈ ફર રહીને આસતો નથી. છતાં તે ત્રણે આસમાં અતર હોય છે કે
નહિ ! તમે તો અનુભવ પણ ક્યો કરો. ક્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના આસવામાં બેસવામાં અને ફરેક આમતમાં વિવેક
રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે નો જરા પણ અવિવેક કે ખાડો તો
પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જેવામાં પણ સંવન કરો,
વાત કરવામાં પણ સંવન કરો અને આસવામાં પણ સંવન કરો. માત્ર
કે ઈર્ષ્યાપશની પૂરી મત્તાથી આંધી રહો છે

પિતાની સાથે આસવામાં જો કે જેડા સંવન તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જેડો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પક્ષ ઉપસ્થિત જ
થયો નથી અને ભિત્રની સાથે આસવામાં ત્યાં તો પ્રાચીન જ નહિ. પણ
કોઈ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે. આખો કાંઈક જુદું જ તેઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીંધા નહિ રહેતા હોય. પછી જીવન તો ક્યાં મોન
રહે તેવી છે ! તેને માટે તો હમેશાં પહરમાં એમર (સ્વાતમ્ હિન) જ
છે હસવાનો આખાટ કરી તે ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી બ્યક્તિઓની હાથે આસવામાં જેડો ફરક પાડે !
જેની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ જરૂર તમારામાં આવશે. વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી નજરે એક દસ ગેયુ છ એક વખત એક પ્રથ
ઉપરથી બમે જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી યેદનિ પાણી પીવારાય
નહી પામે આજા યે ! પાણી પીનાં દત્તા તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી
પીવાની ઇમ્મર થઈ જેક જાણુ વાંઘા વળી તે પણ પાણી પીરા મડખો
પરખાઈ જાણમાં સર્કિને ના? પણ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીને
મારાં સામેના મુનિઆને ક્યું કે કુખો આ સમનો રત્ન ! રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના એ રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેતા હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કટલેક અશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈડલી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બંને કુટુંબોમા રહેલ અને સૌજન્ય હશે તો બંનેના બાળકો સહેલાઈથી બંને ભાષાઓ શીખી જશે જે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા યતી હિંસાને જે કોઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા જ્ઞાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શસ્પર્શના સુરક્ષારે, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પર પરાના સસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સજીવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જે કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈવ ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સહજાવવાની જેવી પર પરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પર પરા તેમનામા પણ છે

જે નિર્જીવ વસ્તુઓ જે એક બીજાની નજીકમાં રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજનાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એક તથા એક બીજાનો ઘનગ્વભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

અસાધરીમા તમ્બરો સવમવાસી ઉઘર હલ્લનો હોય તો તમારે થોડું મજુ
તો ખચ કરવું જ પડશે. પણ સમી તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પણ કસવાઈને કરો કે હલેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો આટલું ચાલ રાખો કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના
જેવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુરક પોતાના સસરાની સાથે આસે છે
તે જ મુરક ક્યારેક પોતાના ખિયાની સાથે જતો હોય છે તે ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે
કાંઈ દૂર સ્ત્રીને ચાલતો નથી. જ્યાં તે ત્રણે ચાલ્યાં જતાર હોય છે કે
નહી ? તમે તે અનુભવ પણ કર્યો કરો. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક આમતમાં વિવેક
રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે ને જ્યાં પણ અવિવેક દેખાડ્યો તે
પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સવમ હશે.
વાત કસવામાં પણ સવમ હશે, અને ચાલવામાં પણ સવમ હશે. માત્ર
કે ઈર્ષીપણની ખૂબી ચનાથી ચાલી રહ્યો છે

ખિયાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સવમ તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જેટલો નહીં. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પત્ર ઉપસ્થિત જ
થતો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તો પૂછશે જ નહીં પણ
કેન્ડી બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે. આખો કાંઈક ભુલુ જ નેઈ સ્ત્રી
હશે અને હાથ પણ સીધા નહીં રહેતા હોય. પણ છતાં તો ક્યાં મોત
રહે તેવી છે ! તેને માટે તો ક્રમશઃ પદરમી ઓગસ્ટ (સ્વાત્ત્વ દિન) જ
છે હસાતો ખાખગાટ હશે તે ક્યારેક ડાઈ નટ (Actor) ની કે ડાન્સ
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

જમુ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં ફરકો ફરક પાડો !
જેની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ તરત તમારામાં આવી શકે કસ્ટી વખતે
એક વખત મેં મારી ન હતે એક દસ્ય જેવું છે એક વખત એક પુત્ર
ઉપરથી અને જઈ રવા દતા. તે વખતે એક રંગારી થે નિ પાછી પોતરાવા
નહી પાને બાબો થેગ પાછી પીનાં દનાં. તેવામાં તે રજાડીને પણ પાછી
પીતાની હમ્મ થઈ એક બાબુ વાંકો વળી તે પણ પાછી પીતા મળ્યો.
પણ દાલતા બોલ્યા થઈને નાં પણ મો પાછીને લગાડીને તે પાછી પીતે
હને. મેં મારાં આગેના મુનિઓને કશું કે જુઓ આ સવનો રત ! રાત-

એક કલાકાર માટીના પિંડને સુદર કળાનું રૂપ આપે છે, અલુધડ પથ્થરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કલાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કલાકાર છે તે જીવનમાથી શુરાષ્ટ્રોને કાઢી દૂર કરી, ભક્ષાર્થની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે.

જીવનમાથી શુરાષ્ટ્રોને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહેો. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નકારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસશો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે.

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કંઈ શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે રહેશે તો બીડી પીના શીખશે અને અદીશુ ખાનારની સાથે રહેશે તો અદીશુ ખાતા પણ શીખશે.

કનૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કનુસાર્થ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉડાઉની સાથે રહેશો તો ઉડાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણું આવશે પ્રછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પ્રછી તેના સંગ કરો.

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલો શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પ્રછી, થોડા વખતમા કોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગલગ ત્યાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી.

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના પર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

ખીખમાં મળી જાય છે તો ખજી ચૈતન્યશીલ એ જ્યાંત્યાં જોખીખની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સમજાવે ?

એ ઘેસીઓ બાબુ બાબુમાં ટગિધી હતી એકમાંથી લક્ષ્મીની મધ આવતી હતી અને બીજામાંથી કેસરની સુવાસ મહેકતી હતી. એક જમણે સુગંધરૂપ કરતો ત્યાં જ્યાંએ તેણે પહેલી ઘેસીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કાપડમાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બંનેની વાસમાં જ્યારેથી જોઈ દેર કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું : આ તો સમજાવે રહ્યું છે મેં લક્ષ્મીનો સમ કંઈ હતો કેટલેક વખત મારામાં લક્ષ્મી જારેલું હતું ત્યારે મારી જાહેર કેસ તો સદવાસ કંઈ હતો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની મધ કોઈને જમતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ સમતિભેદ તેમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે ! જળનાં ત્રિફુલ્ગ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડ્યાં વર્ષાનાં ત્રિફુલ્ગ સર્પનાં મુખમાં પડે તો એર બની નશ છે કેળાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ ત્રિફુલ્ગ જો છીપના સળંગમાં આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

દીપામાં તેજ પણ છે વાદ પણ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રતીપત્તે સંયોગ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં જ્ઞાન છે વિજ્ઞાન છે પણ જ્યાં સુધી સ્વપુરુષનો સમાવેશ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન, સમજ્જ્ઞાન રૂપે પરિણમતું નથી. એટલા માટે તે માત્ર જ્ઞાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિના સ્પર્શથી ભેદુ સુવર્ણમાં પ્લટાર્ક જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમજ્જ્ઞાનનો સ્પર્શ પ્રાપ્તિને સમજ્જ્ઞાનમાં પરિણત થાય છે.

સમજ્જ્ઞાન જ્ઞાનમાં શ્રદ્ધિ કરતું નથી. જ્ઞાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોય છે તેમાં સ્વપુરુષને જોખખાની કે સમજ્જ્ઞાની સંજ્ઞિત નથી હોતી તેમજ સત્યને સમજ્જ્ઞાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે અજ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ જ્યારે કોઈ સ્વતંત્ર સ્વપુરુષની પાસે નહીં પહેલે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બહારથી જાય છે હિંદુ જાદુશાસ્ત્ર સંપ્રદાય પણ જાદુશાસ્ત્ર છે મિથ્યાજ્ઞાન સમજ્જ્ઞાન બની જાય છે સમજ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સ્વપુરુષનો સમાવેશ એ પણ એક મહત્ત્વ ધરાવે છે.

એક કલાકાર માટીના પિંડને મુદર કળાયતુ રૂપ આપે છે, અલુધઃ પથરને છીણી અને હથોડા વડે મુદર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ અતઃ પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાયા ધુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લલાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે.

જીવનમાયી ભુગર્હ્યોને દુઃકન્ધી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહેા. સારાની સાથે રહેજો તો સાગપાલુ આવરો અને નદાગની સાથે રહેજો તો જીવનમાં ખગળીઓ આવરો, જે બગીચામાં ખેસગો તો મુગધ પામરો, પણ જે ઉકરડા પામે ખેસતો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે.

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘેડા વગેરે મુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમાં એમ જોઈ ગયાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી પીનારની સાથે મહેરો તો બીજી પીના શીખરો અને અદીણ ખાનારની સાથે રહેજો તો અદીણ ખાતા પણ શીખશે.

કજૂસની સાથે રહેજો તો તમારામાં કબુસાર આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેજો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગ્રહિની સાથે રહેજો તો ઉગ્રહિપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેજો તો ખાઉધરાપણું આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગ્રવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરે અને પછી તેનો સંગ કરે.

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમાં એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું દારણુ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમાં ટાઈ હિસક પડ્યું તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે જીવ્યો હતો, પરિણામે તેનામાં મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામાં ન આવી.

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામાં આવ્યો તો તેનામાં

ધીમેધીમે મનુષ્યના યુગ્મો છિતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રેડથી આર્તા શીખ્યો. થોડું થોડું બોધતાં પણ શીખ્યો છૂરકવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન ઠારા કાપડ જેવું છે કે રૂંધામાં નાખે તે રૂંધા ચઢી. પણ જોઈશું યાદરાખતે કે જો એક વખત તેના ઉપર કાંઈ રૂંધા ચડી ગયો તો પછી જગતે પ્રમત્તો બને કોરો પણ તેના ઉપર મુશળી કે એવો કોઈ વીજો સારો રૂંધા ચઢી શકે નહિ. એ પણ એક દર્શાવ છે કે માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું અનેકું છે કે તે બધાઈને મદમે છુટાઈને જલુ જલ્દીથી પકડી લે છે પછી તેની સ્થાપ કરવી જલુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હોશ કે આશ્ચર્યને દુવામાં નાખતી વખતે કોઈ ખાસ ભગતો ઉપયોગ કરેલા પડેલા નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બધાની દુઃખી ભાવ એટલું જોર કરવું પડે છે નજની નીચે બેસીને નકાનારને એટલા અનુભવ ક્યાંથી હોય. જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જનમ અને સંજિત તે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે.

જોરા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું જલુ જલ્દી પતન લાવે છે તેને માટે કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. જાણકારે કોઈ પણ નિરાશમાં વાળે તેમાં કે બીજી ખીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જનમમાં કોઈ ચોક્કસ ફેરફાર કે બીજી ખીનાં શીખીને જ જીવું હોતું નથી. છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી કોઈએ? કહેવું પડે કે આ જમા પ્રાસંગિક સરકાર છે કે જોરાએ સરકારી નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો બને ચોક્કસ દોષ છતાં પણ તે ચોક્કસ છે જેમ આવી તેની ઉપેક્ષા ન કરે. એક ચમત્કો રાખર, મધના આખા વાસુજીને બચાવી મૂકે છે ધૂળ બધારે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનધોઈને સાર કરતું નથી પણ એથી બચતું પાણી મડુ થાય છે એ જ સીતે જીવનમાં બધાં સુધી જઈ જોરે છે ત્યાં સુધી અરાજ સરકારોની બહાર જલુ જલ્દી થાય છે સરોર નામનું દોષ તે જલુક હરી પડતાં સરોર થઈ જાય છે અને જલુક વરમી લાગનાં સરોરમાં ઉચ્છવાય વધી જાય છે.

ત્યારે સરોર છૂટું તદુ રૂંધા દોષ છે ત્યારે સરોરને હરી કે અરમીની કોઈ બહાર ચડી નથી તેની રીતે કે આત્મા સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ દોષ તે અરાજ સરકારો પ્રમાણ તેના પર ચડી શકે નથી બીજને દયા પછી મારી બંને બધાં સમયે મળે પરંતુ, જો તે બંને જીવન દોષ તેમાં સ્વચ્છ દોષ તે પાણી અને મારી તેને સમાવી શકે નહિ તે ન તે મારીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજોતુ બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેલા હતા ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોરાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર લગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ લગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોરાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસંબતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો કાલ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમા સાકરનો સયોગ થાય તો તે ગળ્યુ થાય છે જ્યારે મીઠાના સયોગે તે કાટી બન્ય છે વાતાવરણમાં રહેલા કુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે

આપ જાણો છો કે કાચલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે સુખની કુસળ નાગરિકો સુસસ્કાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, - માદૃગા.

ଭବନ - ୧୧୧
୩୩

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે. કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે. આને આચારશુદ્ધિ જાળવવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. લાખી પહેાળી સાધના, મોરી મોરી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે. કાષ્ટપણુ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતાના મનમાં' 'એક લક્ષ્ય ધારી લે' છે. તેના પર વિચારસ્પર્શ કરે છે. મછી જ એના 'આધારે' ચાલે છે; માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે.

વેંઠાણુ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે. પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વેંઠાણુ બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યા. આવી બીના તમે એટલે વાર સાંભળી હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વેંઠાણુ વધારે ડૂબાડનાર. પણ એને છે, તો આ 'દુર્ઘટનાની' જવાબદારી કોના પર આવે છે? જે સાર્થન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જો ક્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જળપ્રવાહમાં ડૂબાડી દે છે તો એ માટે જવાબદાર કોણ? જાવનો નાવિક? તે કુશળ ન હોય, એનું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નીકા બાધી વળતો જાય છે. તેમ આત્મા જે અસાધ્યતા હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નીકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ.

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે. પરંતુ શું ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાબાલ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય? તમારો આત્મા આ માટે શું કહે છે? આગર્ભના પાના ઉથલાવો. તમને તેમણી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કાઈ કાઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બધી તપા જાય છે. તમને સ્પષ્ટ થશે.

લાગે છે? કારણ કે જાળ સુધી તમે સંતોષતા જાળ્યા છે કે ઘનથી કે સ્વર્ગના દ્વારે પહોંચાય છે ને જાળે જા મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નામથીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસવી સાધક એને દ્વારે જાળ્યા. એ ઇચ્છતે તો એ પવિત્રતમ સતને પૂછ પોતાની જાતને ધન્ય જાતારી હેત. ત્યાજની પવિત્ર ગંગામાં પાપની કાલીમાને કોઈ શક્તિ પરતુ એની અશુભ વિચારધારા ન એને પુણ્યપથે જતાં રાખી રહી. એણે ઘન દીધું મુનિના પાત્રમાં કહી વસ્તુ નાખી કહેવા પદ્માર્થ તો રેલ થઈ જાયે ન છે? શુ કોઈ વેલે કોઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કરિયાતું ત્યાં જાળ્યું હોય? જરૂર જાયે છે પણ તેથી શુ તે નરકને પહોંચે નથી જો મરે? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કહેવાય કાલે હેન પણ હલ્યમાં તો મીઠાસન હેન.

નામથી પસે હલ્યની મીઠાસનો અભાવ હતો. એના અણુએ સતને સતારે પિતૃકથા નહી તે પોતાની જૂલને છુપાવવા ખાતર તેમને ઉપેક્ષા કરવા ચાહતી હતી. તેણે વનપ્રાનુ સાક જાળ્યા હતું તેમાં મસાભે પણ કહેા નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેતુ હતું પણ સાક તેમર થતાં જે ચાખ્યું તો જાણ્યું કે વનપ્રા તો કહ્યું છે જસ જા ન એની જૂલ હતી પહેલાં વસ્તુ તેમર કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કરી જાતી જૂલ કરતા નથી ને? પહેલાં કોઈ અંગે ખેલે બાલ મનમાં ડસાવી સેવા અને પછી એના આધારે મર્ગ કરવી, એ પણ એક એરી ન જૂલ છે પરિણામે પરીક્ષા વિના કોઈના અને પૂરેપૂરું જાણી સેવા તે પણ હુદિમાર્ગ કામ નથી. પહેલાં ખેડી ધારણા જાળવી સેવી અને પછી એ આધારે વલ કરવી તે જયોગ્ય છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી ન ખેડી ધારણા જરૂરી છે જાતી સિધ્ધિમાં કોઈ પણ વસ્તુને સાચો નિર્ણય થઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોતું અને પછી નિર્ણય કરવો.

નામથીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની જાતીર જૂલ થઈ જાણી તેને પણ પરિવારના લોભ જમવા જાળ્યાના છે જા સાક તેમના અણુમાં જતી તે સૌની સામે મારુ અનુદાન પ્રદાન કરી. તે જ સમયે પદ્માર્થ તપસવી સાધક પમરુમિ! જા? એમની એક મહિનાની તપસ્યાનું પરતુ હતું નામથીએ તેણે કે જા સારી તક છે સાધુ જાતી મથા છે મથુ ન સાક એમના પાત્રમાં કહી નાખ્યું ક્યાંક રેલી જાવરી, સતને સતારે નહિ જોતાં એક કચરાપેટીની કોઈપર એમને ઉપેક્ષા કરવા થાયો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાવી પેંગણું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનંત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ઈશી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત જીવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સંકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમાં એક કાકરો ફેંકે તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમાં લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમાં સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે જેમી શકતા હતા બકરીના મનમાં ભય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમાં એ કૂર જાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમાં ભય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા બૂલી ગયા છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને ખ્યાથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને કોઈ આવતો નથી તેમ તે શત્રુ પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેશમાં તમને બાંધી પડે છે જો તમે જો કોઈ ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોઈથી રડા પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમાં પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે કોઈ એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમાં રહેલા પરિવર્તન કેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો. પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજાવી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતરાણ-ચઢાણ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજર્ષિ

મોટાકા મિનિયો પહેલાં સાતમા નરકના દારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્યાર પછીની મોટાકા જ મિનિયોમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોઢા સુધી નેરક પહોંચ્યા. વિચારોમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રિયુમો કહેવા જાય છે. ૧. ૧

મનુષ્યના વિચારો જો બિચા હશે તો તે હિપરજ સારી નેના વિચારો પતન માન, છે, તેવી વ્યક્તિ મતન થતાં વાર લાગતી નથી. ઘાઈ વ્યક્તિ મોટા અને નાનપણે ઘાઈ માપદંડ, છે તમારી જાણે ૧-૬૫ તમારી, માસે મોઢા માપદંડ છે ને વડે તમે સર્વ વ્યક્તિને, માણે છે-તે છે પેસે. સોનાના બળથી તમે વ્યક્તિને માપો છો, જેની પાસે, પીણું-પીણું સોનું છે, તેવું વડે સ માન આપશે મનુષ્યનામાં પણ તેને આગળ આવવાની પ્રેરણા મળે રહેશે. જ્યાં પણ ને માણ છે ને સામાન્ય સ્થિતિના મુદ્દાઓ છે તેમને રસ્તો બીજો છે તેમની હોળી પાછળ ફરી અને જેઓ પેસાદાર છે તેમને સાડુ તમે એવો રસ્તો રાખ્યો છે કે તેઓ મોટા આવવા છતાં બીજા બેસશે કારણ કે તેમની પાસે પીણું-પીણું સોનું છે

હવે જોઈએ કે આવી વ્યવસ્થા જ, પ્રોટી છે સોનાના મળ વડે મળે આવે તે જાણી મૂળ છે કારણ કે સોનું તે આખરે જડ છે મળે માપવું હોય તે તેના સ્વવિચારોના મળ વડે માપે. જેના વિચારોમાં પરિવર્તન છે તેના આચારમાં પરિવર્તન છે, તેવી વ્યક્તિ, વધારે સ્વાસ્થ્ય મેળવે જેઓ પછી જાણે તે ઘાઈ મળુ રૂપમાં આવે, એના સ્વાસ્થ્ય સાડુ, તમારે બિચા ઘાઈ જમું જાણે.

ભરત મહાવર્તોએ કાચ-ભવનમાં કેળવવાનું મેળવ્યું હતું તમે પણ કાચની સામે પ્રતિબિંબ જાણો છો ત્યાં ઘડીગી લગવડ પાછળ મેટો કાચ વીલી જાય છે. આપણે કહ્યું કે તેમના વળાંકે સરખા કરવામાં જ વીરણી પડે છે. અને શ્રી કદી ઘાઈની વીલી ખેંચાઈ નહીં હોય અને વીલી તેમ જ કાર સુધાંત્રમ કદા હશે પણ કેળવવાનું મેટાનો આપ્ત થયું છે. ૧૨૪ ભરત મહાવર્તોને તે કાચ-ભવનમાં કેળવવાનું આપ્ત થયું હતું તેમ જ કો હોટસમાં બેસી ચલા પીતા-પીતા, કેળવવાનું આપ્ત કરશે? અને ખમ્મ મરુદેવીએ કામી કાપર બેઠા - મોઢા, કેળવવાનું મેળવ્યું હતું તે આપણી માતાઓ મોટરમાં બેસી ચોપાનીની ઢાંચે હવા ખાતાં કેળવવાનું મેળવવાની પ્રેરણા રાખતી હતી ખરું કે (લખાણું હસાહસ).

વિચારોની પરિવર્તન વિના સર્વઘાઈ બસ જાય છે નેના વિચારોમાં પરિવર્તન છે એના કુચ-દરદર કુચીનાં કુચ દરદર બની જાય છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક-
મંદીપુરુષ' લગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અગ્નિ વ્યક્તિએ ખીસા ઠોક્યા
તા એ વાતનો સાબો જાણી-હજાર-વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાં તે પ્રસન્ન
ભાવે હાલિત છે આતે જ્યારે તે સાલજવામાં આવે છે ત્યારે તે સહન
સહમાથીલ પ્રત્યે સાધકનું મન પ્રદાથી નથી પડે છે. સાલજવારતુ કિલ દુઃખ
જ્યારે કરુણ વડે ભરાઈ જાય છે પ્રત્યુ શુ, અતી હકારના લાખા કાળ-
પ્રદાશમાં આવી બીજા ફરી ક્યારેય જની નહિ હોયદ ના, પ્રાણી સ્વતેક
બીનાઓ બન્યા કરે છે રતલામમાં એક બહેનને કોઈએ પ્રસ્તક પર ખીસા
ઠોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યદ કરતુ નથી, અને લગચાન મહાવીરને
જ દુનિયા શા માટે યદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા
જાણુક મનવ્રાણી વ્યક્તિઓની આજો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ
જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સુક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને 'કઈ'
રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે? તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે 'પણ તમે જાણો છો
વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ ગમે તે જાતમાં
હોય પણ એ વિચારો જ્યારે મનમાં જોડે છે ત્યારે તો આપણા શરીરમાં તથા
બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે - વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ
કરી છે તેમજો જ્ઞતાવ્યુ છે કે હલમમાં જ્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે
છે, ત્યારે એમાંથી જુદા જ પ્રકારની ગધ-દેશીય છે. આપણે એને જાણી
શકીએ નહિ કારણ કે, દ્રાણ-શક્તિ બિટકી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે પ્રાણી-
એને તીવ્ર દ્રાણ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત 'અહણુ' કરી લે છે.
અમરે આપણા મનમાં ભયનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાંથી એક પ્રકારની
તીવ્ર ગધ નીકળે છે, જે અશુભો માટે અસહ્ય જની જાય છે એ જ કારણે
છે કે જે ભયભીત જની કોઈ પશુની પાસે પહોંચે તો એ ભયથી જોડે છે
મે ક્યારેક તો માટવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમે જે નીડર જાવી
તેમની પાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ જાંભા રહેશે, એમનામાં કશી વિશેષ
પ્રકારની હિંસ્યાલ નહિ દેખાય તમે સાલવ્યુ હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ
જાણી બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને ક્યાંક ને ક્યાંક સાથ વીધીનો બેટો
થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની વાત છે કે, જ્યારે મનમાં ભયની લાંબા
તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હલના ધડવાનો વેગ વધી જાય છે, રવાના બિલા થઈ

નળ છે અને પરસેવો જ છૂટે છે. આ છે આપણા વિચારોની સરીર પરી પ્રતિક્રિયા. ને કોઈની ભાવના હશે તો પણ સરીરમાં વિક્રિતિ આવી નળ છે. આખો શાશ્વત્ત્વ નળ છે વાણી અસ્થિર નથી નળ છે દેહમાં કપરી છૂટે છે ઈર્ષ્યાની ભાવના અને ડોક્ટરીનું કહેવું છે કે અધારે આ ભાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિતાશયની ઘેલીમાં એક જાતની દિસમાલ થઈ નળ છે અને એ મર્યાદાથી રસ ઝડપ લાગે છે.

વીસમી સદીના યોગાનિદિ વજ દ્વારા શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જાગે છે પરંતુ ભારતના ઋષિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે આન અને નિદિઆન વડે અત્યંત ભાવનાઓને નળી લેતા હતા. ઋગ્વેદમાં ઋષિઓએ આપણુ છે કે મનમનના ચિત્તમાં અધારે ઘણું ભાવના જળવાન અને છે ત્યારે સરીર માંથી એક પ્રણયુક્ત ભાવ આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે સોતને દેખતાં જ કૂતરાં ભોં-ભોં કરવા લાગે છે ધરતી હપરે એસી ઘણી કાચકે એણે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે ઘણું ધિવજન આવવાનું છે. ઘણું અતિથિ આવે અમવા ન આવે પરંતુ સ્નેહીતુ પ્રણયુક્ત વખત મનને આકર્ષી નળ છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની વન છે આજે તો પત્ર અમવા તાર આવી નળ કે અમુક તારીખે અમુક દેવમાં દેવમાંથી સમાસનથી આવવાનું છે તો મન કપી જોડે છે કે એ પાછા કપારે જશે અને તેઓ ને આપરેશન કરાવવા આવતાં હોય તે હમે વિચારે છે કે શાવ લખી નાખુ કે હમણાં યતુ સારી નથી, વરઘે મહુ થડે છે ડોક્ટર કહે છે કે હમણાં આપરેશન કરવું હીક નથી આવી સૈ-સા વાતો લખી પણ નાખશો કે પેશા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચક તો સખ્દ સાંભળે મન એલી જાતું કે ઘણું મહેમાન આવવાનું છે તેમના આજમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનભવતુ હતું પણ સ્નેહી હામે જાવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રણયુક્ત તમને આકર્ષે છે તમે એ જાણો છો કે કાચકો પિતાના ઈર્ષ્યુ યોગ્ય સ્વય કરતો નથી. પરંતુ તેમને કાંઈની રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રસાદ વડે તેમનું યોગ્ય કરે છે કાચકાને ને ત્યાંથી હાવી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિજી વ જની જશે. કાચકાની સ્નેહ-ધારા જ એમનું યોગ્ય કરતી હોય છે.

કર્મ સજ્જામાં ને લી કાલાદલ મળી રહો છે નોકર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે સાંતિ રાખો. પણ એનો અવા / પેશા કાચકર્મ સમાઈ નળ છે એની કશી અસર થતી નથી. સ્વયંસેવક આવે છે અને

શાંતિ જળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાલજે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ક્રૂર આગળી વડે સકેત કયો ને સૌ દાર્દ્ર શાત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા હવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, બીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી બ્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આતુ કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેતુ જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમા પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે અધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો. સાચી રીતે વિચારવામા આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથેલી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ ખેડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કયો, ઉપવાસ કયો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકા-માજે છો આપણી મુખર્ષની માનાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ધાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહાર ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ધાટી વાસણ એવા માજે છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કાઈ એર, વાસણ માળવા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યો જરા ગંદું થયું કે, સનહાઈટ સાણુ ધર્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળવું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને સ્થાઈ કરેા તેમાં વાસના ઈચ્છા અને ક્રોધના મેલને રૂઢી
 ન હો. જાણે આ વચ્ચે ઈચ્છા છે પણ મનની યી સ્થિતિ છે કે તે
 તમે જ જાણી શકો. ત્યાં તો વાસનાની અક્ષી ભરી પડી છે. અવમા મંત્ર
 પાડી કરી ખેંચે છે ત્યાંજે તમને દુઝાવુ નથી તો પછી મનમાં ૨ હા
 કેમ રહી જાય? યાદ ગમે છે ત્યાં સુધી મનની મરિજતા કામ રહે છે
 સ્વર્ગ/સુધી તમે સર્વજ વિજયી બનશો. પણ જેમી મનની ખરિસ્તી એવાઈ
 છે વિજય-મહેસને પણ અમો યતાં વાળ નહિ સાગે.

એક 'મખર્તની' વાત છે તપસુ પોતાના સંપત્તિઓ ત્યજે એક સંત
 મુક્તિ મેળવી શકે શિર્ષિકામાં આટલું જણાવે છે 'કરવ સાંભળી શોણ મોન
 રવા કેટલાકે હામાં હા પુરવરી ચોગાં પળી પોતાની નામદૂરી નક્કી
 તુલિયામાં; તલુ નાતના મણીએ એ કેટલાક આત્મઆમાં એમું સહક
 હોતુ નથી કે તેઓ જાણતાને એવેએ વિરલ કરી શકે. વિશય માટે જ
 તૈવિક સહકની જરૂર હોય છે. તેમાં પોતાના સ્વાભાવિ ભોજ કાપવા એ
 છે એક સત્તાધારી સામે કરવ મૂકવા સહે પણ અણા એટલા સાચી તેમની
 રાખી. જાણજી નહવુ ખેંચે છે કારણ કે સવાના નશામાં તે પોતાના
 વિરાધીને દરેક રીતે ખલાસ કરવાની કસિલ છે તેમ હોય છે તેથી વિરલ
 કરવા માટે પણ પોતાનાં હિતોની જાણ હોય સદુ તૈયાર રહેવુ જોઈએ.

પણ આ અન્યાર્થની વેળાએ જોન ધારણ કરવુ તે જુની રીતે તે
 પ્રોત્સાહન આપવા જેવું અર્થાત્. સક્રિયસામર્થ્ય હોવા જતાં કાલની વિરલ
 ન કરવા તે કોઈ સંતર્ભમાં કાલ ન મેલે જેવું જ પાપ છે.

રાવણના શૈલક સામોએ ચૂન રવા તો કેટલાકે હા માં હા પુરવરી
 આવાં આલુસો કઈ જ કામના હોના નથી. કારણ તેઓમાં તેમને પોતાને
 કોઈ જ વિચાર હોતે નથી કોઈ સિદ્ધાંત હોતે નથી. તેઓ તે બીજાને
 ખુશ રાખી પોતાનું કામ કરાવવા માગતા હોય છે. આવા જ આલુસોને
 સ્વાધી. કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ કારણિયા કોટા જેવી હોય છે. જેને
 પછીયુ હોતુ નથી આ બાળ પણ દળી પાસે અને જીજી નામદૂ. પણ
 દળી પાસે આવાં આલુસોને કહેશે કે કાગડો નાચો તો પણ હામાં હા
 કહેશે અને કદાચિત્ કહેશે કે કાગડો. કહે-વાણ છે દરેક પક્ષ તેમ
 કહેશે, હા, અને જાણુ સ્થળે સાંભળુ હોતુ ખરુ કે સત્કુરમાં કામ
 મોળા હતા આવાં આલુસો ખતરનાક હોય છે એક વિચારને કોઈએ
 પૂછ્યું ક્યાં જામવશેને મારવા સોચો વધુ ખતરનાક હોય છે! તો એવે

જવાબ વાળ્યો કે, 'જમલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને ખાલેલામા મચકાન્ત પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ'

રાવણના આવા ખુશામતજોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કોઈ સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વકાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વકાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા 'એમનો સ્વાર્થ' પોષાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપહુસી અને વકાદારી એ બન્ને જુદી જુદી ચીજો છે વકાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે'

રાવણના સાચા વકાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારોના વિરોધ કર્યો પોતાનો રાટલો મહીસલામત છે તો પછી ખીજનો રાટલો શ્યામ છે. છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રાટલો કોઈ જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂલે બેસી, રહે છે પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ ખીજનો રાટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે આંખોથી હસે છે, સત્તાના નુકામા લાન ભૂલેલો રાવણ પોતાના સહ સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જોડા નામદોની સલાહ અમલો ચાલુ' તો, હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ'

અને એ તો લોકો પર વિશાળ સેના લઈ દિગ્વિજય કરવા નીકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના નર્મ આપી ત્યાં સુધી એને વિજય મળ્યો. સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મદોન્મત' સેનાએ ઉતારે આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર આપો માથો, રાવણની સેના સમગ્ર કૂબેરની સેના પટ્ટી થઈ નહિ. મોતના સંતિકેનો હતોત્સાહ જોઈ કૂબેર પોતાના સેનાપતિને બોધાવી સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. કૂબેરની પ્રાપ્ત અસાધિકા બિધા હતી, એના વડે એણે અલકાની ચારેય બાજુ અગ્નિને કિલ્લો બોમો કરી દીધો કાર્કની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ ત્રણ શંક્ર પ્રશિષ્ટાએ રાવણની સેનાએ હથિયાર હેઠા મૂક્યા.

ગવણે મેનાનો ઉત્સાહને બદલે ચિંતામાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મે સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિવૃત્તગમે. તમે એવી રીતે કરી વિચારુ છો કે ટેટીટલી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બાકી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિષેઢ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાદમાં આવ્યા એકેન્દ્રિયથી બેઠેન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં ચરીસ-પરીઠા નર્મ આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે મનુષ્યભૂમિ ઉપર આવ્યા મનુષ્યમાં પણ ટેટીટલી એવી જાતિઓ છે જે ઉદ્દેશનુ અધ્યક્ષ જનની ખાતી હેતુ છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આશ્વત્થ મેળવ્યું છે આવ ક્રમા ધેર અવતર્યા છો હવે બે બાકી દારણાં તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદલાઈ જશે. આગમ વાણી છે કે આત્મા ગ્રાસ રૂપે બે હાલર સાગત્યી વધુ રહેતા નથી આવી સ્થિતિમાં બે તમે ચિકારો ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પછી તમે સર્વત્ર વિજયી જ જાનશો નહીં તર ફરી સ્થાવરની ભૂમિ પર જવું પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

અવ ન વની તો ફિર ન વનેગી

નરતન બારંબાર વહીં મિલતા

તેરી જબાની મરમ મે મુહામી

ગુઠ પિતૃ માત કો જાત ન માગી

જનની તોરી તોહે ફિર ન જાનેગી ॥ અવ ન વની તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે માનવજાતના મૂલ્યને તમે નહિ જાણો તો અરેખરની દાર જશે. જીવનમાં બે અશ્રુજોની સુવાસ જરી કરે તો આ માકી સોના કરતાં પણ મોંઘી જાનશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંસુ સિવાય બીજું કશું બાકી રહેશે નહિ.

રાવણ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-દુહા બી જાનવી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી ઊભી છે પરંતુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના અંત ઉપર કુ ખતે આ બાર કાણે ખર્ચો છે કે કહેવું પડશે કે એના મનની વૃથાએ જ આ કુ ખતે આમ ત્રણ આપ્યું છે નહીં તો શું એને સહામા શેદસાને તોરે હતો કે શેદસા તો શું એ જાનમ અને પોતા પણ ખાતો દેત તો ન કહી કમી નહેની તનની જૂન તો જાન દતી તે કશું આગની નહેતી પણ મન જૂનું હતું મનની જૂન કઈકે એવી વિચિત્ર છે કે તે ૭મ ૭મ

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કાઈની પામે જે સો રૂપિયા હશે તો મન બોલી બિહારે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી હજી કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જે મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? પચાસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જે મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સાચા એવો બગલો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઇચ્છાનિરોધ ઇચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિશ્રમને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિંતાની લહરેમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાબુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણરાજ પ્રત્યે એકલાવ રાખતી હતી એણે શરમ તથા પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઇચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો ફરાવ લઈને ફક્ત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે ત્રિવલ્લભની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણ અત્યારે કોઠાર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જે આવે વખતે હું એને સહાય કરું તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કાઈને ય કહી નથી' આ સાંભળી દાસી બોલી 'મારા બહાલા અમામિની, જે વાત કાઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેના નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાની બહેલીગણેની નણેના છતાં કવો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

બીજો તો બીજાની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા બધા વચ્ચે માટે બનેલ પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર જુસ્સો પામે છે. આથી ખાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી? શું તને મારું ભરોસો નથી? બામ તેઓ બનેલ રીતે વાત કદાવશે, બીજાની રહસ્યભરી વાતો બાજુવાની બાટથી કિસકેવા યા માટે બાપણમાં જોવી જોઈએ? અને સાંભળનારે વાત જોઈ કાઢી તો બીજાને ખુશ એ ક્યાં સુધી પસંદ? અરે, માણસ બદામનો હલવો પચાવી લે છે, પીચી રસાયણે પચાવી લે છે. પણ એનાથી બાવી વાતો પચાવી શકાતી નથી.

જા દસીએ કહ્યું એવી વાત મને કહેશે નહિ. પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહ્યું તો મારું કામ ખુશ થી રીતે થાય. તારા મોઢા બાજુમાં કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે ને દુશ્મની રાણી હોમને તમારી પત્ની, તરીકે સ્વીકારો તો હું તમને જીવિતમાં જ મરણનો મન બતાવી દેશે.

દસી બા સાંભળી પ્રપાણ જેમ સંભળે બની ગઈ તેને મારું અચર્ય રાણીને બાવી અપરિચિત બાવના ક્યાંથી નાગરિક? એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું 'મહારાણી મને મારું કહે. પણ બા મરણો ઈતિહાસ ઉત્તરવશ છે પણ બાવા કાર્યથી બાપણુ જીવન ખરાબ થઈ જશે ને બા મરણી બાવી ઉત્તરવશ વશ બામરુ પર શાહી કોળાઈ જશે અને હું ને બાવા કામમાં સાથ મારું તો મારી જિંદગીનો ઈતિહાસ પણ જમી જશે. કારણ કે ચારિત્ર્યની બાધિત પ્રેમે કોઈને, સફળતાને, જોતી નથી. એના લોકોના નામ ઉપર લોકો, મુઝે, સુધી મારું-તિરકમરુ વરસાવવા, રહે, છે.

પણ રાણીને દસીની એકાપણ વાત મળી મઠિ. કારણ કે મોઢાને લીધે એના વિવેક-દીવેડે આશવાઈ મેલો હતો. એ વાત નિશ્ચિત છે કે જ્યારે હજારમાં મોઢાને પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-બુદ્ધિનો દીવો આશવાઈ નામ છે મોઢા બામરે દુરવાગેથી પ્રવેશ છે તો વિવેક પાછો રસમનેથી લાગી નામ છે એક દિલ્લી કવિ પણ કહે છે;

જાતુર જોર જોરી કરને ઘરમાં મલ ધૂસ જાતા હૈ
હોઝત પ્રકાશ ઘર મે મિસસે ત્હા હીપક પ્રથમ જુલાતા હૈ.
પદ મોહ જોર કે સરણ હૈ; મરવૈહ મોહ મે સલ માતા હૈ
જામ હીપક કો પ્રથમ જુલા ફિર બગમાલ જુલાતા હૈ.

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ઘરમાં પ્રવેશે છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોથ છે, દીવાને ઓલવવાનું, જેથી તે અંધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. જ્યારે એ મન-મદિરમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જ્ઞાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું 'હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જે આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામાં વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ !' સત્તા અને લયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગઈ રાવણ પાસે. રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું 'આપજી લક્ષ્મી સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને ?' રાવણે સ્વીકૃત મૂલ્યક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી 'એમ જણાય છે આપ બહુ ચિતામાં છો મને લાગે છે કે આપની ચિંતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જવાલાઓ, જે આપને વિજયના સંદેહમાં લેખાવી રહી છે હું ઈચ્છું છું કે તમને હું આ બાબતમાં મદદ કરું એક ક્ષણમાં આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમાં પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે''

રાવણને આ નારીની વાતમાં કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમાં શાસન જમાવી બેઠો હતો વિજીપણ સમાન રાજવીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ જ્યાં હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહ જતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમાં વિશ્વાસ બેસતો ને હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું 'વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કોણ છે ? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ સ્પષ્ટ કર શું દુરેશનજ વતી કાઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો ?'

દામીએ કહ્યું 'હું દુરેશનજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમગ્ર અલકાનગરી તમારી ચર્ષ શકે છે, પણ શગત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચરણોમાં હશે.”

રાવણે બધું સંભળી લીધું એણે કહ્યું બોગી દાસી, રાવણની ભોજી બાવી વાત કરતાં તને શરમ નથી આવતી? ચાલ રાખ, અલકા છે તું લઈ જાય ત્યાં જાણી જાણી અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનમાં જવાનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મનૂર કરશે પરંતુ મદવિંઓ દ્વારા જાણેલી સદ્ગત્યારની રેખાનું ઉદ્ધાસન કરવા રાવણ કહી તેમાર નહિ ધામ તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની બા પ્રતિજ્ઞાની જાણ કરશે

દાસી નાનું-શુ મોઢું લઈ પાછી વળી. એની ગતિમાં વિવાદ દેવે વિનીયણ સારેથી બાવી રહ્યો હતો. એ કળી મયો કે બા નારી જાતી વેળા પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજ સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનું અપમાન તો નહિ ક્યું હેતુ ને? તે પાસે બાબો અને દાસીને પૂજનાં, દાસીએ વિવેક સંભળાવ્યું વિનીયણે એણે કે હું તો સત જાતી બહી બાબો નથી. વિજય મેળવવો છે કે રા જીવિતો બાબમ મેલો જ પડશે. તેણે દસતાં હસતાં કહ્યું હું રાજ્ય રાજનો બાઈ વિનીયણ હું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી શકે છે પરંતુ વિનીયણની વાત એમણે બાજ મુધી કહી ટાળી નથી. તું ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેશે કે તમારું કામ જાતી ગયું છે વિનીયણ તમને બાજથી જ પોતાની કાલી માનવા લાગ્યો છે પણ બા જાણવિકાના ઉપશમનો મત્ર તમારે જતાં વગે પડશે.

બોલી દાસી વિનીયણના વાજવાતુવતે સમજ ન લઈ કાપસિદ્ધિની પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં થઈ અને રાણીને કહ્યું સદ્ગત્ય મેળવીને બાવી હું વિનીયણ તમને બાજી માની મોઢું છે રાણીનાં રાજ્યનાં રાજ્ય એણે દાસીની સાથે જાણવિકાના ઉપશમનો મત્ર રાવણ પાસે મોકલવી બાબો. બીજો જ દાસી રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર બાજમણ ક્યું અને કૂબેરરાજને કેદ કર્યો અલકાનાં કાવનો ઉપર રાવણની વિજયપત્રાલ લહેર્યા. કૂબેરના કાલ પર વીજળીનાં કરટની ઝેમ બા બીનાની બસર થઈ તેણે વિજાયુ જાણવિકાના ઉપશમનો મત્ર મારી રાણી સિદ્ધામ બીજુ કાઈ જાણતું નથી. મારુ થર જ કૂટ્યુ તો દોષ બાપવો થાને? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને બિટાવી દેવા વધર બાજ તો એની દરિયાઈ થાને

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ ભય નથી, ભય છે તો પોતાના હૃદયવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કોશિષ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાઢ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખ ઝની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ! અનુભવની ઝેરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામાં એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમાં આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ જે લાખોપતિ અને જય તો કોઈ વાણિયો જ માણા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આનું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

આખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેક્સેરિયાનો તાવ ન્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળાઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે. કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को दी जाती हैं ।
ये खाने में कड़वी लगती हैं,
पर सारा ही रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીણા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી લાગે લાગે પણ તેમાં સત્ય છે આજે આપણા સમાજમાં આવું જ જોવામાં આવે છે, કે ન્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક મુનિ કાંઈક લખવા બેઠો, એની કલમે કંઈ બદ્ધ કર્યો કે પ્રગણ પચીઓની દુનિયામાં બાણે ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના કહેસાતા રક્ષણહાગે એને નીચે પાડવાની જ પ્રશિયો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-જ્ઞાપ્યારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને માઈની પ્રતિભાને જોઈ શકતી નથી.

સમય પહોંચી જાય છે મિથ્યાજ્ઞ કહે છે હવે જન્મ કરે. હા તો કૂબેર વિચારે છે જેને મેં પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાખી કુમારી હવે જાને પોતાના કહેવાં ? આ જાનું હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું 'તમારું કામ સર્જાયું છે હવે મારા કાર્ત્ત્વમાં વિલગ થા માટે ? વિભીષણે કહ્યું જેવી જે સલાહ હું મારા દુશ્મનને નથી આપી શકતો તે તમને શે આપી શકું ? સદાચારની પરિત્ર રેખાનું ઉલ્લંઘન કરી માઈ પણ આજ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. વળી મીઠા વાત એ છે કે રાવણના મહેલમાં તમે તે સમાન પણ નહિ પામેા જે તમને અલક્ષમાં મળ્યું છે. માર નારીઓ વચ્ચે મોં ઊઠાવી વાત કરવા સાધક પણ તમે નહિ રહો. મારે તમે ત્યાં જ રહો જ્યાં તમે હત્યા. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી. તમે વીર છો. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં હસતાં કહ્યું હું મારા વચન પર આજે પણ અક્ષમ છું. મેં તમને મારા કામની મનાવ્યાં છે કૂબેરને મારે કાર્ત્ત્વ જનાવીશ તેથી તમે મારા કાર્ત્ત્વની ભૂલ્યા છો.

વિભીષણ કૂબેર પાસે પહોંચ્યો. કૂબેર કારણકારમાં લોખંડી સાંકે બપોરેમો હતો. વિભીષણે કહ્યું કાર્ત્ત્વ કૂબેર કેમ છે ? કૂબેરે જવાબ આપ્યો. ભાઈની આંખો કાર્ત્ત્વને જ્યારે કારણકારમાં બધું જુએ છે ત્યારે આ કારણકાર અને આ કારણકારો એની આંખોને જમેલ છે ને ? કેમ કાર્ત્ત્વ સંબંધી વિગતો કરી રહ્યા છો ?

વિભીષણે કહ્યું "કૂબેરશાહ" વધુ સરખાવે નહિ એણે તે જ કહેલું કૂબેરની સાંકે છેડી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મેં હજારો વચ્ચે જે દ્રવ્ય હોયો મયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધા. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિગતો કેમ હોયી શકી ? એના જન્મ છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી. મીઠા બાત તમે જોશું કે રાવણને વિલગ સાંપડ્યો અને તે સંજોગ મેળવી પાછો ફર્યો પણ તે ૮ રાવણ રામથી શા માટે પરાજય પામ્યો હતો ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અલક્ષમાં એની પાસે વિચારોની જે પરિવ્રત

હતી તે સમતી સામે સમી નહિ એના વિચારે દૂષિત થયા પરિણામે એને સમને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું.

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પશ્ચિમ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે. “ પરિણામે વન્ધ ” ! જેના પરિણામ હશે તેવા જ આત્માબધ કરશે. શ્રાવકના અહિંસા-અણુવ્રતગાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કોઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાફો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેના પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો.

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાશ્રય

કાદાવાડી, મુળાઈ

સતસાહિત્ય

- ૧ સ સારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દીપ સમાન છે
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જીવ્ય સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે
- ૪ પહેલો નગર ઉત્તમ સ્નેહ સંબંધારનો, અને બીજો નગર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી લરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ, માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે વિચારની શક્તિ જ તેને પરુજન્મતથી છુટો પાડે છે. માનવ કે પરુજ્ઞાની પાસે તેમના અર્ધસ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી બલકે તે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં ફરે નથી તે ચાલે છે માત્ર હસને આધારે, પરુ માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળ્યું છે માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથો કહે છે કે—

મનનાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વતા રહેલી છે. માનવ જોવા વિચાર કરે છે તેવો અને છે અને જોવા તેના વિચારે હોય, તેના બીજાને બનાવે પણ છે એક કુશાર પ્રકાર બનાવતાં પહેલાં ધ્યાને વિચાર કરે છે પછી વિચાર અનુસાર વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર બનાવવા માટે પીછા હાથમાં લે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રચના આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ લગાવવા લાગે છે સ્પષ્ટ આંખોને માટે હલુ ચિત્ર જન્મ્યું હોય નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જની ચૂક્યું છે કે જે ધ્યાને તેની રચના તેના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. “જાણનાયે જાણિય ના સિદ્ધાન્તનું આ જ રહ્યું છે

ચિત્રકરના માનસમાં કરુણા જ્યાં કે મોહનું જે ચિત્ર હશે તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછા અને રંગ વડે સાકાર બનશે. એટલે જોવા વિચાર હોય છે તેવું બનાવે છે તેવી જ રીતે જોવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ અને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને બનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના જીવનની લક્ષણ અને શુભાર્થ તેના વિચારની લક્ષણ અને શુભાર્થ પર આધાર

રાખે છે તમે સારા છો? એ મને ન પૂછશે. તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો. સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ લલાઈના ક્ષેત્રમાં ધણી આગળ વધી ગયા છે. લક્ષિતરસના મહાન કવિ મુરદાસ પણ અધ જ હતો છતાં કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અગ્રેડ છે લલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે.

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ બન્યુરો. શિકારની ક્રિયા દેટલી સુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પહોંચે જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને બીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી બીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે. દેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દ્યારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ બાવનાની અપવિત્રતાને લીધે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે.

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોનો છાયા જ છે વિચાર, બીજા છે અને આચરણ ફળ છે. હાડમના બીમાથી હાડમ થશે અને નારંગીના બીમાથી નારંગીનું બાડ થશે. બીજા, અનુકૂળ તત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના સ્વરૂપમાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાદી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો જીવો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણુ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા અપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્રતા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે.

કેટલા કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરાઈટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના લાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

જ્યાં પણ તેમને હઠ વધે મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંભવતઃ તેમણે ગરીબોની સેવા કરી હતી. બનાવોના આંશુ લજ્જાં હોઈ પણ સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વકત્તા રહી ગઈ હશે. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વકત્તાએ ઢેલની સરળતા પ્રેતની હોયી. કાયદાને કઠની મધુરતા મળી છે તેના બવાજ મનને મોઢ પચડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ હશે કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતી હશે. તે જીવની મીઠાશી તેના કઠ બધા બધે પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં બાવેલી વકત્તા રહી હશે તેથી જ તેને કાંઈ રમ મળ્યો છે.

કુપિત વિચારો એનાં કાયાલુઓ લઈને આવે છે તે બેલા હલમાં પહેલો છે તેને એવી બનાવે છે સુવિચારનાં મધુર ઠિરલેખની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં બધે મનોહિત હેલ પણ તેની કમ ઠક્તિ મનોહિત નથી હોતી. રૂપકની સાધનામાં કહું તો કુવિચાર ધાર્મ્યેક તેણે છે કે જેનાં બે ટીપાં પણ બે અંતરની છાંયીમાં નાજવામાં આવે તો મુગધ, દુર્ગંધમાં પચડાઈ જશે. સુવિચારના કણ મુલમળ એસેન્સ જેવાં છે જેનાં બે ટીપાં હજારો નાખતાં હજારો સ્વાદ સૌરભાગને તેનું નામ પણ મઢી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને માપમાં પણ ફરક પડે જાય છે. પણ આ મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પહેલી ચોરસનું છે.

વસ્તુ બધે નાની હોય, પ્રમાણુબધે ઓછું હોય પણ બે તેમાં પરિવિચારોની સૌરભ મળી જાય તો તે વસ્તુની કામન વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીઓએ એ રીતે હજારો એક પણ લખ્યો છે. માત્ર કેટલાકને પાંચ હજારનો એક લખ્યો તો પાંચ હજારની કામન કર્યાં છે? કમ્પ્યુ બને ટાઈની કામન તો પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કામન કર્યાં છે? કેઈએ એક લખ્યો તેમાં બાકીયે પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણાંમળી જશે? ના તે કામન માત્ર સહીમાં જ છે એ જ પ્રમાણુ વસ્તુની કામન તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાયેલી છે.

એક કુવક પરદેશમાં બચવા માટે મળે પહેલાંના વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશોના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા. નાલે ઘ અને તમિલિસાના વિદ્યાર્થીઓ આ ભારતીય શાસ્ત્રકૃતિ જીવત હતા. વિદેશીઓ અહીં આવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે અહીંની શાસ્ત્રકૃતિ પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છેકરાઓને વિદેશોમાં મોકલો છો. તેની પાછળ નમારુ ખ્યેય શુ છે? વિદેશોમાં શુ તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે નૈન દર્શનના પ્રચાર કરશે? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે? એ તો વિચારે છે કે અમારો દીકરો અમેરિકાનું ધન લઈ આવે, પણ ખ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાંની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં લરીને તે કાગળ લખે છે ઉવટમાં તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હિતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક જડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમાં પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે મિત્રનો પત્ર વાચે છે જેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચાભિમિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાંથી વરસે છે

આ શુ? મિત્રે દસ પાનાં લરીને લખ્યા છે તેમાં સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે ન્યારે, માતાએ વાંચીચૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમાં કોતરાઈ જાય છે ન્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામાં જોડી જાય છે તેનું રહસ્ય શુ છે? માની લખેલી ચાર લીટીઓમાં તેનું હૃદય બોલી રહ્યું છે, ન્યારે મિત્રના પત્રમાં તેનો અભાવ છે તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાંથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાંકી જેટલી જ્યાં હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળ મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમાં થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાંથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માના હૃદયમાંથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શી જશે-લહે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તે-રાજકુળમાં જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે બેસીને તેમણે બોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી બોજનમાં નહોતો આવ્યો. દેટલી-કિમતના આ તાદુલ હતા. અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખ્ખા હતા, તેની આમ તો કિમત, એ પેસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઢવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાંથી ચોખ્ખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની જાણે કાંઈ કિમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓને પૂછો તે કહેશે કે—તેની કિમત તમે નહિ ખાંડો શોધો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ ઓળખી શકો કેમ તમારો ખાસે એવું મિત્રનું હૃદય નથી કે જે સુદામાની મિત્રતાને ધમજી શકે.

કિમતની પાછળ સહવિચારનો ચોખ્ખો હોય તો તેમાં માણુષ્ય રહેશે કિમતને આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાડે. મીઠા વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં દાળ જન્યવી હોય તેમાં મરચુ ધાણા હળદર લીલાં મરચાં કાચમીર મીઠા લીલાંનાં જન્ય જણુ નાંખ્યું પણ મીઠું નાંખ્યું જુલો જ્યાં કોઈએ જાને તમે દાળજાલે જાવા શરૂ કરો તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. કોઈ પર કાળું રાખનારા પણ જાવા પ્રસંગે કેટલીક વખત એવા એકાન્ત જની જણ છે કે ઘણી પછાડીને જીભા થઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુટળા હશે તો જીપરથી કાંઈ નહિ બોલે પણ મનમાં તો જરૂર થશે કે જાટસો વખતે જ્યો પણ રીધવાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના જમી સ્વાદ હિલો પડી જાય છે એટલા માટે સુજરાતી શબ્દમાં તેને મીઠું કહે છે જો કે તેનો સ્વાદ ખારો છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને ચૂપડી સુધી તેનું સ્થાન છે જીપકારનો જાણે જીપકારથી સુહવનારાઓને કાંઈ મરચાં—હરામ કે સાહર—હરામ કહેતું તથી પણ નીમકહરામ કહે છે કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ કુર્બાન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે થવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું તમક ખાધું છે.” તો શું તેણે, માત્ર મીઠું જ ખાધું છે ? તેણે શું મીઠાના જ શેઠલા ખાધા છે ? ખરું કે જાનરીત નહિ ? પણ મીઠું જ—જણુ, જે સરકૃતિનું પ્રતિક જની ગણુ છે પંડિત લાગે છે કે—મીઠું જ દેવતાઓનો સવથી પ્રિય પદાર્થ છે જુનાનવા વાત્સીકિ હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે દક્ષિણના રામાનુજ તેને રામરસ કહે છે જીલો તેને જીવનરસ કહે છે.

જોજાનમાં મીઠું જનિવાય છે તો સદાચારમાં સહવિચાર આવસજ છે જામે જામે તેટલી સાધન્ય કરવામાં આવે જામે તેટલાં યત કે જીપવાસ જામે કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી લાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો જાતમા જ તેમાં માણુષ્ય નહિ જનુજાવે. ઉત્પાસ કરવા છતાં પણ તેનો અધ્યાત્મિક જાનદ તમને નહિ જાણે. જાલ વિનાની લાંબી તપ—સાધન્ય કરી ગાલીસ કે પૂજાસ જેટલા જીપવાસ સુધી પહેંચાડ.

જેનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તકે ઝુંઘાવવા લાગ્યા—આ બધું ભાગે હોય, પરંતુ જ્યાં મુઘી તેમાં તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં મુઘી, તમે તેને ભૂખમરો સમજાવો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભાગે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં વાહવાહ ભાગે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઢી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કોઈ બુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો હોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બંધેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કોઈ પણ સમજી આપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણુશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતીઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફેરિયાઓ હાવાથી શકશો પણ તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે હિંદુઓને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જે આત્મા હોય તો તે હું ખની વાત છે મને એ વાતનું કુખ નથી કે તમારા જળામાં પુષ્પહાર પડેવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે હું ખ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એવે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ કોઈ ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે અણુમાંથી સુમેરૂ અને સુમેરૂમાંથી અણુ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે અણુ જેવા કાર્યને સુમેરૂબનાવી શકો છો શાળીબદ્ધની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ જાય તેમણે એવું જ

કમુ જુ સુપાત્રને ખીર વહોરાવી હતી. ખીર તે તમે પણ અનેકવાર પાત્રમાં વહોરાવી હશે. પણ શાળીબદ્ધે બાણનો સુમેરૂ બનાવી દીધો. તેની પાછળ સુર બચવાના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે ઉત્કૃષ્ટ અનુરાગ વહેતો હતો એ શુભ બાવનાના પ્રવાહે નાના સરખા ગીતને વિશાળ રક્ષક રૂપ બાળુ અને પુણ્યનું કમ્પૅક્ષની છાયા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ સદૃશ્યની માત્ર અનુમોદના પણ જીવનમાં નવી ચમક લઈ આવે છે.

તમે જાણો છો કે બળભર મુનિની સાથે ઠરણું પણ પાંચમા દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તો આવકનાં કોઈ વત (દેશવિરતિ) નો સ્વીકાર કર્યો હતો છતાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્ય બાળે બાણને સુમેરૂ બનાવવાની કળા છે.

દુષ્કૃત્યની પાછળ પશ્ચાત્તાપની ભાવધારા સુમેરૂ નેટલાં પાપને બહુ નેટલાં બનાવી શકે છે. રાજ્ય પ્રદેશના જીવનની વાત તો તમારાથી બળજબી નથી. કાણુ શાહી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજળું બની ગયું અણુ કમોની બેડીઓ. શુભમાં દેરવાઈ ગઈ હશે તેને સુમેરૂને બહુમાં બદલવાની કળા સાખ્ય હતી.

સદૃશ્યની પાછળ રહેલી સુવિચારની ધાર બાણનો સુમેરૂ બનાવે છે. પછી વસ્તુ ઝીણું બની છે બાણિયું હલ જોવાય છે.

એક વખતની વાત છે મહાન કમાસ પાસા બ્યારે ટુકડાં (Tiarkey) ના ચતુરપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જ્વલિત સમાગત ઉજવવામાં આવતો હતો. દેશના ધનવાન નાયરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે સાંભો રૂપિયા ધર્મો. સાચા પાટનગરમાં ખમધમાટ લઈ ગયો હતો. આરે તારફ ઉત્સવનું વાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા. મોટા વખત પછી, એક જર્જરિત શરીરચાલો જુદા ચાલકવનની નજીક આવ્યો. તે જાદુ જતો હતો. ત્યાં પોલીસ તેને ઈસ્લામે રોક્યો. તેણે કહ્યું — સદેન, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ આરે જન્મદિનીની કંઈક એટ ખરવા બાળો છું.

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી કેટલી રાત લઈ ગઈ છે? સમારભ તે ક્યારનો? પૂરો થઈ ગયો. દવે તું ક્યાંથી આવ્યો?

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સાદેન, આરે કરને. હું વીસ મહિને દૂરથી પને ચાલતો ચાલતો આવ્યો છું. એમને મોડું લઈ ગયું.

પોલીસે કહ્યું — આરે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા મહિનાની આવ્યો છે ના બનીશી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે ? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચળરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી - તેના મનથી કિંમત છે કાર (Motor car) વાળાઓની. બેકારોની તેની શી કિંમત હોય !

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો અને કોઈ મોટરમાંથી ઊતરીને દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાળ્યા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લગાવશો ? નહિ કેમકે એ નકામું છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમાં પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ જ્યારે જાણી જાણી રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાક્ષણી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાક્ષણતા જ તે તુરંત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની બહાર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ રનેહથી તેને બેઠાયા અને પૂછ્યું - 'શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે ?'

રાષ્ટ્રપતિના રનેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માઢીનું એક કાણુ હાણુ આગળ ધર્પું અને કહ્યું - 'હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાણુ મધ લાવ્યો છું '

રાષ્ટ્રપતિએ તેમણી એક આગળી ભરીને જીભ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોઝા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમાં બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મધ કેટલું મીઠું હશે ? પણ એ મીઠાશ, મધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર ભાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ લાવતું છે. ગોડાઉનમાં માલ ભર્યો હોય અને બજારમાં ભાવ વધી જાય, તો નાણા, બંધુભાઈ કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રેનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને ભાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું તૂર જોડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમાં પણ લાવતું જ મૂલ્ય છે ભાવસહિત કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલપ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારોનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમાં પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે ?

દાનાં ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે ॥ પણ કાંઈ ક્ષિત્રકાર
ધર્મ છે તે કદી બળતારથી થઈ શકતો નથી સાંચુ પૂછો તો ધર્મ
બળતારથી જ નથી, તે તો અતરની યીજ છે અને અતરની
પ્રેરણાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરુ પણ જો તે આપનાની સાવનાથી ન હોય તો તે
દાન નથી એમ તો કહો પણ આપે છે તો પછી તેને પણ નિર્જરા કવી
જોઈએ. પણ તેને કદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ,
જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કડબોના ચાન જેવું છે દાનની સાથે
લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછો કે—તમને
લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા ચોગ્ય) લાગે છે કે નહિ ? અશ્વમેધનું પાશન કર-
નારને પૂછો કે—તમને વિશ્વ વિષ્વના જેવો લાગે છે કે નહિ ? તે વિશ્વ
વાસનાનો દેવ તમને માંથી રાખશે અને તપસ્વી આત્માને પૂછો કે જો, તપસ્વી !
છે ઉપરની તમારી આચક્ષિત પટ્ટી કે નહિ ? પોષાલિક સુખોની રમણીયતા
તમારે માટે જોઈ થઈ કે નહિ ? તે વિશ્વ તપ આત્મકાચકષ્પ બનો રહેશે
કેહ ઉપરથી મમતાનો સ્વ બંધ તોડી-છોડી કેહાતીત સાથે સમતાનો
સ્વ બંધ બેઠવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિશ્વ તપ તેજની બનશે

સચારમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાવ જીતીએ એ સહવિત
છે ચારિત્ર મોહન ઉદ્યને લીધે ભોગ્યોના ત્યાગ દુઃખદાયક લાગે એ પણ
અસવિત છે. તો હુમા વેદનીય સહન ન થઈ શકવાથી તપની સાધના કઠોર
લાગે એ પણ સહવિત છે પણ જોવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું
માનસ શું કહે છે જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગંજતા માનતો હોય
તો તે જોનસાસનમાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ જો તમે એમ માનતા હો કે
તપ કરવું એ જૂને મરવા જેવું છે જોનસાસનમાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન
નથી, કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખાઈ જાય છે.

લક્ષ્મીને મોહ દાનની આવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુવાસિન
ભાવ લાગ્યાને બેઠી નાખે છે સ્વાદની શોધુપતા તપના પ્રભાવને ખતમ
કરી નાખે છે કાઈ કામાં સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપ-
ત્તિની મમતા ખાડે આવી અને લગાતા હાથ રોકાઈ ગયા એમ જ્યારે,
વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સત્કૃત્યનાં ફળ ક્યાંથી મળશે !

એ કીવો જુઠાઈ રવો દનો કાઈ વાગને માટે યોગ્ય કાઈ દેવને
માટે યોગ્ય તો કાઈ ધીની વાટકો લઈ આવ્યું પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે !

કારણ કે તે આવે તે પહેલાં શકે. ફટી ગયું હતું તેમ જ્યારે લાવતું શકે. જો ફટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત કયાથી ઝગમગે? જો લાવનાર પાત્ર સાચું હોય, તો તેમાં વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે એવામાં એણે લાવનાર પાત્ર તો કૃતવા ન દેશે. નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે.

પ્રતિક્રમણ કયું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ કયું, વદણા આવસ્યકના સમયે વદણા પણ કરી જિભા પણ થયા અને ડાબા જમણા હીચણ પણ જેમ જેમજે તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાંઠ પણ કડકડાટ બેલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળબંધુ. ઉચ્ચારમાં એક માત્રનો પણ ફેર ન પડતો દીધો—આ બધું હોવા છતાં મ જો તેમાં આત્મા ન પેરાવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમાં ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવસ્યક જ કહેવાશે, લાવાવસ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ બને પડે, પણ તે નિર્જરાનો હતો બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખું જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસનો જળની રાખો સવત્સરિનો દિવસ છે આજે જો ઉપાધ્યયમાં ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન કયું, તો જૈનના પત્રક (Register)માંથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાંથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

બે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડં” દેતા દેતાં ગણું સુકાર્થ ગયું. પણ એક પળ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન કયું, પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કયું ખમત ખામણ કયાં આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિલાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક રાજદ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમાં દ્રેપની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખરૂં ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે.

કદાચ બીજાએ બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે” આની ક્ષમાપનાની શી કિમત છે, જેમાં હૃદયમાં પડેલી ગાંઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો લાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્રેપની ભટ્ટી ચાલુ રહી, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પરોરની ફેરી દોલ પશુ તેને જાણીને કામતાં એક તેમજે પશુ રત્ન ન નીકળ્યો તો તેની ફેરીની કિમત શી ? કયાંક સુધી સાધના કરી, પશુ તેમાં તોણા નેટમો સમજાવ—ત્વ ન જાણ્યો તો પછી તે સાધનાની કિમત શી ? એવી સાધના—ભાવ વિનાની કિમતી એટલી જ કિમત છે નેટલી માંખણ કાઢી લીધેલા (Seperated) દૂધની છે જો કે તે દૂધ પશુ સ્વેદ તો છે જ પશુ તેમાં સરતનો અભાવ છે કાર્ષ જાણી ઉપર સુવર્ણ ભરતું ભેગલ ચોટાણુ દોલ, પશુ અહર કાઢીની ભરમ ભરેલી દોલ તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિશ્વાસ બીડી જશે. આ જ વાત ભાવ વચરની સાધનાની છે તેનું જાણવું ભેગલ તે સુશોભિત છે પશુ અહરથી પોણુ છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનામનાં વહન કરવા ગયા રાજાની મારફ જાણે પશુ તે જન્મવાનનાં જન્મ કરી બેઠા હતા. ત્યાં તેમના હલમાં એક સુવિચાર જાણ્યો. પ્રભુના અકાર હજાર સિધ્ધો છે તે જાણ તપ જાને ત્યાગની મુર્તિઓ છે તેમને પશુ વહન કરુ તો કેમ કે અને બીજા જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમલમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ દુનને મથાવિધિ વહન કરવા લાગ્યા. તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો. તે પશુ સાથે સાથે મુનિઓને વહન કરવા માંડ્યો.

વહનવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે જાણ્યા. પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્ધારિતો હેતુ છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકચ જનનિ રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વહન કરતા હતા તેમ જ ત્યાગ પ્રત્યે અનુરાગ હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે અદા ભજારાવી હતી પરંતુ જ્યારે વીર સાળવી વહન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા મહિષ નાશકાર કરે છે એટલે મારે પશુ કરવા નેહાંજી. જાણી તેની મહેનત માત્ર અનુકરણ જ રહી.”

જાણે તે એક સરખો મમ હોવા છતાં જાણે તેની લીધે તેના રૂપમાં ફેર પડ્યો.

રામ, જાણી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, સ્ત્રી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (સ્ત્રીના) અપમાનિત સેવક હોવાના. કારણ કે તે વાનરોના હલમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. જાણે

ચમત્કાર જોવા હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ઘરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપડાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ લયો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ લવિષ્ય ઘડનાર તમારા વિચાર છે પુત્રે પૂછ્યુ -- 'પિતાશુ ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?'

પિતાએ કહ્યું--'હા,' વિચારોપી ક્ષ-કિરણો (X-Ray)થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો જો આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદેશને માપવાની પારાથીથી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તરફ જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુભવી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ! તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ શ્રુત કહે છે -

**જે આસન્ધા તે પરિસન્ધા
જે પરિસન્ધા તે આસન્ધા ।**

વિચારોના પરિણામો, આશવને સવરમાં અને સવરને આશવમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવા બધ આવકના પહેલા વ્રતના અતિચારમાં "ચન્દ્રે વદે" અતિચાર પણ છે જે આવકને માટે ત્યાગ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત, આવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો લણતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પચ્ચખાણુ કરાવવા માગણી કરી એ આગ-

ળીએ જોઈતે મહારાજે જાંનાં પચ્ચખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવો કંઈ - એ
તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણુ આગ્યાં હતાં હવે આવક જાં કરે કે બે સામાયિક
કરે ? નિયમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાગ્યાં
હોય પણ તેના મનમાં આવ ક્યો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દાનુસરી નહિ,
બાવાનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવા જ પરમાણુઓ તેની તરફ વાકાઈ
છે જો તમે દસરી તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. જો
દસરી તો રુદ્ધરોજ પરમાણુઓ તમારી તરફ વાકાઈશે. એ જ પ્રકારે શુભ
અખવસાય શુભ પુણ્યોને વાકાઈશે છે અને અશુભ અખવસાય અશુભ
પુણ્યોને. એટલે તમે વિચારોના જાનુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો
પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો. જોટલા ક્ષણનાં જાનુઓથી
રહે છે મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જો તમારા જીવનને
સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જીવન ઉપમા મહુચ

૧. ગેસ ટી ફિલ્ડ નામનો માણસ એક ખૂનિ
ફેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — શાઈ તારા જીવનમાં આવો
ય ના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જયપલ્લુમાં ખૂન અને એવાં જ
બાકર કાપોંથી બારેશાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં. એ વાચનના પ્રભાવથી
મને ખૂન કમ ની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિસપ પોટર કહે છે જો બકિન જેવું પુસ્તક વાંચે
છે તો જો જો છે વાંચનથી બેચી ક્ષણો એ જો જો સકો નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે બલાઈએ, ખુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સંબંધમા બે વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યું હતું ત્યારે બીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાકૃતિ થઈ હતી એમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની દળેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સંઘ્યા વખતે લોકો સજાવટ કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા છુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“ભાઈ ક્યા જાઓ છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી બેઠેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માથુસોની બીડ હોય છે આ સીડમા નાના બાળકો પણ ધૂરી જાય છે દરેક જણ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જે કદાચ તે રાવણ જગત મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ બેનો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કામગણું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતું ચુપચાપ બેસી

જાઓ નોંધતે મહારાજે જાનાં પચ્ચાખાણું કરાવ્યાં ત્યારે આવડે કંઈ — મેં તે બે સામાયિકનાં પચ્ચાખાણું માંમાં લેતાં હવે આવડે જાહેરે મેં સામાયિક કરે ! નિમમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાવ્યાં હોય, પણ તેનાં ખર્ચાં ભાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન સંબંધનુસંધી નહિ, સાધનનુસંધી હોય છે

અનુષ્ઠાન જેવા વિચારો કરે છે તેવાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષાય છે અને વધે હસીયા તે હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. બે રમીયા તે દુનિયાએ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષીશે એ જ પ્રકારે શુભ અભ્યવસાય શુભ પુરુષોને આકર્ષે છે અને અશુભ અભ્યવસાય અશુભ પુરુષોને. એટલે તમે વિચારોના નદુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરે તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો. એટલા ક્ષમતાં જાતુઓથી રહો જા. મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જીવન ઉપાધ્યક્ષ મહારાજ

૧. ગેસ ટી વિહાજ નામનો ગાલુસ એક ખૂતિ કદમાં મળ્યો અને તેને પૂજ્ય — બાઈ ! તારા જીવનમાં આવી પડતા કેમ બની ?

જીવનમાં બાળક બોલ્યો — મેં ગચ્છાણમાં ખૂત અને એવાં જ બરાબર કાર્યોથી બરેમાં પુરુષો વાંચ્યાં લેતાં એ વાંચનના પ્રત્યક્ષ અને ખૂત કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. મિયાન પોગર હદ છે ૭ બાજિન જેનું પુરુષ વાગે છે તરો જ અને છે વાંચનથી કોઈ કદાતો એ બની રાકતો નથી

વીસ લાખ જેનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જ્ય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જ્ય બોલાવી તો ૧ તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ૧ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ લઈ હોય, તેનાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે મુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે કોલિકાકુમારી મળી આવશે પણ એ તો શું પણ માદી અને કચરાનાં નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેટલી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક દૃષ્ટિ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષવા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુષ-અનીત્ય ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બંધારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક અપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની શ્રેણી ઉપર થાય છે આદિના થોડાક સિદ્ધાંતોને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂન્યથી સત્તાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પદ્ધતિ કરતાં જાણીને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?”
તે ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા મજાન વાસુદેવ
શક્તિમયને તે રાવણનો ચક્રાર કરતાં હાથ લાગ્યા હતા અને આજના આ
નાના નાના બહાદુરો તે એ મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા !

આ જુલુ શું છે ? આ મધી જનીતિની ફોર્મટી હાથે નીતિ
મર્યાદાની બહાર હમણે જાયું તેની ફોર્મટી ચોક્કસ થવાની જ
છે અને એટલું જુલુ સખી રાખજો કે એવાની અમે તેવી દુર્ગા
ઉપર એ આપુ પાડનાર પજુ કોઈ માનવ નહિ મળે. ને જીવનમાં
ભ્રમણ કરી તે હારો સાધીઓ મળી રહેશે. જુલુ ને ખરાબી દશે તે
સગો ભાઈ જુલુ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સ્ત્રીઓ
પુરાવો છે જ્યારે તે સીધા સ્ત્રીઓ અને સદાચારની મર્યાદામાં હોય,
ત્યારે તેણે જાણ્યા ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સે કહે નાનકો
મુનટ, તેના અરજીમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા મળતા અને
પણે કૃષ્ણ રહતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વાગત કરતી.

જુલુ એ જ વિજય ત રાવણ, રામની સાથે કેમ કારી ગયો ? તે
ઉત્તર મહાર જોળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં જુલુ જતો ત્યાં માત્ર જનતા જ નહિ મેટા
મેટા સમ્રાટો જુલુ તેનું સ્વાગત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની
સીમા જોળી તે દિવસે તેના દિવસે પશ્ચાદ્ધર્મ અથા જીલુ તો શું જુલુ
તેના સમે ભાઈ વિનીય જુલુ તેને છોડી ગયો.

જેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં ખર્ચા કરનાર,
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેના જીવન બહોલીઓની દુઃખ પથી સડી રહેશે
તેના નામ પજુ કોઈ મેશે નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ જાતના મહાવીર
નામ હો તો સાંજનાર પજુ ખુશી થશે રામનું નામ હોય તો પજુ ખુશી
થશે. જુલુ ને રાવણનું નામ હોય તો સાંજનાર કહેશે-અભારના પહેરમાં
તેનું ક્યા નામ લીધું ? આખો દિવસ રોટલા નહિ મળે. રોટલા તો ભાજમાં
દશે તો મજાના / હ પરંતુ, એવાનું નામ સાંજનારને જાનક નહિ
થાય અને બાકનારને પજુ એક મિનિટ પચાવવા થશે.

જે કોઈ જાતના મદ્યવીરની જાણ મોઢી તો તેના જાતનીમાં
તમારો સ્વર પજુ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ જુલુ ભારતભારત

વીસ લાખ જૈનો તેમા અવર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ૨ તેમા તમારો સ્વર લાળશે ખરો ૨ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જોડું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જોણે અનીતિના માર્ગે ડગલું ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીશ્વર નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે ટ્રાકિલાકુમારી મળી આવશે પણજો તો શુ પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુત્રભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેટલી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજને લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોહુપ-વનની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક આપેતે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું ખીલું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાંદીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ એ હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂન્યથી સત્તાવત્તી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

મારે છે એક દેવન છે "ગદીઆઈ સર્વ પાપોની જનની છે"
દરિની પીપ્પો વધે તેની વંછ ઠાઈ પીગ ભામે જ દસી. તેનામી પીપ્પુ
મન હપારેઃ અપ્રભાસિકતાને આગતરી રીતે મોતરતુ દોન છે આપ મુનાએ
મોટે મોટે ભામે સમાજ જવાબદાર છે

પ્રજાપરા રાજ્યજોમાં તો એરે બાજે પેટનું જડાનું માત્ર દેખ છે. પેટ તો ખોટું જ જાણામ થાય છે તો પેટ જ બધી સમસ્યાઓનું મૂળ દેખે તો પેટ ભરવા પડી તો મનથી જનીતિને માર્ગે ન મરેને ? પણ એવું પણ ભોગમ આપ્યું છે કે જનીતિને માર્ગે એવાઓ જ જાણણ વધે છે કે એવા પેટ પૂર્ણ બરધા હોય છે એવા મારે એક નિચારો કહ્યું છે કે પાની માગણી પૂરી કરતી વખતે હાથથી એ ખાતર રાખજો કે તે તમને ન ખાઈ જાય. વાન પણ કાઈ એવી જ જની છે માનવી દળ-રોટકીની શિકરમાં પડ્યો તે રોટકા ખાય છે પણ રોટકા તેને હાડી પણ ખાવા નથી પડતું. પીયુ પીયુ સોનું જરૂર લેવી મનજાતો કલ્પ કરે છે

ભારતીય નાગરિક-સુનિયોગી જમિન કહેવાય છે. આ ધરતી ઉપર માથા મેટા તીર્થ કરો અને સતે જ આ છે. તેમજ પોતાની વાણીથી જ નહિ પણ આચરણથી સતના સરકાર રેખા છે તેઓ સતને મારે હુમ્મલો અને સતની ખાતર પેતાન્ય અગિયાર દીર્ઘાં પણ એ જ ભારતમાં જાતો સતની સૌથી વધુ દાસી ગામી રહી છે. ભારતમાં અને બેબોમાં સત છે. ૫૪ છાત્રનું મંદિર તે તેમના વિદ્યા સંનુ જ છે ત્યાં તે આ અશ્વમજિગ્ન અને અર્નાતિ અગ્નિ ત્યાગીને બોર્યાં છે. આ ૭ વરસમાં જોશી તે નિત્યની મેણી ખાસી છે. નિત્યનું તેનું દશ અશ્વ મુખ થઈ મધ્ય છે. આ ૭ અશ્વમાં ૧૮ થાય છે. ૫૪ ૫૪માં અને ૭૭૦ની ના ગેણધી મુખ નથી. ૧૪ જોઈ જાણેની તે વાત જ ક્યાં કરી.

વેદરમાં તો અપ્રમાણિત એક આચર્યક અમલની ઘટિતો લેવાય
મનમાં અમ નામી મનુ હે કે મનુ ભોલીયુ તો અમદિ રુદ્ર એવો મન
એ છે કે તમગા સંટકા અમલની મોડે હે કમ પર તમને વિધામ નમ
ધમરાતમાં સત્તન. મીનો ગાયામાં અવગો પનુ અવગાના છેવમાં મોત
કર્તા કે મનને દેવ મરિને કાગી મર્યામાં આગો દરજી કે તન ન
તા કે પમ તા પમ ધનામા ન રાજ્યામ મ.૨ છે તેને દુક નમ ત દરજ
રાખતો નામી તા તમને પડમાં એમદ દ કાકરા મળો કાકરામાં
ન દરજી અમુક રેલી અગી મ. મા અગરાસ કાકરા તરો પડ મ

રહેશે ધીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે એટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવાતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકરૂઠિ ઠેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક આહત સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો આહત તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Up-to-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાબ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ ઘિચારો ભડો ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જાળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વગુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશો. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જોવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લંડન તેમાં તેમની લંડનયાત્રાનું વર્ણન કરતાં તે કહે છે કે-“ ન્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લંડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) બોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માણે, જમણી બાજુ પહેાચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા આહતો તરફ વળ્યો.

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ ?

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

મેં સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો. તેણે કહ્યું-જુઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનીમાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લંડન

યુરોપનું બજાર છે તો ફિલીપીનારનું બજાર છે જતાં ફિલીપીનાં કુવારા (Pious) થી ફોર્સપુર સુધી આવતાં આવતાં માથાના કુખરાની એળીની કિમત પણ એક માથાના કુખરા જેટલી જ થઈ જાય છે.

આવી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા ને આપણા સેઓ અને આદિવાસીઓને પણ આશ્ચર્ય છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દ્રષ્ટાંત આપુ છીએ અને અમેરિકામાં જાપાં વેચવાની પદ્ધતિ કઈકે ભુલ પ્રાસરી છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફેરીવાઓ ફરી ફરીને જૂઓ નથી પાડતા તેમ ન તો તે વેચવા માટે કોઈ જગ્યાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમુક જગ્યાએ તે અખબારોનો દબલો ફરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જેથી તે ઘડી ન જાય એક પાટીવા ઉપર તેની કિમત લખેલી હોય છે પેપરવેચ સવારમાં મધુ ગોઠવીને જાય છે સાંજે તે આવે છે અને જુએ છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસો પણ ઓછો નીખતો નથી ને કદાચ બારતમાં આવે પ્રયોજ કરવામાં આવે તો પેપર તો જઈ જતાં રહેશે, પણ પૈસા ફેરવા રહેશે? સાંજ સુધી ને આવી પેટી પણ રહે તે શરૂ બજાર સવાર રૂપિયાના અખબારોના બદલામાં સવાર નો પૈસા પણ મળે તો સમજવું કે તમારું તકદીર લેજ છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જેને સતિ અને અગ્નિચૂંકે આંખે પોતાના યાનનાં જળ વડે સીમેલી છે અને સતત રાત્રિ જાગે છે ને ભૂમિ ઉપર સત્તની અગ્નિપરીક્ષા માટે હરિશ્ચંદ્રે પાતાલ રાજ્ય, મિથ પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શોદિતને છાં શાં હતા આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ એ પૈસા અતર સત્ત અને પ્રમાણિકતાને છોડી કે એ છેલ્લા કુખની વાત છે. આનો જન્મ એ નથી કે કુ મુશોખાં ચીન ગાઈ અને ભારતને અપમાનિત કરુ ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને ખોટા આકાષ્યને કારણે તિરસ્કારી એ ફેરવું જીવનાભરેલું કાર્ગ છે ?

પણ ભારતની નૈતિક ગિનાયો દરમિયાન જતી જોઈને આ ભારતવાસીનું દિશ નરિ દામે ? મુશોપ પસેથી તમે પણ લીધુ છે હેર્યા દોડસો જાન્ય સદવાસથી તમે તેમની ધણી જમુઓ ચીખ્યા છે. કોટ-પટમુન પહેરતાં, ટેનિસ પર બેસી છરી કાઢ્યા અને ચમચા (Knives forks and spoons) થી ખાનાં અને દારૂ પકીયાળ અને છડી રાખનાં લીખ્યાં શીઓ ઉપાડે માથે ફરનાં ચીખી ન ચીખતા જેવું તો પણ ચીખ્યા. પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશોમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાગે ક્યા જાઓ છો? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહશંખનો એલચી અમ્બુલ રજાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુક સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કોઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી.”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્વીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ આમપચાયતો સમક્ષ દંડતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સેકડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બંધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પક્ષો ન છોડ્યો.

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અને નૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કોઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ કર્ચા પાછા પડે તેમ છે? ત્યાં પણ લાય અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના ક્લાર્ક (Clerk) થી મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢતું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચાડવી હોય, તો બન્યા સુધી પટા-વાળાના હાથમાં રૂપિયા નહિ ચૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને આપણીના પૈસા આપી આગળ વધશો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને? એ કહેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) ચૂકા, નહિ તો જાડી જશે મિત્રારો કોઈ સીધો સાદો માણસ, પરંતુ ઉપાડીને તેના ઉપર ચૂકે તો તે શુધ્ધ જ ઠરશે. તેના ઉપર ચૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશો. તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે મોટે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશો.

ન્યાયવિભાગમાં પણ થી રિશ્તિ છે ? ત્યાં પણ બેટ મરવી પડી
જાને તો આ બધું સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં પેસાનું દોર
હોય તે બપોલમાં જઈ શકે છે તેની બપોલ જાગળ પણ વધે છે ન્યાય
ખસું પણ કદાચ તેની તરફ ધ્રુવો કે જે બાબુ વગ્ન વધારે હોય. કામિયા
દાઈ અભીર ગુનો થઈ ગયો અને નિરપરાધી સાબિત થવું હોય તો કોઈ
હોશિયાર વકીલને સરણે જાય. તેની બેટ પૂછા બરાબર કરે. પછી ભુલો,
કેવી સાહચર્યો તે તમને બચાવે છે કાણ કે કામદો તે તેના ખીસામાં જ
હોય છે સૌથી પહેલાં તો તે શીખવાડી કે કોર્ટમાં ગુનાની કમીસ
ન કરેલા.

જાને તો વકીલ બોલો કે કમવાન બોલો. તે જેટલા બહાર શીખ
વાડી તેટલા જ બોલવાના એક બહાર બાધો પાડે નહિ. કારણ કે એટલા
ધૂરવે તો તે શરણ જવાળ છે તે આશેપીને કહે છે કે સર્વાનુ પરિત્યજ્ય
મામૈકં શરણ વ્રજ અપરાધીની દૃષ્ટિમાં કમવાન તે કમવાન છે જ પણ
વકીલ પણ કમવાનથી બચમાત્ર પણ કોતરતો નથી વૈદિક દર્શન અનુસાર
કહેવાય છે કે હનરો પાપો કરીને પણ જો કમવાનના સરણે આત્મા જાય
તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માફ કરી દેશે. અહીં પણ જસ આ જ વાત
છે વકીલના અનુમત્તથી કવ અપરાધવાળો કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ વરતિ
સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે એક્ટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જશે
પણ ત્યાં સુધી તો ચરમી કત્તી પડશે. પછી તો તે તમારી સેવામાં લેવાર
જ છે

અહીં તો કોઈ વકીલ કે એક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે
જાને બાબુ વ્યાખ્યાન અમારા હાથ જ આવવા માંડ્યું છે (સભામાં
હસાહસ) પણ હું કોઈની મક્કિતગત ટીકા કરતો નથી. કે તેમાં કોતરવા
માંજતો નથી પરંતુ જાને જેઈમાનદારીનો અવશ્ય દેખાઈ રહ્યો છે તેનાથી
અરેખર કુ બચાવ છે વકીલો જો તેમના કાર્મમાં સફળ થવા પ્રયત્ન હોય
તો તેમણે માંધીજના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો જોઈએ.
માંધીજને સરઆવમાં વકીલાતને કમી કમી દતો ત્યારે તે મહાત્મા નહોતો
જન્ય પછી તેમણે એવો નિયમ લીધો કે કાશે એક પેસો પણ ન મળે પણ
કોઈ ખોટો કેસ કામમાં નહિ લઈ કેમકે જ્યારે ખોટો કેસ લખા માટે
કોર્ટમાં જાયો રહીશ ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે માંધી ! તું ખોટો છે
—જુદો છે તો તે વખતે હું કામદો પણ બૂલી જઈશ. તેમના સ્વદેશ જઈ

સત્ય પ્રત્યે દેટલી નિષ્ઠા હોયવી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અગ્ર્ય શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચુ મોતુ છે, તેને જોટલુ કાવે તેટલુ તપાવે !

તિરૂલ્લુવર એ બહુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે—“ દગાબાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ દેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુદાને તેમા ઘસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગળજે કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બધુ સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે બકિતનુ નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ આવતી ટૂંને ખીમુ કાતરે અને મદિરા જઈને પ્રાર્થના કહે કે ઉપાશ્રયમા આરીને સ માયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિ મત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત માળની ભવ્ય હવેલી છે ફરસજીથી ચળકતી છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દરિયાની ઠંડી હવા પણ તેમા આવે છે જે તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ના દસ હજાર તો એક બ્લોકની પાછડી આપવી પડે છે ત્યા આખુ મકાન દસ હજારમાં મળતું હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શુ પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો જાણુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનું મકાન મફતમા ક્રાઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો ધર્મનો મહેલ જિઓ કર્યો વ્રત અને ઉપવાસની તેમા સજ્જવટ કરી દાનની ચળકતી-ફરસજીથી બનાવી સામાયિકનો મળજો પણ જાખ્યો પરતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જોડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિ મત મળશે ?

કપડુ ગદુ હોય તો તેમા ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવુ પડશે જીવનને પણ આખ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકતા જળ પડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને સાચે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પશુ આર પામી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતભોજન ગ્રાહ્યવાર્માં આનુ દોષ જાતજાતનાં મિથ્યાનો દોષ જ્યાં જે સાકમાં ગીઠુ ન દોષ તો લોકો કહેશે કે કેવી સ્થોઈ બનાવી! કાંઈ મળ ન આવી બરાબર એ જરીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ દ્વંધાનમ કરી સામાયિકા કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુદ્દપત્તીની દોરીની રેખાઓ પડે ગઈ જ્યાં પશુ જે નૈતિક જીવન ઉજ્જવળ ન દોષ તો લોકો કહેશે— જાણે જો! પૂરો જનમગત છે! કારણ કે જાતના સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જાતના તમને એ નહિ પુછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બિયા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં પૂર્ણ લાગે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં જાય છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીવેલી જુએ પામી સિદ્ધિતાની વાતે કરવી એની કશું કિંમત છે! નિયમ કામે નાનો બનાવો. પશુ સંપૂર્ણ નિષ્કાંચી તેનું પાલન કરો. તે સિવાય તમારું આવહારિક જીવન પશુ સુદર નહિ બની શકે. નીતિના કામે પશુ નિયમને, જીવનમાં ઉતારીને જુઓ કે કેમ? આનંદ થાય છે મનન—નીતિની મર્યાદાથી એક ડગલું પશુ આગળ ભરવામાં દગ્ગર દગ્ગર વિધિઓને આમ ત્રણ આપવાનું છે કોઈક વખત શબ્દિક સ્વાર્થને સતેવવા માટે માણસ બનીતિના માટે ડગલું ભરે છે. પશુ એ ડગલું ભરકર વિનાશ સંપન્ન બનીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક ભાઈ એ સપ્તદશની બકસીર દવા શીધી કે ની રૈશનિક રીતે તેણે પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પશુ મળી પછી તેમણે તેનાં ઈન્જેક્શન કાઢવાં તેની કિંમત સોજ રૂપિયા હતી જ્યાં લોકોમાં તેની અપત્ર વધતી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલાં બોલાઈ જતા દના. સોજ રૂપિયામાં જીવ બચી જાય તો એ સોરા કાંઈ મેયો નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખાનિ પ્રસરવા માંડી મોટા પ્રમાણમાં ખોરી આવવા લાગ્યા ત્યારે બી ને પેપરીએ તેનું કે આ વેદ્યમા આવક (Income) જુમ છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક શીધી ખરીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઈન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમા રંગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શુ ભર્યું છે ? લેખક તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્વ છે કે ખાલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શુ શુ નથી કગવતી ! નવી કંપનીએ ઈન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આઠ રૂપિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સગતું પણ જોઈએ છે. એક વસ્તુ આઠ રૂપિયામા મળતી હોય તો તેના સોળ અર્થવા એ તો મૂખીની ગણતરીમા નામ નોધાવા જેવું છે. આની હરીફાઈ (Competition)મા જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આઠ રૂપિયામા વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ રૂપિયામા ડોઈ ખરીદનાર નહોતું હેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની એમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખક જુઓ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્વ પણ જુઓ છો ? લેખકના ચળકાટમા તમારી આખો બૂલાવામા ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્વના આહુક બનો એ લેખક અને રંગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનતાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઈન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રંગીન પાણી શુ સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે ? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાઈને દોષ દઈ આશુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે ? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમા ય દવાઓમા આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમા એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમા દવાને બદલે આક્રમ્ય ટુકડા જતા હોય, પછી રાખનો આરામ થાય ? આવી દગાખાજ તેના પ્રાણુ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે ? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી દોષો ન પશ્યન્તિ ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક બ્યકિતનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઈન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” રોઠનો દીકરો ઈન્જેક્શન લઈ ત્યા પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક જાવીસ વર્ષના મુવાન પડેલો હતો. તેને નામે ૪૫ થયો હતો. ઘુસ્ત જ મેકટરને બોલાવ્યા

પિતાને આજી હતી કે હમણાં દીકરા આંખ ઉધાડશે. પણ દીકરાએ હમેશને માટે આંખો મીચી દીધી દીકરાને મરતો જોઈને મા પજી જાઈને રોષ પડી બીજી તરફ તેની ઘુસ્તની પરણેલી પત્ની પટકાઈ પડી. મા બાલુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. સુંદર દીકરાએ જ કડુણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિત દ્રવો પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખી કહ્યું— આપા! આ ધધો તો જનુ ખોડો છે આ મૂકી દો આજુજુ જરા સરખા સ્વાસ્થ્યને લીધે કોઈના પ્રાણ જીવ એ તો ભયંકર અપરાધ રહ્યાન.” આપે કહ્યું દીકરા! તને હવે ખમર નથી કે પેસેડેમ કમ્પાઉન્ડ છે આવી ધમની વાતો તુ ક્યાંથી સોખી આવ્યો? કાસથી ઉપશ્વસ્યાં નીકળી જાને ધર્મ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધમ જો કરેલા તો જીવે મરવાના કાન આવશે.

માખી ક્યાંને બેટલુ કાઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ ઊકરો પોતાના મિત્રોની ક્યાં સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંતા જાક્વી વખતે તેના પગે કાઈએ ૩૫ માથો. બેટરી (Battery) થી જોયું લે કાંધે ઝેરી સાપ હજી જીવે જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો ગભરાયા. તેને ઉપાદીને ઘેર લઈ આવ્યા. આપે પોતાના એકલા એક દીકરાની મા હાલત જોઈને તે જવાચક થઈ ગયો. તે દેડતો જૂની કંપનીમાં ગયો અને કહ્યું— “સોળ રૂપિયા લો અને અને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દીકરાને સાપ કરડે કરડ્યો છે જૂની કંપનીના માલિક કહ્યું— બીજાના ઊકરાને સાપ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દીકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે અહીં કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કંપનીની દરિયાઈને લીધે જામારો ગ્રાહ માલી ન રહ્યો એટલે જાને મતાવવાનું જાય કહ્યું છે.”

સેઠે કહ્યું— જોઈએ તો જાવીસ લો પણ એક માટલી અને તમે તેમ કરીને પણ આપો. પેલાએ કહ્યું— તમે જાવીસનો આપો તો પણ ફે આપી શકો તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કંપનીના માલિક પાંડો આવ્યો. તેની કુકાનમાં સેઠે માટલીઓ પડી હતી. પણ તે બી નને માટે હતી કાંઈ કુનિયા ન જાણે પણ તે ખેતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રંગીન નણી / બરફું છે તે ચા કામની! ઉપર ૭ કલાકમાં તેના પુત્ર ડેહ ઊઠી ગયો.

કુદગતે તેને જખરી લપગક લગાવી દતી જેના ઘરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય મૂળે મુઠ શકે ? બીજાને રાગવાર, પોતે ક્યા મુઠી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
ખલ્લો લલ્લા ખુરાનો, અહીં ને અહીં મળે છે

કુંગળી ખાઈને કોઈ એલચીના ઓડકાર લાવવા ઇચ્છે તો શું તે ખતી શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પંછી લગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જોજો મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઇચ્છે કે તેનાં કાયાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ ખતવાતુ નથી મગન ચાલુનાર જીવે ચકતો જાય છે, અને ફોવા ખોદનાર નીચે જતરતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રસ્તે જવું છે

હાલકામાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડજીથી નીકળવાતુ છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સકળ થશે ? જીવનમાં જીવનનો આટો બેળવો પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુઝામાં મીઠું ભરી તેમાં ગુલાબનો છોડ રોપનાર શુદ્ધિગાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, બીજાના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમાં ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઇચ્છા રાખનાર ક્યાનો શુદ્ધિમાત છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ઘડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાતું મન થાય છે વીહી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાસ આપે છે હવે શું કરવું ? વીહીની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છુ છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મધનો સત્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાસનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાધ્યય, માહુડા.

પશુની તથા શેઠશીનો કંકડે નાખેલા તે તે ખાઈને માલુ હતો. પણ માનવીના સજામાં એમ નથી. તેની તરફ એ રીતે શેઠશીનો કંકડે નાખેલો તે તે જાણે મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શેઠશી તે શું પણ મિષ્ટાન્ન સુદનિ ઠોકરે મારશે ઘાળીમાં સૂતરી રીતે પીરસાઈને અવસ્થિત રીતે ભોજન ખાવશે, તે જ તે ખાવા બેસશે. કારણ કે તે સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન લાવે છે.

મુનિવ્ર સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જોનાર ધર્મની પ્રભાવના કરે છે. આગમ પણ વાતનાં સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્યો અન્ય સમ્રાટ શિલ્પિના જીવનની અધારી ગ્રાહમાં સત્તાનાં કિરણોને પ્રવેશ કરાવવામાં જીગ્ઝા કરણોની સાથે અનાથી મુનિવ્ર સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચિત છે જે શિલ્પિને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અશક્તિ પેદા થઈ ગયે હોય. જે સૌંદર્યની તેમજે માર અથા જ નહિ, પરંતુ તેના સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે અકલ્પ (નિશાણ) સૂદા કરી હોય અને તેના જામાં પોતાની અણુમોલ સાધનાઓને પણ ખાક કરવા તૈયાર થઈ ગયે હોય. તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને અક્ષિત થઈ ગયે હોય. તેના કંકડાંથી સ્વર નીકળે છે —

મહો થળ્લો મહો રૂવે મહો મજ્જલ્લ સોમયા ।

મહો વૈલી મહો મુલિ મહો મોગે અલગયા ॥

— સિતરાખ્યન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રાખ કહે છે કે-મહો ! આ મુનિનો કેવો વણ છે કેવું ૨૫ છે મી

સૌમ્યતા છે । તેમની ઠામા, નિર્વૈભવતા અને બોબો પ્રત્યેની અસંગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહાગુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવડરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુખઈ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જો ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા મુખી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સંભાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમા, આચાર્યપદ કાને આપલું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે “સ્વ સંપન્ને” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સંઘના નિયામક છે બહારનું કાંઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધો હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાંઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ઠાણે જો તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા ફર રાગને પણ, મહામુનિ દેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષણ હતું જરા માદ કરે તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાબળી ચૂક્યા હો, જ્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેના કાયાકલ્પ અર્ધ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે જ્યારે રથમાંથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ દેશીકુમારને વિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણે બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે-“કેટલો સુંદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે । તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, દેશીકુમારનો અલૌકિક તેજસ્વી ભરેલો દેહ, પહેલો હતો બને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર કરે છે તે કહે છે -

“વિમૂસા વચ્ચિયં મિષ્ણુ કમ્મં વંધર્હં ચિષ્કજ્ઞં ।”

દસવેં સુત્ર

અમોત-વિશુદ્ધા એકમે સરીલી સાન્નસભવટમાં રહેનાર સાધુ મીઠાઈ કર્મ બધે છે-તેને કર્મનાં પ્રજાત બધાન થાય છે. દેહની સંભવટ સાધક મનની દેહસક્રિયને પ્રજાટ કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અતુરાય હોય, તે જ તેની સંભવટ માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહન ધર્મ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, શિદ્ધાતીતની સાથે પ્રેમ કરેલ. હાલકાન્ય માળખા સાથે કરવામાં આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને સ્વાધી નથી હોતો. આ દેહ એક કિચક તો રાખ બનવાનો જ છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુ પ્રિયારથી ? જો પ્રેમ ક્ષેત્રે હોય તો આદ્રમાની સાથે કરી કે જેનો સમ્પત આનંદ ક્યારે પણ મળે જતો નથી.

દેહન તો ક્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધ્વનિક ઉપકરણોની તે વડ જ ક્યાં ! તે તો તકન સાદાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ. તેમાં પણ દેહન દાખલ થઈ તો પછી કહેવાનું શું રહ્યું ? જો મોઢી બાજવા માટે, મેઘોત્ક-દક વેસનો ત્યાગ કર્યો અને સાદાઈમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપકરણોને ધારી મહારી, તેમાં મોઢા પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તો એવું થયું કે ઉપવાસ માટે અનાજનો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બદલે બીજી બીજી વ્યવસ્થા આવી !

આ થત આપણી માતાએ અને મહેનેને વધારે લાગુ પડે છે અને પ્રેમમાં પછી મહેને મુદપત્તી ઉપર જરીયા વેશણા કરે છે તેની આજી આજી ચળકતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે કુદરતની સાથે સામ્યવિકામાં પણ ચળકાટ આવે પ્રમાણનિષ્ઠ (પૂજણી)ને પણ વિવિધ રંગ વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મમતા થાય છે કે તેની રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂજણી તે હલેની રક્ષા માટે છે પણ દલે તે પૂજણીની રક્ષાની તેને ચિંતા થાય છે !

આનો અર્થ એ નથી કે ધ્વનિક ઉપકરણોને અર્ધરાખવાં. જોન ધર્મ એક માણસ સાધુને દેહનથી બચવાનું કહે છે. તે બીજી તરફ મહાશી પણ દૂર રહેવાનું કહે છે. જોન ધર્મ દેહનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે કે તે મરેા પણ નથી. આમગોના જાણકારો તો શું પણ દરરોજ પ્રતિમથ કરનારને પણ આ તથ્યનો સારી રીતે પરિચય હશે, સમ્યક્તિ મ જીવેની ઉપરિનાં મોઢા સ્થાન બનાવ્યાં છે તેમાં મોઢા જાને એવા પદાર્થો છે કે ? અર્ધ દાર છે અને હેનટમાં તો એક પદ આવે છે. સ્વપ્ન મણ્ડાઈ ઠાવે છુ ઘા” એટલે કે જોટલાં પણ અહીંનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપરિનાં

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

નદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ધેલી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યના સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેજ વાળમાં નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમાં નહિ નાખતા હોય મો ઉપર ઝો અને પાછિડર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજાને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમાં બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિંતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાંથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પદ્મિનિ સામે, માત્ર અરિસામાં અસ્લાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજે રસતો માત્ર અગ્નિમાં કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજે રસતો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિંતામાં પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમાં આજે હોઠોએ સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જતની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જતનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આત્માર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમાં તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમાં મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સારકૃતિક ઇતિહાસના અનેક પાનાઓ, ભારતના ઊંડાંતોની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીલબળજી હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન ઈર્ષી શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઇતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, ધાહીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્ર-પત્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માણ્યું ત્યારે, દેવી ધાહીએ કંઠાર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાબમાં સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાદોની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) બહેનને શરિર સ્વચ્છારવામાં રોજ દોઢ કલાક બેઠીએ છે.

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસ્તવ્યને ઉત્તરિત કરવાનું કામ કરે. એવું જાણી શકાય છે કે તે આ જાતનું પ્રદર્શન જ ગુચ્છી રીતે પ્રોત્સાહન આપે. આને સહેશમાં જનતા ગુચ્છીરીતના બનાવવાને માટે વિકૃત માનસ તો જવાબદાર છે જ. પણ ફેશન પણ તે માટે જોડી જવા દાર નથી એક બાજુમાં એ વાંચ્યું હતું કે એક ડેકરી કોમેનમાં જતી હતી. તેણે એકદમ બારિક સાડી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉચર અને હેઠ લાલી સમાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કમ્પ્લેન્ટ કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Bulb) લગાવવા દતા. તેના ખિસ્સામાં બેટરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બાજુ ચમકે અને થોડી વારે જુસ્સું જાય.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની કઈ લાગણી કામ કરી રહી હશે? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તે આ બીજું શું છે? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપિપાસુઓને આ મૂક-આમ ત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કણ્ઠમારો નથી માગતું. એટલા માટે તે પ્રત્યક્ષમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યના કળાકાર જુદું જ એવું બાકુન લઈને જ મે છે. તમે મુબારકના નામરિશા જે. મુબારકના નામજ મોહમ્મદ છે તે ક્યારેતનાં કુદરતમાં કુદરત નમશેમાંનું એક ગણાય છે. પણ તેની કુદરત સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી? તમારે કહેવું પડશે કે આ કુદરતમાં કૃત્રિમતા જણાય છે. જગલનું સૌંદર્ય સદંતર અને સ્વાભાવિક છે એટલા માટે તે રવિવારે તમારી મેટરમાંથીઓ નાસીક અને ખુબ તરફ દેખતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યનાં આનંદ લઈ શકો, એટલું તો નક્કી છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત સુધી આકર્ષિત નથી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને શોધે છે.

સૌંદર્યની સાથે સદંતરતા એને સદગુણ હોય તો તે હજારો રત્નો બની જાય છે. પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચ્છી ભાગે તો તે આત્માનું નષ્ટ છે. તમે સૌંદર્યને પારખવાની દષ્ટિ ફેળવો. સૌંદર્યના સાચા પરિચય કાળધાણ રત્ન ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આમને રત્નને નથી ભેતો. હજારો રત્નને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. હા હા સુધી જુએ છે. માત્ર ઉપરજીથી રીતે જોનાર, કાળધાણ રત્નમાંજ આધાર જાય છે.

પણ તે ભૂધી જાય છે કે કાળા કેશ, સિરની શોભા વધારે છે, વ્યાખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માનો છો ? પણ એવી કોઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે, જેમની પાસે પ્રભળ પુણ્યનો સચ્ચ હતો, એવા તીર્થ કરો પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અર્હત અરિષ્ટનેમિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આપુ મળ તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કોઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યસે ।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજ્ય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે હરિકેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કહ્યું છે કે તેમના દેહનો રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કોઈ જાતની પણ સુદ્ધ રતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધ તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને લાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરતાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળા અધારમાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનાનાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતાં હોય, તે વખતે કોઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચડશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ગ્લાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર ચઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શણગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ડ્રેસ પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સમ્મનો.

પુણ્યના પ્રભાવે જોને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે જો જુઓ કે ક્યાં

કુરુક્ષેત્રે કાળો રાખ તો મારા સ્વરૂપને વિરૂદ્ધ નથી કરતો. તેમ જોને સો જાં
સાથે સંકુલે નથી મળ્યા તે જાણાતી છે તો જેણે સૌંદર્યના અભાવને સ્વ-
ચ્છે ભરી છે તે જોણો અમરણી નથી.

કાળો વધુ એવો અરામ નથી, જેવો તમે ખાની બેઠા છો અને પૂંજ
તો હું તે કહીશ કે કાળા કરતાં ગેરાવણું વધારે જીવંત એ પેદા કરી છે.
ઈતિહાસનાં પાનાં કાળાની જુઓ કે ગીરવણું કેન્સા અત્યાચાર કરવા છે
તેને મટે ને રાખે. સામસામે ટકરાયાં અને હનરો લાશો છોડી પડી
સમુદ્રના કંઠની વાત શું તમે જૂલી ગયાં કે એ ગેરા રહે તો સીધાં જાં
નાખી કલે અને એને જ માટે પશ્ચિમીને સળગાવી આગમાં કાળાવ
પડ્યું હતું.

આ રૂપની જાણનામાં શાઈ જોતો શાઈ જાવ પણ સળગી ગયો. ને
સળગી જોતો વચમાં નિર્જળ ગ્રેમની ધાર વહેવી હતી, એક રૂપી
રેખા તેમની વચમાં આવી અને શાઈના પ્રાણ લીધા. અધિરૂપ અને કુરુ-
ખાનુની વાત તમે જૂલી નહિ ગયાં હો. કુનિયાના તમમ સમયોના મૂલ્ય
જીવંતને જોશો તો તમને જાણશે કે નાંખા અચ્છાએ માત્ર ને જ ચીમ્મે.
જાઈ ને ગયા છે રૂપ અને રૂપિયા. રૂપિયાની પાછળ પાસલ અને જાણોએ જુલે
સુખમાં છે તો રૂપની પાછળ દીવાના અને જાણોએ પણ જાઈ કેમ અત્યાચાર
કર્તા નથી સર્વજ્ઞના જીવનની કથાએ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપની તરફથી માનવી સિદ્ધ થી પણ ભય કરે છે સિદ્ધ
જિજ્ઞાસો સૌંદર્યને જાઈ જાય છે પણ રીસને ખાતો નથી પણ
આ સૌંદર્ય કહેવાતો માનવી તો સૌંદર્ય અને રીસ બન્નેનું ભાઈ
જાય છે. કિરસે રૂપિયાની વજ્રાની સાથે સાથે તમે રૂપની વજ્રા
પર પણ નિયંત્રણ (Control) કરો.

સૌંદર્ય જ સર્વ જાઈ છે એવું જાઈ નથી. કુનિયામાં એવી બાંધે
પણ પૂનર્જ છે જે જાણથી જોડાણ કરી પણ તેની પાસે અત્યંત સૌંદર્ય
હતું મહાકવિ મહિમસ, જેમનું સાહિત્ય ભારતને માટે ગીરવ ભેગું જેવી
વસ્તુ છે માત્ર ભારતમાં જ નહિ પણ વિદેશમાં પણ જેના સાહિત્યની
પ્રતિષ્ઠા છે. આજે જેનાં નામ ઉપર મોટાં મોટાં સમારોહો જોઈ શકવામાં
આવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સૌંદર્ય ઉપર છે? રૂપ તો એમનું
કાળુ ઘટું કે તેમની પોતાની ખૂબી વિચોતમાં જો તેમને નીચે ખાંધો દીધો

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે.

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જિએ લાવ આખી તે ખરીદ કરો છો કોયલની પાસે ક્યું સૌંદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જોડી છે? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે.

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જિએ ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં સ્વામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો.

એક છોકરો રંગે જરા સ્વામ હતો ન્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું. ઉલટી બધા તેની મજાક ઉગ્રવતા અને તે પણ ખોળાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મો ચઢી જતા.

એક હાથી (Negro), એ કહ્યું છે કે-હું ખ.ઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાબણું છું, સલાળાવુ છું, કોઈને હું મારુ છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બગલામાં મુલતાની કુદબ છે. પોરશની ઓફિસમાં ગૌરવર્ણના કોઈ છે ન્યારે હું તેમની સામે બઉ છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રોણ અને કાળા બાળુ તેમના ગળામાં જલ્દીથી જિતરી જાય છે કાળા મરીની તેમને જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે.

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી. એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે.

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુચ્છા-વાળો રંગબેરંગી કુચ્છાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર જિઓ હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુચ્છાની દોરી પૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જિએ જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુચ્છામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છાડ્યો તો તે પણ જિડવા માડ્યો પછી કાળા રંગના કુચ્છો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ જિડવા માડ્યો બાળુમાં જિએલા તે કાળા

છોકરાએ પૂછ્યું- શું આ કાળા રંગનો કુચ્છો પણ બીજા રંગના કુચ્છોને જેટલો જ સારો પહેરી શકે ?

કુચ્છાવાળો હસીને કહે- કાળો શું ? પોતો જ, ઉપર ચક્રાવી ચક્રિત તો રંગમાં નથી પણ બેસમાં છે જેમાં જસ બરવામાં આવશે તે ઉપર હોલી ચક્રશે "

હવે તમે સમજી ગયા હોશો કે કાળા આવવા માટે રંગ કે રસ નહીં પણ સદગુણોની આવશ્યકતા છે જોન દારૂન લાગે ત્યાં માટે આત્મની વિકાસને મદદર આપે છે સરીરના વિકાસને નહીં.

એક વખત જોતમરવામાંએ સમજાવન મહાવીરને પૂછ્યું- પ્રભુ! ક્યા કદાચજને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ? સામા સરીરવાળો જાણી મેક્ષમાં નહીં જાય કે દુઃખ સરીરવાળો ?

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું- પાંચસો ધનુષ્યની ભવગાહનાવાળો જ મેક્ષમાં જઈ શકે છે અને બાકી લાચની કામચલાણને માટે પણ મેક્ષમાં જાય શકતાં છે "

આત્મકલાણને માટે સરીરના કાળી પણ અપેક્ષા નથી ખરી રજાને સી રસ તો દુરની વાત છે તે તો પ્રજ્ઞના પ્રમાણને પ્રમાણ છે કે તમે પ્રજ્ઞને જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સ્વચ્છ જ સાચો સચ્ચાર છે તેના વિના તો જનન મલિધર સાધ્યા ગયા છે એક સાધને માર્ગ મલિધર અથવા શરીરો સ્વચ્છ કાળી સાધે અને તમારી વચમાં પ્રજ્ઞ તો તમે તેનું સ્વામત કરીને ? ખરી કાળા થઈને કાળી જાયો ? સાધ બસે મલિધરોની સચ્ચારમાં દેવ તો જ્યુ રહી તેને પ્રેમ નહીં કરે. એ જ પ્રમાણે કુકુળી માનવી બસે સખન દેવ જ્યાં તેને પ્રેમ પ્રેમ નહીં કરી શકે.

મદજુ કાળા સાધક તો પ્રજ્ઞ છે કારણ કે તે જાણે જ્યુ નાથ પ્રમાણ નથી કુકુળી પ્રમાણ કારણ કે તેના નાથ સાધ છે અજુન પ્રજ્ઞ વિમલરતિનો માનવી કહે. તેને સેકા માનવીઓના પ્રાણ લીધ પાંચ બધર ને પ્રજ્ઞ મદાવીરના ચરણે પડોગ્યો ત્યારે જેટલો પવલાર્થ ગયો તેને જ ના બને એ જ નો પણ મન બદલાઈ પ્રજ્ઞ તેને કપાને જ નહીં, રતિમાને જ બદલી નાખ્યા વિમલરતિ નાથ થઈ માર્ગ કારણ કે તે અજુન દલી તેનું સખન અરિસા અને કુકુળીને લીધુ અને તે કવખને "

તેની સાથે મ્હી સાંતિની લગ્નમાં અને અગાતિની જન્મજાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન હોયો.

ઈસ્લામ મંત્ર છે. પણ તેના સદ્ગુણો મરતા નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દેશ છે. ઈમર્સન કહે છે—“કળરની માટીમાં મારુ સગીર દફનાવારો, મારા ગુણો નહિ” સદ્ગુણનું મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરો ગયા પછી તેનું બીજું મોત ક્યું હશે? કૃષ્ણમાં જ્યાં મુખી મુગધ હોને ત્યાં મુખી તે ગળામાં મોહને પરતુ જે ઘડીએ તેની સૌરભ ખસાસ થઈ, પછી તેનું મ્યાન પણ ક્યા હોય છે? મુનિસિપાલિટીની ડચરાની પેટીમાં.

એક ગિણે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ઢેકું છે ન જાણે ક્યા અને ક્યારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પતો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાગ, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે? તે પણ માણસ જ હતા.” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામાં એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના જ્ઞાતવ્યમાથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા જીવે ચઢ્યા કે દેવત્વ મળ્યું નાતું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં બેસી ગયા.”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જો કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ લખે છે, તે તેમને માટે વદનીય બની જાત પણ જ્યાં નાટક પુરું થયું કે દ્રોષ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ ક્યા ?

તમે કપડાંનાં પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ છબે તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા ! દ્રોષ વખતે એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં સુનિના છે, પણ આચાર સુનિના છે કે નહિ ? બીજી તરફ બીજકુલ લપકાળધ કપડામાં દ્રોષ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો જોળ્યા છે પણ આચરણ ઉજળું છે કે નહિ ? એવું કાંઈ નથી કે મર્યો જ સજ્જનતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે ભગવાં વચ્ચે, સાથે

ધારે હાથમાં દડો અને ખભે ચાદર લાઈને સ્વામીજી ચીકામની શ્યામ માત્સ્ય જતા હતા તેમનો પહેરવેશ અમરિકતોને વિચિત્ર લાગતો હતો તેઓ તેમનો ઉપદ્રાસ પણ કરતા હતા એક મહિલાએ પોતાની સાથેની નાકિને કહ્યું- ભેયુ ! કેવો અને ખો પોતાક છે ! સ્વામીજી આ જાતે શ્રાવણી ગયા તેમણે મીઠાસથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો ખર્ચે જ સન્નિવસતાની કસોટી છે પણ જ દેશમાં ફૂ રહે છે ત્યાં સન્નિવસતાની કસોટી કપાઈથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે "

પણ આજે તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં ખાણુ તે કાણુ ભેયુ ! કપાઈ તો સારા હોવાં જોઈએ કારણ કે તેનાથી ઈર્જ્યત ખાઈ છે કારણ કે ચારિત્રની કસોટી કપાઈ છે પણ ચાલુને કેટલી ઈર્જ્યત ખાઈ ! કેવે તેની પાસે કપાઈ નહોતા ! કપાઈ શુ રાજાશાહી પોતાક તેના દરીયે રહેવો હતો અને ગજામાં મેટીઓના હાર પણ હતા છતાં તેને કસોટી ઈર્જ્યત મળી ! ઈર્જ્યત કપાઈથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પણ સમૃદ્ધ છે કુનિયા તેને ખાદ્ય પણ કરે છે પણ તે કામથી નથી, કલ્પનાએ ખાદ્ય તેજ કરી, જેને તેની ખસેથી કંઈક લાભ લેવાવે છે સત્તાધીશના સ્વચ્ચત પણ કંઈક લાભ અને કંઈક સ્વામીથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં સુધી જ છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનમ્ર વસેલો છે પણ સમૃદ્ધ સન્માન સર્વત્ર થાય છે તેમાં નથી હોતી સ્વામીની સાધના કે નથી હોતી કસોટી જાણના સમૃદ્ધી પુરુષને કુનિયા ખરા હૃદયથી ગ્રહે છે જ્યારે મીઠાએને લાભ ખાદ્ય પ્રધાનતાને કારણે

સ્વામીજી જેવામાં ગયા હતા અને માનસિક મુક્ત પણ ગયો હતો પણ પ્રાધિકાન એજ જવાબ સમાચાર સંબંધનાં જ જનનામાં એક તોફાન પડે જાય જ્યારે માનસિકને ટેવમાં લઈ ગયા તે કાઈએ પણ વિરોધ ન કર્યો આ સમૃદ્ધીની પૂ નવી જ વાત છે સંપત્તિથી પણ સમૃદ્ધીની પ્રતિષ્ઠા મળતી છે

તમારે ૩૫, સત્તા અને ધોરે પણ જોઈએ છે પણ મો કોઈ વિચાર કર્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે વાત નથી જોઈતી હૃદયમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી જ્યાં સુધી કલ્પમાં સદાચારીયતા ઉપદાતા અને કામચોરતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે જાન નથી જોઈતી તેમ જ જ્યાં સુધી આંખમાં સવન ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે દેહાત્મ આ બધી ચેત્યતા આત્મા વિના, આ બધા પદાર્થો અને મળને, તો પણ અને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અકાર, ગાન અને વિનિગિયા (વિનયેન્દ્રિયા) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણમા, મેવા, દયા, દાક્ષિણ્ય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે હીક જ કહ્યું છે કે રૂપને શુ જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, ખગળ માણસો પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી લણેલાઓ એ શબ્દો પણ જોતી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ લણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ 'મહિનાઓ' સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાલ દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનું છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણુ લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનું ફળ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત ખીન પણ કહી દઉં ભાપણું નહિ, આવરણને જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઇન્દ્રિયાથી વિરૂદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાલુ બચ ભાપણું આપી દીધું પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શુ કામનું ? એ ભાપણું શા કામનું કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણું નહિ તો ખીનું શુ ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક ખનો સદ્ગુણ, એવું અતર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના ખીનજોને પણ તે સૌરભ આપશે

આવૃત્તિ પ્રવચન કરતવ્ય-પાલન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનમાં તેજ ભક્તિ સંજ્ઞાવાને વરે છે કે જેણે પોતાના કર્તવ્યને પૂર્ણપણે કરી આત્મે માનવી ચક્રોની મારફત આકાશમાં જીવ્યા સીખ્યો છે. આજીવી જેમ પૃથ્વીમાં તરતાં સીપ્પો છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ઘોંટાં સીપ્પો છે એવાં એને (વિમાન) પતંગાળી અને (ટૂંક) વડે એણે જળ, વન અને નામને માપી લીધાં છે.

૧. વિદ્યાને માનવને આકાશમાં જીવ્યાની કળા સીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા સીખવી છે ખરી કે નહીં? માનવીએ દૂરની વસ્તુને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિહાળી વસ્તુએને જુદી ગણે છે. એક વિદ્યાર્થી સામે નક્શો ધરા અને પૂછે કે એમાં હિમાલય ક્યાં છે? વિદ્યાર્થી જાગૃતી ઉપાડી ઋતુ બતાવશે કે આ રહે હિમાલય તમે એને જગા સિંધુ નદી માટે પૂછો. તો તે પણ બતાવશે પણ ને એને પૂછો કે તારા શિક્ષકનું ઘર ક્યાં છે તો એ આસપાસ તેણે જાણશે જાણીતું હિમાલયને જગા બતાવનાર વિદ્યાર્થી પોતાના શિક્ષકનું ઘર બતાવી શકશે નહીં શિક્ષકનું ઘર નજીક છે કે હિમાલય? પણ આજીવી માનવીએ દૂરની વસ્તુ જોઈ છે નજીકની નહીં.

કર્તવ્યસના વિદ્યાર્થીને પૂછો કે સિંક દર ક્યારે મૃત્યુ પામ્યો? તો એ તમને તારીખ અને વર્ષ પણ બતાવશે પણ તમે એને પૂછો કે તારા કાલ ક્યારે મૃત્યુ પામ્યા તો એ નહીં બતાવી શકે. એના દાદાને મર્યા વધુ સમય થયો કે સિંક દરને? આપણે દરરોજ વસ્તુને જોઈએ છીએ પણ આપણી જ નજીકની વસ્તુને જુલતાં જઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકુ છું ? પત્ની જાયાની જેમ પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે હું ખતા દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે પતિ-પત્નીને તજી શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તજી આપણે છુટી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સંભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ ગ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને ખાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અમેદ્ધ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે લાયકર ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને ભારી નાખવાના સકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સહકામના તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણું પણ છે । એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે છુટી શકીએ નહીં છવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આડુઠ કરાવ દાર તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે કરજ-કર્તવ્યને બગાડતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાંપ કિસકા લાપ ઝૌર અગ્નિ કિલકી મા' અગ્નિ દાઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દાઝશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના ખાતા ઉચ્ચવાને ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાંપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કલવ્યનુ જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ
-જતાં પશુ સમાન છે અને ને પશુએ કર્તવ્યને જાણી લીધું છે તે પશુ
સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટામુ પછી હોવા છતાં પશુ
-રામાયણનાં પૃષ્ઠોમાં અમર ઘડી ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના સ્નેહ
કા ? પોતાના પ્રાણે અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને
વ્યવસ્થા ચારુ એ લાગ્યો. એ રાક્ષસી શક્તિ સાથે તે નિઃશસ્ત્ર વૃદ્ધન એ
પછી હતો. પશુ કર્તવ્યની પ્રેરણા એનામાં જોશ પૂરી રહી હતી. રાક્ષસ
-હાથે એ મરાયો. સ્થૂળ દષ્ટિમાં તો એ મરાયો પણ જીવનના કલવ્ય-લેખમાં
એ સર્વદા માટે અમર જ રહેશે. એટલે જોણે કર્તવ્યને જોળ્યો છે તે
પશુ-જાતમાં રહેવા છતાં પશુતાથી ઉપર ઊડ્યો છે અને જોણે જાન-
જીવનમાં કર્તવ્યના જીવન ક્યો છે તે મહા-માનવ છે.

વિદ્યાળ-કામ પ્રથાને વાંચીને પણ જોણે કર્તવ્યનો પાઠ વાંચ્યો નહોતો
તે જાગતા છતાં મૃત્યુનો છે. પત્ર લેવા છતાં પશુ છે જાન હોવા છતાં મહેતો
છે આંખો હોવા છતાં મુરદાસ છે.

હવે આપણે વિચારીએ, કલવ્ય શું છે ? એમ તો કલવ્યની ટોચે
વ્યાખ્યાઓ છે. માનવીનું પ્રત્યેક ક્ષિતિ-ચારુ-કામ કર્તવ્યની અંદર જાયી
જાય છે પણ એ પરિભાષાઓમાં કર્તવ્યનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે.
એક નાની એવી પરિભાષામાં સરજીતના એક કવિએ બતાવી છે.

“મારમજ પ્રતિકૂલાનિ પરેયાં/જ સમાચરેત્” ॥

ને વસ્તુ આપણા મનને માટે પ્રતિકૂળ છે તે બીજાઓ માટે પણ
આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કલવ્યનો સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા. આ
અને આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કર્તવ્ય તે છે કે આપણે બીજાઓ
સાથે તેવા જ વ્યવહાર કરીએ જોઈએ કે આપણે બીજાની પાસેથી અણે
રાખીએ છીએ. બીજાઓ પાસેથી નો આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની અણ
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ ફરજ છે કે આપણે પણ તેવા
જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ
છે તે બીજાઓ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે જો મદુ-અમાતુ પાણી પી રહ્યા
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકો. કોઈ આપણને આળી-અણી કરે છે
એ આપણને કહી લાગે છે તેમ આળી-અણી બીજાને માટે મીઠી છે
કોઈ શકે !

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબ જણાય છે તેનો ખીખને માટે પ્રયોગ ન કરો કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ ચળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ ચળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-દરજાનું યોગ્ય મેળવે કર્તવ્યની મૂર્તિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે દરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહી કરે સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈએ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહી. કારણ એ અવિરામ મતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની દરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે ભાગેકુ વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિહ્ન પણ તમને ક્યાય શોધ્યો નહી જડે પછી લક્ષેને તમે કાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિદ્યાળ વૈભવ હતો લાખુ-પહોળુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ જોળ્યા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આંખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી. પણ એના ઈતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ધોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની બૂંધ્યા સમાપ્ત થઈ નથી

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં : સંબંધાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈએ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેતા હો છો કે ખીજાઓની ખટપટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ? વાત તો હીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનું પૂતળ બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુ દ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે ત્યારે કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-ભેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્ક્રમ તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સંખ્ય પૂર્તિ છે. ફરજના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિરાળ સામાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. મૂલી તારાને તજી અને દુઃસહ્યા નાનકડા જળજળે પશુ તબો. એક દિં એવો પશુ સમજાવારે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર આવું પડે છે.

કિશોર શેહિત ઉદ્યાનમાં દુઃસહ્યા જળ છે અને કાશી નામ એ નામ જાળના પત્રને આજળે ડાસે છે. એના જાળ-સાથીઓ દોડી જઈ એની મદદ તારાને આ ખબર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિયોગના સમાચાર તારા માટે વજ્રવત્ જાને છે. એ ઉદ્યાનમાં આવે છે. રોહિતના કબરને નેહિં માતાનું હૃદય રક્ષી જોડે છે. આંખોમાંથી ચોધાર પાણી વહી રહ્યાં તો હૃદય હજાર ધારાઓમાં રસુ. પશુ એ સમને ઢાંકવા માટે કદનો એક કુકડો પશુ એની ઘરે નહોતો. આંધી સાંધીના દુઃકમાં પોતાના સાસને લઈ રમણને જાય છે. તે સમની અન્તેષિ ક્રિયા માટે ન્યાં લાકડાં ભેગા કરવા નય છે કે પાંચસો આવી મેઈ એ એને રોકી. પહેલાં જાણીના વેશ ચૂકવવો પડી પત્ની જ સરસ્વતી ક્રિયા કરી રહી. તારાએ એક કણુ સામે નેહુ મધ્ય રાતના ધનધોર અધારમાં એક પુરુષ સામે જોડો. હૃદય સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોત તો તમને મારી હૃદય-વ્યથાને અનુભવ થાત. મારા કાળજીનો આ કુકડો જમીન પર પાડે છે. એના સમને ઢાંકવા છારુ પૂરુ. કદન પશુ નથી પશુ એક ઢાંડે એના પશુ કાળ ચમત્ક્રમ હતા. રાજમહેસમાં જ મો, સોનાના ધોળિયે કુખો. કે જ્યારે એના પિયરુ વણ સૂઈની નેમ ચમત્ક્રમ હતું. પશુ જોને ખબર હતી કે આ સૂઈ-જૂળા રાજકુમારને કદનો દુકડે પશુ જાળે નસીબમાં નહીં હોય. " સામે કોઈ વ્યક્તિએ પૂછ્યું.

કેણું? તારું નામ તારા છે.

જાને તમે સૂઈવરના સમાદ હરિશ્ચંદ્ર. તારાએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો. જાને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં ચમકી. જાને એક નીચને નેહા વર્ષોથી વિખૂટા પડેલા એ પ્રાણે મળ્યા. પશુ કેવી કડુ પડીને.

સામે પુત્રનું મહત્ત્વ જોયું ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્રનું દિલ દ્રવી ગયું. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “દેવી મારું હૃદય વૂટતું જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકું, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી.”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમાં પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમાં કુસુમની જેમ કામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનું મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનું નહીં. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા જ્યારે ‘બરમદા દ્વીપની સમીપે’ પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યું. એમાંનું એક વહાણ ડૂબવા લાગ્યું. એટલે રક્ષણ માટે ‘નાની આગબોટો’ પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી અને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણના ૭૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓના પ્રાણોનું રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમાં નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમાં પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદને ‘અનુભવ’ તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ સ્વર્ગ શકે છે એક મજૂર બાર આનાનું કામ કરીને સુખની નિદ્રા સ્વર્ગ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔષધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યના શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામાં પારંગત બને છે ત્યારે એ આચાર્યનું મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમાં કુણ્ડતાને બચાવી સ્વર્ગને તરવૈયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જણશે નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામાં જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામાં જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।
ऐसे तो पशु-सम जीकर के, लाखों वर मर जाते हैं ॥

જીવનની સુરભિ-સુમધ કર્તવ્ય-પાલનમાં છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મહાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાયી ભરેલી ઝાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમાં એ મહેકે છે એને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુખ-પ્રસન્નતા આનંદ ઝાઝી થઈ રહી છે કે નહીં તેથી એની સ્થિતિનાં ચીતો લખી રહ્યું છે કે ખૂબી કે તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠાથી આવ એકાન્તમાં પશુ પોતાના કન્યાનું પાલન તેની જ હક્કને મજબૂત કરતી હોય છે તેની કે દળશી માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી કેવલ એ એની ચિંતા નથી કે સ્થિતિ-પ્રવણતાની કુપમાણ એના મને પડે નિશ્ચય કાવા વૃદ્ધ એને કિવારવા પડે.

તે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોતા-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે કે જાને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ દેટલે આજ્ઞાથી છે, એની તમે કલ્પના પશુ નથી કરી શકો તમે ડાઘ પશુ સમજે રહે છે એકાન્ત-પદ પર રહે તમે આદિસર જનો અજવા મિનિસ્ટર-અધ્યક્ષ નહે લેવામાં લેતી પુરવાંએ તમે એવો પશુ તમે પોતાને લો ન જ શકો તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુપ-વાગ્દાની જેમ તમારો પવનિર્દેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરાબર ભણી લે અને પોતાની મર્યાદાનું જાન મળતી લે લો કે મળતું હું કે નજરની મર્યાદા બરી અસુવિધાએ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ શકે છે એક વેપારી કે તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું જોઈએ માટે પ્રવેશે હિંમતવાદીને બોલી શખાવતી ન જોઈએ નાણાંના વલોળમાં મર્યાદા રાખવી ન કરવું જોઈએ, એણે હજી તેઓ જરૂર અપવાદે પશુ એના મૂલ્યે લે ન જ હોયે વેપારીએ એ અપવાદમાં રાખવું જોઈએ કે માદરના જિજ્ઞાસુ એના પ્રત્યેના વિશ્વાસ બેઠી ન જાય જાય જ એ વિશ્વાસને લોભે વેપારીએ એના અનુચિત અવેગન થાક પશુ ન લેવો જોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-યોગ્ય વિનિમય (લેવા-દેવા) ની જવાબદારી દેશી-વર્ગ ઉપર છે જાયે જ એના પર પ્રવળના સ્વાસ્થ્ય આરોગ્યની જવાબદારી પશુ સ્થાયી ભય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મજાનમાં લેવાય પ્રવેશી ભય જાને આદ્ય પદાર્થોમાં અનુચિત વિનિમય-નિષ્ણાટ કરે છે જો અપાદ્ય વસ્તુએને સારા-સુદર લેખકો લખાવી વેચે છે તો સમજવું જોઈએ કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય તિલાંશુ નથી જાને પરિચુક્ર એ અજાણે કે જમડેથી વસ્તુ જાળાના પેટમાં જશે જાને સ્વાસ્થ્ય-પતન નષ્ટ થશે આ એક મનુ મરી દિશા છે આદિસાના ઉપાસકો આ ક્રિયા કરતી પશુ ડાઘ થવા દેશે ખરા.

એક વ્યક્તિ ઝોઢટરના પદે છે ગાંધી પ્રત્યે ઈમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. દાના ચક્રરમા-ચોલામા જો એ રાગને લખાવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, એ ગાંધી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે. કોઈ વદીલ હોય તો એનાં પશુ કર્તવ્યો છે અસત્યના પલની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહીં. ન્યાયના ઝક્ષણની જવાબદારી વધીલો હિપર છે પરંતુ ચાદીના ચગકારામાં એના હાથે ન્યાયની હલ્લા જ વધુ થતી હોય છે. પણ એજે એની જનાળદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન જોઈએ.

એક મંત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે. કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ઘડતર એમના હાથોમા મોપ્યું છે. નેતા જો પાછો પડે છે તો સારોય દેજ પાછો પડો. માટે એના હિપર ધણી જવાબદારીઓ છે. સાર્વધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડશે એજે ધર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું જોઈએ. પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રગતના હિતમાં મેળવીને જ અમગામી બનવું પડશે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-કીક પાલન કરી શકશે.

કોઈ જો માલિક હોય તો એજે પોતાના આશરા હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સભાળ અને સરદારી રાખવું જોઈએ. વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઈમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની દરજ બજાવી શકશે.

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ. એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે. બ્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની શ્વે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે.

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કંઈક કર્તવ્યો રહેલા છે. પરિવારનો દરેક સદસ્ય જો પોતપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અસાતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી. એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે. પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગગા વહે છે.

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ. એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન માતા છે. માતાનું “એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારું છે” કારણ કે બળક સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે. માતાના જીવનમા જો હિદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર જિતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા કરી તે બાળક પણ વિશેષરૂપે લેખી જ નીકળતો. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સંચે. પુત્રને કાચર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સીધી મોડું અક્ષિત કરે છે.

માતાનું કતબ ચીખવું હોય તે મહાલક્ષ્મીના હાથમાં લેવો કે જે પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો સીધ્યા કે મોટા મતા હોય પુત્રો વિદ્ય તત્ત્વવેદના સત બન્ના. આજની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત તેની કમી ચિંતા નથી પણ આજમાં આજુ એને વિદ્યાજીવી બનવ તે જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તક મુખી છે. પુત્રની જોગવણીનો કાર ને જવાબદારી એના પર જ છે. જે જવાબવાના વિચારથી ને એ પુત્રને જોગવણીથી વચિત રાખે છે તે એ કર્તબ-પાસક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કર્તબ છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્યાનોની પહેલી કોશમાં મેસવા સાચક બનાવે. પિતાનું કર્તબ કોઈ હોય તે એણીને હાથમાં લેવો કે જેણે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે કેટલું વાતન રેડ્યું. પોતાના નાના પુત્રના અગ્રણ્ય એર છૂસી છૂસી નાખ્યું. માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરજનનું સાધન ન માને. મને સ્થાને જઈ કુ મ કર છે કે જ્યારે માતા-પિતા મનોરજન ખાતર પોતાના મનુષ્ય નાના બાળકને લગ્નની વાત પૂછ્યાં કરે છે બાળક જ્યારે પોતાની તોતડી સાધમાં કમી મોલી નાખે છે સ્થાને મા ને ગાપ બન્ને કસી પડે છે. પરંતુ આ એ કમીની દસી બાળકના અજાણ્યના પાયાને મણો નળેણ બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું અસ્તવપૂર્ણ સ્થાન છે એમાં પણ કઈક કતબો છે. પત્ની હજી ધરમાં રહેલા ધમ્મા સારુ જ બની નથી. એ ધરની સ્વામિની છે. ધરની બાળતુ રાખવી એના હાથમાં છે. ધરને સ્વચ્છમાં રેસવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે. તેમ સ્વચ્છ ધરને નરકાચાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે. પણ પત્ની બનતી નારી એને કુ કહીશ કે તમે ને બનાવી શકો તો ધરને સ્વચ્છ બનાવો, પ્રેમી એવી ગયા વધારો કે જેમાં મધો દોષ, ઈર્ષ્યા અને કલક-કલાસ પાંચાઈ નહ.

ધરની સુખચક્ષા સિવાય કી મટે બીજા પણ કતબો છે. ને એ કોઈ વધારની સ્ત્રી હોય તો તેણે એ નેવું જોઈએ કે એનો પતિ ક્યા જ્યા છે. ના લોકો નથી ને! કોના લોકો ક્યાં જાયનું તો ખૂન કરેલો નથી ને! ચાંદીના હથોળામાં કોઈ બન્ય તો સુઅવગુમાં-મુશીખમાં

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેલી બાળુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈએ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને છુટી જોડે એના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈએ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ ખૂટ વીને જો આપણા રસોડે પકવાનો પકવાય છે તો એ આપણા માટે વિધવત્ લેખાવું જોઈએ મારી માતાઓ બરહીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારાંયે દા'ડો સળવટ પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બાબી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈએ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈએ ધરની ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બાબી અને સુદરીનાં સતાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહીં પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લક્ષી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈકે કંઈક તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી ખૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના દગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પંજે ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હંત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા શુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પંજે ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું ચતુ શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની જાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રાફી શકે છે. આથી ઘરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ઘર ચલાવવાની કળા પણ આવડતી જોઈએ પતિની આવડતે અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈએ નહીંતર વિચારો પતિ મહિને રૂા ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂા ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ઘરમા

અર્થાતિ જ રથાન લેશે. ધરની ધણી-ખરી આવક કીઓને ફેરવેલ પ્રસ-
ધનો જુટવા પાછળ સમાપ્ત થઈ જાય છે

મીનના ધણા મુવોઝ અવિવાહિત રહેવા લાગ્યા ત્યારે એ અગ્નિને
એમને એનું કારણ પૂછ્યું એક મુવક બોલ્યો કે જામારી ખસે એકાદ પૈસા
નથી કે ખસે ફત્તી માટે એની ઈચ્છિત ફેરવેલ સાધનો જુટતી રહીએ
આ ફેરવની બધાથી તજ બાવીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ મંડે
વાળો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં રોજબરોજ મતા સંભોળી કુલ
બન્યા છીએ.

તો નારી જ્યારે ફેરવની ગુલામી બને છે ત્યારે કુલ માટે એ
એક પ્રમુખ બની જાય છે ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સમાર જાપ
નાવવો જોઈએ. સિવનાથ શાસ્ત્રી એક બહુ મોટા પદ્ધિ થયા. સરસ્વતી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરંતુ લક્ષ્મી કદ હતી. હવનની ભરિ-
માતના સાધનો પણ તેઓ સરજતાપૂર્વક જુટાવી રાકતા નહોતા. નવરાત્ર
જ્યારે ખરીયા જેવી નાની-થી વસ્તુ પણ તેઓ વસાવી રાકતા નહોતા.
એક દિવસ એમની ફત્તી વાળ બોળવા બેઠી સામે પડ્યી ભરેલી થઈ
શબેલી હતી. એમાં પ્રતિબિંબ પડતું હતું અને એના વડે એ વળ એવી
રહી હતી. શાસ્ત્રીએ જોયું તો વિદુષી ફત્તીની સાદાઈ-પ્રિયતા ઉપર રસ
થઈ ગયા. શું ખરી માતાઓ આ વાતથી કાંઈ છીંખશે ? જ્યાં સાદાઈ છે
ત્યાં સખમ છે ફેરવનાં અર્ચણ સાધનોને તદ્દ વડે સાદાઈ જાપવાનો લે
ખર મજગમ્મ બની રહેશે.

ફત્તીના કર્તાવ્યનું વિ શેષલુ કરવા કું થલુ રહી ગયો. ફત્તીનાં કર્તાવ્યો
છે તેમ પ્રતિ માટે પણ કર્તાવ્યો છે. કર્તાવ્યોની નથી જ જવાબદારી એમની
(કીઓની) નથી એમાં મોડો ભાગ તમારો. પણ છે પ્રતિએ નિચાલુ
જોઈએ કે ખરી શક્તિ-ભાવનાથી ફત્તીને આશુર્ગ સાચવવો વખત લે આવતો
નથી ને ? એણે માથા સારુ પેતાના પિતાનું ધર હોય છે માતાનો મનગલ
બોળા હોય છે. કાર્થનો પવિત્ર પ્રેમ આપ આવર હોય છે માટે માથા
હવનથી એના દિતને કેસ પડીશરી ન જોઈએ.

ભારતીય નારી તમાર ને સેવાની મુર્તિ છે હવિત શરીર પ્રતે પ્રેમ
રાખનારી સોએ તા સર્વજ્ઞ મળશે પણ મૃત્યુ પછી પણ પ્રેમની બોલ
જવની રાખનાર સોએ દુનિયાના બી ન કાર્થપણ ભાગમાં તમને જોડ
નરી મને ભરવનો ઈતિદાસ બનાવે છે કે દ નરો. સોએ પ્રિયતા તમે
સની થઈ ગઈ

પણ એક વાત ધ્રુષ્ટ પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે ન્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુહાંએ પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે યોરી શકા ચર્ષિ આવી હતી અને એ બાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરે કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને બીજી લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિન્યાકુમારીને ઇતિહાસના દાર્ઢ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે ન્યારે વિજયકુમાર કહે છે 'મારે શુદ્ધપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,' અને ત્યારે જ વિન્યાકુમારી પણ બોલી 'મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે' આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે 'આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું બાર્ધ-ખહેનના પ્રેમમાં એાહી મધુરતા છે ?' વિન્યા બોલી 'દેવ, કુળપરપરા કેમ ચાલશે ? તમે બીજા લગ્ન કરી લો' આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં જુલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો "તો મુત્રપરપરાના આધારે કોણ અમર ચર્ષિ શક્ય છે, દેવી ? અને જે એક સ્ત્રી બ્રહ્મચરિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?" આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, ખહેન, પિતા, મુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધરિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતી આપતી નથી તેથી પછી કચારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જે પોતાના કર્તવ્ય-કરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમમગ્ના જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ઠઠ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબર્ક-૧.

ધુપપાનના પાવન સ્વિસે સદૈશ આપી રહ્યા છે કે આપણે જેવને
નોઈએ. જ્યારેની દુનિયાને જાતે વાર આપણે નોઈ છે પરંતુ હવે આપણે
આપણને પોતાને નોઈ થઈએ મીઠાની આસોચના આપણે, જાતેવાર કહી
છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આસોચના રૂચીએ જાને જેવને
પૂજીએ કે આપણે કઈ આપણે જઈ રહ્યા છીએ કે આપણી દેશી વનિવિધી
શું છે કે આપણે જાતેએ કે આપણે કરવા લાગ્યું, કાંઈ કેટલાં કાંઈ કે
જાને ન કરવા લાગ્યું કેટલાં કાંઈ કે મનુષ્ય કરવા લાગ્યું કાન કોને
તો આપણે જ છે નહીંતર તે ન કરવા લાગ્યું મનુષ્ય, કહી જાણ કે જે
એક કમિ કહે છે

રાત્રે રોજ વિચારો, કામ કમાવો શું જાતે કે
કરવાનાં શું શું કાંઈ કોઈ જાણકરવાનાં શું તજ દાંડાં કે
કુલ પાપનાં વધે આપણે છે કઈ કે શું રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે કે તમે કરોજ સખાટાણે દિશાન કરો
જેવો છે. જા? વિવરણમાં કેટલું કમાવો જાને કેટલું કમાવો કેટલું
માંદાનાં કુલકાંનાં દિશાન તમે રાખો છો જાને જેવો દિશાન રાખો
મારે રોડોનાં પવારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છે. પરંતુ તમે જાતેએ
દિશાન પણ કહી રાખો છે કે રાત્રે તમે વિચારજો. જાતેની જાતેની
કેટલો કામ રાખો છે જાને કેટલું કુલકાં.

તો કાંઈએ વેચાર સાથે જાતેનાં નથી તો કે જાને જાને પૂલ વિચાર
કે છે કે દુધન આપણો કેમ નથી કે દુધાન ગરીબાં પડે છે એટલે જા
જાને દેખે દેખ તો સારી જામે. જાતે મદકાને જાને લેવો નથી. જાતે

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને રિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કેમાણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે, તારે કઈ આજુ જવું છે” આગમરાણીમા કહ્યું તો—

“અકર્ણં પરિયાણામિ કર્ણં ડવસંપવજ્જામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકર્ણ અર્થાત્ અનાચરણી તત્વનેા પરિણામ કરું છું અને કર્ણ—આચરણીય વસ્તુનેા સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનેા કર્ણ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : આવકનેા કર્ણ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સંદોષ વરતું, એને, કર્ણપતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સચમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કાઈ પણ વસ્તુ એને કર્ણપતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનેા ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનેા તે દૃઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સુધે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેના એનેા ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે, સુચોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય ભોળા ભક્તોની ભવુકતાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની શકતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્યાં કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ બિંદુઓ વડે સીંચેા છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિંતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને એને દુઃખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિંદુઓ વહેાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ ક્યું છે ? અનુયાયીઓની વિશ્વજીવિતી જન્મે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલા રહે છે અને સર્વ પ્રશસના એ પુખ્ત વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જ્ઞાને તમે
ને સાધનાનું ફળ માનશો તો કે કહીશ કે તમે શ્રાવિમાં છે. અનુભવીઓની
વિરદી અને પ્રશ્નચાર્યા પુરો એક રાજનૈતિક નેતાને પણ મળે છે કે કહીશ
કે તમારે ને જાણુ જ નોંધવું હોય તો તમે જેવની પસંદગીમાં જ
જાણી છે તમને સ્વયં કરતાં રાજનીતિમાં ધણો જ સરળતાપૂર્વક જાણી પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશ્નચાર્યા ફોર પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કપાલનું
મહાપદ્મ અતર અને જાણની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથે અર્થનું
આ જ સાધનાનાં ખર્ચા ફળ છે સાધના રૂપી રહેલી આ વાત જાણી છે
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી સાની વાત જાણે છે.
સાધનાનાં ફળ તો તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરળતા હતી,
અને શુ એમની સમતા હતી. એ મારા સમગુરુદેવ પોતાની નિઃશીખર
હાથ છતાંપણ જાણુ નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જાણ
અને કંઈની વૃત્તિ એમને સ્પર્શી પણ શકે નહોતી. પ્રપન્ન શુ છે એ તેમણે
જાણુ સુધાં નહોતું કે જાણુ છુ ત્યાં સુધી એમણે પોતાના સાક્ષ
જીવનમાં એક કાંઈ પણ લખાવ્યું નથી. અતર અને જાણની જાણી એકતા
બીજે દેખણે શકવા છતાં પણ કવચિત જ નોંધ મળશે.

કપાલની મહત્ત્વ સરળતા અને અતર-જાણની એકતા જ્યાં સુધી
જાણુમાં જાણતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના જાણુમાં રક્ષ પર ફળ જાણતાં
નથી. પછી કહેને મેઘાં વસ્ત્રો પહેમાં ન હોય કે જાણુ જિજ્ઞાસો પ્રકી મે કરી
ન હોય. હાં તો કે મુનિના કંઈની વાત કરી શકો હતાં. મુનિ પોતાના
જાતની અર્થધર્મ સિંચર રહે મહાવતોની એણે જે પ્રવિણ લીધી છે અને
દહતાપૂર્વક નભાવે. એક બીજી વાત પણ જાણી કરી દેવા છિદ્ર છુ મુનિને
કંઈ ઉતર અને મૂળ ગુણને કારણે જ સરસિન રહે છે ઉતર ગુણ પણ
મૂળ ગુણને પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ચરમ્ય માત્ર છે ત્યારે મૂળને પણ
જાણાત પહેલે છે અને તમે નહોં છે કે નાની એવી જાણી પણ વિચાર
કામ મ અને જાણાની કે છે મારે સાધી ઉતર ગુણે અને પણ સાવધ રહેવું
નોંધાં અને ને દહતાપૂર્વક ઉતર ગુણને સપૂર્ણપણે નિશ્ચની ન શો તો
સરળતાપૂર્વક પોતાની દુગ્ધજનનો સ્વીકાર કરી લે. એની આ દુગ્ધજન
દામને પાન જાણી શકે છે પરંતુ મૂળમાંની જાણ તો કરી શક્ય કંઈ શો
નહિ. મહાવતના જાણની ઉપેક્ષા કરી નોંધાં નહિ. આ જીવનની ઉપેક્ષા

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ.

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં રચિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સભ્ય છે તો હું ચોક્કસ કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો. મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતાં નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજો જોમો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર જોઈ ચૂકે જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ ! આવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે બૂલ છે આવક માટે પણ તેનો આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ ધવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે આવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઝન્યતાના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન અને શ્રમણ નિર્ઝન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્રોત વહી જોડે. ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અલ્પારભથી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે આવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ આવક કુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા મુખી હૂંબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોતે જીંડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવા માણસ પણ પોતે જ્ઞાન હજી, કામદેવજી, સમો આવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે.

આવક અલ્પારભથી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે આવક છો તમે ધણ ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર લખ્યા છો, થોકડા બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાણપહોળું શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણું છું કે લાળા શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' કહેતા શીખી જાઓ.

જેણે આ નાનકડું સત્ત શીખી લીધું છે, જેણે જીવનની ધણી મોટી

સમસ્ત શિવર વિજય મેળવી લીધા છે વ્યવહારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેવી તે સારુ છે પહેનેથી ના પાડી દેવી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાડવી અને પછી ના પાડવી એક વિચાર કે તો અહીં સુધી કહ્યું છે કે અમેજી સીમવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીમી શો એક માણસ દોડમાં જોયો છે જગ એને પૂછે છે તે આ અપરાધ કયો છે ? જો તે હા કહે છે તો જગ એને સજા આપે છે પણ જો તે ઈશ્વર કહે તો જગ સજા ઈશ્વરે નથી દાઈ તમને કહે કે એપણમાં તમારા નામે હજાર રૂપિયા લખી સર્વ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ મુશ્કેલીમાંથી જીવરી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું માનું છું કે જાની વાત તમારે ગમે બહુ જલદી કિતરી જાય છે (સલામાં ખળભળાટ)

પરંતુ બા નો મત્ર જાણી જાણીને કામમાં ન લેવાય. સુસ કાર્યોમાં ના નાનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મથક નથી, પરંતુ અગ્રજ અને પાપનાં કામોમાં ના નો મત્ર અવરજ વાળુવો જ જોઈએ આવે સ્વ પૂર પાડે ના કહી દેશે જોઈએ. આ એક ના તમને સેંકડો મુશ્કેલીમાંથી બચાવી મેશે. કોઈએ જો મજરાની સલાહ લેવા માટે ના કહી દીધી હોત તો એને પણ પિત્રમાં કામ માટે રહી જાત જ્યારે રાવજીના મનમાં સતી-સાધ્વી સીતાને પાવટીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ કહે એણે એ માટે જો ના કહી દીધી હોત તો એને કહેતો પૂછ ન થાત. આજે હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એના એ અપરાધ ધિવાઈ રહ્યો નથી અને જે સમયે રાવજી પોતાના પાપમાં સ્કાંદ જનના માટે મારીએને બેઠાઓ ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવજીને જો દુસ્તાપૂરક એક જ સબ ના કહી દીધો હોત તો એના ઉત્તરજન પણ પૂછ દુનિયામાં કલમ માટે રહી જાત.

આ વાતો તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હોશો. ભારતમાં જોઈશો, રાવજીની આ વાતો ઠાણ જાણે રીતે સંભવિત નથી. એના પ્રત્યે પણ અને તિરકાગુ વાતાવરણ એટલા માટે જોયું થયું કે એણે ના નો મત્ર અવરજો નહોતો.

નાનો મત્ર તો જાણે હોતો સતી સીતાએ રાવજી દ્વારા હજારો પ્રયોજનો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ ના ના મત્ર પર આજ રહી. નાનો મત્ર જાણે હોતો સતી રા નમતીએ. રાજમતીનું અપ્રતિમ

સૌ દર્પ જોઈને ગિરનારની મુશામા ધ્યાનસ્થ બેઠેલો ચોંગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પામે જઈ બોલ્યો 'હે રાજમતી, સાધનાના કાકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને બોગોની દુનિયામાં થોડક દિવસો વિતાવો પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું' સતી સાધ્વીએ દહ-સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો "નહી" તે સાંજની પથથ્રબટ થયેલા સાધકને ક્રિટકારતા કહે છે

વિરરંથુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિયં કારણા
વન્ત ઇચ્છસિ વાથેઝ સેયં તે મરણં મવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભયો વિષયો માટે ॥ તારા ઉજ્જવળ યક્ષને માટીના મૂંડે વેચી રહ્યો છે બોક્કી કાઢેલી વગ્નુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તુ મૃત્યુને જ બેટી લે

નારીનો આ ક્રિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાથે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલુ વીરત્વ જગી જાક્યુ નારીને નાગણુ બનાવનારાઓ આ જવલ ત દુષ્ટાતથી કઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાણુ માનશો?

હા, તો આ "ના" એ જે સાધકને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યા નહી તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રગિદુમુક્ત 'હા' શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારી સામે કોઈ આહક આવીને જાઓ રહે છે તમે પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાભ્યા છે'ને? ત્યારે એના જવાબમાં જ્યારે એના મોઝેથી 'હા' શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે? એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? "હા" શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મશ્યાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની "હા" લાણુ દીધી અને એના હારોસે કામ પણ ચાર ચઈ ગયું, પણ જ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત જાળી ચઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ "ના" કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મોરેથી જો પહેરેથી જ “ના નીકળી જશે તો તમે એને સજ્જતાપૂર્વક ઢા”માં બદલાવી શકો છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો તો દુઃસ્મનપટ્ટ વધી જશે. એક બાઈ તમારી ખાસે કાઈ લેવા આવે અને તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો જોઈએ જોથી તે પોતા માટે બીજી બ્યવસ્થા કરી શકે. પરંતુ પહેલાં તમે ખોટી ઢા” પાડી એ વખતે તે ચાલુ પશુ બાઈ જશે ખસુ જ્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી છો તો તે તમારે સંતુષ્ટ મનથી વચ્ચે રહેશે ખરો ? હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાનાં શોધવાં પડે. ઉપરાંત જાણેર અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જો કરવામાં તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જ પાડી છો તમે કાઈ કિંમતી વસ્તુ ખરીદવા માંગો છો પશુ પૈસા નથી તો પહેરેથી ના પાડી છો કાઈનિ નિમત્તલુ ઉપર તમે જો સમજસર પહેરેથી શકો તેમ ન હો તો એને રજૂ કરે ના જ લખી દો આ નાનકડો એવો સજ્જ ના તમને અનેક ઉપાધિઓથી ઉગારી લેશે.

હું પશુ તમને એ જ કહી રહ્યા છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવાનું સીખી શો. કારણ પાપનો પ્રારંભ પ્રાણીની જોમ અમકદાર હોય છે પરંતુ એનો અંત રાખીની જોમ અપકારપૂર્ણ હોય છે. લીમ્પાનાં કૂંધેમાં મીઠી ફારમ આવે છે પશુ એને આખરો તો તે કલ્પાં લાગશે. જસ એવું જ પશુ પશુ છે એના કૂંધેમાં સોરભ છે પરંતુ જ્યારે એવું અપસ્વાદન લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કાણુ લગા વિના રહેવું નથી.

કુશ્વર લાકડી વડે આકને ફેરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી કાડી લે છે પરંતુ પેશું આ તો વેચને લઈને ફરતુ જ રહે છે. તેવી જ રીતે જ્ઞાતિ પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિ સંસ્કારમાં પરિવર્તિત કરતા રહે છે. પાપની પરિણતિ જ્ઞાતિના સ્વભાવને વિશ્વાસ લાગી લઈ તપ છે જ્ઞાતિના સ્વભાવ ઉર્જાનિ કરવાનો છે જ્ઞાતિ કહે છે.

સ્વર્ગ ગતિ ધર્માનો લીલા ॥

ત્યારે પ્રથમ એ માન છે કે જ્ઞાતિના સ્વભાવ ગતિ કરવાનો છે તે તરફ તો અપોધામાં છે ત્યારે પેશો ઉર્જાનિ કન્યાર જ્ઞાતિ અધિગતિ કેવી રીતે કરે છે એના જ્ઞાતિમાં નીવડાવે કાચવાન મદદીરે માતા ધમકાયા મુત્રમ એક મુંદ ૧૫૩ દેતાં ફરમાવે છે.

નદ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્યં અહો વયદ્ એવં ।
આસવ કાયં કમ્મ ગુઠ જીવા વચ્ચન્તિ અદરમદ્ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂળાને તૂળવ પાણીમાં તરવાનો છે પરંતુ એ તૂળાને જે માટીનો લેપ લગાવી દેવામાં આવે તો આ ટૂળી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્ધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમાં આત્માના ભારે થવા અંગે એક ગ્રંથક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

મદન—સમણ મગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી
કહ્વણ મન્તે ! જીવા ગરુયન્ત હવ્વ માગચ્છન્તિ ?

હસર—જયન્તિ ! પાણાદ્વાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસગ સલ્લેણ
એવં ચલ્લુ જીવા ગુરુયન્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ।—

જ્ય તી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગનો ધ્વજ પથ્થુ એક સસલાતી જેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જેમના તેજ સામે ઈન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓનું તેજ પથ્થુ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી રહી છે. આ વીર નારી સુધાવિકા જ્ય તીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પથ્થુ ઠેવી લણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી આતાઓ પથ્થુ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્ય તી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નને જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘હે જ્ય તી, પ્રાણુતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અઘાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે ચાય છે”

પાપની પરિણતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પથ્થુ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; આરવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તે એક પાપ જ પહોંચી જાય છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ ભક્ષી કરે છે. નામથીએ તે એક જ પાપ કહ્યું હતું એણે એક સતને કહ્યા વગરનું સાક વહેરાવ્યું હતું એ પાપે એને ઠેઠી વાર નરકના બાજીમાં ઠાપ્યું પાડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંનું દરેક જન્મારે કાર્યો હોય છે ત્યારે ખાલી હોય છે પણ જન્મારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાકસુ બધા એક એવું ફળ છે કે જ્યાં સુધી એ કાપ્યું રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ ઠેરી છે તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે પચતું નથી. થોડું ખાઈએ તોય ઝડપ દાઢી મળે છે અને જૂઝૂકી રહી શકાતું નથી જીવનની જા તે ઠેરી વિઠળશા છે? પણ તમે જ મને જણાવો કે બધા વિઠળશા કેણે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે બધા વિઠળશા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈશ્વર કરી દો, એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્મલુન્ય ચાર ખર્ચ છે પહેલો છે કમેસ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કારણે એ બધને ફાદી રાકે છે તેમ એક બાકિના સંઘર્ષી સમાજની સેકેડે બાકિઓની સાંતિને ભર થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડે માણસો દાગર છે એક વક્તા બોલવા કોમો થાય છે ક્યારે સમાજ દસી-દસીને ભેદ-પોષ થઈ જાય છે બીજો માણસ કોમો થાય છે ક્યારેકની સરખાતમાં જ એ એક એવો સંઘર્ષ જીવ્યારે છે કે સમાજમાં બાકિના છાપઈ જાય છે ત્યારે બાકી તોફાન સર થાય છે બધાંય બાકિના જાય છે બધાંય જાય છે? સાંતિની સહેરમાં બધા બાકિના ક્યાંથી બાકી થઈ? એવું કાળજી એ જ કે બોધતાં બાકિનું નહીં જાય શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નથી.

હાં તે પહેલું સત્ર છે કમેસ થાય તેવું બોધ નહીં બીજું છે રોષ થાય તેવું બોધ નહીં " બોધન સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોધન એવું કેવું છે કે જ્યાં પાપી તરત જ પચારીમાં પડતું પડે. ચલોદાર પચારીને તેમાં મન દાકમાં ગઈ શકતું ના. પેની સીમાનું બાકિમળ કહ્યું અને તર કાળ વધારે ખાણ તે સમજી તેવું કે આપણે બોલ્યા ખાણ નહીં પરંતુ બોલ્યા બાકિને બાકિ રહ્યું છે મર્યા-મર્યાના તમનમર્યાનો

મોહમાં આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ થાય તેટલું ખર્ચ કરે નહીં.” “કળં કૃત્વા છૃતં પિબેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવરણક અર્થ તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચાહા, અને ખીરી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજતો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં બચસન તે કાઢમાં ફરજ સમાન છે સગપણ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખબર પડતી નથી એ સમયે કાંઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશે નહીં. ત્યારે ઉમંગથી મનુષ્ય યોલી ઊઠશે ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કાંઈ અવધર્મને કંઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડે પડી જાય છે? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાજમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાજની વાત એને રુચતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે વ્યવહારમાં માણસ એટલો અનુરકત ખતી જાય છે કે અધુ જ બૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજતો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં” કંડુશાશીલ મહાત્મા છુદ્દે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

वणिजो ममयं मग्ग कप्पसत्थो द्विज्जनो ।

बिंस जीवितु कामो पापानि परिवर्ज्जय ॥

—ધર્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે લયલયી માર્ગને ઊઝી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જોગ વિપતે તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને ઊઝી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને ઊડવાનો નહીં ઊતરુ એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતા લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પેદાશ્યાજ્ઞા માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પાપીત બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રગટ બાધન કરે છે. નાંચીએ તે એક જ પાપ ક્યું? હા એણે એક સતને કમ્પા વગમતું 'સાક વહેરાયું' હતું એ પાપે એને દેહથી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવે પાડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ જોના ન્યારે' કામાં હેલ છે ત્યારે આટો હેલ છે પણ ન્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપીત 'આ એક એવું જા છે કે ત્યાં સુધી એ કમ્પા રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ જેવી છે તમે જાણે છો! આવા મજા નથી અને મને છે તે પચતું નથી. મેહુ આશી તેમ જીવ દાસી મળે છે અને જીવ્યાં રહી શકતું નથી જીવનની જા તે જેવી વિગળવા છે! પણ તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળવા છે પેદા કરી છે! જીવન એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે હુ કહુ છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈન્કાર કરી દો એક વિચારો કમ્પા છે કે જીવનનિર્મીલનના ચાર માત્ર છે પહેલો છે-કમેસ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કંકિયે સો ધમને ફાડી શકે છે તેમ એક અક્રિયા શબ્દથી સમાજની સેકેડે અક્રિયાઓની શાંતિનો ભંગ થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડે માણસો જાય છે એક વક્તવ્ય બોલવા બોલો થાય છે સારી સમાજ હસી-હસીને સોય-પોય થઈ જાય છે બીજો માણસ બોલો થાય છે ભાવણની સ્વચ્છતામાં જ એ એક એવો શબ્દ ઉચ્ચારે છે કે સમાજમાં અસંતોષ જાણ થાય છે ચારે જાણુ તેજાન શરૂ થાય છે બધાં જ અસંતોષ બની જાય છે આ શું થયું! શાંતિની લહેરમાં આ અસાનિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કારણ એ જ કે બોલતાં આવડતું નહીં જાય શીખ્યા પણ બોલતાં શીખ્યા નહીં.

હા તે પહેલું કમ્પા છે કમેસ થાય તેવું બોલો નહીં " બીજું છે-રોજ થાય તેવું બોલો નહીં બોલના સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોલના એવું કેવું છે કે જામા પછી તમને જ પચારીમાં પડતું પડે. ચરકિયાર પચારીને તેનાં મન દાશમાં ગદી શકતું નહીં પેટની સીમાનું અનિયંત્રિત કમ્પા બને તરત જતા પચારે આવું તે સમજા મેવું કે આપને બોલના પચારું નહો પરંતુ બોલના આપણને આઈ જાય છે મર્યા-મર્યાના તમામકરમાં

એવને બાણે એવુ ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોડેએ બેઠો નોકરે એને શેક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉલ્લાસની સાથે આપો ટૂંક બતાવી દીધો. કપડાં સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નોકરે આગળ વધવા ઈસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો એશને પહોંચ્યો ત્યારે માડી આવી ગઈ હતી. ડબ્બામા એસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હાં લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણું ધણું સમજાવ્યું કે, તુ પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એણે સીદી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું બરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ બેસા બેસા બેઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી એતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કાઈ બિજુપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વજુકરોએ કપડાં વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વજુકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કાઈ પડો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે ચનાર બદનામીથી નેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આમળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના સ્ત્રોત પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો જોટો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છૂટાવો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની જીવિ પશુ તીવ્ર બની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે આરે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાજામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ હતું મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સો રૂપિયે વેતનો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે વેતનો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું જહાઝ લઈ જવા દેતી નહોતી. ફિટ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જોને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યા છે સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનું પ્રેમ કરે છે અને એથી ય જામળ કુ તો કહીશ કે મનુષ્ય મનુષ્યને જોડેથી પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનું પ્રેમ કરે છે.

સેનું સત્તે આવ જોઈ એનું મન પીચળી ગયું એણે વિચાર્યું કે સત્તા આવતું સેનું લઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમાણી થશે ! એણે હસેક વેચા સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ જાણી થઈ કે, નાવોડગની ખાખોથી જાણી અને ભારતમાં લઈ રીતે લઈ જવું ! મનુષ્યની પાસે જીવિ એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીશ કે જામળમાં જેમ ધૂવળી ખાખો સતેજ બની જાય છે અને એની નેચની શક્તિ સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જીવિ પણ પાપમાં તીવ્ર બની જાય છે પરંતુ આ જીવિને કુડખોજ છે તમે સદ્યજુ વેચી સેનું ખરીદવા ચાલો છો !

સદ્યજુ વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેપિા પારો ! પરંતુ પેમે જોડે ભારતીય આ મેપિા સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો. એની જીવિએ એક ઉજવ ખાળી કાઢ્યો. પણ તે ઉજવ તમે શીખી લેતાં નહો (સમજામાં દસવડ)

તે જામળમાં ગયો એક મોટું તરજૂય લઈ આવ્યો. એની ડમચા પાડી ચીપુ નાનાની ડમચા એમા મુજી દીપી અને પડી એના ઉપર પેટી કાપેલી બની મૂની દીપી. ખરે ૮ માનવીની જીવિ કમાણ કરે છે પરંતુ કુ રી કદા નહિ જુ કે તમ આ તરજૂય સીખી લેશો નહીં એક વજા જ્યાં પ્રાચીન આ ૮ જીવિ તેમા પેપ આવી જોડાયા લાવક અને એવ જામળ તરજૂય લાવક અને ઉપદેશ આટમે પ્રદાન કરવા લાવક એ સારી ઉપદેશ કરે ૮ મનુ માન્ય મ જુ કરવા લાવક લીધ તે મ જુ કરે, જેને હોડે અને

એવને જાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને અહણ કરી લે. નહીંતર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે.

હા, તો એણે તરખૂચમા સોતુ છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા તે મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને બિપડચો નાકેદારે અને રોકચો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉત્સાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરખૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો રોશને પહોંચ્યો ત્યારે મોટી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હાં હાંથી તરખૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરખૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેહુ તરખૂચ મૂક્યું.

તરખૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરખૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરખૂચ છૂટી પડેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોતુ ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા બેઠે રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની ફાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કેઈ બિજુપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પ્રાકચો નથી કે જેણે એવો કેઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય.

મનુષ્ય પાપના પ્રતિકૂળથી અને એ વડે ચતાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

પાપમાં જાગળ વધી રહી છું કે નિર્જનતા છેવટમાં ? માફ રાખો. ને પાપ
 છેવટે જાગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની બેસી શકે
 બાકી સાક્ષતા આલતા ઘણી જામ છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર
 આવી બેસે છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધા બાને
 છે અને જીવન-રથ યામને છે તો સમજવું નોંધવું કે પાપને કાલ
 થયો છે

હું કાપની વાત કરી રહ્યો હતો. તમે જાણપતે હોય કે કપ તરફ જો-
 એમ તો આવજી કપ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા માટે
 સમય નથી પરંતુ દૂકમાં તમારો કપ જતાવું તો તે એટલો જ થશે કે
 પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી જ્યાં પશુ અને વ્યારે પશુ પાપની
 પ્રવૃત્તિનો પ્રસ આપે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હાથમાં
 પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે.
 બહિષ્કૃત ત્રાસને એક ખૂલેલી થોડુંક લઈને ખાસ તો તે કપ અને
 બીજા ખૂલેલી ખાસ તો તે પશુ કાપ જ લાગશે અને વળી કાંઈ કાંઈ
 લઈને એના સ્વાદ ભેટી તોય તે કાપ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપની
 પ્રવૃત્તિ વ્યારે અને જ્યાં પશુ કામ ધર્મને નામે, સમાજને નામે અથવા
 રાષ્ટ્રને નામે જમે તે કારણે થાય તે તો સ્વત્ર જ ખરાબ જ છે. હું તો
 કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-હા કરે છે
 વ્યારે પાપમાં સંકેત સ્થિત રહેતા છતાં પશુ એવી જ રીતે નરકમાં જવા
 માટે પ્રયાત્ન કરી કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકમાં કારણ બને
 નરકમાં કારણનો આવક પરિત્યાગ કરે છે. મારો કહેવાનો આવક એટલો જ
 છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જનુ તે માનવ-
 મિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાધ અને લોભ એને પાપ માટે પ્રેરિત કરે છે
 પરંતુ પાપમાં સ્થિત રહેવું તે શેતાનનું કામ છે. મહેલા પાપ માટે કુલ
 પ્રગટ કરવું તે સત જનુ કામ છે કારણ સત તપ અને ત્યાગની સાધ-
 નામાં પાપને ધીર્ નાખવા આવે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ મર્દ બન
 છે. પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ મુનિનું મુનિપણ પ્રગટ કરે છે.
 એટલે પાપને સર્વથા હોડી દેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપની
 પરિણતિથી સર્વથા અજાણ રહી જાય છે તે જ સમયે તે સંપૂર્ણ કમોને

પાપમાં જાગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના ક્ષેત્રમાં ? થાક રાખો તો પ્રપન્ન ક્ષેત્રે જાગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માનમાં ખચ્ચર બની બિનુ થઈ જશે. આવી ચાલતા ચાલતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે મનમાં મોટો ખચ્ચર આવ્યો બિનુ છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિખા જાય છે અને જીવન-રથ કમજોર છે તો સમજવું નોઈએ કે પ્રપન્ન થઈ જાય છે.

હું કંપની વાન કરી રહ્યો હતો. તમે અકંપને ઢોઢી કંપ તરફ જો. એમ તો આવકનું કંપ વિસ્તૃત છે એવી પૂરી વ્યાખ્યા આપ્યા સારુ અને સમય નથી પરંતુ દુઃખમાં તમારું કંપ જતાવું તો તે એટલો જ થશે કે પાપ માટે તમારે ના પામી દેવી. નર્મ પશુ અને ન્યારે પશુ પાપી પ્રવૃત્તિનો પ્રસન્ન આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હુ પ્રપન્ન પાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમનવલ છે. અશિષ્ટતા ગાંધાને એક ખૂલેથી થોડું કે બાઈને ખાશો તો તે કંપુ અને બીજે ખૂલેથી ખાશો તો તે પશુ કંપુ જ લાગશે અને વળી ક્ષેત્રવેષથી બાઈને એનો સ્વાદ લેશે તો જ તે કંપુ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપી પ્રવૃત્તિ ન્યારે અને નર્મ પશુ કંપુ ધમ્મ નામે સમજાવે નામે અશ્વ રાખીને નામે ગમે તે કારણે ચાપ, તે તો સ્વત્ર જ ખચખ જ છે. હું લે કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટ્યા માટે હે-લા કરે છે ન્યારે પાપમાં સંકેપ સિપ્ત રહેતા જીવો પશુ એવી જ રીતે નરકમાં બંધ માટે કાલાકાલ કરી કરે છે.

આવક કરી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણેનો આવક પરિણામ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે વધે પાપપ્રવૃત્તિઓથી બળખા રહે. પાપમાં હસાર્થ જવું તે અનવિચિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાથ અને સોભા એને પાપ માટે પ્રિસ્તિ કરે છે પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે મીતાનનું કામ છે. થયેલા પાપ માટે કુખ પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાતની સાધનામાં પાપને ધોઈ નાખવા માટે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય છે પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ યુનિયુ યુનિયુ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા ઢોઢી રેવું એ ઈશ્વરી સક્તિનું કામ છે જે પાપી પરિણતિથી સર્વથા બળજો રહી ન જાય છે તે જ સમયે તે લપેશુ કમોતે

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ અત્મા અને તત્ત્વો અને અનંતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે.

હા, તો તમે શ્રાવક છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડે. ગળુ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્ત્વ શુભ ભરૂં પ્રયાણ કરના આપણે શીખીએ શુભથી શુદ્ધતા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કદપમા આપણે રિયત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે.

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાધ્યય,
કાલવાડી મુખર્ષી

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન બીજે કોઈ લેવાય નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છતા હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો. નહિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે.

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરથી તમે સંશયનું છે પણ મને લાગે છે કે પુરુષાર્થના વિષય હવે અપૂરો છે તે હવે વધારે વિચાર માટે છે એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક જેન્સે કહે છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે કસ ટકા આત્માશ્રેયણની જરૂર છે. મનમાં વિચાર હોય, નવી રહેઠાણ હોય, સમવાની કળા પણ હોય છતાં ને હવે ન હોય તો વિચાર કમનાસોકમાંથી કિતરીને વાસ્તવિક સેકમાં બાંધી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડશે કે ક્યો પુરુષાર્થ છે કે નો આપણને સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનત જનત મુજ એવા વીની ગાય જેમાં એક કણ પણ એવી નથી ગઈ કે ક્યારે આત્માએ પુરુષાર્થ ન ક્યો હોય. કારણ કે વીમાંવચનનું ક્યારે પણ પૂરું આવરણ આવતું નથી હમેશાં તેને કમોપશ્ચમ રહે છે જ. હવે આત્મા અને તે યોનિમાં હોય અને તે અતિમાં હોય એકદિવ દિવિવ નરક અને નિગાદ બધી યોનિયોમાં આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કાળના અવિરત પ્રયત્ન પછી પણ આત્મા યોતામાં કદ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારનું જરૂરી બધ પડશે કે તેણે આ ૮ સુધી નો પુરુષાર્થ ક્યો તે અપુરુષાય હતો કે અસપુરુષાય ? એક દીકરી સવારમાં ઊઠીને આત્મા ધરમાંથી ક્યારે સાફ કરે છે. પણ તે એક જગ્યાએ ભેગા કરી રાખે છે. પણ તેની બહેન બાવી તે ધૂળને કાચમાં ઘર્ષ ધરમા વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જનને બહેનો કરે છે. ક્યારે સાફ કરવો એ એક કામ છે. તેમ ક્યારે વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એકદે પુરુષાય સાધક છે બીજનો નિર્ધાર છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમા ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમા બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદ્વૃપિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવગે રસ્તે ચઢાવે છે. બે કે ચાલરાનુ તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમા હળદરો સડોડે આવવા છતાં એ બધાની સાથે સમ્રામ ખેડી, તેના અતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડોડો, કટકો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઇલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહેંચે, હજી પગનો થાક પણ ભિતર્યો ન હોય, અને બીજી જ ક્ષણે તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તે ચાલ્યો છે, તેને જ્યાં જવું હતું તે જગ્યા તો વીસ માઇલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઇલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગ્યા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે !

જે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી એટલો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા પિના રહેશો નહિ અને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઈતિહાસી કરી-કરખા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકરા લેવા ઇચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક લાઈ અમારી સાથે હતાં. તેમણે કેલ્કુલે કે સડક પરથી જવામા બહુ ચકાવો ખાવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું લગભગ ૭ માઇલ ચશે ટૂંકા રસ્તાની આસપાસે અમે સીધાં રસ્તા પડતો મૂક્યો. પહાડની ટેકરીને રસ્તે અમે ભિતર્યા ખૂબ લય ઝર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો. તડકો ખૂબ ચટ્ટી ગયો હતો તરસથી મળુ સુગાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો. અમે એ લાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું -લાઈ ! સવાગથી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તારા ૭ માઇલ પૂરા નથી થયા ?

તેણે કહ્યું -મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું.

તેણે પહેલાં જોઈને જોઈને હતું. કાંઈને પૂછ્યું હતું આ જાણુ વરોડ તારામદ્ય મદારાજ તો એટલા આજુબાજુ મઈ ગયા કે તેમણે મી ધિ કે મારાધી તો હવે એક કમળુ પલુ આજળ બરામ તેમ નથી કુ તો હવે બધી જ સવારો કરુ છુ જેને હવ બચાવવો હોય તે આજળ જ અને તે તો એક આ નીચે બેસી ગયા. હવ જાની કિ મત છે કે આજર વરે ! આ કમ કર મુસીબતની પછા અને પસાર કરી રવા હતા ત્યાં બે મુસીબત આવા તેઓ સવારથી અને બોળી રવા હતા તેમણે કહ્યું-મદારાજ ! આપ બધી કમથી પહેલાં ગયા ! આમ તો થલુ પાછળ રહી ગયુ હતું, તેઓ અને નહાન એક આમમાં હઈ ગયા. આ અને પાવલુ ખલુ બપોરે પાણીને કુટડે ગઈ બિલથી ત્યારે જ હવમાં હવ આમ્ને

પૂરા જાણકાર ન હોય તેવા પચદ્દશીની સાથે મુલાકાત કરવી એ પણ જોખમકારક છે કામ અને અર્થ એ બન્ને પુરુષાર્થ આપના પચદ્દશી છે. પણ તે એકા રસ્તે દેશનાર છે જ સચ્ચે માર્ગ નહિ પણ ખોટું રસ્તે અને ખોટી જગ્યાએ પહોંચાડે છે

સુખની શોધમાં નીકળ્યા કામ અને અર્થને બેઠમિયા બનવા મુશ્કેલ વીનક પછા બોળાંને લક્ષ્યરૂપે પહેાંચ્યા પણ પહેાંચતા જ તમને લગતે કે વરે ખરી જગ્યાએ પહેાંચ્યા નથી. થવણે પણ કામને પોતાનો બેઠમિયા બનવો. હવે અને ગ્રહી નીકળે હવો મહામહેનતે તે સીતાને મેળવી શકે, પણ વેને સાંતિ ન મળી કારણ કે તેણે પોતાના બેઠમિયા તરીકે ખેડી બકિતની પસંદગી કરી હતી. આવી જ વત ખણેવર અને કાંચાનો છે.

અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ એ કે જાણથી મોરારમ હાથે છે. જ્યાં પણ જાણથી છોડવી તેમની થાણે નથી જ્યારે ધરીરના કાંઈ કામ પર એને તર છે ત્યારે તે કામ પહેલી નજરે કારાવદાર હોવાય છે. પરંતુ જાણથી ચકિત્કીન મઈ નય છે એ જ પ્રમાણે અર્થ અને કામમાં અધાર-રૂ દેખવ પૂરતી જમક હોય છે અર્થ અનર્થકારી છે અને કામ નિકારી છે. અપણે જ નેત્ર છારી રીતે સમજી લઈએ.

અર્થ-પુરુષાર્થ

જે પૈસા (અર્થ)ની પાછળ માનવી પડાય અને છે તે પૈસાને અર્થ પૂછી તો મી કે તુ હવેલા સાથે તો રહીશ ને ? જીઅઓની સી સ્થિતિ કે પ્રવન્ય અપૂર જમર જેવા માવતીઓને પૂછે કે તમારા વિશ્વવ્ય સાબળ,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી સાથે આવવાના છે ? શેા ઉત્તર આપશે એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જ્યતિશેઠની પાસે એટલું બધું ધન હતું કે તેની ઇચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના અને નદીઓના કિનારે ગોનાની છટોથી આગ બધાવી ગરત પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે કાકા મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલદી સમજી જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને ગગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને લોડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઇન્ડીયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરું છું, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિસ્સામાં સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢળે છે ' કાઢીનુર હીરા-જુવેરો લારતમાં અને પહોંચે સમુદ્રપાર-છંદાડમાં.

કહેવાય છે કે કાઢીનુર હીરા, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમાં એ ત્યકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે પકિડુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કાઢીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ કુલ થઈ ગયા એટલે કાઢીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સ્થાયે સાગર પાર કરી લડન પહોંચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનું બાકી છે તે તો કાઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણ છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી શક્તિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેઠી કાયદાની બારીકીઓ બોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દબ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્ર તરફ દ્રષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિતિ માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

વધારો પણ તેની સામે શ્રી છે અને તે તો બહુ જ નસીબી શ્રી છે જેના ખિસ્સામાં વળ્ય વધારે તે જ પણ સાચો થયો પછી બનેતે મર્યાદા કરીને પણ જેમ નથી આવતો । ત્યારે વેપારીઓ પણ ખાં પાખ પડે તેમ છે । તે તો આંધે પહોર તેની પૂજામાં જ ગાજે છે આઠી વાપાવમાં એક દોળ ત્યાં સુધી કામે અપરિમિતો ઉપરથી સંભળતા ત્યાં જાને છ" છ" કરવા જાય પણ દુકાન પર પહોંચતાં જ પોતાના આરાખ (રેશ) ની પૂજા જાતનામાં હોત મર્યાદા નથી ત્યાં તે બહુ જ શુભી જાયે તે પૈસાની આરાખ નાનકડા સમસ્યા જેથી ચરખા જનાય પોતાની આસુબરી કમની કહેશે, યા તેને તે પોતાના જાણી મોટો વિધાતક સમજશે.

આ કળકળારા મોકો સંપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે સંપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે ઠીકે ઠીકે ઉપર સ્વામી હો તો ખાસને સ્થળે પહોંચી શકે છે તે મોટાની સ્વામી વખતે પાસે દોળ ત્યાં સુધી લો ચિંતા નથી તે તમારા ઇચ્છા પર દોળે પણ જો તમારી જાણ તેના કામમાં પહોંચી અને તેના ઇચ્છા તેને આશરે મર્યાદા તો તે તમારો કહેવી મોટી કાર થશે ।

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરીને કે સંપત્તિ ઉપર તમારી માલિકી છે કે તમારા મન ઉપર સંપત્તિનો આધિકાર છે । સંપત્તિની લગત તમારા કામમાં કશે તો તમે જોડે રહે નહિ જઈ શકો. પૈસા વખતે જોડે રહે કઈ જાણ થાય તો પણ તમે ઈન્કાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી જોડે તો મારી ઇમાનદારીને લૂંટવા હોય. જો તે માત્ર જાણ અને નીતિને માત્ર મળતા કશે તો જ હું સચકત કરીશ તે સિવાય તેને મોટા મોટા પરની આરાખાં જાય જે આપણુ જાન સહેલ નામત રહે સંપત્તિ તમારી મુનવવાને કમી ન જાયે. હમેશાં હરેક રીતે લાભની ઉપાસના કમિત હોવી નથી.

એકવાર અધીકારે અમેરિકા મારે સરેશ મોકલતાં કહ્યું હતું કે મને થાય છે કે અમેરિકાનું કવિષ્ઠ ઉજળું છે પરંતુ જો તે ધનની જ પૂજા કરતું રહેશે તો તેનું કવિષ્ઠ આપકારમય કશે. "

ધન જાત સુધી કોઈની સાથે રહુ નથી એ તો હમેશાં એવાં રોસ્ત જ સાબિત થયું છે પૈસાનું મહત્ત્વ સાધન તરીકે કામે દોળ પરત્વે તેને સાચું ન જાણવું. ખરું પૂછો તો પૈસો જિંદગીની સ્વામી જરૂરિયાત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છેડીને તો બુઝો. ધણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ બુઝો !

એક અઝેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાતરતા સેકડો જાણીની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયું નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી જતા તે ખાઈ જાય છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઝોડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂઠી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ બીજાને કહી રહ્યા હતા—તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો. ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય ઊભી હતી તેણે સાલજી અને વિચાર કર્યો—રૂપિયા તે કાંઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં ઘાસ ખાધું, કડબ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટવાડ પણ ખાધો. પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જોઈએ.

એક દિવસ રોડ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગવો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અંદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોકી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ઘાસ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ જે મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાંઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુહાકુહ કરે છે હે લગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેડી બનેડી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઇમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડવા ઇચ્છો છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની ઊંઘ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મઠમઠ જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્તને ક્યારે ઓળખી શકશે ? તોફારમીય કહે છે કે—જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાતન પણ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાચાપણનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી, તે તો સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે આ નાના કાચના કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તો તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જગતમાં તેના બદલામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે અને લાગે છે કે તમારી આ નોટો પહોંચી જાયવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્મથી પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પદ્મથી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્મથી ઉપરની વાસના, જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ માંડી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ બ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા નહોતો ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે આવતી વખતે જેમ જમણા પતની સાથે રામો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોમની સાથે રાજા પણ જાય છે એ કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગત અલગત પુરો-સ્યતસે વર્ષોના બોમોએ તેને શું આપ્યું ? તેગીસ સાવરોપમની નહીં બાજ ?

સ્વાદની વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપ્યમાં પણ હોય છે પરંતુ એ કુપ્ય કરતો સ્વાદ રાજને જમણો વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપ્યોની પરંપરાને જમણી નહિ પણ હજારો વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

બિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રોળાઈ ગયો. માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીન—
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડબણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિવ્વમવ રહુ કુકુલં,
સન્નસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।
જે કાદર્યં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૨૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોતુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર -
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહી દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થયાના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ આતિજનક કલ્પનાના નિવારણ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જો કે સુખ અને તૃપ્તાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાયિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના હાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે બલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાયિક અને માનસિક પીડાથી કાઢી પણ ગયી શક્ય હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધું પીળું પીળું હોય તે સેતુ ન સમજરો બહારની ચમક-
અમકથી ખુશી ન થરો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણ
માનીને ગ્રહણ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણુ જેવા લાગે છે પણ તેને ગ્રહણ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જોળખી શકશે ? મોઝાર્ટની કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકલી જ હોય છે. પૈસાને સાગરપ્રણાલિ નાહક માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે. એથી જ આજે બધાના મગજમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અમ પુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા. ■

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તો સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં જાળિયાં પણ જાણે છે કે જ્યાં નાનાં કાચબા કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તો તે તોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખવાસ થઈ જશે અને જામરમાં તેના જાલમાં ડાઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે અને જાણે છે કે તમારી જા તોટો પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદમ કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્ધતી પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં અવસ્થક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરો. પદ્ધતી તરફની આસક્તિનો નાશ કરો.

આ પદ્ધતી ઉપરની વાસના બધાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશો. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુર રહેય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કડુતાને અનુભવ થાય છે. આશ્વતી વખતે જેમ જમણા પક્ષની સાથે ઠામે હાથ આગળ જાય છે તેમ બોજની સાથે રોજ પણ જાણે છે. જે કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલ્પદય અલ્પદર્શને પૂછો. સાતસો વર્ષોના બોજોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચી મર્યાદા નહીં જાણ !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં જાય હોય છે પરંતુ, એ કષ્ટ-કરનો સ્વાદ રોજને જાણ્યો વધારે. ■ એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ હું જોની પરખરોને જાણ્યો નહિ પણ હજારોની વધારી મળે છે વાસનાના એક

નજર જરૂર લગાડશે ભલે પછી દીકરી લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી જાણા રહેલું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઝોઝા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બહાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુદ્ધ કાર્યોમાં કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે નિમ્ન ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દયા કાર્ય છે મતલબ કે ભ્રમજન્ય કાર્યોમાં તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેદી અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સખધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમાં એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે સીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરીવાયેલ જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાને ભગ શર્ધ શકતો નહોતો! દ્યારેક દ્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખજાર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાંથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમાં વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની મનિને અસત્માંથી સત્ય પ્રત્યે વળતી એનું જ નામ મેર્મ છે

તા ૧૭-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યય, માદુગા

ક્રમો પડી તે માખણનું નહિ, પણ મુનાનું કામ કરે છે પણ વાત એવી છે કે જેમ આધિજા સામે આવેલી વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કામી વ્યક્તિ સામે આવતાં કુખોને જોઈ શકતી નથી આંખો મધ કરીને ન આવે વાચનાના જાદુને સમજે. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરે.

વાચનામય પદ્યથી સાથે જાને તમે અને તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે ઊઠી જશે કે જેવી રીતે જા વિનાશ પામે પછીના ઊઠી નય છે ઊઠવાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને ઊઠી જશે કે તમારી આંખમાંથી આંસુ વહેશે, તેને બદલે, જો તમે તેને ઊઠાશો કે જાનવ જાનવ આવશે જેવી રીતે રૂપિયા ચોરાઈ જતાં માનવી રજા એક છે પણ જાનમાં આપી દેતાં જાનવ આવે છે સપ્તિ જાને વૈભવ એમ ને એમ યાદી જશે તો કુનિયા કહેશે કે મિત્રાચનુ બધું જાતું રહ્યું કદાચ ખરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને પતિ ઊઠી જવાની થશે ત્યારે કુનિયા કહેશે કે આજ મિત્રાચે બધું ઊઠીને યાદી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ બધું ઊઠી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો કુનિયા કહેશે કે-તમે મહાં આવશી હોશો ! ચેતાની જાતે બધું ત્યાગીને નીકળ્યો હવે તમે જ નિર્લેપ કરી લો કે તમારે શું જાનવું છે

પરંતુ, આ ૭ વાચના ઊઠવાની વાત જ ક્યાં છે ! ત્યાજનો ઉપદેશ કે માંખણમાં મણાવ છે જાને તો દરેક વાતમાં વાચના ઘૂસી ગઈ છે જાને કાઈ પણ વસ્તુ કાઈકે કીનાં મિત્ર વિના વેચી શકતી નથી, વાચનાભરી આંખો મધમાં ધોઈ શામે છે જાને તો પુસ્તકો પણ જિવાં જ વધુ વેચાય છે કે તેનાં પૂઠા ઉપર કાઈ સીનેટારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય ! ૭૮૫ ચિત્ર જાણીશ હોય વેટલી જ તેની મુજબી વધારે રહેશે. કપડાં પણ જાહિનેજિઓના નામે જ આવે છે સાણુની જાહેરાત અને તારીખોમાં (Calendar) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે

જાજનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને જાનુરૂપ હોય છે ફિલ્મમાં નાયિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેવી સાદી સારા ધરની સ્ત્રીઓને પણ જોઈએ છે આપણે વિદ્યાનો ઉપાસક ગણાતો વિદ્યાર્થીવર્ગ પણ જાને ધોઈને ઉપાસક બની ગયો છે !

સાધુઓનાં દશન કરવા જવા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ કે સંજુનરંગે સર નડે છે પણ જાહિનેતાએનાં દર્શન ત્યાં માટે તેને સમયનાં કમી નથી ! નથી ફિલ્મ શરૂ થતાં પહેલાં એક (Show)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે ભને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી બિભા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના સામ્યત સૌ દર્શનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌ દર્શ પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા આજી થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બહાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતા કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સખધી વિચાર કરવાની દૂરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે ખીજા વિષયો તરફ મારું લક્ષ્ય જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરીવાયેવલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને અખર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વળતરી એવું જ નામ શ્રમ છે

ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થે અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી જ્યાં છીએ. તેમાં સમજાવેલ સંસ્કૃતિનો વ્યવસાય છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના માનવીના મનજામાં રચાયેલી હોય છે તે ક્યારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી આવે રજુ થાય. જન્મે અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ સારું નથી હોતું એથી જ એ જન્મેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું શરૂ કરે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સંહિત કરવામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ અને ક્રિયા જન્મેને એટલા મારે સાથે મૂકવામાં આવેલા છે કે કેટલીક વખત વ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી. એ પણ શાક રાખે કે નિષ્કામની પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર હોવાથી દેખાયો ! માતા પોતાના બાળકને મલીપચી કરીને હસાવે છે જ સહમાં જ્યારે મનુષ્યને ક્ષર્ષ વખત રીજવું મળી જાય છે તો તે પક્ષ તેને પકડીને મલીપચી કરે છે અને હસાવે છે.

હવે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરો કે જન્મેમાં કેટલું જાતર છે ! જેમાં જાતર અધિકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે આ બાળકને હસાવીને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજવું મનુષ્યને હસાવવાને તેના જીવ લે છે.

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી અને અશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગ્રહેલી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે કેટલીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જન્મે છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુનો શુભ ભાવનાથી ચતો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ ફેટલીક વખત ભાવેની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જો ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે—આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાવે છે બીજો માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ધરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ધરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાઆવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજું જ ભાવના કામ કરે છે જો ઉપાશ્રય ધરની નજીકમાં હશે તો સહની બવરથા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, બપોરે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં જોતારી પણ રોકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી

ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકતા સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજો પોતાના ધર્મપથાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાર્ષ્ણ્ય તરખરૂં કે નહિ ? એક માણસ ગિરનારની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજો પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે—આ બન્નેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

બે મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઓળખે અને બન્ને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલાંમાં સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના બેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું ધરણ પવિત્ર જનવા માટે જ હોય. ધર્મનું ધરણ એટલા માટે હોવામાં આવે છે કે જૂરા કમનુ રાજ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

જો જીવનની ગંઢીને હળાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરશો તો તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો કુલોના કમલાથી ગંઢીને હાંકવા જેવું કાવ જની રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગંઢીને તો સૌરભચુકા નહિ જતાથી શકે નહીં. કૃષ્ણ તો જરૂર ગંઢી કરી જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને જાણ્યું કર્યું છે તેઓ જાણથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. પરંતુ અંતરનો સ્વાર્થ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ ઉપરતો નથી ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જોવાયું. તો જીવન શું છે અને નિષ્પ્રાણ જની જરૂર.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જોતરે તેની અસર જીવનના રાજગરજાળ વ્યવહારમાં પણ જની જોઈએ. કેરી જો પાકેલી હોય તો તેની અંદરને કેસરી રંગ જાડાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જોતર્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના હલ્લામાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિચુકા હોય જોઈએ. તે વિના તો એમ જ કિયારણ પડશે કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ જુદું જ છે.

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે ચણા લેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બંધે વધારે લે પણ ચણા સાચા આપજો. માનવતુ મન સારી વસ્તુનું માલિક છે તમે પણ જાણી કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે કાંઈ. બંધે પૈસા વધારે લાગે પણ માલ સાચો આપજો પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવૈચિત્ર હોય છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સાચા (વધારે) લે છે. જ્યાં જ્યાં સાચો નથી આપતા આ કેટલી ખરાબ વાત છે.

સારી વસ્તુ ખતાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવકધર્મની વિષમ છે. અચાનક મદાવીરે આવા કાપોને જીવનના બદ્ધ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાવ્યા છે. માલિકાને તેનાથી જાણવા માટે પ્રેરણા જ નહિ નિહાળ પણ કર્યો છે તેમજે કહ્યું છે કે—માલિકા! તું તારા નૈતિક જીવનનો ખામો મુલક નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષ્કૃત કરી નાખશે.

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ ક્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીરડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કંકડામાં બાંધી દીધા, બીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચંદ્ર મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોટે મુહપત્તી બાંધીને આગળ બેઠા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવો ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીરડા છે આમાં !

ધર્મ જ્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કેઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ જ્યારે તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનના અચક્રાઈ પણ જો તમારો દુસ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચકાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ જીત્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે.

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્બર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા બહુ સ્પષ્ટ થાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે એ પ્રિયની સાથે તમારો હિંદુ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, હિંદુની અપવિત્રતા ધર્મને ખૂબ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તો ધર્મનું શરણ પાવિત્ર બનવા માટે જ હોય. ધર્મનું શરણ એટલા માટે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આપેલા ને પરભોક્તા ન મહે.

તો જીવનની ગદગદને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતાં છે તે ધર્મની સાથે અન્યાય થાય છે. આ તો કુશળતા કમલાથી ગદગદને દબાવ લેવા કાપ બની રહેશે. જાને તેમ કરનાર ગદગદને તો સૌરભયુક્ત નહિ બનવી શકે. ત્યુ કૃષ્ણ તો જરૂર ગદગદ થશે જ એવી જ રીતે ભોક્તાએ ધર્મને અન્યાય કર્યો છે તેઓ અધારથી ધારિત્ર ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અતરતો રક્ષક એક કૃષ્ણ ખૂબ તેમનો સાથ હોડતો નથી. ઉપાધ્યક્ષમાં કરવામાં આવતી ધારિત્ર ક્રિયાઓના રસનું એક ખૂબ બિંદુ જીવનમાં ન જોવાયું તો જીવન શુષ્ક અને નિઃશ્રાવ્ય બની જશે.

અતરમાં ધર્મનો તસ જિતરે તેની અસર જીવનના રાજનયનના વ્યવહારમાં ખૂબ થવી જોઈએ કેરી તો પાકેલી હોય તો તેની અસરને કેસરી રંગ બદલ જલ્પાયા વિના રહેતો નથી. અતરમાં ધર્મરસ જિત્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. તેના હલ્લમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોય જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડ્યો કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ છુટું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોગ માટે ચલ્યા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા ભરે વધારે મેં ખજા સારા આપે? માનવતું મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે ખજા ત્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છા કે વાઈ! જાને પૈસા વધારે સાત્રે ખજા માલ સારો આપણે ખજા કેટલાક વેપારીઓ એવી મને જાણિત દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મેં છે છતાં, ખજા સારો નથી આપના આ કેટલી અચળ વાત છે?

સારી વસ્તુ બતાવીને અચળ વસ્તુ આપતી-એ આવાધર્મની નિષેધ છે. અચળ મદાવીરે આવા કામોને જીવનના બદ્ધ જ મોટા હોય તરીકે અન્યાય છે. આવીને તેનાથી અચળ માટે ધીરજા જ નહિ નિદાસ ખજા કર્યો.

તેમણે કહ્યું છે કે-આવા તુ ત્યાર નૈતિક જીવનનો પાપો મુલ નથી

દાનવત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક વાળુ પાપ કરીને પૈસા બેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે દોષી કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ઘોવા જેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામના પ્રત્યાગ્નોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદ્મ તો ટડી શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલજ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાર્ષ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલપ થાય એટલે પાછા ગાદી આવે જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય જનારો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જો કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હનરગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાર્ષ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વરૂપમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે મિલાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિદાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું જ બહુશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી એ એમાં બચ્ચો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી ભય તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ કહ્યું—સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર જ સાચા જિન છે. હું તો સ્વાર્થનો કહિં છું. મેં મારા જલકારની પૂજા માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્ચવળ જીવન તરફ કાંઈ દેખ્યો નથી.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેમના પ્રત્યે મહાભક્તિ દેવડાવી.

આજ વાત ધર્મરાજાની છે તેમના જાનીદુરમન દુર્યોધનના મનાઈ પણ તેમની સ્વપ્ના પ્રત્યેની મહા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કલાહાર છે કે જે સત્યતાઓ હૃદયમાં મિત્રતા સ્થપિત કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્મ કામસદાયક પુરુષાર્થ છે. કેટલીક વખત એથી ઉચ્છેદ પણ લેવામાં આવે છે. ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાયક પણ બની નય છે જેના જીવનમાં ધર્મનું તત્ત્વ વ્યાપેલું છે જેણે પ્રાપ્ત્યશિક્ષાને પોતાના જીવનનું સાધન બનાવી છે તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ આગળ વધી જાય છે. બીજી બાજુ એમ પણ કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ ઘર્ષી શકે છે.

કોઈ બ્યક્તિએ શાખ રૂપિયામાંથી દસ હજાર રૂપિયા દાનમાં આપ્યા તો ધર્મ ધરે કે નહિ? કેમકે દાન પણ ધર્મના એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉત્તર એ પણ મળશે કે ધર્મ એટલો સરતો નથી કે તે દિશાથી ખરીદ કરે સકાય. કારણ કે તે આત્માનો ગુણ છે તેને જરૂરી કોઈ ખરીદી સમજતો નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પિશાબ ત્યાગથી ઘર્ષી શકે છે. જેને જોઈને દમ્બ દાનમાં આપ્યું તેની તેરલા ઉપરથી આશ્ચર્ય મટી ઘર્ષી છે અને આશ્ચર્ય મટી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મથી ધર્મ તરફ નથી જઈ સમગ્ર રીતે તે તમારું લક્ષ્ય પણ નથી. પિશા કમળની વખતે તમારો અવલમ કોઈ બીજો જ દોષ છે તમે જ તરમાં શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડાં અને પાંદડાં પણ આવશે. જ્યાં તમારું મુખ્ય પ્રયોગ તો શાક લેવાનું જ છે. પાંદડાં અને હાલ નહિ. એ સાથે આવે છે તે જુદી વાત છે. એવી જ રીતે જર્મોપાન સમયે તમારું લક્ષ્ય હાલ તરફ દોષ છે નહિ. તે સમયે તો નિર્મલ તરફ જવાની પ્રમત્યાજ કામ કરવી દેવ છે (અભ્યાસ દમ્બલક).

કાલ્ય કોઈ અમ કાં કે હું ધર્મને મારે અવલમ સમજાવું છું. તે તે પણ અનુચિત છે. જેનકાલ તે વાતને ધ્વનિય કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ડિકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં દ્યાર્ઠ તમને તેનો ખ્યાલો આવે તો તે તમને કુ ખરૂં થઈ પડશે કહી ઋતુમા આપનું મન આકર્ષિત થઈ જતું નથી તો કદાચ દ્યાર્ઠ રકાબીમા આવે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની દ્યાર્ઠ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આંહી ઈચ્છા હોય ત્યારે ખ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે દ્યાર્ઠ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમા રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમા ?

જો કહેનાર હિપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિશ્વે તૈયાર થઈ જશો. પછી લાલેને ત્યાં જવા માટે મુખર્ધ જેની મોઢક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે. મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના, જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અતેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં એ મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને ખારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમા પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખર્ધની વાત જ ન પૂછા અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામા મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી દ્યાર્ઠ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લાલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

હો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કાંઈ એવો તો જીવિષયો નહિ નીકળે કે જે જોતરાંને આરે ફેળાં કે નારંગી ખરીદ કરે. ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્વ ન આપશો. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્વ ન આપશો.

મીઠા વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યનો સમય દમોદર દેવ એવું કાંઈ નથી કારણ કે કામા ગાદીવ બાદિ દસ વિધિ ધર્મ સવર છે સવર, શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ થાય છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સબંધે છે તે સિદ્ધાન્ત શુદ્ધની સાથે પુણ્ય સમય માન્યો તો મોક્ષનો સબંધ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુધી જ સીમિત રહે છે ત્યારે સવર શુદ્ધ સુધી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા નથી વિભવસ્થાને છેડીને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તિવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિશેષ ન કર્યો. સિદ્ધિસ્થાને મુક્તિસ્થાના કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ થાય એમ તો આત્મા જાનત્યાર ત્યાં પહોંચી ગયો છે. પૃષ્ઠી-કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્મા પણ છે પણ તે જોડિયાદિ જીવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કામ યજમાની નીચામેણ છે કમની ૦ જીવોની મુક્તિ થવું એ જ સાચો મોક્ષવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ બધા કત, ઉપવસ, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ કે જરા જુદી બાજુ ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર હો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવવાનું નથી પીવાનું નથી સૂવાનું નથી. સવારમાં જાત્યાં જે તમને દમોદર થાકે આવે છે તે સિદ્ધનની આઠ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે ચોપાટી પણ નથી એવી શુદ્ધી નમરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તૈયાર થઈ ગયા છો ? (દસાદસ)

તો જાણ્યું પણ છે માની લીધું કે કુનિયાની આ બધી કાંઈ કોવિદ વરતુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કાંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર હાથ અને વસ્તુ ન મળે તો કુળ થાય. પણ જરૂર ન હોય અને વસ્તુ મળે તો તે એક કુળવપ થઈ પડે છે ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આર્તિકીય ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રક્ષાળીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

ખરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહતી ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો ચાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અસાતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીલતું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાદી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લલેને ત્યાં જવા માટે મુખર્ષ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જોનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછા પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે લાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખર્ષની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહેા કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળનો દૃઢ તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવસ નવરે
 છે પણ મોક્ષ એ આત્માનુ પોતાનું ધર છે કાઈની તાકાત નથી કે તેને
 ખાલી કરવાનું કહી શકે

પણ ત્યાં પહેંચવા મરિ પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ છાંયી પાશે ત્યારે
 જ તમે ત્યાં પહેંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે એટલી
 વસ્તુઓ ભેગી કરી છે તે નથી સ્વની છે કે પરની ? જો તમારી પોતાની
 હોય તો અહીંથી જતી વખતે તે નથી સાથે લઈ જતી જોઈએ. જન્મ
 જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે લઈ જશો ? મોક્ષની વાત છે જ
 રહી પણ પરનોકર્મા પણ તમે અહીંની કાઈ પણ વસ્તુ સાથે નહિ લઈ જઈ
 શકો મુક્તિના ચક્ષુમાં પહેંચવા મરે તમારે આત્માના ચક્ષુની નથી જ વસ્તુઓ
 છાંયી પાશે. આ ધર્મને પણ તમારે છાંયે પાશે. કારણ કે તે પણ આ
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છાંયે પાશે ! એટલી
 વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ કહું છું એ તે
 નક્કી જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષનરતીમાંથી મોક્ષનરતીમાં પહેંચાડનાર
 ધર્મ છે જે લક્ષ્ય સુધી પહેંચાડવામાં સહાયક હોય તેને લક્ષ્યસ્થાને પહેંચા
 પછી છાંયું જ પડે છે

પોરો તમને જ મગધમાંથી ધર સુધી પહેંચાડે છે ધરનાં બારણું સુધી
 તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી
 નીચે કિતરી જાઓ છો એ જ પ્રમાણે જે સાધના અને દિગ્ધામો મોક્ષની
 પ્રાપ્તિમાં મદદગારી હોય છે તેની આવરણકતા ત્યાં પહેંચનાં સુધી જ છે
 ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છાંયી જ દેવી પાશે.

બી ન સન્દેશમાં કહ્યું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંબંધ શૂણ્ય અને શેઠશીને
 છે શેઠશી જનાવરા મરે તવો ગૂંથો જળનાથુ બધું જરૂરનું છે એ નથી
 ઘીને વચર શેઠશી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં તે તેમની
 એક પણ વસ્તુ આવી શકતી નથી તેમજ બોજન તથા કરવા મરે અગ્નિ
 આરમ્ભ સાધન છે પણ મોજન તથા થઈ ગયા પછી અગ્નિ સમાપત્યાર
 પેટની જાતે / જુઝારી નાખે છે પણ તેનો અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ જુગાવાનો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂઢામાં લોટો ભરીને ખાણી રીડી દે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-બૂજે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જોટલું જરૂરી છે, એટલું જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવું જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચ્યા માટે તમારે સસારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સસારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૈદ્યનુ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી કૃપણી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સ્વપૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભાર્થથી વાળીને શુભમાં લાવો અને શુભ-આર્થ શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણતા હતા કે-“મારું આયુષ્ય ખોતેર વર્ષનું છે ત્યારપછી, હું જરૂર મોક્ષે જવાનો છું ” હતા તેમણે શું કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી ? તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણતા હતા કે-“હું મોક્ષમાં તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ખેત્ર સુધી પહોંચી શકીશું પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામાં સમ્યક્ પુરુષાર્થ જન્મીત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામાં સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સથે ત્રિરમુ છું

મોહ અને પ્રેમને બાળની દુનિયામાં લગભગ સમાનમૂલ્યે જણાવે છે. અને બન્નારે બા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તો શુદ્ધી મગનસર્ગ દોષી ન કહેવા લાગ્યા કે આ બન્ને તો એક જ છે એ કહ્યું. આ બન્નેમાં મહેર હર છે એટલે હર છે જેટલો કે ગામ અને આકાશના દૂધમાં હર હેમ કે નામ અને રવની દષ્ટિએ બન્ને એક જોય છે પણ શું કુવ-દષ્ટિમાં પણ એક જોય છે. ખરા તરીકે બન્નેમાં દિવસ-રાતનો ફેર છે. પહેલું (ચાલું દૂધ) પ્રવૃત્તિ છે ત્યારે બીજું (આકાશ દૂધ) પ્રવૃત્તિ રહે છે. ચાલું દૂધ નાના જાગૃત્તી લઈને સો વધના જુદાને પણ હાલ સમય છે એટલા મારે જ તો જામને માતા કહી છે પણ બોલતું દૂધ આટલું સ્વાસ્થ્ય નથી અને આકાશનું દૂધ તો આવું-માત્ર છે પ્રેમ એ જામનું દૂધ છે તો એક જ આકાશનું દૂધ છે.

બ્રહ્મમાં બધાં જાવક-જીવન અમેરુ વધુત આવે છે ત્યાં એરે પ્રેમાણુપાત રસા વિશેષ જામનું છે સાથે જ બ્રહ્માણુપાત રસા” એ પાઠ પણ આવે છે પણ મોહાણુપાત રસા એવો પાઠ ક્યાં આવે ત્યાં કાણુ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાશ છે તો મોહ અંધાર છે પ્રેમ જીવનનો માર્ગ છે તો મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ નામનું પણ કાણુ જતાનું છે.

વાતો વ લોલો વિય જમ્મ વીય જમ્મજ મોહપ્પમવં વર્વંતિ ।
જમ્મજ જોરમરણસ મૂલ્લુ વુલ્લંજ જાહ મરણંવયાન્તિ ॥

રાગ અને દ્વેષ કર્મના ખીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનુ પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ ભાવ-પર પરાના ખીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્ણીય જ તો છે

દુ ખનુ મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સર્વના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પર પરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે ત્યાંની નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા અંતરનો નિબંધ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुष्कृतं ह्ययं जस्त्र न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની જાહને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનુ ખીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊંડા જોતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે? અને તે ક્યા છે? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણે એ દુ ખની ક્ષણે છે એ ક્ષણે ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનુ દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પત્તિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુ બઈ તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અઢી માણસો વસે છે. અઢી ઓછામા ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનુ દુ ખ તમારા મનને ખીડા પહેાચાડે છે? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનુ એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારુ ખીડા દેતા નથી? જો મૃત્યુ દુ ખ દેણ નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ જ્યારે સસાર-યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકે સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે? દુ ખનુ અસહી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના શબ્દો અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછુ તો.

મોહ અને પ્રેમને જાણતી દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી ગણાય છે અને આરે જા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તેા શુદ્ધી મનભર્ય દેસી જ કહેવા લાગ્યા કે જા જાને તેા એક જ છે એ કહ્યું. અથ ગતેશ કહે હર છે એટલે હર છે નરસે કે આ જાને જાકમલા હૃદમાં હર હોય કે નામ જાને રમતી દષ્ટિએ જાને એક જેવા જ પશુ શું મુલ્ય-દષ્ટિમાં પશુ એક જેવા છે ખરા ? નહીં જાનેશ દિવસ-રાત્રી હર છે પહેલું (મર્મ) હૃદય) મધુસૂદન છે ત્યારે જીવુ (જાકમલું હૃદય) મધુસૂદન છે માત્ર હૃદય નાનકા જાણકમી કાર્તિકે એ વપ ના જાને પશુ હૃદયમાં છે એટલા મરે જ તેા આપને આવ્યા કહી છે પશુ ને શું હૃદય જાકમલું સ્વાસ્થ્યમાં નથી જાને જાકમલું હૃદય તેા મધુ-જાતક છે પ્રેમ એ માત્ર હૃદય છે તેા એક જ જાકમલું હૃદય છે "

જાણતી જાનાં આવક-લગન જાણેતું વધતું જાણે છે ત્યાં એને પ્રેમાસુરારા રજા વિશેષ જાણાય છે સાથે જ પદમાસુરારા રજા " એ પદ પશુ જાણે છે પશુ પ્રેમાસુરારા રજા એવે પદ કથા જાણતો નથી. મરણ કે પ્રેમ લગનનો પ્રકાર છે તેા મોહ અપ્રકાર છે પ્રેમ ઉચ્ચાત્તો નજ છે તેા મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ જામતું મૂળ કારણ જાણતું છે

રામો ય હોસો વિય જમ પીય કર્મજ મોહવ્યસનં વર્ષતિ ।
કર્મજ આમરવસ સુત તુલ્યં જ માત્ર મરતવવાન્તિ ॥

(ઉપરા. અ. ૩૨ ચા. ૮)

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા એ-એ વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણ છે અને આ પોતાપણ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમજી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી ખીચ સમજીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમજીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમજી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ઈર્ષ કે લાગસો જ એના મોમાથી પેસે માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમજી હવે શાત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોકમા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠે મેળામા માલ ખરીદ્યો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી અત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ધર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાખો, જેઠા મહિનાનો મૂર્ધ તો હાર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમા તો ખાલી હાથે પણ ધરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા હાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધીરે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને હાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કસ્ટ-કસ્ટ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને હાર જોડો કપાં વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠે મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થાત. વચાવમાં તો એવું બહુ નથી. દુઃખ તો મારાપણમાં વસે છે આપણુ પોતાનું કોઈ પ્રિયજન મરતું જ તો જ એનો વિચાર આપણને ખટી છે પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે દુઃખ થાય છે પાડેલીમાં કોઈ મરી પણ જાય તો એનામાં પર એક દુઃખની રચા પણ ફરકતી નથી.

કમળા કરો એક બાદમાંએ પચાસ હજાર રૂપિયા રોકી એક જગેએ આંધ્રો. એના હૃદયમાં એ બચવા પ્રયત્ન કરે છે મોઢું કરી ? એમાં ક્યાં પણ થોડું-પણ નુકસાન થાય તો એના હૃદયને ટેક પડે એ પરંતુ પરિસ્થિતિ વણ એને એ બચે. વેચી દેવો પડ્યો. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા બિપ્લવ થાય દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બચવાની પાસે આજ છાત્રી અને તમારા કવ્ય બચવાના સ્થાને હવે હકત બાધી-બગેલી દીવાસોના ખડેરા કાઢી છે શું આ સમાચારથી એ સંજ્ઞાને કંઈ દુઃખ થશે ? નહિ. પ્રજા એ જાય છે કે એવું સા માટે અને છે ? પહેલાં તો બચવાને થતું જરા સરખું નુકસાન એના હૃદયમાં આઘાત લગાવતું પણ હવે બપોરે બચે રાખતો જાયે બની મરે તેમ છતાંય તેને દુઃખ-અનુશ્રુતિ થતી નથી. એવું કારણ છે પહેલાં બચે પોતાનો હતો માટે દુઃખ થતું હતું હવે એ બાંતની ખાંધે કીનો ? એના રૂપિયા એ મણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી થતા હાનિ-લાભની સાથે હવે કોઈ સંબંધ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ મરુ ? સાથે જ દુઃખ ત્યુ જરૂં પરંતુ મોઢુંથી આદ્ય આ તથ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી. કમળાન મહાવીર આચાર્ય સૂત્રમાં ફરમાવે છે

‘इयं मेव नाव बुद्धयति ये जप्ता मोह एतदा ॥’

આચાર્ય સૂત્ર

મોહાદૃત આદ્ય સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની ખાંધે બપોરે હૃદયમાં પ્રજા રૂપે પ્રવેશે છે ત્યારે એનો પહેલો પ્રકાર વિવેકની દીપ્તિ આ હપર પડે છે વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ બપોરે રેલાવે છે એ પોતાના કાવિ જીવન પ્રત્યે સાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મૂલ હપર મોહિન વર્ષ. રામાયણકાળમાં જ્યારે એ મહાયુદ્ધના મૂળમાં આ મોહ જુદાપેસો રહ્યો છે. સૂત્રમાં મળે મોહ પણ મુદ્ધની એક ચિત્તચારી બનીને રહ્યો છે એના પગે આવે છે ધરણનો સીતા-મોહ. આજ પ્રત્યેક મુદ્ધના મૂળમાં કમળા હવે રહે

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લાગેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુઢરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા એ-એ વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાંત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ -પ્રહાર પણ સહેવા પડ્યો, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સરકૃતિઓ બેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠે મેળામા માલ ખરીદ્યો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો મોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ધર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો જાર જુવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ધરની બહારે નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા જાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે- હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને જાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ આણું રહેશે અને જાર ઝોછા કર્યો વગર આગળ વધશું તો સંભવ છે કે આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, એકે મજૂરોની આ વાત સાલળી તો

એમનું હૃદય ધ્રુવી ઊડ્યું મજૂરોની મન:સ્થિતિને એ સમજતો હતો. શ્રી-
માઈની પીઠા એણે ખનુશની હતી. એટલે જ તો એ મજૂરોના મટે સમજ
-સક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

તેને વીલી હોય તે જાણે કે જાળવ્યો કાંઈ ન જાણે કે
કોરા ખરે ખર ખારડી કરે દાઢમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં કેમ.

જે જેના ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મોટરમાં ફરે
-છે એને શું ખબર કે પસે આવ્યું કેવું હોય છે જે હમેશાં સફળતા જાય
છે અને વિશાળ આરસ પથ્થરના મહેનોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીબોની નિઃશ્ચી કેવી હોય છે ફૂટપાથ ઉપર સુનાગને કેવી વીતે છે!
નળ તળે બેસી નહાનાર શું જાણે કે કૂવામાંથી પાણી એવીને નહાયું કે
હૈય છે! જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ શક્યો છે તે પોતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિછાની શકે છે

હા તો શહે મજૂરોની મન:સ્થિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?
જેટલો સાર ઉપદ્રીને આરામથી આવી શકે તે તેટલો જ સાર ઉપા? અને
વાળોના બધી જ ઊંડી દં અને એનું કાઈ કુખ નહીં લાગે તમારું જ
તે માનુ મટે છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુ મારા જ આત્માના પ્રતિબિંબ
જેણે હું આ જડ હૃદય કે તા તમારામાં અજ્ઞાતા ચેતન્ય પ્રકારે મારા
આત્માને વિશેષ પ્રેમ છે શકનાં મધુર વચનોથી મજૂરોને કંઈક આશા-
સન મળ્યું એમણે તો માર માર પેટીઓ ઉતારી દીધી.

ફક્ત એક મજૂર એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે આ પ્રશ્ન તો તે જ
સમયે જમારી સામે આતો હતો. અમારે અને શકને ધેર આ પેટીઓ પહે-
આવાનું વચન આપ્યું હતું હવે અમે જો પેટીઓ ફેરી છઈએ તો શકને
ફેટકું નુકસાન થશે! આ જાલુ અમે જમારું વચનોથી પાછું ફરીએ છઈએ.
આમ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે મૂકી ચાલતો રહ્યો. છેવટે મનિષ
જાતી પહોંચી. હવે જ્યાં મજૂર ભાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ધેર જ્યાં
ઉત્સુક હતા તેઓ તેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે શકે જોશ્યા આ
મટે સા માટે કરે છે. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને ચેત-
પોતાને ધેર જઈ શકે છે. આ જમુ તમારે માટે જ છે " આ સંભળ્યાં
જ મજૂરોએ ધરતીકંપનો અર્થચો આનુભવ્યો. વિચારવા લાગ્યા: અને
-છો ખબર હતી નહીંતર જમી પેટીઓ આપણે ઉપદ્રી લાગત."

તે પેટીઓ ફેટીને મનુસેએ શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટીઓ માટે એમની આખોમા આગુ આવી નીકળ્યા કારણુ લારે તો પેટીઓ ગેડની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માત્ર લાગેની પેટીઓ કેદમાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટીઓ પર પોતાપણુ-માગપણુ આગુ એટલે લાગધી હલકા હોવા છતા પણ દુઃખની સિદ્ધા એમની જાતી પડી લઈ ગઈ છે. માટે જ ભગવાન મદારીર ખતાવે છે ત્યાં માગપણુ છે, મમત્વ છે, લા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હું ઘણુ જોડી ગયો છું. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું મોહ બદિરંગ છે તો પ્રેમ અતરંગ છે પ્રેમ અને મોહમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમાં હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને ચાપ આપી એ હીંગના ભાવમાં પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીંગના મુલ્યમાં ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમાં પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનું મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસવીપણાને લેણે પીછાની લીધું છે તે બંનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ ખીળને ઉગાડવા માગે છે તો પ્રેમ ખીળ માટે વ્યય બગ્યાદ થવામાં આનંદ માને છે કારણુ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીલ માનવ મૌના મુખમાં પોતાનું સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમાં થાય છે અને મોહ સયોગમાં પુષ્ટ બને છે પ્રેમ કિલમાં વસે છે તો મોહ દક્તા આખોમાં વસે છે. મોહ વિદારશીલ છે ત્યારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ લાગ ચાહે છે ત્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેલા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસે છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી સુલ્લણી પોતાના પુત્ર બલદતને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાંશ યુવકો સીનેમાં-સસાંગ ગાખીને છે ફિલ્મોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલ્થી ગીત એમની જીવન ઉપર ચડેલા રહે છે તે આ નવું પ્રેમ છે? નહીં આ પ્રેમના નામે મોઢની કકાણી છે જે પ્રેમમાં વાસનાને રમ છે તે પ્રેમ નથી ત્યાં તો પ્રેમની ઓથ મોઢ બોલી રહ્યા છે જે જીવનમાં વસતો પ્રેમ પણ મોઢનું જ એક રૂપાંતર છે કારણ કે જે પ્રેમ સરીરાકક્ષી છે તે દુઃખ છે તે પોતાની ખજાણા દુઃખની પરંપરા થઈ જાય છે તેમ છે પરંતુ આત્મકક્ષી પ્રેમમાં દેહની વિમુક્તિઓ ભૂલી રહ્યાં નથી માટે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષામુક્ત સ્થાયી પણ છે

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીધ છે કારણ તે બીજાના દુઃખમાં હમકી ધરાવે છે બ્યારે મોઢ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે બીજાની એને મિત્ર નથી પ્રેમ હશે છે

મૌરોં કે સુલહો સુલ સમસુ સુલહા કર્હે સપાવ

અપના હુલ્હ સો સહર્ફે કિમ્મુ પર-હુલ દેલા ન જાવ ।

હયામય વેલી મતિ હોજાય ।

કારણ કે પ્રેમ ગીચનવીની જેમ ગ્લન બગારે પણ બીજાને પ્રમદ આપવા માગે છે બ્યારે મોઢ કંઈક બુદ્ધિ જ ચિત્ર બતાવે છે

કિસ કિસ કી ફિક કીગિય, કિસ કિસકો રોહયે

આતમ યહી શીજ હૈ મુંહ હક કે સોહયે ॥

કારણ કે મોઢ સ્વર્થી અને પ્રેમ પરર્થી છે એટલે જ એક દાદ પોતાના સાગ્ર તથા હાથના પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે મોઢમાં ગ્લન અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી બ્યારે પ્રેમ વડે તો વિવેકનીપ અમનતો રહે છે એક કિડુ માનને શમાળેપયોગી પણ મૂની એની સેવા કરે છે એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી એની શક્તિ પણ કરે છે તે એનો પ્રેમ છે પણ જો એ માત્ર કંઈ જુદા પેતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલો પણ એનો માથિલ એની કશી દરકાર ન કરે તો એ મોઢ જ લેખાઈ કારણ કે મોઢમાં બીજાને કદી હાનિ પ્રત્યે આંખો નામ ચર્ચ નામ છે

માટે કુ ફરી ભારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે બ્યારે પ્રેમ સારીરિક છે ત્યાં આત્મિક મુજબ પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં લગી પ્રેમનું આકર્ષણ છે ત્યાં સારીરિક સૌંદર્ય તરફ આપણું હાથ વધે છે ત્યારે વિચારવું તેજીએ કે આ મોઢનું આકર્ષણ છે જેમ આપણે એક પુખ્તને તેજીએ હાથે એના મધુર સૌંદર્ય પર મુગ્ધ થઈ જઈએ છીએ આ તો સૌંદર્ય પ્રેમ છે પણ એને બૂટી લેવા માટે બ્યારે આપણે હાથ આગળ વધે છે અન્યાય એના પર અપિહાર નમાવી બેસી જઈએ અને

ખીજે લેવા માગે તો એની સાથે લગાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેનો આપણો મોહ છે

એના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જાગૃત થાય છે પરંતુ મોહમા સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેઠી લેજે અને ખીજનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજ ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો રનેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે બ્યારે એ ખીજ બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજે મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસડી બંધ છે તમે પ્રેમથી મોહ બાણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા બાણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમા વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બંને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બંનેમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે આપણુસી (મરકા પોલીસ) અને વિનયમા આપણુસી વિનયમા જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, બ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતાકો ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજ માખણ સફેદી બંનેની એક જેથી છે પણ એક ચારચ્ચક્રક છે તો ખીજે પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમા હીક હીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમા આગળ વધો ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમાર આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥ હૈંના શાંતિ

દિનાડ

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાધ્યય,

કોટ, મુબઈ

આણે કંમે સૌ જીવનનાં બેરૂપો ભેગાં બાળ્યાં છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસે કરવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ ફક્ત આસક્તિયા માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે 'એમ' તો આસ તો પેલી કમલ પલ્લુ જે છે પણ ભેગા જીવનમાં કઈકે નિઃશક્તિ છે તેમ તો જીવિત છે એકની નિઃશક્તિ પોતા પૂરતી જ સંમિત રહે છે નીચે કઈકે એથી આજળ થયે છે એકની દિગ્ગજને પાર કરી નેણે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાર ક્યો છે તે જીવન અનરમતીના જીવનસં છે અનરમતી પોતે જગીને આસપાસના વાતાવરણને સુવાસિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશક્તિ છે ને બીજા અર્થે પોતાનાં દિવોનું નિશ્ચય આપે છે પણ ઓન્દિય અણુય છે શીખ વસ્તુનાં સ્વરૂપે તાપને એ સ્ત્રી જે છે પણ એનાં સરણે આવનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. શીખનાં કાંચકા તમે ને અશક્તિ વધુ રહે છે તેનું સર્વોત્ક્રમ જતી જાય છે સુધામની પાસે કઈ જાય તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે સ્વાસ્થ્ય જાય છે પણ હં માનવ, તું તો પચેન્દ્રિય છે તારી પાસે આવનાર બીજા માનવી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે શિતા સર્પને પાછો કરે છે કે તમ્બરી પાસેથી અનર કઈ શિતા સર્પને પાછો વળે છે તો સમજવું પાશી કે હજુ સુધી આપણે પેલા ઓન્દિય નેટરો પણ જીવનવિકાસ સાધી રાક્યા નથી.

જીવન વિકાસ અમે જેન દશન બતાવે છે આ આદ્યમા અમારે નિઃશક્તિ નીચી પ્રત્યેકમાં બાળ્યો ત્યારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો. ઓન્દિયમાંથી ને-ઈન્દિય એન્દિય ચતુરેન્દિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આદ્યમાટે વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસચીથી સચીપણ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની વાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો દરદા જની આત્મા ઉપર લેડે છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણુ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો મ્યામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુકોમળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે આપ્સરાઓ અને રત્નો માટે પણ ત્યાં સધર્પ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ધણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણુ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ દેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સધર્પ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સધર્પ થાય છે તે સધર્પ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવેા જોઈએ છે જીજ્ઞાસુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયતા જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે જીજ્ઞાસુ ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના યાત્રા અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળયાત્રા અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળયાત્રા મહોત્સવમાં પણ સદેવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણુ શું છે? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બન્ને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજન કરે છે? આગમ સાક્ષી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સંકલ્પ લઈને ચાલે છે, સાધના-રસંગ સેવાનો રસ ભેળી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાન કરે છે ઉત્તરજીવન સૂચના રહે મા અખ્યાતમાં પ્રજોત્તરમાં એનું સુદર નિરૂપણ થયેલ છે

૪૦ વૈયાવચ્ચણ મન્તે ! જોએ કિં કળ્યયહ !

૪૦ વૈયાવચ્ચણે વિરથપરમામ ગૌત કમ્મ નિવર્ણ ॥

મહાત્મનિ જોતમ મહાજગતુ જગત્વાન મહાવીર પાસે પ્રથમ રજૂ કરે છે કે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રશ્ન જવાબ આપે છે વૈયાવચ્ચ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જ્ઞાનમુદ્રણના માર્ગમાં સાનિ અને જ્ઞાન-ધારા વશવવાની પવિત્ર વિચારમેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિચાર પદ પર લઈ જાય છે

કલ્પના પવિત્ર સકલ્પો એક દિવસે સાકાર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકલ્પાણુ પછી જ્ઞાનતાનવ પ્રાણીએ તે કુખ અને અર્થા-તિના અધકારમાંથી ઉતારવા માટે વાણીને પ્રકાશ પામે છે તેથી સામાન્ય દેવળી કરતાં જ્ઞાન અને જ્ઞાનની જ્યોતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વડનીય બને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કસે દેવળી બની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કસે તીર્થંકર બની શકેલો નથી કારણ કે તીર્થંકર સવા માટે પાછલા અનેક જ મેળની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિર્ધિન છે કે તીર્થંકર નવમ કમળો બધ સમ્યક્ત્વ કલ્પમાં જ થાય છે પરંતુ એ નિર્ધિન નથી કે બધાં ક્ષામિક સમ્યક્ત્વોએ તીર્થંકર યોગનું ઉપજાન કરે જ છે બધા જ જોપ-સમિક અથવા ક્ષામીપક્ષમિક સમ્યક્ત્વી તીર્થંકર યોગનું ઉપજાન કરે એમ પણ હોતુ નથી. પરંતુ ત્રણેવર્ગ પણ સમ્યક્ત્વશીલ આત્મા જ્યારે વિરિષ્ઠ સંકોત્તર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે ત્યારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપાડી દોરી લઈ જાય છે

જીવન ભણે નાનું-અનન હોય પણ જોમાં ને સેવાની સુરાસ હરી તે એ આગળ વધી શકશે. એક દેળના પાન ઉપર એક આકળ-મિદુ પડેલું હતું સૂરજનાં સોનેરી કિરણો પામી એ હીરાવત્ અળકી રહ્યું હતું એની જ પાસે એક હીરો હતું અળકી રહ્યું હતું એક પંખી બીને ત્યાં આવ્યું અળકાતું તુરત-મિદુ તરફ ઠંઠારો કરતાં એ જોયું ત્યારે આ તમ્બડું સખમી છે ? એટલામાં હીરો કાંધે બરાઈ ગોલ્લો. શું એક તુધાર-મિદુની સાથે મારી તુધના સલામ છે ? બસ તે જ વખતે એક અઢી જાં આવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તો રક્ત નિરાસ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-બિદુ મોટું ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અલ્પ છે, પણ આ જીવન જો તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? બહુશીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી ન્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણું બધું કરી જાય છે લાંબે જોવાય તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવડ સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, ન્યારે જોયી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરવાર પણ હેતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમરોનો ગુન્જાય પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નંકાનું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચું પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં ભગવાન મહાતીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કોનો કેટલો ઉપદ્રવ છે, આગમ એનો સાબી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ દ્યો, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેણદાર ભલે ન માગે પણ હિમાન-દાર શાકુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું અગરશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું ગોઠું આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધ થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યેક જ દૃશ્ય ઉપગ્રિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કંદેરોડો, અખજો મનુષ્ય એના વક્ષમ્ય ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એનો તનિક ખૂબ રોષ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-સી ઠાપી ખૂબ દરદે
તો એનું ધમધમ-કરતું તમને ગમશે નહીં આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પિતાનું
કર્તવ્ય મૂકી દે તો ક્યાં જઈશું આપણે ? તમને માફ કરી કે કચ્છમાં પૃથ્વીએ
એ મિનિટ માટે ખૂબ પોતાની ફરજનું પાલન કરવામાં દીક્ષ કરી તો લાંબા
રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી? ધરતીકંપના એ સેકન્ડના પક્ષમાં મનુષ્ય
—સુધિ કંપી જોઈ છે

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે આગ્નિ મનુષ્યને પ્રમુખ સહાયક
છે એના અભાવે કશું ધાન-અન્ન સ્વાસ્થ્યને જમાડશે અને પવન તો આપણું
જીવન છે એટલે જ તો એનું બીજું નામ ગ્રાણી રાખવામાં આવ્યું છે
વનસ્પતિ માનવીનો આધાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તરત લઈને આપણને
આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી પક્ષ ઉપર ચડે છે જળ
અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને મદદ કરે છે ખૂબ એ લઈને ખૂબ પોતાની પાસે
એ સંગ્રહ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં ગતિત્વને જલ-પ્રવાહને
આપે છે એ સુગંધમય ફૂલોનો આનંદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેલુ થઈ
ખૂબ જલદુ એ મંથમાખીને આમત્રે છે કહે છે ફૂલોનો પરમ લે અને મનુષ્ય
માટે મંથન નિર્મીલુ કરે જો પૃથ્વી એ રસતત્ત્વ વડે ફૂલોનું નિર્માણ
કરે છે તે પોતે ખૂબ જળ ન આપતાં તમને જ એ અપણું કરે છે

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અંજ તમે કહી
વિચારું હતું ખરું ? ધાનના એક ગ્રાણી સાથે જેવી અક્ષિઓનો જળ
આપણે એક સાથે આપણા ગળામાં ઉતારી જઈએ છીએ ? દરેક ગ્રાણી
ખેતરના રૂપમાં પૃથ્વીનો જ આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. એટલે પોતાના
મન-મિત્રોની નીતાઈ છે તેણે બળેલો એમાં પુરુષાણ રહ્યો છે ત્યારે
બીજી જલસિંધાન એમાં રહ્યું છે અને પાણી તેમ જ સ્થળ એમાં સંયોગ
રહ્યો છે વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કથની તો અસીમ છે મનુષ્યસમજ
આપણી જ મદદ કરે છે અને એના જલદામાં કાર્બોસિક ગેસ (વાયુ) દે છે
છે ખૂબ તમને ખબર છે કે એ કાર્બોસિક ગેસ દવામાં વળી બે સમસ્ત
સંસ્કારમાં ફેલાઈ નથી તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસે સંપૂર્ણ થઈ
જાય. ખૂબ વનસ્પતિ જગત કાળના વાયુને લઈ લે છે અને એ જલદામાં
આપણી જ હોય છે મનુષ્ય ગ્રાણીવાન મંથુ કરે છે અને વિવિધ ઊંડે
છે પાનું વનસ્પતિ જગત મનુષ્યને દુધે ચાખી વિવિધાનું જ મંથુ કરે છે
અને પ્રજા વાયુ આપે છે

સાચે જ જીવનના અવિદ્યનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે. પરોપકાર માટે જે એક ડગલુ પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પગ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એનો કરતાં તો પેલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લખાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોમીમાંતું એક નાનું-સરખું ઘર હતું. ગરીબોને તો ઝૂપડું પણ એ મહેલ છે. જ્યાં સાજની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દાંડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ઝૂપડીને આગ લાગી ગઈ પિયારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરવા લાગી સેડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીજ સમજતો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-બે દિવાલની ખચત થશે કેઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ધણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વદાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂનો બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સમજાત માણસ હતો. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ હતી હતી એણે પોતાના બેડીદારને બોલાવ્યા અને આગની જવાબદારી સંભાળીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી.

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાંચ્યું, ખીજએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ઝૂપડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછ્યો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણુ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાભાવ છે તેઓ તો કંઈ પોતાના સ્વાર્થોમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર જઈયો તેથી એ પ્રિય બન્યો.

આ જીવનની ખુશ્ખુ-સુગંધ-સૌરભ જ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-ખટણ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં ઈર્ષક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારને

માફ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશોને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા અમલોપતિઓ ઘઈ ગયા જેમનાં મહેસો અમલને સ્પર્શતા હતા, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી નૃત્ય કરતી હતી તે કહે નોકરો જેમના કુકમળી પ્રતિષ્ઠા કરતા કિશોરો હતા પરંતુ જરા શોધો તો ખરા કે દુનિયાના કયા શૂણ્યામાં એમનું અસ્તિત્વ છે કે શાનસ લઈને ફરી વળેલા તેમ તમને એમનું નામોનિશાન નહીં મળી શકે.

સત્તાસંપન્ન વ્યક્તિઓની જીવનશાલા પશુ સાચરની વાત સમજાવે છે તેઓ અપ્રત્યક્ષ વધતા ગયા પશુ પાછળનાં એમનાં ચરણચિહ્નો પશુ બ્રહ્માનાં ચર્ચા અપૂર્વો ઉપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ આવી ગયા જેઓ ગર્વ કરતા કે મારુ એક બાજુ સાથે વ્યક્તિઓને મોતના ખોલે સુવચની શો છે અજવાન વાસુદેવ આલ્યા જે પોતાના સાર તથા ધન વડે પૃથ્વીને કંપી દેતા મોટા-મોટા અજવાન પોતા અને સેનાપતિઓ એવા નામથી એવી રીતે પ્રભુ સ્થિત જેમ પવનના ઝાકધી પીપળાના પંદારાં કંપી જોડે છે પરંતુ તેઓ પાંત વેગે દુનિયાની સામે આલ્યા તેમ જ દુનિયા પશુ એમના જા અને સત્તાની સામે ઝૂકી પશુ ઘઈ પરંતુ એમની આંખો બધે ઘડાતી સામે જ દુનિયાએ પશુ એમના અભીષેક આંખો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો અને એમના ઇતિહાસની કડીઓ શોધતા ફરે પરંતુ જન સાધારણ એમને કદી માફ કરતો નથી. જનતા તે એમને જ માફ કરે છે જેઓએ એના માટે કંઈક કર્યું છે અથવા નર વર્ગ પવેલાં પૂર્વ અવધમાં સત્તાએ એણે પશુ ઘઈ ગયા તેની પાસે અપ્રત્યક્ષ કહે છે અવધનું સામ્રાજ્ય હતું સેનાના ભાવન ખુબરા હતા હજારો નર-નારીઓ એના ચરણની પૂજા એવા કિશોરો હતા જે બાલુથી એ નીકળવાં કે પછાર થતાં ત્યાં જન-જનનાં ઘડોથી રાત્રી હતા અવધે રૂઝ જિવા હતા.

મીઠા બાલુ એ ૪ મરધા ભૂમિ પર અખાત્રમ જમતના સર્વ અમલાનું મહાવીર પશુ આલ્યા એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પશુ વલ્લભી રાજા હતા એમના મામા અણ્ણત્રના નાયક હતા. પશુ શુ આપણે એમને એટલા માટે માફ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા ૧ ને અઢી સુધી જ એમનો નિઃશય સમિત રહેલો હોત તે જનતા પેશા હજારો રાજકુમારોની જન્મ રાત્રીમાર વર્ધમાનને પશુ શૂંધી ગઈ હોત. પશુ ના એમણે ભોગતો નહીં ત્યાગ્યો રાહ લીધો હતો. તેઓ સપના-પમે અપ્રત્યક્ષ વધ્યા અને એ પથ પર આસતી વખતે એમણે ગરીબ ભારતની ને

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખતે, એ અપરિચિત્તા ઉપાસકની ઉપાસના માટે ચર્ચાના ઇન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો ત્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઇન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના કુગરો હતા આને અદ્દા હાજર વર્ષ પછી પણ લગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ જેનો એમની જયંતિ બિજવે છે પણ શુ કાઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ બિજવી છે ? અહિંસાના અવતાર લગવાન મહાવીરના મદિરે તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનું મદિર ખનાત્રો એમને કાઈએ પૂજ્યા હોય એવું સાલળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતત નામ રહે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણુ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહીં. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કાઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણુ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણુ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે મેંબને આજ સુધી કાઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગરબો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણુ ખારુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં સતો પણ તમારી (અહરથો) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં.

જો કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી હેવું અને બદલામા કાઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સ્વપત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કાઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સપત્તિ છે માણસ તો લે અને જુની વચ્ચે છવે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક લે પણ છે પણ આજનો માણસ તો ફક્ત ભેગાતું જ માંખે છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે અમારી પાસે છે ન શું ? અને શું આપી શકીએ એમ છીએ ? અચ્છા કાંઈ માનનાર આવે છે તો એ આપે એ આપ્યું સારું છે ત્યારે દેનાર દેનાર આપ્યું સારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ ગઈ અચ્છા વધી ગયા ટેકસોનો ભર એટલે વધી ગયો છે કે અને તો માયુ પણ બિનુ કરી શકતા નથી પણ આમ કહેનારા સજ્જનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી નો ખટી ભવ અને અચ્છા વધી ભવ તો સિનેમા તો પહેલાં બંધ થઈ જોઈએ, પણ તરી ફિલ્મ આવી કે એમને તો પહેલી દીકરી જોઈએ પછી બસેને પાંચત્રી મેરે કે દસત્રી મેટર ટ્રાઈવરનો ફા. ૨ નો મશિન ખચ આપે ચડતા નથી પણ કાંઈ જીવને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી ડુનિયાબરના અચ્છા અને ટેકસ થાક આવી ભવ છે

મુસાફરી કરવી કરી તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જશે અને બાકી રિસ્ટ અનાઈ સીટ રિઝર્વ કરાવશે. શું કાંઈ થઈ ક્લાસમાં બેસાતું નથી ? અને રાખ ફિલ્મ માયુ કમેસાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કાંઈએ એમને પૂછ્યું 'માયુ, તમે થઈ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ?' ભારતનો મેતાજ માદલાલ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ અમારા વાસ્તે સરખી વાત છે માયુએ શે જવાબ વળ્યો 'ખબર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું કે ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એમાં વગ નથી ભારતની ત્રીજા વર્ગમાં ત્રીજા વર્ગમાં પણ બીજા-ત્રીજા જગુ પડે છે કે તો એમનો સેરક છું પછી ફરત અને સેકન્ડ ક્લાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તો તમે અધીછના ચીસે આશવા આદતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન બેસતાં થક ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો અને એમ કરવાથી ન્યેસો પૈસા કાંઈ જરૂરને આપો તો કેવું સારું ! મારી બહેનને કહીશ કે તમે રેલમાં અને ન્યેસોટની સાડીઓ પહેને છા. સરીર તો સારા કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પછી રેલમ પહેતીને છવ-જવાનુ ખપ શા મારે ખરીદી છે ?

તમે સારાં કપડાં પહેતાં છીએ તેથી ત્રીજા વર્ગના અમાલોને શ્રીસાદન મળશે. આમ કરવાથી તમે તમારી / અનાથ અને મૂળ નહેને રાખ અને રાગી મેજરવામાં સહાયક થઈ શકશો અને તેથી નમતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાધાર્ણ અને અપરિવ્રત આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરો શકો છો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધરો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આવડ પથ ત ગગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીજો

રસમુદ્ધાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ તમે કે તમે પોતે જૂખ્યા છો અને તમારી સામે લાલ્લુ આવ્યું કે બરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો જૂખ્યો કાઈ હાથ પસારો તમારો સામે આવીને બેસે રહે તમારો આત્મા એના કુરુણ-સ્વરને પીંજીને અને લાલ્લુ આપું તમે એ જૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સારિયક આનંદ છે. ચોપાદીનો સ્વાદ માણનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કોઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આશુ ઉભરાઈ આવે તો હું માનું છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ ડિમતા હશે કે જે તમે પામ્ય કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુનિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતા કે રાજીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઉભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુનિનીએ પોતાના હોરા અને મોતીના આભુષણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બનાવી હતી આ હોસ્પિટલમા સુશ્રુષાના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રાજીઓની સેવા કરતી બીજી નસો કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છે સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિવર્તમા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ જાણી શકશો નહોં સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવો શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવો શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનાથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને ખબર પડી તો એ પોતે એ કોઠી માણસની પાસે પહોંચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દર્દથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ વખતે જીભારીએ ધર પાત્ર છે. બેબેબેબેબે પીઠ થાય છે. સેલી અને પડુ કરે છે. કાઈ પણ પાસે ફરકવા મન્ય નથી. હવે તે બચવાન બોલાવી છે તે જ સારુ છે. રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એટલે કમ્પ્લેક્ષ થઈ ગયા. નહીં. આ પત્રિકા કાઢી દેવી. રાજકુમારીએ પાણી ચરમ કમ્પ્લેક્ષ અને પોતાના હાથે રોગોના ધાવે ધોયા. હવે જમાવી નવા પાટા બાંધી દીધા. નોકરની પસંદ થયા. ફળ મળ્યાં અને રોગોને ખતમા આંતર મહિના સુધી આ કમ આપ્યો. ફરશજ રાજકુમારી આવતી રોગોને નવજનવી, ધાવેને પોતાના હાથે ધોતી અને નવા પાટા બાંધી દેતી. એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સંજ્ઞા થઈ અને રોગો સ્વસ્થ-આને થઈ ગયો. ને વિશેષે એને જવાની ન આપી અને એ જરા સાચો ત્યારે રાજકુમારીને કમ્પ્લેક્ષ

તમે મારી અપર માતા છે. એક માતા પણ બાળકની આંટલી સેવા નહીં કરે. નેટલી કે તમે રાજકુમારી હોવા છતાં મારી સેવા કરી છે. વખતી સેવા અને મમતાએ જ રોગ મટાડ્યો છે. તમારી પરિચયોને આ માનવું હવે જીવનની છત્રી ધરીઓમાં પણ સુધી નહીં રહે. ” અને એટલે ચરમ સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટાં-મોટાં બિંદુઓ નીવરી રહ્યાં.

આ નેઈ રાજકુમારી બોલી. થઈ આ હોસ્પિટલના નિર્માણમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આશુપલ્લેખો બાંધ્યાં છે. આજે તે મોતી બિંદુ નીકળ્યાં છે. તમારા નખેનાં મોતી ધમી કું. આ ? ધન્ય જીવે થઈ છું. ”

આજુ પૂછે તે આજ જીવનની કળા છે. આંસુઓનાં મોતીઓથી મણકને તેજાવ છે. જેનું મૂલ્ય દુનિયાને ખાતે જેનું નામ વિશ્વ પર અપવિત્ર જ સંજ્ઞાધારની આંખો મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ જીવનનો આયો કળાકાર છે. નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોભ હોવા સામે સારુ કમ્પ્લેક્ષ આ ? સારાથે આમને રોગ ગયો. તે સમજવું નેઈએ કે એનું જીવન દિવંગત થયું છે.

એક વખત એક રીતે ત્યાં પુતળાનું થયો રીતનું ધર ને કુમારને જન્મ, અને તેમણે પાછાં એ નચરરી રહ્યા. સોઝા દુર-દુરથી વધામણી દેવા આવવા લાગ્યા. રીતને તો આ વધાવણીનું સત્તાન હતું. એમના હાથમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ આજળ વધી-વધીને સોફેટનું રવાનત કરી રહ્યા હતા. સૌના મોં પર મહાકાટ હતો. પણ પેટું નવજાત બાળક રડી રહ્યું હતું. એના રુદનનો અવાજ પડેલમાં રહેતા રોષસાદીજનના કાને પડ્યો. તેઓ પણ આંખો અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા. આજે

તારો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કોઈ ચિતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી બનાવળે કે જ્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજો અને દુનિયા રોતી રહે” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિદ્દદિદી, મદદનગી છે રડતા અને મડદાની જેમ જીવવું એ પણ શુ કોઈ જિંદગી છે? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેસોભા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લચાનક ધડીઓમા જ્યારે દુખની - અધારી રાતમા કંઈની વીજળીના ટડકડાટ ચર્ષ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરતો મલકાટ જાય નહીં-જવો જોઈએ નહીં, એતુ તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી શકે છે પણ ખીજાની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલાબની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથગતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતું રહે

એક વાર થોડા ગુલાબ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઈત્રિવાળો એમને ખરણમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શુ પણ એનો આહુએ અણુ ખડાતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારું જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિક્ષા તો પીસાઈ રહ્યો છે?” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યા.

“અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશખુ આપવા આવ્યા છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારીએ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજાની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજાના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે” એમાના વળી ખીજા ફૂલો બોલ્યા ‘હે મનુ-પુત્ર, અહીં મળતી પીડાથી અમને તો ક્રિયિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણુ અમે જાણીએ છીએ કે અમારું આ દુખ ખીજાઓ માટે છે ખીજાઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ યસો નડી અમારું જીવન સૌરભ-સુગંધ લુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કોઈ

શીખ્યા નહીં પણ જો મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પણ વિજય વરદાન બનશે.” આ વિશાળ હાલની પરિત્ર પ્રેરણા છે ‘પરકિતાયે’ પેતાને જિંદગી ને હસના રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર રિખત ફરતુ રહે છે એ જ તો હાલની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમનાં કંઈ પછી પણ જનતાની હાલ-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે ‘બીજાને કરવામાં આવેલી બહાર પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે આને જો આપણે ધીંગાને કામ આવીશું કાલે એ આપણા કાલે આવશે તમે કંઈક મેળવ્યું છે અને તમારી પાસે અમર અભાવથી પીડાયેલા કંઈક હાથ પસાર છે ત્યારે એના દુઃખમાં જો તમે સહયોગી બન્યા છો તો કાલે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો ચાલતો ફરતો હોય છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પેતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે બ કંઈક રહે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગઈનો બિખારી બની શકે અને આજનો ગઈનો બિખારી, ધેર-ધેર શેઠશાના બે કકડા માટે હાથ લગાવનારનું પણ ભાગ ભાગી શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેણીમાં આવી શકે છે અથવા પણા પ્રસંગે સાંજના છે એટલું જ નહીં નિજને નેત્રમાં પણ આપ્યા છે કે એક વિશે તેઓ હસ રૂપિયામાં તોફારી કરતા હતા તેઓ લાખોના સેંદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતોમાં તમે જો ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આજીવનના છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દાવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પેતે કંઈકો ચતુર છે એ ગામમાં વસે છે એનામાં ડેંગર-સમ્યતા વનો અભાવ છે તેમ છતાં ગામડાવાળાઓએ સહેરા પાસેથી કંઈક શીખવાનું છે તેમ સહેરીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈક શીખવાનું-સેવાનું છે સહેરની સહાય અને વ્યવસ્થા ગામડાએ શીખવાની છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેવા, સહાયતા અને નિષ્કપટપણ શીખવાની જરૂર છે.

હું ગામડામાં રહેતા ખેતની કુલજાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં હજારો ખજાનાજી આવે છે ભૂમિ-પુત્ર જુગતાની સેવા કરી જાણમાં માનવતા હજાર મેળવે છે પણ ને કંઈ મેળવે છે નહીં એ ખાઈ ને નથી. એનો થોડો ભાગ પાછો પૃથ્વીને આપી દે છે પૃથ્વીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રરૂપા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીક હોતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીને જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અચાન સાધનામાં દેહદંતી પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉપ કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારીઓને સત્ય પથ બહાર દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઃની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે બોળા સોધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીકનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી રોકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાષ્ઠ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-ઠગધ-સર્પ-સર્પિણી બંકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સંભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રંગભૂમિમાં જિપ્ત-થાય છે, દ્વંદ્વ જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિ-સે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનગ્રંથ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રલયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે દોડી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની કથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ લાણે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કોઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરોપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રાટલો મધુરો બની જશે તમે બળજો છો કે મીઠા વિના રાટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં ચોડક મીઠું પડે છે તો રાટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું અપડીલર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રાટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરાપક્ષર વૃત્તિને બૂલી ગયો છે. જાણે કે જે જ્યાં જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતો થાય છે પર-
-કામને કામ નહીં પણ દરામ માને છે એ તો સ્વાર્થ ભણી જ દોષો
આપ્યો જઈ રહ્યો છે. પાકા ફળને જોઈ જોમ પછી દોડે છે તેની જ રીતે
માણસ પૈસા તરફ દોટ લગાવી રહ્યો છે. આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની
માનવતા પણ ગેદી દીધી છે. પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે
પરિવાર ક્ષેત્રે છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ
મિલે છે.

થાક રાખજો, પૈસાના પ્રેમ ભાઈને ભાઈને શત્રુ જાણ્યો. બીરત્રએ
પોતાના મિત્ર સાહેબોને કારાગરમાં ધકેલ્યો. ભાઈઓની હત્યા કરી. એને
તમે પૂછે કે આવો ગુસ્સો શા માટે રચ્યો? શું તારી પાસે ખાવા-પીવાનું
કંઈ આવડે હતું? એની પાસે આ મરિ હા તો જ્યાં જ નહીં હોય. અને
કદમિત્ત એ કદી પણ કે તો દુનિવા એના કબજામાં રવીકાર કરી દેશે નહીં
એ સાહેબો હોતો. એને સમસ્ત રાજ્યની વૈભવો પ્રાપ્ત કર્યાં. ખાવા-પીવાની
વાત તો શું આશાના સાથી મહેમો પણ એને સારુ પુત્રલા હશે, તેમ છતાં
એની સ્વાચ્છતાને વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારાવાસની કેટલીક
ધોળી દીધી. શુદ્ધ અને દારૂ જેવાં વીર ભાઈઓને પણ-જનરેશનમાંની
દુનિયાને એમને મરવા નામે છે. સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના
સ્વાર્થ માટે કંપે જતાવાર નથી કરતો? એક દિવસ કવિએ કહ્યું છે.

હૈ સ્વાર્થ તેરી પૂછતામે વાપુજન શકુ કિયે
ગુસ્સામે હૈ શે કોમસે જો ના કિયે તેરે કિયે।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

હંપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યદ્દ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલુ માર્ગિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા રતેહો-સખધીજનોમા વેર અને વિદેપની ખાઈ ઊભી કરી દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક બીજાને જોયા વિના જીવવું પણ અસભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક બીજાનુ મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સમણો સ્વાર્થના દોરા વડે બંધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરા કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી મર્ણુસના સ્વાર્થને પોપણ મળતુ રહેશે, ત્યાં સુધી એ બીજાની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઝોળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારુ ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઇન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીવું બનશે ત્યારે એની શી ચિંતિ થાય છે ? પછી એને કાણુ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી ચૂસામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનુ અસ્તિત્વ જ બૂસાઈ જશે કારણુ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બંધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવુ પણ બનતુ નથી આપણને શક-કપડી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપડ પસંદ છે કારણુ બદમાશ બાદશી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો બીજાનુ ધન અપહરણુ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્ય-આધુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કર-સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉન્નત્તલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સભજન કૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે. આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના ખટકા માટે આપણે ઝડપી બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને આત્મ-

જવતો મુઝ છે માનવસામાજ વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહે છે. સખ પાડી ગયો છે કે હમે આપણે આપણુ કેવલ ધાર્મ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાત જલુ દૂરની છે પરંતુ આજના આજ જાતિ-પ્રેમને તો આપણીએ જ તેથી અને એથી દુરોવ કરીએ છીએ કે “કેવા પણ પ્રયોજતો શબ્દ કેમ ન આવે પણ આપણે કદી બંધ નહીં” સૌએ એક સ્વરે પ્રાપ્તને જન મેલન આપું

જનમેલનનો સ્વર હજુ સુદેશનો હતો કે આકાશમાં હાથી જામની ચાંચમાંથી દૂરને પહોંચતો દોડે નીચે જવેલ કમરને ખેંચતાં જ સૌ એવા ઉપર ઝડપી પંખા અને પછી તો એને જ મેળવવા માટે ધડને પરપર ઝપટવા લાગ્યા. ડાહ્યાવની મૂંઝવણ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મેલનો જંદ વાગી ગયો. એકોસ્થાઈયા હોવામાં એક પણ દરાવ છવિન દેહી લાકે નથી દરાવની લાકી હજુ સુકાઈ નહીં હશે કે દરાવનિર્માણ કરનારને કાંઈ જ એનું મેલું થઈ જશે.

એમ તે માનવી આઆત્મી થી થી જવાંચ માટે છે પણ ન્યાં એમ નાના-શા સ્થાઈને કાનિ પહોંચી કે એ બળી ભડે છે પોતાના નાનકડાં સ્વાર્થના રક્ષણ માટે બીજાના મોટામાં મોટા હિતને કચરી નાખવા એ તેસર થઈ જાય છે આ મનપનની મુદ્દ જુદિ છે જે એને પોતાના દેહની દિવાલેથી ઉપર જીવા દેતી નથી પોતા માટે એ હમણે રૂપિયા ‘અર્ચ’ કરી શકે છે પણ બીજા શારુ એ રૂપિયા ‘અર્ચ’ કરવા માટે એની દેહજુદિ આપ્યા આપણી નથી. પણ થાક રાખજો કે પોતાના સ્વાર્થ આતર ‘અર્ચ’ કરવામાં આવેલા હમણે રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે આરે ગરીબનાં હિતાઈ ‘અર્ચ’ના એ રૂપિયા ખેતરમાં વીંચેરવા-વાવેલા સંધાન છે જે એક દિવસે હમણેનું પ્રતિજ્ઞા ધડને આવશે.

એક મોટર કાર્પેસ છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી એની છે. પણ એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર જ જ્યારે ઘનાત્મકના પ્રયોજની ચિંતા ન કરે તો શું બિની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? કેવલ આકસ્માતો થશે કેટલાના પ્રયોજ આત્મા નશે?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સ્વાર્થ-સ્વાર્થ એ જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર બાંધી પડે છે કે આપણો આ જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાર્થમાં પોતાનો હોળ મોઈ

‘કચ્છ’ ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જઘન્ય સ્વાર્થી છે બીજો છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાનાં હિતો પણ કાંઈક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું અલિધન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ લઘુ પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મંદાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માએને અધારેથી પ્રકાશ લાણી દારી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ નાણું છે પણ બદલાતો કંઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાંઈ સીમા માનીને એ આલતો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈ નો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ ઓલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કમોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, ફેટલી સ્વાર્થથી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજો કાંઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે ફેટલી સાવધાની રાખે છે !

શબ્દિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશેષ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થચિત્તની વાતો કંઈ રહ્યા છે અહીં એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે સ્ત્રીખેતા-ખરાડ પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિર્માણ કરી છે.

‘ચિકાગો’માં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અદારસો મર્જૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો ચંઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હોય. ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા શુદ્ધ જેવા અહિંસાના પેગંબરો અહીં ચંઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસાનો સંદેશ અહીં આપ્યો જે ભાગ્યનીય સરકાર વિશેષ મન્ય ઉપરથી અહિંસાનો ઉદ્દેશ કરે છે તે જ ભારત સગરમાં અહીં

મદ્રાસ ક્ષણિકા દિલ્લી જેવા ભારતનાં પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ ક્ષાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. શું આ પરમુખેના આગમ માટે છે? ના. નહીં. વહેણમાં વહેણ વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પરમુખોની ક્ષણિકા એ આ નિર્માણ પાળીને ઉદ્દેશ છે.

અદિસાની શુભિ ભારતમાં મત્સ્યોલોગને પ્રાપ્ત હન મળી રહ્યું છે. ક્ષાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે. આપણી અદિસા દેવી નુપચાપ આસ વધારી રહી છે. એના આનુષંગિક શુભોં! ખાલ ઉપરાંત દેશનેબેલ વસ્તુએ માટે પણ વધુ ચિંતા થાય છે. આ ચીજોના અમકતા આમકાન પડા જાને જૂઠાં બધાં મદ્ય દિશાથી જ તૈયાર થયેલાં છે. એ નિશ્ચિત છે કે આમકાની જે વસ્તુ જેટલી વધુ મુશ્કેલ જાને અમકીથી હશે એના નિર્માણમાં એટલી જ જ વધુ દિશા ઘર્ષ હશે.

હ નર્મ એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પરમુખોનું આમક વેચાણ હતું. એના શુ ઉપયોગ થયો હતો ખબર છે તમને? એના વડે આમકાની એના જૂઠો અપેક્ષા વગેરે બનાવવામાં આવ્યા હતા. મનને આમક પમક નારી વસ્તુએ માટે ૭ લાખ પરમુખોની ચિત્કારો જેટલી મમવેધી જાની હશે? પરંતુ સ્વાર્થા મુખ્યો પાસે એ કરુણ ચિત્કારો સાંભળવા થત નથી. હલકા મત્સ્ય તા માટે ઘર્ષને અનેક પરમુખોના પ્રાણ વીધી દેવામાં આવે છે. ક્યારેક એમની પૂછી કાપી નાખવામાં આવે છે. જેટલા આમકાનીએ કાપેલી પૂછીચળાં પરમુખ પસંદ હોય છે એટલા માટે આમ અમકા ફરવાનું પૂછું કાપી નાખવામાં આવે છે. પૂછું કાપતાની સાથે જ લોહીની ધારા વહી નીકળે છે. એમનો આત્મા જેલો તારવો હશે? પણ એ મૂક પરમુખ તારવને ક્ષણ જુએ છે? લોહીની ધારને બંધ કરવા માટે લોહને આપીએ. ગરમ કરી એ સ્થળે મોટાડી દેવામાં આવે છે. એક તો ધા જાને ઉપરથી પાડે. ગરમ આપીએ. લોહી તો બંધ થઈ ત્યારે પણ એને જેટલી પીડા થઈ હશે એની કમકામ પણ કરી શકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછાવળાં પ્રાણીને મચ્છર પણ વહે જાસ આપે છે. કારણ કે પૂછાવળાં અમકાને મચ્છરોને ઉપવચમાં પણ તેઓ અસમથ જાની જાય છે.

આ ધ નાઓ શુ મનોરૂચિની પ્રતિક છે. પીડિત નેઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમગ્રતુ નેઈએ કે મનના પૂણે ક્યાંક કુદાત નથી એડી. ૭ પણ શુ રૂચિની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વામ્ય એ મોટી ચીજ છે. જીવનના પ્રાણેનું કાઈ મુખ નથી. આનો સ્વાર્થા વ્યક્તિએ દેશના અને સમગ્રના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે. જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમાં દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમાં તજી શકે છે કેઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજળાડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થની જગ્યાએ ત્યાં વિશ્વસ સિવાય બીજું શું નિમાણું થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-જુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમાં પહોંચ્યું જે બિંસકુલ ઉજળાડ બની ગયું હતું. કંઠાય સૌ દર્શન અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા. સમસ્ત પ્રદેશમાં ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું. એટલે આકાશ-પાકા પાખીઓએ એક વૃક્ષની સુષ્કો ડાળ પર આશ્રય લીધો. પાસેની ડાળ પર બે છૂવડ બેઠા હતા. એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું. “એક દિવસે આ વનસ્થત્રી હરી-હરી હતી પ્રકૃતિનું સૌ દર્શન સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું. પણ આજે આ કેવું ઉજળાડ બની ગયું છે ? એ સૌ દર્શન અને સુખમાં હવે કંઈપનાવત્ બની ગયા છે. એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ તા પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા છૂવડની તરફ ઈશારો કરતાં કહ્યું. “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થત્રી ઉજળાડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્રુવસ જ ધ્રુવસ થાય છે. દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી.”

છૂવડે હંસની વાત સાંભળી તો હંસનું તીર એના કાળજમાં વીધાયું. “પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો. કડવો છૂટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હંસ-જુગલ બિડવા લાગ્યું તો છૂવડે હસણીને રોકાઈ લીધી અને બોલ્યું. “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે.” હંસે કહ્યું. “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી છૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” છૂવડે કહ્યું. “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે.” હંસ વિચારમાં પડી ગયો. હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે છૂવડે બોલ્યું કે, “તમે જે ચાહો તો આ દેશના પંચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો. એ પંચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે.” ત્રી પંચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પંચોએ વિચાર્યું. હંસ તો પરદેશી છે આજે એ છે ને કાલે બીજી જશે. આપણે પાડેલાં તો આ છૂવડ છે જે એને નારાજ દરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને છૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પંચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા.

પચોતે મીન બેઠેલા બોઈ જલ-કામ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અનુ
મતિ આપે તે વુ આ ફેરમાં હાથ નાખુ પચો તે કમળા ન હતા કે
આ નથા ફોઈ બી ના સિરે જાય તે સારુ એમણે તે સદૈ સ્વીકૃતિ
આપી રીધી સ્વીકૃતિ મળતાં ન પ્રમુખે ન્યાયાસન સભાબંધુ પરણ ન્યાય
દેવાનો એક કાલ પહેલાં પચોતે ખાનગીમાં મત્રણા માટે ગુજા થઈ ગયા
બોલ્યા આ તો જાણેના અજ્ઞાનની જેમ રખત છે કે હસણી હસણી
પત્ની છે પણ આ ઈન્સાફી દેશને પણ મોટું નુકસાન થશે કારણ કે આ
હસ પરદેશી છે અને ઈન્સાફ મળવાની સાથે ન હસણીને સાથે લઈને
ભીડી જશે. બેઈ પણ ઉપાયે ને હસણીને રોકી લેવામાં આવે તે ને પ્રેક્ષ
આજે ઘવડેથી બચે છે તે એક વિષયે હસોનો પ્રદેશ બની જશે. નથા
પચો દરાવણી સહમત થઈ ગયા કારણ કેટલું કિત સર્વોપરી હતું

નથા નથાર આવ્યા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને બોલી વાર પત્ની
એમણે ફેરવેલા આજો હસણી જુવણી પત્ની છે એ રીક છે કે એ
હસ જાતિની છે પણ આજના પ્રવતિસીલ પુત્રમાં આત્મજાતીય વિવાદ પણ
થાય છે બપરતીય બહિર મુશીબીબન નારી સાથે શુ લગ્ન નથો કરતો
મોટે આત્મજાતીય લગ્ન કામદા પ્રમાણે હસણી જુવણી પત્ની હોવામાં ફોઈ
જાતિય સસય રહેતો નથી "

ફેસમે સાબળતાં ન હસના કાલ-કલાલ મૂળ થઈ ગયા જુ અગીલ
મોટે બીજુ ફોઈ ન્યાયાસન પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખતો ન્યાય સર્વોપરી
હોય છે આસિદ્ધિ સારી ખિન્ન અને હસ પોતાના દેશ કણી કીડી આજો
હસણીની અખિતમાં આસિ નીતરી રહ્યા હતાં હસ હુર પોડેકૂત નથો હશે
કે પેલા જુવડે એને થભા થો અને બોલ્યો, હસણીને મૂકી દુ ક્યાં જઈ
રશે છે? હસણી શુ કહી જુવણી પત્ની થઈ છે? આર ને ચિયોની વચ્ચે
કિયાલ બનવું નથી. હસનો મથકાટ પાછો થો પર ફરી વલ્યો. એ બેજાસે
તો પત્ની આ નાટક કેમ રચવું? જુવડે કહ્યું એ બધું એટલા
મોટે ન કે તે જઈ કાસે કણુ દત્ત ને કે આ જુવડેના વસવા ને લીધે સમજ
વનરથથી ઉત્તરજ બની ગઈ આર એ ન જાનાવવું હતું કે વનરથથી જુવડેના
કારણે ઉત્તરજ બની કે સંબતા અને સ કૃતિના રક્ષક તમારા સમા
સ્થાપિઓને કારણે.

જ્યાં ન્યાયનું સામાન્ય છે ત્યાં સત્યનું મળુ દબારી સમાય છે ત્યારે
આદિસ વચ્ચેમાં જા બની ફેર છે વિવેક પોતાના લાગ ઉપર આસિદ્ધિ સાર છે

હવે જીવનના બન્ને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ બાક છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યાવરણ ફૂલોની વાટિકામા છે ત્યારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખર્ષના સુવિરા નાગરિકો પ્રથમતઃ માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો સાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાધ્યય, ડોટ,
બકાર ગેટ, મુમર્ષ

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

હિતર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું ૭ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહારાજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો માત્ર જીવનમા અનેક દુઃખોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

—અત્યુ ગદુ સાતિ જીવનને એ મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજો

આજનું પ્રવચન દૃષ્ટિ અંગે ચો નમુ છે. સાધક જીવનકેત્રમાં જાનતા વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દૃષ્ટિ રાખાની જ વધતું નેહીએ. દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થતા યુષ્ઠિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે. ધરમાં એક સ્ત્રી છે. પતિ એને પત્ની રૂપે જાણે છે. તો પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે. સાસુ અને સસરા એને ફજાવણુ જાણે છે. તો દિવર અને નણદ એને બાળી કહે છે. સ્ત્રી છે એક જ છે પણ દૃષ્ટિમાં એક થવાથી એમાં રૂપ-રોડ પણ બાવી ગયે છે. એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેની દૃષ્ટિ તેવી હૃદય ને બાજી ને દૃષ્ટિ સર્જને આવે છે. વરતુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે.

જેનું દર્શન પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ જાનતા ધર્માત્મક છે. કેટલાક ધર્મ બાજન રૂપે રહે છે. તો કેટલાક વળી અબજત રૂપે ને મનુષ્ય ને દૃષ્ટિ બિંદુને સામે ધરી એના પર ચિત્ત કરે છે. તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે. બે બક્ષિતએ જગીયામાં જાય છે. જગીયામાં કંદાળી ઝળામાં દુધાળ મહેળા રજા છે. એક કણુ - ગુલાબ રૂપ મહેળી રજુ છે. "બી નહો કણુ" "ફૂલની નીચે તો કંદા છે" આ જ દૃષ્ટિમાં બેડ છે.

એકની દૃષ્ટિ ગુલાબની સુરત બાણી છે. તો બીજાની એની તળેત્ય કંદા કણુ, અને તમ્બની દૃષ્ટિમાં કંદા પણ છે. તેમ જૂથ પણ. પરતુ કંદાની દૃષ્ટિ સર્જન-મણીને આસીશ તો કંદા જ દેખાયો અને ફૂલોની દૃષ્ટિ રાખાને આસીશ તો ફૂલો જ દેખાયો. એકને માટે કંદામાં પણ જૂથ છે. તો બીજા માટે ફૂલમાં પણ કંદા છે.

આ જ વાત તમારી અને જાખરી છે. કેઈ બક્ષિત પ્રત્યે આપણે સત્ક્રમણ પધારીએ છીએ. તો આપણે તરત જ એના અને વિપરીત જાણ્યા બાંધી સર્જીએ છીએ. પણ આપણે એના સજાખમાં વિચારવા બેસીએ તો

આપણી દષ્ટિમાં પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફક્ત બધા ઝોળલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂલો ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેથી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમાં એક ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ સમાધાનક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કાટોય દેખાશે નહીં કાગળ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તે દષ્ટિનો જન્મ છે, બધા કાટા પણ ફૂલ બની જાય છે અને ફૂલ કાટા.

એક હોલમાં થોડાક આદમીઓ પુરણી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘેળી ટોપીઓ હતી અને હાથમાં દારૂની ખાટલીઓ. દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપશપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયું, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કેએસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના ચાગિયબળ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે જ્યારે ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એવી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂગિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જન્મનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભારતમાં ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂગિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જન્મ

એક વખત એક કાગડાએ એક ધૂવડને કહ્યું “કેટલી ભયાનક રાત છે ! આર્ય બાબુ અધકાર છવાઈ રહ્યા છે અને તો કાઈ જ દેખાતું નથી.” ધૂવડ બોલ્યું. “કાગડાશાહી, જુદું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજી હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે ખતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ધૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળતા જ એની આગળ બધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તે દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ સકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તે અત્તર બનાવવું છે, જ્યારે કાગડાની નજર ચ દો તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશુ તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પ્રાણી સહીશુ આપણે જો હસી દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશુ તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કામગાની દષ્ટિએ જોઈશુ તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસી દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીનો જ પ્રહક અને ચાલક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કામગે તો ધણત ઝીંજો વરદ દષ્ટિ ચાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકીમાં ચાંચ મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં હશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તમે ક્રોધના પાત્રમાં હો ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને ધરખી જશે અને એથી મોં પર ભયક તા છવાઈ જશે. આવી આકૃતિ લઈને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિબિંબ પણ ભયકર / દેખાશે.

મોં પરની ભયકરતા માટે તમે કપણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દેશવાઈ જાય તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના દુકાન કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિબિંબને બદલી શકશે નહીં તમારી પ્રતિબિંબમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પડશે, જેવા તમે હશો. સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સૌપેન હોવર નામનો માણસ પાશ્વળ જાતનો એક ખલો મોટો વિચારક થઈ ગયો છે એવું સાહિત્ય જ્યારે પ્રવલ થયું ત્યારે એના આશોચીત્રો જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ આશોચ-કેના બાપાક સામે એને એક નાનો એવો જન્મ આપ્યો. આરુ પુત્રક તો એક દર્પણ છે જે એમાં અધિગ્રસ્તે ગેરી એને દેવદૂત દશનમાં કેવી રીતે થશે વારુ? અધિક પોતાનું રૂપ લઈને ગયો છે તે કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યની જ આભાસ, જનુભવ થાત એટલે કે આપણે જે રૂપ લઈને નઈશુ તેવું તેવું પ્રતિબિંબ હશે.

એક દોષતા ધોમાનુ ચિત્ર હતું ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને લઈને કાઈ એક સજ્જન પાસે પહોંચ્યો પેમા દશક સજ્જને એ ચિત્રને લઈ જીવ્યું તો એમાં ધોમાના પગ ઉપરની વરદ દેખાયા તેથી તેઓ નરાઈ

છાંચા. “આ તે જેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડાં ચામ્ય પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે.” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલ્ટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડાં રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દૃષ્ટિ જ હીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાંઈ એકના ઘેર રસોઈવિજ્ઞાન કામ કરતી હતી પગાર કાંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરતું ખીજતું નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડાં મળતા હતાં. પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દાંડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો. ઘરના બધાએ જમી ક્ષોધુ પછી એ બહેન જમવા બેઠી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો ચૂંકો શેટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જાગી ઊઠી અને એણે થોડુંક શીરો કાગળમાં બાધી લીધાં ધરતું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર ભણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંજરથી પણ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના દીપા ચૂર્ષ રહ્યા હતાં દાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? અડી ખાધું અને હવે પોતાના ઘેર પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुभुक्षितं किं न करोति पापम्**” જૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર ગુણોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી એ દેહાંજ પથ્ર ચાલ્યો નથી એ પત્રપાળા ચાલનારના કષ્ટનો રો અનુભવ કરશે ? તેવી જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની બરફીઓના દીકરીના ભર્યા પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની દીકરીઓ લેવી પડે છે, એ જૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દા’પ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બન્ને એના રક્તબંધ સમજી શક્યા નથી.

આ ચોર-દુષ્ટિ નથી તેમ જરીભાઈનું પાપ પણ નથી. આ તો માતાની મમતા છે. અહીં શીરો બન્યો, તે આ શીરો આરોગે અને કોનો બાળક મેર સુકી રેલટલી ચાલે એ માનુ મન કેમ કરી સ્વીકાર કરે? કેળાપો એને મળે શે કીનરે? માની મમતાનું નાપ આપણે કરી રહીએ નહીં " જેની મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિષ્ણુ સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભયાર્થિયાવે તો આપણે પરમાત્મા જની રહીએ છીએ. માની મમતા મનુષ્ય અગ્ર મેજવી લે તો એ મહામાનવ જની નામ માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે નેટલી સ્નેહધાર વરસાવે છે તેટલી કુનિમાના તમામ બેગ-દોકરાઓ પ્રત્યે વરસાવી રહે તો એ કુલુહની સ્પર્શવ મુર્તિ જની રહે છે પ્રસવ-કાળમાં સાગરનું વિશાળ પાણી-સમૂહ સુધારી રહે પણ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સુકાલ રહેતો નહીં.

શીરો બહેનું નાનું-એવું પીકું છે ત્રણ બહેનો છે અને એમની ગુફી-ગુફી ત્રણ દર્પિઓ છે પહેલી એને ચોરની દર્પિએ જુએ છે બીજી દર્પિમાં એ ચરોળ કી છે તો ત્રીજી આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિક્ષમાં મમતાની ધાર છે. આને જ કહેવાય છે નેવી દર્પિ તેવી સ્પર્શ વિચારકાએ દર્પિના અનેક ભેદ-અકારો જવા તો ઉ આપણે એ નિર્ભે આત્મજન્ય પ્રાર્થનામાં વિચાર કરીશું.

આસન્ન સંક્રમિત દર્પિ

નેવી દર્પિ હોત નજીબી વસ્તુને જ ગેઈ રહે છે અને દૂરની દર્પિ (દૂરદર્શિતા) નજીબી હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે. આ ચર્ચ બ વધતી જાય તો સંક્રમિત દર્પિની વ્યાખ્યા પરથી અભ્યાસના ક્ષેત્રે સંક્રમિત દર્પિ (નિકટ દર્પિ)ની વ્યાખ્યા બીજી જ છે. જેણે હકત વર્તમાન અને વર્તમાનના મુખને જ તેણે છે વર્તમાનના બોલો ઉપર જ તેની નજર છે એવા બી ન પાછાને જોવા ? ઈકાર કરે છે તેને સંક્રમિત (નિકટ) દર્પિ કહેવાય છે. આ ? અધિકારિ માણ્યો સંક્રમિત દર્પિવાળા જ તેણે મને છે તેઓ વર્તમાનના બોલોને / છાતનું ચરમ સ્પર્શ માને છે અને બોલો પ્રાણ આપ મીચીને રોકવા નય છે વળી આજે તે બોલોની આ રો મા ? તેઓ આજગ વધી ગયો છે એને જીવનની રેલમાં કોઈકો જ અગ્રગ ર્પિમા માનવામાં આવે છે.

બાળકને રમકડા પ્રિય દેખ છે કેટલાક બાળકો રમકડાં સારુ રોતા

અને ક્યારેતા હોય છે રમકડામાં બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની ચપ્પીઓમાં હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પણ બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈયાના રમકડા પાછળ પેલો હજારોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષના નવજુવાન જો આવો મોટો કરી બેસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે જુદ્ધિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે અકિત માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સંભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહીં કરે પરંતુ જે માનવ હૃદય વસ્તુઓના બદલામાં બહુમૂલ્ય જીવનને ભૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે ક્યો સંબંધ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિહત) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-હિપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કાઈ સંકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીના અર્થ આગમની ભાષામાં કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂત ને ભવિષ્ય અંગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ ચાય

માખીને તમે હિડાડશો તો પણ બિડીને પાછી શરણતના પ્યાલામાં પડશે કેમકે શરણતની ગીદાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમાં પડ્યા પછી શરણતની ગીદાશ માણવા એ જીવતી રહેજે કે જેમ એ અંગે એ વિચારી શક્તી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત જોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોઈ સ્ત્રો છે ફક્ત વર્તમાન સુખ
ચાહનાર માટે જાનિ શાંપિત સુખમાં મધુરામ અદ્યત-અપિ એક સુદર રાખ
આપે છે કે -

વાય વરસ્સ કુચ્ચંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મપ્પોગલે ગચ્ચંતો વા વિવિંચાતં ન પસ્સતિ ॥

ઈસિયા સિવાઈ સુખ અ. ૧૫ મા. ૧૧.

મોહ-મળમાં હસાયેલા આત્મા બી ન પર બતાવાય કરે છે પોતાના
સુદ સ્વાર્થ આતર બીજાનું શોપણ કરે છે બીજાને કુખ દરમાં બદલતો
નોઈ એનું હલ જ્ઞાન-મજ બની નવ છે મો પર મલકાર જવા છે
પણ એના જ્ઞાન-તો પેલી માજી નેવો છે ને લોટની ગોળી નોઈ એને
લેવા લોટી નવ છે ગાળીમાર બારે નહીં માજી પામ્ય નવ છે
ત્યારે જી કોટમાં લોટની ગોળી ભેરવી દે છે અને મળી કટિ પાણીમાં મલે-
લુમાં છોટી દે છે એ ગોળી માજી લોટની ગોળીની લાલચે કાંટા પાસે આવે
છે અને ગોળીને ખાવ છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તે ગોળીની
આરે-એથી-રહેલો કટિ એના મળાને વીધી મામે છે એક ફણને જ્ઞાન-
એના જીવનને ભરખી લે છે

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) ને પદાર્થના જ્ઞાન સીન્નતિ
જી જુએ છે એની પાછળ છુપાયેલા કાંટાને જોવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રત્યેન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક
સ્થાનમાં આપ્યું છે મારા ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી મહારાજ પોતાના પ્રવ
ચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મવાલે કલા કરતા લેતા.

સ્વર્ગે સ્થાલે સિપતિ સરિઠ્ઠા પાદ શોભે વિષયે

વીણવેજ પ્રવર કરિણા લાહવસ્યેન્ન મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાદ્ વાંપસોદ્ધાયનાર્થમ્,

યો હુમ્રાવ્યમિદં ગંમપતિ મુષા મૈત્ર્યજ્ઞ પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો શુ માટીની ચાળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સફળતાને કાઈ સમાપ્ત પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ચાળી આપી
દે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ થેર પાછા ફરે છે થેર આપ્યો ને બીજુ તો
ખર આપુ ધૂળના લોટીની લખુ પાણુ છે મહિનાઓ પાલી વધા કરી 'સાર
જી હુમ્રાવ્ય' એવે જી જી કાલનાં લે છે જાને/કાલના ભોગા કરે છે
વિચારે છે આ કાલના ફળો છે તે કામાં કાળી ફેડાઈ તે જ વખતે એને

સંપ્રાપ્તિ આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમાં કંચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિગ્રાન કહેશો ને ? કે બીજું કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. જેટલો ભાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમાં પાશેર દૂધેય મળ્યું નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનું એક રીપુ પણ સરીરમાં નવજીવન જીવે છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુમ્મિ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા તે કાણુ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પગ ધોઈ માખે છે. શું તમે એને ચતુર કહેશો ? નહીં, તમારું મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહીં જ આવે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ સબ્બ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ઘોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ઘોડો પણ નસીબમાં નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવું જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મહાના રાટલા જોઈશે આવું ખર્ચ શે પૂરું થશે ? અને ખર્ચની પૂર્તિ સારું એ જ ગણમાં જાય છે ત્યાંથી લાગડા ઠાપી, હાથી પર લાદી શહેરમાં વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગધેડો મળી ગયો એકી સાથે 'ધાહુ' બધું બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા એની શ્રેણીમાં બેસશે.

એમાં એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના પછી કોઈ દેવની કૃપાથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યું એના પ્રભાવથી વિલાસ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપેક્ષ એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાન કાન કરી રહ્યો હતો અમિ પેલા ભાઈ સાદિ-યામાં આરામમાં ખલેલ પડી રહી હતી એને ઉઠાડવો પણ કાકરા-લાવવાનો પ્રયત્ન કાણુ કરે ? એમને વિચાર મૂક્યો કે શા માટે આ ચિતામણીનો જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉઠાડે છે કાગડો તો બેસી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિગ્રાન નહીં કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી પાસે એક-ચબ્દ છે 'મૂખ' અથવા મૂખની શ્રેણીમાં બેસવો હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધી રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જીવન ક્ષાંતિ સુખમાં મધુરાપ બનતું-ક્યારે એક સુદર રૂપ આપે છે ? -

પાવં વરસ્સ કુર્ણ્યતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મય્છોગલે વસતો વા વિવિધાર્ત જ વસ્સતિ ॥

ઈસિલા સિવાઈ સૂત્ર બા. ૧૫ આ. ૧૧

મોહ-ભાગમાં સ્થાયેથી બાદમાં બીજા પર બદલાયાર કરે છે. પોતાના કુદ સ્વામ આતર બીજાનું શોધણું કરે છે. બીજાને કુખ દરમાં બદલાયાર નોંધી એનું કુદ સ્વામ બાદ-મન બની ભાગ છે. મોં પર મલકાટ જવાનું છે પણ એનો બાદ તે પેલી માહથી નેવે છે. જે સેટની જાણી નોંધી એને સેવા લેવી ભાગ છે. આજીયાર બધારે નહીં-માહથી પકડવા ભાગ છે. સ્વામ એ કાંટામાં લોટની બોળા ભેરવી દે છે અને પછી કાટિ પછીના-સે-લુમાં છોડી દે છે. એ બોળા-માહથી લોટની બોળાની-સાલમે કાંટા પાસે બાધે છે અને એજીને 'મા' છે. પણ એ પૂરી 'માઈ' સે ત્યાર પહેલાં તે બોળાની બાદ-બાધે-સે-સે-કાટિ એના બળાને વીધી નાખે છે. એક લાલને બાદ એના જીવનને કારખી સે છે.

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) ને પદાર્થના બાદ સૌન્દર્ય ને જુએ છે. એની માહણ કુપાયેલા કાંટાને નેવાની સુદમ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક સ્થાનમાં આપ્યું છે. મારા મુકુટેય બી કિસનવાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રયત્નો દરમ્યાન એને બહુ મર્મકાવે ક્રોધ કરતા હતા.

स्वयं दृष्ट्वां सिर्पति सर्पिः पाद शोभं विभक्तं

पीयूषेण प्रवर करिणा लाहयत्येव્ય મારમ્ ॥

विमृता रसं विंकरति करान् बीपसोद्द्वेयमार्यम्,

यो दुःप्राप्यमिह वीमरयति मुखा मर्त्यजन्म प्रमत्त ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે. પિત્તળની તો શુ માટીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદાજીએ કાંઈ-કાંઈ પ્રસન્ન થઈએ સેવાની થાળી આપી દે છે. સિંચારી પ્રસન્ન થઈ થેર પાડે. ફરે છે થેર આખો ને એણે તે પર આપુ. પૂજના થઈથી બહુ પામુ છે. મહિનાઓ પછી બધા હોય. સાથ ને બહુ નેવે. સેવે એ જકુ-દાવના સે છે અને કંઈક ભેગા કરે છે. વિચારે છે. આ કંઈકે હેઠળ છે તે થાળી કરી દે. ફરે તે જ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા કૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન ધ્રુવતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માને આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વડશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીને ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહયુક્તિને સમાપ્ત કરવામા કરી રહ્યા છીએ ચંદ્રાસ જેકુત-લવાર હળગે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણુ રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તત્ત્વવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સકુચિત-દૃષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને દ્રેષ દૃષ્ટિ

એક રાગ દૃષ્ટિ છે, જેમા હોય પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના હોય દેખાતા જ નથી બીડીના શાખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહીં આવે, ભલે તે તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવે. બીડીથી લોહી સુગાય છે, હૃદયમા જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પેસાનો દુર્વચ થાય છે પરંતુ જેને બીડી પ્રત્યે અનુગાગ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો, ક્રોધ, એક્રમને સ્વીકારવા તત્પર નહીં બને તેથી જ તો ખામીથી-પીડાતા ક્ષેત્રના ગરજ કાઢવા છતાં લોકો એને (બીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને બ્યારે બીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો, તેઓ બોલી બોડે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અશીશુ, અને મદ્યપાનના શાખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની પુરાઈ-દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહીં થાય નશો કરનાર નશાની પુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનું છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહીં કરે

એ રાગદૃષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત ઝિલ લાગે છે, ચાદની અગ્નિ,

તે સોનાની ઘાળીમાં કચરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ છે જામૃતથી પાન પીનાર અકુલજી છે કાચી ઉપર જળનાચુ વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી રત્નથી કામડે ઊઠાનાર પણ મૂખ ન છે તે માનવ-જીવનને ભોગે પાછળ છુટાવનાર કેવો બુદ્ધિમાન છે ? વાસના ને ભોગ જેના જીવનના હૃદય છે તેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતાને તે એમ છે અક્રમ-રાજ્ય સ્થાને પદાર્થ-રાજ જેના જીવનમાં ન આવે છે એ નિકટ (સકુચિત) દષ્ટિવાળા મનુષ્ય છે

ભોગને ન નો હૃદય મનાયુ હોય તે એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પણ-જીવનમાં ભોગે સ્વદેશ-મુસલ છે મનુષ્યે નો ભોગોના સાધનો એકલ કરવા હોય તે એણે નાણાં ખરચવાં પડી. જ્યારે પશુએને તે એક નવો પૈસો પણ ખરચવા પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાતી હશે તે એ જાનિ રાત્રી કંદોઈની દુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવા નથી પડે જ્ય તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાન ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક દુકાન તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ મારે તે તમારે પૈસા ખરચવાં પડી.

આહે તે-મો ઠાઈ બાજ સુરક્ષિત હોય કરવાનું ઉપર સસમ પેશીય પહેરો કરી રહી હોય પણ જમર (જામરા)ને પ્રાપ્તની સુવચ્છ ભેવી હશે તે વિના રાકરોઠે ત્યાં તે પહેંચી શકશે, એને નથી પેશીસનો દર કે નથી જાડુલી પરચાદ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત જાગમાં પહેંચવું હોય તે પાલ (પરવાને) ભેવો પાડી વગર પરવાને જ દર પ્રવેશ કરવો નોખમમયુ જણાશે. મહેસોમાં ૨૨૨૭૬ રૂપે ફરતી ચાલીઓ અને કમૂતર જેવાં પાખીઓ રણીના રૂપને ૨૨૨૭૭૭૭૭ પ્રતિદિન નોઈ શકે છે એમને ઠાઈ રોઠી શાસ્ત્ર નથી પણ ઠાઈ મનુષ્ય નો આ હમે નોવાનો પ્રવલ કરશે તે એને તે સાંજ ન પહેરવાનો વખત આવશે હા તે ભોગને ન નો જીવનનો હૃદય જાગતી રીધે હોય તે તમે જાવની ચૂરણી કરવામાં મોટી ભૂલ કરી ચ્હા છે. પછી તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-જાત ન ચૂરવો નોઈએ. કેમકે ત્યાં સ્વતંત્રતા છે

વિચારવાની એ રીત ન ખોટી છે કે માનવજીવન વાસનાની પર્તિ અર્થ ૮ મનુષ્ય છે જીવનનું સમ્ય છે આજે આખ્યત્રિશ પ્રતિન સાધીએ આની ઉન્નતિ અન્ય સવેમાં અસક્ય છે એરી ઉન્નતિ કરવા મારે આપણે

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાર્ધની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાર્ધ અશે એ ઓછો નહી હોય.

એની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાસુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ એ સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, ઘસ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના ચરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમતો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો કુચુંણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-જીકેલી શકે નહા ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

એના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હંસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહી દોષ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે દલાઈના કલાકો એની સેવા સંજુષા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંબ નહી હોય તેમ

ચાલતી ચીતળ ચાલતી સારાપે આણીજનવતે આકર્ષિત કરે છે પરંતુ મનુષ્ય ઉદ્ભવે ચોરનું મન બિન્ન જતે છે કેમકે અધકાર એના સ્વાભાવે પેમે છે સાચા આપે છે તેથી જ તે શાંત-ચિન્મય મધુરી ચાલતી એને અક્ષિય થતે છે આમ જ ચોરનો એક ભરખી ધૂવડ છે જેને પણ પ્રકાશ પ્રિય નથી સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી જાહે છે પ્રથમ કિરણોએ ૨૫૪૧ પંખીને પ્રદુષિત વાની જામ છે મહાસીઓ મગળ આમન ગાઈ એવું સ્વાગત કરે છે માનવસમાજ સૂચના પ્રથમ કિરણથી જ્યોતિષે સફેદ મેળવે છે પરંતુ સૂર્યના એ જ શુભ કિરણો ધૂવડ આડે કબજાથી જતે છે મારણ કે સૂર્યના ઉદ્ભવની સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની શક્તિ ગોઈ ભેસે છે એટલા મહેન એ અધકાર પસંદ કરે છે

એના જીવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધકાર છવાયેલો છે એને વીતલક દેવની પવિત્રપાવન વાણી પણ મગલી નથી જીવનજ્યોતિષનાં સૂત્રોમાં-જોડમાં-એને જાણ પતનનો ભાસ થાય છે આધ્યાત્મિક વિમુક્તિમાં વિનાશ લુપ્તે છે અને વિનાશમાં વિમુક્ત કરણ છે એને ભૌતિક પદ્ધતી પ્રત્યે અનુરાગ છે અને એ રાજ જ એને તે પદ્ધતીમાં જ્ઞાનનો અનુભવ થયે છે એટલા જ મહેન અધુન પરિણામ ભોમરીને પણ સરાજ દષ્ટિ-આક્રમણ પદ્ધતી-રાજમાં જ અનુરાગ-દુષ્ટાવેશે રહે છે

અહીં મહેનના બેઠેલી છે મોઈ મહેનતુ જાણક પેશાબ કરી દેશે તે પાસે બેઠેલી ખીજ મહેન મોં મચીકાથી અને બોલી લાકો કરે છે આજે છે આ અહીં જ પેશાબ કરી નાખ્યો પરંતુ મીઠે જ દષ્ટિ એ જ મહેનતુ જાણક એના જોવામાં પેશાબ કરી દે છે તે એ જ મોં મચીકાથી મહેન પેશાબના જાણકને ખારથી ઉપાડે છે અને ચાર કરો લે છે લુપ્ત-પાકેલી મહેનતુ ઊઠરાએ પેશાબ કર્યો તે મોં મચીકાથી પણ ન્યારે એના પોતાના જ જાણક એની કિંમતી સારી જાણ કરી નાખી ત્યારે એ પુનઃકરે છે કારણ કે માતાની પેશાબના જાણક પ્રત્યે રાજ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એવું જાણક સર્વ કાઈ છે એની નજરમાં એ મોઈ રાજકુમારથી ઝોલો નથી, કમોતે એને મહેન કાઈ માકા (વાદા) નેસે કાં ન દેવ! અને સ્વયં માકા પણ દપણમાં ન્યારે પોતાનું પ્રતિબિંબ જુએ છે ત્યારે એવું લાગે પણ પ્રસન્નતાથી નહીં થઈ છે અહીં જ વાત મોઈ એક સામુગ્રી છે એની આંખોમાં એના કુરૂપ જમાઈ પણ સ્વયં મુદર છે ત્યાં સુધી દીકરીનાં જન્મ ન અહીં જ ત્યાં સુધી તે તમે દેવદાસ મુદતો

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછા નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ લાગ્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચું પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહીં તર પદાર્થોમા તે વળી શું લયુ છે ? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડે ફિરણો વડે જલ, થાન અને નભ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષુમા ભગાવે તો પણ વાચી-બીઠેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કળેને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કળે જેવું લાગશે જ નહીં કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સંપૂર્ણ કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંધ નહીં હોય તેમ

માઁ પણ નહીં જણાય પણ ઠાઈ બીજી વ્યક્તિ કે તેના પ્રત્યે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવે આપણને જારી થઈ પડે.

આ જ વાત એક માનવી છે એનું જાણક બીજાર હશે તે આખી રાત એને ખોળમાં રાખી વીતારી દેશે. એની પાછળ હળશે કરો સમીને પણ એના મનમાં આનંદ બિજારતો રહેશે પણ એની સામુની સેવામાં ત્વ મિનિટ પણ વીતાવવી પડે તે એનું માથું યડી નથી કેમકે જાણકમાં તે એણે જાતમાં રાગ કાઢ્યો છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગરોમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થનાભાવ છે ટીકીટ માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બિજા રહેશો. છતાં તમારા પૈસા કુ ખરી નહીં માકસે નહીં બીજા સોમાં રાતનો એક વાગી જરો તોય તમારી આંખે બીજાં ચેરાનાં નહીં ફેટી સાક્ષી તમારી !! આવી રાત વીતી જાય તોય તમે જાગતા રહે છે. કેવો પ્રમાદનો પતિભાવ છે ! ફિલ્મ માણુ છે એક પછી એક ચિત્રો આવે છે ને જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખે મી ચાસે નહીં સમય ગોચર મા પમાયર નો બજારાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડે કે આ રાજદંડિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ ન થતી નથી.

રાજદંડિવાળો જાતમાં એ જોતો નથી કે આમાં શુષ્ક છે કે નહીં ? શુષ્કની વાતને તે જાતે મૂકે તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહીં ? એ તો જસ વળગી જ જમે. સાંજનું છે કે વાંદરીએ પોતાના મૃત જાણકને મહિનાઓ સુધી જાતીથી ચોટાલવા રાખે છ એરી જ રીતે રાજદંડિવાળો જાતમાં પરપાને વળગેલો રહેશે. પછી-તે, એ નિ જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ? એ તો ફક્ત પરપાનો પુનરી છે એ ખોડુ છે કે સામુ એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી પડેલાંથી આમુ આવે છે અમારા જાપ-દાદ કરતાં જાતમાં છે જસ આવાં વાતમાં એની જીવન-માફીને માફવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખે મીચીને રાંટે છે તે એ વિચારતો નથી કે આગળ જતાં પાટા વહેંચા છે કે સાત ?

પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ જાય છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને નથી લીધાં છતાં પણ એને જોડવા એ તેમાર થકે નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારમોલ પણ એક રીતે રાજદંડિ જ છે જેને કારણે પોતાના જુલમશરવા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને જી નના વચાવ દેવા છતાં એના પર ચોક્કસ ફેરવી મારે છે એ

ખીજના ગુણને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ ખોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખલ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ડાઘ પડી જશે તો શેઠ ખોલશે. “અશ્માના નખર વધી ગયા હોય તો અશ્મા બદલી નાખો” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો દોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું—નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ ખોલશે “વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ધણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડ્યું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગારી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેન પણ અમે તો મફતમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પત્તી તમારી પામેથી લેવું પણ શું ?” બસ અહીં જ ફાયદો ને ફાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરુ કામ પણ લાલુ છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કઈક થયું હોય તો લાલુ પણ ખૂરુ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દેષપૂર્ણ દષ્ટિ

આ દષ્ટિ સગળ-દષ્ટિથી બિવકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દેષ છે રાગ તો કુદુબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દેષ અગ્નિ, રાગ પદ્ધતી પ્રત્યે ગનને ચચળ બતાવે છે મનોરમ પદ્ધતીની પ્રાપ્તિમા જો બાધક-રિષ્ટરૂપ અને છે તેના પ્રત્યે દેષ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દેષ એને પર-ગુણમા વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અશ રાગ સક્રિયિત હોય છે તેટલા જ અશ દેષ વિચલિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિરમે છે તેટલા જ પ્રમાણમા દેષ સક્રિયિત બને છે

શ્રીમદ્ રાજયદ્રના શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દેષ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દેષ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે ગ્રાણુ ઢરવા વીજળીમા જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ ખેંચે છે અને બીજી શક્તિ ફેંકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના ગ્રાણુ ઢરણનું કામ કરે છે તેવી જ રીતે રાગ ખેંચે છે અને દેષ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ લગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ચ દોષો વિય કમ્મં ધીય,

કમ્મં ચ મોહપ્પમવં વયન્તિ ।

કરમ જ નાહ મરણસ્ત મૂઠે
 હુપ્ત જ નાહ મરણ લયમિત્ત ॥

ઉત્તરાધ્યયન જા ૩૨ ચા ૮

વીતરાગ પશ્ચાત્ત અદીપ લગવાન મહાવીર સાધકને સદૈશ આપે છે વીતરાગ પદ્ય પર તો વીતરાગ બનીને જ ચાલી શકાય છે. જ્યાં સુધી રાગ ને દેવ હસ્તિમાં હશે ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાગ બની શકતો નથી અને લવ-પર-પરા પદ્ય સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાગ અને દેવ જ લવ-પર-પરાના બીજો છે. બીજા સાનુકૂળ સાધનો પામતાં વૈદ્યને જરૂર પડ્યવિત બને છે. રાગ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા પેદા થાય છે. જ મ અને ચતુર મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને કુશળતા મૂળમાં ૮ મ અને ચતુર છે કારણ કે જન્મ પોતે કુળ છે અને પુત્રીથી તો માનવના પ્રાણ કપે છે.

જ મની સાથે મુક્ત બોલાયેલું છે ચતુરને સમાપ્ત કરવું પાડે. જે નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મો છે તે જરૂર મરશે જ પદ્ય ને મરે છે તે જ મો જ એવું નિશ્ચિત બી શકાય નથી. કારણ કે જન્મ મરણ કર નાર માટે તો ચતુર સુનિશ્ચિત છે જ પદ્ય જેણે લવ-પર-પરાનાં બીજાથી કર્મોના કૃપ કરી દીધા છે તેણે વીતરાગી આત્મા જન્મ અને ચતુરની જાળમાંથી છૂટી જાય છે. પરંતુ જ્યાં સુધી રાગ અને દેવ છે ત્યાં સુધી જન્મ અને ચતુરની સમાપ્તિ એ ફક્ત સ્વપ્ન જ ગણાયે.

દેવની પાછળ કૃષ્ણ મેસ્થા હોય છે શીદ ખાન હોય છે તેથી જ તો તેના હસ્તમાં દેવની જવાબા પ્રત્યક્ષ છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પ્રત્યે સમાપ્ત કરીને જ આનંદ અનુભવશે. જે સત માનવ કે સામાન્ય માનવનો પછી વિચાર જ નથી કરે. જે દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રસાદ લવજા કમ્પિલ જમા પુનિત સતને વિષ હળે મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ શુદ્ધિ લગવાના મનુષ્યને સતને રચાને અસત ગરબો છે. મનુષ્યના અર્થમાં દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત તેવા પુનિત આત્માને પદ્ય અપ માનિત કરવાનું જુદો નથી ગણાવતો. પદ્ય તે જ દેવદાસિ હતી કે એણે લગવાન મહાવીર જેવા વીતરાગ આત્મા પ્રત્યે પદ્ય દેવમિ લગવો અને એમને ખરે જ લગમ કરી દેવા માટે તેમને મેસ્થાની જવાબા ડોળી હતી એમના સરળ, સાત એ સિખેને એમની આંખો સામે જ લગમ કરી દીધા હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્વેષદષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુક્રામળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્વેષદષ્ટિએ જ એવું જલન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્વેષદષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી એસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્વેષની લાવના હિતમાં પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કષ્ટે આપવાની ફર કામના એમના દિલમાં ઊછાળા મારે છે એ દ્વેષની અગ્નિમાં આત્મા પોતે પણ દાડે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્વેષ બંને દષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સતસાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ દુગુણોને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાક અર્થો ‘પ્રેય’ વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો અર્થો ‘ઐય’ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. ‘પ્રેય’નો સાધક ‘બોગસાગચી’ને સત્કર કરવામાં તત્પર બને છે, ત્યારે ‘ઐય’નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સત્કર કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સતસાહિત્ય છે

હો-દષ્ટિ ધરાવતો મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી ઢાળેને શોધતો રહે છે એની નજર ગુણો ઉપર એટલી જ નથી જેમ જળ-બિંદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન શેઠાતા કાળા કાચમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દાંધ વેરાણુ પાછળ જ રત રહે છે તેની દષ્ટિ બીજાના સદ્ગુણો તરફ જઈ જાય છે. મુજબ સરીરમાં આખી વાગેલા ધાતુને જ શોધે છે. મુ ૨ અવયવોને છોડી એ ત્યાં જ બેસશે કે ત્યાં થા વાગ્યો હશે અને પછે વહેતું દમ તેવી જ રીતે દુર્ગત વ્યક્તિ પણ બીજી તરફ જોશે ત્યારે અના સ્વાચંદ્ર્યુઓને છોડીને એ જ્યાં નાની એવી પણ ભુવર્ષિ હશે ત્યાં જ રહેને એ પોતાની ખામણી સ્વીકારે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હજારે જોમાથી પણ એક ગુણ પ્રદણ કરી લેશે. જ્યારે દુર્જન હોય તો સદ્ગુણ જોમાથી એક દુષ્ટિ શોધી લેશે અને તેમ કરવા પ્રાણી બધા જ સદ્ગુણોને અ છોડી દેશે.

જેની દષ્ટિ દો મન બની ચૂકી છે તે સતની પસે રહીને પણ એમના સદ્ગુણોને પામી નહીં શકે. જ્યાં અને ચાંચક (એક જાનના ઘોડીના ચૂસના) કોડા)નો અવસ્થા તમે જાણો છો. આ જાણુઓ દિવસ-રાત ચાવતા રાત્રી રાત્રી કે જ્યાં હજારી ધારા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોંટી રહે છે. પણ તમો હજારી અમૃતધા આથી એક દીપ્તિ પીતાં નથી પરંતુ ચાવના સતત પાટા ચૂસો, આવી જ રીતે આત્માના-મિત્ર વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ રહેને પણ સદ્ગુણોની દુષ્-અવસ્થાથી એક દીપ્તિ લેશે નહીં પણ એમનાં શોભાનું જા-પાન ન કરશે.

ના દાંધ ન જોવાની દષ્ટિ છે એના આરે મુલ્ય પણ દેવાનું નથી.

જાય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને ક્ષાંતનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. જાણમા જીવતા જતુને તમે ગુલાબમા છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળુ ધૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી હૃદય-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સંભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો એમા આશ્ચર્ય જ શુ છે ? શાહીચૂસ (ખેડોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું જ્યાં કપાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યાં શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહને ચૂમી લેશે તેવીજ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ જ્યાં દુર્ગુણ જોશે, એને જ અહણુ કરશે.

કામડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઈ મહાત્મા શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેટલો આનંદ આવેલો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આનાં સાથે હોય -મળે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડા દે છે અને છુરાઈઓના ધા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુવામા જ આનંદ માને છે વાત જરા દહવી જઞર લાગે તેવી છે પણ સાથે જ આજે આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે.

જેમ લાસના કૂતરા માટે સંજ્જન અને દુર્જન બંને સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે લાસે છે તેવીજ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંને સમાન છે, અને મઝાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી બૂલને તેઓ ગળ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાન્ડ (મોટી) ઘઈને એમની સામે આવી જાય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કાઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાઈ જુદીજ માન્યતામા લમી પોતાનો ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાજ્યના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદનમા જીતરી પડ્યા હતા આ બાજુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો જ્યારે એને

સમગ્રસભાની સક્રિય સમ્પાદિત થઈ તે પછી સભાની સક્રિય જનમાવણમાં આવી. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ અને તરતના હાથે શ્રીકૃષ્ણે રણ મેદાનમાં ખપી ગયા પણ મુદની ભવાણ સમી નહીં એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુસાહરણ રણ મેદાનમાં આગળ આગળ રાવણને પોતાના બાઈ કુસાહરણની સક્રિય પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ તો ઈન્દ્રને પણ છતી શકતો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ ઈન્દ્રજિત રાખ્યું હતું અને વીરો લડવા સમ્મતી પૂરું સક્રિય હોવા છતાં જ સહચારની સક્રિય આ વીરો કને નહોતી કેમકે સહચારના વિરોધમાં તેઓ અસહ્યાર વતી લડવા આવ્યા હતા ને। સાચું પૂણે તો રાવણનું પાપ આ વીરોની સક્રિય પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને સહચારના વીરો આણે અને વીરોને સહા માટે શ્રમિ હાથે સુધાવી લીધા હતા.

જાને વીરોના મૃત્યુના ખબર લાગ્યા ખૂબ વેગથી પ્રગ્ધરી ગયા રાવણે જાતે ત કુન્ડની સાથે આ સમાચાર જાહેર્યા. મેધનાદના મૃત્યુની વાતથી તે રાવણનું દિલ કપો ભાંગ્યું એના પગ તથેની ભૂમિ ખસવા લાગી. કારણ કે એની આંખી સક્રિય તો આજે સમ્પાદિત થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) નિચાવું સીતાના ચરણ જ જમગળ છે આં એના પગમાં પડે છે ત્યાં સવનાશ થાય છે જાનના ધેર જ મી ત્યારે મિચારા પિતાને વન-વનમાં ભટકવું પાડ્યું હજી આદ અવોખ્યા આવી તો ત્યાં હસ-સ્થના પ્રાણ લીધા અને પતિને ચોદ તરસ સુધી જાગ્યોમાં ભટકવું પડ્યું હવે લક્ષ્મણ આવી છે જ્યારથી એનાં પગમાં આ લક્ષ્મણ પડ્યા છે તે જ દિવસથી હમેશાં જાગલ સમાચારો જ સાંભળવા પડે છે કદી અશોક વાટિકા ઉજાગડ જની ગઈ છે તે કદી અશોકમાર મર્યો છે આના લીધે જ સીતાની લાગ રાખનો હાથે જની ગઈ છે આ ? મારો વીર ભાઈ અને લાગેયો પુત્ર મેધનાદ જાને અસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં આં પગમાં થય ત્યાં સવનાશ સર્ગયો છે.

આ છે રાવણની વિચારવાની રીત. એ તે સ્ત્રી સાધ્વી સીતાના ચરણને સવનાશ માની રહ્યો છે પણ આણે વિચારવું તે એ છે કે સીતાના ચરણે સવનાશના કારણે જાન્યું જાન્યું છે કે એની-રાવણની-કુસાહરણમાં જાન્યું જાન્યું નેહી જુલિ ? એટલે સાચું તો એ છે કે નિહા અસ્થિ પોતાના જાણે માટે પણ બીજાને જ જાણનાર હાથે છે આવી અસ્થિ બીજાના

દોષોનો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જાતની તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દષ્ટિ કે ક્ષમણી તરફ લે તો ? આજણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

पगतर जरत न जानत मूरख

परघर जाई बुझावै,

अचभो इन लोगन को आवै ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું . તેથી જ પ્રસાદશ્રુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે કે મનુષ્ય બીજાના ધરતી આગ ધુમાડવા દોડી પડે છે, એ બૂમો પાડે છે ત્યા આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ બૂમડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ બીજાના ધરતી આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સામુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો ખોજો છોડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડાય એન ભઈ શકી નથી જીભ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સામુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફરે છે ”

તમે અગર સામુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવડ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-ખરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

નિમિત્ત (પ્રતિક્ષણ) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું ચક્ર સ્વયં રહ્યું છે અને દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ છોએ તેમ છતાં પણ અમારા માળિકા લખ્યાં સુમે છે ન એમને પૂરતાં ડેળવણીની સમવડતા છે કે નથી કાંઈ વ્યવસ્થા. રાત્રે પૂછીશ તો તેઓ કહેશે પમાર તો પૂરો અપાય છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. કાલાચોને લીધે નાકમાં દમ આવી ગયો છે.

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો ઘોન બતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કદું માસ્તર એવા મળ્યા છે કે પૂરું ભણાવવાનું ભણતા નથી સરકાર પાસેથી કરામતના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક દરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છ હતા વધી ગઈ છે અનુચિત સિસ્તના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કલાચિત કઈક કહી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમૂદ-એ શિક્ષકની રેવળી જ કરશે બધા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કાંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે અસાંતિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે તમારું નનિક ધોરણ ધલુ નીચું પડી ગયું છે વેપારીઓમાં પ્રમાણિકતા રહી નથી શે /-અરોળ પડતી હાલતો દેશની પ્રજામાં મોટામાં મોટી બાધ છે જ્યારે જનતા કહે છે શાસક વર્ગમાં બાધાગાર વધી ગયો છે કર-વેરાનો ભાર એટલો હાથમાં આવ્યો છે કે માત્ર હાઈ ચકાતો નથી અને વેરા દ્વારા અમારી પરસેવાની કમાણીનો પૈસો ખેડોને મિનિ ટશ-પ્રધાનો મોજ છાવે છે.

હા તે અપજ્ઞી આંખની દીપ્તી કાળા છે એટલે બીજાની કાળાસ-જીવનને જાણી નીકળી લે છે બીજાની જીવણસને જોવામાં આપણને એ હી ડુધિ પણ નથી થતી ડેટલી કે કાળાસ જોવામાં થરાવીએ છીએ એટલે / તો પ્રતિદિન જીવન સૂરને કાંઈ જોવા જતું નથી પણ ધર્મિકથા સવાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે ડેટલીક વખતે વિશેષ-આસ-નૈવારીઓ પણ કરે છે કાચ કાપર કાળા રંગ થયતી એને નેવાની કે સિર કરે છે જીવનું કાંઈએ જોવું નહીં પણ કાળાસ જોવા સી દોડી પડ્યા.

ઉત્તીનના સમાદ બનું કરીએ પિતૃજાનાં પાપ પોતાની ન ત્રે જોવાં એના મનમાં વચગાળા કોમચાઈ આવ્યો- ૭ પિતૃજાના કલ્પન ઉપર એને

પૂરે વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના લાઈ વિદ્યમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિંગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! જર્ણુહરી એની કલ્પના પણ કરી શકતા નહોતા. અન્ય દ્વર્ષએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ બ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ ભેઈ લીધું તો એને ખોટું પણ કેમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિંગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાત્ર્ય એજાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિંગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરસ્કાર છે પિંગળાના પ્રેમ પાછળ થયે બતેને જર્ણુહરી આજે તે જ પિંગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે તાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોસુ તે બધું જ ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ જર્ણુહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજવીય-ચિહ્નપાતે રથાને એમના શરીર ઉપર બગવા રંગની કકની કરકી રહી હતી.

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા નીકળી એક બહેનની નજર બગવા રંગની કકની પહેરેલા રામ જર્ણુહરી ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સુતેલા થોગીને તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહેલું “ આ ઉત્તજૈનના નરેશ જર્ણુહરી છે પિંગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રામ આજે પાદડાની શૈયા પર આગોટે છે, રેશમી તકિયા જેવા માથા હેડળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઝોડીકણ છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ સ્તુતિ ના ગા રાત્ર્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવીલવ જેમ ને તેમ ભર્યો પડ્યો છે રાત્ર્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહી તો પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના મગ્ધો થોગીના કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાત્ર્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી નજર છે ? અને આ પથ્થરનું ઝોડીકણ પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, બૂમિ મારું બિહાનું છે અને નીલ ગગન મારી આદર ઝોડાયું ” થોગી તો બિહા

અને પાંદડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો અને ભૂમિ ઉપર જ લાગ્યું એટલીજ ધ્રુવી સર્જી ગયા.

પેલી બહેનો પાણી ભરીને પાણી તે જ રસ્તેથી પથ્થર થઈ પહેલી બહેને બેસી તે કહેવા લાગી કેવો મનસ્વી યોગી છે ? અમારી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડું ફેંટી દીધું અને જુઓ કવે જમીન ઉપર જ લાગ્યાં દીધું છે આજ તો સાધના છે ને ! બૂઝારીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધું ત્યારે તમે મારી કેટલી વાતો સાંભળી છે ? આને ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા કેટ-કેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી ક્યો-કહી ક્યો ને વીતરાગ વાણીનું અમૃત તમારી સામે ટોળ્યું પણ તમારા જીવને કેટલો વળાંક લીધો વાડુ ? (સભામાં શિખા હસ્ય)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી બેસી : રહેવા દે, એનું શું યોગની વાતને તું મારી રહી છે યોગી જન્મ પણ હજુ ડુનિયાના સબ્જે સહન કરવાની કળા તો શીખી જ નથી. આપણે યોગી કહ્યું અને કોષિ ભરાઈ પાંદડે-પાંદડું એક તરફ ફેંટી દીધું પથ્થર પેલી બાજુ ફેંટી દીધો. આને તે યોગી કહેવાય ? "

બેલી દષ્ટિ ફેલા દેવો તરફ જ હતો, એને સર્વત્ર દેવો જ એવા મળશે. પરંતુ યાદ રાખજો, બાઈઓ, દેવો કાણી જ ને દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને આગળે કાણી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પણ સદાચી બની રાહો.

બેન ઉપાસ્ય,
કેદ મુંઝ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ જે સદ્ગુણ બાંધી હોય તો પછી એવું કોઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી જોઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ બોતો હોય છે પણ એ બધામાંથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે જે કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બંને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાંથી સારું જ ગ્રહણ કરે છે એમાંથી જે એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપું જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આકૃતિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે લખતે જે આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાંથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારું જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાંથી પણ સોતું બોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાંથી પણ સોતું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાંથી સોતું શોધવા જઈએ તો આપણને મોતું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી બોળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની અત્યેક વસ્તુમાંથી એ

મેળવી શકશે અને દુગુણ્ય ભેગની જ દષ્ટિ કરી તો સ્વયં સિવાય પ્રત્યેક વસ્તુમાં વખતે દુગુણ્ય દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારું ભેગના અલકા છો. તમારી દુકાને ઘાઈ માલક આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણ બતાવશો. પણ દુર્ગુણ્ય નહીં ઘાઈ અનાજનો વેપારી હોય અને માલક ગુચાર માટે એને પૂછશે તો એ બતાવતાં કહેશે. અજી જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોલી છે મોલી. મોલી હોય તો પછી એને ઘાઈ ડેવેરી પાસે લઈ જાઓ. અને-પાંચ પાંચ હજારમાં વેચી નાખો. મનશબ્દ એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા મલકને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણ જ બતાવશો. ઘાઈ દુકાન ઉપર તમે જાતે જાય તો ત્યાં પણ તેમાં જ ગુણ સંભળવા મળશે. મીઠાઈ ભેગ તમે કહોઈને ત્યાં જ્યાં ત્યાં તમે એ કહોઈનાં કપાં. જોશો કે કેવાં જવાં કપાં છ ? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી નહોઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો ? તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જતી, કહોઈનાં વઝો પર નહીં હા. તો તમે પણ બીજાના પરિચયમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદગુણ્ય કૃપા મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ. વઝોની પચાસતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી પડશે.

તમે તો મુબારકના નામરિક છો પ્રતિદિન સે કડો. વ્યક્તિઓના પુરિયમાં તમે આવતા હો છો એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર હોય છે તો કેટલીક ચારિત્ર્યહીન, તમારા મજામાં જો ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓ જ ભરાઈ જશે તો એમની ચારિત્ર્યહીનતાની વાતો / તમારા કાનમાં ગૂંજતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દુઃખાચેતું રહેશે તો શાખ ને કે એક દિવસ ચારિત્ર્યહીનતાની શુદ્ધિઓ વસાવમાં પણ પેટી નશે. પણ તમને ચારિત્ર્યથીય વ્યક્તિઓને / તમારા, મજામાં કેળવત કરશે. તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના મુવાક્ષિત જીવનની મુદ્દેક (સુમુખ) વખતે પણ સાંનિડે. તમે ૭૮૯૭ વિચારશો તમારી સ્થિતિમાં બિલકોશ મહાપુરુષ છેડે જ વધુ વિચારોની ખૂણ તમને દેતા રહેશે.

મુસાબનાં ફૂલો કાંટાળી ગળે ઉપર રિમન હાસ્ય વેરી રવાં દતાં. વેરાની ખવન કાગા ઉપર બોલેલાં ફૂલોના રિમન-હાસ્યને જોઈ ન શકતાં. વામુનો એક વેચીસો ઝણો આબો કે ફૂલો ઘણ પરથી જળીન ઉપર પડી ગયાં. શોમાક મારી તળે દબાઈ ગયાં અને શોમાક મારી ઉપર જ દસી રવાં દતાં રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પગ તળે કમચાઈને પણ એમને મહેકાવી શકા. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નગરનો આકાશક દેશ નીકળે બપોરે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની મુગધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ ક્યાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનું ફલ બોલ્યું - રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દળાએલુ ગુલાબ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સપર્શમા આવે તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહી. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશબૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર જની શક્તિ છે જુઓ તો, પેલી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્ષક્ષ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહી પણ સાકરના દાણાના ગ્રાહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોકચૂષકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પદ્મચન્ના દુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકપત્રે પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણુસમા કોંધના કીટાણુ હોય, અહ કાર લગેો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિચારના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા ચઢીએ, પણ એ માટે તો આપણે મુખજ બનવું પાડી

આનું મુખદીપ આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ મુખ-કીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના જતીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ એચી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લગ્ન જઈ રહ્યા હતા. જતીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અંગ્રેજ સાથે મઠામા ગાંધીજીનો પરિચય થયો ગયો પણ પેણો અંગ્રેજ બાપુના હૃદયને પિત્રની શક્યો નહી એની કને એવી આખો જ-દૃષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અંગ્રેજોના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની જૂદ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા પ્રણીમાત્ર માટે વહેલી કરુણા અને પ્રેમના અગ્નિચિત્ર પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહી.

તથી જ એ જ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બહુ-છુટુ જોવા કરતો. બાપુ સાંભળતા અને હસી દેતા. એક દિવસ એણે સાળી કવિતા સખી ને પદ્ય પાનાંથી બરેલી કતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે ધણા અને દેવ વહેતો દેખાતો હતો. એ કવિતા બાપુને બાપુના કાલમાં બાપુ બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બહુ સમજી ગયા. એમણે તો કાલમાં લાનેલી પીન (ટાંચણી) સારૂં પે કાઢી સાધી અને પીનદાનીમાં બેસી દીધી અને જતને કચરાની ટોપડીને દવાને ક્યો. પેલા બાપુને કહ્યું જરા આગળ વાંચો. હસનાં હસતાં બાપુ બોલ્યા. સાર તો મેં લઈ લીધી છે.”

વિરોધીઓનો વચ્ચે પડ્યું બાપુ સાર કાઢી શકતા હતા. બાપુ દષ્ટિએ તો એમને તોલકપિપ બનાવી દીધા હતા. હા તો આપણામાં પણ આ કળા આવવી જોઈએ. શુભાર્થો આપવી પણ સા, જ અઠણ કરતાં સીપીએ.

ગુણ દોષ દષ્ટિ

આવી દષ્ટિ વ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે. ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દષ્ટિ છે. દેહસીક વ્યક્તિઓમાં એવી બાદલ દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બહુ પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પછી એમની હલકી મુખી કે એની કાંઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી. ત્યુ સ્તુતિ બાદ એક એવો દુર્ગુણ જતાવસે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત થઈ જાય.

ત્યારે આજની કાંઈની પ્રશંસાનાં ફક્ત બાધિયા બેસે છે ત્યારે એ દેહસીક વખતે મળ્યાં. ઓગળી જતો દોષ છે. જાણ સારું જોવા એવું સૌ જાણે છે. ૧. પ્રકૃતિએ એને ધારીને તો દાસ ધાર્યા હતા. બાપુ તો જાણે તે જાણે દરજીની જ જોઈ શકે. પણ ગુણાળી અને મેંએ દસમુખે દાસતા બી જોવા તો જાણ છે પણ પતે જ્યાં લ મગાય છે.

પદ્યોને દોષ ૧ પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પદ્યજી એક એવી વત હની દીધી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ગયું. કાંઈની સ્વ જ્યાં અને પ્રશંસા કરશે તો કહશે. એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કાંઈ તો નહીં જમણાની પાંખો ૧ જોઈ શકે. એક પણ માખી એના ઉપર બસતો નથી. ધૂળ-માટીની એક ૨ / દેખારી નહીં. કળા કાલનું તે નામ નિરાત ૫ નહીં દાસ. રોજ એ વખત ન્દાસ છે અને જન્મે વખત કપડાં બદલે ૭ ૧. જાણી બાદથી સ્વચ્છ રહેવા જતાં પરમાં એ તળ-તળ

દિવસના વાસાગ્રેય સાક કરતો-કે કરાવતો નવી ઘરમા મુન્દેલથી અણવાડિયામા એક વખત જાકુ કાઢતો હશે " લ્યો, બેઈ લ્યો, પ્રશસા કરનાર એને લઈ આવ્યો ને ધનનળ ઉપર પહેલા સાગ મળેલા અવજનની વાન પાછાની અતે મારો ધક્કો તે સાગીએ પ્રશસા ધળમા લાળી મઈ

મને વતનઅનુભવ છે એટલાઈ આવ્યા અને દોઈ એક ગેડ અ ગે વાતચીત દરમ્યાન મોટા " શુ ગેડ છે, લક્ષની તો એમના ઉપર પ્રભુરૂપે પ્રસન્ન થયા છે પેઢીઓવી એણે મંદી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટા છે કસડતા, દિલ્લી, મુળઈ જેવા મહેંગા મોટા દુનિયા આલે છે, પાચ પુત્રરતો છે અને એ બધાય કમમુનીની ડાળામા નિપૂન છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગ છે ભકુ ધર છે અને ધરમા કર્મી જ ખટપટ નથી ભધા ભાઈઓ એક ખીજા માટે મઝી છૂટે છે પેમે ધણો પણ ઉદાગતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેના જઈશુ તો દસ તો અક્કર-ધક્કા ખવડાવશે અને અ તે આક ના મુણાવી દેશે પોતાના વિહાર પાછળ તો હળસે ફેંકી દેશે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી "

સપતિ અને સપતી પ્રશસા ગાઈને ગેડ પ્રત્યે ફેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકિતવની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેળવી નાખ્યુ જ્યારે કાઈ વિદ્વાનની મૃતિ કહેશે " અહા, ફેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કાઈ ચીજ નથી; સંસ્કૃત તો એટલા બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય , કાવ્યનો અંદાજ ખૂણો બાઝી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ જિગ્રા જીત્યો છે એમની પ્રતિભાને બેઈ દગ થઈ જવુ પડે છે બલે કે સાક્ષાત સરસ્વતીના પુત્ર જ ન હોય " પણ છેલ્લે કહેશે " વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે તણુ પૈસાનુ કાઈ લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે " વિદ્વાનની પ્રશસા કરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દર્શિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાં ગુણોનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કાઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે " અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા જિભા થાય છે, વગર બોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આ રી જિભા થઈ જાય છે, સારાં સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઇશ્વારએ કમરો આઢમીએ જાન દેવા તૈયાર થઈ જાય છે હવે એકઠો કરવો હોય તો એમને સાથે લઈ જાઓ. જ્યાં કોડીની ખાસા નદી હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂરમરતો માટે સભ્ય મોજવામાં આવી પૂરા હસ વહતા હતા. બધાએ એક-એકથી વધીને આવણે. ક્યાં પણ કોઈના ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નહીં આખરે આ મહાસભ્ય ક્રિયા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં જ નરો દુધિયા ખણખણતા બહાર નીકળી આવ્યા. સ્ત્રીઓએ તો પોતાના દાગીના ઉતારી-ઉતારીને ફેંકી દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને આવો સુદર પ્રભાવ છે પણ ઘરમાં ખિસ્સી બની ત્યારે શ્રીમતીજી તો માયાના મળ્યા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર વરમજરમ સભજીવશે. જસ ધોવાઈ મથોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆબ જમાવ્યો અને એમની ધૂળ પણ કાઢી નાખી.

આવા યુલુ-રોષ દષ્ટિ ધરાવતા કોઈ આઢમીને તમે કોઈ તપસ્વી સત્ જાણે પૂછ્યો તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ પણ થતો નથી પણ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ ખેતી કાઢે છે પાછી એમાં કોઈ જાનની ઉલ્લુપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશો તે એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખમર જ નહીં હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શોખી નહીં જરૂર. આ તો થયો એનો જીજ્ઞાસુ પણ, હવે જોઈ શ્યો એનો જીજ્ઞાસુ.

આટલું તો તે કહે છે પણ મન ઉપર પૂરો કાબૂ નથી. સરીર તપમાં રહે છે પણ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેને સેસ્યા પણ જોઈ નથી. નાની એવી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે. આત્મા શું આવા તપની પવિત્ર થતો હશે ? તપ શું છે એ ફક્ત જૂખો મરવાનું છે !

હા તો યુલુ-રોષ દષ્ટિ જેઓ ધરાવતા હોય છે તેવા આઢમીએ પણ જોખમી હોય છે એના થકી થતી પ્રસન્નતાથી પણ સાવધાન રહેવું પડે છે પહેલા તો પ્રસન્નતા પુષ્પો પાથરશે અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો કરશે કે એ પુષ્પો ક્યાંય જાય જશે અને આવેમો-જામેમો પ્રભાવ એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દષ્ટિ

આત્મ દષ્ટિનું બીજું નામ મરોત-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતાં તો સારુ ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અંદરની તરફ પણ જોઈ લ્યો બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોળ્યા પણ કદી પોતા લાજી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઈતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો લાજી પણ આખોતે વાળી જુઓ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ ખની જાય છે, પરંતુ પોતા લાજી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂછી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દષ્ટિ અત્યુચ્ચ ખનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટોકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામા લાગે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા લાજી વાળી લ્યો પછી મનને ઢહો કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ઢહી જાડશે.

૨ એતન પોતે તૂ પાપી, પગના છિદ્ર ચિતરે ૨

નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અણુ નિતારે ૨

જેમ તેમ કરવા શોભા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે ૨

પ્રગટ દેહાવે ધર્મનો ઘોરી અતર લયો વિકારે ૨

ભારતનો એક સત કેટલું આર્મિક ઉપરની સીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈનીય નિદા શા સારું કરવા જાઉં ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દમાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુભિન્નુઓથી ભીંગઈ રહ્યું છે “ અરે, એતન, તુ પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તું શુદ્ધ ખનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

આ છે મદારની અગિયારી તુ સત જની તો છે પરતુ અહીં તે વિહાર
અને વાસનાઓ ભરી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આસોચનાભરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક પીગની નદી પશુ પોતાની જ આતોચના કરવાનું શ્રીયતો હોય તે
આસોચના કરે. જોન દરન એ માટે ના પાડુ નથી પણ આસોચના
દેની હોય પોતાની કે બીજીની ? એ જ સવાલ સામે આવે છે પર-આસોચ
નાથી તે તમે જીવનના દુઃખોમાં વળેલા કે નો અને અઆસોચનાથી
જીવનનું પમાજન કરી શકશો. જો દરન તો સ્વઆસોચનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રમ કરે છે -

પ્રશ્ન—સાક્ષોચનાવર્ણ મળે ? જીવે કિં જાણય ?

જવાબ—સાક્ષોચનાવર્ણ માયા ત્રિવાણ મિથ્યા વૃક્ષવસસ્તાર્ય-મોક્ષ-
મગ્ન-વિગ્ધાણ વર્ણત સસાર વધવાળા રુદ્રવર્દ કરેદ ।
રુદ્રમાય જ જાણય । વસ્તુમાય પશ્ચિમ્યો ય વં કીર્તે
અમાઈ રુદ્રોત્તુસંગવેય જ જ વર્ણ । પુણ્યવદ્ જ વ
નિરુદ્ધરેદ ।

ઉત્તરાખ્યત બા. ૨૬ સ્. ૧૫

આસોચના જીવનનું કલ્પજા છે સિધ્ધ આસોચના જી પ્રમ કરે છે
પ્રમો આસોચના હાલ આ આત્મા કયા સોદેવર મુલ્યને મેળવે છે ?
સિધ્ધતા મનની તિગ્ધાણુ સમાધાન કરતાં વીતરાગ હેવ દરમાવે છે આસો-
ચના આત્મામાં હેમા આમા નિધન અને નિધ્યા દરન સત્ત્વ મરી ફેડી
દે છે આ મોક્ષમાર્ગમાં તિગ્ધાણ છે આમા નિધન અને નિધ્યા દરન
સત્ત્વથી ર્ગ ત શુદ્ધ જીવે આત્મા જનત સસારનાં જાજોઆથી વિમુક્ત
જી તપ છે

હા તો સ્વ-આસોચના એ મોક્ષનું પદ્ધિનું છે ત્યારે પર-આસોચના
નરકના ખા । અણી પદ્ધિ છે આસોચના જેવી થવી જોઈએ કે આપણે
આપણા જીવનની કાળાસને પ્રમ કરી ધાર્મ-સદીએ. એક કવિની નાચીની
લી રીઆના આસોચનાનું આ જ રૂપ દેખાય છે -

ઈ મતિદીન દીન દુષ્કલિંગી પારી કુટિલ વધારો ।

રેડી મતિ મતિ રજો નાથ, તુમ અપમો દિ ચિદદ્ધિ વધારો ॥

કારણ મે કીમો તુમ વરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ ફરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય જોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજાનો મારામાં અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામાં ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તે ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુદામાં પાખો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તે હિલરી ગંગા વહે છે દાનના ચિનાલેખો લખાય છે અને પાપને એ શિક્ષા તથા છુપાવાય છે

અષાઢી ઝગનમાં જ્યારે મેઘબર્ષા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની જોશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રગ-બેરગી ચિતરાવેલી પાખોને નીરબે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પગ તુ પોતાના પગની કુદરતા ઉપર એનું મન રહી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશસ્ત-સ્તુતિ જવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની છુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષનું જનવું જોઈએ દોષનું એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો ધણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અત્યુખી બનાવતા ચર્ઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા ધીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમણ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી આદર ઝોઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અકી-તહી

હસ-હસ નિનાદ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલે એ નાનકડી ઝૂપડીમાં આખ્યાત્મ-યોગી આનંદમનજી સ્થપનમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમને એક સિધ્ધ બંધાર બીએ હતો પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય ભેઈ મુખ્ય જાતી ગમે આનંદમાં ને આનંદમાં એ બોલી બીડ્યો. મરુદેવ, જ્યાં પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે આને ? સાધનારત આનંદમનજીના હાને આ રબંદો અચકાયા. એમણે હાથ વાસ, અહર આવે બને બહીનું સૌંદર્ય જુઓ, બંધારનું સૌન્દર્ય તો બનેક વાર ભેઈ ચૂક્યા હીએ પણ હવે જરા અહર ડબકી મારે ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

હા તો તમે પણ તેવી જ રીતે અહરનું સૌન્દર્ય ભોતાં થીએ. તમે તમારી જાતને વધારે બને પરખ કરે પછી આમોઝનાના આજ્ઞા સબંદે વધારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકશે નહીં તમે જો દુનિયાના સકલે પ્રમાણે જ ચાલે છે અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દષ્ટિ નથી તો તમે તમારી શક્તિ ખોઈ બેસશો. આલોચનાના સકલે પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા ધડિવાળના પે રહ જોવી ઉપર નીચે જતી રહેશે એટલે કે તમે તમારી મનની સ્થિતિને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ રૂઝવેલ્ટે પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો કુ મારા અંગે લખાવેલી આલોચના અને આશયોને વાચવો જ રહ્યું તો આ કમીલકર્મમાં મારા માટે બીડું કાંઈ કામ જ નથી રહે સિવાય કે કુ એ બધાવના જવાબ વાળવો રહ્યું.

તો તમે અત્ર અત્રમર્શિત કામ સખવા માગના હો તો વિરોધીઓની આલોચનાથી મજાશી નથી મુઝાશી નથી તમે આત્મરસ જનો બને પોતા અહીં જ પોતાની દિ ને વાળનાં થીએ તો આત્મ-દાન્વિતે લહેરાવે સત્તર તમારી નજીક જ હશે.

જોન ઉપાધ્યક્ષ,
કાલ મુનર્ષ

માણસના મનમાં હજારો ઈચ્છાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમાં પ્રતિક્ષણ ઈચ્છાઓ રૂપી દહેંગ આવતી જ જાય છે પણ એ ઈચ્છાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જેખમમાં મૂકશે કદપના કરો કે તમે કયાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામાં ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદ્દ ગતિ બની જશે તેમાય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહીં તો ચાર ઝગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામાં બસેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામાં તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી બાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતાં ડ્રાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યાં જ પેલાએ કઈું કે બાઈ, તમે ખુશીથી એની શરૂા છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમાં પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મદ્દતમાં લઈ જાય તો પણ શું તમે જવા ઈચ્છશો ? નહીં તમે એની મોટરમાં બેસવાનો સ્વીકાર નહીં કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમાં બેસવું જેખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈચ્છાઓ ઉપર નિગ્રહ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) ચલા કરે છે સામાજિક અશાંતિનું મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તે એક બાજુ ધાનના બજારમાં ધાન સડે ■ ન્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને બે ટક પૂરુ ખાવા પણ મળતુ નથી. એક બાજુ ધોમક લોધા પાસે વસ્ત્રોના દુકાનો ભરી પાયા છે બહેનો પાસે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચારતી રહે છે કે આ રમતી સાડી પહેરું કે તે રમતી ? ન્યારે બીજી બાજુ ભરતમાં એવી પણ ઓઓ છે જે પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે પણ પૂરતાં વસ્ત્રો નથી. આરે એમની પાસે જ સ્વરા માટે બીજી સાગી કે વસ્ત્ર મુલાં નથી. આ વિષમતા કેમ આવી ? ન્યારે માનવીની વૃષ્ટિ અસીમ બને છે અને એક બાજુ વિપુલ સમૃદ્ધિઓ આપ છે તે સ્વભાવતઃ જ બીજી બાજુ તેટલો ખાડો પડાવે જ

હર ન જતાં આપણે મુન્દાને જ લઈએ એક બાજુ વિશાળકામ-આકાશને સ્પર્શતા બેન્ચ-જેમાં ભરપોતી દારમણાં બેઠી છે તેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોના આવાસ રહે છે તેમાં ભરતો રેડિયોના સંગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંજી રહ્યા છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માણસો છે જેમને મકાનના નામે વહેંચેલા ધાસનુ મૂંઝૂં પણ નથી. ગામડાંઓમાં જમીનદારો પાસે એવી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી પણ કહેવે તે ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામસેવ કરી રહી છે તેમ છતાં ૫ એક આદમી પાસે સેકરે વીધા જમીન છે ત્યારે બીજી બાજુ એવો એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પાળવા છાત્ર ચાર વીધા જમીન પણ નથી સાચું કહેવામાં આવે તે ભારતનું આ ચી વ નવી પણ કલક છે એક તરફ ભોંકો રોટી માટે તલપી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફ સોનાની ઈંચો જમીનમાં ઘટી રહ્યા છે

ન્યારે એક બાજુ ખાતિ સમૃદ્ધિ છે અને બીજી તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિમિત્ત રીતે જ કાનિની ન્યાયા બચાઈ બેઠે છે સમાજ આખરે સમાજ છે બધાં માણસોને એક જ કોટિમાં મૂકી શકાય નહીં થોડી પશ્ચી વિષમતા તો કાયમ રહેવાની જ પણ એ વિરમતા અમુક મવાદામાં રહેવી જોઈએ. જેમ તો વિરમતા આપણી આંતરણીએ માં પણ છે મોઈ નાની છે તે મોઈ મોટી છે પણ જમતી વખતે બધી બેળી મોઈ તથા છે મોઈની સમાધ જમવામાં બાધક થતી નથી પણ કલ્પના કરો કે એક આંતરણી ૫ કમની મોઈ જમ તે ભોજનના બારે મોઈ પડશે. ભોજનમાં તો બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા મરવું જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સમૃદ્ધતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુગો હવાનો સમ્રાટ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામાં મદદ કરી, મનોરમ આકાશમાં ઉડવન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સમ્રાટ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઊડાડનારી હવા જ એ કુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમાં મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિકકા લાગશે અને શાકમાં કાર્ષ મ્વાદ નહીં આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો મ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સમ્રાટ અશક્તિને જ નિમત્તે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમાં મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો યિત્તરે ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોડો લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોડો પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસભત ગણાશે ?

ઈચ્છા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધી તો કોઈ ચિંતા નથી પણ માણસ ઉપર બ્યારે ઈચ્છાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ રોડની તૃણા બ્યારે મર્યાદાથી બહાર મઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સમગ્રની શીતળ આગમાં ધકેલ્યો હતો એવું દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ બ્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ રોડની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ રોડની હત્યા કાણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ રોડની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ રોડની ઉમર ધણી હતી એ જિંદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો ખત્રુ એની તૃણાને પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાઢે પહોંચ્યો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ મઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ઈચ્છાને વૃદ્ધાવસ્થા કદી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત્ત્વ અવિસરદાસ કહે છે

તુળ્ણા તૂ ન ગઈં મેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાથી જ્યોતિ ગદ્દ નૈનન સે,

પગ ઘાટે, કર કંપન છાગે કાજ ગદ્દ છોકનસે
 યે તુષ્ણ ! તુ ન ગદ્દ મેરે મન સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા શરીરની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
 એક વિદ્યુત સર્પ રહી છે જળપ્રચુના સાથી ગાદી ત્યુ પાડી ગયા છે એક
 દિવસ એવો હતો કે મારે કાળી કેસવાળી કાળા લમરની પેટે ઠિરની
 શાબ્દમાં વૃદ્ધિ કરતી હતી. આજે માંદીની જેમ એ શ્વેત સર્પ ગયા છે
 આંખોની બ્યોલિતિ પણ વિદ્યુત સર્પ રહી છે ને આંખો વડે પહેલાં નાની
 સોય પણ એક જ સંકેતમાં પડેલી રાખતો હતો. આજે સમો પુત્ર પણ પાસે
 આવે છે તારે પૂછવું પડે છે કે ઠોણ છે? ને પગ વડે હાથમાં વીસ-વીસ
 માઈલ ચાલી બેતો હતો. આજે ધરનો દરવાજો પણ ઓળખતો નથી. છોને
 માપણ આવે છે પણ રી તુષ્ણ તારો કેસો ગળગળો છે. શરીર જરાને
 લીધે જાગરે જાને છે તારે તને સુવાની આવી રહી છે.

માથુસ પેસા વડે તુષ્ણને શાન્ત કરવા માગે છે પણ પેસા વડે તુષ્ણ
 સમવચનો પ્રશ્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ લુગાવવાનો. દિન-
 માન્ય ક્રિતિકાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી અગ્નિ ઠી છુટ્યો નથી તેમ પદ્મ
 દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણ સમપ્ત થઈ નથી. એ વિચારો કહ્યું છે કે
 તુષ્ણનું માથુસની આંખોને કાં તો સતોષ દારણે અલગ થો પક્ષી મચા
 લ્યું ની આવી.

સુખ પેસા મગતું નથી. કારણ કે પેસામાં સુખ હોત તો તીર્થ
 અને સંસ્કૃતિ એવો લગ્ન ન કરત. આ તરફ તમે પેસા વડે કાંઈ પ્રયોગ
 વગર મેળવી શકતા નથી પેસા વડે હાલિન્ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
 પેસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકો. પેસાથી તમે આમ ખરીદી શકો.
 પણ પેસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પેસા વડે તમે પગચાલુ-ગૃહ ખરીદી
 શકો. એ પણ પેસાથી પગ થો નહીં જ પેસા તમને રોટલો આપશે પણ
 એના વડે સુખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તો પક્ષી માનવ સા ચાલુ હાથ
 સાઈન એવી પાછળ પડ્યો છે ?

પેસા વડે માનવ પોતાની આબજાને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુષ્ણની
 ખૂંટિ પેસા કરી જ શકતો નથી. હા સતેષ તુષ્ણને જરૂર સાંત કરી શકે
 છે જેની તુષ્ણ વિશાળ છે એના માટે સપ્તિ સદા અલ્પ જ રહેશે. એ
 લાઈ પુરોપ બધા દેવા લગી અનુભવ સંભાવતા કહ્યું કે એક અગ્નિ
 સપ્તિસપ્ત હતો. એ લાઈ એને મળી આત્મા નીજે જ દિવસે એમણે

જાપાના વાચ્યુ કે એ સમજને જોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટના લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિદ્રી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ ખતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે ફક્ત બે દરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો છુ

એના માટે બે દરોડ પણ ઓછા હતા જ્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અકિચનવૃત્તિ ધારણ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોષ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોડી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કપાયથી સૂકો રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોષ માને છે રાજી થઈ સો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે જ્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને એન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણ એને સતોષ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોષ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મહી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આતંકનુ ચિન્હ પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો બ્રીમ તોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, બે તમારા હૃદયમા સતોષ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા ભાગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોષવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જાગ્યુ નથી માણસને કાલનો ભય સતોષ લેવા દેતો નથી. એના મનમા ભય છે, કે બે મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શું ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અશ્વિંમ ભાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેલો ઝેરી કણ્ઠીધર, જેને કાઠપણુ જ્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્ગંધ-

તાનું નામ નથી. પેતો વિશાળ કાચા ધરાવતો જગરાળ કક્કા સુકું પાસ જ આવે છે બહામ અને સિંચાના દક્ષવા એને મળતા નથી પણ તમારા ધરમાં તે બહામ-પિત્તાના દક્ષવા જો છે તેનિક પદ્ધતીનું પણ તમે સેવન કરો છો શું તમારામાં સક્રિય વધારે છે કે પેશા સુકું પાસ ખાનાર દાથીમાં (સજામાં દસાદસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાથીની સક્રિય જોડે માનવ-સક્રિયની તુલના કેમ કરી શકાય? એની સક્રિયનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખેરાકની સાથે વિદ્યામીન પણ મેં છે તમે વિચારો છો કે વિદ્યામીન તો અમારા આઘ પદ્ધતીમાં વધુ છે પણ દાથીના ખેરાકમાં જે વિદ્યામીન છે તે એ બી. મી.ના નથી પણ સતોતનું વિદ્યામીન છે તમે એ બી. વાળાં વિદ્યામીન તો લીધાં છે પણ સતોતનું વિદ્યામીન તમારી પાસે નથી જે દાથીને તે જાનમાં જ મળે છે મારે સપ્તિની આદ્ય એ જ તો તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિત્ત અવસ્થા છે જ

ચિત્તાથી જીવાનો ઉપાસ

કેવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોત લાવવો કેવી રીતે? પેતાની ઈચ્છાઓ ઉપર એક મૂકવા મારે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ તમે અવર આધિક રીતે પવિત્ર છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સજાના સાંપની નથી અર્થાભાવની ચિત્તા નિરાત તમારા પેટો કરે છે તે તેવી રિધિમાં તમે તમારી ન તર એ લીધો બહુ લઈ જાઓ કે જેમને મેં દેહ પૂરું પૂ આવાનું પણ મળતું નથી સ્વારે સાંપડે છે તે સંખ્યા-દાથીની ચિત્તા જ જોને સાંજે આવતું મળે છે તે આવતી કાલની શરીરો પ્રશ્ન જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે ત વાનવરજીને જરા મ બીરતાપૂર્વક જુઓ તે તમને જોને વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિક ચિત્તિ તમારા કરતાં પણ વધુ નજીક છે તમે જેમને જોશો તે તમારું મન એક નવની યદન જાનવારું વિદ્યાનાં વાદ્યનાં દરી ત ત અને તમ પેતાને નિજામ સદાય તેઈ શક્યા પણ તમે જો તમારી તુલના નિજામની સાથે કરવા મેસરીશો તે નિજામ નવની પુત્રમાં તમે મુકઈને કદિ જની તરીકે જો પડી તે તમારા હિતન સાધન પણ બની તરીકે. મારે ચિત્તાથી પિસ્યમિનીથી મૂકા મયા મારે તમા તમા થી નીચે ત તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે શેખ શાદી બહુ બીડલરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાદી કાન્સીના પલુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાદી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસ્ન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના હા કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જોડલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં હદનો દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાદી કાન્સીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક તસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉધણ-પાથણમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાણો ગયા એમનું હૃદય આવા છવન કરતા મૃત્યુને ખીત કરવા લાગ્યું અને એને આશ્વિનન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના લ અને દોષ દેતા જેવા આજળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂલા તરફ એમની નજર પડી એના બન્ને પગ હીક નહોતા અને એ લગડાતો ઘણી મુશ્કેલીથી રતો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાદીની વિચારધાગએ પટ્ટો ખાધો તેઓ ખુદનો લાખ લાખવાર આહાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસ્ન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી જોઈયો એમણે ગિયાયુ, અને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બન્ને પગ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા વિચારને દોહ જ દાગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ બેરાઈ આવે અને કુ ખના વાદળા ટૂરી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબથી ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા જગતા પણ વધુ નજાળી ઝિંધતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું ફલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન કુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર ઝણઝણી જોડે જ્યારે એ દુખી જનો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ જામને કુખી અગર કુખીવાને જોડો તો એના મોઝેમાં તો સહાનુભૂતિના ન્વર નીકળશે પણ સુખના પારણે જુતતી એ વ્યક્તિઓ વધી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતા નવા તેઓ અકાર અને ઈર્ષ્યોની આગમાં બળી જશે મૂંઝા અગર મહેલ બાણી જોડો તો પીડ અને વ્યથામાં એ દુખી મરશે અને બીજા જ કાઈ મૂંઝાને જોડો તો હમદર્દીના એ મધુગ જેવું બંદરો

હા તો તમે આધિક અભ્યાસની ચિંતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને
 જુઓ. કેટલાક કુપુત્રની ચિંતામાં જળાઈ રહ્યા હોય છે. બેટો તો મળ્યો પણ
 તે તમારી આરાધના હીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર
 અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના ત્ર્યે વૃણાથી—તિરસ્કાર થી બરાઈ
 બિચુ છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી જાય છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર
 ન મળ્યો હોત તો શું ખેડું હું ? આવી ચિંતાના ઘેરા અધારા વખતે
 તમને દશરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખમી
 દશરથ શા ન ધન્ય બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા સદુ અર્થાભાવનું
 સિદ્ધાસન પણ તજી દીધું. આરે તમારો પુત્ર તમારી આરાધના છતાં બે પૈસા
 છોડ્યા ત્યારે નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છો. પણ અહીં તમે શૂંસ કરી
 રહ્યા છો આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઉઠાવી
 લઈ પુત્રરાધના ધર ઉપર લઈ જાઓ. કૌરવકુળના સદારક કુર્માધનને શાં
 કરે જેની પાછળ આમે રાજા પુત્રાદે સો વખત આસુ વગાડ્યાં હતાં.
 આવા સમયે કસને શાં કરે, કૌશિક અને ઔરજએળના ઇતિહાસને સ્મૃતિ
 પૂર પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના પિતાએ કારામહાની અધારી
 ઠાકીએ મળી હતી.

આરે આ દુર્જનિયો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે
 એ વિચારી ખુશ થઈ જશે કે કુર્માધન કરતાં તો મારો પુત્ર શાખતલો
 આરો છે. જામે એ પૈસા ન આપે પણ કેલ્લિક કસની જેમ એણે મને કાશ-
 મુદમાં તો ધીક્યો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રવેશે તમારો
 રાજ એતલો થઈ ની મુલાલાવ પ્રેમજાતમાં બદલાઈ જશે. એમાં કાઈ
 આશ્ચર્ય નથી રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉત્તમ વનને વળી પાછું
 લીધુંજામ કરી મુકશે.

આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કડુ રસબન્ધ
 લીધે રોજ કથ-કથાસ થયા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં
 તો દીકરા થઈ મેરી આરો પણ આમ ઘેરથી નામી નઈ દીકરાને પ્રવેશ
 અહીં પણ આધ્યાત્મિક અનુદ મેળવી શકો તો નથી સરિખ તો વીરોત્તે
 પશ-મારમ છે બાએઓનો નરો.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અષ્ટોપાકાંઠા
 ઉપર જેમાં વનવાસ ત્યાં મળે છે સમને, પણ સતી શુક્રાચરી સીતા પણ

વનની ભીષણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કબોચને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારુ જ ગલ પણ અયોધ્યા યાત્રા તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તથા શકે છે વન-વગડાના અસીમ કબોચ સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે જુલ ભરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ ભણે તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે ન્યા કૈકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પૈત્રી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કૈકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ જની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે-અને અર્થાત દૂર કરશે તમારું મન જ બોલી જાકરો, આ લાખ રીતે ખૂરી છે પણ કૈકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરની જે પ્રેમ ગંગા સુકાઈ ગઈ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વાધિરાજ પુરુષલુના દિવસો ગાથી રચા છે પુરુષલુ પવનો સ દેશો છે કે અતરનો દીપ પ્રગટાવે આજનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને માંગે મનની વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવેલા આ બધા માટે જ્ઞાનની મશાલ જાગવવી પડશે. કારણ એવા વિના જીવનની બધારી રાત્રે તમે આજળ વધી શકશો નહીં.

જ્ઞાનના બધાંર છે જ્યારે જ્ઞાન પ્રકાશ છે તે એવા પ્રકાશ છે કે જેને તેજની અવસ્થા નથી તેમ નથી જરૂર વાહની. જ્ઞાન સ્વત પ્રકાશમાન છે એને બન્ય પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કુ તો કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સુષ્પ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના કાળમાં જ આપણા પથને પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાતના એક સરખા પથ બતાવે છે ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આજ્ઞાજી આપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સજાન મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બધી આજ્ઞા પ્રેરિત જાન છે જ્યારે રાત્રિના સત વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“યા મિથા સર્થે મૃતાનાં તસ્વાં આપતિ સંયમી”

હો પ્રણીઓ માટે જે બધારી રાત છે તે જ જ્ઞાનીઓ માટે પ્રકાશથી જળદળની રાત છે બીજા બાજુ સૂર્યના પ્રકાશ કેવળ આજ્ઞાજીઓને જ નહીં બાકી વચરનાને પણ પ્રકાશ આપે છે

જ્ઞાનના આપણે આ જા બનત-બનત કાળથી બમનો રનો છે કુ ખતી બધારી રાતમાં હરો રો છે એને સુખનાં દેશન થતાં નથી ત્યારે મદા પુરા જગજાન મદાગર જીવનસાનિનો સાચો રસ્તો બતાવતાં કહે છે.

જાવન્તિ જવિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેતે દુક્ખ સમ્ભવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડા ભડે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર એસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા ચાહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રગ્વસિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમા ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવ્યા વીતરાગ દેવ કરમાવે છે “પદમ નાણં તથો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ જવાબદારિક ક્ષેત્રમા પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્ત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના બાવની ખબર નથી તો તે વેપારમા સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ધાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના ભેન્ની ખબર નથી તો એનો ભ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ધનિયમધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનંત-અનંત જન્મ અજ્ઞાનમા વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો ઠપાં છે જ્યાં ઉદરોત્ત અથાથ બતાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કોઈકોનું રામનું બતાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે બચુતા હશે અમેરિકાની રેડ ઈન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બતાવે છે કે, જેની મૂંપડીમા વધુમા વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમા પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જંગલી જાતિ-એનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મથાં બાદ એની કબરમા જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, સુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમા દફનાવવામા આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિદબજીનું કારણ અજ્ઞાન જ બજાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ દરાવ્યા છે તમે સાલળશે તો કે પી

જરો. ઝોબી જાતિમાં દર વર્ષે થોડાક નોકરોને કેવળ એટલા માટે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત વ્યાદસાહેને પરલોકમાં નવા-નવા જનુઓ મળતા રહે. આ થોડો મનુષ્યોની જોખરીઓ વડે પોતાનું ઘર ટકાવે છે અને એની ચોરી થતાં શુદ્ધ સુદા કરવા તેવાર થઈ જતા હોય છે. તે જાદી સુધી સંબંધ્ય છે કે ખદ્દાની મુશ્કેલીની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે ડાકના કરે છે એમની ખસેથી કંઈક માયના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ ચડી-મડી અને જોગણીઓને મનાવે છે અને ડાકના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ જાય, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્જાળના છે શું દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સાદુ જીવન જીરું કરી શકે? જો એમનામાં ત્યાગ હોય તો સસારમાં કોઈ કુખી રહેવા નથી પડી તો કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેવા જ નહીં.

જેમ જીવનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરો વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાણ પર કારોત્તો નથી એટલા જ માટે તો આપણે મનામણી કરવામાં આવે છે હાં તો હું કહી શકો હતો કે ખદ્દાની મુશ્કેલીની માતાઓ દેવી પાસે પ્રાર્થના કરતાં માને છે કે મારો દીકરો પહેલાં નબરનો થઈ જાય. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સ્વયં સત જાય, સારો વિદ્યાન જાય એવું ન માગતાં પ્રથમ નબરનો થઈ જનારવાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું અશાનનું જ કારણ છે.

સ્વામાનિક અધ્યાન કરતાં માનિક અધ્યાન વળી વધુ ભયંકર હોય છે. તે અધ્યાન એ-વારની આવૃત્તિ-બોધ મેં છે. અવાર માનિક અધ્યાન દળારો લાખેનું જક્ષણ કરી મધુ છે પ્રાચીન મેક્સિકોના નરમેષનું રમરજી કરીને કોને શેમાય પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસ્યા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વીસ હજાર માનુષ્યોને સદ્યાર ઘતો દતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ હજાર મુજબની માને છે. આ જિવિ તેમને મન એટલે. આપણને દતો કે ત્યાંના નતિઓમાં એ માટે વિચિત્ર સંધિઓ થતી હતી. એક રમુજેન પસંદ કરાવું અને નિવન સમયે શુદ્ધ મધુ એમાં ૭ નાનિ જણાવતી થતી એવું ચર્ચિત. ૬ કમી નરવા અને ૭ કમીઓને દવાની સાથે જલિમા દોમરમાં આપવા દતા.

આ રામ રામ બોલા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કોણ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજ્ઞાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજ્ઞાનને સીધો મોઢું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજ્ઞાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જાણસ્ત સઙ્ગસ્ત પગાસણામે ।

અજ્ઞાણ મોહસ્ત વિચક્ષણાએ ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પથ્થ કાકરા દેખાય છે એવું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તજી દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મધુક વચાજન એક પ્રકારનું અજ્ઞન થાય છે જો એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પથ્થ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડરશે છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જોવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પથ્થ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેરી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પથ્થ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિજગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરત્યાપણાનો અનુભવ કરે છે. સામા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ વિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એવું પરિણામ સારું આવતું નથી કાઢીને જે સગ્રહશૂની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દવા અથવા જાણ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાગે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુબેસો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા જ્ઞાન દ મારે છે જે એને તુલ્યતા પહેચાડનારા હોય, અજ્ઞાનમા આત્મા હેપને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેપ સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ લય કર લાગે છે અને સોનું અને સાદી આકર્ષક અને ગ્રાહી લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને લય લાગે છે, તેમ અસત્યથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરો ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પોદિના વિનિધિ લયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્લય બની રાટ્ટીએ છીએ. પરંતુ અજ્ઞાનને દૂર કરવા માટે

જેન દશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે એ કેવળ સમ્બન્ધ સમવૈત જ્ઞાન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમ્બન્ધ છે તે જ્ઞાન સમ્બન્ધ હોય છે સમ્બન્ધવન્ના અભાવે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે પછી કહેતે તે અવધિગ્નન પણ કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપદ કહી દોરી જાય છે અને આત્માને નિઃશયુક્તના દશન કરાવે છે તે સમ્બન્ધ જ્ઞાન છે હુ જોયું છું કે અને મારું સ્વરૂપ શું છે? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકે છે? આ સમસ્ત જોષ તે સમ્બન્ધ સમવૈત જ્ઞાન છે મારે અને જ્ઞાન કશું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો એક સમજ લે છે નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુદ્ગલને પરથી આત્માની આસક્તિ છીડી જાય છે કિંતુ આત્મા ઉપર ન્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે ત્યારક સંધિને પ્રાપ્ત્ય છતાં એમનો ઉપયોગ જોડી રીતે કરે છે

બૌદ્ધાદ્યો એવું કે કુપું હતું કમવાન મદ્યવીર જેવા પરમધર્મિય સતને મુગ રૂપે પામ્યા છતાં એણે ક્યાંયની પરિણતિમાં વધારો ક્યો હતો. આશ્ચર્યની વાતમાં કહુ તો એણે જનનમરણમાં વધારો ક્યો હતો.

જ્ઞાની બંધિત આશ્ચર્યના સ્થાને સવરણ ઉપાન કરી શકે છે ન્યારે અજ્ઞાની સવરણ સ્થાને આશ્ચર્ય ઉપાનિત કરી શકે છે તેથી કમવાન મદ્યવીર આશ્ચર્યના સ્તરમાં ફરમાવ્યું છે કે

જે આસર્યા તે પરિસર્યા
જે પરિસર્યા તે આસર્યા ॥

આવની સમ્રાટ જાત અસિદ્ધાશ્ચર્યના ચર્ચા દત્તા તે આશ્ચર્ય રચાન છે પણ ત્યાં એમણે કેવો સવર ક્યો? પર-પરિણતિએથી ફર રહી સ્વ તરફ વળ્યા. નર્મ દળનાં પદ્મસાથી તેઓ ન્યારે ધમી તા દત્ત ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ સેવક મારે નીચે નમ્યા કે અને વળાંક લીધો. જેને મારે તું નથી રચા છે તે શું ત્યારી પાતાની વસ્તુ છે? અને જ્યાં પર તે મમાર ક્યો છે તે પણ શું તારું છે? આ સીન્દર અને મુખ્ય એ જામું તારું નથી. પરંતુ તું પુરુષ જ્ઞાની સતત પાછળ રાગી રંગો છે તિચ્છાગની આ મારા શુભમાંથી શુભતર થતી મર્મ મેં મીક જ દાસમાં તે દાસ કેળી અને શુદ્ધ જ્ઞાન મેળવી મુદતમ જાની જાય છે અને એવું પરિવર્તન કેવળ જ્ઞાનમાં થાય છે એમને આશ્ચર્ય કેવળનો અર્થાત વ જનમથી જોડે છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિજ્ઞાના ભવનમાં કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેણે જ ભવનમાં એક ફત્તરોને પૂરા દેખે તો એની શી દશા થશે? કેવળજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ધણું જ્ઞાન તેને હશે તે પણ જતું રહેશે અને ભૂંડી ભૂંડીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય ડ્રવિએ કહ્યું છે

લીલા તાકુ સમણ ન અદ મૂવત તે ડમર ગુમાઈ ।
રાગ દેષ ત્ત્વ કિન્નસે કરત હૈ ષઠ વ્રહ્મ રહ્યો છાઈ ॥
કૈસે દવાન વાંચ મુઝન થીંચ, મુઝ મુઝ કે મર જાઈ ।
લશ્કર અવની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં મુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં મુધી એની વિટબણાઓ સમાપ્ત થતી નથી

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીઠુબત્તી વચ્ચે છે. સળગતી મીઠુબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીઠુબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતાં કે નવાં કરતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન સ્વ અને પર બનેને બાંહે છે હું કાણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુએ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક પ્રગટાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી. જૈન તર્ક બાપા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે. જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે સ્વ અને પરનો વિભેદ બાંધતા શીખીએ. બોલવાયેલા હંમરો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જશતા દીપકે હંમરો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધિકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હંમરો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાનો બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી શૂરવ્ર જોની બધી વાતોનો ડગલો ને પગલો વિરોધ કરે છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં નથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારેલો પ્રકાર આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એના વિરોધ કરશે જોણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટો બગણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લગાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્યકારમાં રહી શકેલા નથી પરંતુ બધાની વ્યક્તિ પ્રમાણ પ્રમાણથી એવી તો ભક્તિ કે જાણે કૃપા પ્રકારથી ભાગી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે ચોખ્ખા લાગતી હોય પરંતુ તે સદૈવ તેવાજ રૂપમાં આવરવા ચોખ્ખા ન થે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસ વ્યક્તિ માટે તે જાણવાજ છે સદાને માટે ન જાણવાતો એવો કુવ સિદ્ધાંત છે આને આપણા સમાજમાં દેહલાય શાંતિ-સ્થાને એવા છે જેને કારણે માણસને પ્રજા કષ્ટ વેડવું પડે છે તેમ જ્યાં રોવા કળતા પશુ એ નિષ્પ્રાણ રિચાળેલા સમને ખભે ઉપાડી ચામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૃત બચ્ચાના સમને ખાતીએ વળગારી રાખે છે તેમ અધ વિશ્વાસુ વ્યક્તિઓ મૃત રીતિ-સ્થાનેને વળગી રહે છે.

જ્યાં સુધી જાળકને છેમો માસ પશુ બાધી હોય ત્યાં સુધી માતા એને પોતાની ખાતીથી જુદું કરતી નથી પરંતુ જે કણે એમાંથી કૈતનની જોવા વિદાય થઈએ છે તે જ કણે પોતાના એ લાગીલા મેડાને તે આગવુંદેના લાગમાં બાધી દે છે જેને પોતાનું દૂધ પાશુ છે જેને અનેક પ્રકારના કામ કર્યા છે જેને જસ એવો રચાને આવળ સંભળી તે જ્યાં કામ હોયે રોયે આવે છે બાધી રાતે પોતાની બીધ કરામ કરીને પશુ એને દાહરગાં ગાઈ પારણે સુવચનુ છે બાધી બાધી રાત સુધી એને બોળામાં લઈ મેમી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે અને એને સુખમાં સુવચનુ છે એવા જાળકને આળે તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે બાધરથી ચાર માણસે આવે છે અને માતા પિતાના હાથે તેમને પોતાનું જાળક સોંપી દે છે એને પારણામાં સુવચનવા નહી પરંતુ આમે એકી તેમાં સુવચનવા સોંપી દે છે.

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં હવન છે જે સ્ત્રીને માટે વર દાનનું કામ કરી રવાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હ વરો કથી સહેવાના આવે તો પણ તે આપણે સહીએ અને એમનું રક્ષણ કરીએ પરંતુ જે સિવા મેમાં હવન જ નથી સમાજ અને દેસ માટે જેમાં કઈ વરદાન નથી ઉદ્ધક એને જામે તે અભિષાપ્ત કામ કરતા હોય છે તે તેવાને વળગી રહેવું તેઈએ નહીં ચોખ્ખા સિવાળેના પરિપાશનમાં ટેલથી પ્રસન્નતા માય તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અપોગ સિવાળે ઉપચારમાં પણ થવી તેઈએ.

એક પરમાં જાળનો પ્રસન્ન દનો વર-વધૂ ચોરીમાં મોં દનાં બદે

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહીં, આખોય મહોલો પડવા પાડતો હતો. વાળિજો વાગી રહ્યા હતા. વર-વધૂ ચોરીમાંથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જ્યાં તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાબુ આવી. વરના પિતાની દષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પશુ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી ચિંતાથી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો બાણે ધરતીક પ જ થઈ જશે એમ માણુસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો ખર્ચો હિસાબ લેડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે.

એ જ દુર્બળતાથી પિતાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાંકી દીધો. ઘૂંઘટ તાણેલી ઢીંગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું, અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા.

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયાં. આજે એમના હાકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે. મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંજ રહ્યું છે. વર-વધૂ ચોરીમાં બેઠા છે અને ગુરુદર્શન જવાનો પ્રેમામ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુધ્ધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા ‘દેવી, હવે કયો રિવાજ બકી રહ્યો છે તે બોલી ‘ધરના રિવાજોને તમે પુરવો શું બાણો? બાવ, એક મિલાડી લાવો,’ પતિદેવ બોલ્યા ‘મિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમાં મિલાડીની શી જરૂર પડી છે?’ દેવી બોલી ‘તેથી જ તો કહું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે જ્યારે આપણે લગ્ન થઈથી જોડતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક મિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે બહે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-એટલાઓ કરતા આવ્યા છે તે બધું કાર્ષ્ જોડું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા! બાણો, એક મિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊડશે.’

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય! આખરે આસપાસના પાડોશીઓ પાસે ગયો અને પૂછ્યું, ‘મિલાડી છે?’ લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, ‘મિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?’ જે કોઈ આ સવાલ સામળતું તે ગરકરી કરતું આખરે કપાક લટકતી એક મિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પકડ્યા ગયો. તો તે એના ઉપર કપટવા લાગી. (સભામાં ખિસખિસાટ)
મહામુસ્લીમને એ બિસાડીને મનાવી શક્યો. બિસાડી નહિ આવે તો ફેલી
ચિદરો. આખરે બિસાડી બાવી બને એને એક રોપણા નીચે બધ કરી
ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહો. આ રીતિરિતિનો
શું છે? આવા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માયું કે નથી ધરા
બા આપણી માતાઓ આપણા હાંદવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ
પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જુદાંમાને પૂજે છે જુદાંમા તે
કઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને પણ એ
પૂજે છે. દેવ વધી સાનમના દિવસે ચૂથાને ઉપવાસ કરતી તેઓ પેટે હક
જેને છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને બન્ય સામઝીઓ સળવી દેવીને
પૂજવા જાય છે અને એમની પાસેથી એક દીકરા માને છે. અરે જેને
બાળીકા ડગલ દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે
આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવોને શું ફોજ તૈયાર કરી છે? સત્તાનજદિ
સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂઓ પાડી રહી છે નહરજી કહે છે બધી વસ્તુ
ઓનું ઉત્પાદન કરતું, પરંતુ સત્તાનજદિ ન કરે (સભામાં હસાદમ)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પાસે કેટલા
દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ અરેખર દીકરા-દીકરીઓ બાવી રોકે
તેમ છે અર્થાત્? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઈત્યાદિ સામગ્રી ચડાવે છે અને
એમની સામે જ જાન એ જાણુ ચટ કરી જાય છે તો જે પેતાના માલ
સામગ્રીને પણ જાણવી શકતો નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજનારી માતાઓને પૂછો
તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તેઓ
શું જાણ બાવી? (હસાદમ)

આ જાણુ શું છે? બાળીકા માત્ર અધર્વિશ્વાસ છે અને જેો બાળીકા
માતાઓએ પોતા કરી છે અધર્વિશ્વાસ તે અધર્મનો પુત્ર છે. બાળીકા
છે ત્યાં જ બાળી નિઝદળ રહિઓ જાય છે આપણા સમ ત્યાં પ્રચીનને
નામે ~ રિવાજે ચાલો ત્યાં છે એમાં કેટલું કારણ રહ્યું છે તમે કદી કંઈએ
વિચાર કરી છે?

એક કિશોરની જ વાત થયો એની ચિત્તામાં પુત્ર નિચારો મરી
તો રોય છે ની દીકરી માટી કઈ દોય અને તેની આધિક શક્તિ
નજાના દમ તમના ની રિચીતના અમલ કરે એ શાંત ને ની સર્ત

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતાં કાઠનામા એવી હિમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રીતે દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, જ્યારે આવી રીતેએને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ જ્યારે એ જ બાબતને આવરણમા મૂકવાનો પ્રયત્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે બે આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે ? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તરતનો સ્વીકાર કરવા દેતું નથી.

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે. સો વરસનો ધરડો ડાસો મરી જાય, તો એ બધાંયે રડવું જોઈએ જેમ જન્મા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કાઠના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી લહેને આમુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં જ્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા બેસી ઉજ્જૈનથી રૂઢિગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા ભાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ આવતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો. હું ગભરાયો આટલી વારમા આ શું થઈ ગયું ? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો જી જી જી . નો અવાજ તો લાગ્યો હતો પણ આમુ તો એકેયની આંખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જે, લાહું લાહું ખાજે, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા લખી ગઈ. અને પછી જી .. જી તું સગીત ચાલુ કરી દીધું (સભામા હસાહસ)

તમે હરમા, અને વાત પણ દસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને જ્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે જી જી તું સગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કાર્ષ પશુ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમા જન્મેલી વ્યક્તિને આતુ નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો સુવાન પુત્ર જેણે હજુ સુવાવચામા પહેલું જ ડગલું ભર્યું હોય, અને તે બે ઘડાં બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂગ થઈ જાય છે સુવાન

પુત્રની શાસ્ત્ર લેઈને એમનું સિદ્ધિ થઈ પડે છે જોડા શોક એમનાં સિદ્ધિમાં વધી જાય છે અને જાતરનો આગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે પરંતુ જાતર વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન લેઈએ. શાસ્ત્ર કોઈ આધારમાં બદલતા મન માટે જ્ઞાનની મહાશક્તિ જાતરનાં શીખોડુ ખા અને શોધની અધારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કોઈ કોતરી વિચારો તમારો સુવાન પુત્ર ત્રણે પરંતુ એનો નામે જાણ તે હજુ હવાત છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી એવા કરતાં તો તમારી વાણી શીલીક્રમ છે ।

દુ ખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે દુ ખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વર્ણક બાપો અને જરા કોઈપણ વિચારવાની જે પાડો તો દુ ખમાંથી પણ સુખ શોધી શકો છો. બાપા દુ ખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ત્રણે એ તે ખોટું યશુ પરંતુ સારું શું કે રોકવાનું જાન ક્યાં નહોતાં, કેટલાંય માર્ગો આપતાં હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેલવા રહ્યા. એ સારું જ પણ નહીં તરબોળે આવિતું સિંધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછા વળુ બિચારી વિધવા જમાત. એની વૈષમ્ય હજી લેઈ લેઈને કેટલું દુ ખ થત ! આપણે આપણે શોકમગ્ન થકુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હાથને એવો આધાત લાગત કે નાલે વીજળી પડી હોય એવા દુ ખથી તો બંધ નથી થયા

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને નહવશો તો દુ ખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકો છો. જે આવકો થેર જાત્રો છે અને જેણે વીતરાગને વધમ બનવું ક્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકે તો નથી એ તે એમ જ વિચારો કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે માટે થેર આંખો હતો પ્રેમનું શાશુ સર્પને આંખો હતો તેથી તે એને જાત્રનું કૃષ્ણ મળ્યું હતું પરંતુ તે આશુખ જોણું સર્પને આંખો હતો. જો એનું આશુખ વધારે હોત તો જિન-સાસનની પ્રશ્નવત્તા કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે રોકો મોટા થાત તો પામપૂમથી એના જાન જીવત. જનમાં દોડ્યો માણસો લઈ જાત વધુ જાવન અને સાથે પચ્ચીસ દળારની થેલી લાવત. કોઈ મોટો મર્દને વહીસ રોકેર કે એનિનિવર જાત અથવા દુ કાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ઇડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ધેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગ્મા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનુ હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બાતોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની ખ્યાતિ ફેલાય છે

રૂપરૂપનાની સાથે શ્રીવરમાનના પણ હોવી
જોઈએ.

શ્રીવ વિનાન જવન એવે મધામ મેનના નાન

પુત્રની ઘાત નોંધને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. બિડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અંતરનો ખાંસિ આંસુ બની નીકળે છે. પરંતુ આને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શિક્ષક બિડા અધારામાં ફાટકાયા અને માટે જ્ઞાનની મસાલ જલસવી રાખતાં થીંપેા. દુ:ખ અને શીક્ષની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવેા જરા બિડા કિતરી વિચારેા. તમારો મુચન પુત્ર ગમેા પરંતુ એનો નાનો કાર્ધ તે કહ્યું કથાત છે. ડેટલાક એવા પરિવારેા પણ છે જેમને ત્યાં એકે જ પુત્ર નથી એવા કરતાં તેા તમારી વાણી લીલીજમ છે !

દુ:ખમાંથી મુખ્ય શીક્ષણની પણ એક કળા હોય છે. દુ:ખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારને વળાંક આપેા અને જરા બિડાસુપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડેા. તેા દુ:ખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુ:ખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગમેા એ તેા બોલુ મધુ પરંતુ સારુ મધુ કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યા નહોતાં, ડેટલાંય ખર્ચાં આપતાં હતાં સાથે મેલોએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર કહ્યું અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેકવા રહ્યા. એ સારુ જ મધુ નહીં તરતે કાવિતુ વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તેા જતો રહેત, પણ પાછા વધુ મિથ્યારી વિધવા બનત. એની વૈધન્ય દસા નોંધ નોંધને ડેટલું દુ:ખ થાત ! આપરે આપરે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે લગ્નને એવો આશ્રય થાયત કે નણે વીલગી પડી હોય એવા દુ:ખથી તેા મંથ જાયે ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને નદરેા તેા દુ:ખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશેા. જે આવડતે મેર જન્મમેા છે અને જેણે વીતરાગને ધમ અરજ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકેા નથી. એ તેા એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સમઘન એટલેા હતો. તે મારે મેર આબો હતો. પુત્રનું બાપુ લઈને આબો હતો તેથી તેા એને આપણું હજી અનુ હનુ પરંતુ તે આપણુ મોઢુ લઈને આબો હતો. જો એનું આપણુ વધારે હોત તેા તિન-સસનની પ્રભાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ આ આમ વિચારો છો ! ના તમારું મન તેા એમ જ કહે છે કે દીકરો મેરો થાત તેા ધામધૂમથી એવા લગ્ન ઉજવત. જનમાં દોહડેા માણસો લઈ જાત વધુ આપત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મેલી લાવત. દીકરો મેરો લઈને વહીવ જોહર કે એન્જિનિયર બનત અથવા દુધાનમાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતન્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂરમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ત્વ ઝળન્તમો માયો ણિચ્છુઘાદિયો ।”

નદી સૂત્ર.

આક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત (પ્રકાશ) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવે શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદ્વેશને સમાપ્ત કરી વીતરાગદ્વેશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોતું અનંત કળશી ખાણમાં રહે છે એના પર માદી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદ્વેશને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિર્જરપમા આવે જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે ખરું પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોય થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“इह भविष्य भस्ते ! नाणे ! परमविष भस्ते ! नाणे तदुभय भविर नाणे !”
“નોવમા ! હહ ભવિષ્ય વિ નાણે પરમવિષ વિનાણે સદુભય ભવિષ્ય વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

મણુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં અર્થનું ઉકુચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરલાવે પણ સાથે જાય છે અથવા બન્ને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરલાવમાં પણ, અને બન્ને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાન જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો અગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પશુપત્તુ પત્તં પ્રાપ્તવતુ પત્તં છે દીપાવધીમાં તમે વીજળીએ અને દીપમાળા વડે વમાવ્ય કરને સમવો જો પાતુ આ પત્તં ઠરીરને નહીં આત્માને સમવવાનું પત્ત છે એમાં દ્વન્દ્વપ્રકાસ નહીં શાવ-પ્રકાસ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્વન્દ્વ-દીપક નહીં શાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો અગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદ્ગુણ છે આગમની શરૂઆત કહું તો આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્યજી સૂત્રમાં લખવાનું મહાવીર કહે છે

‘ લો કાયા સો વિષ્ણવાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી કહેતે તે અસ્પર્શ રહે અજવા અશ્રુદ્ધ રૂપે, પણ રહે છે અવસ્થા નિત્રાત્માં અજ્ઞાનનું મેરુ અજારુ છે તો પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનતમો શાસ ખુલ્લો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમન્ય અનતા અનત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મચિત્ત કરી લે તો પણ તેઓ આત્માના સપૂણું જ્ઞાનગુણને ઢાંકી રાકતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિજગુણ છે જેમ સૂય ઉપર ઢાળો વાળ આવી જાય એના પ્રકાસને ઢાંકવાની એટા કરે તો પણ તેઓ સપૂણુ પ્રકાસને ઢાંકી રાકતાં નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલે પ્રકાસ તો જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ જણાઈ શકે

તેથી / કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું ઢાંકી રાખતું નથી કે જેને કારણે એના મૈતન્ય ગુણ જ વિશુદ્ધ થઈ નવ નહીં-તો સપૂણુ આવરણ આવી / ત્યાં આત્મા જડ બની જશે પરંતુ એનું કરી થઈ રાખતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનનો બેઠ
રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્સ અણન્તમો માનો નિઃકુલ્લઘાડિયો !”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે.
અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યો છે.
અને એવા પણ ભવ કર્યો છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સાંભ્રામ્ય રહ્યું છે તેમ
હતા જ્ઞાન સંભાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે,
જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સંભાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી
શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણુમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે
છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની ખડાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે
શુદ્ધ થઈ જાય છે તેની જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને
અંતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃકુલ્લપણા આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ અંતમ થઈ શકે છે કારણ તે
પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોય ત્યાં થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો
નિઃકુલ્લ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી
સ્વરૂપા ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“દ્વ મવિષ મન્તે ! નાણે ? પરમવિષ મન્તે ! નાણે તદુમય
મવિર નાણે ?” તોવમા ! દ્વ મવિર વિ નાણે પરમવિષ વિનાણે
તદુમય મવિષ વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શ્લોક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના
પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉકુચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ
સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની
સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે
અથવા જન્મે ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન
કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે
છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને જન્મે ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે
સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃકુલ્લ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રીની
પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મરિય મન્તે ! જરિતે પરમરિય મન્તે ! જરિતે
તથુમય મરિય મન્તે ! જરિતે !

જ્ઞાતર—“ગોયમા ! હા મરિય જરિતે જો પરમરિય જરિતે
જો તથુમય મરિય જરિતે !

—ભગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તવક

અણુધરેલે મી મૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સજાધે ભગવાન મહાવીરને
પ્રભ પૂજ્યો પ્રભો ચરિત્ર આત્માની સાથે આ જ ભવમાં રહે છે કે
પરભવ પશુ સાથે જામ છે અથવા બને ભવોમાં સાથે રહે છે ? એનું
સમજાવન કરતાં વીતરાજ દેવ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બોલ્યા હે મૌતમ !
ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ ભવ માટે રહે છે અને તે પશુ
વર્તમાન ભવમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર મહણ કરતી વખતે અપારે પાંચ મહાવતોની પ્રતિષ્ઠા
આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પર્વતની જ અપ.મ છે કારણ
ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રભ એ કોમો
જામ છે કે જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે તે શું ચરિત્ર આત્માનો ગુણ નથી ?
જો છે તે પછી તે જ્ઞાન સમાન આત્માની સાથે જીન જન્મમાં શા માટે
જન્મ નથી ? એનો જવાબ એ હશે કે ચરિત્ર પશુ આત્માને નિજગુણ
છે અને તે આત્માની સાથે જામ પશુ છે આત્મા જીવનમાં તે શું સિદ્ધ
સ્થિતિમાં પશુ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમણી આત્મા ચરિત્રગુણ
પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સ્થિતિ
મેળવતાં તે ગુણ સમાપ્ત થતો નથી સમજવાન અને સમજાવતી સાથે
સમજ ચરિત્ર પશુ આત્માને નિજગુણ છે આ મક્ષે મોક્ષના માત્ર છે-
વાચ્ય મુખ ઉપદેશવતિ પશુ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યગ્વર્ણન=જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ સુ. ૧-

ત્રણેમને અરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પશુ ચરિત્ર છે
અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરભવમાં પશુ જામ છે પરંતુ મીમ્સા ભગવતી
સૂત્રમાં ચરિત્ર પરભવમાં સાથે જન્મ નથી-ની જે વાત કહેવામાં આવી છે
તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સજાધે છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં જે ચરિત્ર કહેવાય
છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણન રૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણુ કરતું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના કાય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાંચ મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરલોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ બે છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાર્ષિને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાર્ષિને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીકળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના ટુકડે-ટુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ટોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાર્ષિ હોવી જરૂરી છે એનો એક પગ પગ તૂટ્યો કે, “ “ જ્ઞવાણં હાચિયાણં ” (હસાદસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો. અંજન આખે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજ્ઞણુ છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમકે આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવરથા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણુતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણુ છે-પ્રકાશ, દાહકપણુ અને પાચકપણુ તેવી જ રીતે આત્માનાં પણ ત્રણ ગુણુ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ અર્થપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભરમ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભરમ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિપ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિપનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પેસો અને ૩ બિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાંતિકાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે મુક્તિ માટેની મુશ્કાલી માટે પણ સમગ્રજ્ઞાન, સમગ્રદેશન અને સમગ્રઆચરણની અપેક્ષા રહે છે એ કે સાધના ૫૫ ૫૫ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જ્ઞાનનો જ વિચાર કરો છો પ્રકાશના અભાવે રૂપ કરમાઈ જાય છે પાણી રાખના મૂળતુ સિમ્બ કરે છે પરંતુ સૂર્યપ્રકાશના અભાવે હેઠ વિભક્ત કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના અભાવે આત્મા પ્રગતિ પામે આગળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઉચ્છિન્ન પણ પેદા થશે નહીં એ તમે હીરાનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તો તમે એને તિજોરીમાં સુરક્ષિત રાખશો. પરંતુ એનું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તો એને કાઢશો માની દેહી દેશો.

બાળક હીરાની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ શકે છે તે એ જ્ઞાનના ડોળને જાણે એ હજારનો હીરા પણ આપી દે છે પરંતુ જાણુ કામ બાળક જ કરી શકે એટલાં નહીં બાળક એવું કરે તો એને અલ્પસમજ કહી કુખ્ય કરી શકાય છે પરંતુ મૂઝા બાવી મઈ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તો એની તો ખરકરી જ થશે. બાળાની ભૌતિક દુકામ માટે આત્મજ્યોને વેચી દે તો તે કુખ્ય હોઈ શકે છે પરંતુ આવક અને સમ જીવિવાળો એવું કરે તો તે ઉપકાસને પાત્ર જનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને લેવાનો વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક રોહી છે પત્રોથી એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-અવકાર લખા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયા નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા સામર્થ્ય આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને ઓળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રયાસ બિચારો નહીં પરંતુ જે કાણે તમને એ જ્ઞાત થઈ જશે કે જ્યાં તો તે રોહી જ છે તો તે જ કાણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી જશે. મનની પ્રસન્નતા હોયે છવાશે આ રિમત દાસ્ય-ઉમંગો ક્યાંથી આવે. ૧ દહેવું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વક જ્ઞાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જેને આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તે આત્મમુક્તિની ઉપાસના તરફ દરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જનવાન મહાશીર આગમમાં કહે છે-

“જો જિવે થિ ન યાણહ, યજીવે ચિ ન યાણહ ।
જોવા જીવે અયાણન્તો કહ સો નાદિહ સંજમ” ॥

જે આત્માના અવરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના અવરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌશતરામજી કંરી રચ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આવે,
પરઘર ફિરત વહુત દિન बीते ।

નામ અનેક ઘરાયે ॥

પર પદ નિજ પદ માર્ગ મગન મયે
પરિણતિ સો લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યા છે — ‘અનત અનત કાળ વીત્યો, પરંતુ હું ચેતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વધરની ખબર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । ખસ, તો તેવી જ રીતે ચોપાંતીલક્ષ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમાં તેનીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ દાઢી શકે

પોતાના ચેતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિને જાણ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મગૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હું પશિક, તું એક જ એવો પશિક છે કે તને તારા ધરનું પણ જ્ઞાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માથુસ તમારા

દીકરાના સમસ્યની વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છે એને સારુ કેશરીયા સાત બને છે ત્યારે બીજો માણસ તમારા દીકરાની દીકરાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને કેશરીયા સાત ખવડાવો છે ખરા ? ના બાવી વાત જ કરશો નહીં દીકરાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં કિબો રહેવા દેતા નથી બા રામની પૂન છે (સમાર્પક દસાવસ)

જ્યાં સુધી જાત્યાને પોતાના નિજરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી તે પરપરિકૃતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્વ એટલા માટે જ છે કે તે આપણને નિજ ધર બતાવે છે

હમણા જ્ઞાન સંબંધે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિશ્વના વિચારોએ કહ્યું છે કે જ્ઞાન નિકાસનો હેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કુ ક્લીષ્ટ કે જ્ઞાન કુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂછી ગયા ખરું ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા ઓછા કોનરીને વિચાર કરો તો વાતની સ્વચ્છાઈ ખરિયા જેવી સાફ અને સ્પષ્ટ થઈ જશે. જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે એકેન્દ્રિય બે-દન્દિય ત્રેઈ દર્શન ચતુરેન્દિય અને અસંખ્ય પચેન્દિય ભરીને નરકમાં જતાં નથી કારણ કે એમનામાં મતિ અને શ્રુતિ (જ્ઞાનના કાળી) બે જ જ્ઞાન છે ત્યારે સચો પચેન્દિય ભરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ષા જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે જ્ઞાનશીલ ને કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રનેલી છે તે વિદ્યેય ગયેલો છે ચાર વધ પછી તે પાછા ફરી રસો છે તમારી પાસે એનો ત્યાગી રવાના થવાનો તાર પણ બાવી ગયો છે તમે હીનિવિત બની ગયા છો એને મળવા માટે ઉત્સુકતા પૂતક રાદા ગેઈ રહ્યા છો. એક-એક પણ તમને જણે લાગે છે તમારું દિલ આનંદ-આનંદથી ભર્યું છે પોલી બાલુ તે જ વિમાન તેમાં પેલા ભાઈ સફર કરી રહ્યા હતા તે ઘોડે દૂર સુધી ઊડ્યા પછી એકાએક ડુપડના મરત બની ભૂમિ પર પડી ગયો છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતા / તેમાં બાજ લાગે છે અને તેમાં બંકાવા માગીઓ અને પેલો તમારો મિત્ર સઘને માટે તમને હારી આપ્યા હાય છે પરંતુ તમને બા ડુપડનાની ખબર નથી તમે તો પાતા પેલા / આનંદ જનુબની રતા છો પરંતુ કે કમયે એક-પેટા. (ખાતા બા ડુપડનાના સમાચાર આવે છે ત્યારે તમારો સામે આપણે જાનિ-જાનિમાં બાજાઈ જાય છે ડુપડનાની બામમાં નરોપતન જમ્યું અને વિમાનની બાજમાં તમારું હૃદય જમવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ઘટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મો મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિષાદમાં ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જાને તમને દુઃખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે નાનર્થ દુઃખ થાય છે નહીં તો

વળા એક બીજી વાત સાચાનો એક ગમેકું કોઈ ગવર્નરના અગલાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કોઈ પકડતું નથી, તેમ એને સગ પશુ મળતી નથી કિંતુ કોઈ વફાને જો આવી ભૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગમેકામાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વફાતમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લાપ પશુ વધે છે માની લો કે તમારા હીકરાને તમે દસ સુધી ગણતરી શીખવ્યાં અને એને પૂછશો કે, બોલો, બાણ, તમને કેટલા પૈસા આપ્યું ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણતરી શીખવ્યાં હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે મો રૂપિયા આપો બોલો ગણતરીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લેલની વાત હવે જાણી લો લાપની વાત તમે જો ભરની દરમાં હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો લાપ લાગશે ખરો ? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરતુ અહીં હમણાં જ જો કોઈ એક નાગ લાડી છોડી દેવામાં આવે તો સલામાં ખળભળાટ મચી જશે તો આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને આપારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાલજી છે કે એક નાના અણુસમણ બાળકે નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળક બાળકની માના દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની પાથે રમનો જોયો તો તે લપને લીધે એના લાચમાની દૂધની વાડી પડી ગઈ તો માનાને લાપ લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું ? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લાપનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લાપનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને ? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં છે? જાનો સમાજમાં નેટસો બાદર સંપત્તિ પામે તો મને છે તેથી ચાનીઓને નહીં ચાણાની માત્રો ઉપર લખેમું હોય છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ ચાણાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના માટે સજ્જપતિ યજ્ઞ બને છે કે વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદીના ધનને ધનવાન કે પ્રમુખપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે હાથ જોડી બેસી રહે છે

હા તો હું કહી શો છું કે જ્ઞાન કુખ્યુ કારણ છે પરંતુ જરા મોઝો જાતી-જાતી કાંઈ નિર્ણય કરી ભેરો મા દમણા-દમણાં ને કાંઈ કહેવાયું છે તે કીક નથી. તમે સમજાવું કે ઓમિદવાદિમાં જ્ઞાન અમર છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી. માની સો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મૈત્રીમાં પણ જઈ શકતા નથી સહી પચેન્નિ નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ જ્ઞાન નથી, સમજ્યાનનો અભાવ છે જ્ઞાન અને જ્ઞાનની સાથે મૈત્રી મહારજા અને મદ્ય પન્નિમ્મ જ નરકમાં કારણ છે નિમ્મ દષ્ટિએ તે જ્ઞાન નથી પરંતુ અજ્ઞાન છે પચેન્નિ જો સમજ્યાનની સાથે સમજ પુરુષાય કરે તો તે માણે પણ જઈ શકે છે

રત્નેદીને નોટી કુષ્ટનાના જ્ઞાનથી તમને કુખ્યુ પરંતુ જરા બેગ કિવરીને જોયો તો કુખ્યુ કુષ્ટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના માદને લઈને થયું નહીંતર કુષ્ટનાની ખબર તો તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી દલી પરંતુ એના મોં પર તો કુખ્યુ કાંઈ ચિહ્ન જ દેખાતું નથી. આ કુખ્યુ મોહના થરથી આમ્મુ છે જ્ઞાનના થરથી નહીં

અધિગ અને વહીવટી વાત પણ લઈલો. માની સો કે જનનરના જન-લક્ષની પાસે પેલાજ કરવાથી વહીવટિરિતાર થાય છે અધિગ નહીં પરંતુ જનનની પાસે વહીવટને જ ખુરશી મળે છે અધિગને નહીં ચિરિતારીતુ કારણ વહીવટુ જ્ઞાન નહીં અધિવેક છે

હવે તમે જાણકની વાત લઈલો. અણુચીના જ્ઞાનની સાથે એનો મોહ વધે છે ઉત્તરી તપાસના આ વાત સાચી છે પરંતુ આમ્મુ જોવાય તો લોભ અને અપનુ ચિહ્ન જાણકમાં રહેમું છે વજાનાની જીતમાં વિદ્યાજ વડે સમાવમા દાય છે જીતમાં વડે નહીં દેવ તો તે જાવરી ક્યાંથી? જાણકના તપ અને લાભના સરકાર રતેશ છે તેથી જ મોટા થતાં તે પ્રસન્ન બને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું બ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દ્રષ્ટિએ ઠીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દ્રષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જણાશે કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના ટુકડાને તે કદી ખરીદ્યો નહોતો

હું તમને પૂછવા માગુ છું કે ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન સારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોટી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગશે પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, કારણ તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડી જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડી જવાથી રડવા એમ છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા એસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા જન્મના આ ફરી મેળવા લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે એસવું ?

ખીજ બાણ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ જૂલ ફરી એસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે શુંનો કરે છે, સગા ભોગવી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું જૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કોઈ અરધિ હેપ છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અરધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વેષ ભરપોશી છે

નાનું બળક હજારો આંધળાઓને રસ્તો બતાવી શકે છે તે બાળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારામાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગે અનિમાન બનો એ જ કામના છે

પ્રિય સબ્જનો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ જીભરાવેલા જનસમૂહ કહી શકે છે કે આજે રવિવારથી પણ વર્ષાને કંઈક છે આજે અપાઘી પૂનમ છે બીજી પૂર્ણિમાએ કરતાં આમાં એક મહત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે સૌ વિચરતારા સતે નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે. મુનિને વિદ્યાર પ્રિય દેશ છે અને પિદ્યારમાં એના સવનની સુરક્ષા પણ છે ત્યારે આવકા મુનિની સ્થિરતામાં આનંદ માને છે

મુનિ જો ગિરાજતા હોય તો આવક સધારે સત્વરે પ્રાપ્ત કરી શકે છે મૌનસિક સાધના શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો લાભ સર્વ શકે છે સાથે-સાથે તે જ્યારમાં મતનો લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે વિચારણામાં જ લાભ છે વહેલી સચિતા જેમ નિકટવર્તી દુષ્ટોને વાળગી દેતી આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બનાવવાનો જુઓ છે ત્યાં-ત્યાં નમ-રિણના સમુદ્ધોને તાળી મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રભુતી આપ્યામાં વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં જીવોની વિશેષ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોને આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થવાનો આદેશ આપ્યો છે

૧૫ આતુર્ભાસિક દારો છે શીત આતુર્ભાસિક દાર ઉષ્ણ આતુર્ભાસિક દાર અને ત્રીજું છે વર્ષા આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વાધિક મહત્વપૂર્ણ દેશ તા ને છે વર્ષાવાસ ને વધુ કંઈ ન પડે તો તેથી માનવને કંઈ નુકસાન થતું નથી તરી રીતે ચરમી પણ વધુ ન પડે તો એથી માનવને પ્રત્યક્ષરૂપે

કોઈ તુકસાન થતુ નથી પણ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પખી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ સુખમારિહીન બની જશે

અનાડના વાદળોને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલજવા ઉત્ક્રિષ્ટ બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલજવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હનરગણુ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય મુખમા નાચી જોડે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમા પ્રચલન સાલજવા બાદ જીવન રમણીય બની જવુ જોઈએ—સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવુ જોઈએ વરસાદના રીમ-ડ્રીમ ઝાપટા જેટલી તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરતુ જોવાનુ એ છે કે શાત-મુધા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલજીને પણ મનના ખૂણામા એક સાતિતુ નાનડું વાદળુ જોડયુ નહી અને એક હલકો ઝાપો પણ થયો નહી અને કપાયતી જ્વાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવુ પડશે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગણાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તુ પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અદર જવા દે ન્યા સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમા દીડા ખદખદી રચા છે તેમને આજો ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો કડવો-મીઠો ઘૂટડો મળે તો પણ મન સમ-રિથિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલજીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહી, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલજી એના તરફ આખ ઠાકો છો ? અરે, મુગઈનિવાસીઓ, તમે પેલા આગીણુ પાસેથી પણ થોડુ ક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારુ મનહુ મથૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલજી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમ રા પર ગરજ-જોડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહી પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારુ

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નાચી બેસુ નેઈએ ' અને વિચારું નેઈએ કે ખરે જ કું અધિકારમાં હતો મારી બૂધ મને સમજતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જલદી બતાવે કે તમારી બૂધ બતાવનાર સ્વરો છામે છે કે તમારી પ્રશ્ન સા અને જાહેરાત કરનાર ? તથા તો એ છે કે આજનો માનવ પોતાની જ સ્વીકાર કરવાનું જાણતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની બૂધ બતાવનાર ન જમે છે એક રસોવાના દાવે એક વાર શાકમા મસાલો વધુ પડી ગયો ખાતાની જીભ તતડવા સામી અને આંખે નીર ચાલવા સામી એટલે એકે પૂછ્યું આટલો મસાલો કેમ કરતા પડી ગયો ? તો તે રસોયો બોલ્યો ખાને મારવાડ તેનું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાકે ફિરસો પડી શાકમાં મસાલો ઝોઝો પડ્યો જમનારાએને આ ? જામમેશ જેવું જાણ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું આને મુંઝઈ જેવું શાક બનાવું હતું વધુ મસાલો પડ્યો તો કહ્યું મારવાડ જેવા અને ઝોઝો મસાલો પડ્યો તો કહે મુંઝઈ જેવા અને પોતાની બૂધ તા દેખાતી જ નહોતી.

જાવી જ વાત થર-થ ની છે સગા પછી ત્રીજા જ મહિને વડુએ નવું ધર વસાવી લીધું સાકુને પુછ્યો કે વડુ ત્રણ જ મહિનામાં જુદી કેમ થઈ ગઈ ? તો કહેશે, વડુના નખરાઓ કું હે જાન થઈ ગઈ અને વડુને પૂછ્યો તો કે જુદા થવાની એવી તે કઈ આશ્ચર્યકતા પડી ગઈ ? તો તે જવાબ આપ્યો-

શુ કહું મારા સાસુની જીભ સવા મજાની છે (સવામાં દસાદસ) તે દમેઈમાં મારા પરિવારને જ નહી પૂરી સાત પેઢીએને આપતી હશે છે અને એક બીજાને નિદે છે પોતાની બૂધ દાઈને દખાતી નથી.

નવતા મેરલાથી જમ દીખવું છે તેમ ચળકતા જૂનનું પક્ષ કઈક શીખે. અવલુંની અધારી રાતે પક્ષ જૂનનું ચળકે છે તેમ તમે વિપતિની કાળી રાતે ચળકતાં દેખો. દ નરો-દ નરો વિપતિઓ વૈશવ પ્રકાશનું એક કિષ્ક પક્ષ ન દેખાવ ત્યારે તમે સુશ્વન અને કામદેવનું સ્મરણ કરો- તેઓ તમારી અધારી રાતે વિજિતો દીવડો પ્રગટાવી દેશે.

આરક ફળમા જ મતા બાળક કામદેવ અને સુશ્વનને ઠાઈ કામે જુમી રહે નહી કામદેવ પોતે જાવનામાં બેઠા છે એમની સામે નિમત્સ ૧૫ દર દિવસે હ દાધમા મળાતી તથા છે તે કદી રનો કામદેવ અક ના ક ૧ ૨ ૩ ૪ ના થમ અસવ છે તેમ ન કહેવતો વિજય દશે તા આ મત લ થ નો તથા અક ૧ પામે શરીરના દૂધ-દૂધ

કરી નાખે કામદેવે આનો જે જગણ આખો તે અદા હનર વરસ
પછી પણ આજે આગમમાં સુગઢિત છે એમણે કહ્યું 'તમારી તલવાર
શરીરને મારી ગયે છે, આત્માને નહીં અને જગીર તો અનત વાત મધુ' છે.
આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય
કદી શકે નહીં, ભલે માન આવુએ આલુ લુદા રૂઈ જાય તેમ છતાં એમાંથી
એક જ ધર્મ આવશે -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન-જ મહાયોગ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીછ બાજુ બ્યારે સજગૃહ અર્જુન માળાના લાવાનક ઉપદ્રવથી પીડા-
યેલુ હેતુ ત્યારેના આ વાત છે મ્વયસન્નાટ બ્રેષ્ટિક પાતુ મંદુનોમા લપાઈને
બેસી ગયા હતા તે વખતે ગજગૃહમાં સદેશા ચાલ્યો કે પ્રભુ મહાવીર
રામગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલજ્યુ સોગે પશુ ત્રિઆયુ કંકન મુદ્દરોને
"પ્રભુ ઉદ્યાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તગસ સાત ન થાય અને
અર્જુન મને નાગ પ્રભુઓ મળ્યા ન દે એ કદી બની શકે નહીં અર્જુનનો
આતક માની ગતિને ચલાવા દે તો એ હવનની બધુ મોટી હાર ગણાશે
અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભતો નહીં " આમ વિચારતાની
સાથે જ એના કદમ શુણ્ણીલ ચેત્ય તરફ આગળ વધ્યા વચ્ચે અર્જુન
કૂરતાનો પ્રતિમૂર્તિ બનીને આવ્યો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને
એની કૂરતાના ભૂંડભૂંડા ભીડી ગયા

હું ખતી અધારી રાતે તમે ચળકતા રહેજો અને જે સુખના પારણે
બૂલતા હો તો પણ પોતાને બૂલશો નહીં શ્રાવણના મૂલા તો તમે જોયા હશે
મુખર્ષમાં પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમાં ચાલ્યા
જશો તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલુ જોવા મળશે શ્રાવણમાં પૃથ્વી
લીલી સાડી પહેરા લે છે, ચારે ધાં બાજુ વનસ્પતિ ખીલી બેઠે છે બહેનો
શ્રાવણના દિવસોમાં પારણા-હી ચકા ગાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણ
પણ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો ફુલાયુ નહીં
અને વિપત્તિમાં હો તો રહવા બેસયુ નહો

વર્ધાવાસનુ-અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય જોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી
સદજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સદજ સૌન્દર્ય ?
વીસમી સદી જેટલુ કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલુ વાસ્તવિકતાને નહીં

એ'લા જ માટે તો સૌથી વધુ અને વેસભૂષા બધાંયમાં કૃત્રિમ સૌન્દર્ય પસંદ કરાય છે. વેસભૂષા તો શુ કદીમ પણ તેવી જ પસંદ થતી કે જે એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હોય. વસ્ત્ર-ભૂષા પણ તેવી જ હોય કે જે સીને કળાકારો પહેરે છે. ખૂબી બોલે છે કદીમાં કરતા રહ્યો અને ગરમીમાં ગરમતા રહે. જેલવાનો એવા ભેશમાં આવ્યા છે કે આંધે ઠી હોય કે ગરમી થોળ હમેશા એમના પગમાં હોય. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તો મળે છે હતા ફેસને.

આ ફેસને તો ગળગળ કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર કારતુની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અભિનેતા શાસન તમે આટલી અસારવીય નહીં રહી હોય જોઈએ કે બાળે જી વેસભૂષા આલ-સ્કેન, આભાર અને વ્યવહાર, બધાંયમાં વેગથી ચારતલુ વિશ્વપતીકરણ થઈ રહ્યું છે. મુખ પર પાવર અને હાઈ રમ (સિપરિટક) જે બધું ફેસને આપ્યું છે. પાંચ રેન શાસનમાં જ-એક વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિય શરીરની આ પૂર્ણ શોભા જેવી નથી. આ ફેસનપરસ્ટિટ્યુ આપરે લાગ્યું છે. જીવનની જાએ આપણા સારા કેમ્પાઈએ વાહ ત્યારે તમે જરા જલ્દી બતાવો કે તમે ક્યાં છો માટે પહેરો છો. જીવનની જાએ તમ કાલા કેમ્પાઈ એક્ટ્રેસે કે શરીરને આરામ મળે એટલા માટે. જીવનના દિલ્હીમાં મોકલ લેવાના કરવા મારે મુલક કદી કપડાં પહેરી શકતો નથી.

સાચો માનક વેસપરિધાનમાં ત્રણ બનાવે મકલ્પ આપે. ૧ તે આશનમદ્દ હોય ૨ સર્તાઈ હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી માનક છે વસ્ત્રભૂષા આરામમદ્દ હોય. કારણ કે જેની સુરક્ષા માટે જ જસોતો ઉપયોગ કરાય છે. એવો પોષાક સા કામનો કે નેનાથી મળુ બીસાટ હોય અને સ્વતંત્રતા તુલક ક્યાં જ બેસી શકાય ન હોય. એક વાર એક કાર્ડ લેવાયો આપ્યા તે બેસવા માનના હવા એમની આંખો કાર્ડમાં જોઈ રહી હતી. મે પૂછ્યું-તું જોઈ રહ્યા છો. તેઓએ જવાબ આપ્યો. શું કાર્ડ કાર્ડ ખુરશી નથી. હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું કલ્પન ખુરશી મ મી રહી હતું. નામે બેસણે તો એમાં સજા પડી જશે. આ પેન તમને આરામથી બેસવા દેતું નથી.

બીજી માનક છે કાર્ડી કપડાંની મનમાં ખ્યાન રાખવું જોઈએ કે તે સત્તા હોય, શાલ પત્ની વડે પણ શરીર કાંઈ સજાવ છે તો પછી રોડ થો. આ ૧ મુખની સીએની છો તુર છે. પૈસા ને નિનેલીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી ભાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરું જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનગ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કપડા બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે માર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડાં જો બીજાને આપી દેવામાં આવે તો કેટલાય અર્ધનગન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આગ્રહ જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમાં ન્યાન્યા શ્રાવકના બદિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા "પઠ્ઠાપ કય લલિકમ્મે" નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષાના ફેશનને મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજવટ પોષાકને લઈને લોખા તમારી તરફ વધુ આકર્ષીશે? સાજસજવટવાળો પોષાક તો દુર્યોધન, ઠસ અને ઔરંગઝેબ પાસે પણ હતો લોખિએ કેટલું સન્માન કયું તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે 'કાઈ આદમી પોતાની સાજસજવટ અને હેલછેનીલ પોષાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કાઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને સા માટે સજવે છે? સજવું છે તો દિલને જ સજવે

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ચુલાખના ચાર ફૂલ લગાવી લો ચુલાખના હજાર હજાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભતા ઉદ્યતે લઈને જે પ્રસાધતો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામાં તમે એમનો કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાર્દ દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો કેટલો સામ સ્વધર્મીઓના કામમાં આવ્યો? હા, તો મને જરા જલ્દી બતાવો કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડાવી દેવું? દુર્લોચનો પીગાયેલો કાઈ ગરીબ ભાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પાને આવે છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિબ્બેરીમાં હાથ નાખી જે કંઈ હાથમાં આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આખો કાઢી બોલો.

નાખો છો કે બધા જિખાગીઓ મારી જ દુકાને આવે છે. પણ બનારે ઈ કમરોડસ ઓફિસર દુકાન પર આવે છે ત્યારે પણ શું તમે આખો કામતોં તેવી જ તે રજૂ માઓ છો કે જેવા કે પેલા ગરીબ વાઈની સામે રજૂ થયા હતા? નહીં એનો સામે તો એક સસલાની માફક નમ્ર મની જશે. એને હાથ નોડી નોડીને આપશો. કહેશો સાહેબ બાઈલું લઈ લો અને રળ આપો. આજનો માનવ હાથ નોડીને દબાશે. આપો શરૂ છે પરંતુ જે હાથ નોડીને લેવા આવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં આપે.

જુઓ પેતો મેકુલો (મિથ) જુઓ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેવા સરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થામલ મેકુલાથી પણ મોડું કે તો શીખો. જે સ્વધર્મી ભાષ્વજનોના જીવન સરોવર સુકાઈ ગયા છે હિંદનાના બીજા તાપમાં જેમનું જીવન ગાર્હસ્થ છે ત્યાં જઈને મોડું કે પણ વરસે. એમના કુખરદમાં પણ કઈ કામમાં આવે. શક રાખને સંપત્તિનો જેટલો ભાગ બીજાના કામમાં પરાઈ વધે રાશે છે તે જ તમારો છે.

તમે ભાવ્યશાળી બનવા માહો છો તો ભાગ્યમાંથી ભાગ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે ભાવ્યશાળી બની રહતા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ ભાગ છે. વહેંચણીમાં જો તમને તમારો ભાગ નહીં? મને તો તમે મહેનત જમી જશો. પોતાના ભાગને લેવા છાત્રુ તમે એટલા બધા એકેન છો કે એ છાત્રુ તો તમે મટના ગારણી ખખડવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને ભાગ આપવા તમે તૈયાર હો કે નહીં? તમે સ્વધર્મીને જો ભાગ ન આપ્યો તો એ માટે બાંધુન્ય બે ટીપાં ધાડવા નેઈએ કારણ તમારી આ બૂલ કેટલાય ભાઈઓને ખોટો રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકે છે.

ધાર સહેરની વાત છે હિપ્પાચમાં શોમાર ભારતી પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ કરવા એક મથા. પ્રતિક્રમણ એ જીવનની કંપનિતિ સર્વેયુ છે. દરેક / સખાટાણુ તમે દિસામ માંડો છો જીવનનો દિસામ પણ કરી ક્યો? આ? કેટલું આનુ અને કેટલું ગયુ? આ મા કામથી કોપ તરફ કેટલો મનો? નમનાથી અહ કાર તરફ કેટલો મનો? સરળતાથી જીવકપદ તરફ ક્યાં સુધી પહોંચ્યો? સતોયે ભાતજીતિને પગમાં છે કે લોભે સતોયે? રાત્રી તામ લગી મનો કે ત્યાનથી? જ બનુ આનુ વધ્યો? પુદ્ગમોના દુઃખઓનો દિસામ રાખનાર શું આ માતા જીતિઆનો દિસામ પણ રાખરી ખરા?

આ ને પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂકવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે શ્રાવક પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કષ્ટકે પીળું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનું નહીં, ધરતું સરસું કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે બીજી પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં ઠકી-ઠકી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેસો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠ સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી જાણ્યો મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો "તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમા જઘન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિંતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હાર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને ચૂકી દીધા વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાકી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામતા બેચેન બની જશે જો એની ઝિંતિ બીમી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોવાતું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠ જ્યાં વચ્ચે ઉતાર્યો હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવચિત હતા પણ હાર ગૂંમ 'આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કેઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ સુ આમ વિચારો છો ખરો ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગખ્યા કેઈ લઈ જાય તો સો સો મારો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેશે કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનેના ચોરી કરવી તે જઘન્યમાં જઘન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો ઘોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તનનું ઇંધુ બંધ પતન થયું છે એનું ધાર્મિક રક્ષણ પણ બૂદ અને હત્રી યોરોથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આ સ્થે એ પણ જોવું પડશે કે ચોર ચોરી કરતાં શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે ? જો તે આદતને સંઈને પ્રવૃત્ત થાય તો તે કદી ક્ષમ્ય જાતી રાહતો નથી, પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા સાડુ સાધનસાધન અક્રિયાઓએ બાજળ આવવું જોઈએ

પેલા નગરશૈલ વિચારે છે ખરી તો મારી ભૂલ છે હું નગરપતિના રજાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કર્તવ્યને પોઝવ્યું નથી, પોતાના સ્વામીઓની મેં સારસલાજી પણ લીધી નથી, તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે ? એમના ધરમાં અનંત છે કે નહીં ? એ બાદ મારું સ્થાન જ કયું નથી એટલા જ કારણે આ ? ઉપાધ્યક્ષમાં આ બીના જાતી છે અને ચોરી જોવા જવાનું કૃત્ય માટે વિવશ થયું પડ્યું હતું, જનવશા મનુષ્ય પોતે એટલે ખરાબ નથી

આ બાદ દારુ સર્ઈ તો લાઈ થો તો પહોંચ્યો પણ રખે એને આત્મા એને ખતો રહ્યો આ દુરુત્ય માટે દાશ બાજળ કેમ વખ્યા ? મોલીઓથી પણ મોલી માનવતા હું વેચી આપ્યો અને જડ દુકાને વીણી લાવ્યો રાત આખી આઘાટતો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ દારુ સર્ઈ તે શૈલીની દુકાને પહોંચ્યો પણ છાંય કેમે થ કરીને બોલે નહીં કે ઠામે ઉપાધ્યક્ષે આપનો દારુ હું સર્ઈ આપ્યો છું મજતો દાશ બાજળ પ્રસાદતાં બોલ્યો આ દારુ રાખી લો ! નગરશૈલી આંખોને પોતાને દારુ ઓળખતાં વાર લાગી નથી પણ તેઓ જાગૃત્તા જાતી પૂછવા લાગ્યા, સર્ઈ આ કિમતી દારુ શા માટે લાવ્યા છો ? આજતુરે દુનિયાના જવાબે જવાબ આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે થોડું દાન આપો જેથી એક જાતની સમસ્યાનો છાંય આવે.

આ તો સર્ઈ શૈલી વાત, તમને પણ વાત પૂછી શકે આવો જ તમારો દારુ બેવાઈ જમા હોલ અને પાછો મળે તો લાવનારને તમે પેસીસને હવામે કરશો કે નહીં ? બી ? જ કાંઈ મુખર્ષિ સમાચારમાં ખબર ઉપાઈ જશે અને થ થેર એની / વાત કહેતા કરશો, બી પચા હું મજબુ પચાનું બદલતો હસવા પણ પચાવ્યા પણ હવે જરા વાત પણ પચાવતાં શીખો, જુઓ પેલા નગરશૈલ દિલની ઉદારતા—

તેઓ બોલ્યા, “ભાઈ, તમે જૈન કૃળમાં જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કબૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગ તુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામદામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ બે હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, ‘આ મારી તુચ્છ બેટ છે એ સ્વીકારે અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરશે’”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહવ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદ્ધરતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાબતુ શેઠ ધેર ગયા. પત્નીના હાથમાં પેલો ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “જિંદગીનો કરો ભરોસો નથી આને સલાહીને રાખજો આમાં એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામાં થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણું બોણા પૈસા લઈ ગયો છે”

આવિકા ડબ્બી હાથમાં લેતા કહેવા લાગી, “આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈકમી થવાની નહોતી. બહુબાહુ ધર છે બે કાઈના હુ ખ દરદમાં કામમાં નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “મેં એને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામાં એને પણ સારમ આવતી હતી”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષિના કુશળ નાગરિકો આનાથી કઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષિવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષિના મેઘ સમુદ્રમાં જ વરસી પડે છે સાગરમાં વરસેલું શું કામ આવે? જ્યારે નાના નાના છોકરાં તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો! અભાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોકરાં

માટે દિશ ખોલીને વરસો. ગોંધવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મજમૂરમાં બાકીઓ અને આ બાજુ અસહાય વિદ્યાર્થીઓ. જેઓ શુદ્ધિને કુલ્લ છે પરંતુ અધોશ્વાસે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ ગઈ છે અને વચ્ચે જ રસાઈ પાયા છે તે સૌ માટે તમારા સાધનો કામ આવે અને તમે તેવા સૌ મનમગ્ન બનેા એવી મનન કામના છે.

અધાદી પૂનમ,
સુવત ૨ ૧૭

જેન ઉપાધ્યય કાંઈવાળી મુંબઈ

શુદ્ધિમાનોનુ દુનિયા સન્માન કરે છે આરિન્નવાનનુ
દુનિયા અનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવે અભ્યાસી માણસ બીજે કોઈ તરીકે
કેમકે એની આપત્તિના સમયે એને કોઈ મિત્ર થવું નથી

એક પાશ્વર્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ
સંસારનુ મંદિર છે

સત્ય અને તેલ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય જાટલીના
જૂંસ સમાન છે

શુદ્ધિજાળથી થણુ આરિતજાળ ઉચ્ચ છે

કદાચરણને ભેદનું એટલે સહચાર. સારો સ્વભાવ
એટલે શીલ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોંટ ચમક

(જૈન ડાઈરેક્ટર દિલ્હીમાં આપેલ એક પ્રત્યન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી અંધુએ,

તમાગમાં બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ જીવનની રાજધાની દિલ્હીમાં આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીણું અઠનાશિયુ ચાલી રહ્યું છે હંમેશા મધ્યવીર ભવન કે ચાદનો ચોકમાં પ્રવચન આપે છે પણ તમારામાં બહુ મોટી શક્તિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ અને તમાગે પાસે જેથી લાવી છે ન્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હાલ થાય છે લગભગ સાહિત્યગત મી મનોહર મુનિશ કેળવણીના વિષય પર તમને મુન્દર રીતે સંભળાવી ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુધૃત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરું અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ સીધે નીધે આપણો મર્યાદા જળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ હડીથી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવો નથી શકતો જોને તો ન્યારે વણકા દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલાં શરીરને છોડી, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર ચુદર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને બહાર નીકળે તો તમને કેલું લાગશે ? બીજા બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની મમક જ જશે તમે બધા જોની શુદ્ધિમના જોઈદગી છોડો. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપા બનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કામ કરે છે એ બાબતને સમાજને ઊપયોગી બનાવે છે એટલે જ જીવનમાં કેળવણીનું મહત્ત્વ મોટું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વહીવટ, ડોક્ટર, શિક્ષક વગેરે નહીં બનાવે છે પણ દુઃખની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે કહેશો નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષા પરીક્ષામાં વિદ્યાર્થીએને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક માણ પોતાનો બબ્બાસ પૂછે કરી સાળા બેઠી સાઈને જીવવા નીકળ્યો. નોકરીની ચિંતામાં તે એવેન ફરતો હતો. બા વાત પણ ફેરી છે કે એક મનુષ્ય રાજાના ૩ રૂપિયા કમાઈ લે છે જ્યારે આપણા માણસાદેએ નોકરી માટે બાંટાફેરા માર્યા કરે.

જે શિક્ષણ માણસને એનો શરમો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે બીજું શું આપવશે? પણ જાણ કરણ એ છે કે આજનું શિક્ષણની ભજ તે મધુ વધી જાય છે પણ કાચ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મોટું હોય તે હાથ જીંદર જેવા નાના હોય તે તમને એ દસ્ય કેવું લાગશે? આજનું કાચ નાના રહી જાય છે તે ભજ વધી જાય છે એમાં કિન્હી મરિત ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી કેટલું જાણે શું શું જાણે છે પરંતુ હાથમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણને કામ જ જાણ્યાઈ મળે છે એનો પ્રારંભ જ ફવરને નિશ્ચયથી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સ્વયં પ્રથમ બાળકને સીખવાનું હતું (માતૃદેવો મમ્મ વિતૃદેવો મમ્મ) તેને સ્થાને બાળકે શિક્ષણની સરખાત થાય છે Dog ડોગ એટલે ફવરે જાણવા Cat કેટ એટલે બિલ્ડીમાં. આ તરીકે પણ વન પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તે એમાં જ મહાપ્રતિભા હતો તે જ બાળકે મરિત મરિત મરિત

પ્રકારના શિક્ષણનો આપણા ઊપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અંગ્રેજી થઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરું ભારતીય રહી શક્યા. આપણે બંને બની ગયા મુશ્કેલીને બાદમાં રહ્યો ભારતીય બને શરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે મુશ્કેલીને જેનું ઝાડુ ન બનાવી શક્યા બને રોગ પાલકમાં પણ એવી તાકાત નથી કે જે તમારા શરીરને મુશ્કેલીને જેનું બનાવી કે પણ હા તમારી વેશભૂષા તે મુશ્કેલી બની ચૂકી છે.

બાળકે આપણા જીવનનું એક જ જાણ્યાઈ ગયું છે જીવનમાં જ્યાં સમતા, સુસીલતા બને સદાચારની આવશ્યકતા છે ત્યાં માત્ર એકલી સાધ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાક્ષરતા એક વિઝમના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીભ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરજો રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્નાં જોતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા જગતા રૂઢ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય ઝુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધારકો છો. સદાચારી જ્યાં જ્યાં જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિત ઉજ્જવલ છે, મ ગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા જેવા આપ્યા પરીક્ષકને જોતા જ શાળામાં હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન ભયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફરવા લાગ્યા કાઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કાઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?' પ્રશ્ન સાંભળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, 'તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?' પ્રશ્ન સાંભળી તે ગભરાયો નહીં. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો 'આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાં આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સંબંધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કાઈ હક્ક નથી,' ક્યો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાંભળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્દતાઈપૂર્વક આપવામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરચિસ્ત ચારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાબત ચિંતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો ચિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખા. ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો,
મારે ડોક્ટર બનવું છે. કાર્કએ વહીવટ બનવાની ઈચ્છા પ્રગટ કરી છે તે
બેરિસ્ટર કાર્કએ એન્જિનિયર એમ સહુએ પોતાના હૃદયની ભાવના બતા
કરી. સાધનને છેડે એક વિદ્યાર્થી બેસ્યો હતો. અને પછી પરીક્ષકે પૂછ્યું

તમારા આભાસનું ખ્યાલ શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું
કે નથી બનવું બેરિસ્ટર અને આ ટર ટર માં વિશ્વાસ નથી કે
તો એટલા માટે શાળામાં આવ્યો છું કે કુ મારા જીવનનું ખ્યાલ સમજ
સકું અને કુ સાચો માનવી ઈ સાન બનું. આ જવાબથી પરીક્ષક એકા
પ્રસન્ન થયા કે ખીસામાં રાખેલો સુવર્ણ ચક્ર એ વિદ્યાર્થીના હૃદયમાંથી
દીવેલ. કહાય તો પછી આ જવાબથી ખુશ થઈ મથા દરોડ પરંતુ કુ આ
જવાબ ઉપર બેઠક ખુશ થઈ ડેનરણીનું સીધી માંદું કાપું છે મારુએ
માનવતા સીખવવાનું. તે આ સીખી મથા તો આપણે ધણ બધું થીએ
મથા છીએ એમ સમજી

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી હજી છે. શિક્ષિત બહિન શારીરિક
કમની વાતને આજમાનજનક સમજે છે જીવનને ધાન્યાર અમથી તેઓ વિમુક્ત
બની મથા છે અને તેથી આ ૭ એક ખેડૂતમાં બેઠેલો આત્મવિશ્વાસ, કૌ
કે અમાનતા જેવા મળે છે તેટલી એક શિક્ષિતમાં બેરાં નથી મળતા.

તા. ૧-૧-૧૯૭૭

જેન લાહરિદાન દિગ્ગી

५५३-५५३

પ્રિય સગજનો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે 'ધર્મ અને આજનો યુવક.' થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાશો આ, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઇચ્છતો નથી.

બાળરેથી આપ્યા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાનું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાનું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને જાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પશુ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પશુ એની ઉપરની જાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરંતુ નાની મોટી દ્રોણ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રોણવત્ છે, જેમાંથી બધું જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશરનું નાનકડું ઘુબુંડ ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અહીં અક્ષરનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને હુબવાથી બચાવે છે એટલા સારુ ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિતે પયાયા, સ્વિપ્પ મચ્છન્તિ અમર ભવનાહં ।

જેસિ પિમો તવો સંજમો મ, સંતી ચ મમચેરં સ ॥

(દશવૈકલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગેરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા અગૃહ છે, તેઓ નરક ને તિર્થંચની અશુભ ગતિઓમાંના અમણથી બચી જઈ સ્વર્ગના દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ બે પ્રકારનો છે પહેલો સમગ્ર ધૈર્યનિક સાધન-પ્રતાપને વડે ભરપૂર છે-ન્યાં પાંચ-પાંચ મિનિટ રેલો ટ્રેડે છે સડો ઉપર મોટરો ફરતી હોય છે પેલીસના દાઢા જતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની ઘાંતી દારમળા જીભી ચઢી જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (બારિસો) પર ટેલિફોનની ઘટ્ટી રણના માથો જ ફરતી હોય છે રેલો દ્વારા મધુર સંગીત-પ્રતિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

બીજો જીને સમાજ માત્ર-સભ્યતામાં પળતો હોય છે ન્યાં નથી રેલમાડીઓ કે નથી ટેલિફોનનાં રજીસ્ટરો કે નથી તાર કે નથી રેલિંગો કદાચ એટલું નામ પડ્યું સાંભળ્યું નથી હોય. સમાજના જનને નકશા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો? તમારી જીભ કાઢો ન ઉપડે જ્યુ તમારું કિંચ તો જરૂર બોલો જ છે કે તમે ધૈર્યનિક સાધનપુક્ત સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશો. પરંતુ જો પહેલાં સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્ષ્યા-દવન સામ્રાજ્ય હોય કારણ જાડું જી તને પાટી કચરી પોતાના જ સ્વાર્થને રાંટસો રોકવાતો હોય છાશ-વારે ત્યાં લુટ અને મારમૂળ્ય કમિ રચાતાં દાઢા ત્યાં તેવા સમાજમાં પચુ થુ ત્યાં રહેવું પસંદ કરશો? નહીં બાવા સમાજમાં તમે એક દિવસ પચુ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં કમ રેલિંગોના સંગીતને બળાવ હોય પરંતુ ત્યાં બાલાતું સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેતુ-બ્રાજ વહે છે તમ આત્રી માત્ર-સભ્યતા ધરાવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો મુશ્કેલી સભ્યતા પ્રથમ સમાજની ગણનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂકે છે બાલુનેની દોઢ માથી રહી છે બીજા ભારત બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે ન્યાં ભૌતિક નદી અપિતુ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિભાસ ઘટે રતો છે ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર થતો રતો છે અને બધી જ કળાઓ ધમ-કળાના બળાવે નિઃશ્વર્ય છે “સાચકલા ધમકલા કિણાદ” ।

રામના ધેર ધમ કળા જીવિત દની એટલે એમને ત્યાં સેરાની નદી પરંતુ રેવાની લગઈ દની રામ કહેતા અપોખાનો તા / મુકદ દુ નાં વડે બીજા બા બાડ જાત કદતો-દુ નદી કઈ

તમારા ધેર લગઈ લેવાની છે કે રેવાની ?

ધમ જલમાં પમી ગયેલી ઘનતી-રતિને દૂર કરે છે અને માનવતાનું

પુણ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે ખીજા શબ્દોમા કહ્યું તો ધર્મ જાનવને માનવ બનાવે છે તે માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસલી રૂપ શું છે? આજે ધર્મની સેકેડે પ્રગિભાપા થયેલી આપણા જીવનમા આવે છે. એની પાછળ હમને બાળ આડળને રજા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, ત્યાં એનું અસલી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે ૩૫ વેળી રૂપિયા કમાવવા એ અમારો ધર્મ છે રાનિદ શરૂને દાન કરવામા પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારીમર અપનાધીને કામીના તખ્તે ચઢાવવામા ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુશનની જોયે કાકિગેની કલ્લ કઢવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ જળી મરવામા પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ મુખી ખૂણે જે રી રડવામા ધર્મ માને છે પાઠરી અર્ધના નામે હુડી લખી આપવામા ધર્મ માને છે ક્ષાદાણુ દુધપાઠ-પુરીને ઉપબોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંડણુ રવીલાવવામા ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાઠા અગિયાર નખનો નિસર લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામા ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપહાસ છે જે ક્રિયાઓમા ધર્મનો આત્મા જોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ત્યાં ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુઠાસ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરગમા અદિ સા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમા સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમા સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત જગમગે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હંણી સિહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યાં રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો પ્રાર્થના યુગે આજના જેવી ખર્ચીલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી જેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના ખોળે, નદી તટેના આશ્રમમા વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા;

‘પત્ની’ કહેતે એ વિદ્યાર્થી કોઈ રાજકુમાર હોય કે મેષીપુત્ર હોય કે પત્ની કોઈ ચરીત્ર જાણુનો પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જાણ પ્રત્યે એકભાવ રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મદા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પણ કુદરતના ખેળે બેસી આચાર્યશ્રી પાસે અભ્યાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો આઠ વર્ષનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યા પામ્યો. પુત્ર-વિદ્યા જાણના અને ઉદ્દેશ પગાડી રહ્યો હતો એવો રતેક આખોમાં આસુનું રૂપ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીધર્મનાં પણ શોક-જવા જવાઈ રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે અમુ નેમાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું — ભગવન્ અને આચાર્ય એ ધામ છે કે નાની વયમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યા પામ્યો? અમારા કુળમાં તો જાણ-પણમાં કદી કોઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો: કુદરતના ખેલ વિચિત્ર છે એવું સ્વસ્થ હોય પામી ‘સકલ’ છે ભાઈ! અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કોણ કહી શકે તેમ છે?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. મુરદેવ કામ કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ એટલું તો કે જરૂર કહી શકું છું કે મારા ઘેર મૃત્યુ કદી અકામને પ્રવેશ પામી શકતું નથી.” એક આવાણિય પસાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય જનારસ બહુ સ્થાવી નીજ્યા. હાથમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ હતી. સીધા જ ધર્મપાલને ઘેર પહોંચ્યા ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત કયું બોલ્યા કેમ પધારવું થયું? એ વાત પત્ની પણ પહેલાં આપ બોલત કરો.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા અને શૂન્ય નહીં. તમે પહેલાં જમી રહે પત્ની કે એનો સ દેશ આપીશ. એના સાર જ કું બહી સુધી પગપાથ બાંધ્યો છું.” ધર્મપાલે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા સાર એવો કોઈ સ દેશ કોઈ શકે નહીં કે જે મારી શૂન્ય-તરસ ઉગાડી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમક ક્યો પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર અમુકરી આખોએ બોલ્યા “ધર્મપાલ બહુ ખરાબ સંદેશ વાળ્યો છું બઈ કશું જ તમારો પુત્ર અમારક અવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને કે તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા બાંધ્યો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના અવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું સુખ પડી શકે અને આખોમાંથી આસુમાં ઢળી પડશે. પરંતુ એમની આશાથી વિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન્, કામ કરશે,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા અને કહે છે માગે પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમાગે આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ?”

ધર્મપાલે કહ્યું

घम्मे चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मनि विवज्जयामो ॥

अनारियं च परिवज्जियामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामો ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃપાવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર કુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

આત્માર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માટી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરોમા પ્રોલે અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછ-જૂનજૂન-જ દેખા દે છે આપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાબળી આવ, અને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ દેમ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, ફિલ્મી સિતારોને જોવામા કે ફિલ્મ શુટીંગ જોવામા, પિક્નિક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને કલ્લોમા સુવક્ષ હંમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રોલ વગે)ની તો કયાય જૂલ છુપાએલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા લાણી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે તારણ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિન્ધન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા

સરકાર ના મતી દોળ ૩૬ કે ૭૫ બલિધર્મા એ (બાળક) સતી કે ચત
સ મૃતિ સમીપે જાણ જ નહી

મારો પોતાનો અજુગર ૭ એક વખત ગોચરી (આદાર) મારે કુ
થોગ ત્રયો બાળક રમે રહ્યો હતો. મની પુત્રકારીઓ અને રમકડાં વ' એનું
મન છતવાની પેરની નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોલી

બાળા રહીશ નહી નરોત્તર ને આ મહારાજ સાહેબ આત્મા છે ને એ
તન પકડીને સર્પ જશે. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ? (સલામ
દસાદસ) એક બાજુ તો માતાઓ નિષ્પ્રત્યેના પાણી વહ્યા કરે છે તો
બીજી બાજુએ બાળકના કામળ હાથમાં ઝેરી સ કારો રેખી દોળ ૭ જ્યારે
એ મોઢો થાય છે ત્યારે આવવા સરકારો પશુ વિશ્વાસ પાતે છે બાળક વિચારતો
થાય છે કે આ કોઈ પક નારા છે એટલે એમની પાસે જવું ન જોઈએ પકી
માતા કહે કે જા બાળ્યાન સામગી આવ પશુ એ એને રચને હેરમ રમચ
એસે તો એમાં નવાઈ શી? માતાઓ પાસે હાલિદ થાવે પશુ માતાઓ
આ સરકારો તે તમે જ રેડો છો.

પુત્રકર્મમાં આ ૭ પશુ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિસા
સ્વા કમને કોઈ સ્થુ પુત્રક અરાળ નહી ફરોવે. હા રહીત કિશકાડિ
પર, અમુક પ્રકારના વિશેષ રીતિ-રસમાં ઉપર એના મનમાં એકી શક્તિ છે
એની પાછળ પશુ એક કારણ છે આજનો આપણે વગીશ્વર્મ ઉપાધ્યયમાં
ધર્મની કીચી કીચી વાતો કરે છે મહારાજ સસાર જસાર છે સર્વ
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ પશુ સર્વ નહી આવે. ધમની અર્વાં જીવ્ય ઉકુચનો
કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે આજના પુત્રના જ છુકમાર સાથિશ્વ
તો આ લોકો જ છે પરંતુ કુકને પહેલિયા ચાંદીની ખજુખજુટ થવા લાગી
કે બધા જ વેરાઓ રમ કોણુ નણે ક્યાં અદસ્ય અર્ધજન છે! પુત્રમોને
મિથ્યા મનાવનાર એક નવો પેસો પશુ છેડવા તૈયાર નહી થાય. (સલામ
દસાદસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપાધ્યયમાં છે મળારની એને
હવા ભારતા ૮ એ જુમતર અર્ધ નય છે આજનો હુદિવાદી પુત્રક આ
મધુ પોતાની નારે નિહાળે છે અને જાણે છે કે ઉપાધ્યયમાં રમ એક છે
જ્યારે મ નરમાં કઈ બીજો જ તથાજ જીવનનું આ જકુરૂપીપશુ પુત્રકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા દે!

બીજી બાજુ એક વૃદ્ધ માતા સામાયિક કરે છે પશુ આન નીસ
મિતિની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટવું

નથી એની આખો ફરતી કરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે બેસેલો યુવક આ જુએ છે, માથાએ એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા બની કરી?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની ડેળવણીમાં પણ કેટલાક એવા તરવો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની ડેળવણીમાં ભારતીય સંસ્કૃતિની હાયા નથી તે યુરોપથી આવી છે એમાં પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-ખાલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ડેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને માતૃચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમાં સરકારોના ખી રાપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ ખીજ-અકુરો એવા છે જે પશ્ચિમી યુવાનો સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમાં શ્રદ્ધા અને મિત્રતા પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય ડેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Car ક્રેટથી કૂતરા-બિલાડાથી પ્રારંભ થતી ડેળવણીમાં વડીલો પ્રત્યે સન્માન, મુરજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ! (હંસાહસ)

ખીજી તરફ આ ડેળવણી આદમીને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમાં વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમાં વૃદ્ધિ કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો હેતુ બની ગયો છે ડેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ ડેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામાં સારી નોકરી અપાવે પૈસાનું આર્કર્ષણ શાનમાં બિડા બિતરવાને શક્તિ છે એટલે જ આજનો ડેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભણે નેડી લે, પરંતુ નાનનો પ્રકાશ એની પામે નહીં હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમાં પૈસા પ્રત્યે આટલું આર્કર્ષણ પેદા કરનાર પણ તે જ બધા હો અજો સમાજમાં સપ્તશાળીનું માન છે પૈસા માનવતુ ઉપજાવતું છે પણ એ જીવન બની શકે નહીં એ સાધન ભણે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહીં પૈસા હાથમાં ગહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહીં અને પગનું બતારે એ હૃદયમાં પેમે છે ત્યારે એ પાપ બની નવ્ય છે હાથમાં

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થયું જતી રહે છે પરંતુ હાલમાં પેટેલો પૈસો શૂન્યથી વ્યાક્રમ માટે થયું કામમાં આવી શકતો નથી. પરંતુ જાગે તો પૈસાવાળાઓને ગેટલો બાદર આપે એ તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તે પછી એ આશા કેમ રાખી શકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાભાવી મુવક પેદા થાય ?

આ બાજુ ભીમતોનાં દુષ્ટત્વો પૈસા વડે દાંડી દેવાનું છે. પૈસાથી પાપ દહન છે થયું પાપ ધાવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા છતાં ન બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન પ્રયે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર વધુરી રહ્યો હોય તે થયું ઈર્ષ સરસના ઉદ્દાહરણમાં દસ દહનની ચેલી બેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રમુખ બની જાય છે અને એ જ સમાયોજક શેઠ સાહેબને સમાજના પ્રાણ બનાવી એમની સ્તુતિ પાછળ કથાકથિ વિતાવી દેતા હોય છે. દૈનિક પત્રોમાં એમના ફોટાઓ સાથે મોટા ટાઈપોમાં એમનો પરિચય હાથમ છે એ સમાજનો મોહકિય બની, જાય છે થયું પેલી પ્રથમ પત્ની ને એક ખૂલે બેસી સિસકારા ભારી રહી છે એનાં આંસુ ધોયું રુબો ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાચી મુરોઠા ઉપર જુદું માડી બસર નાખે છે. એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ બની જાય છે તે પછી ધર્મનો પત્ર પૈસાથી ત્યાગી ઉપડી નય તે તેમાં નવાઈ થયું રી ?

હા તે મુવક-વર્ગને જો ધન બહુ બચાવિત કરવો હોય તે પોતાના ધાર્મિક જીવનના બહુશીખવાને દૂર કરે. કેળવણીમાં આમુક્ષ પરિવર્તન આવ્યું અને પૈસાના પ્રયુત્વને ઓછું કરે ત્યારે જ આપ બેઈ સકાર્ય કે ધાર્મિક કાર્યોને મુવકવર્ગ વધારા કરતાં મોખરે / હશે.

હિયાં

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યક્ષ

કોલ મુંબઈ ૧.

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાંથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાંથી દસ પણુ જો આચરણના ક્ષેત્રમાં પહોંચી તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કલ્પ કરતા કે પહેલા કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુનો દાણીયો મોને બદલે કાનમાં નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં એ પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સત્તારમાં બીડીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના શ્રુતિથી એ શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે એ નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પચારીમાંથી ઉઠતાવેત જ પહેલું કાર્ય ચાહેદેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની જાયા આગમોમાં જોવા મળે છે તે જમાનાના રહેન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જોઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્ત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પંધારી કે અન્ય કોઈ સત પંધારી, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જાણી જાણી એક પ્રકારની હાલતમાં મળી જતી. ધરધરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રજા પધારી છે આથી તેમનાં દેશન કરીએ તેમની જીવનસ્પર્ધાની વાણીના બે શબ્દો કાન ઉપર પડે. અને મારે જાણ જનપ્રવાહ બિભરતો. આ તેમની સત્યભવજીવી બિભરતી ભાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આનો પણ જનપ્રવાહ બિભરત્ય છે પણ ક્યાં ? સત આપે ત્યારે ? એ તો મુન વીર્યે તેમ તે વાત પણ વીવી ગઈ જાણ તે સહેર કે ગામના ચલચિત્રગૃહ (Cinema)માં કોઈ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે નગરમાં એક જાનની હાલતમાં મળે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મી લગીત ? બે ફિલ્મી ગીતો પ્રિય લાગે તો વિચારવું પડે કે મનમાં કેટલી વાસના બરી છે ? જીવનની વાસના જ વાસનાભર્યાં ગીતો પસંદ કરે છે પણ બે કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તો ધમજીને કે હાલમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ જાણે. હોય ત્યારે દુધપ્રકાર કડોય લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે કોઈને સાપ કરડ્યો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કર્ણ પાંદડાં વાટીને પીવડવવામાં આવે છે તે કર્ણ પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કુટુમ્બમાં મિદાસનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જે જીવનને મારે મીઠું હોય તેને સાંભળે. સત્યભવજીવી હાલ વિવેકની જ્યોતને જામે છે.

એ મારે વીતરાજ પરમાત્મા ભગવાન મહાતીર કરમાવે છે કે :

સોચ્યા જાણહ કદચાર્ય સોચ્યા જાણહ વાલ્યં ।

કમય જાણહ સોચ્યા મં સેય સં સમાચરે ॥

દશૈશ્વસિક સુત જ. ૮-૧૧

સત્યભવજીવી આત્મા ઓળખી શકે છે કે કદચાર્યને માર્ગ કયો છે અને પાપનો માગ કયો છે ભવજીવી વિકાસનો રાહ અને વિનાશનો માગ નજી સકાય ॥ ભવજીવી કામ માગ જતાવવાનું છે કદાચ રસ્તે ચાલતી તરી રસકની તો તમારે કરવાની છે એ તો માત્ર દષ્ટિ આપે છે માલવાનું કામ તો પતન છે પણ એક વાત છે કે જાણ, માંડ પડી અમેલી મુ'મને પણ ૮ ખૂંટીખૂંટી જીતી આપે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિદોની મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની મુઝ ઉઠેલવામાં સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્મુખેત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હતો.

ખન્ને કોઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજુ નદય સતી જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમાં પહોંચ્યા અને એક વૃદ્ધના ઘર પર આવ્યા.

ગ્રામ્યજીવનમાં પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપ્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે ગ્રામ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે! કેટલીક વખત એવી લાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમાં તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ લુપ્તીસુકી રેટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુપ્તીસુકી રેટલી પર મેહની સ્નિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ધીની ચિકાસા પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમાં નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ ખન્ને જાણીને પોતાના ઘરમાં રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ ખન્ને ભારતના ભવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધનો છોકરો ખેતરમાં મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ જૂખ લાગી છે ખાવાનું ચવાની કેટલી વાર છે ? જૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરમાં શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે જૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે જૂખ લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-એટા! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના લાણુમાં ખીચડી પીરસી.

અંતે જી આપણે પત્રે જાણીથી ખીચડી વચમાંથી લઈ ખાવા માટે તેમાં

હાથ નાખ્યો. જીભ જ ફાળે તે એકમ ચીસ પાડી ઊડ્યો. કારણ કે તેનો હાથ જમ ખીચીને આ તાં દાઝી ગયો માએ કમ્બુ કેટું પણ પેસા ચાણકા અને ચદ્મુપ્ત જેવો મૂર્ખાં છે

ચાણકાજના કાને આ રા દો પડતાં તે ચમકી ઊડ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાકારી આંખો તેણે ચદ્મુપ્ત તરફ ફેરવી. સ્વાસ્થ નીતિનિર્માતાઓને એક ગ્રામ્યદા મૂખ ડરાવી રહી હતી. આનું કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ તે જશ્વા ૧૬ માતાની પાસે ગયા અને પુછ્યું—માતાજી! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણકાજ અને ચદ્મુપ્તને મૂર્ખાં ડરાવી રહ્યાં હતાં તે એ બે જણે શી મૂર્ખાઈ કરી? આજ તો જાને જશ્વા પ્રજ્ઞા સુદિમાન ગણાય છે

૧૬એ કમ્બુ—બેટા! હરેક વસ્તુને ચદ્મુપ્ત કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ચાણકાજ અને ચદ્મુપ્ત, નહિ સમ્રાજ્ય કમ? કરવા માટે છે પણ તેમણે મોટી ભૂલ કરી છે આસપાસની સીમાઓને કમ? કરી વિના તેમના કિન્નને વચ્ચે ઊભાવું અને પાંદીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કરી પરિણામ એ આજુ કે ચારે બાજુથી ઘેરાઈ ગયા આવી જ મૂખતા મારો હોકો કરી રહ્યો હતો. આજુબાજુથી ખીચી લઈને તેણે ખાધી હોત તો હાથ દાઝત નહિ પણ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે દાઝી ગયો.

ચાણકાજ અને ચદ્મુપ્તે એકબી નની સામે જોયું એક ધરડી ગામડીયે તેમને વિજ્ઞાન સંસ્થા સમજાવી દીધું હતું.

હા તે તમે સાંભળો સાંભળવામાંથી જ તમને આવી વાતો મળશે જે તમારી મુશ્કેલી ગમેથી સમસ્યાઓને એક મિનિટમાં હાંસી આપશે. મનુષ્યવત્તા વિશ્વાસમાં આવજી નેટજી મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાત્મિક જીવનમાં પણ છે. ત્રી વાગવતી સૂરમાં જાગવાન મહાત્મી કહે છે કે —

‘સવજે જાણે ય જિજ્ઞાણે વચ્ચજાણે ય સંજમે’

અર્થજ્ઞપ તથો જોત જોવાને અકિરિયા સિચિ ॥

જાગવતી સૂર ચ. ૨-૭-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી ભૂમિકા અવજી છે સાંવાગવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધે છે જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજણ. વિનિમિત્તાત્મક જ્ઞાન

એ વિદ્યાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિદ્યાન છે. તત્ત્વનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાશિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના બેદનું વિદ્યાન થવા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીર શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ બને સાક્ષળતા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયુ તો બીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે બીજી કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયુ જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલવું નથી તેવું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ બને અને શરીરના એક એક અણુએ આહુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાંથી બહાર નીકળના પહેલા તમે વાળ ઓળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કાઈ કાંઈ તો નથી રહી ગયો તેવી રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કાઈ કાંઈ આવ તો નથી ? દર્પણનું કાર્ય તો માત્ર કાંઈ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાંઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને કાંઈ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કાર્ય બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાનો કાંઈ અર્થ સરસો નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાક્ષાત્કાર છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસલમાંથી સસ તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા કાંઈ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આત્મા જેવા નથી તેમાં ચેતન્યની જ્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચડે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેલી વિકૃતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રયત્ન કરે છે વર્ગવિસ્તેષમાં સ્વાર્થ વૃત્તિનાં છે. જો કે સુધી જાણવાથી જોડેલાં મુશ્કેલીનાં નાશ કરવાનું મોટું કામ સત્તા કરે છે સમાજનાંની સંપત્તિની ઉપાસનાની વૃત્તિને દૂર કરી સદૃશિ અને સદ્ગુણોની ઉપાસનાને પ્રેરણાદન આપવાનું કામ પણ તેમણે છે પણ જ્યારે સમાજનાં વિકાસ પ્રયત્ને સત્તા અગ્રણીનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક ભાગ ખજાણી જોડે છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની જામેલી જડ હાથની જણાય છે. સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ હાજત નથી.

ત્યારે ખાદી અને ગાદીની હાથે આલવી હતી મહત્ત્વા ગ્રંથી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઇચ્છતા હતા ત્યારે એ જણે કહ્યું - બાપુ ! સારું ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું - કેમ ? સારું ખાદીમાં એવો કપો અવગણ્ય છે !

ત્યારે પેલા બાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જલદી થાય નથી અને સારું ખાદી જલદી મેલી થઈ જાય છે ત્યારે ચાંચીજીએ કહ્યું - ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમત્કાર છે ! ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સારું મેલ જાનેને હાથે છે પણ વાત એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે ત્યારે સારું ખાદી મેલ જતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમણે જીવન સારું ખાદીનું જીવન છે શુદ્ધ અને સંપત્તિની કલિમા તેમની પાસે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જલદી જતાવે છે

સતજીવન પણ એક સ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબી-ઓને જલુ જલદી દૂરિત છે પણ તેમણે કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ જાજનાં જમારાં શોતાઓ માત્ર શોતાઓ છે આહક નથી. તમે જાહીં સાંજળવા જ આવો છો કે કાંઈક મેલ પણ ?

મને તે હાથે છે કે તમે આવક છો અને આવક સંબંધે ચરિતાર્થ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો ખાસ છે અવશ્ય કરીને કરનાર." માત્ર સાંજળતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તે કહેવાય છે કે જા-તો કાંઈ સાંજળતા જ નથી બાપ કહેતો રહે અને દીકરા કામ ન કરે તે. બાપ કહેશે કે હું કહું છું તે સાંજળે છે કે નહિ ! માને તે માનવ." બાપ સત્તી કેટલી પાતે માને છે ! તમે તે માત્ર સાંજળવા આવો છો, અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય હાથે. જીવનમાં જન્મિત

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે એર જેવી હોય છે. તે શરીરના ખગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ લાગે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો ત્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા પ્રેમની બેલજામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊંઘડી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કંડુ કરિયાતુ કે કવીનાઈન (Quinine)ની ગોળીઓ સહે-લાઈથી કંઠે ઉતારી જાઓ છો

જીવને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે તુકસાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાબળવાનો શોખીન પણ છે આ સાબળવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જનુ જ નેઈએ જમ્યા પછી મો ઘોવુ જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવુ પણ જરૂરનું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખબેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિરાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો—આપ વ્યાખ્યાન કરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું

ગળપની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ લાકતો કહેશે કે—જુઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ધટે છે પણ તેની સાથે આશ્રયની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાબળવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાઢો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ કપાસો કે તેના ધણા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાકી જૂથે પાડીને કહેવા છતાં પણ રહેતો બદલાય તૈયાર થતો નથી. સેકેડે પ્રયત્નો સાંભળ્યાં, માનના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કળામાંથી ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હવે કેમથી ઉભાગવળ બન્યું ? આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોદ્ધારોના પગથી ઉપગ્રસ્તતાં પગધિયાં ધસાઈ ગયાં પણ કપાસની થિયોએ ન ધસાઈ

મે મિત્રો સામકથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સામકથને જરા કાંઈ ધક્કો લાગે ત્યારે પૂછળની જગ્યા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાંધી કેમ ઉઠેલી પડી ? ત્યારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાતે હતો ત્યારે પૂછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે પટ્ટી કેમ ન વચાડી ?

એ ચૈતન્યવાદી માનવી હોત તો થકીતો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઈશ પણ એકથી બીજા બાજુ ખસાય નહિ, તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમિલમાં ચેતન નથી. તમે જ્યાં ચૈતન્યની ભવિષ્ય મૂનિઓ છે. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પડતા સડવાસથી કાંઈક જરાય આવી ગઈ છે આટલાં પ્રયત્નો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જરાય કેમ ખસતી નથી એ જોવું પડે અને તેનું કારણ જોણવું પડે. જૂથ ક્યાં છે એ શોધી શકવું પડે એક મુશ્કેલી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધમ જ્યો જાણી મારા સતે

જુનો ધમ જ્યો જાણી રે

નદી કિનારે કાઈ નર ઊભો તરખા નહિ સખાણી રે

હાં તો જાગ જ જાગ્યું એનું

હાં તો સરિતા મુકાણી રે

કાપત તમે કાઈ નર બેઠો મુધા ખૂબ પીધણી રે

નહિ કાપત એ જાગીયો, કે જાગરેખા જૂસણી રે

નદીના તોરે કાઈ જમિન કોમી છે ત્યાંથી તેના દોઢ મુકાઈ રત્ન છે તેનાં મે કારણે દોઢ થો હાં તો તે જમિન એવી જાગ્યું દોષ કે નદીમાં ચાંદા જઈને મે ઉદા પીયની મદેન ન કરતી દોષ અથવા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમા પાણી સુકાઈ ગયું હોય ! કલ્પવૃક્ષની નીચે બેસીને કાઈ ભૂખ્યો રહે તો સમજવું કે કા તો તે કલ્પવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેસે છે, અને ભૂલથી તેને કલ્પવૃક્ષ માની બેસે છે. અથવા ખીલું કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ આવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ બે સમાજ એક તરુ પણ આધોપાછો થરા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતના જીવનની સવયસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમા પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃષ્ણા શાત કરી શકતા.

ખીજે વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે જે વરસ પહેલા કાંઈને ત્યા જન્મવા માટે ગયા હો અને ત્યાગતમા હૃદયપાક-પુરી થાળીમા આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ દારત ભૂલશે નહિ કદાચ ભગિવામા મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો. જે વરસ પછી પણ ભગિવાનો ત્યાદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અમણ્યશક્તિ કાઈ કમળેર નથી કાઈ ખેડાસણ એક વાટકી ચલાવે તો લોટ ઊછીને લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગા કે સવધી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ બે ગઈ બલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછે તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદ્વેષની વાતો દૂર કરો.

એક ખીજ પણ વાત છે જીપ નદીમા પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની જીપમા મોતી પાકતા નથી. મોતી તો સમુદ્રમાની જીપમા જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે બતાવી શકશો ? નદીની જીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

શબ ડપારો કે તેના ધગધગ સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય !
 મરણી જૂઓ પછીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તેમાર મતો નથી.
 સે કહે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ 'અમા, તે તો કળામાંથી
 ધીળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હાલ કેમ છતાં ઉજ્જવળ મનુષ્ય !
 આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પગથી જીવામરતાં પત્થરો ધસી પડ્યાં
 ત્યાં પણ કમળની શિલ્પો ન થયાઈ

એ મિત્રો સાપકથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાવકથને જરા કાંઈ ધક્કો
 લાગ્યો. તારે પાછળની જગા (Casket) પર મેડેલા મિત્ર પૂછ્યું—પ્રાચી
 કેમ જીવતી પડી ? તારે આજળ મેડેલાએ જાણ આપ્યો કે ખાડો હતો.
 તારે પાછળ મેડેલાએ કહ્યું કે થટી કેમ ન વગાડી !

જો કૈનન્યવાળા માનવી હોત તો થટીનો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી
 જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉપ પણ
 એકથી બીજા બાજુ અસ્ય નહિ તો પછી શું સમજવું ? હ એમ નથી
 કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે જ્યાં કૈનન્યની અવધ ત મૂર્તિઓ છે.
 પણ એટલું જરૂર છે કે જગના વધુ પડતા સંસ્વાસથી કાંઈક જગતા આવી
 તથા છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જગતા કેમ ખસતી
 તથા એ જોવું પડે. અને તેનું કારણ જોળવું પડે, જૂલ ક્યાં છે એ
 શોધી કાઢવું પડે. એક ઝુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ ભો જાણી મારા મતો

જુનો ધર્મ ભો જાણી રે

નહી કિનારે કોઈ નર જોએ તરસ્યા નહિ કમાણી રે

હાં તો અત્ર જ જાળસુ એકનુ

હાં તો સરિતા સુમણી રે

કમ્પતરુ તળે કોઈ નર બેઠો કુષા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કમ્પતરુ, એ જાવળીઓ, કે આગરેઆ જુસણી રે.

ત્યારે તારે કોઈ બંધિત જોઈ છે તુષારી તેના હોઠ સુમણી રહ્યા છે.
 તેનાં એ કારણે હોઈ શકે હાં તો તે બંધિત એવી જાળમુ હોય ? નહીં
 વાંધ વળીને એ ઘૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય. અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમાં એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝાંખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હિંદુ હોય કે છાણુમાનો કોડા હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુદસાયા દુષ્ણ પઢિકૂલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઈચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામાં અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમાં કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમાં રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખરીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણે ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં નવા નવા અકુરો ફૂટે જવાના અને એ અકુરોમાં વધી પામતું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બીજા ધવાનું અને તેમાં પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખરીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કષાયો અશાંતિની જડ છે અનંત શાંતિઓ કહે છે કે

છીપ તે રક્ત સ્વાતિ—નક્ષત્ર ન પાણી સે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં નિદુઓ તેમાં મોટી નીપળવે છે જ્યારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું પાણી મળતા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે જ્યારા મોતાઓ પણ નદીની છીપ જેવા છે તેમને દરોજ મીઠું પાણી મળે છે અનાવૃષ્ટિને કારણે દુકાળ પડે છે તે અતિષ્ઠિ પણ પાકને જમાડે છે તે જા અતિષ્ઠિ તે નથી થતીને.

જ્યાજ્યાનને તમે જોજ્યા તરીકે નહિ પણ હવા તરીકે ગ્રહણ કરો. જોજ્યા તે પેટ ભરીને ખાવાનું હેમ છે પરંતુ હવા પેટ ભરીને ખાવાની હેમી નથી. ઉપદેશ તમે હવા તરીકે તેની ગતિમાર્ગ-પ્રમાણમાં લો.

જાપાનની એક ગ્રામીન પરંપરા છે ત્યાં જ્યારે કોઈ ભાવલુ જાપ્ત જીવુ થાય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પત્રે જીવ્યા રહીને મોસો. તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પત્ર ઉપર જીવ્યા રહીને જોશી સક્ષમ એટલું જ મોસો-એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા મોર્ચ ભાગ્યે જ કરનારને મારે જા જેટલી સરસ સળ છે.

મવલુની સાથે જાચરલુનો શોખ રાખો. મરલુ પણ કંઈક છે જરૂર, પણ તે સર્વસ્વ નથી. જાગ્રિ પર લખેલ નિબંધ વાંચવાથી હડી દૂર નથી થઈ શકતી. હડી તે જાગ્રિના સાંનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ ખાલી મવલુ કે વાંચનથી જાતમનિકાસ થતો નથી. જાતમનિકાસ મારે જાચરલુના જાગ્રિનું સાંનિધ્ય જોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ચમક આવે. મવલુ જાચરલુમાં જીતરીને જ જીવનનાં રહસ્યોને સમજાવી શકશે.

દુનિયાના ત્રણ અળગ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝંખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હિંદુ હોય કે હાથુમાનો કીડા હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સન્ને સુહસાયા ડુક્ખ પડિકલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફુટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછુ એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિંદુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાળો અશાંતિની જડ છે અનંત રાત્રીઓ કહે છે કે

વમે ચતારિ હોલા રૂચરો દિવ મળ્યો ।

—સ્વાધિકારિક સ્ત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી શો કાઢી પાસે નોટલુક છે ? ખસા દુ ખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમાં બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢી પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી ।

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપાઓ અને આવાંઓ રાખો છે તેને લખનાર મોટા પગારના મુનિઓ રાખો છે પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી ।

માતા મોહનનાં હાથર । ગાઈ બાળકને સુવાડે છે એવી રીતે જનતા જ્ઞાન સ્વનશીલ વીતરાગ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરનાં ગાઈ આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાગદેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનુ જ્ઞાન કયાવર્તા કહે છે કે —

એ શાંતિના સાક્ષત આત્મી । જો તારે આત્મસાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ ચારે દોષોનુ નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હોય ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક કણનું પણ વિકલ્પ ક્યો વિના તેનુ વખન કર.

મોસળીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ જાને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો એકઠર પાસે જાઓ છા. જો કાઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પાંચુ હોય તો તેને પણ હેરિપાશમાં લઈ જવામાં આવે છે એકઠર શાંતિને તપાસે છે પહેલાંને મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેવુ જીવધ આપે છે બીજાને ઉઘડી થઈ જાને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવાં જ્ઞાપે છે એકઠર કહેશે કે નોટલી જલ્દી ઉઘડી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પાચનની જ્ઞાપે નેઈએ છે કે વખનની ? આજે તો જ્ઞાપે પ્રચલ માથો સ્થો છે ઉપાશયમાં આવી સમજાવની સાધનાનાં જાગૃતનાં પાન કરા છા અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છે. કયાવરિજ્ઞાપે રસ ક્ષેપિ જાને આશિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો જાને જે કયાવજાવને કાઢી નાખવનુ કલ્પમાં આવે છે તેને દક્ષવજાને પ્રપલ આમે છે । આ તો એવી વાન થઈ કે અમૃત પચાનુ નથી જાને ઝેર નીકળનુ નથી । પછી તદુરસ્તી થી રહે મજા ।

જ્યાં સુધી કપાય ઓછ ન થાય ત્યાં સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂકા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં જીલરો આવે તો એકદમ જીલરાઈ ન જાય તે માટે તેમાં બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી જીલરો બેની જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાચ મિનિટમાં ફરીથી જીલરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે જીલરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામાં તે જીકળી જીકે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામાં આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી જીકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને કયા સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અતરંગો ઉકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલા કપાયફી અગ્નિના ધ્વન જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સારા ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની ટ્રાશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલા તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલા તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમાં સળગાવનારું તત્ત્વ લઈ હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અજાણપણે કોઈને પણ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમાં આવી સહાનુભૂતિ ઠોકર મારે છે તો મન-જનો પારો જાયે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂર છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાંથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલા દોરાને વળ ધર્મને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરોવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાંથી

હમે જસારિ લોલા રૂબરૂતો દિવ્ય મળ્યો !

—સતૈકાસિક સૂત્ર.

સોનાના બહારે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તેને તમારી નોટલુકમાં લખી લો. કાંઈની પાસે નોટલુક છે ? ખણી દુખી વાત છે ? જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર બાર્વા સોનેરી સૂરો લખવા માટે કાંઈની પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી !

જ્યાં વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચેપડાઓ અને ખાનાંઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી !

માતા મોહનો હાથર ! ગાર્થ બાળકને સૂચડે છે એવી રીતે જનતા જીવન દશનશીલ વીતરાગ દેવે યાત્રાનાં હાથરમાં ગાર્થ આત્માને મોહની નિસ્ત્રામાં જાપુત કરે છે

વીતરાગજેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનું જ્ઞાન કયાવર્તા કહે છે કે.—

ઓ શાંતિના શાશ્વત મર્મી ! જો તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ આરે હોળાનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં જાહેરા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક જીવનનાં પસુ વિશ્વન ક્યાં વિના તેનું વખન કર

મોસખીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને સ્વ મિતિટમાં ઉધરી થઈ ત્યારે એક્ટર પાસે જાઓ છો. જો કાંઈએ આવેશમાં આવી એર પાછું હોય તો વને પસુ હેતિપ્રકરમાં લઈ જવામાં આવે છે એક્ટર રાખીને તપાસે છે પહેલાંને મોસખીનો સ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન શાપ તેવું જીવધ આરે હ બીજાને ઉધરી થઈ અને એર બદાર નીકળી જાય તેવો દવા આપે છે એક્ટર કહેશે કે ૭૮લી ત્વડી ઉધરી થઈ એર બદાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી જલ્દીને આરામ થશે.

આપને પાચનની દવા તેઈએ છે કે વખનની ! આજે તો ઉભેર પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે ઉપાધ્યક્ષમાં આવી સમજાવની સ્થપનાના અમૃતનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. કયાવિન્યયને સ્વ પીધો અને ઓરિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો અને ૭ કયાવખાવને કાઢી નાખવનું કહેવામાં આવે છે તેને ટકવવાને પ્રયત્ન આપે છે ! આ તો એવી વાત થઈ કે અપુત પચ્યું નથી અને એર નીકળ્યું નથી ! ખરી તદુરસ્તી શી રીતે મળે ?

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુસ્સે ગુસ્સે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદાનો તિરસ્કાર કરી એને છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેડી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સભ્યતા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા બોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જે બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જે ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિના સરકાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડપણાની ધાક છે કાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સંજ્ઞાન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ બૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુડ પણાનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી જુદા કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જે તેને કર્તવ્યનું સતત ભાન હોય તો ક્રોધ તેને પ્રાગલ્ભ્ય નથી બતાવી શકતો. પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો જુઝાઈ જાય છે દીવો જુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શુ વિતરે તે તો ક્રોધનો નશો જિત્યા પછી જ ખબર પડે છે

મુખઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર બઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક હજીએક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક ફુગ્ગા વેચનાર બોમો હતો તેની પાસેના રગજેરગી ફુગ્ગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. ફુગ્ગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી બલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લાગાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સંકેત અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો બોગનિવાસ માટે સેકડો રૂપિયા બરબાદ

પચ્ચાર કરવા માટે દોરાને પાતળો બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સચ્ચાર સાચરને પૂર કરવા માટે કળાત્મકી દોરાને પાતળો થાડવો આવશ્યક છે ન્હાં સુધી કપાયોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી જલપરપરાની ગરમી અડકી શકતી નથી.

ઉપરાંત આત્મ કામવાન મદ્યવીર કહે છે—

કોદો ય માળો ય મજિગ્ગહિયા

માયા ય લોમો ય પક્કમાણા ।

સત્તારિ વપ ય કસિણા કસાયા

સિલ્લિ મૂઠાહ પુજ્જમવલ્લ ॥

—દસવીકાલિક સૂત્ર

ન્હાં સુધી ક્રોધ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને માયા તથા લોભ ઉપર આપણું નિમગ્નજી નથી ત્યાં સુધી કપાયોની વિપલેષ વધતી જ રહેતી અને જલપરપરાશી રૂથો થટવાનાં નથી.

એટલે આપ હમેશાં જાગૃત રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં આપે બેઠા હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો ક્રોધ પર અધિકાર છે કે ક્રોધનો આપના પર અધિકાર છે? આપે ક્રોધ આગલા દરવાજો ખેંચે છે ત્યારે વિવેક પાછળ દરવાજોથી ભાગી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ સૈવાનનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મધું એટલે પ્રકાશ થયો. પછી માણસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું કોની સામે બેઠું છું મારી સામે મારા આદરણીય પૂજ્ય પિતા બિલા છે જ મદ્યવીર માતા છે કે જેણે વર્ષો સુધી મને કામો ઉપાડી ફેરવ્યા ક્યો છે અવશ્યું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠું છે જેમણે હાલની અધારી ગ્રામી પ્રકાશ પાચ્યો છે જેના કલામ્બ હસ્તરપલ્લી મારા જીવનની મારી સોનું બની ગઈ છે એમનો તિરસ્કાર કરવા તે તેધાર થઈ જાય છે.

તારાણુ અદતાપિ જીવનના આ સત્યને એક ગાથામાં રજૂ કરે છે

કોવાયિદાણ યાજન્તિ માતરં પિતરં મુદ્ધ ।

મર્ષિફલ્લમન્તિ સાધુ ય રામાળો વૈશ્યાણિ વ ॥

ધર્મિ ભારિવાઈ સૂત્ર અ. ૩૬ ચા. ૧૪

અર્થભાવિત મુજબ તારાણુ અદતાપિ કોવાયિદા વ્યક્તિનું મિત્ર રોગ છે ન્હાં સુગીમના પ્રત્યેક બાજમાં કોઈનું તરફથી થાય છે ત્યારે તેની આખા મન થઈ જાય છે પછી તે માતાપિતાને બોધ શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી બેઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ બેરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા જંદુ બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો મજબ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા ક્રોધની જવાબાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કો તો તફત ત્યાગ કરી દેવો બેઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો બેઈ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાબામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગમી શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા ક્ષિપ્ત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માતો છો કે સ્વર્ગના પુણ્ય મળશે ? તેના નરસીખમા તો નર્કની આગ જ લખાએલો છે

અનંત અનુબંધ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિભાષામા અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા શ્રદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાબાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાકે આપની પાસેથી માલ લઈ બહારમા પૈસાને બદલે પત્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પત્થર આપે છે હતા આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જન્ય તો બધાપર પરાતું મૂળ કપાઈ જાય અને જેનું મૂળ કપાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે જ્યાં ખેટલા દિવસ ટપી રહેવાનું ? જીવનમા બે સહવિવેકની બચોત જમાવવા હોય તો અનંતાનુબંધીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રકરના ગોળા છે એક માટીનો, બીજાને લાકડાનો, ત્રીજો પથ્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની હિપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માટે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડા થાય છે, લાકડાના, પથ્થરના અને લોખંડના ગોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજાવો, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સમુદ્ર હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે આઠ આના તે કુ કે થૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે આના તે કુ કે થૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ અને થુ અને પાન ચાવોને થૂકી નાખવું તે થૂ બીડીએ તે
 ખમભાલ કરી નાખ્યું છે તેણે કેટલું લોહી બાળ્યું છે કેટલા સુદર મહેરા-
 ળોને સ્થામ બનાવ્યા છે તેનો તે કાણ દિસાવ્યું ગયું છે ?

પુત્રપાન તે કલ્પની માફક આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયું છે. સૂ-
 દીથી માંડીને મહેસો સુધી તેની ગતિ મોટી રોકી શક્યું નથી એક ખેડૂત
 બેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર આનાના ચણા નહિ લઈ નહીં ખસે ચાર
 આનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનું જૂલતો નથી એવી જ રીતે સિક્કિત
 માણસો એકરિસે જતી વખતે બદમ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા પણ
 સનારેટનું પાકોટ તે કમેશ સાથે જ રાખે છે

ગરીબો પણ આવાં દુબસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરવાઈ કરે છે !
 એક બાલુ ગરીબોની ફરિયાદ કરે છે અને બીજા બાલુ સૌદમ્ય અને સંપત્તિનો
 નાશ કરનાર આવાં બસનો ગમે વળગાડીને ફરે છે !

હા તે કટપાશ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તે કઈ વ્યભાગ્યી મા હતો કે જે છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં બાળકાના
 માથની લાલી જોઈને થવા દે ? તેની નાની બાળકાને શુ બાન હોય કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા પણ નથી ! તેની જક વધતી બઈ તેણે કૂચો લેવા
 માટે કહ્યો. કલ્પ માંડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને સાંત
 કરવા માટે તેની માતાએ જવા ઉપાયો કર્યા. પણ એક કામ લાગ્યો નહિ-
 આ જોઈ બાલુબાલુના રાહદારીઓ બેઠા થવા અને તે માતાને કપેશ આપવા
 લાગ્યા કે કેમ કૂચો વપાવતી નથી ? બે પૈસામાં શી મોટી વિચાર છે ?
 આટલી કલુસ શુ કરવા થાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિશને ચોંટ લગાવી ગઈ હાલિ અને કુ ખર્ચી
 તેની સમજસક્તિ નાશ પાગી. મનની શક્તિને સ્થાને ધમધમાટ થવા માંડ્યો-
 આ માન્ય બાળકાએ જોરથી બેઠા તાલુવા માંડ્યા આથી માતાએ આને
 સમાં આવી તઈ જોરથી એક ધક્કો માર્યો અને ઊઠેરી રસ્તા ઉપર પડી
 બઈ અને પાતાની સાથે જ સડસડાટ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી. લોહીનું બાળોમીનું લગાઈ ગયું એક મીસની
 સાથે તે ઊઠેરી કમેશને માટે સાર્થક મા નીચે વળીને દુબે ત્યાં તે બધું

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું 'શું કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજાવ્યુંમા આવતું નથી.' પાણીએ જવાબ વાલ્યો, 'કહેવાના દા'ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના દા'ડા છે તેમ છતાં તમે સાલજવા ઈચ્છો છો તો સાલજો. 'તીરે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમા જ એને ડાકે કરી શકું છું પણ અફસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે.'

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાલજી તેની જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમા અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓલવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના કાવાનલમા તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ધૃતરાષ્ટ્રની આધળી આખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઈલાયચીકુમાર પોતાના દુહા માતા-પિતાને તબ્યા.

રાગ દેડલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસ-રાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાઘડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરા એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉજ્જવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમા આવ્યો હશે સોમિલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કો થયો અને ભોગમા પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાજનો ભોગી બની મહાકાળ સમશાને પહોંચી ગય છે અને ત્યા જ આવે છે તેમનો સસરો પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન ભોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.'

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વાડુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને પડકારે શય્યાવાળો ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેલિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના રાજથી જાગ્યા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જ નહિ, કશું જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો રાજ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખોને કે વેદનીય કમનો રાજ એ વિછીનો રાજ છે જે યથાર્થી મૂકે છે પણ ગ્રાણી ભેટો નથી. તે આત્માના સદ્ગુણોને મારતો નથી ક્યારે રાજનો રાજ સર્વનો રાજ છે જે મનુષ્યન જરૂરપણે નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખોને વીધી કરતાં સાધનો રાજ વાજર છે એની મનુષ્ય સુધી પણ અમાર પડતી નથી માટે વેદનીય કમથી જાગ્યા માટે પણ પહેલાં રાજને સમાપ્ત કરવો પડે.

રાજ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાજ-ભવને લઈને શુભ ક્રિયા કરેલો તે તે પણ અશુભ ફળદાયી બનેલો. દાન એ શુભ ક્રિયા છે. શ્રેયંસક્રમારે આદિધર પ્રભુને ઈશ્વરસનું દાન કર્યું અને ભવપરંપરાને સીમિત કરી લીધી. કુખમાં પડેલી રાજકુમારી ચંદનગાળાએ પ્રભુ મહાવીરને સૂઝાં આઝના આઝગાનું દાન કર્યું અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાવ્યા. ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને દાન દીધું હતું આમ કરવાથી એની તે ભવ-પરંપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સની ચંદનગાળાએ એમને દીધું વાસ્તી મદાન સન જાણી દાન દીધું હતું ક્યારે સામુએ પોતાનો જન-મત્તા મની દાન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બી તમાં રાજ-વિદ્યો બા મન-વિદ્યો જ મિત્ર-તત્વન ભરખી જાય છે તેમાં કંઈક ફક્ત મનિમાને કાલગી નાખે છે તેમ / રાજવિદ્યો થય અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આવીમમ કરી નાખે છે.

મોદ-ધર્મ એમી મોદને મળવું અસંભવ છે. કારણ કે જે આત્માની દ્રષ્ટિને ચિત્ત કરી મૂકે છે એ એક જનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકા નમ વનુને પણ જોઈ શકાતી નથી. આત્મા જ આવરણમાં દખાઈ જનન સનિમાળા આત્મા પણ કહર અને ચકર રૂપે બદલતો ફરે છે આધિ-આધિ જનન ઉદ્ધાપિત ભવપદ અનિમાં એ શક્ય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી કોઈમનું હતું નીચે રહેમો તે / અનિ મને-તો પાણીને કામ કરી મનો દત્તો તે / રાણે પાણીમાં સ્ન-સ્નનો અવાજ થય સામ્યા પાસે બેઠેલી જડેને તે સનિમાળો તેને લાગુ પડતી કંઈક

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હો. બોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પામે કેટલો ટેલવ છે, એના મુઠટ પર અમૃત્ય રત્નો જડેલા છે એના તેજ્યો એનું મુખ દાખાં બેઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપ્તર્ષી રાજ એના રત્નને ખરીતી શકતું નથી તેવો બગીસ હજાર વિમાનોનો મ્યામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિગળે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થ કા દેવની સામે આવીને બેમે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની નમ છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાલ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કમી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ લયો છે ! પરંતુ બોગના આસન ભેગી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકતો નથી, જણુ જેવો સુવક આદ-આદ પત્નીઓનો સહવાસ તણ એક દિવસમા સુધર્મ ગણુધના એલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો એ માણ્યો'તો સાક્ષિભદ્રે ! જે પન્નાના એક કિટંગો બગીસ-સુક્રમારીઓને તણ ત્યાગના પથે સચ્યો

ત્યાગમા પણ એવ આનંદ છે પણ એનો આત્માદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાયો હોય તે જ લઈ ગઈ છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા લમરા છે તેમ દેહકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ લમરો લઈ શકે છે, દેહકો એ આનંદને શું બાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવગ્યા તો છે રમગ અને ખાવા-પીવાની અને એક તુલ્યાલરા વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમણુ' ગમે છે પરંતુ ત્યારે ત્યાગી સત શૌતમ પ્રજુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું મ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા જાવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સલામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સુચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાલ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી ઈર્ષ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાબ

છે તે પણ સ્થલે વળનદાર ઝોળી લઈને જ આવે છે વળનદાર ઝોળીને બધે તમે સમજ મથા દોહા તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ જાણી જ સમજ સેા છે.

ખીજ બહિત તમારા પુત્રની દીક્ષાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી જતાવે કે જાણીયાં દુષ્ટાકે કાણુ આસિ? દીક્ષાની વાત કરનાર કે વૈવિધ્યની કરનાર? પણ જાણના મુત્રમાં ત્યાજની વાત કરનાર કોઈને મળતો નથી.

વમને જમે કે ન જમે, જમે તો બાઈ ત્યાજની / વાતો કહેવાના વિકાસમાં ત્યાજ એ પહેલી શરત છે ત્યાં મુખી બીજ પોતાને માદીર્ઘ એકરૂપ કરી સેતુ નથી ત્યાં મુખી પૃથ્વીને બેઠાને ઉપર બાધી રાકતુ નથી બધારે બીજ પોતાનું વિચારન કરી નાખે છે ત્યારે / એકને જાણે કબારતુ વરસન લઈ તે બાજળ વધે છે

આ જ વાત પેલા મહાપુરોની છે કે જોએ એક દિવસ વધારી જાને જમારી ત્યા જ હતા, પરંતુ બધારે તેમણે પોતાની ઈચ્છાએ જાને જમાનોનું અસિદ્ધાન કયુ બી નવા દિતમાં પોતાને ખરાવી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરોની કરોળમાં જાવી રાક્યા દુનિયાએ એમને જોયા જાને તે એમની પાસે નથી પડી. વધારાન રજકમારે ત્રીસ વધની ભજતી સરુ જુવાનીમાં રાજ-પ્રાસાદોને ઠોકરે મારી વનનો રાહ લીધા ત્યારે તેઓ જાજાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં છુદ જાને ગાંધી જ્યા મહાપુરો ત્યાજના જમે જ બાજળ વધ્યા હતા.

દુનિયાએ બોચીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો ફક્ત ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ ભારતની જામિ પા જોમ ચક્રવર્તીઓ દયા છે તેમ જાનેક ત્યાગીઓએ પણ ગદી જ મ ધારણ કર્યો છે ત્યાગીઓના મહિત તા તમે જા? પણ માગુદ રહેલાં જોઈ શકોશ પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મહિત જ્યાં જાને દેખાશે નથી આ ત્યાગીની દેણ છે કમશે દેવો ચક્રવર્તીની સવામા રહે છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી પણ બધારે તે યાગિ-ધર્મના સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે ખીજ જાટ બાજગમાં વણુન આવે છે કે ચક્રવર્તી જો ચક્રવર્તી સ્વરૂપ ચરણ પામે છે તો જોને ખરે / નચમાં જણુ પડે છે ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાસન તજી ને તે ત્યાજના સિદ્ધાસન પર ગિરાજો છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી છોગારી અર્ગ્ય અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે. ભોગ હ મેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુદ્દટ પર અમૂલ્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દીપી જાય છે. ચક્રવર્તીનું સપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોના રવામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હવે સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે દેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમાં મુધર્મ ગણુધરના એવો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે ધનનાના એક કિટકારે બત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્યાદ તો જોણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં ભમરા છે તેમ દેહકા પણ પરંતુ કમળની સુરાસનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેહકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુક્તે લીધો હતો નવ વર્ષની હિમરે, આ અવગ્યા તો છે રમરા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાક્ષરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ ખાળકને રમવું ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રજ્ઞને અતિમુક્તે જોયા ત્યારે તે રમતનું મ્થાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ? (સભામાં હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના મૂલક છે જન્મમાં હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાલ્ચ નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કંઈ પરંતુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ

ખાપે છે ? જ્યાં હો જ્યાં યીએ શું જ્યાં વાળશે ? પરંતુ મૈત્ર્ય પરિ
મ્ભવે જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં ખાપશે ને ? તેમનો જ્યાં સ્વીકાર-સ્થા
વશે કે નહીં સ્વચ્છ એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે સર્વ
કંઈ ખરી જ છે એનિ ચામ્યા જુ પડશે. દિલ્લા એક કવિએ પશુ કહ્યું છે કે

મેરા મેરા મો દુ કહતા હૈ વહ કુછ મી કામ ન માપગા
દુ હવી મુદિહ માયા હૈ મોર જાહી હાયો માપગા ॥”

જ્યારથી જ્ઞાન જ્ઞાત્રુ છે ત્યારથી પુનઃ જોસે છે કે જા માત્ર છે
તે માત્ર છે જા કું માત્ર જ સર્વ સંપત્તિનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે તારા જીવનની છેલ્લી મીઝોમી-
ખોમી રત્નની કાળી છવાથી તને ઉચારી લેવામાં જસમર્મ છે તું જાઓ
ત્યારે મુઠી માંધીને જાઓ હતો તને જોઈ કદે કે જ્યારે જાળક અવતરે
છે ત્યારે એની મુઠી વાળેથી હોય છે જ્યારે તું જાઓ મીઝી સમિત ત્યારે
જા મધુ પચમુ થઈ જશે. તું તો જાથી કાચે જ દુનિમામાંથી વિકસ થઈશ.

જોનું તો નિશ્ચિત છે જ પશુ જોડવાની પશુ રીત હોય છે એક
માણસ લાકીનું પાણી-પરસેવો કરીને જાખી નિહાળી સુધી પૈસા લેવા મ્મી
કરે છે ખાતો થ નથી ને અવગણતા થ નથી. પરંતુ મૈત્ર્ય એક જ અપાર
સર્વ કંઈ તજ ચાથી નીકળે છે ત્યારે લોકો બેસે છે જાપડે જા
છેડીને ચાથી ગયો ખીને માણસ પશુ છે જે જુદિજાને દાનશે-લાખો
રૂપિયા કમાવે છે પશુ તેમાંથી તેણે ખાધું અને કાને ખવડાવ્યું છે પોતાના
ગરીબ ભાઈ-ભાઈઓને મટે દાનશે રૂપિયા તેણે જાખ્યા હોય છે જ્યારે
જાવો માણસ મૈત્ર્ય થતાં ચાથી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મહુ
અધાદુર હતો જીવ જીવાની કળા એવું જાણી હતી તે મનને કાંઈ
નહોતો ફક્ત ભેગુ કરીકરીને મરી જમાવ્યોખાધા તે નહોતો તેણે
કમાઈ તરુ તેમ વાપરી પશુ જાપડુ વાર ત્યારે કવે જાકી ફેસશે
જાપો કે તમારે મિત્રારો-ખાપડો જાનું છે કે જાકાદુર ! કે માનું
કુ કે મિત્રપિય જાપડો જાનવાનું પસંદ નહીં કરે કામ-લાય કરીને કમાઈ
અને શતા-રોતાં જોડીને ચાથી નીકળું એ જાકાદુરોનું નહીં પશુ કાવરોનું-
મિત્રારોનું કામ છે

જાકાદુર જાનું છે તો મનને વિસાળ બનાવો. ખીલ મારે કંઈક ત્યાજ
કરતાં શીખો મનને એવું તો સાધો કે જ્યારે સંપત્તિના વિકાસનનો પ્રભ
જાવે ત્યારે પશુ તમે કહી શકો કે તમે જો મારે કંઈ નહીં નેઈ એ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય બોવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “હું જ લકષ્મી;
તને નહીં આપું ” આ નીતિ પર ચાલીને કૃત્રીએ અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂંઝી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનું
પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું અને અયોધ્યાનગરી સૂતી બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નળગાઈને, દુર્બળતાને,
સન્ન્યતા માનવી એ બૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક બૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગંભીર બૂલ છે વિલાસી બ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુડમે,
જેના રામે રામે સ્વાર્થ રમે,
મેહુડા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,
મારા દીન દયાળુ તો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ મ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જેવા જવા સમય છે, પણ ધર્મધ્યાનકે આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાલમા ખૂણેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે બપોરે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે તારે મન બોલશે, ‘હું એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમા પણ કહેવાયું છે કે

“તેન ત્યક્તેન મૂજિયા ।

મા શુદ્ધ ડકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“બીજાને આપ્યા પછી જ આરોગો કોઈની સપતિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

ત્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યો

છે અમુક વસ્તુ મંગાશે તો ખાટલા ઉપાસ કરીશ છેકરો ઘેર ફરશે તો પાંચ આપમેશ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે રાગભિન્ન ત્યાજ છે ક્રોધમા પણ ત્યાજ ક્યો છે આવેશમાં આવીને લાત મારી માથી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કદ્યુ પણ ખાધુ નહીં તો શુ એને ખાન તપ માની શકાશે ખ ત વીનરાગ દેવ આવા તાને તપરૂપે સ્વીકારવા નથી.

સોની મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે કુકાને ગીરદી જમી છે ઘેરથી બાળક બાલ્યુ અને કહેવા લાગ્યુ આમે ભાણુ હુ ઘઈ રહ્યુ છે આ મનુ બાર વાગ્યા છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા આહોની ગીરદીને જોઈ જાવનુ મન થયુ નથી તે કહી દે છે કે “ જા, તુ જમી સે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જમી સે. મને કમલુ જૂખ લાગી નથી. બે જનનો અહીં ત્યાજ ક્યો છે પણ તેમાં જ તમ- દિ નથી. ભૌતિક પદ્ધતીના રાગમાં અનેકવાર આપણે ત્યાજ ક્યો છે ક્રોધમાં ક્રોધ પ્રતિશ્વર્યા પણ કરી છે પરંતુ ? ત્યાજમાં યાનદષ્ટિ ન મળે તે ત્યાજને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાય નહીં.

વિકાસેના મદારાજના ભાઈનું નામ પૃથ્વીરાજ હતું તેમનાં લગ્ન લાલદે નામની સુદર રાજકુમરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલદે બીમાર પડી તેની અવસ્થતા જોઈ પૃથ્વીરાજ બેબાકાઓ જઈ ગયા સર્વજિજ્ઞાસિની ઉપચાર પણ કારગત ન નીવડ્યો સ્ત્રી વાત તો એ હતી કે આડુખનો વાતણે એટલો નાજુક છે કે જ્યારે તે વટે છે ત્યારે એને સાધનાર કંઈ મળતુ નથી એક સાથે કહ્યું છે કે

હાંઓના હાંને કાળવનારુ કાણુ છે ?

કોરી વહી આડુખની તો સાધનારુ કાણુ છે ?

જીવન-કીરતે જ્યારે જોલવાય છે ત્યારે કુનિવાની કંઈ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રાપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સર્વ પ્રયત્નો બર્ધ ગયા અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી. જે દિવસે મિત્ર નેરના રાત્રીસંઘથી લાલદેની અર્ધી જહાજ નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની આંખોમાંથી અંધારા વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હાનર-હ નર પારાઓમાં રહી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ રમણાન બુધિ સુધી ગયો અહન-જિના ઉપર લલદેના મૃતદેહેને મુકનામાં આ-રો જાત-જોતામાં અંજિની જાણાઓમાં ભૌતિક દેહ બરમ થવા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિઃશબ્દી પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમાં ગોળી લાગવાથી મૃત્યુ અનુભવી રહેલું પપ્પી પોતાની પાખો કૂકુડવતું હોય એમ કૂકુડી બિંચું. વિશોગની વેદનામાં જળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો.

“ તો રાંધ્યો નહીં સ્વાવશુ રે વાસદે નિસડ,
મો દેહત હી ચાલિયો લાલ દહદાં દહ્દહ ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-દેના કોમળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-વેલી કાઈ વસ્તુ આર્પણ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી શટલા સુદા ખાવાને છોડી દીધું. આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા શોભો, આપણે હજુ બિંદા બિતરીને જોવાનું છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ છે એ નિશ્ચિત છે કે આદી આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની મમતા બોલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમાં આવા ત્યાગની કાઈ કિંમત નથી મનમાં રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કાઈ અર્થ નથી માટે પહેલા રાગને તળે અને પછી પદાર્થને તળે, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

ભાસ્કર સુદ ૩

જૈન ઉપાધ્યય,
કાદાવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

ક્યાયવિજ્ઞાના સંબંધમાં આપણે વિચાર-વિનિમ્બ ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સંબંધમાં વિચારે. ૧૫૫ ક્યાં હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન હમેશાં અધૂરોને થાય છે જદેના અન્યાય હોય છે તે તમે જોયું છે હવે તો ‘હ’ ના બદલે ‘હી’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે કાંઈ હળવું એ તો ગરીબાઈનું ચિહ્ન કાંઈ ખુબી છે કાંઈ ખુબી ન કરવું એ શ્રીમતાર્થની નિશાની ગણાય છે ખજી અને એક આળસુ જીવનથી ગમે તેટલી બિમારીઓ ચાલી આવે. ક્યારેક માથું ભારે થાય છે ક્યારેક પેટ ભારે થાય છે કાંઈ વખત કમ્બિન્યાત થાય છે તો વળી કાંઈ વખત બિમારી નથી આવતી શા / શબ્દ ડોક્ટરને લાં દોડે એને ફી આપે, પેટમાં ફાગળો નાખે જાઓ અને ઈન્જેકશનો ભેંજાવે. બારી શ્રીમતાર્થ કે ૭ બે શબ્દો ખુબી શાંતિથી આવ્યા ન હો. તેમ કરતાં ગરીબાઈ શું ખોટી છે? ગરીબી, બને શબ્દો સાથે લી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અથાણાં ન આપે ખુબી તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે શબ્દે શાંતિ ઈન્જેકશનોથી શરીરમાં કાણાં તો નથી પાડ્યા પડતાં. બને ગરીબોની પાસે એવા વધાણાં પૈસા ખુબી ક્યાં છે? ખુબી ખુબી તો તેમની પાસે બિમારીઓ વધુ જતી ખુબી નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું શ્રદ્ધા સન્માન થવાનું નથી આ તો તમે સોંપેલો તેની સાથે પ્રીતિ બાંધી રાખી છે મે સખીતો રસ તેને તમારે લાં મળે છે ખજી ગરીબોની કુપ્રીમાં તે જ કરવા તમને

બામણની જદેનો બાળો ખુબી કાંઈ બરીએ હોય છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો હોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથધરી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ધટી અનાજના સંસ્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગાળાઓ શીધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ધટીમા દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પલળેલું
હોય તો અનાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કંકડાટ
અવાજ થાય છે

તેરી રીતે જેનામા જ્ઞાનની બીનારા છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજાવે કે જેના
જીવનમા ગંભીરતા છે, વિચારોમા પ્રીઠતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

અમેજ વિચારક માર્કટવેર્થન કહે છે કે-માત્ર જો ઈડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કંકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કાંઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કાંઈ
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે જો પૈસા બેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કાંઈ દિવસ મરીબી જોઈ જ નથી
જ્યારે તે ચાર અક્ષર લાલે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીં લાંબો આદમી જ્યારે બે પાતાનો નિયમ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા માટે એક સમૃત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽर्द्धं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽहस्मीत्यभवद्वह्निप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वृષ્ટમन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽहस्मीति ज्वर इव મજો મે વ્યપગત ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અંતરને અજવાળ્યું, એવા ભનૂંદરિ
કહે છે-જ્યારે હું દાર્દન જાણતો હતો ત્યારે, મારું અહંકારી મન એમ
કહેતું કે હું જાણુ જ જાણુ છું આ અહંકારે મારો જ્ઞાનદીપક લુપ્તાવી
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધાગમા ડૂબીને ગોળવા મડ્ડો, ત્યારે જ્ઞાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પગિચામા આગ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારાના ઘોડાક મિ-કુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ સુધી હું જો કાંઈ શીખ્યો, જો કાંઈ વિચાર્યું અને જો કાંઈ સમજ્યો

હતે. તે ગાન નહિ પણ અગાન હતું અને તેને કુ ગાન માની મોઠો દત્તે. તેથી મારા મનમાં અહંકાર આપ્યો. આ ૮ કુ સમજી શક્યો છું કે હું કેટલા અધારમાં છું. ગાનરૂપી પ્રકાશનાં કિરણોનો હનરનો ભાગ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કિરી નદીઓ હોય છે તે ચાત હોય છે પણ જીઝરા નાળં એવો અવાજ કરે છે કે નળે પાણીનો અખૂર સમર હોય. વર્ષાઋતુમાં તો ધણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે રૂઝ જ નહિ આશુઆશુની નાની મૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે એવી ભય છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સહ્યો દરી તે મનવીનાં મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ થાય. અપાર તે તેની નદી જશે ત્યારે તેની કદાણી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એટલું મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ હતી કેટલાં દૂધ પીતાં બાળકો મરી ગયાં કેટલાં કુચનો અને વઢો તણાઈ ગયા. તેનો આજ દિન સુધી પતો નથી કેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સાર મઈ ગયું હ નરો તણાઈ ગયા.

આરી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં મનવીએ કરેલા કાળાં કામની યાદ તો હમેશાં આટો રી ૮૨૮ કેટલાં દસનાને રજવ્યા બી નઓના રાટલા ઊંચી લીધા એવી કાળી કદાણીઓ મનવીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૫૨૮ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આશય હોય છે કે તે બીજાને નીચે પાડી પોતે બીજા આવવા ઈચ્છે છે પણ અવકારી પોતે જ પાનાનું પતન સાવે છે અહંકાર શું છે? તે છે માર મનને કાર જે વળ કરીએ તો એક તેવાકાર પણ નથી. પણ તેનો કાર એટલો છે કે ત આ માન ઉચ્ચ કદાણે ત્યા નથી દેતો. તે આપણી બંધે કિંમતની સાખાને કાપી નાખી પતનના યા. ૫૨૬ છે જે ચારીત જેઈતી હોય તો પદસા આ મનના જ ને હું કરો. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ત ઉચ્ચ. નાખ્યા તો નમન એટલું હળવપણુ કામસે કે નળે મામા નથી મળુ માર ૧૧. ૧૫ માનરિ ત્વનો લાભ બધા કરતાં વધુ છે નીચન પ્રમુ સારવાન વિનય આ વધ માનને પ્રમ કરે છે.

૫૦— 'માણ વિજયેષ મન્તે િતીરે કિં જળયઈ'.

૯૦—માણ વિજયેણં સદૃશં જણવહ । માણ દેયણિજ્ઞં કર્મં ન
ધન્ધહ । પુઘ્વં તુહં ચ નિજ્ઞરેહ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત । માનવિજ્યથી આત્માને શો
લાલ થાય ?

કેટલો માર્મિક અને હૃદયને અપર્શિતો આ પ્રશ્ન છે । નહીં તેમા સ્વર્ગની
બીજી જિયન કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ધણી મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
બેસતા હોય છે કે પાતાળને ફેડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કાઈ વાત
નથી હોતી કે જ્યાં આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સચાણો બેઠેલી ગયા । ખજી ભણેને કીડાની માફ, ધરમા ઝકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલું મીઠું વધારે પડતા, ધરમા મળાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને ઝેરી નાખતા હોય, પણ ઉપાસ્યમા આનંદો
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરો

ક્યા ઉપાસ્ય વડે મનની આગ જુએ, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક હૃદયમા
કેમ શાંતિ આવે, હૃદયની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે માતિપૂર્વક ઉકેલે,
બીજાની ભૂતોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ હૃદયમા કેવી રીતે ઊતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જણે કે કાઈ લાગતુવળતુ જ નથી તેમની સામે તો હંમેશા
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ હૃદય અને જગતના સહસ્રના ચાતા
ભગવાન મહાવીરને હૃદયને અપર્શિતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ । આત્મા માનનો ભાર ઉતારીને ફેંકી દે છે ત્યારે તેને શો લાભ
મળે છે ? આ લાભને તમે ચળકતા ચાદીના દુકાનો લાભ ન સમજશો

તમારે શુભેષ્ઠ્યે ? ચળકતી ચાદીનો લાભ કે આત્માની ઉન્નત્યજ્ઞતાનો
લાભ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉન્નત્યજ્ઞતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાભનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિઃશુષ્કની પ્રગ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાભના દુકાની બીજા નાગવી એ
શુદ્ધિમતાથી દૂર છે

આ રમના જન્મમાં વીતરામ પ્રભુ મન્નવીર હરભાવે છે કે- દે
ગૌતમ ! મન પર વિગ્ધ મેળવનાર આત્મા મૃદુતાના માધુર્યને મેળવે છે

—વનની કામળતામાં ક્યો આનંદ છે તે તે આપ લતાને પૂછો.

તોફાની નદી મોટાં મોટાં મકનોને જાને જાડે ને ખેંચી લાય છે ત્યારે
તે નાની લતાને તાણી જઈ ચકલી નથી નાની વેમો અને તેણ પ્રય-
પ્રયા ના પુરમાં પણ પોતાને સલામત રાખે છે કાગળ કે તેમજ કામળતાની
કળા તણી છે પાણીના પુરની સામે આગળ રીતે તે રહી શકે છે મોટાં મોટાં
જુલો તેમજ મુજ જમીનમાં બેડે ચુપી મોટાં દાંષ છે તે પામડી જાય
છે તેના ઘર્ષાપાંખા ખખડી જાય છે પણ નાની વેશીઆ એ તોફાનની
સામે રમતી દોષ છે કેમકે તેને મૂકનાં આવડે છે

તેને મૂકનાં આવડે છે તે તોફાન સાથે રમી શકે છે ભગવાન અંધ
વીરને મૂકનાં આવડુ હતુ માટે તો તે તોફાન સાથે ખેલી ચકલા અને
એવા ખેડ્યા કે તેમનાં કપોની વાતો સામજીનારનાં આ ? પણ રોમાંચ ખડાં
શર્ષ તથા ઉ વિપત્તિઓની વીજળીઓના કચકા મધ્ય સકરોના પદ્ય તણી
પામ્યા આ કપોના પદ્ય માત્ર અભોધ જન્ય પોતરશ્ચી જ નરોત્તમ આ થા
પણ આપ હવે વનનાર મોઢાઓ પણ એ કરોતી પરપરાને વધારવામાં કાંઈ
જાણી રાખી નાંતો છતાં એ જાન સામક એ સપર્શાં દુ ખો વચ્ચે
ચમકાયા રા વિરોધીઓના પ્રવેશની મખમાં રહેવા બનાં પેશની પ્રતિમા
સરખા મ તારે પેશને છોડ્યુ નહ્યુ તમે આમજ વધના જ ત્યા વિરો
ધને રિતે રાયા રાખા જાણી નામજાની કળા નામ કામળતા છે

માન ઉર વિ ત્ય મેળવનાર સપાને જીવની મૃદુતા પ્રાપ્ત થાય છે
અને વન સધામાં આમજ વધનુ સાદસ્ય જનુ તે જ પ્રાપ્ત કરી શકે
છે કે જાતે મધ્ય મોટા નયો કે તે અચલ કે અન્યાયની સામે નમી પડે
અન્યાયના ના ન મન્નક ઉતારા છતાં એ સધામાં તુ કામળતા
જો મ નામ સધાની બીજામાં બીજા રાંધે માં જનુ પોતાની
કે ન ના પ્રતિકર મલિન રંગે આ મલિન આત
અન્યાય ન મ રાજા જીવનાર તપુ હતુ અન્યાયની સામે તમને
૧૧ ૧ ન મનાં મુખ તમને વિરોધ રંગે તમાનો જાયે
૧૨ ૨ ૧૧૧ હતા એ ના તેમજ પરિચમાં અન્યાય મરી

વિનયવત આત્મા માનના યોગને ઉતારીને ફેંકી દે છે. પછી માનને પરિણામે વેદવા પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા ક્રમબદ્ધ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ ગાલ કાર, તેની નજીક નહિ આવે. કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરાક્ષ રીતે પણ અલંકાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું આગત કરશે પણ તેમના અપમાનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોકીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફોટા લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી આપી દીધી ફોટોગ્રાફર તત્ખંધ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું - “તમને ખબર છે આ કોનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું - “હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જાણુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાણુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાંઈ પણ બોલે તે પહેલા પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઓળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જુવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણુવું હોય તો સાલજો જાપાનના લોકો પોતાના લોકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટા પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એકલાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વપ્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણામય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેંચનારો હું ! એમની વચ્ચેમા એસતા ફટકી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

કૈનિક એક વ્યાસન ઉપર બેસે. એવા માટેજ મે ફોટા લગાવી કે ગ્રી જનતાના મનમાં પવિત્ર સતીની સ્મૃતિ રહે. કથમક સેનાપતિની નવિ.

આ એક નિયમિતનીપણુ અને નિબાધસતતુ ચિત્ર છે જેના આત્માને અભિમાન અપમ્યુ નથી તેના જીવનમાં આવી વાતો મળી શકે છે જેમ સુખમાં શીતળતા અવસ્થા છે, તેમ આદ્યકારીના મોંમાંથી નમ્રતા-ભર્યા વાક્યો નીકળતાં અવસ્થા છે આદ્યકારીની પાસે તમે વારંવાર એક વાક્ય સાંભળશો 'મને ઓળખો એ કુ કાણુ છું ?

એક સાત વર્ષની બાલિકાને પૂછવામાં આવ્યું કે અભિમાન અને અજ્ઞાનમાં શો ફેર છે તેણે કહ્યું—અભિમાન કહે છે કે તમે મને શું સમજો છો ? ત્યારે જા કાર કહે છે કે—તુ તમને કાઈ કાઈ સમજતો નથી

સાત વર્ષની બાલિકાએ અભિમાન અને અજ્ઞાનની જુદી પરિસ્થિતિ વ્યાખ્યાન કરી છે. અજ્ઞાનમાં અજ્ઞાન પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માનવી મોટામાં મોટી બે જુદો કરે છે. પડેલી તો તે પેતાની સ્વરૂપ માને છે અજ્ઞાન બીજી તે બીજીને તુચ્છ સમજે છે. આજ રાખજો કે તે તમે બીજાને તુચ્છ માનશો તો બીજીની નજરમાંથી તમ કીનગી જશે

આકાશમાં નિરોગેરે પનમ, આખી દુનિયાને નાની મનવે દર્શાવે રિશ્તો તો દર્શાવે દુકાંડે ધી ધીવો થતી નથી હું ! આથી જેતાં દુનિયાનાં મોંમાં મોટાં કાણીએ જન્મ નાનાં નવા દેખાય છે ! આદ્યકારી આંખોમાં તને કોઈ તો શું મનુષ્યો જન્મ કોઈ જેવો દેખાય છે પણ એ ન જન્મ ! કે દુનિયાને નાની જોવાર પનમને એ જગર નથી કે દુનિયાની આંખોમાં એ જન્મ જોવા દેખાય છે

પરંતુ આદ્યકાર એટલું જ્ઞાન જ દર્શાવે છે ! સોપ્રવોહરની જાદવીમાં રહે ! જાગની સ્વચ્છ દવાને આદ્યકાર દર્શાવે નથી અને અજ્ઞાનનાં જોમો જાગર નીકળતા રહે નથી એ જરીને અનુભવનમાં રહેલી અજ્ઞાનની પેઢી ! અજ્ઞાનનાં મોંમાં એ આદ્યકાર નીકળતા રહે નથી અને અજ્ઞાનનાં પ્રકાશને અજ્ઞાનનાં દર્શાવે નથી ! આ અજ્ઞાનનાં અજ્ઞાનમાં જોવા દેખાય છે તે અજ્ઞાનનાં મોંમાં નથી જન્મ ઉતરે જરૂર છે

અભિમાન અજ્ઞાનમાં પડેલાં જન્મ જોવા દેખાયે ને અજ્ઞાનમાં પડેલાં જન્મ જોવા દેખાયે ને અજ્ઞાનમાં પડેલાં જન્મ જોવા દેખાયે ને

અધ થઈ ગય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની ગય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહ કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી હાલતો એને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહ કારીને પ્રાર્થની સાચી શિખામણ પણ સાબળવામાં અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમાં રહેલા સદ્ગુણો, પહોડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ ગય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે જીતરતા ગય છે જેના જીવનને અહ કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામાં સદ્ગુણનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાંથી અહ કારને કાઢી નાખી તેમાં સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ સ્વાસ્થિમાન આવશ્યક છે તમે તમારું જીવન, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણોની સામે નમવામાં નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામાં દીનતા છે પ્રાપ્ત સદ્ગુણો વ્યક્તિને તમે હાન વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધશે પરંતુ સ્વાર્થના પ્રત્યેજ્ઞા અને ભયની સામે એક વાર પણ મરતક નમાવશો તરિ ત્યા નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને હિતેજ્ઞા આપવા જેવો થશે

ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાખ્યન મુઝમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમાં, વિનય ગ્રુણ પીલવવતી પ્રેમણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીન્ન અધ્યયનમાં પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પરિચય કરવાનું પણ કરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધુજીવનની લાખી યાવામાં તારે જૂખ અને તૃપાના સ કટો પણ સંહા કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ ક્ષોધથી તરિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમાં દીનતાનો જરૂર સંખી હાટ પણ ન આવે, ભલે જૂખ તારા સંગમે દુર્જન બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો

તનની દુર્જનતા મનમાં ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીરૂપે કહે છે-

“કાલી પબ્બમ સહાસે, ફીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અલળ-પાણસલ અદીળમણલો ચરે ” ॥

જૂમ અને તરસને કારણે તારો દેહ કામચલા પગ જેવો ફૂટ થઈ જાય છતાં તું મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને શિક્ષા તારું જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશંસા ન કરીશ. ધર્મ કયા પ્રાપ્ત થયું એક ખજ છે અને એ તપ પણ છે. મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક તું શિક્ષા માટે સ્વાધ્યાય ન કરીશ. નહિ તે સામાન્ય જનતા તેનો સીધો અર્થ એવો કરશે કે બાટણ ત્રાણ બાટણો કોપેલ દીધો એ બધું માત્ર એ શે લા મારે હતું. આ શ્રુતિ તારું સ્વાધ્યાયની જીવન માટે શેષાર્થ નથી તેમ જ જૈન શાસ્ત્રને માટે લાંબારૂ છે.

તમે તમ જાનો પણ દીન નહિ. એવી જ રીતે સ્વાધ્યાયની મનો પણ અધ્યાયની નહિ. અધ્યાય અને સ્વાધ્યાયમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું વાતની ઝરમી અને સ્વાસ્થ્યસૂચક ઝરમીમાં.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં ઝરમી હોય છે ને ઝરમી ન હોય તે તે મોતનું વોર ટ જ આવે. પણ ને ગેરપરિચર સાચાજીવન કરતાં ઉપર જાય તે તે ચિંતાનું કામજીવન. તેને માટે કોઈકસન પણ મેલું પડે.

અચાનક એવી જ રીતે સ્વાધ્યાયના શરીરની જરૂરી ઝરમી છે. અધ્યાયને પોતાના દેશનું પોતાના ધર્મનું પોતાના સમાજનું ધોરણ હોય છે. ને કોઈ મનુષ્ય ધોરણ પૈસાની ખાતર રાખીને કિતનો નાશ કરવા તપસ થાય તે જાણવું કે અધ્યાયના રાગને મોટું તુલ્ય કરી રહ્યો છે.

તમામાં આત્મધોરણ હોયું ને કોઈએ ગાંધીજી એટલા વિનમ્ર હતા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાદ છે. પોતાની જૂથ ને જાણતી તે એક નાના બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ ગાંધી કાની ધુસારીમાં એક અધ્યાય તેમને ગાંધીમાંથી જાણી કરવા કહ્યું તે તેઓ જરાયે અસહ્ય પણ નહિ. એ કદાચ કોઈ જુદા તેમને કહ્યું હોત તે તેને જાણ અપવામાં એક કષ્ટનો પણ વિચાર ન કર્યો હોત. પરંતુ અધ્યાય પ્રથમ જુદો હતો. ને તેમણે જાણી ગાંધી કરી હોત તે સમય બારતનું સ્વાધ્યાયનું જીવન એટલા માટે તેઓ તે અધ્યાયની ગાંધી અને માર ગાંધીને પણ જાણી ઉપર મેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાધ્યાયનો સંવાદ હતો.

આત્મધોરણ વ ઠાને નથી. ધૂળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈને તિરસ્કાર સ્થાન કરી શકતી નથી. કોઈને આવામાં આવે છે તે તે કોઈને આત્મધોરણ માટે અડીને એમી તપ છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહંકારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહંકાર ચયા પછી ધ્યેયની પ્રાર્થના એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહ્યું તો—

“જો તમારો અહંકાર ઓગળી ગયો તો કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મંદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, બધા બેઠા હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો.”

તા. ૧૮-૭-૫૬

જૈન ઉપાશ્રય, માદુગા.

દેખી માનસ સદા લખબીત મ્હે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા આર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા ચરિત્ર કરે છે

જેમ મધુની ગોભા એની પાખોથી અને પાખોની શોભા મધુથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની શોભા પરસ્પરના પ્રેમસબંધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેર શત્રુના વેરાગિને માટે ઈશ્વરપ છે જો આગમાં ઈશ્વર ન પડે તો તે શુદ્ધાર્થ જાય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન જતે તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે પણ તેમ જેમ તે આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો બદલાર તેના મનમાં જટિલમયત કરતો જાયો રહે છે જનવાની સાથેસાથ માનવમનમાં બદલ જાય છે તે બદલ તેની પ્રતિભા રહે છે મનના બદલાને એક બાજુ વિચારકે ટાંકણીની ઉપમા આપી છે ટાંકણી કાગળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું માથું તેને આગળ જવા દેતું નથી એ જ પ્રમાણે બદલારમાં જવો નહીં જતે જ વ્યક્તિનું મસ્તક તેની પ્રતિભાને જટિલમય છે

બદલારી અક્તિની એક બાજુ હોય છે કે તે પોતાના / કાશીને સવશિષ્ટ માને છે તેના કાન હમેશાં પોતાની પ્રશસ્ય સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે

બદલાર એ કાશીનું જાણું રૂપ છે આજ કાશીના સબધમાં સાંભળતા બાજુ જા બા પહેલાં તમે મનની જાણના કોષ કરવાનું સબધમાં સાંભળ્યું છે આજે મન પર વિચાર કરીએ

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા મારે ? એક માણસ શાંત અને સ્વસ્થ બેઠો છે તેની પાસે જાક વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂટી આગ લાગી જાય છે તે શાંતમિત પસન્ન બાદથી એકદમ સાથપીળો થઈ જાય છે એ કારણે એનું શુ કામ કરે છે કે નેથી કમાવેથી કોષ જામી નય છે આપ જરા બેઠાણથી જુએ ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિંતને શાંત રાખી બા સબધમાં વિચાર કર્યો છે ? મનુષ્યો અને બન્ય નુએયે નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે પ્રકૃતિશક્તિ જાણે તે નીરમાં ઘૂસી ગયાં

હે.ય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો? તુગ્ત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો.

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમા પ્રવેશેલા રોગના જ તુઓનો નાશ કરતાં પહેલા, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે કોઈના ડેરી જ તુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જાણશે કે કોઈના જ તુઓ અહ કારમા પેદા થાય છે કોઈનું મૂળ અહ કાર છે, ન્યારે માનવ મનના અહ કાર પર આઘાત થાય છે, ત્યારે તે ઉછળે છે, આ બિઠળતા અહ કારનું નામ ક્રોધ છે.

ન્યારે કોઈ કાઈ કંઠી વાત કહે છે તો તે બોલી બેઠે છે-મને જાણો છો હું કોણ છું? આ "હું" ઉપર ચોટ લાગી કે બિલકેલ ચડ્યો આ અહ કેટલીક વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો કેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વંશ પર પરા સુધી ફેલાય છે આથી કેટલીક વખત કોઈના મોઢે પોતાના કુટુંબ કે પરિવારને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાલ્લ થઈ જાય છે તેની વંશ પર પરાને કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે? અહ કાગના જ આ બધા રૂપાતર છે.

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરી શકે છે, પણ તેના અહ ઉપર ધા પડે ત્યારે તે હુ ધવાઈ બેઠે છે અહ પર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને ધાવલ કરી નાખે છે આહ ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આણુ ટોરવસૈન્ય નાશ પામ્યું ટ્રોપીકો માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, "આધવાના દીકરા પણ આધવા જ હોય" આ વાક્ય ડુર્યોધને સાલગ્રયુ અને તેનું અહ ધવાયુ અને તે ધામાથી અકાર અક્ષોહિણી સેનાના રધિર વલા યાદ રાખો કે માનવ મનવા સુપ્ત અહ કાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ ઉભરાય છે.

તો એ પણ ન ભૂલ્યો કે ન્યા સુધી હૃદયમા અહ કાર ભર્યો છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુરંગેલને ક્રોધ એ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ઠોકર માટે છે? તુ ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર બિઠળે છે માટે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, નેના બદલે તારે તો ઠોકરો ખાવી પડે છે આ બાણુ આવે તો પણ લાત અને સાચી પારી પાસે જાય તો ત્યાં પણ લાત.

કુટંગેલે કહ્યું-લાત તો સાચી છે અને પણ આ તિગ્ધાર પર રોપ ચડે છે ન્યા જાણે ત્યા લાતે ચડે છે, પણ તેનું કાગલ એ છે કે માગ.

પેટમાં અકારની હવા બરેલી છે તે અને ઠોકરો ખવડાવે છે. આં સુધી એ દવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરો ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

અ કા ના આવેશમાં બને માનવી પોતાને મહાન માને પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નહીં છે કે જો તમે બીજાં એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે ગરીબાઈથી દુઝાયેલા હોય તમારા અકાર સામે વિરોધનો સર બાધે ન કાઢે પરંતુ તેને ઠોકરો તે નજર સામે છે થાક રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખતે માટે ક્ષમિ ક્ષમિને મુકામ રાખી રાખી નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા માટે તો થોડાક જ દિવસ તેનું કિરમત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વસ્યતાનું કિરમત તેની આશ્વસ્ય શિક્ષુ પડી જાય છે તમે એ જોશું હશે અને અનુભવ પણ ક્યો હશે કે તેમનાં કિરમત મધ્યાહ્નના સૂરની માફક ચમકતાં હતાં જેમના મહેતોમાં થી કે તેમને બદલે અચરના દીવાઓ બળતા હતા. તેમનાં કિરમત એવાં તો બચડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વહુ અને દીકરીઓ કે જેમણે ઠાઈ દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ બરો નહોતો કે તેમ કરવામાં પાપ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજૂરાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાલુ મુજબમાં કોવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો પ્રારંભ ગરીબીથી થાય છે અને તે એવા આશ્વસ્ય વધ્યા છે કે આ ૭ મિથ્યાશિક્ષાની પદ્ધતિમાં એસે છે માનવીએ પોતાના આશ્વસ્યનું અસિમાન ન કરવું જોઈએ વૈશવના ગ્રામ્ય મૂલ્ય તત્કાળમાં જોવા રહી જોઈના દુર્ભાગના જાંબડની મરકરી કરીશ નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી કંઈ વસ્તુ છે કે તેને તે ગર્વ કરે ? ને કદાચ વૈશવને ગર્વ મનમાં આવતો હોય તો જરા એ ચક્રવર્તી સમુદાયને થાક કરો કે જેમની પાસે કદરતબરનું વિશાળ સામાન્ય હતું અને જેનું ક્યા સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિભાગની સંપત્તિને થાક કરો અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો ગર્વ આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ ગર્વ કાલ સુધી વળ્યો મો શેમાં મહાશયતા હતા અને આ ૭ જાત પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અગ્રીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પસંદાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગકિતનુ બળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી જાય છે એવો અદકાર મનગા આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર ફેરવે તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના ઝેના હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો છાતી દોકાને કહેતો કે મારી ડિક્ટેનેશનમા “અસ-ભવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામા તે પગ ઢિપાડતો તે દિશાનાં પૂરી ચગચરી જીતી જનનાના પ્રાણુ ઢ પી જાકના તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ધુટલુથિે પડવુ પડશે પણ તેનુ કિસ્મત એવુ બદલાયુ કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યુ પૃથ્વીના પ્રાણુને ઢ પાવનાર યોદ્ધો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર ફેરીની હાલતમા મર્યો હજારો વીરોના લોહી વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમા પલટાઈ ગયો.

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગઠમીષ્ટિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વનો અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિપ્તિનિયાને તેણે ફેટલા જ ગઠીપણાથી કચડી નાખ્યુ હતુ ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક રાજસત્તવટથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનુ ગવૌન્નત મતક યુધ્ધે જ નીચુ નમાવ્યુ લશ્કરના પગમા જ તેની છાનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનુ નામ જ આતકનુ પ્રતિક જની ગયુ હતુ વિશ્વ વિજયની ધૂનમા તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમા હાથકડી અને બીજા હાથમા જોખ્ખ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ યુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર જોખ્ખ પડે તમારા મહેલો ઉપર જોખ્ખ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઇ ઉડી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખ ડિયેરોમા પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રમ જૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબનો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ થી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામા ભારતના સાદસો રાજ રજવાડાઓની -

સત્ય જિનચર્ચ મર્થ સદીઓથી ચાલી આવેલી પુરાણી રા નશાની પર ત્યને ખતમ થતાં બે મહિના પણ ન લાગ્યા.

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના હોશનું પણ અભિમાન બ્યારે છે પણ સૌ પનો ફેર ફેટો વખત ટકવાનો છે? બાધિની ઉપાધિ તેની પાછળ પડેલી જ છે જો મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો મુબઈની હોસ્પિટલોમાં જઈને ખાતરી કરો ચાર દિવસ પડેલાંનું સુદર સુક્રમાર બાળક બ્યારે ચામડીના રાચથી એવું પી તુ જોવામાં આવશે કે તેના સાથું પણ તેવું તમોને નહિ મળે. હઠાચ બાધિથી બચશે તો સૌ કશું દુશ્મત જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે / બ્યા જ વાત બળતી છે જે મક્કર તીંઓ એક બાણુ વડે એક લાખ ચોદાઓને મારી શકતા હતા તેઓ પણ સદાને માટે સુઈ ગયા હોવાની બેડીઓને ઠાયા સુતરના તાનણાની માફક તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદ્દાકુરો ઠાયા સુતરથી એવા બધાઈ મયા કે પાસુ બચવાનું પણ મુશ્કેલ બન્યું.

એક ચી / બીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેનું પણ અભિમાન નમે તે છે તેની શાનશક્તિ બ્યારે ફાઈ મુદ્દ હંફવાળા મનુષ્યને ચાર અક્કર આવશે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવચની ફાટિમાં / મી છે બે ચાર મોઠા આમથી કે તેમથી મોઢે ક્યો પણ બ્યારે ફાઈ સાધુ સત પાસે ગયા ત્યારે તે મોઠા એવી હળથી ઉચ્ચારે છે કે તમે કવિ કાલિદાસ જ બેઠી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ જોશો કેમ જાણે એમ બતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું.

આગમ કે ચોક્કામમાંથી એચાર પ્રશ્નો માફ કરી લીધા પછે જો ફાઈ સાધુ કે સાધ્વી ગામમાં આવે તો તેમની સામે તે બ્યા પ્રશ્નો કરશે. જો ફાઈ પ્રચલિત મુનિ જગમર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ જ છે હઠાચ ફાઈ એવો પ્રશ્ન બ્યાવ્યો કે ફાઈ અસ્પર્શિ સાધુ કે સાધ્વી મળી ગયાં તો પછે તેના આક્રમકતાના માત્રા એકદમ વધી જવાની વદનમ પ્રશ્ન કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવજરી રીતે ચરદા બેચી કરશે. હસતે મોઢે પ્રશ્નનું સમાધાન કરશે અને બાણુબાણુ બેઠેલાઓ તરફ એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે ફાઈ મોટો વિનય પ્રાપ્ત ક્યો હોય. પણ જો હઠાચ ફાઈ પહેચિસ સાધુસત તેને એ ચોક્કામમાંથી / વચ્ચેથી પ્રશ્ન પૂછે તો રમ બદ્દાઈ જશે અને તે સરભળ પડેમેથી જ ગળવા બેચી રશે.

હા તો બ્યા વાત મુદ્દ હંફતી છે ચાનાચરણીય કમના સુરોપશમથી

થેહુ માન પ્રાપ્ત થયુ તે તેને આચરણુમા ઉતારે તેનુ અદર્શન કરી તમારા અહ કારને ન પોષે

તમને ખબર છે કે જે બિચી જાતના જમ્મે હોય છે તે પોતાના ફોને કાઢીને મળે છે તેના ઉપર કંઈક કાઢતુ હોય છે બનમ, નાળિયેર વગેરે બિચી જાતના ફોને છે તે બધા ઉપર કાઢતુ કાચડી હોય છે કારણ કે તેના બેડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી રાકે, પણ હનડી જાતના ફોને પર આવુ એક પણ આવગણ હોતુ નથી જમરખ લુગો તેના ઉપર કાઈ હોતુ નથી હા, તે સહસાગ્રયથી જાનતુ કળ પ્રાપ્ત થયુ હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાયા તેનુ શ્રવ નામ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બિચી ગંદે છે જો તેના ઉપરથી માટી કાઢી નાખવામા આવે તે ગમે તેટલુ સરસ બી હોય, ગમે તેવુ ખાતર નાખ્યુ હોય પણ તે બિચી રાગુ નથી તેથી જ રાતે જાનના પીજને ખુલ્લુ ન કરે તેની જાહેરાત ન કરે જાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણુની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બળાકાર કરવા જેવુ છે

જો કદાચ આપને આપના જાનનો અહ કાર જાગે તે આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનુ સ્મરણ કરે અને વિચાર કરે એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનની સરખામણી કરે અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમા તમારુ જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યુ છે હુ માનુ છુ કે આ જુલના જ્ઞાન-અહ કાર રૂપી રોગને માટે પાવરફુલ કન્જેક્શનનુ કામ આપરો

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનુ નામ તમે સાલજ્યુ કરો જૈન સમાજના તેઓ એક ઘણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનનો પણ જીડે અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમા રહી તેમણે અભ્યાસ કર્યુ હતુ તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વાતાની છાપ હતી કેટલીયે સલાઓમા તેમણે વાદવિવાદમા ભાગ લીધો હતો જે સલામા જતા તે સલામાથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયે થયેથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદનો પદવી પણ મળી હતી

એક વાર એક વિદ્વત્સલા મળી હતી આ સલામા વિદ્વાનો કાઈ એક વિષય ઉપર શાઆર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જય-પરાજયનો નિર્ણય કરે. આવી સલાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કાઈ તર્ક

કે સામ્રાજ્ય પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂઝ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જન્મતા સમયે સામુદાયિક રૂપે રજૂ થાય સામ્રાજ્ય પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર તો દૂર જ શાગી જતું અને વ્યક્તિગત બહુ કામ કરવા મરી ખજુ જ્યારે વાદમાંથી સ્વતંત્ર જતું રહે છે અને બહુભયતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશ છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્વતંત્ર શોધ અને રક્ષાનો સ્વચ્છ ન રહેતાં વ્યક્તિગત માન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ધ્યેય માત્ર બી નતે પરાત્મ આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જય-પરાજયની આ રૂપમાં સ્વતંત્ર ખોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સભામાં શાસ્ત્રીયનું આયોજન થયું વિન્નિયતને સલાએ પાંચસો ધ ત્રણે આપવાનું નક્કી કર્યું કે જે તેની વિજયની નિશાની બની રહે શાસ્ત્રીની શરૂઆત થઈ ઉપાધ્યાય ધરોવિજયજીએ તેમાં ભાગ લીધો. વિદ્વાત અને પ્રતિજ્ઞાના જોરે તેઓ વિજયની નિમજ્જા નિયમ મુજબ સભાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી જ્યારે તેઓ એક સ્થળેથી બી ન સ્થળે વિહાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની મરપત્તાકળો બની આવજી બાધતી આ ધનજો ભેઈને તેઓ ઔરવાન્દિત બનતા જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુ ત્રાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આખ્યાતિક થોમી જ્ઞાનદધનજીને ભેટો થયા બન્ને પૂરના સ્નેહિતો હતા.

થોમી જ્ઞાનદધનજીએ ધનજો ભેઈ અને તે આચાર્યની મનોહારી થઈ મયા પોતાના સાથીના મનને બહુકાર માળવા તેમણે પ્રશ્ન કર્યો-

આચાર્ય ! તમે સરસ્વતી યાત્રી કેને ખાતે છે ?

આચાર્ય ધરોવિજયજીએ કહ્યું- મારી હાથિએ કેવળ યાત્રી મદ્યપુરુષ સ્વર્ગિક જ્ઞાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા બનત જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

યાત્રીની હાથમા તેમનાથી જોખમ જાનવાળજી ડાબુ છે ! થોમીરાજે બી ન પ્રશ્ન કર્યો.

તેમનાથી બીજો ન જારે ચોદ પૂરિયે આપે. તિનેપરની પછી તેમને ન જારે આપે. આચાર્ય ધરોવિજયજી બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન - તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છ, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમાં આપનું જ્ઞાન
ક્યા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમાં તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ ક્યા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને ક્યા હું અદ્વપદ ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યો
ફરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરો ?
ખોદે તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામાં આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ દીકરા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છ, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહો
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશ્નસાના ગીત સાલજવા આવો
છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ઘણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સંધનુ ગૌરવ છે સંધની પ્રગતિ માટે ઘણી સેવાઓ આપી છે”
આપના જ્ઞાન આની પ્રશ્ન સા સાલજવા આતુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જ કહે છો તેના ગુણજ્ઞાન સાલજવા ઉપાશ્રયમાં આવો છો
કે જો કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જો પ્રશ્નસાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રુધિરેલી જ
પડી છે આચાર્ય મનોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ લાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દેપ
તેમના મનમાં પણ ન આવ્યો એ જ ઠાણે તેમના મનમાંથી જ્ઞાનનો અદકાર
નાશ પામ્યો

ચાલનો હેતુ વિકાસ છે. પણ તેનો અદકાર તે હવનને બાંધે પત્તા જ હાથે છે. ચાલ હજુ હાથ છે પણ તેની આગ હડી નથી હેતી. આગનો ગુણધર્મ ઉજ્જ્વળ છે એ સે તે તે સગમાલવાનું જ કામ કરશે. ખસે બસે તે આગ સાકામી હોય કોલાસામી હોય કે ચકનની પણ તે હજી આ વિના રહેશે નહિ.

આગની આકૃષ્ટ જ અદકારનો સ્વભાવ પણ હજી આગનો જ છે તે દમોદા મનની શાંતિને સગમાલ્યા કરે છે. વિનયના ગુણને રાખ કરે છે. ખસે ભસે તે અદકાર દેવનો હોય જ પતિનો હોય, ભગનો હોય સાનનો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે અત્માના ગુણોને તો ખનમ કરી નાખશે.

ધણા માણ્યોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો અદકાર જાગે છે એ આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કરી આટલી અડા ધ્યા કરી બી ન શું કાંઈ કરી શકશે ? પણ અરે ! અરે ભણા માણસ ત્રીક છે તે મન કરી સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને હૂણ કર્યો. પણ તારા મનનો અદકાર હૂણ થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધનાઓ મનનો છૂપો ચોર-અદકાર, ગળી જશે અને તું પાછો કોશ જ રહી જઈશ.

મનનો અદકાર સાધનાના રૂપમાં ઝેર ભેળવે છે ઝેરવાળું દૂધ તદુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ ભક્ષક હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના રૂપને અદકારના ઝેરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વજ્ઞ બધાને માટે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, મધુબા

મગરની આમકિત વામના કહેવાય છે અને પ્રજાની આમકિત, ભક્તિ કહેવાય તે ઈશ્વરના આપણા તરફ જોવાનો પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનમા લગાવતે મોઢે છે, જ્યારે આત્મા સસાગના પદાર્થોમા પોતાનો ગાત્રાત્મક અજબ વેગ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું કારણ બને છે, કાન્હુ કે તેના મોઢ છે મોઢ પેટે એક બધન છે જ્યાં મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ મટી ત્યાં જતી ત્યાં મુધી રીતગતતા તરફ મનનું આકર્ષણ નથી થતું

મોઢની સ્થિતિ ગતિને પ્રગટોડી સાગરોપમની છે તેમાથી જ્યારે અગત્યોતર દોડદોડી લય થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગ્નિતાણુ' બોલવાની લાગના જનમ થાય છે.

જ્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ મનને ખેંચતું રહેશે ત્યાં મુધી, તેમા ભક્તિના અકુશ ફટી જ નહિ શકે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સહવિત નથી દેહાસક્તિ લઈને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોંચશે તો ત્યાં પણ તેની મોઢમય દૃષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો ગગસજબ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસક્તિ દૂર કરવા માટે પુણ્ય સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રજાના પ્રેમ જોડે પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રજગત ગગને હાવવા માટે પહેલા પ્રગત રાગનો આશય લેવામા આવે છે પરંતુ, તે પ્રગત રાગ પણ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્યે ઘણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેવ કંટકમ્-પગમા કટિ વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણાંતર કાટો બોકવામા આવે છે, પરંતુ તેનું કાર્ય પૂરું થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે. વિનયરના ગુણેનું વર્ણન આ મળ્યું છે. પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધ કરવું બની શકે છે.

જેની રીતે સાધારણ વસ્તુ નહીંના પ્રયત્નમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે તેવી રીતે ભક્તિના પ્રયત્નમાં તથ્યવાચકો આત્મા પ્રભુમય બની જાય છે. અત્યુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન આન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધા સાધનોને સોમ સાથુ જીરોડા ઈલાદિની ઉપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોમ સાથુ વગેરે સફાઈ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ જાંબુનો ઠાઈ ઉતરોત્ત નથી. બીજુ જો સોમ સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપડાં ધોઈ શકાય છે. આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મયતાની છે. સાચી જ મયતા આત્માના મેધને ધોઈ શકે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ બાત પ્રિયિત દોવો જોઈએ તેમાં જીવનના જીવન દોવો જોઈએ. જેમાં આત્મા ન જોઈએ હોય એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આગળ છે. જો દુકાનમાં માથાનો રોક ન હોય તો માત્ર સો-રૂપો વેચારમાં સ્વચ્છ થઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કર્મ પહેરી ભેવાથી ગ્રાહ સૈનિક બની શકતું નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર રોખા ઉપર ચૂતા રહે છે. બદ્ધ હતો જવાજ સાંભળીને બધા પામે છે. રજુમિનના નામથી જેમને મુળરી છૂટે છે. તથ્યવાર પડતાં જુ જેમને આવડતું નથી એવા સૈનિકો કાંઈ ઈતિહાસના પાત્રે જામર થઈ શકતા હશે? આવી જ વાત બાલક દિવાની છે. અમુક પ્રધારની વિશેષ કિંમતો કરવી તે બધારનાં વચ્ચે જેવું સાધનનું સાધન છે. પરંતુ રજુનિમ્તવની ત મયતા કઈક જુદી જ રીતે છે. તેને સમય બધારથી એટલો નથી. જેટલો જીવનમાં છે. સૈનિકનો સમય જેટલો વીરતામાં છે. એટલો તેના ચક્રવેશમાં નથી. વીરતા ન હોય તો ચક્ર વેશની કિંમત કેટલી? સૈનિકનાં વચ્ચે તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહે રાવી શકાય છે.

હા તો સાધના અને ભક્તિમાં વચ્ચે અને માળાઓ એટલી જ નીર જાય નથી. ક તો કે જેટલી જીવનની ત મયતા કરે છે. જીવનની ત મયતાનાં બધાંવે સાધના નિ પ્રાપ્ત બની જશે. તેમાં સમ્યક્ષ અને સજીવતાનો બહાવ હશે. સમ્યક્ષ વિના કોઈપણ વસ્તુની કિંમત નથી. જે અસજ વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં ઓછી હોવા છતાં તેનું મૂલ્ય વિશેષ હોય છે. સાંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમાં અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેના એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસહ્ય દોરી જેઈએ બંધે એક કણ હોય, જો અસહ્ય રેડિયમનો તેને ચમકશે, પણ જો અસહ્ય નહિ હોય તો એક તોલા ગુ દસ તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમાં જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે જો તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સમ્યાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોભાની નાવમાં બેસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોંચાડશે.

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છે મહિના સુધી સેવન કરવામાં આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઋત્વિત્તો અતુલવ કરશો, તમારા લોહીમાં નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમાં તલમાત્ર ફેર નં પડ્યો, ઋત્વિત્તે બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “ વૈદ્ય રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજી કાંઈ ભસ્મ ? ” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યો, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમાં પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને કોષ્ટથી દુસ્મનો ઉપર જગા પણ વિન્ય ન મળ્યો, થોડા પણ કારણ ગણતા કોષ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાદ થઈ ગયો, વીતરાગને રટતા રટતા, એક ધ્ય જેટલો પણ રાગ ધટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રગ જેવી કાંઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમાં કાંઈ છૂપો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમાં વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કાંઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમાં વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગના કાંઈ અસર પેદા કરી શક્તી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે.

તમારે દવા જેઈતી હોય તો સારામાં સારી લો, બંધે તે ગમે તેટલી કિમતી કેમ ન હોય, છતાં જો પરેશ ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય, તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરે પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર-શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવો તો આત્મશોધને મટાડવામાં તે ઓપણિ કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તો અપખ્ય વસ્તુઓમાં હોય છે સમસ્તીના રેતીને મીઠાચણી ચીંતે શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તો મધુર હોય છે પણ તેનું પરિણામ સારું નથી આવતું.

આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે પ્રાથના આગરે પણ તમે અપખ્ય વસ્તુ ઓની માનસી કરો છો. શેમી વૈભવી પાસે જાય છે અને પોતાને ભાવતી પણ અપખ્ય વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનંતિ કરે છે પણ કુશળ વૈભ જવા પણ તેની વિનંતિને માન્ય રાખતો નથી.

શ્રીસતો નરવેતા સોક્રેટિસ, ઇશિર પામે હમેશાં ઝેરી પ્રાથના કર્યા કરતા કે હે જીવ! જસે કુ માંત્રુ કે ન માંત્રુ પણ મને એવી વસ્તુ કહી પણ ન આપતો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં માત્રુ બક્ષિત કરનારી હોય તથા મારી છુદ્ધિને અશુભ માગે. હર્ષ જનારી દેવ. " મતક્ષત કે મમવુ એ ભક્તિના છેત્ર જાદુરની વસ્તુ છે. ભક્તિમાં તો સમર્પણ છે. આરાખની સમક્ષ સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનો પરિત્ર ભાવ એ ભક્તિ છે.

એક સતને એક જણે પ્રશ્ન કર્યો કે ભક્તિની પૂજ્યતા શી છે? તેમણે કહ્યું કે તસ્મિતોને નાશ થઈ જવા એ ભક્તિની પૂજ્યતા છે. બીજા સંબોધમાં તુ જનુમા ન મમ મર્ષ જાય અને પ્રભુ તારામા સમાર્પ જાય એ ભક્તિની અર્થ નીમા છે. જનુમાન ભક્તિ દત્ત કેમકે તેમણે રામના અરણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું તેઓ રામમય હતા. મીરાંતી ત મવતા કે સુખ પોતાની ૧૧ને પણ જુઘારી દેતી હતી આપણી ૧૧ને જુદીને જ આપણે તેને આપના જાતની સહાએ છીએ ત્યાં સુધી કુપણ રહેશે ત્યાં સુધી દેહબુદ્ધિ ર મે અને આ દેહઆસ તો સાધનમાં જાય છે દેહઆસી ભક્તિ ના. ૬૧ને ૧ પ્રેમ કરે છે તે મને તેનું સ્મરણ કરે પણ તેની દષ્ટિ ૬ પ્રા. ૧ દેવ છે તેના જન્મ પ્રજ્ઞો દેહઆસને મારેજ દેવ છે. ભક્તિના આર પ્રકાર છે —

૧ માત્ર ભક્તિ કુ અર્થી પ્રિયારને જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે આ ૧ ન મા ૬ જાના સમર્થમાં બધી જ. જુધી નિરાશ માનવોને સરભૂરપ પ્રજા ૧ ન ૬ ૧

૨ અધ્યાત્મ ભક્તિ આ બીજા પ્રકારની ભક્તિ છે તેમાં ભક્તિ ૧૧ને ૧ ના આપણી પ્રિયારને ઉપસના કરે છે ઉપસનાનું ૧૦૧ અર્થ (૧૧ ૧ ૧ ન અર્થીય ભક્તિ કરવાય છે.

૩ જિજ્ઞાસુભક્તિ આ પ્રકારની ભક્તિમાં, ભક્તના મનમાં નથી તો હું ખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કજની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રતીક્ષન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તત્ત્વભક્તિ આ ભક્તિમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની મુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, આદીના દુઃકદાઓથી તેના મનની પાસ છુટાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહીં, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્માગય બનાવવા ચાહે છે, એવો ભક્ત સોપાનિક ભક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક ભક્તિનો આદ્ય હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી જ્ઞાનદધનજી તેમનો કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કોય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેડ.

અધ્યાત્મના અખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કોણે જાણી છે? પ્રીતના જે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્ત્વ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આકુષ્મ બહુ ઓછું હોય છે તે સામાનિક પ્રીતિ હોય છે અને સસારની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક ભક્તિ આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોધણું નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરો નદીનો જણજણાટ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે તે દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના સરળતા સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં રિચરતા હોય છે. નિરૂપાધિક ભક્તિ, આપના જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક ભક્તિની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી વ્યર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણું કાંઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે.

એક વાર ગાંધીજી સરત જયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સામ્રાજ્યિક બેંદો બૂંદીને બેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

જેટલો જીવ છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પોતાના જ મનત વેર પણ જુદી જાત છે વીતરાગ દેવ-અરિહતની સામે વાધ-નકરી સાથે બેસે છે ત્યાં વાધ પોતાની કૂટા જુદી જાત છે અને તેથી નકરીના હૃદયમાંથી ભય જાગી જાય છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પોતાના સાંપ્રદાયિક ભેદો જુદી જાત તેમાં કંઈ બાંધનું નથી.

અધીજ્ઞાના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રભુ બોલે રહેતો તેમાં તેમને ધણે જાણે સફળતા પણ મળતી હતી જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમયના હૃદયમાં પણ તે ખૂબ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી અધીજ્ઞ પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પુનઃખર છો જ્યારે મને તાવ આવ્યો ત્યારે આપણું સમરણ હૃદયમાં થયું મેં મનથી નહીં કહ્યું કે જો તાવ કિતરી જશે તો આવતી થાયે પચાસ રૂપિયા અધીજ્ઞને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં જાડુ છે કામે રાતના જ મારો તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું

અધીજ્ઞને કહ્યું- જાણીઆ રૂપિયા મારે ન જોઈએ એ તો ઠીક છે કે તમે મને પાઠ ક્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છે પણ જો કદાચ તાવ ન કિતર્યો હોત તો અધીજ્ઞને ગાથો દેવા પણ તૈયાર ગયા હોત એટલે આવી ભેટ મારે જોઈતી નથી

આ સોપાનિક ભક્તિ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સંધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાધ પૂર્ણ થતાં તે પણ અતમ ભઈ જશે ભક્તિનું કળ છે વૃષ્ટાનો નાશ, વાસનાનો ક્ષય અને ઈચ્છાઓની નિવૃત્તિ જો ત્યાં પણ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમજો કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપના હૃદયમાં પ્રવેશ ક્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દૂધ છે તો બીજી ઊંચ. ઊંચ અને દૂધ કંઈ એક વાસણમાં રહી શકે!

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસ્તવ પૂરી થશે વૃષ્ટા સત્યધરો અને તે જ્યો સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષોક્ત છે તમે કમ જ કોના સમ ત્યાં છે ખરી રીત ભક્તિ સાલસા વૃષ્ટા અને ઈચ્છાઓનો નાશ થાયો નામ કયે છે અપકાર અને પ્રહાર ને ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અંદર કે બીજાને દગા ત્યુ પડે છે એવી રીતે આસક્તિ વિપદ

ઈચ્છે છે, બ્યારે લક્ષિત ઈશ્વરને ઈચ્છે છે આસક્તિ પ્રભાવ ઈચ્છે છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ઈચ્છે છે એશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ઈચ્છા હોવી જોઈએ હનુમાનની લક્ષિતમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરામ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી લક્ષિતથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શક્તિ, લક્ષિત અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર- દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી બ્રહ્મા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આપો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો જૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડાયા ખોલતાં હોય, છતાં પોતાની જ્ઞાન બતાવવા ખોટા ઝોડકાર ખાય તો તેથી શુ તેની જૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે જૂખ્યાના ઝોડકાર અને ધરાયેલના ઝોડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસલી અને નક્લી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની તદલીનતા જુદી હોય છે અને નક્લી લક્ષિતનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકધાર પબળ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેઠા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુહિની બકાર મેરી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું-“ મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બકાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેમીને ? ” અમુહિનીને કહ્યું-“ માળા ફેરવવાના એ ઉદ્દેશ હોય છે સદગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેમી સદગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બકાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

લક્ષિતનો ઉદ્દેશ છે સદગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

લક્ષિત અને જ્ઞાન

લક્ષિતથી જ જ્ઞાનની કિમત છે લક્ષિતશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કાંઈ કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઝેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો. હા તો તેવી જ રીતે
 જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે. મધ
 વાસણમાં દૂધ અને ચાખીએ તો તે ખરાબ ચર્ષી જાય. તેવી રીતે ભક્તિભર્ય
 ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત ચર્ષી જાય. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંગળું છે. જમ
 સાસરામાં જતાં પતિની બધી મિસ્કત ઉપર પત્નીનો હક ચર્ષી જાય. તેવી
 રીતે ભક્તિભર્યામાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ
 ઉપર ભક્તનો અધિહાર ચર્ષી જાય છે. સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં
 પીયેરનાં નામ જોત વચેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહેંચતાં
 સકુચિત શુદ્ધિ અને દુર્બોધનાબરી વાસના પણ નાશ પામે છે. રીરડી ભણે
 ક્ષણી હોય કે વાંછી પરંતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્તિયોગે
 તે જાતિ, વય કે પરપરાનો હોય તે જનતાને માટે તો અચનીત રહેશે.

માહુઆ

તા. ૨૫-૭-૫૯

જીવનમાં શુદ્ધિમાનીની ચીજ હોય તો એકાગ્રતા છે
 જો એમાં અચળી હોય તો આપણી શક્તિને વિચેરી દે છે.

અસિદ્ધ નવસહચારી આત્મિક પ્રક્રિયા કરે છે કે જ્ઞાન
 એક ઉપયોગી નિરાપદ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય
 મુલ્ય છે.

જો ચિત્તમાં એકાગ્રતા હોય તો ૭ વર્ષના જુદા પણ
 ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરી જતાવરી.

જો કાર્યમાં તમને ચર્ષી જાય છે એને કાર્યનો એજ
 કારણ તો નથી અને ૭ કાર્યમાં પ્રેમ નથી જો જાતિ અલગ
 દાવ જાતી ભારે મો તપ લાગે છે.

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ. તપ છે બાકી તપના ક્ષેત્રમાં આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે. બાકી તપની તરફ તે જોટલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમાં અન્ય તર- તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણાઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે કેમકે અણુસણુ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમાં તમે ધણી વખત સાલજી છે ન્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમાં મોટા મોટા તપસ્વીઓ એકા છે શ્રમણવર્ગમાં મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવણમાં પણ એવા તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમે ઉપવાસ છે

ગમે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની ક્ષમિષ્ટા બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મબળ અને તપો- નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામાં ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠ્ઠના વર્ષાતપ ચાલે છે, તે કેટલીકને પાચમે ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમે છે. કેટલીકને સાતમે છે. જો કે પચુપણુ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ- વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે. નપ અને ત્વાજની પ્રતિમૃતિ-મગ્ધવાન મહાવીરની ક્ષિત્ર તપસ્યાધનાના પગમે પગમે જૈન સમાજ ચલી રહ્યો છે તેમની તપસ્યાધના સામેસાચ વહનીય છે.

સાધોસાધ એ પણ જૂઠવાતુ નથી કે મગ્ધવાન મહાવીરે તપની મીઠાસા કરતાં તેના એ બેઠ જનાવ્યા છે એક છે બાક તપ અને મીઠું અભ્યતર નાવ તપની સાધના અભ્યતર તપની પોષક અને ત્વારે જ તે સમાદરણીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાક તપ મનની અદિમુખ વૃત્તિઓને વાળે છે તે અભ્યતર તપ મનને અતમુખતાથી જોડે છે. સ્વાખ્યાય પણ અવરતું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાત કરે છે. મનની એકામતા સ્વાખ્યાયથી તમે જોડથી સાધી શકો છો. તેથી બીજા કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકામતા માટે માળાને આશરો પણ લેવાય છે. પણ માળા, ક્યાં સુધી મનને પકડી રાખી શકશે? માળાના મણકાની સાથે સાથે તમારા મનના મણકા પણ ફરતા રહે છે. મનની એકામતાને માટે માળા કરતાં સ્વાખ્યાય ઉત્તમ સાધન છે. સ્વાખ્યાયથી બે લાભ છે.

પહેલો લાભ છે મનની એકામતા. કોઈપણ સાહિત્ય તમે વાંચતા હોય પણ ત્યાં સુધી તેમાં ત મગ્ધ નહિ આવે ત્યાં સુધી તેને ખરા રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે યાત્રાપ્રાપ્તિ. ત્યારે આપણે સ્વાખ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે ત વિચારેલાં રમીએ છીએ. કનરા વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સુખથી વિખતે જે વિચારસૂત્રો આપ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ. સ્વાખ્યાય કરીને વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે આપણા જીવનના પ્રવાહને નવો ઝોક આપવામાં ઉપયોગી નીવડે છે.

હું માળાને ખરાબ નથી માનતો. જપના અભ્યાસ માટે તે પણ આવશ્યક છે જે વહો અક્ષરશાનથી સૂચ્ય છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર સાધન છે. પણ જોજો અક્ષરશાન અકલિત છે તેમણે તો માળા કરતાં સ્વાખ્યાય તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું તેમજ.

આત્મીય સરકૃતિમાં સ્વાખ્યાયનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. યાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશો છે,’ તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે. જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ-રહી શકશે.

જૈન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે. હજારો વર્ષોનો કળતો પ્રવાહ વહી ગયો. ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આત્મા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા. પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કેઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે. એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે.

પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં ધૌય જ્ઞાનં સ્થિયાયહ્ ।

તદ્યાપ મિલ્લાયરિયં પુનો સત્ત્થો સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમા ભિક્ષાચરી માટે જાય અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય. જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી. ભિક્ષાચરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો. “તદ્યાપ મિલ્લાયરિયં” ને આને “કાલે કાલે સમાચરે” નું વિધાન આવી ગયું. છતાં સ્વાધ્યાયની પરંપરા ઓછેવતે અંશે આજ પણ ચાલુ છે.

જે આગમો વિચિન્ન થઈ ગયા, તેનું જે મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે. ઇતિહાસ કહે છે કે જાર વર્ષના લાગત દુકાળના વખતમા મુનિઓનો આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા. પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભંગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનુષ્યમાથી બહાર જતા રહ્યા.

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે. જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમદ્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો ઊંઘી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિર્ધનવન છે તેમાં વિચારો રૂપી કંઈક પુર્યો મળે છે આચાર્યનાં મધુર શબ્દો પણ તેમાં દેખાય છે જેવી રીતે નિર્ધનવનમાં જ્યાં દષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દ્રવ્યો ન જો પડે છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય માં એક પછી એક મનોરમ દ્રવ્યો દેખાય છે ક્રમિક જગ્યાએ મહાપુરુષોની જીવનગાથાનાં રંગીન ચિત્રો તો ક્રમિક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

અમવાન મહાવીર સ્વાધ્યાયના કઠર સમયક હતા. તેઓ જોજન ત્યાગી થકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે જોજનનો ત્યાગ કર્યો છે પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય અશુધર ચોતરે પ્રશ્ન કર્યો કે—

પ્ર० સમસાપણ મમ્મે સીધે કિં અણચર્હ ?

હ૦ 'સમસાપણ યાણા ઘરણિર્ગ્ગં કસ્મં અરેહ'.

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે અમવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી બ્રહ્મા યાનાવસ્થુષ્મ કર્મને ખપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર પૂ કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું શાસ્ત્રી અધ્યાયી શાસ્ત્રી આધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તે નથી / થતું કે શાસ્ત્રી બાગે આઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું રૂપ પણ દુરલ / મળે છે આપ સ્વાધ્યાય કરો અને જીજી / રાજે આપને તેનું યાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાણીનું તન છે તે આત્માને મહાત્મા અને મ. માન પગમા મા સાથે તેજાની કી છે એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાણી સ્વર્ગ સમય ખા છે છતાં તેને માત્ર વાણી સુધી / સ્થિતિ રાખ વની મૂલ ન ક. / મન પેપ નીમારક પાડે મોક્ષી જતા કે તેનું બાજ માન ન દન ક નુ એ સ્વાધ્યાય નહો એ તો સ્વાધ્યાયનું પહેલું પરમિનું

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો જ્યાં સુધી કાંઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાંચને સ્વાધ્યાયના નામે મહારૂપ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે.

સ્વાધ્યાયનું અતઃચળ છે રવનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કાંઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે ? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે ? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે.

અગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃછના
- ૩ ખર્ષટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ

૨ પૃછના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં લીધા થશે તેટલા જ વધુ સહજોતે તમે સમજી શકશો. પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય-સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગળે પછી, ટાઈ અનુભવી અને હિંમતવાનની પાસે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રશ્ન કરો તેમાં વિગતો સાચી દોષ, વિનિયમીયુ વૃત્તિ નહિ. બીજાને ધરાવવાની ક્ષમતા એ કામ કરતી દોષ તો તમે સમાધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રશ્ન કરો તો સાચી વિગતો સાચી કરો.

૩ પર્વતન-પ્રશ્ન અને નિયમો દ્વારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સિદ્ધિ રાખવા માટે તેનું પર્વતન ચાલુ રાખો. પર્વતન (સ્ત્રીકૃષ્ટિ)ના અગ્રણ્ય તમારું જ્ઞાનધન વિશિષ્ટ થઈ જશે. પછી બૃહાદ્વિષ્ણુના જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુઃખ થશે કે જેટલું હવે રૂપિયા મેળવ્યા પછી તેને ખર્ચવાનું થાય છે. મતલબ કે પવિત્ર જ્ઞાનની અગ્રણ્ય પક્ષ જરૂરી છે.

૪ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ વ્યાખ્યાનો પ્રાપ્ત છે અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું જે કંઈ તમે વાચ્ય દોષ પ્રત્યે તરોથી જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારો દોષ તેના ઉપર દરીથી વિચાર કરો. આપણા સંજોગો તમે જોઈશો નહીં પુસ્તકો વાંચ્યા દોષ જોઈશો નહીં વાંચ્યા દોષ, તો તેમાં જ જ્ઞાન છે. જન્મેમાં જેટલું સાચું છે. જ્ઞાન તેમાં મનને છે. મનને દોષ તો જેટલું જાણ છે. જા માટે જ જન્મેની ચિંતન દેહીમાં જ્ઞાન વિશેષ છે. એ વિશેષની પાછળ શું હેતુ કામ કરે છે.

જાઈ પક્ષ પુત્રાક તમે વચો તેમાં તેના લેખકનું દાદ તપાસો. પુત્રાક ઉપર તે સમયના અન્ય લેખકોનો જેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે. તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ વખતને જેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે. મુખ્ય કારણોએ સાચાં જ્ઞાનમાં તે જેટલો સ્પર્શ થયો છે.

આ જાણી વાંચોને વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૫ પર્વતન-પ્રશ્નના વ્યાખ્યાનો પાંચમે ભેદ છે કથાનુપ્રેક્ષા જ્ઞાન પ્રેક્ષા આપે છે સાધનના માન દરમિયાન આજના વધનારા મદ્ય પુત્રાના જીવનની કથાઓ આપણા જીવનના અન્ય પ્રમે આજના વધનામાં પ્રેક્ષાના છે આપણા પક્ષ તત્કાલીનના વિષયોને કે જે જે કથામાં થઈ પડે તે જાણવા માટે રાખ્યા છે. કથામાં આજનો ઈતિહાસ જીવો પડ્યો છે. તત્કાલીનના કથાઓ કાઢી નાખવામાં આવે તો ઈતિહાસની કાઠીઓ.

૬ મદ્ય ના અગ્રણ્ય મદ્યનીરૂપે જનિ રાજ પક્ષ ભેદ કથા છે અને અગ્રણ્ય ના અગ્રણ્ય ઈતિહાસ પક્ષ વધારા જ છે એ જ્ઞાન વાંચાઓને કાઢી નાખવા ના આપણા ઈતિહાસ રૂપે જ જ્ઞાન એ જ્ઞાનમાં તેના અગ્રણ્ય પક્ષના મદ્ય ના વિચાર કરો તો જ્ઞાન પક્ષ કથા કથા જ્ઞાન નામ નામ પક્ષ પક્ષ તત્કાલીન તને રૂપે જે વાંચના રૂપે રૂપે કરીશો.

શ્રોતાઓ તેને બહુ જલદીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ બરાબર નથી.

આગમમાં પણ વેદો સ્વાધ્યાયના બેદો દૂર કરવા માટે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણુ ધ્યાન શાંતિ કે અથવા શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જે મનમાં અસ્થિરતા હશે તે આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને ખીજ બધી બાબતોથી દૂર કરી, તેમાં જ પરાવર્તુ જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે ખીજ જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ઘણા લોકો આરંભે થરા હોય છે મોટા અથવા લઈને બેસે છે ચાર પાના વાંચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે ચેપી રોગોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને હિતજનનારા કથરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અજે એના પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને ખીજી ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્ય-માયો સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ. કારણ કેજકનુ હાલ વાસનાના રંગમાં રૂનેધું છે ત્યાં ઉત્પન્ન થતી કામના વાસનાને બાકાવે છે યેજકટોષ કહે છે-ગદુ સાદિત્વ ઝેરથી પણ વધારે હાનિકાર છે કેમકે ઝેર સરીરને ખારે છે પણ ગદુ સાદિત્વ તો સદા તિને ખારી નાખે છે

એવી જ રીતે પુસ્તકની પચડખીમાં ખુલ્લા અને કામ લેવું નોંધીને સાંપ્રત્યિક વૃત્તિઓ અનેમાં રાખીને નોંધીગતના સાદિત્વને નોંધીને તે તે જાણજ્ઞને ખરાબીના પટારા જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમ્યક્ છે કે અમુક મિથ્યા છે તેનો એકદમ નિશ્ચય કરવો એ અવિવેક હોવાં છે વસ્તુતઃમાં સમ્યક્ અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેશમાં છે આ દેવર્ધિગણિ હામામમ્મ, શી નદી સૂરમાં આ સ્થાને રજૂ કરવાં કહે છે-

સમ્પદિદિહિસ્સ સમ્મ સુવાદ । મિષ્ઠાદિદિહિસ્સ મિષ્ઠા સુવાદ ।

સમ્યક્ દષ્ટિ રાખનારને ખારે મિથ્યા સાચો પણ સમ્યક્ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને ખારે સમ્યક્ સાચા પણ મિથ્યા બને છે મતક્ષમ કે અમુક સમ્રાટનાં સિવાયનું બીજું સાદિત્વ મિથ્યા છે એવી વિચારણી સકારાત્મક તથા તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વગિતનથી વચ્ચિત રાખશે.

ખુલ્લા અને બંને સ્વસ્થ મિત્રો તમે સ્વાધ્યાયના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તો સ્વાધ્યાય તમારો દષ્ટિને નવો ખાત્ર હોવાનો અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

આજના પ્રવચનનું મથાળું એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અંગે કંઈક કહું પણ પ્રાર્થના અંગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પગમાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ આવે છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્ત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને ક્રિમત બન્ને દૃષ્ટિએ પાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રયોજનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ જતાય એના પર બળપ્રયોગ કરશે તો એ પાણીથી જુદા અતાની સાથે જ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ બળજબુ હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે બાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ બાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુર્તિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરબી ઘટાડી સ્વસ્થ રચતો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની જુરાઈ એને દૂર કરી સ્વસ્થ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જરૂરિયાન છે. આત્મા માટે પ્રાથનાનું તેવું જરૂરિયાન છે. ભોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઝાઝા દિવસ ટકી શકે નહીં. તે જાણી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી? ભોજનમાં એક જાતની તેજ છે એક તાકાત છે. એક દિવસ ખજાનો જીવન ન મળે તો ગુલામની જેમ હસતું મોં પણ કમખર્ચ જશે. તેમ પ્રાથના આત્માનો ખોરાક છે. શરીરને એનો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્બળ જની જશે. તો આત્માને પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિર્બળ નહીં જની જાય? આજનો માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે ખાઠ-ખાઠ કસાક જાવિરત થઈ રહ્યો છે. પણ આત્માના ખોરાકને એ વિસરી ગયો છે.

પ્રાર્થના જાગે એક વખત ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા છાત્રો ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરેલાં જણી ઉપયોગી છે. ખાવાનું કામો છૂટી જાય પણ પ્રાર્થના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યને હલ્લમાં એવું કુખ થવું જોઈએ. પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હતું પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે? ઘેર ચઢ્યા મોટી બને અને તમને ચઢ્યા લીધા વગર ૪ બોલિસે જવું પડે તો કુખ થસી જાય કેમ ન થાય? જરૂર તમને ચઢ્યા વિના બોલિસે જવું કુખપ્ર જનશે અને એ જાહેર જામતીજીને તો હસવાતો પણ સાંભળતી પડશે. એક દિવસ ચઢ્યા છૂટવાથી તમને જોટલું કુખ થાય છે. પ્રભુ પ્રાર્થના છૂટી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું?

તમે પાન લેવા માટે જાતવાળાની દુકાને ગયા અને તમે બે જાની આપી. એક આતાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી ગયા. પણ એ પાનના રચાઈમાં પેસા બાહી રહેતો એક આતો લેવાનું જૂસી ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક આતો ચાલ્યા અને તેથી તમને કુખ થઈ જાય. તો આતો જૂસી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાર્થના જૂસી ગયા તો શું એવું કુખ થાય છે? ત્યાં તો તમારા હિમાજમાં પ્રભુ-પ્રાર્થના કરતાં પણ પેલા એક આત્માની કિંમત વધી જાય છે. પરંતુ સતના હલ્લમાં પ્રભુ બિરાજેલા છે તે એને કદી જૂસી શકે ખરો? સત એક દિવસ ખાવાનું છોડી શકે છે. આરે એક દિવસ જ શા માટે તપસ્વી તો મકિના અને બે-બે મકિના સુધી ભોજનને છોડી દે છે પણ તમો ભજનને છોડી નહીં શરીર કરતાં આત્માનું મધ્ય વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે બોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી બોજન છે.

ગાંધીજીને પ્રાર્થના અંગે એક બીજી મહત્ત્વપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે બતાવ્યું છે કે “હું સસાગ્રમા વ્યભિચારી થતા બચ્ચો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાઓ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત બચાવી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણુ ધારણ કરી શક્યો. એ બંધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ મમ શબ્દ ન હોત હું સ્ત્રીઓને બહેન કહેવા યોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સદ્ગોષ્ઠ આવ્યા છે, મે રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સદ્ગોષ્ઠ વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે.”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આત્મિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સમૃદ્ધિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીભ ઉપર રામ ધિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંખ્યાટાણે પ્રાર્થના યોગની હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા.

પ્રાર્થના એ કોઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજે દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો અથ આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશકરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીકાને બુઝો, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને પરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાત્મની શાંત ક્ષણેમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરણુ-હરણુ, ખાણુ અને પીણુ.

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેણે કે અમૃત સ્વપ્નમાં કોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જે કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની જૂરી જાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ પ્રભુપ્રાર્થના તો એ અમૃત છે ન્યા-નેર્મા દર્શાવ્યાજની સજ્જનના કદી દેખાશે જ નહીં

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદેશમાં વ્યક્ત કરી સમજાવેલો નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હલને માર્ગ શકે છે જે પ્રાર્થનાના સંગીતથી રચાયેલો છે

સંખ્યાવેળાએ ગામ ધાસ ચરીને ધર ભણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરું માની રાહે ઉત્સુકતાપૂર્વક દાર ભણી નગર નાખે છે પેતાની જાનનીતે જાંઝણે આવવી જોઈએ આરંભ પહેલે જીજ્ઞાસુ-જીજ્ઞાસુ નામના લાગે છે અને હાર્-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરણ વધે એ હજુ બધાંયે છે માલિક જ્ઞાન એ દોરણના બંધનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કહો જુઓ તો ખરા ! પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડે અને જ્ઞાન એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે બેસે જોવાળ-ભરવાડ માણી સકશે ખરે ? ના નહીં પેલા સ્તનને પણ વેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે ન્યાંથી પેલા વાહરું મારે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ મારે તો પેલા વાહરુંના હલને જ પૂછે હા તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદેશમાં અજાણ તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના કોઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો હજી કોઈ ભક્ત હલ જ કરી શકે છે

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈ તો જ્ઞાનદ સ્વ કોઈ લઈ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ હજી સિદ્ધિતો અને રસિકો જ લઈ શકે છે તેમ પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ પણ હજી પ્રાર્થના કરનારાઓ જ લઈ શકે છે બીજા તો માત્ર દર્શક જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની લહેરો એમના હલને સ્પર્શી શકતી નથી તેમ ન સંદેશ દ્વારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે

એટલા ન મારે વિચિત્રા અનેક ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ અપાતું છે જો કે સિદ્ધાન્તોમાં ધર્મ ધર્મ વચ્ચે ધણો મતભેદ પ્રવલ છે જ્યાં પ્રભુ-પ્રાર્થના સંબંધે તો સ્વચ્છ જ્યાં ધર્મોમાં એક મત રજો છે કિંતુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં કહે છે “ રામ સે સધિક રામ કર જામા અથો રામ કરતાં પણ રામ નામમાં વધુ સન્નિત છે મુસ્લિમ ધર્મ અને કિંતુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોઈ ખીણ જોડેલો તથાવત છે અને ત્રિશુલ વિષ્ટિત દિશાના

પથિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અંગે એમનામાં એકમત જોવા મળશે.

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જે કે એમની બાપા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-બોદને એક બાબુ રાખી તમે એમા જીડા જીતરશે; તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે જીભરાતો અનુરાગ જ દેખાશે.

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જોનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમા પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમા સાત-શબ્દકીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન બીએલુ દેખાશે જૈન દર્શન જો કે આત્મામા જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે જો સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કતી નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિક ત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે.

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમા પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું બીજું નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે. પ્રાર્થના અન્ત કરાણુ પરિમાજન, સ્ફૂર્તિ અને બળ છે. પ્રાર્થનામા પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે. દૈવવાદમા પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પામળો છે, બ્યારે બીજા બાજુ પ્રયત્નવાદમા પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને અહંબુ કરી સકાય નહીં. પરંતુ બન્નેને છોડી પણ સકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો સકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમા તે જડ બની જશે. જીવનની ગાડી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમા એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગર્વ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળ નાની ઢોલ છે એનું મૂલ્ય પણ જલ્દી બદલાય છે પરંતુ એ નાની પીપળને ખરગમાં ચોસાં પ્રથર સાથે ફૂટી જાય તો એનો ગુણ પણ બદલી જાય અને સાથે-સાથે એનું મૂલ્ય પણ વધી જાય. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો સંબંધ જો આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુખપુર સંગીતપ્રાણીથી જેનું હૃદયમંદિર ગુણગ્રંથિ છે તે સંબંધનું રટણ આત્માની પરિવ્રતતામાં અભિવ્યક્તિ કરે છે જેની રીતે ધમણી અગ્નિ પરની ચાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રવીણ કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનું જીવનના અગ્નિમાં અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો મણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં ચતના અધારુ ઢોલ ત્યારે જિહ્વાની રમઝટ ચાલુ થઈ જાય છે સૂનારની જિભ કચમ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા ચાહે છે! અને એક નાનો એવો દીવડો ચેતાવીને ધરમાં મૂકી દો છે! તો જ્યાં જિહ્વા દેણ જાણે જ્યાં નાસી જાય. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દીવડો જીવનમાં પ્રકાશવત્ બનતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંકની દોટદોટ (રમઝટ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની શાંતિને કચમ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પણ પ્રભુના નામનો દીવડો ચેતાવી દો છે! તો ક્યાં જાને વાસના રૂપી જિહ્વા નાસી જ જાય.

વસ્ત્રાનુ બીજા જો કે રાખિયા લાણા કરતાં પણ નાનું ઢોલ છે પણ તે બદલાય વી / ઉપર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને બે પાણીનું સિંચન મળે છે તો એ જ નાનું બીજા એક કિસ્સે વિશાળ વડ-વૃક્ષનું રૂપ ધારણ કરી શકે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજા જે તમારી હૃદય-શુભિમાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરહકારરૂપી માટી નાખી પ્રેમરૂપી પાણીથી એનું સિંચન કરો છે! તો વાસના જીવનમાં એક દિવસે ખરેખર ઉપરિષ્કૃત પ્રગટશે. તમારા મનમાં રમ-રમમાં ઉપરિષ્કૃતનો શાંત શુભ પ્રકાશ પ્રગટી જશે. તમે પોતે તમારામાં એક વિશિષ્ટ બનીશો. દરન કરશો. રૂપની ભાષા છોડી સાદી ભાષામાં કહો તો તમે પોતે ઉપરરૂપ બની જશો. કુ તો તમે સર્વેમાં ઉપરનો પગાલો જોઈ જુ જો કે આજે જામે એ સદ્ગુણો ઢોલ પરનું એનું અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે / હવે હકત જરૂર છે એને જાગ્રત કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર ઢાઈ ભાષાને તમે શીખો છે ત્યારે એના સંદેહો

ગોખી-ગોખીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રશુસ્ત્રમણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપા-યેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૂંગીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

દેસદૂ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૂંગી હુઈ આવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદધનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સપ્રદાયની રૂઢી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તત્ત્વમયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા ધરાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, લહેને તે આડે તેટલા મતો ઉપવાસાદિ અનુષ્ઠાન કરે ન્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન અનંતાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદ-ધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘લગ્યા સો પરમાળ્યા’ તો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભગરીના શરીરમાં ન્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ બીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભગરીના શબ્દથી પેસો પેટ ઘસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં જડતી ભગરી બની જાય છે આ શબ્દચકિતનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તો એ છે કે લગભરો જ્યારે ઈર્ષા થઈ છે ત્યારે ઈર્ષાની સુરક્ષા મારે
જાને એમના ખોરાક મારે એ ઠીકી લઈ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુખી
ઈર્ષાને સેવા માટે ઇશુ ક્રીડી જાય છે એમથી લગભરો નીકળે છે અને ઈર્ષા
જાય છે પણ જ્યાં કવિ યોગી જ્ઞાનદાસજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક કહ્યું
છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો
પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ બતાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે આત્મા પરમાત્મા જતી થઈ
છે ઈર્ષાના મહાનથી જેમ માખણ મેળવાય છે તેમ પ્રભુ નામના મહાનથી
આત્મા ઈર્ષારીત જીવે છે

પ્રભુ નામ તો મેલ છે જે પાપના પ્રખર તાપને દાંત કહે છે જે
માસના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપવા લાગે છે સૂર્ય
જ્યારે જ્ઞાનના યોગા વરસાવી રહ્યો હોય તો ત્યારે આરસ પાવરના મહેલો
પણ તપી જાય છે ત્યારે માનવ હૃદય ઠંડક માગતું હોય છે આપણી જન્મમાં
જ્યારે સ્વામવર્ણી વાણી બહારાય છે અને રમણીય વરસાદ પડે છે ત્યારે
તાપ રહે છે પૃથ્વી પણ રાંત બને છે તેમ આકાશ પણ રાંત બને છે
મહારો ને ઉજાડ આપતા મહેલો પણ કહે તો જમવા લાગે છે. બસ, આવી
જ રક્તિ પ્રભુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં કપાલની જ્વાળા જલી
રહી હોય છે વાસનાનાં તેજાન જ્યાં હોય છે તે વેળાએ પ્રભુ નામ મેલ
કામ કરે છે અને કપાલોની જ્વાળા રાંત બને છે વાસનાનાં તેજાન રમી
જાય છે

સાચે જ પ્રભુ નામ જ્ઞાતિ મન મારે પ્રજાતિ મેલ છે જ્ઞાતિ સ્વરૂપ
માટે વહાણ પણ છે લોકત માટે તે ટેટનો જ ડિમ છે જેમણે કે કુમતા
વહાણમાંના માણસો મારે નાની એવી નીકા જ્યારે ચારે બાજુ અસીમ જલ-
સિંધુ પાણી જ પાણી) દેખાય અને કિનારો શોધતી આંખો સહેરોની સાથે
જાણાઈને પાછી કરે અને જીવન-સાથી વહાણ પણ દેવો દેવ લાગે છે
તેમ સમયે જ્યારે એક નાની એવી નીકા પણ મળી જાય તો એથી મનુષ્યને
એટલી પ્રસન્નતા થઈ કે જાણે કુમતા આવે પાણી આનાં, તેવી જ રીતે
સત્તરના અસીમ સાગરમાં કુખ અને જ્ઞાતિની ઠીકી અગ્નિમાં જ્યારે
તમારો આત્મા યોગ્યા ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રભુ નામની નીકામાં સ્વાર થઈ
જશો તો એ તમને કિનારે પહોંચાડે-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-રાત્રિ

પ્રાર્થનાના બિઝાણમાં બિતરશે તો ત્યાં તમને શબ્દ-રક્તિનું માર્ગ

તત્ત્વ કામ કરતું દેખાશે શબ્દમા પણ ઘણી મોટી શક્તિ છે-તાકાત છે. ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સચાગિત થશે ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે કાંઈને ધેર ગયા. જોજો ખૂબ એકની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું-તેવું નહીં, સ્વાદિષ્ટ હતું બદામ કેસરવાળું હતું તમે ખૂબ આનંદથી જો પ્યાલા મળાટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો-હોડતો તમારો મિત્ર આવી બચ છે કંઈ ગભરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધું એમા તો થોડુંક ઝેર લાગેલું હતું ” બસ, થઈ રહ્યું ઝેર શબ્દ કાન સાથે અચાગતા જ તમારા મનમા ઉછળીફૂદ મચી બચ છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા છૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક કાંઈએ આવી એને કહ્યું કે તમારું બાળક કુવામા પડી ગયું બસ આટલું સાલળતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જાગી જિહ્વે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો ક્યા ગયો ” એક શબ્દ જ એના મનની સારીચે શાંતિનો ભગ કરી દીધો ખીજ જ કાણે ખીજે કાંઈ આવી એને કહે છે કે કુવામા જે બાળક પડ્યું હતું એ તમારું નહિ પણ કાંઈ હરિજનનું હતું આ સાલળતા જ એના મનની વ્યથાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનું મન શાત બનશે એક શબ્દ એની શાંતિ હરી લીધી, બ્યારે ખીજ શબ્દ એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને જુહનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જાગી જિહ્વે ભગવાન મહાવીરનું નામ લાગેા જૈનેના હૃદયોને હંધાવી દે છે પરંતુ મુસ્લિમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કાંઈ જ કિંમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગમ્બર-મોહમ્મદને યદ કરતો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનવના કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનું નામ સાલળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધું શું છે ? કહેવું જ બોધે એ કે શબ્દની શક્તિ છે

સન્દ હસાવી પણ શકે છે અને રોવડારી પણ શકે છે. કાંઈકે તમારી સ્તુતિઓ એ સન્દો કલા તો તમારુ મોં ગુલાબનું ફૂલની જેમ ખીલી શકે છે પણ કાંઈ અપમાનકર્તા સન્દ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરસદ અને ઘણા કરી છે તો તેથી તમારી મુખાકૃતિ ચળીર નથી જશે.

રજ મેઘનમાં ન્યારે યુવની ભેરીઓ વૂછા જોડે છે ત્યારે વીના મનમાં વીરનાની આવના જામી જોડે છે ભેરી વાંછતોમાં પણ એક સન્દ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાછતોમાં પણ ભેદ દેખ છે સમના પ્રસંગે પણ સરસ-ધ્રોણ વિ. વાછતો વગાડાય છે એ વપના હૃદયમાં કાંઈકે કાંઈકે કુનિયાથી વિદાય ભે છે ત્યારે પણ વાગ્યું ન? છે આ જ ને પ્રકારમાં કાંઈકે ભેદ જણાય છે. હા ધણે મોટો વહાવત દેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વગાડવા વાછતોને ધ્વનિ તમારા હૃદયમાં આનંદ કરી દેશે ન્યારે ખીજા પણ પ્રસંગે ધ્વનિ તમારામાં મનમીની પ્રચારાવશે. તમારા ખિસ્સામાંથી એક રોકો. રૂપિયો પડી જશે તો એનો રજુકારો તમારા હૃદયમાં ચલી સ્વી જીવી કરશે, ન્યારે વરસાદની પ્રથમ રમઝ અને તોફાનમાં પડેલમાંની કાંઈકે કામી ભીત સ્થિતિ તથા અને ત્યારે જે સન્દ તમને સમજાશે એમાં તમને મધુરતા નથી લાગે નેટથી તમે પેલા રૂપિયાના રજુકારમાં અનુભવી હતી.

સંગીનમાં પણ એક સન્દ-સંક્રિત રહેલી છે કુશળ સમીતજ વીજના તાર ઉપર ન્યારે સુરીશા અવાજમાં તાન વહેલી થી છે ત્યારે જોવાનતેના હૃદયે ટાલી જોડે છે સંગીનમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત -સંક્રિત છે તેથી જ એને જીવતો જાડું કહેવાય છે અખુરુતને સંગીતકાર ન્યારે મેલ રાગનો આશ્રય કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી જાંટા વરસી જતા-આરતના પ્રસિદ્ધ સંગીતજ તાનસેનની વાત તો અખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેણે અને વાદ્યો સુકત જોલવાપેલા હીરાગની દારમાળા જા તવી ન્યારે એ હીરા-રાગની તાન છેડતો ત્યારે પેલા જોલવાપેલા હીરાજ જામી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીજને દલકાત બનાવી દે છે પણ એમાં આશ્વ જેવું કાંઈકે નથી. સંગીત વડે કુર પશુઓની ક્રિસક રૂપિમાં પણ પરિવર્તન આણી શકાય છે તો માનવ હૃદય એથી કરોનિત નથી જાય એમાં તે શુ આશ્વ છે વાશ! અને પશિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો પણ મટાડવામાં આવે છે.

ઈટાલી દેશનો વાત છે તેરમા ઈકામાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ દેખાયો હતો એને નાચ-રોમ કહેવા હતા સરીર ઉપર ન્યારે એ રોગનું આક્રમણ

થતુ ત્યારે સુતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊડીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોનું પણ લાન રહેતુ નહો કટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અસ્લીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી કુકરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આબોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ઈલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા એમને રોગનું મૂળ જ સમજાયા આવતુ નહી તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોજ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પાસે એક ફેસ આબ્યો તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમાં પડ્યો. એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક ક્ષણોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે ફેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમાં એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાથે ઇટાલીમાં સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યો અને તેઓ પણ એમાં આશ્ચર્યજનક સફળ થયા પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામાં શબ્દ અને સંગીતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જન્મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમાં હૃદયને ડેલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઉડી જાય છે ત્યારે તે નિઃપ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાંથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલા પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કટલાક લોકો [૫૭] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કોઈ જરૂરી નથી પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં જીવનની પણ જરૂરત નથી મૂળો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી શકે છે પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં આખોની પણ અનિવાર્યતા નથી હારતના ભક્ત ડવિ સરદાસ પોતાની પાસે આપેલો.

પ્રકાસ ન હોવા છતાં પણ બહિતના હોને અમર થઈ ગયા છે એ હેતુમાં તો રક્ત નાનું એવું દિલ નોંઠીએ હૃદય અમર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાસની રેખા બની જશે.

સમયને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો સમય તપ્ત કરવા માટે નદી કેટલોક વળતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાસો અત્યારે ફરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ એ સાચું છે કે તમે કામવાળા હો પણ પ્રાપ્તના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નમ્રમેલ સમય વીતાવો છો ? કોઈ અતિથિને જેમ સહેલ રાજ આપી શકતું નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં ફરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી નોંઠીએ પ્રાપ્તનાના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં આનંદ સિંચાણવો નોંઠીએ પ્રાર્થનાના પથમાં મળેને નોંડી રહેું નોંઠીએ. એમાં જો મળે ન જોયું તો એ પ્રાર્થના દબ-પ્રાપ્તના ચલાશે જેનું જીવનમાં કોઈ મૂલ્ય નથી.

બોજન અને સમજ બન્નેનો સંબંધ જીવ સાથે છે કેમકે જો જાતે સ્વાદ જીવ જ લઈ શકે છે અને સમજની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી શકાય છે પરંતુ રક્ત જીવ ન તો પૂરો બોજનનો આનંદ લઈ શકે છે તેમ ન સમજનો રસ. જ્યાં સુધી એમાં મળેના સંબંધ નહીં થાય ત્યાં સુધી આનંદ અનુભવાયો નથી કારણ કે એનો સંબંધ જીવ અને મનની સાથે છે તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી નોંઠીએ એ જીવ અને જીવના જુદા-જુદા ભાગ જામ તો ચાલી નહીં રચાને પહેંચી શકતી નથી તેવી જ રીતે મન અને વચન બંને અમર જુદા-જુદા રહે છે તો પ્રાપ્તના રાજ દેવાર બની શકતી નથી. જેની સાક્ષાત્તા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

રક્ત નામ એવા અગ્રથી એક બ્યક્તિનો જૂતપૂર્વ ઇતિહાસ જાંબો સામે તરી આવે છે માતાનું નામ લેતાં જ મમતા કરુણા અને સેવાનુ મિત્ર સામે આવી જાય છે કસાઈનું નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને લોહીનીની કાંચનું દસ મમત્રીનીકાચું દસ નજર સામે આવો બેસુ થઈ તપ છે તેવી જ રીતે સત્નું નામ લેવામાં આવશે તો એની અદિસા દ્વા સમાનુ મિત્ર સાક્ષર બની આવશે અને વીતરાજ દેવાનું નામ લેવાથી વીતરાજતા આવી જાય છે વીતરાજ દેવની આધ્યાત્મિક સક્રિયતા એમની પવિત્રતા અનંત યતન વગેરે નામ / આપણી સ્થિતિમાં આવી તપ છે વીતરાજપણુ થરાવતુ એક માનસ-મિત્ર જેવું બેઝાઈ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમત્કારી બને છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના આનુકૂળ અને પ્રતિફળ ઉપસર્ગ અને પરિપોષણ વગેરે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સખળતામાં પલટાવે છે મુસ્કેલીઓથી ભરેલી ધડાઓમાં જ્યારે આપણે સાદસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય દ્રક્ત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમાં એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુન્ધ્રી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે હલતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કેરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતું અને પ્રાર્થના કરતા વધે વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કંઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાયા અને ભૂખ મટશે પરંતુ લોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમાં પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માનવી એ જાણે છે ઇશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગે. વીતરાજના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઈચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાના સામ્યા અધિકારી જ નથી કેટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાયક રૂપવતવું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમાં આજે તેટલા પાપ થાય પણ સંખ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લ્યો એટલે બસ જાણુ માફ પ્રભુ તો અત્યંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમાં ભક્તો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરો દેશે પાપ કરીને એના રૂબરૂથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકતા મેલમાં બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

હવે તો ક્ષણિક મેલમાં બેઠોજ રા મટેઈ તેમ પાપના ફળથી બચવું હોય તે પાપથી બચો. એક ઉદ્ધૃત સાગરે કહ્યું છે કે યદિ રવાદત કરના હૈ તો માદત સે યજો। ક્યોઈક માદત બીર રવાદત હોનો સાથ નહીં રહ સક્તી અપોત ઈન્શાલત કરતી હોય તે આદતથી બચો કારણ કે આદત બને ઈન્શાલત બન્ને સાથે રહી શકતાં નથી.

સ્વાયંભુવિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાથના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જન્મની ભેળા દેવળમાં જઈ ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરતા કે "ઈશ્વારિ સમાપ્ત થઈ જાઓ" ત્યારે આ બાહુ ઈન્સાઈમાં અગ્નિને દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે અમરન અમારા દુશ્મન જન્મનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમેજ બતાવો ઈશ્વર કોનો પક્ષ લે? ખરેખર પ્રાથનાની ખ્યા રીત જ સુલભરેલી છે. હું તો આવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીશ. પ્રાર્થનામાં તમે નખરા પાપેલી આલોચના કરે. આલોચનાપ્રધન પ્રાથના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા મનસુ મુણી મારુ હલપ હરખ્યો અપારો
મુણી જોના મુણ નથી કીધાં કીધાં મેં અલ હલારો નામ,
વીર પ્રભુ હવે તારો

નિજ સ્વાશેં તન મન ધન કીધુ પરમારથ નથી અપારો
હું ખી જોનાની કરણા ન કીધી કીધાં મેં કહ અપારો નામ
વીર પ્રભુ હવે તારો

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના બહાર મનને બેસીને મૂકી દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાથના એ સાથે જ પ્રાથના દરમ્યાન અપસ્ત્રી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાઓ તરફ જતી નોઈએ નહીં તેમ જ આપણે ચાંદિયાં લેવાકે દુઃખ મારે પ્રભુ સામે કાચ ટેકવા નોઈએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉત્કલ્પન ઇતિહાસ નોઈ એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં શીખવું નોઈએ. એ જ પ્રાથનાનો સાચો ઉદ્દેશ ॥

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં સુરક્ષિ આવે છે. સામાન્યતઃ તે જ હોય છે પરંતુ રીતની ભિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો બંને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના બને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાંથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણ્યા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે બંનેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બંનેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ કેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જો કાંઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, બીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણુની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો હુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાંથી પણ પાર પહોંચી શકાય છે નદી-કિનારે બેસેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીયો હતો પાણી પણ બહુ હતું એણે પામે બેસેલા એક બીજા સજ્જન પાસે સામા કાઠે જવા અંગે સલાહ માગી પેલા સજ્જને કહ્યું 'હવે વડે તમે પાર પહોંચી શકો છો ' પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો 'હવે તો ધણી કું કાઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોંચતાં શી વાર લાગશે ? ' આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફૂદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોંચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે બેસેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુસ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોંચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા સામે કાઠે જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો લેડ્યો કહેવા લાગ્યો ' ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે વ્યર્થધામ પહોંચી ગયો હોત ' પેલા સજ્જને જવાબ વાળ્યો ' ભાઈ, આટલા હિંજો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી છે અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ બાણી નહીં '

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના ડગવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ ડરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જો ફક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાક એમી જ્યાં તે એમ તમા, મન પણ પરાવારી નહીં તેમ એમાં
ત મયતા પણ આવશે નહીં તે પછી એની પ્રાપ્તિ કરવાથી તમને શા
આનંદ થશે વારુ ? શબ્દ તે સ્થિતિ સરીકે છે અને ભાવ એ એનો
આત્મા ॥ આત્મા-શબ્દ દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી અમર
વિદ્યમાન થઈ ચૂક્યો છે એ સરી ને તમે જાહે તે શો સળવો આબૂપણેથી
સમર્થ જ્યાં હતાં ॥ તેમાં તેજ આવી શકે છે ? નહીં તેની જ રીતે
પ્રાપ્તિના ત હ સ્વર અને ક્ષય એ બંધાં એના દેહ છે પણ એમાં અમર
ભાવ નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અનુક્રમ પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાપ્તિ કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ બહુ જ મનઃશીલમાં
જન્યા છે કે -

જમુ પનિહારી કુભ ન વિસરે નત્રી નૃત્ય નિધાન,
પદ્મક ન વિસરે પદ્મજી પિંછી બણી ચક્રી ન વિસરે રાખ
ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિમડે વસો પ્યારા પ્રાણુ સમાન.

કવિ વિનયમદ્ભ કહે છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો
છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દલિત કરતો જાડુ ભર્યો છે તેઓ પ્રાર્થના
કરવાની રીત જનાવે છે આ ? પણ નાના જાત્યાઓમાં આ રીત કામમ છે
માન્યો હ ? હ જઈ પાણી ભરી ભાવે છે પરંતુ આપણા સંદેશની અને
આસ કરીને મુશ્કેલી માતાઓ તે પુણ્યશાળી ॥ તેઓ તે આ વ્રતથી
હ ? છે જામગમાં રહેલી માતાઓ આ ? પણ જમુ જ કામ પેતે જ કરે
છે બદીએ દળજા દે છે એટલે એમને ઘેર ઘોઠરો જાડુ ઓળ પહોંચે
છે કા જ કે એમના સરીરને કસરત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાર રહે છે.

મુમર્ષ માનવી ન સંદેશમાં દૂર-દૂરથી પાળી આવવાનું તે હું કું છે
પણ જની સાથે જ રેનાએ પણ ધર પહોંચે છે ગરીબ-ગરીબ ઘોઠરો
જ કમલ સર્ષને બેઠા છે અને વા દ ? મે કહે નહીં પણ દ તરો રક્ષિત
તમા નથી તપ છે તમે નારાજ ન થશો કું કાંઈ ઘોઠરોની ટીકા કરતો
તમા નું ત્યા થી પુણ્ય ઉપરથી વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ સંદેશમાં
રેનાએ નવ રસા હાં છે

ત્યારે જામગની માતાઓ સવારે કૂવા ઉપર પાળી ભરવા તપ છે
ત્યારે એમના સિરે એક નહીં જમુ બે-બે થાડા હેલ છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સહેલીઓ સાથે હાથવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાથ-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-સગેલા ઘડા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેવું નૃત્ય જોવા હજારો માણસો એકઠા થયા છે તે જાન્યે જોવા જોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળાઓ પાડે છે. હજારો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરોવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ઘડા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બન્ને એકરૂપ બની જાય ફક્તની મુગ્ધ સારી હોય છે પણ ફક્ત જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂંચ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના ધ્વજ જેમ ગૂંજી જાય તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાત અને હોઈ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજ કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બહાર નીકળે, દુનિયા એ હારની અમક-દમકથી અજાણ જાય અને એ અજાણમાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી ખેંચે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ જોભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લાભો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આઠા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીલી બોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીનાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હતો કદી કોઈ કેળાની છાલથી લપસી પડે છે ત્યારે જ તો કોઈના પગનું લાડકું ભાગે છે અથવા તો કોઈને ડમરમાં

અચિંતે આવે છે રસ્તે ચાલતા હદી કાઢના પગમાં ખીલી વાગે છે તે કાઢને જાણીદાર પત્રાવતી કહી ખૂચે ॥ અને તેથી પગ ભેંસી-ભેંસાયુ નતે છે રાદદારી તોળા પોદારી જામ છે ક્યારેક વળા રસ્તે ચાલતા કાઢનો પગ થૂક અથવા ગળાકા ઉપર પડે છે અને ગદો ચર્ચાજા ત્યારે એનું મન તિરસ્કાર વગસાવે છે આ જાણી અસ્વસ્થ નગરિકપણાની વાત છે રહેરખો રહી નાચકિપણાની ઉપેક્ષા કર્યાં સુધી બની રહેશે ત્યાં સુધી આવી બીનાઓ બનતી જ રહેવાની.

હા તે પેતો ફક્ત મસ્ત બની મોઢાને દુબ્બા રેતો અને જાણમાં મળતો મોગ (આટો) મેતો આમ્મો હતો હતો કે અચાનક એવા પગમાં તીખી ખીલી વાગી. ખીલી જાણીદાર હોવાથી ખૂબ જીડે સુધી એને જામ થયો. એક આદતી સાથે તે ત્યાં જ રહી પડ્યો. એવા પગમાંથી અંધર ભેંસી વધી ગયું. રીકાને કોપે એનું તલ્લભ બેચેન હતું. રસ્તે ચાલતાં સેકાંડે રાદદારીઓ ત્યાં ધ્રુવ રાત્રી ગયા. ફેરલાક તો ફક્ત ફરક કાપે જ ત્યાં ધ્રુવ રહી ગયા તે ફેરલાક વળી પેલા ફોરની પીડ સાથે પોતે પણ પીડા બનુ જવાય સાચા પામેના દકોમજી પણ આખા પાટો બાંધવાની સામગ્રીઓ પણ હતી પણ પેલી ખીલી અર્થાં સુધી નીકળી નહીં ત્યાં સુધી પાટો પણ બાંધે કઈ રીતે! દકોમ ખીલી કા તાનો પ્રવળ થયો. દનુ આમ્મો પણ નહોતો ને ફોરે ચોસ પાડે એને ખીલી કાળા આટો ઈકાર કરી એણે કહ્યું.

આ પીડા સતી જતી નથી આખરે ઈલાજ કરવા ફેરી રીતે! આખરે એણે કહ્યું. વગર ત્યારે ૩ ગર ગર નમાજ કરીશ. ત્યારે એમાં ત મગ બની ગડ ત્યારે આ ખીલી એમી કા ને. અને એની અંધર પણ નહીં પડે. હજાર વખત કહ્યું પડ્યું એ તો નમાજમાં ત મગ બન્યો. કે આ જાડ દકોમ રીતી જેમી કા. નમાજમાં કામ પડે મના જ એણે પડ્યું. આ જાડ નીકળી અર્ધી. અર્ધીને રાત્રી કરવા માગ્યો જે મગ. આ દકોમ અને અંધરે તનુ ન પડી કે ખીલી તો એમી કાઢી છે. આ મગ દનુ આકાશિ. આંસ પડે જાડ જ જાણી જાણ છે.

૧૨. પગમાં ને નાગ ન બન આપણા વિમાનમાં ફોરી
૧૩. મગ સમય આગળ ને પડે પડે અર્ધી આખામાં
૧૪. ત્યારે આ જાડ પડે ને અર્ધી આખામાં ત્યારે મગ પડે
૧૫. આ જાડ પડે ને અર્ધી આખામાં ત્યારે મગ પડે
૧૬. આ જાડ પડે ને અર્ધી આખામાં ત્યારે મગ પડે

જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન

રીતે પ્રાર્થનાની કાલોગા પણ આપણામાં એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ ઘીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સંખ્યા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાણ પણ જોઈએ, અને સ્વાસ્થ્ય જ વસ્ત્રો અવગણ્યા છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તે તપ સાણુનું કામ કરે છે, તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે, માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો

આજર્ણુ પ્રવચન મનોનિગ્રહથી સંબંધ રાખે છે તમારી સાધના મનને વશ કરવા સારુ જ છે સદ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણે છે. એકદેજની તિ નેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાણુ તમે મારે છે. છતાં ક્ષમ જેવું હોય—જનુભવાય તો નત્તે ઈસિદ્વીક વાપર (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે સદ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છે પણ મનની વાત ન્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છો લોકો કહે છે મન ચપ્પા છે

દુનિયામાં સૌ કોઈમાં વધુ ચપ્પા પ્રભુની વાતર છે પરંતુ રાત્રે તો એ પણ સૂઈ નમ છે પરંતુ ચરણ મન રાત ન દિ અવિરામ ગતિથી દોડતું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ હોય આ જાનુવી દોડાર અને બીજા બા જુવી હવા જાવી તે તે જાનુ દો રી. જસ મન પણ એ રના પૂમ્મ સમાન છે. વાસનાના કપાટા બંધી દોરતું રહે છે મનથી આ ચપ્પાતા જામે મહામુનિ કેલીકુમાર મહાશયજી નોતમ સામે એક પ્રશ્ન કરે છે આ જાનુ મીતામાં અનુન શીકૃષ્ણ પાસે પોતાની અતર-વ્યથા રજૂ કરે છે

લલસા દિ મમ કુપ્પા ! પ્રમાથિ લલસાવૃદ્ધમ્ ।

લસ્યાહ નિગ્રહ મમ્યે લાયોરિય સુતુષ્કમ્ ॥

મેલીન્દ કૃષ્ણ ! મનની ચપ્પાતા દુઝામ છે આ મનની મળવાન ગતિ માનવતા વિચારોને મક્કનાર છે આપણા જેવા માટે એનો નિગ્રહ વાધુને મુઠિમાં જામ કરવા જેમ છે

હા તે આ જુન મનની હરિયાદ લઈને શીકૃષ્ણ પાસે પડેાં પા છે કૃષ્ણ જ્યારે આશાથી મુન્દાઈ જામ્યો ત્યારે વચ્ચે આવતું દેશકિ ૧ એવું ગમ્યા

ગયુ હશે કે જ્યાં કોઈએ મારી સામે મન અંગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ બેસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દર્શકો રિયર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દૃશ્ય આગ્યુ અને બે સેકન્ડ પણ પૂરી નહીં થઈ હોય કે તરત બીજું દૃશ્ય આવી જાય છે મનની કિલ્મમાં હમણાં એક દૃશ્ય ચાલે છે તો બીજું ક્ષણે કોઈ નવું જ દૃશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દર્શકોની કિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમાં ક્યાંયને ક્યાંય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમાં બિભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચય સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમાં ઢળી પડે છે સમવસરણમાં પહોંચ્યા શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરન્તુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાઈ ગયા હતા પૂછ્યું બે આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ ક્યાં જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમાં”

“શું કહ્યું ભગવાન ? સાતમું નરક ?” કાનો પર વિશ્વાસ બેસતો નથી “આવો સાધક બે સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા બોગી કીટકો ક્યાં ટકશે ?”

પણ સર્વજની વાણી સંદેહોથી ૫૦-૬૦-હોય છે વિદ્વદપને ત્યાં ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હળુ બાફી હતું થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હતું મનનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સદેહ-સાગરમાં દુગ્ધના-કિતગત સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, “ભગવાન, બે રાજર્ષિની આયુ-દેરી દમણા તરે તો ?”

“હવે એ સ્વર્ગના પથિક છે પદલા સ્વર્ગમાં” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજી ચિચારી જ રહ્યા હતા કે આજનમાં દેવદુન્દુભિનો ગડગડટ શરૂ થયો દેવોનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

ભગવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નમન સવર જની ગયા છે દેવતાઓ એવા જ્યોત્સ્ના કરી રહ્યા છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડ બિઓ ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમિત્ત સાધના પર તમારુ મન મહાનુભવ જની ગયુ હતુ અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા પણ ભગવાન! હું કઈ સમજી શકતો નથી ભગવાન! આ કાયદે છોડી શક્યો નથી. ઘોઠીક મિનિટો પહેલાં સાતમુ નરક હતુ અને હમણાં જ કેવળગાન ! ભગવાન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવો ?

પ્રભુ બોલ્યા શ્રેષ્ઠિક જે કહે રા ર્ષિને વહન કરી તમે જાહી આવા હતા તે કહે એમનુ તન તે યુનિ-સાધનામાં હતુ પણ મન ! તમે એની ગતિને પકડી નહી શકો તે એ કહે બીજા સદ્યાર કરી રહ્યુ હતુ પિતાના નાના પુત્ર પર રાજ-ભાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમન યુનિ જન્યા આ બાબુ સત્તુઓએ દુનિયાવાનો લાભ લઈ ચલાઈ કરો હતી મુઠ્ઠા ખેંચાઈ રહ્યુ હતુ રસ્તે પચ્ચાર થતાં કાઈ વ્યક્તિએ ત ત્રિ તરફ ધ્યાનો કરતાં કહ્યુ પિતા યુનિ જન્યા પણ પુત્રને માટે રાત્રિ વિપતિ લઈ આત્મ સત્તુની વિશાળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ચેરાઈ ગયા છે

આ સમ્રો રા ર્ષિના કાને અધરાધા અને એમનામાં વિદેવનો જામી ભગ્નપી બેઠો. મન મુદ્દતા બોલ્યો તઈ પહોંચ્યુ અને બાલુએથી ભીવજ પ્રભારે થઈ રહ્યા હતા. કાયની જ્યાલામાં અળગતુ મન અશુભની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમ નરકન્ય દોષો એકઠે કરી રહ્યુ હતુ કે આ તે જ કહે લઈ રહ્યુ હતુ કે જ્યારે તમે પ્રશ્ન કયો હતો અને મે મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો જાણ સરીર સાધનામાં હતુ પણ અન્તમન સત્તુઓના સિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યુ હતુ

હા કયા હજુ અધૂરી છે મુઠ્ઠા પૂરોત્તમાં હતુ હજારો વીરો કપાઈ ચૂક્યા હતા સત્તુલ્લ પજુ સમાપ્ત થવા આવ્યુ હતુ સત્ત-સામયી પણ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નમનનો કોપ ઊભે રાઈ આવ્યો અને એક શાસે સત્તુ-સમ્રાટની જીવનશીલા સમાપ્ત કરવા માટે એ સત્ત મોખવા લાગ્યા. પણ જ્યાં સત્તો કામમાં આવી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યુ શામાં મુકર ન ખરો એક જ પ્રગરે સત્તુ-સિર જમીન સાથે આગાસે અને જ્યાં દાલ લપાઈ છે તે યુદ્ધ કરેલું સિર હતુ ક્યાં હતો મુકર !

બસ, તે જ ક્ષણે વિચારધારા બદલી આરે, હું તો મુનિ હું કેવો શત્રુ ને કેવું યુદ્ધ ? ક્યાથી ક્યા પહોંચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તે જ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી નવો હતો

થોડીક જ ઠણોળા શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દોષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર ઊઠે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમા નરકની અધારી શુક્રામાં ધોતી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“ અજળ છે વેગ આ મનનો, ગજળ છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી ”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરના પણ ટીવ છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ અપળતા સકળ થવામાં વિઘ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી બ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગારી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પગિણામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુનઃલેખને સ્પર્શશે પણ એટલેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

હો એસ ડી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રખળ સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ટકોમાંથી ૪૦ દગ્ગર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા કારણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી કે એમના મસ્તિષ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગેવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અગ્નિચરતામાં તેઓ આત્મીય દગ્ગરમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી લેઈએ વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિંગ્ડોમ છે કિંગ્ડોમમાં જો તેજ લાવવું હો તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આર્થિકશક્તિના કાર્યમાંના કેન્દ્રિત કિસ્સામાં તેમ પ્રયત્ન કરી શકાય છે. આ અનિતરત્વ ક્યાંય બહાર આપ્યું નથી, પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સુખનાં સહસ્રકિરણો એક ચિન્તારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને જ્યારે એક કાર્યમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય ■ ત્યારે જ એમાંથી ચિન્તારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસહજતાને ચેતરવા સમાન ■ એક એકને ખેતરે ફેરો ખેડવો તથા ક્યાં પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખેલો પણ પછી ન નીકળ્યું એવું મન લેવાનું થઈ ગયું. બીજી જગ્યાએ એણે નવો ખાડો ખોલ્યો પચ્ચીસ દાંધ સુધી ત્યાં પણ ખેલ્યું પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું. તેમ એણે વળી ત્રીજો ઠેકાણો પણ પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોદ્યો પછી ન નીકળવાથી ચોથો ઠેકાણો ખોદ્યું તથા ક્યાં ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દાંધ લેકું ખેલ્યું પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીજમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દાંધના માર ફેરા ગુણ-ગુણ ન ખોદતાં એક જ જગ્યાએ સો દાંધ ખેલ્યું હોત તો એને પાણીનાં દરિયા જરૂર થાત. સમજા મન જ એની અસહજતાનું મૂળ છે.

નીરના નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળી રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ હેંલી શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેના પ્રવાહ રૂઝા અવાજ કરીને / સ્ત્રી ગાય છે. એના અસ્તિત્વને જતાવનાર કોઈ ચિદ્ધ પણ બાકી રહેતું નથી.

પદ્માત્મ વિચારક ઈમસન બોલે છે. જીવનમાં સુધ્ધિમાની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી બુરાઈ પોતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં મધ્યન શક્તિ છે. હિન્દુ પ્રજા એ છે કે એને કોઈ રીતે મેળવી શકાય કેટલાક લોકો કહે છે. મનોનિમ્મલ વડે મોટી-મોટી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે પણ મનની સમજા અતિને રોકવી એ તો મધ્યન ચેતનાઓનું કામ છે. અમારા ડેરા લોકો માટે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અસંભવ છે. આમ તે લોકો કહેતા હોય છે કે જેઓ વાસનાના ગુણમાં છે. આત્મ-દર્શી સાધકોને પૂછ્યો તો એ કહેશે. મન જેવું સરળ તત્ત્વ દુનિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું શાસન છે એ આપણો પ્રધાન છે આપણે એના નથી.

મનોનિગ્રહના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ ચેન કુરુણાવતાર ભગવાન શુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમાગ જેના પ્રાણી શુ” મનોનિગ્રહના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી ગઈ છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય બાજુનું વાતાવરણ પણ અમાને પ્રવૃત્તિમાર્ગ લણી ઘસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અગત્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બતાવો કે જેમાં અમે ગભ્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિઃકુશતા પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ઘર પણ છોડવું ન પડે આકિંચ પાશુ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન શુદ્ધ જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સંસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન તે એ ચાર વિચારોનું ચિંતન-મનન કરતો રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમાં એક ચિંતન ચલતું રહેવું જોઈએ કે “હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” અને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેલોમાં પણ જાય એ ખુદશી તસવારો સાથે દરવાજો બિરોલા ચોઢેદારો પણ એને મહેલમાં પ્રવેશતા રોકી રાકતા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુશ્મનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બકાગની વાત છે

જૈન આગમોમાં ચક્રવર્તીના બોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના બોજન સાડું ત્રણ સો ને સાડાં પાંચાણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી ન પડ્યાની શકે જ્યારે એ જમીને બેઠે ■ ત્યારે એમની ઘસી એમનું વધેલું એક ખામ છે અને કહેવાય છે કે એથી એવામાં એટલી બધી શક્તિ બ્યારી જાય છે કે ચક્રવર્તી ત્યારે ઘિરિજા માટે નીકળે છે ત્યારે એ ઘસી હીરાને પોતાની ચપટીમાં ચૂસ કરી એનો ચક્રવર્તીના કપાળે ચાંચો કરે છે તમે જ કલ્પના કરો કે જ્યારે એક ખાનાર ઘસીમાં આટલી-શક્તિ છે તે ક્ષીરબોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેટલી શક્તિ હશે !

તેમ છતાં ખાવા જળવાન ચક્રવર્તીનું વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ! જવાબ મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય બહાર સમગ્ર ચક્રવર્તી પશુ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તે બી નથી તે વાત જ શી કરવી ! આ પ્રકૃતિના બદલ નિયમ છે એને કાંઈ તાકાત બચી રહી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ બા શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ! જરા એક શ્વ માટે વિચારો તે ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે મનુષ્ય પોતા પરથી નિયંત્રણ ગુમાવી બેસશે આપણે એકવાર ચાંદીમાં કંઈ અને છતાં જ્યારે કાંઈ બીજા જ શબ્દો આ ? આપણી શક્તિમાં તે / ■ આશમાં અછડપણ છે પણ જરા (૨૬૨૨) આક્રમણ પત્ર પર થશે તે કદમ મૂકવા જશે સીધા પણ પડશે અને વાંઘચૂકા પણ ઉઠેના એક શાવરે પણ કહ્યું છે કે

ઝોર ચલ ફિર છે જરા તન તન કે વ બકિ જવા,
ઘાર દિન કે વાદ સેરી ટેહી કમર હો માયગી "

મડપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અછડ સમાપ્ત થઈ જશે કહવાની સાથે વાસ એક બીજા સાથે અચ્છાદ છે તેમ મડપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અચ્છાદી વાણી રુક્ષ બની જશે અને એવા શબ્દો નીકળશે જાણે ફોરેલા વાંસનો જવા / દોષ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ મરેલાં ફોનોના પરિવાર કરે છે તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ વ્યક્તિનો સ્નેહ છોડે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી વ્યક્તિ રહેતો નથી

હા આ જા-પ્રમનું ચિત્તન માનવીના સૌ કર્તો બદલાર સમગ્રી કે છે દરરોજ સ્નેહને પાવડર પાટનાશઓ એ વિચારે કે આખરે આ સૌન્દર્ય ક્યાં મુઠી રહી રહેવાનું છે ! મનુષ્યને પોતાના સૌન્દર્યનો નશો દોષ છે

અને આ અહ કારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અભ્યાસ કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણુઓએ લશ્ચિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળના અહ કારને એકે જ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂઝે રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહ કાર કેના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનુ ચિંતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

ભગવાન છુદ્દને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડા રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ જ્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણુસને હાથે લાકડીનો સકારો લઈને આગતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું. “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું - “ જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે - “ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું - “ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ભીડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું ખીળું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમા બદલાઈ જવાના છે સયોગના સૂત્રો (દોરા) કાચા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સયોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સયોગનો અત વિયોગમા જ થવાનો છે જ્યાં સયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય લાવી છે મનુષ્ય સયોગો જોડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમા એ રાવા બેસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચૈતન્ય-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિનો સાધ એ જડ-સયોગ છે પત્ની પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે પરંતુ સંપત્તિ સામન નથી પુત્ર અને પરિવાર અમર નથી દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સંબંધ બાંધી રહ્યાં છો તે પશુ એ બધામને છો તો જુઓ કે તમને એ છોડી તો નહીં જાય. દૂર ન જાઓ શરીરના અંગો અંગ અંગ નાક વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તો સાથે ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે ધન સ્ત્રી પરિવાર પર માડુ સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ મારી પસે છે પરંતુ માથ પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારતો પ્રસન્ન આવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વધાવે છે રોવું એ શુભામીનું ચિહ્ન છે એક મોઢરને આંકિસર બ્યારે કાની મૂં છે ત્યારે એ આંસુ એની શુભામી સિદ્ધ કરે છે માટે તમે વસ્તુના રચામી નહીં પણ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે બ્યારે દ્વેષ મીન આવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પશુ અનંત અનંત કાળ સુધી તમે બ્યારે દ્વેષ મમન ખરીદો છો અને એનું રક્તિરૂદેશન કરાવો છો ત્યારે એમાં જખાવો છો. બધાં સુધી સુખ અને ચંદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ ભૂમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પશુ એ બેળા માનવી ! આ રક્તિરૂદેશન કરાવતાં પહેલાં તું એ તો વિચારી લે કે સુખ અને ચંદ્ર બધાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પશુ રહીશ ને !

સાચે જ સંપત્તિ સ્વપ્નવત્ અને શરીર પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે .

जिनके महलों में हजारों रंग के फानूस थे

साढ़ उमको कम पर है, और निशा कुछ भी नहीं ॥

દુનિયાના રાજમથ પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાદશાહો બાબા ને આજ્ઞા થયા એમનો સાચો ઇતિહાસ કદેનાર આ ? કોઈ તથુ નથી. બાદશાહ શાદ ત્વાન અંગે કહવાય છે કે એના જમાનામાં એના જ તત્કાલ પેશવ નૃત્ય કરતો હતો. આજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો આંક કાઢી શકે નહીં કાલ અને ઇશન ગાળની સમુદ્રા સંપત્તિ કરતાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે શામળજી જદલાને અગત્ય મુજબ મારે દિવાનો પડેલો કરવા કહ્યું કારણ કે સંપત્તિ મૂક્યા મારે એ ત્યાં દવે નાની

પત્ની હતી માત્ર એ પ્રાણી જ નહીં 'નખનાહિસ' જતાં, તેનું મન એ દુનિયા પર ફોડ પડ્યું હતું અને એના કિમતી હીરા જવાહરો જડવાના એ દુનિયા દત્તા એ નખનાહિમા રૂપ મન એનું ઉપયોગમાં ચેરતુ હતું અને જડવેના તીરા-જાદુના વાતન હતું અને મન રાખવા કુળળ કાઠીંગનાએ રાત રાત્રીએ એ તંબાકું ટુંકી હતું.

આજે જરા મોંઘા તો ખરા એ નાદજ્વાલન અને એના તામ્બતાહિસને આશાનો કિનો એની ટી-ગ્લોડ કા ભયે મળાળાવે નાદજ્વાલન સમાપ્ત થયા અને આજે જ એની સપત્તિ પાન સમાપ્ત થઈ.

માટે માનવીએ ચિતન કવ્વુ ત્તેઈએ કે 'હુ વિયોગ ધર્મી છુ' આ ચિતન એના મન પરથી સપત્તિનો આજ્ઞા દર કરે, કે જે સપત્તિ પાછળ માનવી આજે લાથ દોઈને પડ્યો છે.

સપત્તિના હુકમ સાદુ ભઈને ન જોયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઇમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક હુકમ એના કપો એ બધા અદી જ રૂઢી જવાના છે માટે વિયોગ ધર્મનું ચિતન માનવીની પદાર્થ-જગત આમકિત દર રહે છે.

રોગ ધર્મી :

મનોનિઝદ માટે ત્રીજે વિચાર છે, "હુ રોગ ધર્મી છુ" આ ચિતન દેહ પ્રત્યેની અસર્તિ દર રહે છે જે આ ચિતનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઈર્ષિપતાક્ષના જાઓ ત્યાં કોઈના પગે ઝોપડેશન થયું હશે અને એ ઝીપ્પી ગ્લો દશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ ફદને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ બૂમો પાડી ગયો છે આ બધું જોયો તો દેહાભિમાન દર થયે નહન મણિયાર પાને દરોડાની સપત્તિ હતી આગમોમા એની સપત્તિનું પિરાદ વર્ણન આવે છે પરંતુ ન્યારે એ એકી સાથે નાળ ગજગેનોશી ઘેગયો અને એથી એના આણુ-આણુમાં જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે થોપણા ડરાવી કે જે માગ મેગોનું સમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આપી દેવા હું તૈયાર છુ.

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમાં એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકને સાચુ અનુચપણ જતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે મદાગુનિ બોલ્યા. મારી આંખોમાં ન્યારે પીપા કોપરી ત્યારે મારા પિતાશીએ ઘેલીઓનાં મોઢાં ખુસ્શા કરી દીધાં. કુદળમાં કુદળ વરો આત્મા દિવ્ય દર્શને મારી ચિકિત્સા પણ કરી પણ સમ્રાટ પિતાશીની જખૂ સંપત્તિ અને વૈદ્યની લાંબી ચિકિત્સા પણ મને રોગથી મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વેદનાએ મને મુક્તિનો રાહ બતાવ્યો છે.”

રામ પણ માનવીનો એક મિત્ર છે પણ તે એવો મિત્ર છે જે લે-દેવાની નીનિતે પસંદ કરે છે છતાં તે જામૃતિ બાલ્યે છે વિશ્વાસ-વૈભવના સાગરમાં મુમેશે માણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે છે સંપત્તિ હોય ત્યારે મિત્રા એને શોધતા આવે છે ન્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રાને શોધતો ફરે છે બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાંતણે જરા સન્માય છે અરવસ્થા દાસતામાં ન્યારે ઠાઈ આપણી સેવા-સુખ્યા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેજે વસી જાય છે આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ. ડેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનભેદ હોય અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે ક્યોનો એ મનભેદ ધોવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પણ એક વરદાન બની જાય છે.

કુ રામ ધર્મી છું એ ચિંતન માનવીની સૌ ક્ષમ્સક્તિને ઓછી કરે છે એક સુદર ગાળક છે ન્યારે ઓરી-અજ્ઞાન એના શરીર ફરે છે અને એના મોં પર વજ્ર-ચિહ્ન હાથઈ જાય છે ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમ્રાટ ઘઈ જાય છે માટે ન્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો અવકાર ઘઈ આવે ત્યારે એ ચિંતવું જોઈએ કે મને રોગો પીડિત કરી દે છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પણ કાપી દે છે.” આ ચિંતન જો તમારામાં સદા અલગ રહેશે તો તમે શરીરમોહથી પાર્શ્વ દુરશે અને આત્મા કાણી જપાનો તર પ્રવાસ કરશો. દિવસ-રાત બાલતી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મોનિઅનો ઓથો ઉપાધ્ય છે મૃત્યુનું ચિંતન મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે કોઈની પાસે જો પુરવસયય હશે તો રોગો એની દસે ફરકશે નહીં માતા મરુદેવીનું જીવન એનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શાવ છે જીવનની લાંબી યાત્રામાં માતા મરુદેવીને એક ઘડિ પણ માધુ કુળવા આજીવું નહોતું પરંતુ મૃત્યુના બાજનમાંથી તો એ પણ જાગી ઊઠી નહીં.

આ નિયમ-નિધન સમ્પાદને માટે પણ તેટલો જ લાભ થાય છે જેટલો કે સરકારે રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસ્તુદેવ અર્થ અકવતા થાય છે, આક દગ્તર દેવો એમની એવામા રહે છે એમની પાસે સુદર્શન ચક્ર છે, જે ચતુર્જોતો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે સુદના મેદાને એ દસ દળર વીરોને એકાસાથે રણજીતિમા મુરગધી મદે છે પરંતુ એ વાસ્તુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે ચૂર્ણ જ નય છે

નવ તરવો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધરાવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આવે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સબધે તો કોઈના એ મત હોઈ શકે જ નહીં

એક વિચારક કહે છે—“તને મિત્ર જોઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધર્મ) પૂરો છે સાથી જોઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન જોઈએ તો હુનિયા ધણી છે, શાન્તવના જોઈએ તો ધર્મ પુન્તક ધણ છે અને ઉપદેશ જોઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ લયની નહીં પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એવો ઉપદેશક છે

જીવનચી એ કંઈ શોખી શકશે નહીં, પણ મૃત્યુચી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઈતિહાસના પૃષ્ઠમા અમર થઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો જીલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિજ્ઞા સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનંત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એવનિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જે તે જ લાણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે જનત-જનત પુત્ર સુધી જીવા સારુ હું આવ્યો નથી મારી પસે જાય જાતે સીમિત નિહાળી છે તો પછી આ જાણ-સા જીવન માટે માખી આ વિશાળ કારી સા માટે હું માનું છું કે જ્યાંયાર કણી-આજળ વધતા કાચેને મૃત્યુની આ અમૃતિ આજળ વધતાં જાટકારથી, અને તેમ મતાં માનવતાની માનવતા સજીવ થશે ।

મૃત્યુની શાકાસ્ત મનુષ્યને મૃત્યુના ભયથી નિભય જનાર છે જોયે મૃત્યુને નિશિત મારી લીધું છે તે કી એવાથી કરશે નહી જીવન્યેને મૃત્યુ કમસે ને પગે નુલ કરતુ દેખાય છે દુખળ મનને મનુષ્ય મૃત્યુને સામે જોઈ આજળ વધતાની દિ મત કરી રહ્યો નથી પણ જોયા રમૃતિ-પ્રલય પર મૃત્યુનુ ચિતન છે એના પગ કહી પાછા પડે નહી

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેટી ખરીદી લેવાય છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનોને ભણી ભગવત સાથે દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે તરત જ્યાંયાને જામર માનવાર જાતરમાં મૃત્યુ તામથી દિલ લગવા લાગે છે

હા તો મૃત્યુનુ ચિતન માનવાને જ્યાંયાર અને જાનવાર કણી જતાં રોકશે સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જની જીવન-સેવમાં આજળ વધી રહેશે

આ ચારેય ચિતન જીવનમાંની આસક્તિન દૂર કરે છે ત્યાં સુધી આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચળના દૂર થઈ રહેશે નહી ચળનાના મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચળનાને દૂર કરવા માટે જાનને અકુલ લગાવે

નારો શી અકુલ વિશાળક્રમ લાગીને પણ લશમાં રાખી રાંધે છે તે જાનનો અકુલ મન પર નિમગ્ન સા માટે નહીં કરી રાંધે પરંતુ હા મનને નિમગ્ન થઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે નહીં એને માટે દીર્ઘ-કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખે વાસના દૂર કરે પછી મન તમારુ સ્વામી નહીં પણ તમે મનના સ્વામી બનશો અને ત્યારે સાધના પણ તમારી સાથે જ રહેશે

દિનાંક

તા. ૧ - ૮ - ૧૯૫૮

૧૫ ઈશ્વર

૧૫ મુખર્જી

સ્વભાવતું વિલાવમા પન્વિર્ભન કરનાર કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા અર્થ હોય છે, પરંતુ ત્યાં આત્મા સ્વભાવગાથી વિલાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિકાર પેદા થાય છે આ વિકારોમાના કેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો કેટલાક દ્વેષાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેષાનુપ્રેરિત વિદારોમા સર્વાથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનું છે સ્વભાવને વિલાવમા પસંદાવનાર કોધ છે કોધ પોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર હક્કસાન વેંલુ પડે છે કોધને કારણે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ મુરોચ્ચ વ્યક્તિઓએ ઘણા જાત્રા ધ્યાનો મુખાત્રા છે અને નીચી પાયરીએ જીતરી ગયેલ છે કાર્ધને પૂ-ત્રીએ કે-ભાઈ! પચોનેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમે રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે ખીજે દિવસે રાજીનામું આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો. પરંતુ જ મહિના મુધો ઘણી ઘણી આફિસો અને પેઢીઓમા ફર્યો, પરંતુ ત્યાં જાઉં ત્યાં એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાગાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા કેટલી વિટબણા જીભી કરી! આપ મુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલળી હશે એવી કેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આપ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો મુરી મહેનત કરી, કેટલી લાગવગો લગાડી, મોટા જરાગદારીભર્યો ધ્યાન મેળવ્યા હોય, જાત્રો હોદ્દો અને આજ્ઞ જમાવી હોય, પણ એક ધણુના

કેમની ચિનત્રારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હોય-
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સામે છે તેને ખોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી

એક માનવીને હું ઝોળખું છું તેના પર મોટા મોટા સ્તામીરોની
હાથેલાં કૃપા ભીતરતી રહી છે અને તેણે પછી મોટી જગ્યાએ મેળવી છે
પરંતુ ડુભાંચ કહો કે ગમે તે કહો, પણ તે ઇર્ષા પણ જગ્યાએ જલુ મક્કિનાથી
વધારે ટકી રોક્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળો માણસ બદલતો રહે
એ શું ઝોળી સરખની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી વક્તિઓને
આમ બદલતી એક જુ ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને
શક્તિવાળો માણસ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સબંધીઓની યુક્તિઓ કરતો ફરે અગર ઘાતાઓ તરફ હાથ લગાવે એ શું
ઝોળી ચિંતાની વાત છે?

પણ આ બધા કુખર્તુ મૂળ છે કેમની જરા સરખી ચિનત્રારી કે જે
માનવીની બધી ઈચ્છાઓ અને અરમણીને સમિતભૂત કરી નાખે છે એમ
ન માનશો કે કેમની આમ બીજાને સજાવાર છે બીજા તે બધે જ છે
પરંતુ કેમ કરનારાનું હૃદય પણ એ આવના સમસ્યાથી જળતું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીતે છે તે તેને જીવનભર માઠ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કેમની સરખાતમાં
મૂખવા હોય છે અને અતમાં પશ્ચાતાપ

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેલો ગ્રુપ્પાઓ છે તેને કંઈ કુખ
નહિ થયું હોય? હોદ્દાની પ્રાપ્તિથી કે પ્રસન્નતા હૃદયમાં હિપ્પમ થાય છે
તે તો ઇર્ષા હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને થઈ જાય ત્યારે અગર પડે એક વખત
પુરસ્કૃત મળ્યા પછી હ નરો વડ સુધી તેના પર બીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વર્ણ સેવકો હોય છે અચલનૂરક સાળના મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરસ્કૃતને
તે મરતાં સુધી ઊંચા તૈયાર નથી હોતી જામે તે તેને માટે થાયક હોય કે
ન હોય પણ પુરસ્કૃત તો ત્યારે જ ઊંચરી કે ન્યારે જીવનની આરાધા દૃષ્ટી

૭ દિવસે હોદ્દા છોડે કે હિન્દી સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
ચહેરો મેળે નહીં કે તેના પરનું કંઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવો
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર જોવા મળશે. જેણે કૃષિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
ગ્રુપ્પાઓ છે તેના મનમાં જીવનના દતિ-નિષ્ઠા એક અદ્વિતિય ખુલ્લું બંધન

છે ભૂતકાળની જાહેરલાલી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિલને એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે. પોતે કેટલો મહત્વાકાંક્ષી અને કડો પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિને ઉપયોગ કરી પોતાના અવધાને સાકાર કરવાની તેનામા લાચરત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જેવાને બદલે તેણે ટાંચ સુધી પહોંચ્યું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદિક રીતે જેઓ તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આગા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે લપાનક લાગે છે તેની દરેક આગા, દરેક હુકમ, વીછીના ડખ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે.

આની વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નરો જિતરી ગપેલા શરાબીની મિથિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની ગાટલી લઈ તેને ગટમટાચી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેદ ચડે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ બ્યારે કેદ દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂર પાડું ઓસરી જાય છે આની જ હાલત કોંધની હોય છે કોંધની શરૂઆતમા અહ કાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિવાળો માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ બ્યારે કોંધ જિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો હડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી જીંદો હોય સસારમા કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે કોંધ કરીને પસ્તાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે કોંધમા ગેરસમજ છે, કમસમજ છે એટલે કોંધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે કોંધમા માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પ્રજો કે લાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શક્તિની કેટલી ખરબાદી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીસી અને હથોડી સર્ષ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની રૂબરૂના મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર જુલ કાઢે છે જોનારનો તો જુલ ઝાઝરાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ફેટસી મહેનત પડી છે ! ફેટસી જુલિ વાપરવી પડી છે ! ફેટસો સમય લાગ્યો છે ! આ બધી વાતોને વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂલ કર્ષા છે તે જ જુલો છે દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જગા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી જુલો છે. જ્યારે આમ ટીકાકાર ખામી જતાવે છે ત્યારે કસાકારનો મિતજ મરમ થઈ જાય છે અને તે મુદ્દિ પર હથોડી મારી તોડી નાખે છે આમ જો વસ્તુ તૈયાર કરતાં ત્રણ વર્ષ લાગ્યા હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી ત્રણ મિનિટ પણ લાગતી નથી.

મને યોતાને એક બનુશવ થયો છે એક સાઈને એક સાક્ષની નકલ તૈયાર કરવા કશું સત્રસજ એક મહિનામાં તે સાઈ કાર્પ પૂડુ કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક સાઈએ કશું કે જીલુ તો કીક છે પણ લિપિ જગ બચુક છે જસ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા સાઈને મજબૂર મરમ થઈ ગયું અને તે નકલના મારી નજર સામે જ કુકડે કુકડા કરી નાખ્યા.

પણ મણસો નાજુક મિજબજા હોય છે યોતાની વિરુદ્ધ જગજગ સાક્ષજગ મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખની કે તેમના કાપના જરા પણ ટીકા કરી તો ગાડી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવા કું સ્વભાવજળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં બાપલે ખૂન સાવધ રહેલું જોઈએ.

કોપનો બોરાક

માનવી ખાખા વિના છવી ચકતો નથી તેમ કોપ પણ તેના બોરાક વિના વધી ચકતો નથી આપને થશે કે ॥ કોપ તે કોઈ માનવી છે કે બોરાક જોઈએ ! કોપ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા દેતો નથી છતાં જ તે ખાખ છે જરૂર તે યોતાનો બોરાક જરૂરથી લેતો નથી પણ તે બોરાકનું અપમજુ કરે છે દવે કુ આપનો વધુ વખત સસમાં રાખવા મંજિતો નથી કોપનો બોરાક છે ખીનિ વિનય અને વિવેક કોપ દમેશ માનવીના આ મજો મુજોને ખાઈ નય છે કોપી મનુષ્ય દમમાં કુજાયો રહે છે કારણ કે કાખમ તે અદરથી જાયો કરે છે તેની વાતમાં તે / વસ્તુ નથી મનોજળ તો તેની પાસે દેવ છે જ કર્ષા ! આવેલની દાગામા મનોજળ નાસી નય છે

માનવીના ત્રણ મુજો નાચ ખમવા છતાં તે કોપનો ત્યાગ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરો છો. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હો, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરો છો, તેનું પૂજન કરો છો તેની માળાઓ પણ ફેરવો છો તેમના નામની જ્યોત્સનાઓ છો તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢો છો પણ ન્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના બારણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણુમાં જીભી જીભી આસુ સારે છે.

આગ' ઉપર ઠંડુ પાણી પડવાથી આગ ખૂંટાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂંટાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વસતિમાંથી એક પણ એવો શુદ્ધ નહિ મળે કે જે આગ ક્ષામે ત્યારે ઓલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા, એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જે ક્રોધ ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂંટાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠંડુ પાણી છે, તો ક્રોધ ઊકળતું પાણી છે.

આજ સુધી ક્રોધ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે ક્રોધે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા-પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાળુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે ન્યારે ન્યારે ક્રોધ ઉપર અપમાનો સાલળ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે ન્યારે ન્યારે ક્રોધ પણ મદાપુરપની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ખૂબ ચતી નથી તેને છોડવો પડે છે જે આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો ક્રોધ પણ કારણ કે સન્નિગેશમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવું જ પડે છે, આપણા હૃદયના ક્રોધક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જોડેલો વિશ્વાસ કોઈ પર છે તેનો એક ટીકા પણ ક્ષમા પર નથી. એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે.

અકિત્તે જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોઈની આસપાસ ફરી રહ્યો છે ઇતિહાસ શું છે ? એક માનવીના કોઈ ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યાં છે એક માનવી પોતાના કોઈને સમાવી ન શક્યો તો તેણે કમરે માનવીઓની લાશે લાગી દીધી. મોટાં મોટાં મુઠ્ઠો અને મઠામુઠો એ માનવીના કોઈની જ કથાઓ છે. માનવીઓએ કોઈને એટલું જ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે. લાશમાં ત્રિશૂળ, તરવાર, વિક્રમળ આગ અને બિશ્વસ નિદામણા રૂપની મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું અસ્તક ઝુકાવે છે ! આ કોઈની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે ?

અનંત કળ થયો આત્મા કોઈને અપનાવતો આપ્યો છે સિદ્ધ અને પીછા ભરમાં તેણે કોઈને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો. સાપ અને વિહીન ભરમાં તેણે કોઈ વડે કામ લીધું. આ અનંત જીવોનો સ્વાર આત્મો આવે છે અને એથી જ મનુષ્ય કોઈથી લપટાયેલો રહે છે તેને કોઈ ઊડવાની વાત કરીએ તો પણ તે કોઈ ભરાય છે તે સપતિને ડાંગી શકે છે. કોઈના વૈભવ-વિશ્વાસને કોઈને ખરી શકે છે. વૈભવજારો આસિંચાન ઇમારતો એક ક્ષણમાં ત્યાગી શકે છે. સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે શૂઝી શકે છે. રત્નદારો પત્ની અને દુધમધ્ધ બાળકોની મમતા છાંડી શકે છે. પણ કોઈને ત્યાગી શક્યો નથી. જાને તેથી જ ગૃહસ્થાસીઓમાં પણ કાલની જ્વળાઓ જલતી જ દોષ છે.

પણ માફ રાખો-કોઈને ઇતપન્ન કરવો એ ઝેરનું સંતેજ છે તેના કરતાં તેને દમાવવો એ ધાતુ વિકટ છે. કોઈના રત્ને માલવું સહેલું છે પણ રોકાઈ પુરોષ છે. આમ તો તમે પણ મનુર હો. મુળઈ જેવા સદરમાં રહેનાર હો. જરાક ઇશ્વરમાં સમજીને તેના કો આત્મી મોટર માગી દૂર જાવે જઈ શકો છો અને પોર્સિય રોકાવતો ઇશ્વરો કહે છે તો આપ એકદમ માગી ચોખવા દો છો. ચોક્કસ ચીઝતો નથી બેસતો નથી, માત્ર લાશ જ બેસે છે અને આપ ગાડી ચોખવા દો છો ત્યારે કુ વારવાર મળુ બેમી ના તેવા સાથ પાછોને અમળવું મુ તો શું તમે સમજીશો ? નમે સમજીશો એમ માગ તરવ કળ્પ કરવું નથી અનંત મનીઓ વારવાર રતે છે કે થોડા ? કાલના પર આજના ન વધી શરણ કે એ રતેલ સમાપ્ત નથી. તો તમે ચોખી મના કે નહિ એ / વિચારવાનું છે.

એક એનલ પદ એક એનિનલ દાંતેણુ હતુ આડી આવી ગઈ હતી અને એનિનલ દાંતી ગયુ હતુ ફાઈનર એનિનલનો અવાજ અને ગરમીથી સારત મેળવવા પેન્ડેકાર્મ પદ એનલ ખુલ્લા દવામા કરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ન વર્તતો દાંતનો એનિનલ ઉપર ચડી ગયો અને એક પછી એક આડીઓ દંતવા સામંપ યોડી વાગમા તેનો દાય એનિનલ ચલુ કરવાની આવી ઉપર કર્ષો અને એનિનલ પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યુ ફાઈવરતા દાંત ઉપર એનિનલ ચાલુ થયાનો અસજ આગ્યો તેણે કરીને જોયુ તો તેનો પોતાનો જ દાંતનો અદર લાગો હતો ડાઈવર તેને જૂમ પાડીને કહ્યુ કે એનિનલ મેડ, નહિ તો મરી જઈશ દાંતનાએ કહ્યુ કે મેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખગર નવા ત્યારે પિનાએ કહ્યુ કે નીચે ફેદી પડ ત્યારે પુરે કહ્યુ કે-ફેદી પડ્યાનુ ગિગર ચાલતુ નવા ચાલુ એનિનલમાથી નીચે ફેદી પડવા નાટે પાથુ સાવધિતાની જરૂર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કરનાં ગી કરતા થશે ? થોડેક દૂર જતા જ એનિનલ અથગયુ, એનિનલતા હુડે હુડક અર્ધ ગયા અને છોકરાના તો હાડકા ખસુ દાય ન આવ્યા

તેઓ કપાયતા પાટા ઉપર દોડવાનુ જ શીખ્યા છે અને રોકવાનુ નહિ, તેમની પથુ આજ વાત છે કોધને ઉત્પન્ન કરવાની, પ્રજ્વલિત કરવાનાં અને ઉપગ્રાત વગેરે કોધને કરીગી જગવવાની ઢળા જેઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ઢળા જાણુના નથો તેમની શી ગતિ થશે ?

કોધને ખાં આપવા કરતા તેને મેડવાની ઢળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગડ મગડ બકાડ નીકળ્યો કે ચાલુ પાથુ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દષ્ટિ કરો વૈર-માથી અદેર તરફ જાઓ કોધમાથી લામા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો સાતિનો માર્ગ છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અથવા

૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનુ સ્થાન

આજુબુઝુ પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સળધે ધરાવે છે જીવનની જે ક્રિયા જેના અભાવે આપણે આજળ વધી સકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે શ્વસ લેવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે ક્રિયા અનિવાર્યરૂપે જરૂરી છે એને આગમમાં આવશ્યકની સરખાવવામાં છે આત્મશુદ્ધિ માટે બહારના ક્રિયા-કાર્ય એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મસાચીના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરખીએ આપણી દરિયાની નેત્રામાં નિષ્ક્રાંત-પુરુષ છે પણ જ્યાં પોતાને જોવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે જૂન સર્જી જઈએ છીએ આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં જીવનને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણનો શબ્દ કે અર્થ છે “પાછો વળીને આવવું” આત્માની વૃત્તિઓ જ અશુભ કાણી ગઈ છે એમને પાછી વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો ભાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર નજર ફેરવે છે વાસના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલા વિચ્છેદ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં અશુદ્ધતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ ચોરા ઉપર સાધક ચક્રગદહિ રાખતી જોઈએ વેપારીના ધરમાં ચોર પૂછી આવે ને એને એની ખજાના પસ ન રહે તે જેટલું મોટું નુકસાન એને સહેવું પડે ? વેપારીને જો જાત હોય અને ચોર કદાચિત્ત આવી પસ નથી તે પસ ચિતા ઓગી છે કારણ કે ચોરાને એની અજાણ્યતાનું જ્ઞાન

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામાં સક્ષમ બનને હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમાં પોતાના મનમાં સતારેલા એવો ઉપર સાધક નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમાં થયેલી ભૂલ ક્યાંક લાયકર થઈ પણ ગઈ જાય છે ભૂલને ભૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડૉક્ટરને પૂછવામાં આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' કાય-કેન્સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લાયકરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પનીલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લાયકર બને છે જ્યાં રોગી રોગના અમિતત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામાં પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કમરવાનો સુઅવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમાં પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે કરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિપત્ર
- (૩) વદણા
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) ડાંગોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્વાદિષ્ટ પદાર્થો લાણી એના મનમાં લોભા-લાલના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ બસા-ભાવ ઘાખવતો નથી કહુ પ્રસન્ન નગર સમક્ષ
આવતાં એના નિશાની કાઢના પ્રત્યે કી દુર્ભાવના જન્મતી નથી.

તેના સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વહી રહી છે એને સાલ-
નુકસાનમાં ખજ સમભાવ જ હોય છે હમરો-સાખોનો સાલ મય છતાં
એને બદલાર રખી શકતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી
શકતુ નથી સાલબાજ વેચનારનો કારો કદી ભયો કદી નિમો થતો હોય
છે ખજુ ગ્રવેરની કારો સમ રહેતો હોય છે

તમે સાલ-ભાજ ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ સાલ-ભાજ
તોળ્યાં એ બાપડી થોડ વધારે જ તોળે છે તો ખજુ તમે એને થોડુ વધુ
નાખવા-તેળવા કહો છો એ બિચારી થોડુ વળી વધુ નાખે છે તેમ જાણે
તમે થોડી બ્રદો છો આટલી સોળી કેમ બની ગઈ છે? થોડીક ભાજ હજુ
નાખ એ બિચારી થોડા ડરને લીધે ત્રા ત્યામાં વળી થોડુક ઉમેરે છે અને
પછી તમારી બેલાઈ બરી કે છે અને તમે ઘેર પાછાં આવ્યાં જાઓ છો.
હવે એકઠા તમારા ઘેર લગ્ન પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને આજ્ઞામાં આપવા
માટે તમને મોનાની જરૂર પડે છે હાલથી આજ્ઞા વચર તો આજે લગ્ન
મવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે
દીકરાઓ વેચાવા લાગ્યા છે તમારા આ સામાજિક સબંધો હવે પૈસાના
વાનસે બધાવા લાગ્યા છે એમાં પ્રેમની ખીંચણ નથી ખજુ પૈસાની પૂછ
જ છે

હા તો તમે સોનુ ખરીદવા શરાફને-સોતીને ત્યાં જાઓ છો જ
તોણા સોનુ ખરીદી શરાફ એ સોનુ કટિ ચલાવે છે ત્યારે શુ તમે એમ
બોલો છો ખરા કે થોડુ સોનુ હજુ ઉમેરો? ના તહી ત્યાં તમે એક સબ
ખજુ બોલો તો તમારી ચતુરાઈ આપ નીકળો જરો અને તમે યેહ ચલાવો

સાલબાજ વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુક ઉમેરવા કહો છો ખજુ
શરાફની દુકાને તમે કઈ જ કહેતા નથી હાલથી કે પેલી બાઈના ત્રા ત્યાં થીકમાં
નીચાં થઈ નય છે બ્યારે શરાફનો કારો-જાનવાં સમ રહે છે વારુ તો
હવે તમે જનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં જાનવાં જનવું છે કે પેલા શરાફનાં
જુ માનુ છુ પેલી બાઈના કીર્તિ-નીચાં થતાં જાનવાં જેમ જનવાનુ તમે
પસંદ નથી કરો તો સમદષ્ટિ ધરાવતો આદમ સપતિ અને વિપત્તિમાં સમ
રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય બધવા મોતની કળી બધા,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુખ્તો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મશ્રુ નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવશે, અપમાનના કડવા દૂટકાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે ઊનારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયનો પ્રસંગ આવતાં આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત ચરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શત્રુની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શત્રુ દેહી નાગી છટકા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે કોધનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર કેહી શકીએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સદિધિવૃત્તિ અને ધર્મનો પાઠ શીખવે છે. આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ધેર જતા જ ભૂંડી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ધેર આવતા જ એ ભૂંડી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રયે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ધેર અથવા દુકાને સમભાવ-સાધનાની એક લીટી પણ તમે માદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રયમાં રહેો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કાણુ જાણે ક્યાં ફર થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ—મયોદાથી એક ઝગલુ તમે પાછળ છો મુનિ જહ્નુ ગુણુસ્થાને છે તો તમે પાંચમા ગુણુસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકની સામાયિક કેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ-પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ-આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક એ બહીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન ભોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં જન્મે ટાઈમિ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતાં બેની થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રજા મળશે ? તો મુનિને યાવત્-જીવનની સામાયિક છે
માટે એને પણ ભોજન વગેરેની રજા છે જ

સાથે જ યત્ના (જળણ) પૂર્વક જન્મવામાં સામાયિક દુનિત થતી નથી.
જ્યારે અપલ્લાની વિષા શામ છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિને આદ્ય
સવમમાં આધ્ય પહોંચાણનાર નહીં પણ સયમ-સદાચાર હોય છે સવમની
સાંખી મજામાં સમાધિપૂર્વક આગળ વધવા માટે આદ્ય જરૂરી છે જ્યારે
આવકની સામાયિક સાધનાની મર્યાદા બે ધરીની છે આદ્ય અરૂપ-કળની
સાધનામાં આવ્યા-પીવાની રજા દેવાનો હાર્દ પ્રમ જ બિહતો નથી

હા તો સામાયિક એક ધરી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની
સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે
છે તો એને પણ સમરસતા મળે છે પછી બધેને એ અરૂપ કળ માટે જ
હોય ને ! સાકર-ખાંડો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ ગળી જ
લાયશે પણ બધેને એ એનો-ખાંડો અરૂ જ હોય ને ! એ અરૂપ કણ
પણ બે તમને ગળાય નહીં આપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાશે
જ નહીં

સામાયિકની સાધના અંજ મહામુનિ ગૌતમ પ્રભુ તારક-મહાકુલ
અમણુ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રમ કરે છે —

મ૦ સામાયિક મળે કીજે કિં જણવહ !

હ૦ સમાયિક સાધક જોગ ચિરહં જણવહ ॥

ઉત્તરાખવન અ. ૨૬ સુ. ૮

કેમો માનિક પ્રશ્નોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રમ છે એમાં
સ્વર્ગમાં બિંદુ ઉમ્મન નથી તેમ તરકને પણ મજાકું નથી જીવનની સમભાવ
સાધના અંગેનો આ પ્રમ છે જે આત્માએ સમતાની અસત-મિદુએનું પન
ક્યું છે એ ક્યો આનંદ મેળવે છે ! પ્રમમાં ગભીરતા દેખાય છે તો ત્યાં
એથી પણ વધુ ગભીર છે

ગૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સ્વયં-યોગની પ્રતિધી વિરક્ત
જાતે છે આત્માની ચક્ષિયો દિવસ-રાત અશુભ તરફ દેરી રહી છે સામાયિક
એમને અશુભ તરફથી વળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દેરી
સર્વ નવ છે પછી આ મા નિર્બંધ જાતે છે જે રક્તિ યુગ્મેને ખામે
આધી દે છે પછી એમના ખસી ક્યાંયો ભવ રહેતો નથી નેરી જ રાતે

સમભાવનો સાધક અથુલ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિકાસે બાધી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી. ખસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવધ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યનિદુ છે. સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે.

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-શ્રૂતિ મન જ છે. જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાર્ષ મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચક્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ગૂથાયેલું હતું. તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અસ્થિરતાના થેજે એમણે સાતમાં નરકના મુણે એકત્ર કર્યા હતા. પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખખાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા.

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની જાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું. વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની જાવના રહેલી જ છે. એક નાનડાં ફીપી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડાક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો ગ્મ્તો બદલી નાખે છે. તો આ સ્વરક્ષણની જાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું તામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની જાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી ફેલાસક્તિ તને પુદ્ગલાસક્તિ એટલી થતી નથી જેના માનસમાં સમતાની અન્તઃક્રિયા જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે. હિન્દ્રિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તો પણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે.

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કંઈક પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચઢા લેતા હતા. નાના મુનિજી ગયા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચઢા લીધી અને પાતરુ સાક કરી જ ગયા હતા. ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો બાકુળ હતો એણે કહ્યું “મહારાજ, ચઢા હજી પીધો તો નથી ને?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછો છો? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો” એ બોલી “માફ કરજો, મહારાજ બૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન ગયો. કાગણ દે મોટા મુનિજી બધે ચઢા લઈ રહ્યા.

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પણ કરચલી પડેલી નોંઠી નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાછા મોટા મહારાજાની પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચકામાં મીઠું હતું કે ખાંડ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રોજ-રોજ ગળી ચકા પીએ છીએ એક ઘડે ખારી પી ગયા તો એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી? ગુરુદેવના જવાબથી સિમ ચકિન બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કમ્પાસને પણ મીઠાચમાં ફેરવી નાખવાનો અમરત બની જાય છે જીવનમાં કમ્પા-મીઠા છૂટકાં હસનાં-હસનાં ઉવારી શકે છે ત્યારે જ સમતાના દરન પામી શકાય છે

અતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

અતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અભ્યસન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાજની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલાં પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી ગુણાધિક પ્રમેની સ્તુતિ કરે મહાપુત્રોનું ગુણ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ અતુર્વિંશતિ-સ્તવન કરે સાધક સામન્સના પ્રાપ્ત ચિંતન કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાનો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અગ્નિ અધિકાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધારુ છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વડેજ જ કીડવા કરશે એમને તે દૂર કરવા દશે તે વખે માનવ-મનમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની ભોળિ જાગ્યો એક કવિએ ક્યું પણ છે -

પાપ પરાણ કા પુનઃ જન્મો અતિ મામર્દુ મેઠા આકારો ।

તે સુમ નામ હતાસન સેઠી પ્રજાજન સાગે મ યાગે ॥

પદ્મ પ્રમુ વાયવ નામ તિહારો ॥

કિ વિનયચક્ર એમે ૭ એમના શર-શર અત્માની સર વહેરીએ મૂછ તો ૭ એમા હજી સમીન જ નથી ત્ય અખ્યાતની સતરી ૭ ગાથાના ક્ષેત્રમાં સન્ધાનું સમીન એ પુ મ ત મારાનું નથી પણ ત્યાં તે દેવનું સમીન તેમજ એક પૈરિક કવિના સન્ધામાં કહ્યું તે એ કે ૭૮૫ જલ્ય મોત છે તેમનું પરમાત્મા સામગ્રી છે અને હવે ને

મીન-રૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચગત્કાર બતાવે છે ઘાસના વિશાળ ઢગલામાં બે એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ ક્લાકમાં બળી લાગે થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં દરેલા મણુ કાપલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રર્યાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉભા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાતુ)ને લાગે કરી શકશે નહીંતર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં લળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી.

પ્રાર્થનાનાં શબ્દોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો દહેવાશે અને જીવંત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કરતુરીમાં જ્યાં સધી મુગધ-તેજ છે ત્યાં મુધી જ એની ક્રિયત છે એક લાઈ એમ કહે કે પારી પાસે મણુ કરતુરી છે હુ એ સરતા લાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-મુગધ નથી, નકલી છે શુ તમે એ ખરાબવા તૈયાર થશો ? નહીં દહીં નહીં.

બીજી બાબુ બીજો જથ્થો એમ જહે કે મારી પાસે ફક્ત પાત્ર તોલા કરતુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ બે એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઢી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સત્તા લાવે ઝાઝી કરતુરી ખરીદવા તૈયાર થરો કે મોઢા લાવે મળતી થોડી કરતુરી ? અરે, તમે તો કુરાળ વેપારીઓ છો-લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કરતુરી માટીના મૂલેથી પણ મઈ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કરતુરીના આહકે છો, પછી લલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી, જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરોઓ સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ ક્રિયત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સમ્રાણ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે આ અંગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર૦ સઠમ્મીસરથપણ માટે જીવે કિં જળયદ્,
જ૦ સઠમ્મીસ થપર્ણ દસજ વિસીદો જળયદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સ. ૬

મરુવિ સતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે સમજવન? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા કયા આધ્યાત્મિક મુદ્દસ્થાનને મેળવે છે ?

સિંચની બિચાસાના જવાબમાં સમજાવન ફરમાવે છે પ્રાથનાનો પ્રશ્ન આત્માના સ્થન યાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે બિચાત્વનો અધકાર સ્થન-મુક્તિની પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે પણ વીતરાયની સ્તુતિ આપત્તને બિચાત્વથી સમકલ્પ સચ્ચી થઈ જાય છે કારણ કે પ્રાથના દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાય જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહીધ્યાન જીવનને સામે ધરી આપણે આપણા જીવનની વાસના તેમ જ ગદહીને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાથના દ્વારા આત્મા વીતરાયના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે અનુરક્ત બને છે મનમાં શક્તિ બને છે આત્મ સ્થન-વિશુદ્ધિ થાય છે અને વીતરાયના સરણે જવાનો શુભ સંકલ્પ પણ કરે છે જીવનનું સાક્ષત સરણુ પણ આખરે તે જોઈ જાય છે ને ! ત્યાં જ આત્મા અભય મની થાય છે ને સત્તુએથી રક્ષાયેલી થાય તે જ સરણુ છે નહીં તો ખીલ સરણુ તે વિઠમણ માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુશલર માદી બોલતા મયે. ને ખાણેથી માદી બોલી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાપનો ચાંચો હતો અને કુશીએ કુશલરની ક્વાદી પાવડે પેલા સાપની પૂછડી સાથે અથામ્યો. ફોજાન કરતો સાપ ચાંચામાંથી નજર નીકળ્યો એની ચિકરાણ કાવાને તેઈ કુશલરના હાથમાંથી પાવડે-ક્વાદી છૂટી પડ્યાં અને આણુ જમ્યાવચાએ નસી દાડ્યો. મરુ ગ્રાપથી દોડ્યો દૂર નઈ પહોંચ્યો એટલે એક કાણુ મારે આટકી. પાછળ નજર કરી તો મોન મોં ફાટી પાછળ-પાછળ આવી રણુ હતું એ પ્રાણના મોદને થઈ દેવ્ય જતો જ હતો કે લાગ્યા જ એક મરુડે એને પાકાર કર્યો “સા મારે નાસી તઈ રહ્યો છે ? મારી પાસે આવી જા અદી તારા સાગ નિર્ભય સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રણુ છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યાં

સુંધી હોયતા જશે ?” પણ પેલા જોળા માણસને ખત્રી ન થઈ. એણે મરડની વાત માનવા ના પાડી

કુલારે દોટ મૂકી હતી થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાળ દેરા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો ચાક્રો માણસ-કુલાર-બિચારો હવે શરણ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાભોચિયામા એક દોડે દોડે-ફાટી-ફાટી કરતો દેખાયો. પેલો કુલાર એ દોડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો, “દોડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું ત્યાં જુઓ, કાળમુખ મોત મો ફાડી ચાલ્યુ આવે છે” હવે તમે જ કહો, -પેલો દોડકા એતુ શું રક્ષણ કરશે ? એ ખાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી તો શરણે આવેલાનું એ શું રક્ષણ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ મરડતા રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે ગારુ શરણ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ જોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ ખેસતો નથી એ જાણ છે ડોક્ટરને શરણે, વકીલોને શરણે અને ધન તથા સત્તાને શરણે પણ માદ રાખજો, એમનું શરણ સ્વીકારતા પહેલા એ વિચારી લેજો કે શું એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દોડકાનું શરણ લેતા નથી ને ? હું કમ્પીશ કે લાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર જોડો અતુર્વિશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણ તજી વીતરાગને શરણે આવો વતમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણ હ્યો અને એમની અધ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાત વીતરાગ-જીવન, અપનાવો,

વદણા-આવશ્યક

વદણા એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલા નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખજી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાના પાપોની આલોચના કરી જીવનને અભિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદ્ય તે જમવાની જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ગમિને પૂરી ખોલી જ નહીં થાય. એટલા માટે સાધક વડન માટે પણ ગુરુની અનુમતિ મેળવે છે. ઈચ્છામિ ખગાસમણ્યે. આ જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે સાધક પૂછે છે. હામા અમણ, જે આપની સમાધિમાં આપના યાનને ચારિત્ર-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તે હું વહણા કરવા માટે આપના અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈચ્છુ છું.

વહણા એ કામળ-હૃદયની ડેણી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમતું પણ નથી અને વહણામાં હૃદયથી નમતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જે બીજાચેલા રહે પણ એમાં મન ન જાય તો હાથનું જોડાવાનું-બીજાવાનું શું મુશ્કેલ છે? એમ તો કેટલી પણ હાથ જ નેડે છે ને! એક ગુલામ પણ પોતાના માલિક પ્રત્યે હાથ નેડે છે પણ એમાં નમ્રતા ટપકતી નથી જ્યારે-હૃદયથી મદ્ય એમાં સાચી પૂરતી નથી.

વહણામાં મનનો અઢકાર ગળી જવો જોઈએ મુણીજનો પ્રત્યે મદ્ય ભવ પેદા થવો જોઈએ. મુણીજન પાસે જવું છે તે નમ્રતા અને વિનયને લઈને જ જશો ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. ધાર્મમાં પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો પણ જ્યાં સુધી એ નમતો નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી યાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમવું જ પડશે. એક પાશ્વત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે જે તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તે તમારે નમવું પડશે કમ્પ્યુટે સ્વર્ગનું અપરું બિંદુ છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી યાન કેવું? યાન મેળવવાની આદ્યએ તમે ગુરુ-દાર પહેલો છો તે વિનયનો ઉપદ્યાર-એટલામાં લઈ જવો ભૂલશો નહીં. એમને પહેલાં વહણાની એટલી ધરવડનું સૂકશો નહીં. રાત્રી પ્રદેશી જ્યારે મનમુનિ કેશીકુમાર સામે જાય છે અને વહણામાં વિનય જ પ્રગટ કરી દે છે ત્યારે મનમુનિ કેશીકુમાર કહે છે - યજ્ઞન-દાઈ વેપારી વેપાર માટે માથા લઈને આવે છે પણ એ વેશે ભરતો નથી તો એની સામે તારો અવગાર કેવો રહેશે? પ્રદેશી બોલ્યો. હું એને દયીશ અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી પણ નહીં મળે શકવું કે એ માટે માર છે.

હા તે રાજ્ય તેમ જ પણ ચારી ચોર છે કારણ કે ખરી જાણે

ગાન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ખૂંચતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિંતા નહીં પણ મન આસી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા. પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજાની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાતુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાના કરતા વધુ ગુણશીલ બક્ષિતા ચરણોમાં જ ધવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદણા છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ બતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિલમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ ઘરાની જેમ બેઠાવું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા હતા પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું. ન્યા સુધી પ્રતાપની પાંખડી નમે નહીં ત્યા સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશ! પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ ન્યા પગ મૂકવાનાર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિતે રગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મતલબ કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની બેડીઓમાં જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ કરતા આઝાદીના ચૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે ”

રાજાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું સુખ ને મેનની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માથું નમવું પડતું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને અકસ્માત સામે બચી નહીં રહ્યા, તો શું તમે રાજાને ઝાઝારી માનસો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને મળી પૂરીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરુજનોની આજળ વળ કરવા દોરેલાં આજળ રવા કરી પણ અહીં તો પ્રભ જ બીજો હતો. અહીં વહુલા નમરનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોમને વસ જની શૂદ્રો દેવનો એટલા માટે જ રાજાએ વહુલાની જગ્યાએ વનનું આસિયત કર્યું.

જે વહુલા પોતાથી ગુણાધિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આદ્રમાને વિકાસ ભણી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહુલા અને ધરેલા સુદર પ્રસોધનો ઉદ્દેશ આવે છે.

પ્ર० અન્નપયણં મળે લીલે પિં અન્નયહ ।

સ० અન્નપયણં ભીય ગોય કમ્મં અન્નયહ । ઉચ્ચ ગોય કમ્મં નિચન્નયઈ । સોહગા અ પ અપદિહય માજાફલં નિચ્ચરેઈ વાહિય માસ અ પે અન્નયહ ॥

ઉત્તરાખ્યન અ. ૨૬ સ. ૧૦

શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે અન્નયન, વહુલા દ્વારા આદ્રમા ક્યા આત્મિક પડે? પ્રશ્ન કરે છે ? શિષ્યના આ પ્રશ્નના જવાબમાં અન્નયન દરમિયાને જે વહુલા દ્વારા આદ્રમાના નીચ જોત રૂપે અધાતા વિષાક કમ અપે છે અને ઉચ્ચ જોત અધાવ છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપ્રતિકૂળ આદ્રમા-રૂપે પામે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે દુનિયાનો કંઈ માનવી એના સબ્દોને જોળી શકતો નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે સાક્ષતો માનવી મોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહુલા તો આત્માન્તર દ્વેષાશાવ તથા આતુર્ષ્યને પ્રગટ કરે છે તો કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહુલા આત્માને નીચ જોતથી ઉચ્ચ જોત તરફ દોરી જાય છે,

એક વખત સમ્રાટ એલિઝાબેથના અધીનિયો વહુલા કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-જનો પણ વહુલા કરે છે એ વહુલામાં આદ્રમાનો તે શુભ કમ અપાય છે જે મદાસતતા યુક્તોને સ્પર્શી છે અને તે સાતમા નરકના એકાગ્રિત અપેલાં કમોંતિ ખાણવી ફક્ત પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ચોવીસીમા પહેલા તીર્થ કરે અને હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહંકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી ચતા પ્રમોદલાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશ્યની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ જતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બેસે છે આવી વ્યક્તિ જ્યાં સ્વાર્થ હશે ત્યાં નમી-નમીને વશ કરતી રહેશે પણ જ્યાં એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યાં એ બિલકુલ નમશે નહીં, પછી ભલેને કાર્ષ્ણી ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજ કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પ્રોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તાવ્ય-લાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-લાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે અને શ્રદ્ધા ને લક્ષિતની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોંચાડે છે

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક

મતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણની આવશ્યકતા છે કોટાથી ભરેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાટાથી જાયવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દેહચિત કાટા વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાટા લાગતા જ તમે ત્યાં જ બેસી જશો એને પગમાંથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહીં વધો એને કાઢવા માટે કાટાથી પણ વધુ

દીવ સોવથી તમે ખજામાં જોતરશો એથી તમને પીડ થશે કદાચિત સેતી
પણ તીજળથી છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. ખજામાં વાગેલા કાંટાને
કાઢવા માટે તમે જેટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો શું એટલી સાવધાની તમે
જીવનના કાંટા કાઢવા માટે રાખો છો ખરા ?

ભાવક મુદતજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાગમાં રહે છે.
એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને તુલ્યમાં કારતો નથી. મૃતુર ભરેલ
રેલથી ધકે છે એને અમારે-આટે-રોકે છે કારણ કે આટે રોકવા વગર એ
પ્રાપ્તી પણ નથી મેલ, આવી જ રીતે ભાવક સંસારની અત્ય સાથે એક-
રમે-છે. જ્યાં સુધી મુદતજીવનમાં છે ત્યાં સુધી બીજો માથું પણ નથી.
પણ એ અમારા સાથે રમવા-મોડા કરવા-છતાં જીવનમાં કંઈ લાગણી
નથી તેમ જ્યાં અસાવધાનીને લીધે અમર લલ્લાની જીવનમાં તે એને
ધીવ માટે એ સદા તૈયાર રહે છે

તમે કાંટ પહેવી છે અને સજામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કાંટ પર ક્યાં
પણ થોડી એવી કાળી રખા અથવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તે પહેલાં
એને સાફ કરો છો અને પછી જ થર મદાર તીજળસેલ થી તે વસ્તુ પરના
કાંટાની ચિંતા છે તેમ અદ્યમા પરના કાંટાની પણ ચિંતા છે ને ? ક્યાંક
અને વાહનપ્રવેશ કરતા કાંટા લાગ્યા એ જ એ તમે કદી વિચાર્યું પણ
નહીં ! ખજામાં વાગેલા કાંટાને કાઢવા માટે તમે બાગત છો તેમ બિબ્બાતનના
કાંટાને કાઢવા માટે પણ આટલી સાવધાની રાખો છો ને ? તમેમાં અતિઆરત્ય
કાંટા જમ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય ગયું છે ખરું !

અવધારની વાતેમાં મનુષ્ય બહુ સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે રોજ
વિશ્રામ કરો છો જાણે કે મનુષ્ય ને કેટલું જોડું ? એ માટે તમે કાંટા-
પહેળાં ઓપડ રાખો છો. સો-દારસોના પગારે તમે સુનિચો રાખો-રોમ-છે
પણ જોમ જો પુણ્ય કે જીવનનું સરવૈયું કાઢવા માટે એક નાની-સી ઘડી-
રોજનીશા-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એવો શો જવાબ વાળો ? હું માનું
છું-એવો જવાબ નાકારમાં જ આવશે. પણ આદ્યમાની-સાવધાની-વાત કંઈક
બીજી છે જેમ વેપારી પ્રતિજ્ઞા સાં ? ટીપ્પણ પ્રકાશમાં આપક-જનવમાં
સરવૈયું કાઢે છે એવી જ રીતે અદ્યમાને પશ્ચિમ પણ સાંજે-સંજા ટાકે-
સુરના માન-ટીપ્પણ પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સરવૈયું કાઢે છે

જાણે આપના તત્ત્વો અમરમાં કેરો મનો ? જાણે ક્યાંકની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધતી ? જો ગાલી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃસ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંબલનનો ? એ કોઈની જવાબમાં બીજાના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? ક્રોધના આવેશમાં મેં જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે વિચિત્ર હતા કે અનુચિત ? એમાં ભૂલ ક્યાં હતી હતી-મારી કે સાચા પક્ષની વ્યક્તિની ? મહેલ કોણે ? રી ? આ બધાનું સરસું કારણ એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે.

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શું કદી મનના અહંકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહંકારની શિક્ષા બીજાની જીવનયાત્રામાં પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય બીજાના જીવનની દુર્ગંધતાને ભણી એને સંકોચ-પીડાળ જવાને બદલે એની મશ્કરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમાં વ્યક્તિગત અહંકારને પોપી સંધર્ષનું બીજારોપણ તો નથી કર્યું ને ? મનમાં કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જામેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાતા કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ કર્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેઠો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ચર્ચાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આલ્પસ્યકમાં ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમાં લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક શુરુદેવને વદણા કરાં એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ક્રૂર પાકોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમાં પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમાં જીવન પણ આવતું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્ષ્ઠ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણામાંના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમાં જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભગ્ને થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્ષ્ઠ ” કરીશું કે બધા પાપો ત્યાપ્તોને ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

આવી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જેઓ એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પમ્યા રહેશે અને જગતમાં એક દુનખી મારી લીધી કે બસ જ્યાં પાપો ધોવાઈ જશે.

પણ શ્રદ્ધ રાખજો ભાઈઓ પાપનો રંગ કાઢી એવો હશે-કાચો નથી કે એક વખતના મિમ્બિમિ દુલ્હનની એ સાદા ઘડિ સો બધરા લે જગતમાં દુનખી મારી કે બધું ધોવાઈ જશે. નહીંતર જો આ માન્યતા સાચી ફરતી હોય તો તો જગતમાં નિરતર તરતી રહેતી માહતીઓ અને મચ્છો તો ક્યારનામ મેક્ષમાં ચાલી ચર્ચા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ જગતમાં વીટે છે પણ આ બધી વાતો તો ડોહીમાની વાતોઓ સહ્ય છે આવી વાતોથી જો ધડી મનોરજન થાય છે પણ એમાં કંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળજીને નહીનું સેહડા મણ પાણી ધોઈ ટાકુ નથી પણ પ્રયત્નિત-પશ્ચાત્તાપના આશુનાં એ ટીપાં એતે એ મિનિટમાં ધોઈ ટાકે છે. પશ્ચાત્તાપના અભુમિદુઓ સદૃશ્યોને ઉગળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પવિત્રતાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાનું પ્રતિજ્ઞા કરવી જે પ્રયત્નિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને ભૂલ એવો જ ઘસે કે પાપ કરવા જાઓ અને મિમ્બિમિ દુલ્હન પછી ફરતાં જાઓ. આ તો પેલા કુલરના મિમ્બિમિ દુલ્હન જેવું છે એનું કંઈ મફત નથી.

પ્રતિજ્ઞાઓમાં સાધક પોતાની ભૂલોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાહેર પશ્ચાત્તાપનાં આશુનાં સાથે છે એક વિચારો કશું છે જે ભૂલ કરે છે તે અનવ છે પણ ભૂલો પર ભરકાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે ભૂલ જની સ્વાભાવિક છે પણ એ ભૂલો ઉપર ભીરવ જનુભવવું અને ભૂલોને દૂર મારી બેઠવું એ જ મોટામાં મોટી ભૂલ છે એ જ જીવનમાં અગત્ય સમય નથી જામ છે.

કેટલાક લોકો એમ વિચારતા હોય છે કે જો હું મારી ભૂલોને એક વાર-સીકાર કરી ભરજો તો જાંબા સામે માત્ર અપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ ભૂલ છે કારણ કે ખૂલી ગટર કરતાં બંધ ગટર વધુ દુર્ગંધમય હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છપું રખાએલું પાપ વધુ અપમાન કરાવે છે ખૂલેને કબાવવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક ભૂલને સત્યાવા સાદુ બીજી ભૂલ કરવી પડે છે એથી વળી બીજા દસ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ યથા ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ ક્યારેક પાપ પડે છે હાથ પણ ડાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યરોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિંદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈં ઉદાસ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પગી ગયેલું મો જોઈ એમના એક બકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો ? સતત જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ જતા ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ ?” સતે જવાબ વાલ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો શેજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું.”

બકતે વિસ્મય બની ફરો પૂછ્યું “ભગવન્, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય ? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ ? એનું પણ શું કદી પ્રાયશ્ચિત્ત હોઈ શકે છે ?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણે પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ.”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એક દુઃખદ બીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બગીચામાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બજીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક કોઈએ આવી મને બગર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદનો ઉપકાર માન્યો અને એને અનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દૃશ્યનું ઝમરણું થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન શેઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી જાહે છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં ? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો ખાતરમાં બસીજૂત થઈ રહી હતી એમના રોટબો ઝૂટવાઈ ગઈ હતો એ બિચારા ખાંસ વધાવી રહ્યા હતા તારે તારુ મન તારી દુકાન બચવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાર્થ ભર્યો છે આ મનમાં ! બાઈઓની ખાંખોમાં ખાંસ નીતરતા હતાં અને હું અંખે બન્ન-વાદ ખાંખી રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ બાળે મારા મનને પોષિત કરી રહ્યું છે

હા તો જન્મદાનના સ્વત રૂઢીરની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના જીવનમાં કલ્પની પવિત્રતા બોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાર્થને ધક્કાયો છે એ પાપ ઉપર આંસુમાં સાચાં છે

તેવી જ રીતે પ્રતિકમલમાં આપણે છૂપાયેલી સ્વાર્થ-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જર્મોદો-વિનાશની વાતથી મન હપીન્વિત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હજુ દુષ્ટતા બાકી છે અને એ દુષ્ટતાને ધોવા જ પ્રતિકમલને કમ યોગ્ય છે

પ્રતિકમલ શું છે? આદ્યમાની સાથે એના શા સબંધ છે ? ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના બે વિશદ ચિતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિમ્બ પ્રમ કરે છે પ્રમ્મ પચ્ચિમ્મમેણે મમ્મે ! બીજે દિં કલ્પયદ !

મયાવ પચ્ચિમ્મમેણે વચ્ચિરણિ વિદેદ,
વિદિય વચ્ચિદે પુવ્વ-ભીષે મિદ્ધાસયે
અસવક ચરિત્તે અદ્ધસુ પવવપમાયાસુ
દયકસે અપુદ્ધસે સુપ્પચિદિય વિદરદ !

ઉત્તરાખ્યન ખ. ૨૬ સ. ૧૧

પ્રમ્મ અવવન્ પ્રતિકમલ કરીને આદ્યમા કમ વિવિધ બુદ્ધને જમાવે છે !

સિમ્બના મનની નિત્યાસાનુ સમાધાન કરતાં અવધાન દરમ્યાને છે પ્રતિકમલ દ્વારા સાધક તત્ત્વા જિંદોને દાંકે છે પ્રમાદવશ મતમાં ને રખસન થયું હોય, સાધક પ્રતિકમલ દ્વારા એને દૂર કરે છે ઉદરમાં વગેરે મહાનમાં-મરનાં કપામ પશુ નાનું એક છિદ્ર કરે છે તો તમે ચિત્તા કરવા લાગો છે. તમે એ જુરવા માટે પ્રયત્ન કરો છો પણ મતમાં જિંદો પડી તમ છે ત્યારે તો તમે અસાવધ રહો છો. તમે વિચારતા હો છો કે આ તા નાની એવી ભૂલ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી ભૂલ પણ જીવન-

નૈયાના હિંદવત્ છે નાવ-વહાણમાં હિંદ પડ્યું છે નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનું શું હિંદ છે આવી આવીને તે વળી કેટલું પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત હિંદ જ કદી આખા વહાણને લઈ ફેરવે છે એટલા માટે સાધકે તો મતોમાં પડતા હિંદો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવું ધટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે હિંદો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે મતોમાં પડતા હિંદો બધા થતા જ ડોળોનો આશ્રવ પણ થતો બધા થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીજો લાભ છે ચારિત્રમાં રહેલી શયળતાને દૂર કરવી શયળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયળાગો કહેવામાં આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમાં આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણું કહેવાય છે, કે જેના મનમાં કંઈક છે, વાણીમાં કંઈ ખીજું જ છે અને કર્મમાં પણ વળી કંઈ ત્રીજું જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી ખાસે કંઈ ખીજું જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમાં એવું જીવન જુદું હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણેમાં એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી જ જોવા મળે છે આ બધું જ બહુરૂપિયા જેવું આ જીવન સાધક-પથ પરથી અંધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણ જીવનના આ બહુરૂપીપણાને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામાં વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુરિત અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ હવે આપણે પાંચમાં આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશું

કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પછી કાયોત્સર્ગનું સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આત્મિક જૂથોથી શુદ્ધ બને છે કાયોત્સર્ગ એ અગિયારમું તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમાં દંડતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમાં જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રથ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમાં પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

ફોનો નહીં પણ કટાકીણું રાહ છે જ્યાં જાને ને પગમે હજારો કપડે
-એ વિદાર-યાત્રામાં ગરમી-હીના સેકડો પરિપક્વ સહેવા પો એ એટલે
એ સાધકના મનમાં જે પ્રત્યે આસક્તિ હશે તે એ સાધના કરી શકશે નહીં

જે પગની આસક્તિ સમ્યાપ્ત ન થાય તે આધ્યાત્મિક જીવન સુદર
જની શક્ય નથી. પોતાના ધાર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ
શકે છે ત્યારે જે પ્રત્યેનો એનો આસક્તિ-ભાવ સમ્યાપ્ત થઈ ગયો હોય
એ કામદેવ સાધકના મનમાં જો દેહાસક્તિ હોત તે શુ એ ભારે ક્યોને
શકી શકત ખરો ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો અણુ
-અણુ વેદનાથી ખીણ પામી રહ્યો છે પેમો પિતાય આકૃતિમાં રહેલો કે
બોલે છે કામદેવ તા સારુ પીડાઓ છે ? કહી દેને કે કામવાન મહાવીરનો
ધર્મસિદ્ધાન્ત મિથ્યા છે આ બે સ દે માત્ર દમણી જ એક મિનિટમાં
તમારી વેદનાનો અત કાવી દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજી
બાજુ કલ્પ બે સબ્દો ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તે વેદના-પીડા સહેવાનું
સ્વીકાર્યું પરંતુ કામવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની
દેહાસક્તિ એટલી થઈ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત ગજસુકુમારની છે ગાથે અગ્નિ લાલુડી રહ્યો છે અગ્નિ
જ્વાળામાં લેણી ને માંસ વધીતરીને જળી રહ્યાં છે પણ માથાની જ્વાળા
મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તે કામાને શાંતિનો સાગર સહેરાઈ રહ્યો
છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમ્યાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ જાણે
છે કે જે બાજુ છે તે મારુ નથી અને જે મારુ છે તે કહી શકમ થઈ
શકે નહીં પ્રથમકાળની-સવાનકાળની જ્વાળા પણ અસમીપૂત કરી શકતી
નથી. જે પરમેશ્વર અમલભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તે ગજસુકુમારનો અક્રમ
પ્રાણપાતક શત્રુને પણ કામા આપી શક્યો કામોત્સર્ગ અગ્નિ સિંચ પ્રક
કરે છે

પ્રશ્ન : કાલસર્ગોર્ણ મરતે જીવે કિં જનયદ્ ?

અર્થ : કાલસર્ગોર્ણ લોપ પદ્મપ્પન્નં પાપચિત્તં વિસોદ્દેહ વિસુય
પાપચિત્તેષ્વ લોભે નિશ્ચયદિય્ય જોહરિયમકમ્પમારપદે
પસરથ જ્ઞાનોવગય સુદંસુદેર્ણ વિહરદ્ ।

પ્રથમ ભગવન, કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન ફરમાવે છે “ કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા શૂત્રકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે શૂત્ર અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્ગતતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર હાટાઈ છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચકી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા શેડો-શાહુકારો બાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મધ્ય ભારથી હળવા થવાનો આનંદ બાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડાંને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ દ્વારા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાઢી નહીં હોય પણ એ જૂપો ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી જિલા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દેવોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશન્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલાં મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાખે છે પણ ન્યાયે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સંભાષિત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન લાણી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (શૂત્રકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે સાગ્તીય સમૂહિતનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે સદ્ગીપુત્રો કરતા સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે સદ્ગી કરતાં સરસ્વતીનું ગ્ધાન ઘીનું છે સદ્ગી તો ખાનું છે, કામે નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જીવન પર્ણત સાથે જ રહે છે અને જીવન સુધી જ નહીં પણ આગામી જીવનમાં પણ એ સાથે આપે છે—આપી રહે છે પણ જમણ—સંસ્કૃતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ ત્રણ જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે પરંતુ જ્યાં મુશ્કેલી તેઓ ગૃહસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરતા નથી, આ જ્ઞાનમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં એ જ્ઞાન છે જ્યારે તીર્થકર જ્ઞાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્યાં મુશ્કેલી યારિત્ય—ઝડપ કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ જ્ઞાનક્ષેત્રે એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્ઞાનમાં પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ—જ્ઞાને શ્રુતિજ્ઞાનના ધારક મુનિ વહનિ છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો ધારક દેવ વહનિ નથી.

જ્ઞાનમની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદર્શને અલગ છે એક બાજુ ચક્રવર્તી છે બીજી બાજુ ચક્રવર્તનિ સેવક છે જે બેઠે હાથ જોડી ચક્રવર્તીના કુકમની રાદમાં બેસે છે પણ એ જ સેવક તે યારિત્ય—જમ અગ્રીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્ર તિના મનમાં વૈરાગ્યની જીવનના નામે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તણ મુનિ અને છે ચોવીસ કલાક પહેલાં એમના જ સેવકે દીક્ષા મહાશ્વરી છે એટલે એક બાજુ સેવક છે અને બીજી બાજુ સમ્રાટ છે પણ ચક્રવર્તીની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો બેસે એ બિખારી જની સમ્રાટના હારે બટકતો હશે પણ ખાનું તો એ ખાતમાનો ચક્રવર્તી છે ત્યાગ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો મુશ્કેલી જે ચરણોમાં બૂકતો રહો ગુલામીમાં આખી જીવનની વીતાવી પણ ખાનું એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાદવા એના ચરણોમાં બૂકે છે.

જ્યાં સુધી યારિત્ય—મોહનો ક્ષયોપશમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક નવકારસી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પણ ખાતમા કરી શકતો નથી. જીવનમાં—જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનવચનનું ઉપસમન, કુલ અભ્યાસ ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અધિકારિત થાય છે પ્રત્યાખ્યાન એ સિદ્ધિ પ્રમ કરે છે—

પ્રશ્ન ' પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયહ ?

જા ૦ પચ્ચક્ષણેણં આસત દ્વારાહ નિહંમહ,

પચ્ચક્ષણેણ હન્ત્યા નિરોહં ઘળયહ ।

ઈચ્છા નિરોહં યળપ ણં જાંવે સવ્વદ્વેસુ વિણીય તળ્હે
સીહ મૂપ ચિહરહ ॥

ઉત્તરાખ્યન સૂત અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન —“ ભગવાન, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની નિશાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યા-
ખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારોને રોકે છે ન્યા સુધી આવતા આશ્રવોને
રોકાતા નથી ત્યા સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામાં આવ્યા જ કરે છે ન્યા
સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતો નથી, પરથી આસક્તિ
હર થતી નથી ત્યા સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એટું વ્યાજ
આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમાં રહે અથવા ન રહે પણ એ
વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે સાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા જ્યારે
શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાની હજારો વસ્તુઓમાંથી એકને પણ સાથે
લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તજ્યા
છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ હર થઈ નથી માટે ન્યા સુધી આસક્તિ
સમાપ્ત થતી નથી ત્યા સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા
નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે ન્યા સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું
નથી ત્યા સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો
ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ
કરો છો પણ તમારે ટેકસ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો
ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો
ન્યા સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપણુ-ફર ક્યું નથી ત્યા
સુધી તમારે ટેક્સ ભરવા જ પડશે જાસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ એ જ
વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુખર્ષિમાં એક મહાન વાટે લીધું અને પછી દશમાં આશ્વા જવા લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુખર્ષિઆશ્વા મંત્રન માધિક તમારી પાસેથી શાકુ આગળ તમે કહેશો સલા આશ્મી, હુ તો એક સ્વિષ પણ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તો એનું શાકુ કેવું? એ કહેશે, તમે રહેો જાવવા ન રહેો એનો કોઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ મુધી તો તમે એના માધિક રહ્યા છો જુઓ તો ખરા કે આ તાજુ તમે મારફ્ટ છે અને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે તમારુ સ્વામીત્વ કાલમ-આતુ રાખ્યુ છે તો તમારે એનું શાકુ પણ આપ્યુ જ પાસે જાવ્યા સ્વામીત્વને-માસિકીપણને જ તે આખ્યાતિક ક્ષેત્રમાં જાવા આસક્તિ કહે છે અને આ આસક્તિનો જ્યાં મુધી પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં મુધી જામવ આશુ જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ જામવદારને શકો રહે છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છિતો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઈચ્છિતને અપેક્ષિત કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સલાવી શકતુ નથી. એટલે પ્રત્યાખ્યાનદ્વારા જ આત્મા ઈચ્છિતો પર કટ્ટોચ કરી શકે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી મોક્ષ-તાલક કે આસક્તિ પેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો સાલ એ થાય છે કે મનની તુલ્યા-જન્ય અચળતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સતોરી જતી શકે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિકમ્બુમાં જાપણે જાપણી આમીચના કરીએ છીએ જતીનના દોષને સાવધાની પૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એનુ પ્રમાણિત કરીએ છીએ અને કાવિખમાં એમના નિરોધ મારે સેવાર થઈએ છીએ પ્રતિ કાલુન્ય છે આવસ્થાકિતો કમ પણ પૈયાનિક રહે સખવામાં આવ્યો છે પહેલે સામાનિક આવસ્યક જીવનમાં સમજાવતી સાધના શીખવે છે સમ જાવ જાવ્યા વિના સદ્ગુણો પ્રત્યે પ્રેમ જન્યુન થતો નથી તેમ દુઃશુભી વિરક્તિ પણ થતી નથી. સમજાવતો સાધક જ મુખાનુરાગી જતી શકે છે એવા મારે જ સામાનિક પહે ચેતવીસી સ્તવનનો કમ આપે છે ચલ-પૂતક જન્મ પછી જ માનવી શુભીની પૂજા કરે છે અને તારે જ મુર જતોના ચરણે નમે છે એટલા મારે ગિન-ચુનિ પછી મુરવજાનો કમ ગાપો છે

તેના મન, વચન ને કર્મમાં નમના છે તે જનાવારોથી દૂર રહે છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અને અતિયાચે પ્રત્યે સબળ રહે છે પ્રમાદવશ પણુ જે એમા અપલન થઇ જાય છે અને પ્રતોમા દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિલી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બનેછે અને એટલા માટે જ વદલુ પછી પ્રતિક્રમણુ સ્થાન રાખવામાં આબુ છે. બૂલોના સ્મરણુ સારુ મન, વચન ને કાયામા સિયરતા થયો જરૂરી છે માટે જ પાચમે આવશ્યક કાયોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સિયર યોગવાળી બ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાયોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાર્થક ભવિષ્યના દોષોની સભવિતતાને શકી દે છે અને આત્મામા પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામા પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમા પાછુ આવવુ એ જ પ્રતિક્રમણુ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જેન ઉપાશ્રય,

કેદ, મુબઈ

અહિસા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનુ જીવનશૃત તત્વ છે ભારતીયોના સેમે સેમમા એનુ તત્વ ભરેલુ પડેલુ છે ભારતીય હવા એટલે અહિસાની હવા ! ભારતીય ઇતિહાસ એટલે અહિસાનો ઇતિહાસ

ધર્મનો નીચોબુ બીલુ નામ છે અહિસા

આપના મનને એક માત્ર દ્યારથી ખૂબસૂરત આલુપ-
શુધી સળે

આત્માત્મ સરૂતિના પ્રવીઃ સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડમ સદૈશી થવલું કરી રહ્યા છો, તમે શિષ્યો-સદૈશી સાંભળો છો અનેરિત અને નિપાતના સદૈશીઓ સાંભળવા તમારા હૃદય આતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદૈશી તમે સાંભળ્યા છે પ્રધાનમંત્રીના સદૈશી સાંભળવા માટે ચોપાટી તો લાખોની સંખ્યામાં તમે હોમેશા થાઓ છો અને બધા પ્રિયથી એમનો સદૈશી ગ્રીષ્મો છો. પણ હું પણ હું કે આત્માનો સદૈશી તમે સાંભળ્યો છે કદી કે નહિ ? આત્માનો સદૈશી જોઈ સાંભળી લીધો છે અને કુન્નિયાનો ડોઈ સદૈશી સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધોડા જ સયમ પહેલાં તમારી સામે મજબુત્તમારની પવિત્ર વાત અપવી હતી. તે ત્યાજ અને અસિદ્ધાનકરી વાત મારા સાથી મુનિશ્રી પાસેથી તમે સાંભળી લૂંટ્યા છો. તે મહાન સાધક જૈનજગતનું અપોતિધર નક્ષત્ર છે એ પણ એક હજી હતું. જ્યાંથી પોતાના સુકમાર ત્યાંથી મારા અખંડમતા આત્રારા મૂકી રાખવા. તો હાલે પણ એવું એક અદ્ભુત હજી હતું કે એ અખંડમતા અત્રારાને અમજાવપૂર્વક સહી થઈ રાહતુ એ જવાલામાં તને જાણી રહ્યું હતું રહત અને માંસ બ્રહ્મણી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની આંત્ર મન સુધી પહોંચી રહી નહિ. તે મનને ત્યાંથી રાહી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાતી એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેમો કે જ્યાં તને તથાવત્યર આ જવાલાઓ પહોંચી શકે નહિ. અને આ જાણ એટલા જ કારણસર સંકરિત બની રાહતુ કે એમણે આત્માનો સદૈશી સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આત્માની એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે અત્રારે એમને એ

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કંઈ એને જાણી રહ્યું છે તેથી કોણ જાણી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ ગ્થિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇન્દ્રિયોને વશમાં લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્ત્રોત છે સ્વીમ-વરાળ જ્યારે પાવર નળીમાં સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને ઝરણું હજારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઇ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ ક્યાંથી આવે ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાંડએ ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇન્દ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇન્દ્રિયોએ કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે બ્રાહ્મિસર્માં એવી રૂપિયા બેળા ડરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ.

ઇન્દ્રિયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ઇન્દ્ર બતાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇન્દ્રપી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇન્દ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ વ્યવસ્થા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇન્દ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇન્દ્રિયો વડે સસારભ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇન્દ્રિયો વડે લવણમણિમાં ઘર્દિ કરી શકે છે.

પેન્સિલની આણી દાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જે કંઈ ખીજતી આગળીને હાલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેના તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અભયકુમારે કૂકડને લડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનંત-અનંત કર્મોનો ઢાપ કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વારા કુવડા અને એના સ્વામીએ અનંત-અનંત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો હજી ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો જે જ્ઞાનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાળતી કરતી લેજા જે એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઇ હશે તો તેને ગોધી ફરી પાછી તે

જાણીમાં ખૂબી છે હો. એવી જ રીતે એક જાનનારી રજ સોમ લાખા, એમાંથી એક પક્ષ સોમ ખેતાર્થ જમ છે તો તેને પક્ષ શાખી કાઢે છે. પરંતુ મિનિટ એની શાલ પાછળ ગુમાવી છે એ પક્ષ એને જતી કરવા નથી જાને બીજુ તો શુ ચોખ્ખા જાખની વખતે શાલો સુકવવા માટે જે રેતી બાકેરા ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પક્ષ તમારા કિમતમાં કિમત છે જ્યાંને કાલે દનપેનનો શુભ જાવી યો છે પરંતુ જાનથી પચ્ચિસ વર્ષ પહેલાં દરેક કુખને કાળી ચાલીથી લખાતુ હતુ અને એને સુકવવા માટે રેતીનો ઉપયોગ કરાતો હતો. બાકેરા ઉપર રતી નાખ્યા બાદ એ રેતીનુ શુ થતુ ? શુ એને ફેલી દેતા હતા ? જ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જાણીમાં નાખી દેતા હતા. એ રેતીને પક્ષ તમામી જમ્ય દેતો નહોતો વારુ, તો જતાવેક એની કિમત શુ હશે ? બે-ચાર પૈસામાં તો પૂરી ની જરૂર નથી છે પરંતુ એનો પક્ષ તમે સુખયોગ કરો છે.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સુખયોગ કરો છો. જેની મોસમમાં તમે ફેરી લાખા બે રૂપિયા આપ્યા અને બેલી લટીને ઘેર આવ્યા તમે ખ્યાલ રાખો છો કે બેલીમાંની ફેરીઓ જમકે નહિ-પિયાલ નહિ. એવા જાણી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શો છો. તમે એને જેવો ઉપયોગ કરો છો શુ તે પક્ષ માટે જનાવણુ પામી ? તમે ક્યારી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢેરા હશે, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ લેવામાં આવે છે તો બેલી લેવાય છે ઉપરતુ ટીટીકું કાઢી ક્યારે સ્વચ્છ કમ્પોઝિશન વાસકુનાં રસ લ્યાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં જીવરતને એક જાણુ રાખી લેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે જિન્દગીઓ એમાંથી પક્ષ ખસીખસીને રસ કાઢી લેવાય છે પછી શુ એને ફેલી છે જા ? ના કાર્થ હતુ તો ધણુ જાણી છે બેલી ફેરી કરીને જીવરત અને એકલતને ધિવાય છે જેટલીક વખતે એક વાર તો જેટલીક વખતે બે કે ત્રણ વખત ખરણીમાં ધિવાય છે ક્યાંમ દૂખમાં પક્ષ ધિવાનાં દોખ છે પહેલાં ખરણીને રસમાં જોળવી દેવાય છે અને નીચા પાણીનિા ફેરેતો જનાવણુ છે શા સાડુ બીજાનો ફેરેતો કરો જા ? (જગમાં હસાહસ)

હવે તો કીંગ ખાન લેટ્રો ન રસ એમાં રહેવા લીધે નથી. હવે તે ફેલી રીધે ને ? ના કાર્થ ના હડ ની ફેલીય કાર્થ પરમાં જ્નેવામાં આવ્યું છે કે પેલાં જીવરતનું શાક જનાની ટિફિનમોશનાં નાખી રે છે ટિફિનમોશનો જમ તો તમે સમજ જ નથી છો ને ? હા-પેરમાં હવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂઝાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલ્પસપ્તમીને દિવસે ગોટલીતુ પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ઇંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

એ આનાની કેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણુ છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇંદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આની તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે દિલ્લી સંગીત પણ પહેલુ કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે ખીજુ કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાભર્યું સંગીત સાલળવુ તે કાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી આધ્યાત્મ ભણી લઈ જતુ ગીત સાલળવુ તે કાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે ખીજની નિદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ ખીજની સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સચુ બતાવો કે કોઈની નિદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનુ ગુણુ-કિર્તન થતુ હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણુજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી જાઓ છો કે હા, દીડ છે પણ અદરથી કોને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશે મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિદાની વાત કાને આવશે તો કહી જાશે ભાઈ મને તો આજે જ ખખર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બિજલો હોય પણ અદરથી મેલો નિદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિડ્યા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે બાણુ ગુરુ વડે ચોટી ગયો હોય કલાદા વીતી જશે પણ ત્યાંથી હવવાતુ નામ નહિ લે

અંતે, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (કાન) સદા નિદાત્મક વાતો સારુ

તેમજ જ રહેતા હોય છે તેઓ ખ્યાન રાખે છે કે ક્યાં કઈ નવી વાત બની
 અને જ્યારે પણ એમના હાથમાં કાઈ એવી વાત આવે ત્યારે તે
 એવું પૂછવું જ શું ? કાઈ પણ મળશે ત્યારે પણ બસ તે જ વાત કહે
 મળતાંની સાથે જ પુછશે કઈ નવી વાત સાંભળી કે ? બાપણુ સમાજમાં
 આવે આ રાજ એવો તો ફેલાયો છે કે એવી કાઈ સીમા સ્ત્રી નથી.
 ધર્મસ્થાન પણ એથી બાળમાં રહ્યાં નથી કેટલાક કોઈ તો એટલા માટે જ
 આવે છે કે કાઈ નવી વાત જાણવા મળી જાય. તેઓ બાપણે, મુનિને લાગ
 નેમણે પણ એમની બાંધે ચારે બાજુ ફરતી રહેશે-એવી કે ક્યાં શું થઈ
 રહ્યું છે ? સામ્રિકમાં પણ સમજાવતી સાધનાના સ્થાને આવે જ સાધના
 થાય છે પેલાંને બાપ કહ્યું અને ફલાણુએ તેમ કયું મુનિની ઘરે
 આવશે ત્યારે પણ એમની કો જ રહેઈ ચાલુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે હું ઇષ્ટકર્મ રહ્યો હતો એક કાઈ મહાર
 જામથી આવ્યા અને જોતાં જ થેલી એક બાજુ ફેરી દીધી અને વસ્ત્ર
 કરી વસ્ત્રા પૂરી થઈ નહિ કે એ બેઠા પદારાજ એક નવી વાત
 આપે સાંભળી ? હું સમજી ગયો હતો કે એ શું કહેવા માંડે છે મેં કહ્યું
 કાઈ પણ બાંધે કેવરસ્થાન બધવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે અમરવા
 માટે સુચવિત પદાર્થ લઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનકે આવ્યા છે કાઈ
 સુચકારી વાત લઈને આવ્યા છો. કાંઈના સદ્ગુણની સુવચન લઈને
 આવ્યા હો તો અને સંભળાવે. ને કાંઈની ગુરુદર્શની વાત હોય તે તેવી
 દુર્ગંધ મહેરબાની કરી બહી ચલાવશે નહીં જા સંભળતાંની સાથે જ
 એણે ચરણ પછી લીધાં અને બોલ્યા : અમરજી આપે મારી બાંધે
 બેસી દીધી છે અરેબર, કવેચી કુ ધર્મસ્થાનમાં સુચવિત વાત લઈને
 જ આવેશ.

હા તો મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે આવકે છો તમારી દર્શના
 તમારી વાણીમાં અને તમારા કાનમાં જાવજ પવિત્રતા દેવી નેમણે
 ધર્મસ્થાનમાં આવો તે પવિત્ર દષ્ટિ લઈને આવો અને સદ્ગુણની સુવચ
 કરી વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચવિત વાતો લઈને જાઓ માન
 વડે સદ્ગુણ મરણ કરવો તે એનો સદ્ગુણમાં છે અને નિશ સાંભળતી
 તે માનવો દુરપયોગ છે

અનુ-ઈન્દ્રિય-ગ્રાહ પછી અનુ-ઈન્દ્રિયનું સ્થાન છે આંખ કેનેસ કરતાં
 પણ એજ છે કેનેસ સામે આવેલી વસ્તુનો ફેરો તે છે આંખ પણ એવું

જ દરે છે પરંતુ કેમરામા નવા નવા રાલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખના પડના પાછળ કેટલાયે રાલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અદ્ય પ્રકાશમા પણ ફોટો લઈ લે છે તેલો કેમેરા તમને જસો અથવા શે હનરમા મળી ગઈ છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને કેટલામા મળ્યો, એની કોઈ વિમત છે ખરી ? હજારો-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરાગેત ફોટો લેવામા સાધવાની ગમે છે, મુદ્ર દર્યોનો જ એ ફોટો ખેંચ છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દર્યોનો જ ફોટો ખેંચજો

મેવાનતી લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પચ્ચટ્ટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આતતા-ચીતા પગમા નેઈ જાડેળ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમા એને સહનતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પછી એક રંગામા નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રંગાને જાણી શકે આ બાજુ થી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પચ્ચટ્ટીએ માછા આવ્યા અને ત્યાં ખૂપડી ખાલી નેઈ તો સીતાના વિરહમા રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના લાઈ સાથે સીતાની શોધમા નીકળી પડ્યા દુઃખ અને પાદડે પાદડાને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રંગે વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “લાઈ શોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાળીતા જ છે કે ખીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે પ્રતિહાસતુ અમર વાક્ય છે આખોનો સવન જાણે બોલી ગ્યો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુળહલમ્ ।

તુપુરમેવ જાનામિ નિત્યં પદામિવન્દનાત્ ॥

હે લાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુળને કારણ આજ સુધી આખ ઉઠાવીને મેં બાળીતું મો જોયું નથી હા તુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું ઘરણું છે, હું જ્યારે બાળીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના તુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

આંખોના સંયમનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે બહોં શીખી શકશો. પણ આજે નેત્ર-સંયમની વાત માઈલો દૂર ચાલી ગઈ છે. આજે તો જેમ રસમુક્તા ખાવા માટે જીભ સજાવે છે તેમ સૌંદર્ય જોવા માટે આંખો ટળવળી હોય છે. ચાલશે સ્વચ્છ ઉપર અને આંખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આંખોનો સંયમ ગમે એટલે / તો મીતેમાની રાણી-ઓને જોવા માટે જિરદી નામે છે પણ આ માટે સૌંદર્ય પર પતંગિયુ મનનાચ ન નહિ, પરંતુ સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરનારા પણ આજ નવાનવાર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો જોવા પાછળ દોહર ખાનાર જૂથ કરી બેસે છે, તેમ સિનેમાનાં ગદાં પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક લક્ષ્ય ન છે.

સૌંદર્ય પ્રત્યેની આસક્તિ આંખની ચાપક સમિતિને સીમિત કરી દે છે. રાજ્ય સીતાના સૌંદર્યનાં એટલે આસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજું કશું જોઈ શક્યો નહિ એ સૌંદર્ય પ્રત્યેના રાજા ન પરિણામ હોઈ કે યુધિષ્ઠિર વીરમતીની સાથે કનકધ્વજના સ્વપ્ન જોવા માટે વિમલાપુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચંદને દુઃખે મનવુ પડ્યું. પોતાના પતિ ચંદ્રાગને દુઃખના રૂપમાં જોઈ યુધિષ્ઠિરનું હૃદય ફેટલું રેલું હતું. ચંદ્રાગનો રક્ત સંભળનારાઓ આ વાત સારો રીતે જાણતા હતાં. શકત તુકારામ મદારાજનું પ્રસિદ્ધ સત ચર્ચ ગયા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાચી વાસના નહો રેલ જોલા ।
ત્યાંતૂન માંચલા કરાજ મી ॥

હે પ્રભો તારી યુગ પર કૃપા હોય તો એટલું જ કરજો મારી આંખોમાં પાપ વસે નહિ. એ જો ન થઈ શકે તો સારું થાય કે હું બંધ મની નહિ. અઘાઈશીતલી આંખોમાં જો વિકાર ન આવત તો ચિંતો ની રાણીઓને અગ્નિસ્નાન કરી પોતાના સૌંદર્યને આખ જનવવા વિવશ થઈ પડત નહિ.

શ્રીમતીજી જો જાનરમાં / શી અને ત્યાં શુદ્ધ રંગીન સાડિયા જોશે તો તેનાની સાથે જ મન એમાં હસાઈ જશે. લેવા માટે દાઢ તેનાર થઈ જશે. પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાઢ થવી જશે. સાંજે શેઠ ઘેર આવશે કે બધ સડી લેવા આપઈ જશે. એમણે જો

જેમ બનાવી તો શ્રીમતીહનુ મેહનુ ચડે જગે અને પછી તો ઘડની રાતિનો
પણ ભન થઈ જગે ચાનુ સાચુ કામણુ આખો જ ઢની

તમાને આખ એ એક અણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે
કે તમામ રેતાનિક અધિષ્ઠાર પણ એની શક્તિને પગલિત કરી શકતો નથી
અમેન્દિન ધનાનિકાએ એક આપુવિદાણુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમે
કયનુ છે અને એને તૈયાર કરવામાં પૂર્ણ અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના
નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ
આખો નેટલો પ્રકાશ આપુ કરે છે એનો દર બેવાની શક્તિ એટલી
છે કે વીસ દળર માઈલ અંતર પર ગ્રાહેલી ગ્રીણુમતીને એની શક્તિ વડે
નોઈ શકાય છે આટલુ બડું હોવા છતાં પણ હુ પછુ છુ કે જો તે દરખીન
કોઈ આધળાના લાયમા મુદવામા આવે તો એનો શુ અર્થ નીટળશે ? આખ
છે તો પેલી બે કરોડની દુગ્ધિનનુ મહત્વ છે સાથે જ હુ એ પણ કહી
શકુ છુ કે રેતાનિકા વીસ દળર માઈલના અંતર પરનુ નોઈ શકાય તેવુ
દરખીન બનાવી રાકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડ સુધીના
અંતર પડનુ નોઈ શકાય તેવો એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે
ઈન્દાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પામેલી નહિ મળે એટલે
એનો અર્થ એ વચો કે તમારો આખ બે કરોડવાળા દરખીનથી પણ વધુ
કિંમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ
રિતે કરી શકા છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમા પણ એક એવો
નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમા વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના
પ્રકાશમા વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને
સિનેમા વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શુ આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

અહુ ઈન્દ્રિય ૫૦ સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય
મેળવી શકા છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય-
અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે શુલાબની મધુરી સુવાસ માટે
તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ
જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા
મેટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ શુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો
પાછળ થતુ લાખો ફૂલોનુ બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ
છે એક માણસ બગીચામા ગયો, અને ત્યાં ગળ પર મૂલતુ એક સુદર-

ખંખડીઓવાળું યુવાનુ હૃદ્ય જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખના લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂઠા પાટી કાઢ્યું એ હૃદય એક કોડ પડેતો હતો. તે હૃદય સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ધૂરી મળે તબાકુ-ની સ્ત્રી વગેરે વ્યસનાત્મક વસ્તુઓને સુખની એ ખજૂ ધાણેલિયો દુરુપયોગ છે જેને તે હજી નથી અને બળપૂર્વક એમાં ધૂંધાઈ તે ખજૂ એક ભૂલ છે.

જીમને વલ્લ મર્યાદાને ખજૂ માનવી કંઈ જોણું પાપ કરતો નથી હમણે ખજૂઓની હત્યા જીમ માટે જ થાય છે અને તત્કાલ કંઈનું સેવન ખજૂ એટલા માટે જ થતું હોય છે બાબા બીજાને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મત્સ્યાસે મરતું સરી લેવામાં આવે છે અને એનું શાક બનાવે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ મોલી જોડે છે વાહ કવુ સરસ શાક થયું છે! આ રસના (રસ) ખાઈ અને મોલી એમ બંને બચે છે કંઈ ચાખુસે પાંચ હ વરતો ખર્ચ કરી પ્રીતિઓજન આપ્યું અને યુવાનજીવ કાપરાપાક અને બરફી વા અનેક જાતની મીઠાઈ ખવડાવી પણ જે રાખવામાં થોડું મીઠું જોણું પણ હશે તે હોવા મર્યાદા જશે. એના કમીસરના પર તમે પાણી ફેરવશો. ધરમાં દળમાં જે મીઠું જોણું થશે તે કટાક્ષ એના ખજૂ સલા માણ્યો મળશે કે થળી ફેરવીને માણના મર્યાદા જશે.

રસન-ઈવ પર વિજય મેળવવા માટે આત્મનિશ્ચય વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આત્મનિશ્ચયો અર્થ જ એ છે કે સાપ એના રાક્ષામાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો મળિયો ખજૂ સીમી મજા કીતરી નવો જોઈએ ખજૂ આજે તે આ જીમ આત્મનિશ્ચય ખજૂ જોછા નામ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું પણ હવે તે એટલી ચીને બનવા લાગી છે કે મજાતરી કરવા એમીએ તે આધિ કયાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા છતાં પણ આ લાલ ખાઈ (જીમ)ને સતિ થતો નથી અને તે મોલી પડે છે અરમાઅરમ રોટળાં લાયો ને! (સત્તામાં દયા નહ)

જીમની સેલુપના એ તી બધી વધી મર્યાદા છે કે માણસ આ? કરેક ચીનમાં રસ / જુએ જી મર્યાદા-મત્સ્યાસાનો વધુ ઉપયોગ જા જ રસના (જીમ) માટે / થતો હોય જ પેદ ના પડે છે તે ખજૂ જીમને સ્વાદુ લાગે છે એટલે તે ખતો ૧૫ છે આખિા કુ ખતી હોય અને વેદ વધુ મર્યાદા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતું નથી ને રોગનું નિદાન થોડું થયું હોય, ડોક્ટર કુળળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને દવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ ને રોગ મટે નહિ તો સમજવું કે જીભ વશમાં નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારું લાગે છે, તે સતેવ પેટને પણ સારું લાગતું હોય, તેવું નથી આને બધી બાબતોમાં રસ નેઈએ છે વ્યાખ્યાનમાં પણ રસ નેઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બંધે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કરનાર કૃતજીક વાગે કહી બેસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારું આપ્યું પણ રસ આવ્યો નહિ એમાં પણ રસ નેઈએ. માણસ આને કૃતજીક ચરોગે યઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યું હતું કે ખાવા અને ખોલવામાં જેણે પોતાની જીભની ચપ્પણતાને વશ કરી લીધી છે, એણે અધ્યાત્મને પોતાને વશ કરી લીધા છે.

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીભ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીભના શુદ્ધાશ યઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીભ જ્યાં તમારા કાબૂમાં છે ત્યારે સમજવું કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અદખારલ અને મહારલનો વિચાર રાખો છો, ત્યાં નહિ પણ આસ્થાનું લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમાં સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય.

સાથે જ જમતી વેળા ખોલવામાં પણ વિવેક રાખવો નેઈએ, એને કારણે તમે ગેતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવડાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજાને લાગેલા ધાને ડુઝવવાનું કામ કરો તે જીભનો સદુપયોગ છે અને જીભ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા કરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનું કાળજી બાળવું એ જીભનો દુરુપયોગ છે. જીભ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન કરાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જાન ચાલુ રહે તો સમજવું કે તમે જીભનો દુરુપયોગ કરો છો.

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમાં પણ સયમ કેળવવો નેઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગલગ વિશેષ હિંસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. કેશમાં સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહીં નથી. આ રેશમમાં ત્રસ જીવેલી દિસા પશુ છે આ જાનુ પપ રીના માટે છે ? જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ માપનો બામીદાર બને છે તેથી જ એક યુજરાતી કવિ કહે છે -

સસે હબરો હાથી હણાય, પશુ હાતની ચૂંટી પહેંસ્નાત
કીડા કરોડો સસે કપાય પશુ, રેશમ વસ ધરનારા
માવક નામ ધરનારા, જરી લુગો ને તપાસી કામ તારા

યુજરાતી કવિ વલ્લભદાસ માવકોને ફટકારનાં કહે છે કે આ માવક જરા તુ તારી જાતને જો. તુ કઈ તરફ જઈ રહ્યો છે ? તુ માવક છે વીતરાજનો ઉપાસક છે તારુ જીવન ફેટલું બિચુ હોવું જોઈએ. અપારજ પૂતક જીવન જીવવાની કળા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક હમક ઉપર તુ શા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ? આ ચમક-હમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એનો સહાર કઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કર્યો છે ? હાતની બચીએ માટે હજારો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ છતાં તુ એવી ધીમ્મોનો ઉપયોગ કરે છે અને પાંચ પેતાને માવક પશુ કહેવડાવે છે શુ આ કુખ નાક વાત નથી.

આ તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પશુ તમારા શુદ્ધ-બુદ્ધમાં પશુ કંઈ એકાધ પાપ થતું નથી તમારે પશુ રેશમી શુદ્ધ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા બુદ્ધ જોઈએ છે પશુ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે ? બહી મુઘી સંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડુ મેળવવા માટે ગર્ભવતી ગાયને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્ભરત્ન સિંધુ લાકડી વડે દીવાળ છે ત્યારે જ તે ગાયમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પશુ આ તમામ પપ ચમકદાર બુદ્ધ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દ્રિયના મુખ માટે પશુ અનુખ્ય કંઈ એકાધ પાપ કરતો નથી આ ગવાણીપણુ અને યુક્તીરી એમાંથી જ જાં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સચેત્વ વૃદ્ધાશુ અને મુદ્દરીઓને મેળવવા માટે જે જાઓ વીરના મોહની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શુ હતું ? આ તમામ ઉન્દ્રિયોનો જ શય હતો.

પેલો વનમા ઘુમતો મદ્યેન્મત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ આઠામા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્થો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વતુ જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ વિતલોતિ વિહીન-સેવામ્
ધર્મ ધિનોતિ વિદ્ધાતિ વિનિન્યકર્મ ।
રેફરિન્સનોતિ કુરુતે વિરુપ વેશ
કિંવા હૃપીક વશ સ્તત્તતુલે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પુગોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સ્થાય કરે છે અને વિશ્વ વેશ ધારણ કરે છે સાચુ છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજા રહેશે તે રજના રાજા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપ્રોમા આસક્ત અનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિપજ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રચ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાચનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને જીધ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમા સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રમા સૂવડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમા તન્મય બની ગયો! એણે પિત્રાધુ' સ્વામી હજુ હમણા જ સૂતા છે થોડો વાર પછી બંધ કરાવી કઠસિ ને એમ હજુ ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહોર પહો ખલાસ થવા આગ્યો અને ઉપાકાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજુ સંગીતનો દાર્પક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું “કમ! કરે! પ્રભુ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ” વાસુદેવે કહ્યું “હા, હીક તો તમને મારી આમા કરતા પશુ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે બોગવવો પડશે” તે જ વખતે એમણે બીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમા ગરમ સીસું ફલ્કી દો ફલ્કે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા લાયકર દુષ્ટ બને નિમગ્ન આપ્યું શ્રવણના રસને લીધે વાસુદેવની આજ્ઞા ખગાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુષ્ટ બને નિમગ્ન મગ્ન એટલે

પાંચે ઇંદ્રિયોમાં વિવર જાનેલો માણસ વીતરાજદેવની આગળ ૭૫૫૫૫ ૭૫૫૫૫ ૭૫૫૫૫
જનત-જનત દુ-ખોનાં દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્વસન કરવું !

એક કવિ કહે છે

જિયા લોહે સમઘાયો સો સો બાર ।

વિપવ મુર્ખ સો પુનઃ પાયો પુનિ સિત સો હિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રખ્યો પર પદમાં મદરત કહ્યો બોધાયો ॥

તન ઘન સ્વજન નહીં ભેરે માહક મેહ ઢગાયો ।

ક્યો ન તરે કમ જાક સમામૃત સાં નિજ સંત છુદાયો ॥

કવિ ઇંદ્રિય સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને ઇંદ્રિય
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં હસાર્યો નહીં પરંતુ તારી આદત જ એવી
પડી ગઈ છે કે જાને એવી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એવે જાણ છે
આ મનની આદત મેં જોઈ છે । તેવી જઈ ગઈ છે મનમાં કે આજુ નજરે
રોજામાં આવે છે તે જ આજુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના
તરફ ન જવા ઇંદ્રિયવાર સમજાવવામાં આવે છે, તેટલી જ વાર તે એ જ
તરફ દોરી-દોરીને જાણ છે આતા આજકને નવગાવી-ધાવગાવી સ્વયં કહ્યાં
પહેરાવે છે પણ આજક જાણે જઈ પાછું માટીમાં રમવા લાગે છે જલ
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા આજક જેવું કામ તો નથી કરતાં ।
ઉદાસનામાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-વાણીના જળ વડે નવગાવી-ધાવગાવી
સ્વયં કહે છે જાને તમે જાણમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવાં ને તેવાં જ જાની
જાણે છે (સમજામાં હસાવેલ)

જીજને દેહર આતાં નેઈ જે સાવધાન જાની જાણ છે તેને કુલજ
કહેવાય છે પરંતુ ઇંદ્રિયોની ગુલામીમાં જકડાયેલો જીજને પડતો નેઈને
પણ સમાન થતો નથી પત્રિયુ જીજ પત્રિયાને દીપકથી પ્રેમ કરતું
હોય છે જાને એને આજિમાં જળના પણ જુએ છે તે પણ તે દીપકની
જળની વાળ સાથે પ્રેમ કરવાનું હોયતો નથી વીતરાજ દેવ અમરાન મદાવાર
પોતાની ઉંઘી દેશનામાં આ તથા સામે રાખી દરખાવે છે

કહેસુ મો મિથિ મુવેઈ તિર્થ અકાશિય વાવહ સે વિખાઈ
રાગાંદરે સે મહાવા વર્ષે આઠોય છોલે સમુદેઈ મજ્જુ ॥

વીતરાજ-જન અ. ૩૨

જેમ દીપકની અગ્નિની વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ઉપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર પ્રાણી વિનાશના ખાગમા જઈ પડે છે, હિંદો એક કવિ પણ કહે કે -

દુનિયા જી સૂઝી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી વો પયા ફલ પાયે ।
મૌત સુગ થહી મહા અયંકર, પ્રીતિ લે વો મી પિટારે મે આયે ।
પ્રીતિ કે કારણ દેહો પતંગા દીપક મે પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદોતો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂઠી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને । અરે, આ મનગને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હંકીલુ બની ગયુ છે । અનત-અનત યાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની મેઠો છે માછલીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાતુ ગળુ વીધાવીલીધુ મનનીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા દેદ થઈ ગયો ઈન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પક્કગ પર એસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પક્કગ પર એસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો અરે જ, ઈન્દ્રિયોના વિપયોએ આરિત્યના દુઝા કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાંતિને પ્રાપ્ત કરી હોય તો ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઈન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યમા થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને યથાને ઈન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાતો ગાવે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેાડી નખી અનાધિગના ફોા તરફ સાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શૈતાનિયતની શિક્ષા ઈન્દ્રિયોને કરવા જેલુ થયુ માટે ઈન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજ્ય મેળવો એના પર વિજ્ય મળતા જ ઈન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજ્ય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રી ગૌતમ ઝામી મહામુનિ દેશીકુમાર સામે આ રહ્ય બતાવતા રહે છે

પયો જિપ જિયા પંચ પંચજિપ જિયા દસ ।

દસહા ઠ જિણિચાણં સચ્ચ સત્ જિણા મહે ॥

-ઉત્તરાખ્યન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાયે ઈન્દ્રિયો પર તમારો વિજ્ય થઈ જાય છે.

અને પત્નિ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાણે અને પત્નિ અમલો પર ખસુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અંતરની દુનિયાના તમામ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઇન્દ્રિયોને તમારે ડેંગરથી જોઈએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દૃષ્ટિ જાય ત્યાં ત્યાં તું છપ્પુ સ્વપ્ન જોઈને કાનને કહેજો, જે જે તું સાંભળે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજો વાણીને કહેજો, જ્યારે હું મોંઘ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મીઠાશ મેળવજો કાયાને કહેજો તું જ્યાં જાય ત્યાં સેવાની સુગંધ દેશાવજો.

તમે તમારી ઇન્દ્રિયોને જો આ રીતે ડેંગરથી તો તમે નિશ્ચય-સંવચન પથ પર આગળ વધી શકો છો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સુખમ છે. મીઠું, રામચંદ્ર કહે છે. “આ દેહ હોય તો સુખમને માટે છે.” તમે ખસુ આ પવિત્ર-દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા લેજો.

मसंजम परिचाणामि संजमं वयसवदामि ।’

હે પ્રભે ! હું અસુખમનો રાહ જોડી સુખમ તરફ આવું ! જ્યારે જીવનમાં સુખમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે ચાલીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો કહ્યું છે. ગ્રીમ જો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન જો અમૂલ્ય છે તો પૈસાનું શું કામ છે ? મન જો શુદ્ધ છે તો મહત્ત્વની આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જ સુખમ છે તો કાનૂન-કાયદાની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં જ સુખમ હોય તો કાવલ-કાનૂની જરૂર જ નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસુખમથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સુખમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિઃક અશ્વતી જશે.

॥ ॐ શાંતિ શાંતિ ॥

આસ્તુ શુદ્ધ
ચેત્ત

જેન ઉપાધ્યક્ષ,
કાંતાવાડી સુ બર્ડ

૫૭.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્યના પાવન દિવસો આવી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્ય આપણને સદેગ આપી રહ્યું છે કે આપણે ભૌતિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તરફ વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અનંત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા ચર્ચએ અધ્યાત્મક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સંકલ્પ આપણી સામે છે આજની ભૌતિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સંદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે ઘણો મોટો અધ્યાત્મસંદેશ છે પરંતુ ન્યા સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યા સુધી દુનિયા તમારા એ સંદેશાઓને નહિ સાંભળે

ભાષણ કરતા આવરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાષણ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાષણ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ઝડગઝડ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશો કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જાગતા બેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી ચર્ચ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ બતાવો એમને કહેશો કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાવવી છે તે કહેશો મારી પાસે સમય નથી. નોકરને મોકલી આપીશ. સાવણમાં જે સેવા જાડુ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ લમટી કેમ જતી ગઈ? વાત એ જ છે એક સાધરણ લોકોમાં કદુ તે.

હમેં કહના ખાતા દે કરના નહીં ખાતા,

હમેં પોહના ખાતા દે જલના નહીં ખાતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક મિત્રોમાં હિમાલયને માપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચકાત એક એક ગમે પરસેવાનાં ટીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે હિમાલયની કદાચો પાર થાય છે આખ્યાત્રિક કદાચો પાર કરવી હોય તો આખ્યાત્રોને પ્રતિ કરવી પડે ત્યારે જ આપણે જીવનના લક્ષ્ય સુધી સ્થેતી રહીએ છીએ.

પ્રવન પુરન ભગવાન મહાવીરે જે આખ્યાત્રિક લક્ષ્યો જતામાં છે તે જાગે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છે. જાનું પ્રવચન તમે સાંભળી ચૂક્યા છે આજે આપણે જીવનના ચોથા લક્ષ્ય સમયે વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરને જીવનનું ચોથું લક્ષ્ય એ જતાંયુ છે કે -

“અકિરિય પરિયાણામિ કિરિયં હવસંપવરતામિ ।

અર્થાત્ અકિરિય કે નિષ્ક્રિયતાને તણ આપણે સક્રિય જતીએ જાણે આપણુ જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા જાવી ગઈ છે નિષ્ક્રિયતા એ પોતે જ જડ છે જૈનદશન એ જડનો નહીં પણ ચૈતન્યનો ઉપસા છે મારે જીવનમાં પ્રવેશેલી જ તાને ત્યાંથી સક્રિય જાણે. કારણ કે ચૈતન્યનો ખુણ છે સદા ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિગ્રહની અધિકારપૂર્ણ દશા હોય, અથવા સિદ્ધની સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જતેમાં આત્મા સદા સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અત્યાય કર્મનો કદી પણ પૂણુ લક્ષ્ય થતો નથી તે સદા ક્રિયોપભાગ્યે રહે છે એટલે નિર્ગો માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તો રહે જ છે પકી એ વાત ત્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિર્ગુણોથી દૂર ખેંચી લઈ નહીં ક્રિયા સ્થિતિમાં અત્યાય કર્મનો સર્વથા ક્ષય છે જાને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિર્ગુણમાં સેદા પરિણમનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિશ્ચયપૂર્વક જ્ઞાન છે જાને જોય ઉપર એવો આલેપ મુકાય છે કે એણે તો સદા નિષ્ક્રિયતા જ શોધવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની જાણી ધારણ છે તેઓએ જૈનદશનનું આતર-લક્ષ્યને ધ પડુ જ નથી. જૈનદશને કદી પણ ગઈ એક અન્યત્ર પરતે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાતની દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાતમાં વળે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો મેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સહગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠ કરવામાં પણ વિવેક જાળવવો પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ પાસનાઓ અને અશુભ વૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુઢાદો વિણિવસિ, સુદ્ધે પવિસિ જાણ સરિસં,
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂઠં ઘઘહારણયાદુજિણ માસિયં ॥

બ્રહ્મસંપ્રદ-૪૫

દ્રવ્ય સમક્રના સ્વોકાર્થમાં સિદ્ધાત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચ દ્રવ્ય જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અધ્યાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હંમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હઠાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી લીધી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ સુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાઝી પડશે અને તેમાં હૃવેત્પત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું સલાહુ નથી.

આ ૭૦ થો પછી ૫ સંપન્ન થયેલાં તોફાર દ્વારા આ કામ થઈ ગયું. પરંતુ તોફાર તે શી ખેવના રાખશે? તેને જીવેલી શું દવા દસે? નેચ દિશમાં અનુકંપા નથી જેને તત્વનો બોધ નથી એવા પ્રસે જ્યેષ્ઠા અને દ્વાની શી આશા રાખી શકાય? હા તો એક બહેન કયારે વાળી એક ખૂણમાં એકઠો કરી દે છે એવું પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન આવી અને એણે પેલા કયરાને ઊપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં વીંધેરી દીધા. ક્રિયા તો બનેએ કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે સ્વાર્થક ક્રિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્કલ ક્રિયા છે તેથી જ રીતે નિષ્કાલ અને અધ્યાત્મ અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે આ બીજી બહેન કરી હતી, તેથી ક્રિયા છે તે કયરાને બહાર ફેંકી નથી અપિત્ર વિષયને વાસનારૂપી કયરે પાછો ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવી છે.

તમે અશુભની શુભ બણી મનન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ, વાણીની પ્રવૃત્તિ તેમ જ સ્વરની પ્રવૃત્તિ શુભાર્થ છે કે અશુભાર્થ? મન વડે તમે પ્રવૃત્તિ માટે કેટલું ચિંતન કરો છો? હા માનુ હું, અદિત ચિંતનમાં તમારું મન જનુ નહિ હોય કાગળ તમે આવક છે ભગવાન મહાવિરની ઊપાસક છો પરંતુ તમારા પાંચેયની દુકાને ગિરદી થાય છે અને તમથી દુકાને એક પણ શાંતિ આવતો નથી ત્યારે તમારું મન શું એમે છે? કે ભગવાન આની દુકાને ઊપર પ્રાર્થના તો મારે જાય છે? એની દુકાને મધ ઘેર જાય તો સારું આ અશુભ વિચારો છે એકની તો તેથી પાંચાની ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા ઘરે કોઈનું બહુ થાય તો કરોને પણ કોઈને તેથી ખૂંસો તો નહિ જ પછી મુનિવાને જમીન આપે સિંધર કરે છે અને પ્રયત્ન દ્વારા એ મુનિવાને ઊપાડી દે છે એટલે દબે તમે વિચારી શો? તમારે શું બનવું છે? દવા કે પાણી?

હું તો તમને સમજાવ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરતો બી નના પણ મળતું કરતો. પાણુ સંપુ છે પણ જાણવું મુશ્કેલ છે આ જાનનના નિમોળમાં એક વડા લાગુ દરી પણ એને તોફાર પામ્યા માટે તે ફક્ત દોઝ જ રિવજ ખર્ચાત થશે સ્વપ્નમાં જાણુ અજ્ઞાત કોઈ પણ માનવજાત તમારો સ્વરો વર્ષને કા વાની કોટિ. કરે તો તમે એને કાવામાં મદદ કરતો અને પેલી આઠ જાનનાવળે લાકડી જગુ ચાલવામાં અને આજળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યાં તમે તો વળી ચેતનામય છો, પચેન્દ્રિય છે અને મનુષ્ય છે, પછી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સહવે ખરું ?

સારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? શાક રાખજો, પુણ્યના મુએએ તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કાંઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેતે, પરંતુ જ્યારે મધર્માઓની સહાયતાથી હાથ સકોચાશે ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સકુચિત બનતી જશે

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના દાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી- તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ત બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે બિતરી એના હાથે અને માથે મેટી જગ્યા આસૂપણો હતા, તે ઉપર ગઈ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્તની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નહી શકતા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા હપ્તાની ઈજા બગડી જવાતો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિગતતા અને કામગીતાને ઓછી કરી દે છે

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેમર વદના કરી, અને નીચે એમા ગઈ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણાં વરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે દર્ધ મદદ કરો ગકે તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ ચાલ તો તે શુભ ફળ જ આપશે

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બેઠી મહારાજ, બિટની ગરદન લાખી છે તો તે શુ કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેતી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસા પણ તેના હાથમાથી સર્થો

નહિ ધોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોટરમાં બેસી પોતાને મેર સાથી
મઈ બા બીના બન્નાને હજુ ૭ દિવસ પશુ વીત્યા નહિ હોય કે તે જો-
નનો પુત્ર કાળા બગ્ગરને મને પકડાઈ ગયો અને તે પશુ એવા સકળમાં
કે છૂટવાની કોઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પાછળ રૂપિયા દસ હજાર
છડી ગયા અને આખરુ પશુ માટીમાં મળી મઈ બાટની ગરદન એક જ
કપારે કપાઈ મઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ જાતે
વપરાય છે અને કેટલો અશુભ જાતે? પોતાના વૈભવ અને વિશ્વાસમાં
સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલવાચ્ય કરવી હશે તો ફક્ત કલાકની ટિફિન
સેરો, સિનેમાખરમાં પાંચની ટિફિન નહિ મને તો દસની સંસો, પશુ કોઈ
મરીએ પોતાની સજ્જત બાજુએ મૂકી કાઢ પસારી તો તમામ ઈન્કેમટેક્સ,
સેલ્ફીક્સ વાદ જાવી જશે અને બ્યારે સમા તુ કોઈ કામ બાજુએ તો
કરી શકશો કે સાહેબ હમુ તો ૭ દોકરીઓને વરણવાની કે શુભ કાર્યમાં
સો-સો જણનાં વાદ જાવી જાય છે શુભ કાર્ય માટે બ્યારે દિલ સકુમિત
અને છે તો સમજી લેવું બોઈએ કે હમુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજીએ
નથી! તરતત્તરમાં પુણ્ય અને પાપ તત્તવનું રહસ્ય કરતાં-કરતાં મળુ સમજુ
પરંતુ જીવનના મેદાને બ્યારે બા પ્રજા બાજુએ ત્યારે નાસી જ ચમા!

તેલકર્તન હરખાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થઓ અને
શુભમાંથી શુદ્ધતા બચી જઓ. ખૂબ પરિશ્રુતિ તે અશુભ છે પૂણ્ય શુભ
છે તે નિર્જીવની પરિશ્રુતિ શુદ્ધ છે તે તો શક્યે રૂપિયો છે અશુભને
સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિશ્રુતિ અભ્યાસવામાં આવે છે કારણ કે કાંઈ
વડે કાંટા કાઢી સકાય છે સસારના યતને નિવારણ માટે ત્યાગનો યત
અનિવાર્ય છે અને ત્યારે ત્યાગનો પશુ રાગ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે ચીતરણ
અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય ॥

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતચગ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે છે
એક હિંમે પ્રાર્થના કરતાં હમુ છે કે :

પ્રમુ લીલરાગ રાગા વદ માધના દમારી
દમ મિત્ર સ્વરૂપ પાયે પાયે દશા મુદ્દારી ॥

આજની પ્રથમનું લક્ષ્ય છે નિવારણ મગધ મેળવતી એની સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપલાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ધણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મંઝીલ આવી જતી નથી એને સ્મરું તો ચાલવું પડશે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે ગ્યા સોનું છે કે રૂપિય છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત ક્રિયાને જોઈ એ શોધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળ રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિશ્ચ મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતા ફરમાવે છે કે,

લંઘત ચઢત નાથ પ્રતિ કિંમ ચે
પસો વિપમ પહારો ।
ચરણ રૂપ દેહો ચરણ કૃપા કર,
તો નહીં લંઘત ઘારો
શરણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિશ્ચ મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ” અને જેમની સિદ્ધિગર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “આ સ સાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, ચારિત્રશી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા લવ-બ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિક્કો એક બાજુથી ધસામેલો હોય તો બગરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આધળી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લાકા એકલા ધઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય લક્ષ્મણ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારસ્થ બતાવતા કહે છે

ઘડા કરો જન્મન મારવાહી
 મારસ્તવાહી જહુ જન્મનસ્ત
 વર્ણ શુ પાળી કરણેણ હીજો
 મારસ્ત વાહી વેહુ સોમગ્ર ૫ ॥

વિશેષાવશ્યક માન્ય

અહીં એક મુખપિત્ત યીજ છે એનું એક રીપું લાપથી તપત્તી ઠરીસ્તે
 શીતળતા પ્રદાન કરે છે મનુષ્ય તે શુ ત્રિપર લાપ એની મુલ્યલક્ષ્ય
 પોતાને સુધી જાય છે પરંતુ અહીંને બે ગદ્ય પર લાગવામાં આવે તો તે
 શુ એની મુખપિત્ત જ્ઞાનદ મારવી ઠારી એ તો વિચારશે કે હું ક્યારે
 મારા જ્ઞાન પર પહેંચું અને મારી પીઠે લાગ્યા બા લાગ્યા મુદ્દા જાણી
 હસી કાઢી જાણીનેલા આચાર્ય કદમાકુ કહે છે કે નસ આ જ રીતે
 જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ એને એક બાજુ પણ આચાર્યમાં જિજ્ઞાસુ નથી
 તેવા લોકો આ ગદ્ય જેવા જ્ઞાનના કારવાલક માત્ર છે એના જ્ઞાનદ
 જિજ્ઞાસુ નથી.

જ્ઞાન લેવા કે ધન લેવા અને અન્ય ઉપયોગમાં આવતા નથી ત્યારે
 એ કેવળ ભયરૂપ જ જાતી રહે છે ધન ભેગું કરવા લારુ પરસેવા વધારે
 સવારથી સાજા સુધી દોડધામ કરી અને લેવા કે ભેગું કરવા તરફ અન્ય
 જુલમ લાગી ત્યારે એમાંથી ખાતું નહિ કે કરીમ ઉપમાજ કયો નહિ એના
 એવા સંસ્કારિણોને તેવામાં આ જ છે કે આ સવારે પોતાનાં માનવને
 દુઃખ તે શું પણ અનુભવ પાણી પડે જતા નથી સંપત્તિ લેવા જતા એક
 સદ્બુદ્ધ ન કરનાર આવે જ અભાગિણે છે તેવા લોકો માનવમાં પડ્યા
 લવું લેવા જતા તરસે મનનાર જેવા છે

જ્ઞાનની વાત પણ એનો જ વરત છે અજુ એથી એથીને કીમ્મત,
 સવારે વહેલાં જાડી એનું અભ્યવન કયું અધી રાત સુધી નવનિ રોમે
 શાદ કયું પણ અન્ય એને જ્ઞાનમાં ઉતારવાનો અમ આલો ત્યારે ત્યંત્રી
 નામ એનો અધ્ય એ જ જશે કે એણે નજીવા જેવું જાણ્યું છે પુનઃ
 પુનઃ પોખી-પોખીને અજુ સદ્બુદ્ધ છે પણ એ / પુનઃ ઉપલબ્ધ અન્ય
 મન-અભ્ય દર કરવાની વાત આવી, રદખર્ચને કદી આપવાની વાત આવી,
 દામ સગીયાના લાગ્યા આમ / જ્ઞાન લેવા તે પડી એ જાણી શીખવતો
 અને રહ્યું કરવાનો શી અધ્ય ૧

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત બાણી લેવી તે સરળ છે, કિંતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. ખાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ જનતા વાર લાગે છે એક લેખક લગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ લગવાનનો ઇતિહાસ જનવામાં કેટલો સમય લાગ્યો? બાર-બાર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ લખાનક કળાને સહન કર્યા પછી જ તેઓ લગવાન બની શક્યા એની વાત સાલજતાની સાથે જ કાપરાંતુ હંદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કંચનીના નિર્મોલુમાં કેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે? પરંતુ તેની રચનામાં કેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ કોણ નથી જાણતું, વારુ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે ક્રોડોની પાદ્મીઓ રહેતો હતો તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામાં ફેલી પડી કેટલું સાહસ હશે એમનામાં? હા, તો સાલજવા અને જાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે ત્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુખર્ષિનું નામ સાલણી લેવા માગ્યો કે તમે એનો રસ્તો જાણી લેવા માગ્યો હું કાંઈ મુખર્ષ પહોંચી ગયો નથી, એને સારુ થઈને તો ચાલવું પડ્યું, કાંઈ કરે ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના રીયા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યારે જ તમાની મુખર્ષનગરીમાં હું પહોંચી શક્યો છું.

જાણી લેવાથી અડધી સમસ્યાનો હિંદસ આવે છે, પરંતુ મંત્રીલ મુધી તો આપને ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવાના આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મંત્રીલ મુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન લેઈએ કે ક્રિયા? માની લેા જ્ઞાન વિના ચત્રિત આવતુ નથી, અને ક્રમ્મ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાત્રિ વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતુ નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન યથા પડી પણ ત્યાં મુધી ચાત્રમાં સર્વ સવર્ણ સપ્તર્ષ ચાત્રિ અને નેલેગ અરથા પ્રાપ્ત હતો

તપી ત્યાં સુધી આત્મ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, મોક્ષનું સૌથી નિમ્ન
 તરીકે દારણ તે આરિત્ર જ છે. આરિત્ર વિના આનંદ ખરું આવતો નથી.
 કરખા કરી એક માણસ પ્રીતિબાજનમાં ગમે. શાલુમાં પુરીઓ આવી
 અને શાકુ ખરું આના તે શાકુ આવતો બહારે ખિસ્સામાં કારવા લાગ્યા.
 હવે તમે જ બતાવો. શુ એને શાકુ આવતો આનંદ મળે ખરો ? શાકુને
 ખિસ્સામાં કારવાથી નહિ આવતો આનંદ આવે છે. તેથી જ હિતે મેળ
 વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી સેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં
 આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સાંભળ્યું છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવ
 નમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ કારવા મંડિલાં પગલાં જ તમને તમારા સમય
 સક્ષમ સુધી પહોંચાડી શકશે.

જી શાંતિ શાંતિ

જાન્યુઆરી ૧૯૬૦

૮ વિક્રમ સવત ૨૦૧૬

જેનુ મર્મ સ્થાન

કાંઠાવાડી મુબઈ

આલોક ને પરચેકના રૂપ જાની દશા પર /
 નિશ્ચર છે

પણને આરાથી જેઠ કરાઈ જવાના સમયનું ગાન
 હેમ જી જગદે મૂળ અનુભવે પેટના પરિચામનું જાન દોડ
 નથી

આજનું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નામથી છે. દર્શન-વિશુદ્ધિને સમજવા, પાઠેલા માપનો દર્શનને સમજવું પડે. દર્શનનો એક અર્થ છે જોડું, જે સામાન્ય નેત્રે પ્રત્યક્ષિત છે. દર્શનનો એક અર્થ તાર્કિક ચિંતાત પાસે છે. અમુક ખામ પ્રજાની નિશાંધાગ પાસે આપણે ત્યાં દર્શનના નામે જોળખાય છે જેમ કે લેનદર્શન, ઝીલ્દર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે. દર્શનનો એક બીજો પાસે અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્ધમા વપરાય છે. તત્ત્વનો નિનય એ પાસે દર્શનની એક પરિભાષા છે. આપણે આવી છેલ્લા અર્થમા દર્શનનો પ્રયોગ કરવાનો છે.

જ્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ શકતું. વળતું તેના સાચા સ્વરૂપમા જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે. હેય (ત્યાજ્ય) વળતું હેયરૂપે, જેય (જાન્યવા યોગ્ય) ને જેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે જોળખવી તેનું નામ દર્શન છે.

સમ્યગ્દર્શન એક બીજ છે જે એક દિશ્વ આગ્રિકના વિશાળ વડલામા પસારાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે સાતિ આપનાર બને છે. તે સાધનાના લાભ મહેલનો પાયો છે. પાયા વિના-મજબૂત પાયા વિના, રેતી ઉપર અણુએલો મહેલ કેટલો વખત ટકી શકે! અતરમા જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયા-કાંડો, આત્માને લવપરપરાના ચક્કરમાથી મુક્ત કરી શકતા નથી. ભલે તેનાથી વ્યર્જના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ ધટતા નથી.

સમ્યગ્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા.

વિનાના મીડા જેટલી છે. જો પહેલાં એકડો દેખ અને પછી મીડા મદ્યવર્તા જાઓ, તો ફરક મીડાં તેની કિંમત હસજણી વધતી જાય છે જેટલાં મીડાં વધારતાં જાઓ તેટલા ફરક વખતે તેની કિંમત હસ હસજણી વધતી જાય. પરંતુ જો એકડો ઠાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીડાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્યક્ત્વ એકમાત્ર કામ કરે છે.

સમ્યક્ત્વની આ વિશાળ મુશ્કેલીવાળી પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં જવા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીરી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે કાઈ બીજો માણસ જાયો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ જાન્યો પછી જાન્યો જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તે તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર જુદી ગયો છે તેણે જુદા કરી છે. સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને વાત કરુ. બીજા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જરા ખસી જાય તો કુ વીરી હાથ કરી લઈ.

સમ્યક્ત્વનું સચ્ચારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સચ્ચારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર પિત્ર આપે છે તેમાં નિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિવિધ પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ખરા પ્રવૃત્તિ થાય છે. સાથે જ તેનામાં જનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સચ્ચારની વાતનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા રહે નથી. વહાણ પાણીમાં ચામે છે તેની આરે તરફ પાણી દેખ છે તેનો આધો બાજ પાણીની અંદર હોય છે તેની નિમિત્તભાવ પાણી છે છતાં તે ફૂગતુ નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતુ નથી તેમ, સમ્યક્ત્વી પણ સચ્ચારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાતનાઓ સાગર છે ઈશ્વરી અને દેવના મંચરમંચો. ફરતા દેખ છે છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી કમી તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જોડે સુધી ડૂબી મારે છે. કિનારે જોએ અકિનને ચિંતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. ઉપર આવે ટકરી કે નહીં ! પણ ધીરો ૪ વારમાં તળાવો ઉપર આવે જાય છે. સમ્યક્ત્વનવાળો આત્મા સચ્ચાર સમુદ્રના જીવાણુમાં ડૂબી મારે છે છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સચ્ચારની વાતનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી બેઈએ જ્યાં મુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશે જ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડયો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે કાઝકોડીથી સાગરો પૂરતી છે તેમાંથી અગનોતરે કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાળ કહેવાની ભાવના જન્મી જાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અક્રમ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબાધનથી હજીવો અને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની પ્રચિને બેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિભૂત અને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ સાધી રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના આસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કષાયવિજ્ઞ સળધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સળધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે. જો પહેલાં એકડે હોય અને પછી મીઠાં મધવત્તાં જાઓ, તો દરેક મીઠે તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે. નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જશે. પરંતુ જો એકડે કાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ? એ જ રીતે સાધનને માટે સામ્પૂર્ણ એકગતુ કામ કરે છે.

સમ્યક્જ્ઞાનની આ વિશાળ સુલુગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે અપ્રજ્ઞને નથી દ્રષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જનનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછી કંઈ બીજો માણસ જાઓ અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બનેલો પણ બનેલા જોવામાં ફેર છે એક મિત્રની દ્રષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દ્રષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થશે કે તમારો મિત્ર શૂંચી ગયો છે તેણે બૂસ કરી છે. સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રખવી જોઈએ. જો આવે તો હું તેને વાત કરું. બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચાર છે કે જો આ જગા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્યક્જ્ઞાન સંસારને જોવાની દ્રષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદ્રષ્ટિ આપે છે. તેમાં વિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દ્રષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રવહ થાય છે. સાથે જ તેનામાં અનાસક્તિભાવ પણ પ્રવહે છે. જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વહાણ પાણીમાં ચાલે છે તેની ચારે તરફ પાણી હોય છે તેના આધી ભાગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નિમ્ને અધાત્ર પાણી છે. છતાં તે ડુબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્યક્જ્ઞાની પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની ચારે તરફ વાસનાઓ સાગર છે. હૃદયો અને દ્રેવના મગજમગજો ફરતા હોય છે છતાં તે તેમાં ડુબતો નથી કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જોડે સુધી ડુબકી મારે છે. કિનારે ભીંસે અગિને પિતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. છપર આવી તકરો કે નહીં ? પણ પૈડી જ નારમાં તળાવો છપર આવી જાય છે. સમ્યક્જ્ઞાનવાળો આત્મા સંસાર સમુદ્રના બેડાણમાં ડુબકી મારે છે છતાં તે ડુબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં સુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં સુધી સસારની ભાવના મારી ભાગશે જ લીળકો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીળકાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ભિતરી જતા લીળકાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશને અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અગ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની ઋષિતિ સિતે કાઝકોડીથી સાગરો પાની છે તેમાંથી અગનોતર કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાજ કહેવાની ભાવના જનમૂત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અક્રમ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રયિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ ગ્રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તકર ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિથ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તક કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો ક્ષયવિજય સળધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સળધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

જીવનની એ અધ્યાત્મી રાત્રિ જોમાં આપણે દિતો અને અકિતો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની ખ્યાલ દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂન કરતા હોઈએ છીએ તેને આત્મની શાધમાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાધ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્ય દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દશન કયું છે પણ સ્વાધે તેના પીછા છાડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ચીત્ર ગ્રાસ છે અને જીવનની જોડાન પજોમાં અસત્યની પૂઝા કરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યનાં દૂષિતે ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મોહનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ ઝેરી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રકાશમાં સત્યની લાક્ષિણ્ય દેખાઈ રહી છે આં દલું મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. દલું થોડુંક અધારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં નિર્વાત્તનો રસોદય સમાપ્ત થઈ જાય છે પણ પ્રેમોદય બાકી રહે છે

જ્યારે આત્મા દશન અપ્તકનો પૂર્ણપણે ક્ષય કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષણિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની ખરીતે વસ નથી કરી રાકે ત્યારે તે તેને જ્ઞાતી કે છે તેની રીતે ફટકા પાણીમાં નાખવાથી પાણીમણિ કયરો છોડે પછી નીચે બેઠી નવડ અને પાણી ચોળી થઈ જાય છે પણ તેમાં મેઘ દૂર થયો નથી જો ક્ષણ તેને રજાવવામાં આવે તે પાછો કયરો ઉપર પાણીમાં બારી નીકળે છે ક્ષણિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા દશન અપ્તકનો ફેરવે અને ક્ષણ અને કે મેઘ બારી ઉપરામન કરે છે તેમાં પૂરો ક્ષણ કે ડુંડ ઉપરામન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાણી બે (ક્ષણિક અને ઉપરામન) ટેલવી રિશ્તિ નથી.

આ અતરની ઉત્કાંતિ તેના જીવનમાં બસ મોટો ફેરફાર લાવે છે કયે તે સત્યતા દશ છે અને મુક્તિપાથનો ચારી છે તેનું સ્વરૂપ ૫૧ બદલઈ જાય છે સ્વપરિખનિમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું પ્યેય અને છે કુનિયાન્ય જોનિક પદ્યોની સિધ્ધા તેના મનને બાધી રાખી રાખી નથી. એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી લે છે ૫૧ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રાપ્તે અનુસર્ય અવસ્ય પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્માનાં એકમ પરિવર્તન જારૂ આવે ત્યારે તે સ્વ અને પાણી રદસ્થને સમગ્ર છે આ રદસ્થ સમ ત્યાં

એ પણ ધાગે મેરો લાલ છે કાચુ કે તે સમન્થા પછી પરવત્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છવનના દરે-દેવમા અનાસક્ત રહેશે માતપિતા, જે મેકથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ રનેલ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માયાનું દર્દ, માતાના માયાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નવિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વન્તી છે એક નિઃસ, તેને બીજાના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્તવી છાની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે બીજાઓનું ગદાણું પણ કરે છે કેમકે તે જરાબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક ઝિચિતિના અત લાવે છે કાચુ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવત્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કાચુ કે તે દુનિયાને એક રગમચ (Stage) માને છે રાજમરેજની ઘટનાઓ એ નાટકના દર્શક છે તેમ કાઈ વખત સારા તો કાઈ વખત નફારા દર્શ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિંતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય મધુ ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કાચુ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું અચેતુ નુકસાન પણ પોતાનું હતું

તમે પણ આની દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દર્શ્યો માની લો અને તમે શ્રેયસ્ક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નરે બે ધડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુ ખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુ ખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુ ખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો બા રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? બા પણ એ પ્રશ્ન જ રાજ્ય
 છે ખરોપણ અને સાચરાવમની સરખામણીમાં બા જિન્દગી પણ એ પ્રશ્નને
 બેશ જ છે

પદાર્થનું સાચુ સ્વરૂપ તમે જોઈએ છો પછી દુ ખ જેવી ઠાંઈ
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો મધ્યમ પરિચય એ જ સમજાવ છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના બા મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. જ્યાં તમે
 એ જાણો કે તમે સસારને જેમ માને છે કે મહાશય ? જ્યેને, જેમ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે ઠાંઈ અસાધ્યની ક્ષત વર્ષની
 કેદની સજા થઈ ઢોલ તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેના મુક્તિનો
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેણે જેમને મહેશ જ માની લીધા તેના છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે ?

સમજાવી બાબત સસારને મહેશ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ
 જુએ છે તે તેમથી બહાર નીકળવા મહે છે ? કહે તેને મોહો મજા
 તે જ કહે તે, એ જેમનાં જમના તેમની નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક
 સેકડ પણ તેની પાસે જોયો નહિ રહે સિદ્ધને જો કદાચ પાંજરામાં પૂરવામાં
 આવે તો તે ચુપચાપ બેસી નહિ રહે કમી તે સમ ? છે કે કુ વળે
 સ્વતંત્ર રાજ્ય છુ કુ કેદી બનવા સજાથી નથી તેને જો કે કે તો કરવામાં
 આવ્યો છે પણ જે મિનિટ બાગી જમના મોહા મજા તે જ કહે તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સેકડ પણ જોયો નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંજરાની સાથે
 પણ જોયો નહિ.

પરંતુ મેના અને પોષ્ટના સજામાં એવું નથી વધારે વખત
 પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ધર માની લે છે પછી તે પાંજરા
 ઉપાડી રાખવા છતાં તે જોઈ જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉઘાડી
 મુકવામાં આવે તો પણ તે જોઈને પાંજરામાં જાતી જશે કારણ કે તેમણે
 પાંજરાને / પોતાનું ધર માન્યુ છે સમજાવિ બાબત કદાચ સ્વતંત્ર
 રાજ્યનાને જ પોતાનું ધર માને છે બાબતનાં જ્યાં તેને મટે પારકા ધર છે

બાથી સમજાવી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી કારણ
 કે તે શૂં જતીને નહિ બચાવ ત (Mistake) જતીને રહે છે
 જ્યાં તમે જાણો કે તમે શૂં જતવા છો છો કે મેનેજર ? મેનેજરની
 મુસે કમિસન તમામ બચાવ દેખ છે લાખે રૂપિયા, તેની પાસે આવે

છે અને બાપ છે છતાં પણ તેને લાગેના આયવાથી દર્શ થતો નથી કે
લાગેના જવાબી શોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે બે કે શોક
પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી ગળતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો
મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પણ સાજના દિવાળમા એક નવો પૈસો
પણ ધર્યો તો રોડના મગજમા ચિતા ચાલ છે. એટલા માટે હું કહું
છું કે એની દષ્ટિ કેળવો

દષ્ટિભેદ

સમ્યક્ની અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને
છે. સમ્યક્ની, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે
મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડા કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી
પછી બન્નેમા કેર ગો છે ? તેના જવાબમા જોવું પડશે બહારથી બન્નેની
દષ્ટિ એક છે પણ માત્ર જોવું એજ. પણ નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ
છે, એ જ સમ્યક્ની અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી
નરીને કાચુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે
પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ધણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર લયો
હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ
છે હીરાને એક મામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે
ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ,
મામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ
મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડા નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ
જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ની ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક
માત્ર આત્માનો પર્ણાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂકયા છે અને અનંત
ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્ણાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-
સ્વ સાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો
માત્રમા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-વિશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થિત
મર્મ સુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસખ આત્માની દષ્ટિ
જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પણ તરીકે જ જુએ છે

પાદી અને પ્રતિવાદીના વચ્ચે કાયદાના એક જ પુસ્તકો વાચે છે અને
એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છાંયવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અધાર્થેરી રિતિ, તેમાં આપણે દિલનો અને અકિલનો વિવેક બોધ બોધ હોઈએ બ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની ધ્વજા ફેંચાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરતા હોઈએ છીએ તેને આશ્રમની કાપામાં મિથ્યાત્વ દહેવામાં આવે છે બ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બંનેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આટલ દરિદ્ર મિથ્ય દરિદ્ર દહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દહન કર્યું છે પણ સ્વામી તેનો પીએ છોડ્યો નથી આવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળોમાં અસત્યની પૂજા કરે છે બા અસત્યનાં બે રીપાં સત્યના દર્શને એરમ્મ બન્યાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મેલનીય તેમાં બાતમાની રિધતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રસાતમાં સત્યની લાક્ષિયા ફેંચાઈ રહી છે છતાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી હજી કોયેક અધકારપદ બાકી છે બા રિધતિમાં મિથ્યાત્વનો રચોદય સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશીય બાકી રહે છે

ત્યારે બાતમા દહન સપ્તકનો પૂર્ણપણે કામ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષામિક સમ્યક્ત્વ દહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વસ નથી કરી ચકતો ત્યારે તે તેને દબાવી દે છે જેવી રીતે ફટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમતિ કચરો છૂટો પડી નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેઘ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દબાવવામાં આવે તો પાછો કચરો ઉપર પાણીમાં આવી ઈ ઠકે છે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં બાતમા ન્યાન સપ્તકનો ડેલેક અમે કામ અને કે મેક અમે ઉપરામન કરે છે તેમાં પૂરા કામ કે ૧૨ ઉપરામન નથી હોતુ એસે તેમાં પહેલાં બે (કામિક અને ઉપરામન) ડેલવી રિધતિ નથી

બા બાતમની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં મજી મેટો ફેરફાર લાવે છે કહે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિપામનો થાય છે તેનું લક્ષ્ય પણ બાતમા નય છે સ્વચ્છિનિર્મા સિદ્ધ થયું એ જ તેનું પ્રયેષ અને છે દુનિવાના ભૌતિક પદાર્થોની મિથ્યા તેના મનને બાધી થાપી શકતી નથી એવો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી બાતમા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે ૧૨ એ સમયે તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુરાગ જાગમ પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દરિદ્ર પ્રાપ્ત થયા પછી, બાતમામાં એકજી પરિવર્તન જાર આપે છે કે તે સ્વ અને પરનાં રહસ્યને સમજે છે બા સ્વસ્થ સમગ્રમાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે. જરણ કે તે સમજ્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે. તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના સાથાનું દર્દ, માતાના માયાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક દિવસ, તેને ખીમન્ય ઘેર જવાનું છે. આવી જ વાત સમ્યક્તી જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીમઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જ રાખદારી લઈને ખેડે છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી.

અવગણના બેદનું વિજ્ઞાન, મનની કાકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે. કાગળ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બળને-માથી કાઢી પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા મારે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રચન ચ (Stage) માને છે. રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દૃશ્ય છે તેમાં કોઈ વખત સારા તો કોઈ વખત નધારા દર્યો જોવામાં આવે છે.

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગાનું સત્રાણ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કલાય તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સત્રાણ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાર, દસ રૂપિયાની નોટ મારે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દૃષ્ટિ મેળવો. દુનિયાને નાટકના દૃશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા મારે તેને તે જવાથી કાઢી દુખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા યોગ જ દુખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાત્રી પણ ફેટું સાચું છે? આ પણ ન પડી ન રાત્રી
 છે પશ્ચાત્તપ અને સાચી રાત્રી સરખામણીમાં આ જીવન પણ ને પડીને
 એવું ન છે

પદાર્થનું સાચું સ્વરૂપ તમે જોઈએ છો પછી દુઃખ લેવી મોઠું
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો વચ્ચે પરિચય એ જ સમ્પત્તિ છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેલો તમને ફેરવવાનાં જેવા લાગશે. જાણ તમે
 એ બતાવો કે તમે સંસારને જોઈ માનો છો કે મહેલ? જોઈને, જોઈ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે મોઠું આ રાત્રીને કાલ વધતી
 ફેરવી જ ન થઈ જાય તો જેમ જેમ દિવસ વીતવા ન જાયને તેના મુક્તિને
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેને જોઈને મહેલ જ માની લીધો તેના છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે?

સમ્પત્તિની આકાશ સંસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જોઈ તરીકે જ
 જુઓ છે તે તેમાંથી જ્યાર નીજગત મથે છે જે ફક્ત તેને મોઠો મથશે
 તે જ ફક્ત તે, એ જોઈનાં જાણે તેની નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક
 સંકેત પણ તેની પાસે જોઈ નહિ રહે સિદ્ધિને ને કદાચ પાંચમાં પૂજ્યમાં
 આવે તો તે સુખસુખ બેસી નહિ રહે કાલ તે સમય છે કે કું વનતા
 સ્વતંત્ર રાત્રી છુ કું ફેરી બનવા સમર્થ નથી તેને જોઈ ફેરવે તે કદાચમાં
 આવે છે પણ જે નિમિત્ત બાધી જાણે મોઠો મથશે તે જ ફક્ત તે તાંથી
 નાસી જશે એક સંકેત પણ જોઈ નહિ રહે બીજાગર તે પાંચમાં સાચું
 પણ જોઈ નહિ.

પરંતુ મેના અને પોતાના સમયમાં એવું નથી વધારે વખત
 પૂર્વજમાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પછી તે પાંચ
 જાણ રાખવા છતાં તે જોઈ જતાં નથી. કદાચ તેને ખદાર કાઢી જોઈ
 મુક્તિમાં આવે તો પણ તે જોઈને પાંચ લાંબા બાધી જશે કા જુ કે તેમજ
 પાંચગને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે સમ્પત્તિ આત્મ કદાચ સ્વાત્મ
 રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે બાધાનાં જાણે તેને કાલે પારકા ઘર છે

આથી સમ્પત્તિ દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી. કારણ
 કે તે શેષ બનીને નહિ બચે, કે (Miserable) બનીને રહે છે
 જાણ તમે જાણો કે તમે શેષ બનવા છો છો કે મેનેજર? મેનેજરની
 પાસે એકદિસની વચામ બચવા હોય છે લાખો રૂપિયા તેની પાસે બચે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દૃષ્ટિ દી છે જો કે શોક પોતાની પાસે કાંઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેઠના મગજમા ચિંતા આવે છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દૃષ્ટિ કેળવો

દૃષ્ટિકોદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પડને પડ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાંઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શા છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દૃષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દૃષ્ટિકોદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતતની આખો પણ જુએ ॥ પણ તે બન્નેની દૃષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા ચિંકાર લાગેો હોય છે, તો બીજાની દૃષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું કળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્ણીય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્ણીય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવે! આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિલાપ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવચ્ચિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીયો કાયદાના એકજ પુસ્તકા વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકાના આધારે એક આરોપીને હાથપાનો પ્રયત્ન કરે

છે તો બીજો તેને ક્યાવવાનો મત્ત કરે છે એવી જ રીતે સમ્મત્વી અને મિષ્ટાત્વી બંને સસારની વાસનાઓમાં જ મ્યા દોષ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે બન્ને એક સરખા પુત્રીકા પણ વાંચે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે લવપરપરાની દ્રિષ્ટિ કરણ્ય બને છે તો બીજાને માટે એ જ સાહિત્ય લવપરપરાનો ઉચ્છેદ કરનારુ બને છે

સમ્મત્વી અને મિષ્ટાત્વી એ કોઈ પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી. એ તો વ્યક્તિની દ્રષ્ટિમાં રહેલાં છે અને દ્રષ્ટિ શુદ્ધ હોય અને મનમાં પરિવ્રતા હોય તો મિષ્ટામૃત પણ સમ્મત્વીરૂપ થાય છે અને દ્રષ્ટિમાં દેવ ભર્યો હોય મિષ્ટાત્વનો રંગ ઘેરા હોય તો તેવાઓને માટે સમ્મત્વુત પણ મિષ્ટા નિવડે છે એટલા માટે નહીં સૂત્રમાં આચાર્ય દેવર્ષિત્રિણિ કામ્યમનસુ, સમ્મત્વત અને મિષ્ટામૃતની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે —

સમ્મત્વિદ્વિષ્ણ સમ્મત્વુપાદં

મિષ્ટાવિદ્વિષ્ણ મિષ્ટામૃપાદ ।

નહીં સૂત્ર.

ચોર અને સાહુકાર બન્નેના દીકરા સાથે લણે છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની કળાનુ યાન પ્રાપ્ત કરશે, ન્યારે શૂકનો દીકરો તેમાં સાહુકારીનાં તત્ત્વો શીખશે વાતાવરણ અને એકસરખુ દોષ, પુત્રના વિભોજન જેવી કશું ધટના વખતે બચાની આત્મા ખાતલ અને રોદ ખાન કરી ક્યાવાનુ બંધ પાડશે. સમ્મત્વીની સાં પણ ક્યાય એવો પ્રસંગ આવશે. તેને ત્યાં કોઈ બધાં બમર રહેવાનાં છે એવું કોઈ નથી જતાં પણ એવા શોકની કશું ધડીઓ તેને માટે નિર્ગતને હેતુ બને છે તે વિચાર કરે છે કે સંયોગ, એક વિવેક વિભોજમાં પચટાઈ જવાનો છે તેને અને મારો સંબંધ આટલાજ દિવસોનો હશે. પછી તેને માટે આંસુ શું કરવા પડ્યાં કે હુ ખ વખતે મિષ્ટા દ્રષ્ટિવાળો આત્મા કમુવિત મને આંસુ સારવા બેસી, જશે ન્યારે સમ્મત્વી તેને નવી નમૃતિનું સંદેશવાક્ય માનશે.

બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે

આ દ્રષ્ટિબોલી પાઞ્ણ એક હેતુ છે બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે એક તોખાની પેટીમાં પુરાવેલી છે અને બીજી કાચની પેટીમાં બમન છે બન્નેને મો છે પણ બન્નેનાં બમનોમાં ફેર છે પહેલી પેટીને જ નેઈ શકે છે બીજાને નહિ તે બમનારમાં છે ન્યારે બીજાં પ્રકાશને પામી શકે

એ આજ વાત સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એકેય નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે સ્વ અને પરને બાણે છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાદર અને ફટકડી બન્નેની પિછાન છે અરે ! એટલું જાન તો એક માખીને પણ હોય છે તે સાદર ઉપર જઈને બેસે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. એવામા એાછો એટલો તો વિવેક ગણો માત્ર બાલ રગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાગીશી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનું ચર્મોભિટર બનાવ્યું છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કાઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો તે આપી શકાતું નથી, તો તે દેખાડી શકાતું તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ચીજોથી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનું કાર્ય છે જેનું હૃદય જેટલે અરો કપાયોનાં કાળા રંગથી દૂર છે, તે તેટલે અરો સમ્યક્ત્વાલિપ્તુષ્પ છે

એક જૂતી વાર્તા છે

એક શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આશાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમની રત્ન હતું રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કળિયાતું મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો ઝઘડો થયા વિના રહેતો નથી શાય તો બહુ સીધું પ્રાપ્તી કહેવાય છે પણ દસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર બે પૂળા ધાત્રના તાખવામા આવે તો તે લગ્નમા વિના રહેશે નહિ બાળે ભાગતની પણ આજ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર વધતી જાય છે અને ઉત્પાદન ઓછું છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખો ! કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણસોના જીવનમાથી સયમનું સ્થાન આજે ઘટતું જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતિનિયમનની વાત કરવી એ મમ્મડ નહિ તો ખીજું શું ગણાય ? પણ સમસ્યાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિચારે ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપલોક્તાઓની સમ્યાવધશે નહિ અને પછી આશાતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમણે ત્રણ પુત્રોને મોલાવ્યા અને કહ્યું કે 'મારી પાસે એક રત્ન છે 'તમારા મહેમાનોને જેણે જીવનમાં સર્વોત્તમ કામ કર્યું હશે તેને હું આપીશ તમે તમારા પોતાના જીવનનાં સર્વોત્તમ કામો તમારા પાસે મૂકો. મોટા પુત્રે કહ્યું કે પિતાશ્રી! આજ મેં જાંબ કરતાં સાડા કામ કર્યું છે કુકાને ઉપર એક મરાઈ આપ્યો. તેણે પાંચ શેર લીધાં આપ્યું. મેં પાંચ શેરો પૈસા લીધાં અને તેને સાંભાલ્યો શેર તો લીધો આપ્યું હું મેટલો હોસિયાર છું !

તમે પણ એને હોસિયાર સમજો છોને ? પાંચ શેરના બે મેં ચાર શેર આપે. દસ ચારના બદલે નવ વાર આપે. સારા લીના પૈસા લખતો વેળા-જમણ આપે. એવા જાણતો તમે હોસિયાર માનો છો ? અને કુકાને ઉપર આપી હોસિયારી બતાવી ઉપાધનમાં આવી સામાયિક કરો છો કે તમણે મહારાજ પછી ખુશ થઈ જાવ ? મરિમાં જામીને એ દૂધ મરાવો તમણે ભગવાન મસલ થઈ જાવ ! જાજવ છે તમારી આ હોસિયારી ! એ આજ તમારી હોસિયારીની આખ્યા કોય તો પછી હજી અને કપડાંની આખ્યા કરી ?

પણ જુદા શેઠની કુળજાની આખ્યા તમારી આખ્યા કરતાં કંઈક સુધી હતી. તેમણે મોટા ઢીકરાને રત્ન આપવાનો કંઈકાર કંપો. મી નમે કનુ-આનો કુ કુકાને ઉપર ખેડો હતો તેવામાં એક ચરીત લિખારી આવ્યો. તેની કાલત ખરેખર લલ્લ લલ્લમઆવી મોં તેણી હતી. તે ત્રણ દિવસો જીવ્યો હતો. એકાં તેના તરફ જોઈને બાકુ મોં કરી જતા રહેતા મને તેના મરે દસ આપી મેં તને મેં દક્ષિણ આપ્યા. મિચરો મેં દિવસ મુએથી આપી. હવે કહો. હું રત્ન મેળવવા સાચક છું કે નહીં ?

પિતાએ કહ્યું-જમુ જરા રહે તારા નાના કાઈની વાત સાંભળવાની નથી છે

એથી નાના પુત્રે કહ્યું-પિતાશ્રી! મારો એક કુસ્મન હતો તે ખરેખર તારકારની નળરે જોતો હતો. હું પણ તેણે મોં નેવા મારતો નહોતો મને નેવા ન તેની આખ્યાઓ રહત જરૂર. તે મારા ધોડીને તરવેરો હતો. મઈ માને સાં જ્યાં હું નહીં હિતારે કરવા ગયો હતો. ત્યારે આખ્યાનક કાઈની મીસ સભાગઈ કાઈ રૂબરૂ માણસ મારા મારે પેકાર પાડી રહ્યો હતો. હું નજીક ગયા અને તેણે તે એ જ માણસ હતો કે જે મારે મારા મનમાં ખૂબ જ દુશ્મની બાંધી હતી. પહેલાં તો મારા મનમાં મનુ કે સાડા મનુ આજ નાહી સેવાનો મોઠો મળ્યો છે. મને દુખવો. પણ નીજ

જ પળે, મારા અંતરમાંથી માનવતાનો પોકાર પડ્યો-તુ માણસ છે ? જે તારામાં માણસાઈ હોય તો એક માણસ હૂંતો હોય ત્યારે આમ જિમો જિમો હસ્યા કરે ? આ તો માનવતા નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમાં માનવતાએ દાનવતા ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમાં તો તે બેલાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે જોયું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું-તમે મારો જીવ બચાવ્યો તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માડ્યાં એ આમુજોએ વેરની આગને હમેશને માટે ચોક્કસ માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

ત્રણેની વાત પિતાએ સાંભળી તમે પણ સાંભળી છે. હવે તમે જ ન્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સલામાંથી અવાજ આવે છે “સૌથી નાના પુત્રને”)

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાવી નાખ્યું તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની ઉપમા આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા હિંમત છો માત્ર કપડા બદલવાથી કે કોઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનું નથી સમ્યક્ત્વ એ કોઈ એવા પડકાર બધાયેલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ લડતોને આપી શકો તેમ જ તે કોઈ અમુક પાકો ગોખી જવાથી આવી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાંભળવાથી મળી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાંભળવાથી મળી જતું નથી તે તો અનતાનુબધી કપાય અને દર્શનત્રિવેનો નાશ થઈ છે કાગળ કે તે પવિત્રહૃદયમાં જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, બધા સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પવિત્ર હશે તો જ દષ્ટિમાં સાચા આવશે દષ્ટિનું વિષમપણું એ અંતરની વિકૃતિનું સૂચક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિકૃતિને મટાડે છે વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ દેખાય છે આખણી બંને આખો વાચતી વખતે કામ કરે છે પણ જો તેમાં વિષમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરેશ નાના દેખાય અને બીજાથી મોટા દેખાય તો કેટલી મુશ્કેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પક્ષ આંખોની ખીંચારી છે. મારા મધ્યમ ગુરુજને પક્ષ એક વખત ધુળિયામાં બાંધેલા આંખોના રોજ થયો હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં ગુરુજને કહ્યું—આપની પાસે એક બેંચ હતી તો બાપને એમ લાગ્યું કે આપની પાસે ચાર સિંચો બેંચ છે. આ સારુ છે. રોજને સંધિને એકના ચાર દેખાવા એ કાંઈ જ્ઞાનની વાત મધ્યે ધુળિયામાં ચિહ્નિત્વા કરવામાં આવી અને ગુરુદેવની આંખે પહેલાંની આંધક ભેંઈ સઠી થઈ ત્યારે જ તેમને જ્ઞાન હ થયો.

જે વસ્તુ જેવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હજીને જ્ઞાન હ થાય છે તમારી આંખે નબળી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ નગર દલાવો છો. ડોક્ટર એક હાથ તમારી આંખે સજાડે છે. જો તમને તેનાથી અક્ષરે નાના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—નહિ, ડોક્ટર સાહેબ આ ન ભેંઈએ. તે બીજો હાથ સજાડ્યો. તેનાથી તમને અક્ષરે મોટા દેખાશે તો પક્ષ તમે ના કહેશો. અક્ષરે જેવા હોય તેવા જ દેખાય તેવા જ હાથના થરમા તમે લેશો.

સમજદાર, એ એવા થરમા છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય બતાવે છે કે ન એકાંતિક રીતે બતાવે. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવા એ પક્ષ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર બનિય રૂપમાં જોવા એ પક્ષ મિથ્યા છે અને હજીની ખાતિ છે કેમકે વસ્તુ તો નિત્યનિત્યક્રમ છે. તે સ્વરૂપે નિત્ય છે અને ખાતિ બનિય છે. પદાર્થોને જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સત્યદષ્ટિ છે. સમજદાર એવી બનેલાન્ટ દષ્ટિ બાપે છે કેમકે પક્ષ પ્રવિરોધનો આગ્રહ રાખેલા અથવા તેને જ સત્ય માનવા એ એકાંતવાદ છે. તેને વીતરાગદેવે મિથ્યા કહ્યો છે અને જન્મ-મરણ વચ્ચે વસ્તુના મધ્યમાં ફરતી કાવે છે અને વસ્તુના મધ્યમાં સ્વરૂપું જ્ઞાન એ જ સમજદાર છે. મિથ્યા જ્ઞાનજ્ઞાન અશુદ્ધ બનાવે છે. જ્યારે સમજદાર હજીની વિશુદ્ધિ છે તમે હજી—વિશુદ્ધિને સમજદારે ઓળખો. અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો આશ્રયાર થઈ શકો.

સદ્ગતતા એક એવો શબ્દ છે, જેને વિશ્વનો પ્રત્યેક માનવ માહે છે. રિશ્વમાં વસતા કરોડો માનવ પોતાના દ્રાઈ ધ્યેયને લઈને જ કાર્ય કરી રહ્યા છે એ બંધાયતુ લક્ષ્ય છે પોતાના ધ્યેયમાં સદ્ગત થવું મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે દ્રાઈ કાર્યની પાછળ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ ભેડી દે છે, તથાપિ સદ્ગતતા સૌને ઝરતી હોતી નથી.

આખરે આપણે એ વિચારવું પડશે કે એ કયું તત્ત્વ છે કે જેના વડે માનવ સદ્ગતતા ઇચ્છિતો હોવા છતાંય સદ્ગત થઈ શકતો નથી વૈદિક દર્શન સમક્ષ જો આ પ્રશ્ન મૂકવામાં આવે તો એની પાસે એનો હાજર જવાબ તૈયાર જ છે 'ઈશ્વરની એવી જ ઇચ્છા હતી' દ્રાઈ ભગતી તરુણાવસ્થામાં વીસ વર્ષનો સુવક અવસાન પામે તો એણે (ઈશ્વરવાદીનું) દર્દભર્યું દિલ યોક્ષી જાહેર 'ઈશ્વરને એ જ પસંદ કરો' પરંતુ આ જવાબોમાં ઇશ્વરની વીતરંગતાનું સન્માન નથી એમની અનંત હુણ્ણતું અપમાન છે સાથે જ આ જવાબો વૈચારિક ત્રાજવામાં તોળતા ઠીક એસતા પણ નથી જૈન દર્શન એનો કુક્તિપુર સગ જવાબ આપે છે કે જમી જ શક્તિ જુટાવી દેવા છતાંય શા માટે માનવ અસદ્ગત થાય છે ? સર્વ જાતની ચોજનાઓને પુરુષાર્થ હોવા છતાં પણ સદ્ગતતા માનવીના હાથથી શા માટે વહૂટી જાય છે ? આ પ્રશ્ન પરત્વે જૈન દર્શને જાહેર ચિંતન કર્યું છે એની પાછળ એની પોતાની દાર્શનિક દિલસૂઝી છે દ્રાઈ પણ કાર્યની સદ્ગતતા માટે પાય હેતુઓનું હોવું જરૂરી છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે -કાળ, સ્વભાવ, કર્મ પુરુષાર્થ અને નિયંત્રિવાદ.

હા એ માફ રાખવું પડી કે કાર્યસિદ્ધિના આ પાંચેય દેશ સુઝના (સમવેત) દેવા જોઈએ તે તારે જ કાર્યમાં સફળતા મળી શકે છે એટલે એમને પચ્ચસમાય પચ્ચ કહેવાય છે. કાર્ષ્ણ એકનો સ્વીકાર કરી બીજા માટે ઈશ્વર કરવો એ અસાધ્યતાને નિગત્રણ દેવા સમાન છે.

“ કાળવાદ ”

૧૬ દેશવાદ ઘણાં દેશ કાળવાદી હોય છે તેઓ માને છે કે કોઈ કામની સફળતા અને અસાધ્યતા કાળ પર જ અવલમ્બિત છે. માનવીનું ઈચ્છા કાળચક્તી ધૂસરી પર ખમણુ કરે છે એવી પ્રત્યેક દિશા પર કાળની કબજા રહેલી છે. સિદ્ધાન્તમાં માનવીનું મન ગરમ પદાર્થ માટે છે. અગ્નિ ઉત્પન્નમાં એ દેશ પદાર્થોને માફ કરે છે એ કાળનો જ પ્રભાવ છે. કાળ કરે તરમી માફ વર્ષામિદુએ પૂણી અને મગનના ઘાતાવરણમાં એક સદા સીતળતા સાચી મળે છે. સીતળ મદ કલા ધીમી ગતિએ વહેવા માને છે. એવામાં માફ ખાંડો સિવાય આવે છે સુષ્ટિચક્તિના પરિવર્તનના આ વૈભવ મેના સૌંદર્ય પ્રભાવે કાર્ષ્ણ રહ્યું છે. જ્યાં મળશે, વિશ્વનું પરિવર્તન ત્યાં કાળની ધૂસરી પર જૂની રહ્યું છે.

કાળવાદીના વિશ્વાસ છે કે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુ સમય સાપેક્ષ હોય છે. જ્યાં તમે તેદશી મેળ હોય પરન્તુ એવો દેશ ઉત્પત્તિની સાથે જ એ પોતાની અસર દેખાડી શકતી નથી. સારામાં શાંતુ ઈન્કોરકલન પચ્ચ લેવામાં આવે તો પચ્ચ બીજા મિનિટ જ રોજ દૂર કાર્ષ્ણ શકતો નથી. સંક્રાંતિ શાંતી દેશ પચ્ચ રોજ દૂર કરવા શાંતુ થોડો સમય જરૂર આવી શકે છે.

લેટર-ઓફિસમાં પત્ર નાખતાની સાથે જ એ વગર મિત્ર પાસે પહોંચી જતો નથી. માવામાં એને પચ્ચ ઓછામાં ઓછા બે ત્રણ દામ સાચી જાય છે તાર અને રશિયોન જોડે પત્ર કરતાં સીધામાં છે તોપણ સમજી જરૂરિયાત તો ત્યાં પચ્ચ રહે જ છે. એ જ પ્રભાવે એક માણી અભિ રોપે છે પરન્તુ ન્યાયીને ગારીનાં દગ્ગાવતાની સાથે જ કાર્ષ્ણ બીજી જાય નથી. માણી બને ઘણાં બરી બરીને પાણી પાય, એને સીચે તો પચ્ચ આમજ્યને નવ-પદ્યવિત ઘણાં સમય તો તર લાગશે જ કાર્ષ્ણ પચ્ચ કાર્ષ્ણ પોતાની પૂણતા શાંતુ સમય અવસ્ય આવી જ ને છે તમે પચ્ચ ને બીજી કસકતા માફ રવાના થશો તો મેજ-ટેબલ બેઠાંની સાથે જ કાર્ષ્ણ

નહી પહોંચી જાવ તમે હાલે વિમાન મારફતે જાઓ તો પણ અદ્ય અ શે સમય તો લાગશે જ એમાં અસત્યને સ્થાન હોઈ શકે નહીં

પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવનાર જે ગકિત છે તે કાળ છે વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં જે સૂર્ય શા માટે પ્રચડ બની જાય છે ? શા માટે એ પ્રચડ કિરણો વડે પૃથ્વીને તપાવવા લાગે છે ? એ જ સૂર્ય શિયાળામાં ચન્દ્રમા સમાન લાસે છે, એની એ અગ્નિ વરસાવતા કિરણો કયા અદ્ય થઈ જાય છે વારુ ? વસંતના આગમન સાથે જ શા માટે વન-ઉપવનોમાં નવી બહાર આવી જાય છે ? વાતાવરણમાં સર્વત્ર પ્રકૃતિનું નવ-સૃષ્ટિ ખીલી જોડે છે. કાયલીની સંગીત-માધુરી શા માટે આ જ વખતે જામી આવે છે ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ એક શબ્દમાં એ આવે છે કે એ પ્રકૃતિ ઉપર જે કાળની હાથ

પ્રકૃતિ પર જ નહીં, પરંતુ આપણા દૈનિક જીવનના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓમાં પણ ફેરફાર થતો જાય છે આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલા જે ચોખ્ખા આપણે ખાતા હતા અને એનો જે સ્વાદ હતો, એમાં જે સોડમ હતી, તે સોડમ અને તે સ્વાદ આજે કયા મળે છે ? જે આખા દશ વર્ષ પહેલા ખાધા અને જે મધુગતા ત્યારે અનુભવી તે આજના આખામાં કયા છે વારુ ?

જરૂર પદાર્થો પર જ નહીં, માનવીના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે છે દિવાળીના દિવસે અસભ્ય માનવી પણ સભ્ય બની જાય છે. ભૂલેચ્છુકે પણ જે ગોએમાં ગાળો ખેલાય જાય છે તો એનો એને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, કે આજની આ મગજ ધડીએ-દિવસે, આ અમગજ ગળદો કેમ કરી નીકળ્યા ? પરંતુ હોળી આવે છે ત્યારે ? તે દિવસની તો વાત જ ન પૂછો, સભ્ય મનાતો માનવી પણ સભ્યતાની રીતમાં એળગી જાય છે ગામડામાં આજે પણ ચોરીક વ્યક્તિઓનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે હોળીના દિવસે એ-ચાર ગાળો કાન પર અથડાય અને મુખેથી એ-ચાર ગાળો દેવાય તો જ આખું વર્ષ આનંદની સાથે પસાર થાય આ છે માનવીના મન ઉપર સમયનો પ્રભાવ (સલામાં હસાહસ) હજુ આગળ વિચારીએ આજે હું ગમે તેટલું ગળું કાઢીને પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ હજી નોપલ્ય એટલા ઉત્સાહનો પ્રવાહ નહીં આવે જેટલો કે પર્ણપલ્લુ વખતે આવી જઈ છે એ પણ એક પ્રવાહ જ છે કે જે બાળકો આજે જન્મવા માટે આતુરતા સેવતા હશે તે જ બાળકો પર્ણપલ્લુમાં ન જન્મવા માટે આગ્રહ મંખતા હશે

એક વાત માઠ આવે છે તે એ જતાવે છે કે સમનના વહેણ સાથે માનવીના વિચારોમાં પણ કેવું પરિવર્તન થાય છે। એક ધરડે માળી કરશન કુનેયે કાર બનાવી ઘેઈ મુવાન રાજને બેઠ મોકલતો હતો એક દાડે એ મુવાન રાજએ મસકાતા-મસકાતાં એ વદ-માળીને પૂછ્યું કાકા એ તો બનાવો કે તમારી કમર શું છે ? માળીના કરમાયેલા મોં પર રિમ્ત હવાયુ અને એણે કહ્યું સમ્રાટ વસોની તો મેં બધુની રાખી નથી પણ મેં આપના પિતા અને પિતામહનું રાજ્ય પણ જોયું છે. સમ્રાટે જીનને પ્રમ ક્યો વાડુ, તારે એ જતાવે કે મારું યાસન સુદર છે કે મારા પિતામહીનું કે પિતામહનું ? વદ માળીએ જવાબ વાળ્યો સમ્રાટ આ પ્રમને બહી જ થભાવી લો કારણ કે સરાધીયને એ કાન દોન નથી કે એ નમ્ર સ્વભાવ સાંભળી શકે અને હવે તે આ વદ ક્યા 'પણ નમ્ર-સ્વભાવ કહેવા રાજ આપતી નથી કારણ કે હું એથી આવનાર પરિણામોથી સ્વારી રીતે માદિતમાર છું

મુવાન રાજએ કહ્યું કાકા તમારી ઘેઈપણ વાતથી હું નારાજ નહીં થાઉં તમતમારે કિલ્લો ખોલીને વાત કરે તમારા પક્ષે વાજ તમારી પરિપક્વ જુદિના સ્વચ્છ છે અનુભવની એરણ પર કસાયેલી તમારી વાત તો મારાં માટે લાભકામી જ બનશે. માળીએ કહ્યું ઠીક તે સાંભળો ! આપણા આ નમ્ર મહાર કાળી માતાનું મદિર છે ૬૨ વર્ષે ત્યાં મેળો ભરાય છે આ મેળો સેકેડ વસોથી જરાજર કરાતો ચાલે આવ્યો છે

એક મેળો વખતની વાત છે જ્યારે આપના પિતામહનું રાજ હતું મેળમાં હજારો લોકો ભિમખા હતા હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો. સમ્રાટાણુ ઘેઈ મહુ હતું તેથી પાખા ફરતાં મેં તેમને કે એક ચોદ વર્ષની ડાહરી એક ખૂણે જામી રહી રહી છે મેં એને પૂછ્યું બેડી-ડાહરી ત્યાં મારે રહે છે ? એણે આંખે લુછી જવાબ વાળ્યો અને ખદારમામથી આવેલા મુસાફર જીએ મેળો જોવા આવ્યા હતા. પણ આ મેળાની ત્રિરદીમાં હું મારા પરિવારથી વિખૂટી પડે ઘેઈ છું મેં એને સ્થાન્તવના આપી અને મારે ઘેર સર્ષ આવ્યો થાણું જઈને હું આની સૂચના પણ આપી આખ્યો આ ? દિવસે એનો જાપ એને સાંધના-સાંધતાં મારે ઘેર આવી લા પે. ડાહરી એના પિત્રને નેઈને ઝાંઝી જની અને દોડીને એના ગલે ખાંડી પડી પિતાએ પોતાની પુત્રીને કેમએમ પાછી મેળવી એના ઉપસક્તમાં મારો

આભાર માનતા મને રૂ પાવસો આપવા લાગ્યો એ રૂપિયા પાછા વાળતા મે કહ્યું ‘આ પાવસો રૂપિયામાં હું મારી માનવતાને વેચી શકું નહીં’. એ તો માનવીની ફરજ છે કે સકટમાં પડેલાનું એ રક્ષણ કરે-એની એ સહાયતા કરે, પરંતુ એના બદલે જો એ ચાહીના દુકડા એકઠા કરવા લાગે તો એ એની માનવતા જ વેચે છે એમ જાણવું ‘હું આ માટે તૈયાર નથી’ સાલળી એના હરખલસાં મને એણે સેકડો આશિષ મારા પર વરસાવ્યા ”

“સમ્રાટ ! આ હતી આપના પિતામહના રાજવખતના મારા વિચારોની પવિત્રતા જ્યારે આપના પિતાનું રાજ આબુ ત્યારે મારું મન આ માનવીય કાર્ય અંગે કંઈક ઉઠાસ બની ગયું મનકું કહે તે બલ કરી એનો (છોકરીનો) બાપ તને પાવસો રૂપિયા આપતો હતો ત્યારે લઈ કેમ ન લીધા ? એમાં ખોટું શું હતું ? કંઈ તમારી માનવતા એથી લૂટાઈ જતી હતી ? ”

સુવાન રાત્રીએ પૂછ્યું “કાકા, મન હવે શું કહે છે ? ” વૃદ્ધ માળીએ કહ્યું, “સાહેબ, હાલની વાત ન પૂછો હવે તો મન કહે છે મે કેટલી મૂર્ખતા કરી ? થાણે જઈને ખબર આપવાની શી જરૂર હતી ? જો એ છોકરી સાથે લગ્ન જ કરી લીધા હોત તો આજના આ ઘડપણ ટાણે હાથે રાંધણી રાધવાની સમસ્યા જ રહેત નહીં ”

હા, તો માનવીના મન અને એના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે જ છે

નિશ્ચય દષ્ટિમાં કાળનું ઘણું મોટું મહત્ત્વ છે આત્માને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ કાળ લગ્નિની પરિપક્વતા બતાવી છે, અર્થાત્ ત્યારે કાળલગ્નિ પાકી જાય છે ચરમ પુરુષુલ પગવર્તનનો ઘણો સમય વીતી જાય ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થાય છે આખાને પાકનાની કાળલગ્નિ પાકી ગઈ હોય છે ત્યારે માળી પણ આવી જશે અને એને ચૂટી લઈ ઘાસમાં નાખે તો એ ઘાસ-સમૂહ પણ એને પદવશે પરંતુ સમય : પહેલા જ માળી એને ચૂટી લે અને ઘાસમાં નાખી દે તો એ આખો પાકને નહીં, પણ બગડી જશે આખો પણ એ જ છે, માળી પણ એ જ છે અને પેલું ઘાસ પણ એજ છે તો પણ આખો એવ વખતે પાકે છે અને બીજું વખતે બગડે છે એનું એક માત્ર કારણ એ છે કે કાળલગ્નિ હજી પાકી નથી .

જાત્રાની કાળસંજ્ઞા પાછી નથી તો પૂછી ચાહે તે મોટા સત સ્થિતિ
જાત્રા ચાહે તેટલાં સાત્તેજી અભ્યસન કરી જાઓ, જાત્રા વ્યર્થ નથી. એકાદ
જાત્રાની પ્રકાશપુજા સમવાન મદ્યવીરની પાસે જઈને પશુ તો મારે
અપહારમાં કામ્યા ? જેન દર્શન એનો જવાબ આપશે. એ જાત્રાઓની
કાળસંજ્ઞા હજુ પૂરી પાછી નથી,

કાળથી જાત્રા સમાપ્ત કાળનો અર્થ નથી. પરંતુ ક્રિયાસિદ્ધિ રૂપી
કાળથી મનસ્સ છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ પશુ કહેવાય છે એને જ
જાત્રા સેવામાં જાત્રા છે એક ક્રિયાને પૂર્ણ થવામાં નેટસો સમય લાગે છે
એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે લાખલા તરીકે એક વસ્તુને વજુવામાં મોડાક
કાળની અપેક્ષા છે એક લાગે જનાવવામાં પશુ મોડો સમય લેઈએ છે
જ એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે એક કશુ પશુ પાકવામાં નેટસો સમય
લાગે છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ કહે છે એક કર્મ જમાઈ ગયા બાદ
નેટસો સમય પૂરી એનો ઉપયોગ થાય છે એને વિપાક કાળ કહે છે

જા રીતે કાળવદી દર્શન પ્રત્યેક કાલની સારંગના અને અસારંગતાને
એક માત્ર આધાર કાળને માને છે

કાલ સ્વતંત્રિ મૂલ્યો નિશ્ચય સંસ્કરણે પ્રમા ।

કાલ સુષ્ટેયુ નાગર્થિ, કાલો દ્વિ પુરસ્કીકમ ।

વિશ્વની ઉત્પત્તિ અને વિશ્વનો મૂળ હેતુ કાળ છે કાળ જ વિશ્વના
પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કરે છે અને કાળ જ એમનો સંસ્કરણ કરે છે જ્યારે
સમસ્ત સર્વ નિદ્રાધીન હોય છે ત્યારે પશુ કાળ અપ્રમત્તરે ગીત્યતુ કાલ
માત્ર ગમે છે સાચે જ કાળની રીતો લાખી અસંભવ છે જા છે કાળવાદ
સ્વભાવ વાદ

વસ્તુવસ્તુ-દર્શન માને છે કે વિશ્વના જ્યાં જ પદાર્થો અસ્તિત્વ
સિદ્ધ છે જાત્રાની મોટાથી જ જાત્રા પેશ થઈ રીતે છે લીનેલોને અને
તેટલુ જાત્રા મારે ગમે તેટલા એની પાછળ પ્રયત્ન કરાય, પરંતુ એ લીનેલો-
થી જાત્રા પદા નહી જ થઈ રીતે કાળની પશુ સક્ષિત છે પરંતુ કાળની
પૂરી સક્ષિત પશુ સ્વભાવથી સિદ્ધ વસ્તુનિર્માણ ક્રિયામાં અસંભવ છે.
જાત્રાને એક ના જ એ ના પશુ દ નર-દ નર વર્ગી મુખી બેનરમા રાખ
વામા-રોપવામાં જાત્રા જ કાળની એ સક્ષિત નથી કે એ ક્રિયાઓની એ
અસંભવ પદા કરી દે

કાળ, પુરુષાર્થ, કર્મ અને નિયતિ બધા ગણીને પણ વિષયે અમૃતમાં
અદ્વૈતવામાં સમર્થ નથી શુભ કૃત્યોનું પ્રતિક્ષણ અશુભમાં અને અશુભનું
શુભમાં પ્રતિક્ષણ લાવવા એ બધા અસમર્થ છે કારણ કે સ્વભાવ અપરિ-
વર્તનીય હોય છે માછલી દિવસ-રાત પાણીમાં રહે છે કડકડતી ઠંડીમાં પણ
એ એમાં જ ફરતી ફરે છે પરંતુ એ જ પાણીમાં જો મનુષ્યને વધુ વાર
રાખવામાં આવે તો એ ભાં જ ઠંડો થઈ જશે આ છે સ્વભાવબોદ
માછલી પાણીમાં જ રહેશે એને જો કહેવામાં આવે કે રે માછલી, પાણીની
હુનિયામાં કશી કિંમત નથી, ચાલ, હું તને દૂધગાંધી તળાવમાં મૂકી આવું,
તો એ એનો ઈન્કાર કરશે એની સાથે જો જળગદ્ગતી કરાશે અને એને
પાણીની બહાર ખેંચી કાઢશે તો એ પ્રાણ તજી દેશે પણ પાણીને છોડશે
નહી માણસને માટે બે કલાક પણ પાણીમાં ઝાપુ રહેવું અશક્ય છે આ
છે સ્વભાવવાદ

નાની એરી ચંદ્રી આકાશમાં ભિન્ન-ભિન્ન ભડી શકે છે, પણ વિશાળ
પાખોવાળુ શતુર્મૃગ એક ઈંચ પણ આકાશમાં ભડી શકતું નથી પાખો તો
એને પણ છે જ પરંતુ ભડવું એ એનો સ્વભાવ જ નથી સર્પ છાતીના બળે
લીમોટા પાડીને જ ચાલશે જ્યારે નાનીશી કોડી પણ પગના બળે ચાલે છે
ગાયનું બચ્ચુ (વાછરું) જન્મતાની સાથે જ ઉછળવા-ફૂલવા લાગે છે.
જ્યારે મનુષ્યનું બાળક જન્મતાની સાથે રડવા લાગે છે પક્ષીઓનો જન્મ
દ્વિધો થાય છે અને મનુષ્યનો જન્મ ગર્ભવડે થાય છે આ બધી જ વિચિત્ર-
તાઓ સ્વભાવસિદ્ધ છે ક્ષુધાતૃપ્તિ માટે અનનો જ ઉપયોગ કરવામાં
આવે છે, પાણીનો નહી, કારણ કે ક્ષુધાતૃપ્તિનો સ્વભાવ અનના દાણામાં
જ રહેલો છે આ છે સ્વભાવસમવાય

પૃથ્વી પર જળ, આકાશ, વાયુ અને માટીના તત્ત્વો સર્વત્ર મળે છે.
પરંતુ તોપણ શેરડી એમાંથી મીઠાશના તત્ત્વો એકઠા કરી આપણને ખાડ,
સાગર અને મીઠાશ આપે છે લીંણ, વારગી અને આમલી ખટાશના જ
તત્ત્વો એકઠા કરે છે કારણે કડવા તત્ત્વોને એકઠા કરે છે તો મરચુ તીખા
તત્ત્વોને બેસા કરે છે બધા તત્ત્વો એક સાથે ઉપસ્થિત હોવા છતાં ય બી
નો ને સ્વભાવ હોય છે તે જ તત્ત્વ એ પ્રકણ કરે છે

સ્વભાવ ચાર પ્રકારનો છે - (૧) વસ્તુસ્વભાવ, (૨) દેશસ્વભાવ,
(૩) અતિસ્વભાવ અને (૪) કાળસ્વભાવ.

વસ્તુ સ્વભાવ જામે આપણે ઉપર વિચાર કરી ગયા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાળનોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુરોખના રહેવાસીઓની આમણી ગોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના કન્ગોઓનો વર્ણ કાળો હોય છે. આ છે દેશના વાયુમંડળનો સરીર પાનો પ્રભાવ. એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર કક્ષા કક્ષીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે. અન્યત્ર ક્યાંય નથી.

ભારતની ખાડીમાં આંખ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આંખ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

જાતિ સ્વભાવ

હુકમના સિરે આમણી એ કશી ક્યા કણકારે નિર્માણ કરી છે કે મનુરની પાંખો ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દશ નોંઝે અનુમાધી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઇચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે. પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ જાતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક હુકમના સિરે આ કશી છે કારણ કે એની બધી જાતિનો આ સ્વભાવ છે. પોપાને તમે બણાવી શકે કારણ કે કોઈ વસ્તુને કીખી સેવાની એનામાં મોખતા છે. પણ ગવેદને કોઈ એ બણા પો છે નહીં કારણ કે બણુ એ એને જાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે. એક વક્ષ એ મહિને જ ફળ આપતા થાને છે તો કોઈ મહિને જૈન દર્શનમાં આરા અન્નુ નિરૂપણ આવે છે. પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોડી સરસ હતી તેટલી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેસો માનવી મેણા જઈ શકે છે. પાંચમાનો નદી આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને? પરિવતનનો કાળ સ્વભાવ છે. એના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પરિવતન પામી શકે છે. એ જ શક્તિનું નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવાદીનો તક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે. કાળ ની શક્તિ પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈચ્છિત આ કે તે તરફ જઈ શકતી નથી. વીતતી કણને પાછી વાળી સકાય નહીં. એની પાછળ જાતે મુરખાઈ નકામે જઈ કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંટકસ્ય તીક્ષ્ણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાતા રવભાવેષ ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને આણીદાર બનાવનાર કાણુ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કાણુ છે ? કુકડાને કાણુ શીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી : બીકને કોયલને કાણુ શીખવ્યું કે વસત આવતાંની સાથે જ પાયેવ સ્વરોમાં તુ સંગીત રેલાવજે આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે ધર્મોન્નિકાય ગતિ સહાયક જ કેમ હોય છે, સ્થિતિ સહાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમાં જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે શાસ્ત્રકાર પહેલાં એક કારણુ દર્શાવે છે પરંતુ એથી સિધ્ધતા મળતું સમાધાન થતું ન જુએ તો એક પછી બીજો તર્ક કરે છે " સ્વાગતિ પરિણામાદ્વ " ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુઓ હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બકી રહેતો નથી સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ સ્વભાવમાં રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમાં બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધકરે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમાં લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દિગ્દર્શી કર્મવાદના પાયા પર બીજી છે આ વિશ્વની વિચિત્રતાનું મૂળ કારણુ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા યો હાઈઓમાં જુદાપણુ હોય છે એક બુદ્ધિમાં કુસાગ્ર હોય છે બીજાને બુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વાગમાં સમજી લે છે બીજાને બીજો એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

દહેગાય છે કે એક નાણુસ સપ્નન ઘેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાસે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બીજાને બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપ્નન ઘરમાં ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ઘરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

વસ્તુ સ્વભાવ અને આ રજે ઊંડર વિચાર કરી ગયા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાગતોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. યુગેયુગ રહેવાસીઓની આમડી ઝોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના કબ્સીઓનો વર્ણ કાચો હોય છે આ ઉપરાંત દેશના વાલુમડળનો સ્તરીર પરનો પ્રભાવ એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર રક્ત કાચીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે અન્યથા ક્યાં નહીં

ભારતની માટીમાં આપણ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આપણ પેદા થવાનો સ્વભાવ જ નથી આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

ભાતિ સ્વભાવ

દુકાનના સિરે આમડીની એ કશી ક્યા કળાકારે નિર્મીલુ કરી છે મથુરની ખાંખે ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દ્વનનો અનુયાયી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઈચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ ભાતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક દુકાનના સિરે આ કશી છે કારણ કે એની બધી નતિનો આ સ્વભાવ છે પોપટને તમે બણાવી શકો કારણ કે કોઈ વસ્તુને ધીમી સેવાની એનામાં ચોખ્ખતા છે પણ જોવાને કોઈ એ બણાવ્યો છે નહીં કારણ કે બણવુ એ એના ભાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે એક વૃક્ષ એ મહિને જ ફળ આપવા લાગે છે તે કોઈ જ મહિને જૈન દર્શનમાં આપ સકળુ નિરસ્થુ આવે છે પહેલા આરા વખતે પૂરતી જોડણી સરસ હતી તેવી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી ત્રીજા જાને એકા આરામાં જ મેમો માનવી મેલુ જઈ શકે છે પાંચમાનો નહીં આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને! પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે જોના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિભક્ષુ પરિવર્તન પામી રહી છે એ / સક્રિય નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે

સ્વભાવવાદીનો તર્ક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ તરીકે સક્રિય પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈમિ આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી વીતતી કશુંને પાછી વાળી શકાય નહીં એની પાછળ યત્ને મુશ્કેલી નહોતી જોયે કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

ફેટકસ્ય તીવ્રણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાતા રવભઃષેત મઘન્તિ હિ ॥

કાટાને અખીદાન ગનાનનાર પ્રભુ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-
કાર કોણ છે ? કદાને કાળે શીખવ્યું છે કે તુ આર વાગતાની માથે જ બોલી
પડેને કોપવને કોળે શીખવ્યું કે વગત આરતાની સાથે જ પાત્રેય સ્વરોમા
જ સંગીત ગેસારને આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ
પોતાના સ્વભાવમા રહેલો છે. ધર્માગ્નિકાય ગતિ સકાયક જ કેમ
હોય છે, રિવતિ સદાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભા
વવાદમા જ છે. અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ
એનો સ્વભાવ જ નથી ગાગમની રીતે કહ્યું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ
જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે સાક્ષાદાર પહેલા
એક કાગળુ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનુ સમાધાન થતું ન બુદ્ધિ
તો એક પછી બીજો તર્ક કરે છે “તથાગતિ પરિણામાચ્ચ” ઉર્ધ્વ-
ગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપજ જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ
છે એટલે એ ઉપજ જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુનો હોય છે એના પછી
કોઈ તર્ક બની રહેતો નથી સ્વભાવમા કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ
સ્વભાવમા રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમા અસ્તવાવનાર કર્મ સમવાય છે. આત્મા શુદ્ધરૂપે
અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને નિરૂતિમા લાવનાર કર્મ છે. જેન
કર્મનની શિદ્ધિ કર્મવાદના પાયા પર બિભી છે. આ વિશ્વની નિચિત્રતાનું
મૂળ કારણ પણ કર્મ છે. એક માતાની કૃપે જન્મનારા બે ભાઈઓમા
શુદ્ધપણુ હોય છે એક શુદ્ધિમા કુસાચ હોય છે બ્યારે બીજો શુદ્ધિમદ પણ
હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વારમા સમજી લે છે બ્યારે બીજો
એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી.

કહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન થેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી
માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાળે શુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ
છે બ્યારે બીજો પણ આટલી શુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુ-
કૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમત્ક્રમ શક્તી નથી પરંતુ
એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમા
કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમા ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે
એને સાધનવિહીન ધરમા આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

રાજ-સત્તાના નિમગ્નમાં ફેરફાર થઈ રહ્યો છે તમે ચાલો તો એ કાચા
એને ઠોકર મારી શોધો એ પરંતુ કમ-સત્તાના કલ્પને તમે ચાલો
જયમાં ન ચાલો તો પણ તમારે માનવા જ પડશે કહેવાય છે કે ચારિત્ર્ય
શીલ નારીઓના શીયળમાં એટલી શક્તિ છે કે એ બાંધીને પણ તીરમાં
ફેરવી શકે છે બાંધીને પાણી બનાવી દેવાની શક્તિ એ સતી-સાધ્વીઓમાં
હતી પરંતુ કમને બહાલી નાખવાની શક્તિ તો એમનામાં પણ નહોતી.

અમવાન મહાવીરે જાળથી બંદી હજાર વર્ષ પહેલાં પોતાના એક
અવધનમાં કહ્યું હતું —

પુષ્પિણ્યા કમ્મા સુષ્પિણ્યા ફલ મલ્લિ ।

પુષ્પિણ્યા કમ્મા પુષ્પિણ્યા ફલ મલ્લિ ॥

શુભ કમોનું પ્રતિજ્ઞા બાળ્યાને શુભરૂપે જ મળશે અને અશુભ કમોનું
અશુભરૂપે. હસ્યુ-કૃત્તણી બાઈને કાંઈ એલચીની સુવાસ નહીં હાઈ શકાય
એ જ રીતે કાંઈ આત્મા અશુભ કર્મ કરી એનું શુભ ફળ નહીં મેળવી શકે.
એટલેમાં બાજરી વાળ્યા બાદ એ તેટલી પ્રાર્થના-બ્રાહ્મણ કરે તો પણ
એનો ભાત કદી થઈ શકવાનો નથી. આ રીતે અશુભ કમોનું ઉપજાવન કર્યું
બાદ ચાલે તેટલા અપલ કરવામાં આવે તો પણ અશુભ ફળ જ મળવાનું.

કર્મ વિસ્મરિતુ શાન કથા બાદ બાંધીને બીજા પર ક્રોધ તથા ધૈર્ય
જાગ્રત નહીં થાય. કારણ કે બ્યારે બાંધણને એ શાન થઈ જાય છે કે આ
આપણને મેં જ નિમત્રી છે અને બાંધે એ બાંધી છે તો પછી એનો
વિરહાર શા માટે ? મહામગ્ધુ ગૌતમ અમવાન મહાવીર પાસે પ્રશ્ન કરે છે—

મમ.—

‘ સીલાર્થ મમ્મે ! મત્તકલ્લં પુણ્ણં વેદંતિ

પરકલ્લં પુણ્ણં વેદંતિ તત્તુમયકલ્લં પુણ્ણં વેદંતિ ।

અમવાન ! આ જીવ બાળ્યકૃત કુળને બોલે છે કે પરકૃત કુળને
બોલે છે અથવા તત્તુમયકૃત કુળને બોલે છે ?

અવાબ —

ગોયમા ! મત્તકલ્લં પુણ્ણં વેદંતિ સીલા મોપરકલ્લં

પુણ્ણં વેદંતિ મો તત્તુમયકલ્લં પુણ્ણં વેદંતિ ।

—મગલ્લી સુમ ।

અમવાન બોલ્યા ગૌતમ જીવ સ્વકૃત કર્મને જ બોલે છે

ફેલો અમલમાં આ પ્રશ્ન છે સ્વજ ને તરફ બસીનું બા ઉત્પન્ન
નથી જીવને સ્પર્શતા પ્રશ્ન છે બાળ્યા સ્વકૃત કુળને બાળ્યા અનુભવ કરે
છે ” એ સૂત્રમાં કર્મવિસ્મરણી બાંધી પડી છે અને આ વિચાર વિપ્લવિની

ક્ષણેભા આપણને ઘણી મોટી સ્થાનતરના આપે છે જ્યારે મનુષ્ય પર આપત્તિ-
ઓનાં વાદળો દેગય છે ત્યારે એ ખીજ પર રાખે ભરાય છે પરંતુ કર્મવાદ
કહે છે કે આના બી તમે જ વાળ્યા હતા, આજે એ વિશાળ વૃક્ષ બનીને
આવ્યા છે તો ખરી ખીજ પર રાખ કે દોષ શા માટે ? જ્યારે દિલ્લુકી
માનવીના મનમા પૂર્ણરૂપે પેલી જાય છે, ત્યારે એ ઘણી મોટી માનસિક
અશાન્તિમાયો મુક્ત બની જાય છે, સાથે-સાથે પોતા પર આવેલા સઠ
સારુ પોતાને જ જવાબદાર ગણે છે ખીજને એ આરોપમાથી મુક્ત કરે છે.
આમ કરીને તે પરિવાર તેમજ સમાજને એક અશાન્તિથી મુક્ત બતાવે છે.
ખીજ બાજુ અશાન્તિની જગાળા જ્યારે એની ચારે બાજુ લમ્બકતી હશે તો
પણ એ હમતે મોઝે જ રહેવાને.

કર્મબંધના એ મુખ્ય પ્રકારો છે નિક્ષિત અને નિક્ષયિત જ્યાં મુખી
આત્મા મદ પગિણામોથી કર્મોનું બંધન કરે છે ત્યાં મુખી બંધન કંઈક હલકા-
શિથિલ હોય છે એ ગિથિલ બંધન તપ ઇત્યાદિ દ્વારા છૂટી શકે છે જેમ
સોયોને એકટી કરાય છે અને જ્યારે ચાહો ત્યારે એમને જુદી-જુદી પણ
કરી શકાય છે તેમ

ત્રીજ પગિણાગો વડે જે કર્મ બંધાય છે, તેને નિક્ષયિત કહે છે મન
યોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણ અશુભ ક્રિયામા એકરસ બની જાય
છે ત્યારે પ્રગાઢ બંધન બની જાય છે જેમ સોયોને જથ્થો બનાવી એને
અગ્નિ વડે તપાવી હથોડા વતી ટોપ્યા બાદ એને ચાહો તોય જુદી કરી શકાતી
નથી તેમ

આ જ નિક્ષયિત બંધન છે આત્મા એને ભોગવીને જ જુદું કરી
શકે છે તપ અને સાધના એ કર્મને જુદું કરી શકતા નથી એમા કર્મોનું
ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સક્રમણ વગેરે કાઈ પણ કારણ સંભવિત નથી

કર્મવાદીને એ તર્ક છે કે જે કાઈ આપણે પૂર્વ જન્મમા કરીને
આવ્યા છીએ તે જ અહીં ઉદયમા આવે છે એને ભોગવવું જ પાશે.
આપણા કર્મની સકળતા અથવા અસકળતા, પૂર્વકૃત કર્મ પર જ આધાર
રાખે છે આપણો જો શુભ-ઉદય હશે તો આપણને કાર્ય કરવાની પ્રેરણા
મળશે કાળ પણ અનુકૂળ હશે તેમ વાતાવરણ પણ અનુકૂળ જ હશે શુભ
કર્મનો ઉદય હશે તો શરીર સ્વચ્છ રહેશે અને પછી પુરપાચ પણ કરી
શકાશે માટે માનવની સકળતા શુભ કર્મમાં જ રહેલી છે

પુરુષાર્થવાદ

કાર્યસિદ્ધિનું મૂળ પુરપાચ છે બધી જાતના સાધનો પ્રાપ્ત છે પણ

મનુષ્ય ને ક્ષય-પ્થ ન હવાવે તે એ અસહ્યારહેશે જૂથ લાગી છે ધર્મ બેજન બાલવાની બધી મીઠો મોજુ છે પણ શાંતો મજાદ બહેન પરિભ્રમ ન કરે તે જૂથ સાંત થઈ શકશે નહિ. ને શાંતીમાં લોજન પીરસાયું છે અને પેટમાં સખત જૂથ લાગી છે પરંતુ તમે ને જાળીમાંથી દાસે ડાળીઓ થઈ મોં સુધી પહોંચાવાનું કષ્ટ નહિ કરો તે શુ કહી પેટ બરાઈ શકશે ? કમ્પિ નહી

માનીએ કે દહીં માં માખણ છે પણ ને ઠાઈ એક આઠમી દહીં સમે સાખાંઝ પ્રલામ કરી ને કઠાક સુધી પ્રાર્થના કરે કે દહીંદેવ ! મેં માખણ આપે !! " તે કુ માત્ર હું કે ને કઠાક તે શુ એ ને હળવ વધ સુધી પ્રાર્થના કરતો રહે તેમ એને દહીંમાંથી માખણ એમ મળી શકશે નહીં તમે સમુદત રહો એ સમુદને તો રત્નાકાર કહેવાય છે સ્વ સમુદતે કિશ્ક રહી પ્રાર્થના કરો કે રત્નાકર એ ચાર ચાંદ્રાં મોતી આપે તો અનંત કાળ વીતી નામ તો ન સમુદ તમારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર નહીં કરે પરંતુ માનવનો પ્રમ્ણ પુરુષાર્થ જ સમુદના અમાધ બિઘલમાંથી મોતી લાતી શકે છે ।

એક વિચારો કહ્યું છે કે ભક્તિ પાસે હલક છે જ્ઞાન પાસે અંધિ છે અને કર્મ (પુરુષાર્થ) પાસે પથ છે હલકથી આપણે કાર્ત્તવ્ય પર વિશ્વાસ કરી સકીએ છીએ. અંધિ વડે આપણે રાહ નિર્ધારી સકીએ છીએ પણ અધ્યયન કામ તો પમત્ર હ મજિસની દૂરી દક્ષત વિશ્વાસથી એકાંઈ થઈ શકતી નથી તેમ ન જોય માત્રથી એ નજીક આવે છે પરંતુ આપણા પમ જ આપણને એ મજિસની સમીપે પહોંચાડી શકે છે ભક્તિમાં તન્મ થતાં છે જ્ઞાનમાં પ્રકાશ છે તે કર્મમાં સજ્જતા-ચેતન્ય છે

એ નિમિત્ત સિદ્ધાંત છે કે શરીરમાં ગુણો પુણ્યથી સાંપડે છે પરંતુ આત્માના ગુણોને વિકસિત કરવા એ પુણ્યની સક્તિ જદારની વાત છે આદિમક ગુણોને વિકાસ આત્માના પુરુષ પર જ નિર્ભર છે પણ તમે સુંબાર્યા નાજરિયા બહુ પુણ્યશાળી હો. વીસમી સદીના (શતાબ્દ)ના વૈજ્ઞાનિકા પે તાની બધી નવી શોધો અને આવિષ્કારો તમારી સત્વરતા સારુ કરી રહ્યાં છે. ઉકળાટ થાય છે તે જરા બટન દબાવી ઘો કે પખો એવો તો ફરવા લગશે. જાણે મહામાયસનો સીતળ મદ પવન તમારા ધરમાં જ આવી પહોંચે છે કાપકર ઉકળાટ અને ગરમી હોય કિના-કિના પવનથી તમે મેચેન થઈ રહ્યા હો અને ફરતો પખો પણ ગરમ લગા દેડી રહ્યો હોય તો તમારા સારુ વાતાવરણિત (એરક કીલનર) તૈયાર છે એ ગરમીમાં તમારા સારુ એવી તો હલક પ્રદાન કરશે જાણે સીમલા / તમારે પેર આવી ગયું છે

આજના ગુને પુણ્યશાળી એને જ માનવગર્ભ આવશે કે જેની પાસે

વધુ વાસના અને વિલાસના પ્રસાધનો છે. જેની પાસે ચાર-ચાર મોટરકારો છે, તમારી નજરમાં એવું પુણ્યશાળી છે, પરંતુ જેની પાસે નથી કાર કે નથી મહેલો, પણ જે સાદાઈથી શ્રમ કરી પોતાનું જીવન વીતાવે છે એ તમારી દૃષ્ટિએ પુણ્યશાળી નહીં હોય.

આજના યત્રયુગે માનવને પુરુષાર્થ હીન બનાવી દીધો છે એ પ્રત્યેક કાર્ય માટે યત્નનો દાસ બની ગયો છે નાના નાના ગામડાઓમાં વસતી માતાઓ આજે પણ દૂર-દૂરથી ફવાનું પાણી ભરી લાવે છે, હાથે ધટી ચલાવી અનાજ દળે છે, જ્યારે મુખર્ષીની પુણ્યશાળી માતાઓ સાચે જ ભાગ્યશાળી છે એમને માટે વિદ્યાને બધી સગવડતાઓ પ્રદાન કરી છે તળેને થોડો ફેરવો કે એવું લાગશે જાણે ગંગા ને જન્મના તો તમારા આગણે જ આવી મહોયી પહેલાની મતાઓ લોટ દાથે દળતી હતી આજે એમને માટે ચક્રીઓ તૈયાર છે રોટલા બનાવવા માટે પહેલા લાકડા અને કોલસા વપરાતા હતા, તેમાં ધૂમાડાથી હેંગનગતિ થતી આજે મેસના ચૂલા તૈયાર છે, જેમાં ન ધૂમાડો છે તેમ ન એથી કાઈ હેરનગતિ સાલજ્યું છે કે બોજન બનાવવાનું મશીન પણ આવી ગયેલ છે એક એવું ટીકીન આવે છે જેમાં તમે ભાત, દાળ-ગ્રાહ યથાવત્ ભરીને મૂકો અને એને ચૂલા પર ધરી કે આપોઆપ (ઓટોમેટિક) બધું તૈયાર થઈ જશે હા-હવે એવું પણ યત્ર બનાવવું જોઈએ જે રોટલા પણ તમને ચાવી-ચાવીને ખવડાવ્યા કરે. પુરુષાર્થહીનતાની આ પરમ સીમા છે જ તો (સલામા-હસાહસ)

આને બહે તમે પુણ્ય માનો, પરંતુ જૈનદર્શન આનો સ્વીકાર કરતો નથી એ પુરુષાર્થવાદી દર્શન છે એ આજમને પાપ બતાવનાર દર્શન છે તો પછી જે સાધનો મનુષ્યને પુરુષાર્થથી આજસ ભણી ખેતી બંધ છે એને પુણ્ય શે મનાય ? અને એક વાત એ પણ છે કે જે પોતાના શરીરને શ્રમથી બચાવે છે એના શરીરમાં ચર્મી વધી જાય છે, અને શરીર બેડોળ બની જાય છે મે પોતે જોયું છે કે એક બહેનનું શરીર એટલું બધું ફૂલી ગયું હતું કે એને ઉઠવા અને બેસવા સારું પણ બીજાની મદદની જરૂર પડતી હતી હા, તો કહેવું પડશે કે શ્રમથી જીવ ચોરનારાને પુણ્યશાળી નહીં પણ પાપશાળી જ કહેવા પડશે ઉપનિષદ્ કહે છે કે જે માનવ સુએ છે એનું ભાગ્ય પણ સુએ છે, જે બેડો છે, એનું ભાગ્ય પણ બેડું છે, જે ચાલી શકે છે, એનું ભાગ્ય પણ એને યાગી આપે છે ગતિ જ જીવન છે પુરુષાર્થ વાદીનું કહેવું છે કે ભાગ્યવાદ આજસુઓનો અવાજ છે પુરુષાર્થવાદીને ભાગ્ય પણ સહાયક બને છે માટે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ પુરુષાર્થમાં જ રહેલી છે કાળ અનુકૂળ હોય, સ્વભાવ પણ હોય, કર્મના (પુણ્ય) બળે સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ હોય પણ માનવી જે પુરુષાર્થ ન કરે તો એ શૂન્યમાં જ રહેશે.

નિયતિવાદ (સાવિજ્ઞાન)

નિયતિ વાદનો તર્ક છે વિશ્વની પ્રત્યેક વ્યવસ્થા નિયત (નિર્મિત) છે. દિવસ પાછી રાત્રી આવવું નિર્મિત છે જરા ને મૈત્ર્ય સમસ્ત પદાર્થો નિયતિવાદની કૃપા પર ધૂમી રહ્યા છે.

મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે અને પુરુષાર્થ જ આપણા હાથની વસ્તુ છે. પરંતુ ઘણે જો જ કે જે નિયતિવાદની વ્યવસ્થામાં નિયત (નિર્મિત) છે. કહી કાઢી અઠરામત બને છે ત્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે એ તરફ આપણે ન ગયા હોત તો આમ ન થાત પરંતુ આ તો આપણી કૃપા (અભ્ય) શુદ્ધિના વિકલ્પો છે. પૂર્ણતાનીની દૃષ્ટિમાં આ એમ થવાનું હતું જ એટલે એ તો નિર્મિત માત્ર હતું પણ કયાઈમાં એ સમયે એમ થવાનું જ હતું.

વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ જા. નેમિનાથ પાસે દારકાના વિષયક બંને પ્રશ્ન છે. જાગવાને એમને જવાબ આપ્યો દિપાવન સ્મૃતિના કાંઈકની જ્ઞાણમાં તારી. દારિકા એક દાંડી ભરત મઈ જશે. જાગવાન નેમિનાથના આ સંબંધેને કીધે. વાસુદેવના મનમાં ઘેરી ચિંતા પેડી. ચિંતિત અને શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા. જાગવાન કાંઈ ઉપાય છે કે દારિકા જળી શકે. જાગવાન બોલ્યા. વાસુદેવ જાગ આમ થવાનું જ છે તથાપિ એમણે કૃષ્ણના મનને સમજાવવા સારુ ઉપાય મળ્યા એ. આમાં સુધી દારિકામાં આપણીય થતાં રહેશે (ત્યાં સુધી) દૈવજન દારિકાનું કાંઈ નહીં જાગી શકે. પરંતુ એ દિવસ પછી આપણે આપણે દારિકાના વાગ્ય રમ્યા ને એ વિશાળ નજરી દારિકામાં આપણીય કરનાર કાંઈ ન મળ્યું અને એટલે તેનાં જ દારિકામાં અગ્નિ-જ્વાળાઓ ફાટ્યા હામી અને ઘોડાક જ કસોડોમાં રવણ નજરી દારિકા ચાલ જતી થઈ.

સાંજનારના મનમાં કદાચ એમ થશે કે એક વ્યક્તિને આવખીય કરી હોત તો દારિકા જળી જાત પણ એ કેમ કરી જતી શકે એ દાંડી એ સમાપ્ત થવાની જ હતી. દૈવાત્મ તો એક નિર્મિત હતો. પણ સમય તો એ હતું કે દારિકાના દિવસો વીતી ગયા હતા. વૈભવની નજરી માટીને બેઠવાનું જઈ રહી હતી. દૈવજને તો એક ચિંતારી જ રહેતી હતી.

સ્વર્ણ જાણે અધારના નિર્મિતો જ જુએ છે અને નિર્મિત પર એ રાખ અને દાન કાલે છે પરંતુ તત્ત્વશાસ્ત્રના કલ્પનામાં એ ચીજ એ દિવસો થવાની હતી. / તમારા નાથ પ્રપત્નો નકામ થયા. ને સારુ થવાનું છે તો તેનાં નિર્મિત પછી એમાં આવી જાણશે તમારો પુરુષાર્થ પણ એ જાણુએ જ દોષશે, ને અશુભ થવાનું છે તો નાથ જ પ્રપત્નો પછી અથ કિમ થશે. પાંચ પાંચ જેવા જાગવાનેની અજરી હોવા છતાં જ કોપરીની જા. / હાટાવી હતી. આમની મદદ અને અજુનનું બાંધીર એક આજુએ જ કિમાં રહી.

અમા તમે પૂછ્યો શા માટે ? એનો જવાબ છે, એમ થવાનું જ હતું આજે એક વ્યક્તિ દીકરા લે છે અને કાલે એ છોડી પણ દે છે સર્વસં પોતાના જ્ઞાનચક્ષુ વડે જુએ છે, આ વ્યક્તિ દીકરા નહીં પાળે શાસનનો સહારક સત્તુ બનશે તો પણ દીકરા દે છે કે નહીં ? જવાબ છે, જરૂર અપાય છે, આગમ સાદી છે કે એવી વ્યક્તિઓને દીકરા અપાઈ છે ભગવાન મહાવીરે જમાલીને દીકરા આપી હતી અને એને પોતાનો ગિય બતાવ્યો હતો પ્રશ્ન થશે એમ શા માટે ? કારણ કે તેઓ એ જાણતા હતા કે એ દીકરા લઈને છોડી દેશે, તેમ તેઓ એ પણ જાણતા હતા કે મારા હાથે આ થવાનું જ છે એને થવાવવાની તાકાત એમના હાથોમા પણ નહોતી

ભાવિભાવ એ તત્ત્વ છે કે જેને આધીન કાળ, સ્વભાવ, કર્મ અને પુરુષાર્થ એ બધા છે એક માળા આપો રોપે છે, વપોત્તતુ આવી, કાળ સમવાય પણ અનુકૂળ છે ગોટલીમાં ઉગવાનો સ્વભાવ પણ છે સચિત કર્મના ક્ષેત્રે માળા પાસે આપ્યાની ગોટલી પણ છે અને માળા એને જમીનમા રોપે છે એની રક્ષા કરે છે, અહીં પુરુષાર્થ પણ છે પરંતુ આ બધું હોવા છતાં એને એક કીટક લાગી ગયું, જેણે ગોટલીને ખોખલી કરી નાખી, એ જીગી ન-સકી એ ગોટલીને આપ્યાના વિશાળ વૃક્ષ પરિણત થવાનું હતું જ નહીં

એક વિદ્યાર્થી છે એનો એ ધ્યેય છે કે પરીક્ષામા પહેલા નંબરે પાસ થવું પરંતુ એના સારુ સમયની પણ જરૂર રહેશે એક દિવસમા જ કાંઈ એ બધું વાચી શકશે નહિ માટે સમય ક્ષેપમા કાળ સમવાય જરૂરી છે એનો વાચવાનો સ્વભાવ પણ છે કારણ કે ચેતન વાચી શકે છે જડ નહીં એટલે સ્વભાવ સમવાય પણ અનુકૂળ છે જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમથી ભુદ્ધિ પણ સાંપડી છે કર્મ પણ સહયોગી છે, વાચન સારુ એ પરિશ્રમ પણ કરે છે, પુરુષાર્થ છે, પરંતુ દુર્ભાગ્ય કે પરીક્ષાનો દિવસ આવ્યો અને એ ૧૦૫ કીટી તાવમા સપડાઈ ગયો પરીક્ષામા એમી શક્યો નહીં, અને એમ એને સફળતા મળી નહીં અહીં બધું ઉપસ્થિત છે તો પણ એક વસ્તુનો અભાવ રહ્યો કહેવું પડશે કે નિયતિવાદ અનુકૂળ ન હતો એને જો પરીક્ષામા પાસ થવું જ હતું તો એ ખીમાર જ ન પડત

: ચોડાક પ્રશ્નો :

પ્રથમ સમવાયના તત્ત્વ ઉપર ચર્ચા ચાલી રહી છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે ભાવિભાવ અને કર્મ વચ્ચે ગો ભેદ છે ? કારણ કે મનુષ્યને શુભ કર્મનો હિંમ્ન હશે તો એ સફળ થશે જ અને અશુભનો હિંમ્ન હશે તો એના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ સિદ્ધ થવાના, તો પછી ભાવિભાવને સ્વતંત્ર જુદું માનવાની શ્રી જરૂર છે ?

જવાબ -કર્મ' તો ફક્ત ચૈતન્યને જ હોય છે અને ચૈતન્યની ક્રિયા અવશ્યક કર્મ' પર આધારિત હોવાનું માની રાક્ષસ છે પરંતુ જગતી નિવૃત્ત વચ્ચે માટે કુંડ કર્મ સારીશું ? ચુક પ્રતિદિન કોને છે રાત આવે છે અને એના પછી દિવસ પણ આવે જ છે એની ખાળા ક્યુ કર્મ' રહેશે છે ? અગ્નિની જ્વાળા ઉપર જલ છે ત્યાં કુંડ કર્મ છે વાત ? ત્યાં કર્મ' નથી નિવૃત્તિવાદ જ છે અને કર્મ' પોતે પણ નિવૃત્તિને જાલીન છે તોય કર્મ' પોતાના જ્ઞાનથી જુએ છે કે અમુક આત્માને અમુક સમયે રોધ આવશે અને એ કથા મોહનીયનો બધ પામશે તો તેઓ આ બધું કથા આધારે નિ નિ છે ? આ ભવિ ભાવ છે અમુક આત્મા અમુક સમય કર્મ'થી વિમુક્ત થશે નહીં જ મ માટે તે કર્મને આપર જનાવી રાક્ષસ છે પરંતુ કર્મ'થી વિમુક્તિ મેળવવા સારુ, ઇને આધાર માનીશું ? ત્યાં તે ભાવિભાવ જ છે.

પ્રશ્ન -એક બીજો પ્રશ્ન એ થાય છે કે વિષની સમાન વચ્ચેના ને નિવૃત્ત છે તે ત્યાં પુરુષને કે ઈશ્વરને કિ રહે, આપણે બધાં બ વિશ્વ પર જ વિશ્વાસ રાખીને બેડી જઈએ કે વચનુ દસી તે થઈને જ રહેસી પણ આ તે અવચરિઓની માન્યતા થઈ

જવાબ -નિવૃત્તિવાદોરો જાણવા નથી તેમ નથી આગસુઓનું કર્મ દધિવાર ને એને એમ માની લેવામાં આવે તે તમે નિવૃત્તિવાદ સમજતા જ નથી એમ કહેવું પડી એમાં એમ કર્મ' નિવૃત્ત છે તેમ પુરુષર્થ પણ નિવૃત્ત છે અમુક સમયે આ કામ થવાનું કે ત્યાં પળનિમિત્ત છે ? એમાં તમારે અમુક પુણ્ય કરવો જ પડી અને એમ કરશો તો જ સફળતા સ્વપમ્પી. એટલે નિવૃત્તિવાદમાં પુણ્ય છે જ એ પુરુષર્થના વિશેષી નથી પરંતુ પુરુષર્થનો સ્વપેત્રી છે ત્યારે પુણ્યર્થ કરવા બાજુ સફળતા વરતી નથી અને નિવૃત્તિવાદ આપણી દ્વિતિક પ્રયત્નનાને દસી લે છે ત્યારે નિવૃત્તિવાદ એક સફળતા આપે છે કે આમ થવાનું જ હતું તે પછી થીક કુંડ થા માટે ?

ત્ય તો નિવૃત્તિવાદને આપણે એજાળી થતા નથી આ સ્ત્રી પસે તે ફક્ત પુણ્યર્થ છે એ મ માનવીએ પુરુષર્થવાદી જ જાવતું જોઈએ.

ઉપસંહાર

જેન દશન સમ વખતે વિષય કરે છે કાળાદિ પાંડ તત્ત્વો ને ત્ય ત્ય રહે મજાત માટે થાયે કરે છે તો આ નિષ્વા હ સફળતા તે પાનવડ સમનવર્તમાં મળી હ કેઈ પાંડ કાળમાં કાળ અપભવ કર્મ પુણ્ય અને નિવૃત્તિવાદ અનુજા કે પ ત્ય મનવડ બાજુ પાનવડ સફળતા મળતા થયે તે જેન દશન પોષધિરિ મરુ સમતાવાની અનુજાના પર નિષ્વા પસે હ આ જ જેન દશનના પોષ સમતાવનું જાણ છે